ไปสอบคำไทย

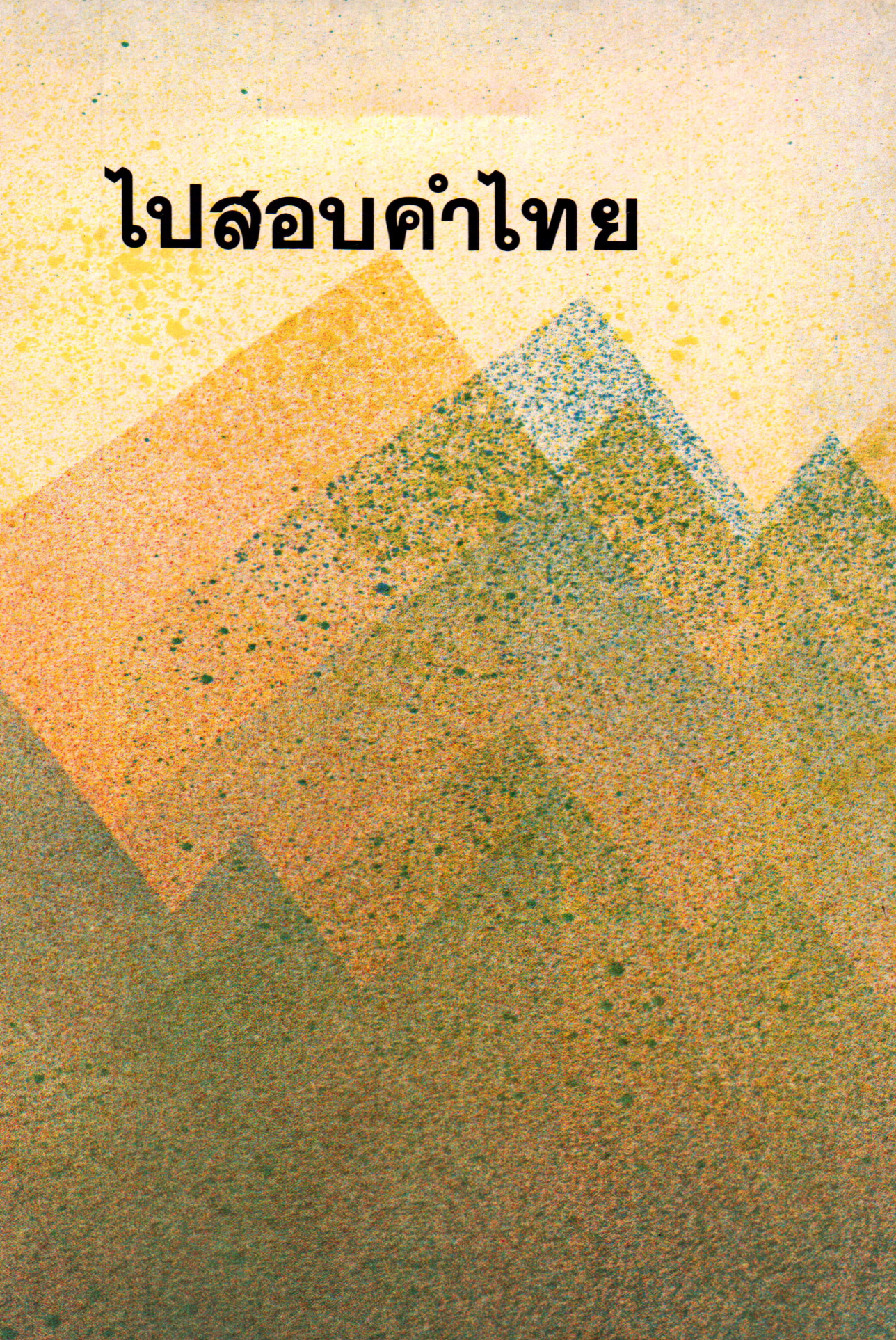

ออกแบบปก : **มาโนช กงกะนันทน์**

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

โครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทย ฯ

กระทรวงศึกษาธิการ

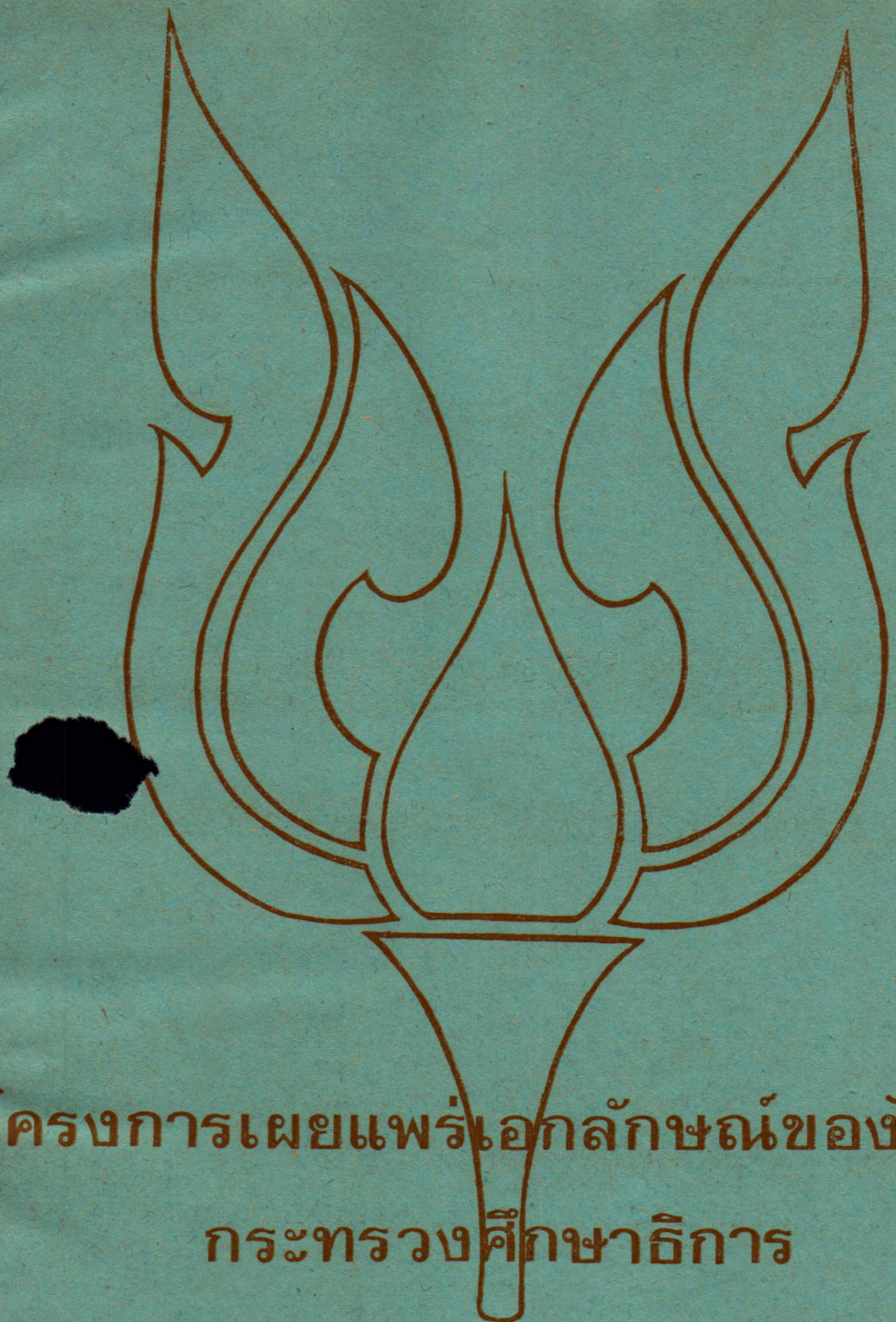

โครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทยฯ

กระทรวงศึกษาธิการ

คำนำ

ภาษาเป็นจุดรวมของชนทั้งชาติ การศึกษา ค้นคว้า วิจัยภาษาจึงเป็นงานที่สำคัญยิ่ง โดยเฉพาะภาษาถิ่น ซึ่งเป็นหลักสำคัญที่จะรักษาภาษาของชาติไว้ได้เพราะเป็นที่มาของภาษาโดยแท้จริง

การที่โครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทยทางโทรทัศน์และวิทยุกระจายเสียงสนองพระราชปรารภ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี และดำเนินการจัดพิมพ์ เรื่อง **"ไปสอบคำไทย"** ของ ดร. บรรจบ พันธุเมธา ซึ่งเป็นหนังสือที่มีคุณค่ายิ่ง จึงเป็นการเผยแพร่วิชาการในด้านนี้ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น นับว่าเป็นประโยชน์อันยิ่งใหญ่แก่วงการภาษาไทย และผู้สนใจที่จะศึกษาค้นคว้าต่อไป

กระทรวงศึกษาธิการสำนึกในพระกรุณาธิคุณของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ และขอขอบคุณ ดร. บรรจบ พันธุเมธา คณะกรรมการโครงการ ฯ และทุกท่านที่เกี่ยวข้องไว้ ณ โอกาสนี้

(นายก่อ สวัสดิพานิช)
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ
๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๒๒

คำชี้แจง

โครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทย กระทรวงศึกษาธิการ มีแผนงานที่จะรวบรวมค้นคว้าเรื่องที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ และจัดพิมพ์เพื่ออนุรักษ์ผลงานนั้น ๆ ไว้เป็นสมบัติของชาติสืบไป และได้พิจารณาเห็นว่า ภาษาถิ่นมีความสำคัญมากในฐานะที่ได้ช่วยรักษาภาษาของชาติไว้ให้ยั่งยืน ทั้งยังอาจใช้เป็นหลักสำหรับตรวจสอบที่มาของภาษาได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

คณะกรรมการโครงการ ฯ ขอจารึกพระกรุณาธิคุณของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ ไว้ ณ ที่นี้ ในฐานะที่ทรงทำหน้าที่เหมือนองค์อุปถัมภกของภาษาไทย ด้วยการที่มีพระราชปรารภกับข้าพเจ้าว่า หนังสือเรื่อง "ไปสอบคำไทย" ของ ดร. บรรจบ พันธุเมธา เป็นเรื่องที่มีคุณค่ายิ่ง หากได้มีการจัดพิมพ์ขึ้นก็จะเป็นประโยชน์มาก พระราชปรารภนี้ ข้าพเจ้ารับใส่เกล้า ฯ ตั้งแต่วันที่ได้เฝ้าพระองค์ท่านที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในโอกาสที่นิสิตปริญญาโท คณะอักษรศาสตร์ ไปชุมนุมกันแสดงคารวะต่ออาจารย์ด้วยการรดน้ำเนื่องในเทศกาลสงกรานต์ เมื่อเดือนเมษายน ๒๕๒๑

หลังจากนั้นข้าพเจ้าก็ ได้ประชุมปรึกษาคณะกรรมการโครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทย ฯ คณะกรรมการ ฯ ลงความเห็นเป็นเอกฉันท์ว่าเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะจัดพิมพ์เรื่องนี้ไว้ เพราะเท่าที่ทราบ เรื่อง "ไปสอบคำไทย" ที่ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์สตรีสาร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒ นั้นยังมิได้มีการรวบรวมจัดพิมพ์เป็นเล่ม ต่อจากนั้นข้าพเจ้าก็ได้ติดต่อขอยืมต้นฉบับจากบริษัทการพิมพ์สตรีสาร จำกัด และได้รับความร่วมมืออย่างดียิ่งจากคุณ นิลวรรณ ปีนทอง บรรณาธิการ หนังสือพิมพ์สตรีสาร การรวบรวมต้นฉบับเรื่องดังกล่าวต้องผ่านกรรมวิธีหลายขั้นตอน แต่ในที่สุดก็ได้ต้นฉบับเรื่อง "ไปสอบคำไทย" ที่เรียบร้อยสมบูรณ์ จึงได้ดำเนินการขออนุมัติกระทรวงศึกษาธิการ และขออนุญาตเจ้าของเรื่องคือ ดร. บรรจบ พันธุเมธา ซึ่งยินดีอนุญาต ทั้งยังได้กรุณารับช่วยพิสูจน์อักษรให้ตลอดเรื่องด้วย ทางโครงการ ฯ จึงสามารถจัดพิมพ์หนังสือนี้ได้สำเร็จสมประสงค์

โครงการ ฯ ขอแสดงความขอบคุณ ดร. บรรจบ พันธุเมธา คุณนิลวรรณ ปีนทอง และบริษัทการพิมพ์สตรีสารและทุกท่านที่ได้อนุเคราะห์ให้งานของโครงการ ฯ สำเร็จลุล่วงด้วยดี

หวังว่าผู้ที่ได้อ่านหนังสือ "ไปสอบคำไทย" นี้คงจะได้รับทั้งประโยชน์ในการศึกษาภาษาถิ่นและความเพลิดเพลินตามควรแก่กรณี และคงจะรู้สึกขอบคุณ ดร. บรรจบ พันธุเมธา ที่ได้มีความอุตสาหะวิริยะ "ไปสอบคำไทย" มาด้วยความยากลำบาก ช่วยให้เกิด "สัมพันธภาพทางภาษา" และช่วยให้วงการหนังสือของเมืองไทยมีหนังสือดีมีคุณค่ายิ่งเล่มนี้ไว้เป็นสมบัติทางปัญญาสืบไป

(ศาสตราจารย์พิเศษ พ.ต. หญิง ผะอบ โปษะกฤษณะ)
ประธานโครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทย ฯ
กระทรวงศึกษาธิการ
๒๒ พฤศจิกายน ๒๕๒๒

สารบาญ

	หน้า
คำชี้แจง—ต้นเหตุของการไปสอบคำไทย	ก
มะละแหม่ง	๑
รัฐชาน	๓๕
เมืองนาย	๓๘
กาดเมืองนาย	๔๗
วัดและการบุญ	๖๕
โรงเรียนเมืองนาย	๗๒
งานประจำปีที่เมืองนาย	๑๐๑
ถ้ำนางสิบสอง	๑๐๖
เมืองไหย	๑๑๐
หอเจ้าฟ้า	๑๑๔
การกั้นต๊อขอษมาลาโทษ	๑๒๔
ตำนานไทยใหญ่	๑๓๒
ตำนานเมืองมีด	๑๓๔
เจ้าเสือข่านฟ้า	๑๓๖
เจ้าสามหลวง	๑๓๘
ผู้หญิงไทยใหญ่ในตำนาน	๑๔๓
ผู้หญิงไทยใหญ่ในปัจจุบัน	๑๔๖
สมาคมวรรณคดีชาน	๑๔๘
ศัพท์บัญญัติของไทยใหญ่	๑๕๑
ภาษาวรรณคดีของไทยใหญ่	๑๕๓
ภาษาจดหมายของไทยใหญ่	๑๕๖
ลึกเขว	๑๖๐
ไข—ไข่	๑๖๕
สังลาเมืองไหย	๑๖๙

หน้า

เมืองไหย–ล่าเซี่ยว–เจ้ล่าน	๑๗๒
แสนหวี–พระก่อเมือง	๑๗๕
เจ้ล่านเมืองหมอกขาวเมาโหลง	๑๗๗
เจ้ล่าน	๑๘๐
ชื่อและเครือญาติ	๑๘๘
ไตเมา–เมืองเมา–เจ้ล่าน	๑๙๓
ไตเหนือ	๑๙๖
หญิงไตเมา	๑๙๙
เขตไตเมา	๒๐๑
กับข้าวของกินไตเมา	๒๐๔
ชายแดนไตเหนือ–ไตเมาพากล่า	๒๐๗
ชายแดนไตเหนือ–ไตเมาเมืองยู่	๒๑๑
การบ้านการเมือง	๒๑๕
ภาษางานไตเหนือไตเมา	๒๑๙
ภาษาวรรณคดีไตเมา	๒๒๒
ภาษาวรรณคดีไตเหนือ	๒๒๙
อำลาเจ้ล่าน	๒๓๔
เจ้ล่าน–ม่านโหม่	๒๓๗
ม่านโหม่–มิตจินา	๒๔๐
ถึงมิตจินา	๒๔๓
ไตเมืองขาง	๒๔๖
เมืองยาง–เมืองพาย	๒๕๕
เมืองยาง	๒๕๘
อำลาเมืองยาง	๒๖๑
กลับมิตจินา	๒๖๔
มิตจินา	๒๖๖
ภาษาไตเหนือเมืองจ่านต่า	๒๗๑
ประเพณีไตเหนือเมืองจ่านต่า	๒๗๔

แก้คำผิด

หน้า	บรรทัด	ข้อความ	แก้เป็น
๓	๙	ที่การเรียน	การที่เรียน
๔	๑๘	การเรียน	การเขียน
๑๐	๗	ยักเยอง	ยักเย้อง
๒๐	๒๐	ดอกพุฒ	ดอกพุด
๓๘	๑๖	ซึ่งนับเป็นพระคุณ ล้นเหลือแก่ข้าพเจ้า	ข้อความนี้โปรดเลื่อนไปอยู่ท้าย คำ เดือน บรรทัดที่ ๑๗
๔๓	๑๐	ลิกเหม่อ	ลิกเหม่อ–อ
๔๕	๕	ใสเป็นเสอ–อ	ใสเป็นเสอ–อ
๕๕	๑๕	สัมพันธุ์	สัมพันธ์
๗๕	๒๖	ก้านหน้าเฮ้น	ก๋านหน้าเฮ้น
๗๑	๒๗	ลิกเหม่อ	ลิกเหม่อ–อ
๗๘	๒,๗		
๗๙	๑		
๙๑	๖	อ่อมล่อมพ่อมกัน	อ่อมล่อมพ่อมกั๋น
๙๑	๑๗	ไต๋	ไต๊
๙๖	๒๒	ส่าง	สร่าง
๙๗	๒๑	หมากป๋าว	หมากป๋ำว
๑๐๑	๙	อุบเบิงเม้ง	อุ้บเบิ๊งเม้ง
๑๐๓	๓	ทูล	ทูน
๑๐๗	๒๐	มังกะลา	หมั่งก๊ะหล่า
๑๒๕	๑๒	ตั๋กค้ำ	ตั๊กค้ำ
๑๒๖	๑	ต่างไข้	ต๊างไข้
๑๒๖	๑๓	กั๋ตเจ๋อ–อ	กั๊ตเจ๋อ–อ
๑๓๑	๒๒	ว่างย้าง	ว่ายาง
๑๓๒	๑๑	ต้ามห้น, ต้ามไต้	ต๋ำห้น, ต๋ำต๋าย
๑๔๔	๒๔	ตั้งหลาย, กั๋ตเหย็น	ตั๋งหลาย, กั๊ตเหย็น

หน้า	บรรทัด	ข้อความ	แก้เป็น
๑๔๕	๑๔	ตั้งสอง	ตั๋งสอง
๑๔๗	๒	อดิเอก	อดิเรก
๑๕๗	๖	ไทยไหญ่	ไทยใหญ่
๑๕๙	๑๘	กั๊ตเหย็นซ้ำส่า	กั๊ตเหย็นซ้ำส่า
๑๖๑	๒๑	ปี๊แหมกเ่า	ปี๊แหมกเง่า
๑๗๖	๕	เหย่อ	เหย่อ—อ
๑๘๘	๖	กานหน้าเฮิน	ก๋านหน้าเฮิ้น
๒๐๓	๒๕	เรียกซื่อ	เรียกชื่อ
๒๑๐	๒๐	เดนทาง	เดินทาง
๒๑๓	๔	ไไม่กล	ไม่ไกล
๒๑๔	๖	ยนยาม	ยืนยาม
๒๒๗	๒๕	เจอหวาน	เจ๋อ—อหวาน
๒๓๗	๔	ตะโกม	ตะโกน
๒๓๙	๑๔	ตลอด	ตลอด
๒๕๑	๒๒	สะดวกสะบาย	สะดวกสบาย
๒๕๗	๑๖	เมงพ้าย	เม็งพ้าย
๒๖๘	๒๐	สามป่ำ	สามป๊ำ
๒๖๙	๒๒	เจ้าหน้า	เจ้าหน้าที่
๒๗๑	๑๗	ก้ำเหลว	ก๊ำเหลว
๒๗๒	๑๖	พ่งได้	ฟังได้
๒๗๖	๒๐	แพรดง	แพรแดง
๒๗๖	๒๖	หวาน	หว่าน
๒๗๗	๓๐	คำที่เมืองทง	คำที่เมืองขาง

คำชี้แจง

ต้นเหตุของการไปสอบคำไทย

การไปสืบภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ ของข้าพเจ้าที่ในรัฐอัสสัมประเทศอินเดีย และรัฐชานในประเทศพม่า ดังที่บันทึกไว้ใน *กาเลหม่านไต* กับ *กาเลหม่านไตในรัฐชาน* นับเป็นการสำรวจขั้นแรกว่ามีผู้พูดภาษาไทยอยู่ ณ ที่แห่งใด เมื่อได้รู้แน่เช่นนั้นแล้ว ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าจะต้องศึกษาเล่าเรียนภาษาไทยแต่ละถิ่นนั้นอย่างจริงจังจนสามารถใช้ภาษาของเขาได้ และรู้เรื่องภาษาของเขาอย่างแจ่มแจ้งและกว้างขวางยิ่งขึ้น และควรจะรู้ให้มากถิ่นด้วยเพื่อการเปรียบเทียบ จากการสำรวจครั้งนั้น ข้าพเจ้าก็ได้ตั้งเป้าหมายว่าข้าพเจ้าจะเรียนภาษาชานใต้ ภาษาชานเหนือ กับภาษาไตเมา และสุดท้ายควรจะได้เรียนภาษาคำตี่ในแคนคำตี่โหลง ซึ่งอยู่ในรัฐกะฉีน เพื่อเทียบกับภาษาคำตี่ในอัสสัม และนับเป็นโชคดีที่กรรมการหลายท่านในสมาคมวรรณคดีชาน โดยเฉพาะเจ้าฉายเมือง ซึ่งได้มาร่วมสัมมนาภาษาไทยถิ่นที่สมาคมสตรีอุดมศึกษา ฯ จัดขึ้นที่กรุงเทพ ฯ ใน พ.ศ. ๒๕๐๐ สนับสนุนความคิดของข้าพเจ้าและได้เสนอให้สมาคมวรรณคดีชานรับเป็นธุระจัดหาที่พัก หาเครื่องใช้ในการเดินทางตลอดจนจัดการเรื่องการเดินทางไปส่งและไปรับตามกำหนด เมื่อพักอยู่แต่ละแห่งครบ ๗ สัปดาห์แล้ว ทำให้การไปสอบคำไทยของข้าพเจ้าเป็นผลสำเร็จ และดำเนินไปได้ด้วยดีตลอดเวลาหลายเดือน ตั้งแต่เดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๐๑ ถึงปลายเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๐๒ ดังที่ได้บันทึกไว้ใน *ไปสอบคำไทย* นี้

อนึ่ง ในเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๐๐ ข้าพเจ้าได้มีโอกาสไปเรียนภาษาเขมร ที่กรุงพนมเปญประเทศเขมร และได้เห็นว่ามีคำเขมรเป็นอันมากที่ใช้ตรงกับไทยจนน่าสงสัยว่าเป็นคำเขมรยืมจากไทย หรือไทยยืมจากเขมร จึงน่าจะได้สอบเทียบกับภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ เพื่อยืนยันให้รู้แน่ สมาคมสตรีอุดมศึกษา ฯ จึงได้จัดให้มีการสัมมนาภาษาไทยถิ่นอีกครั้งหนึ่ง คราวนี้มีผู้แทนภาษาเขมรกับผู้แทนภาษามอญด้วย ในฐานะที่เป็นภาษาตระกูลเดียวกัน ผลจากการสัมมนาทำให้เห็นว่าภาษามอญเป็นภาษาที่จำเป็นต้องเรียนรู้เช่นเดียวกับภาษาเขมร เพราะมีส่วนเกี่ยวข้องกับภาษาไทยอยู่ด้วย ดังนั้นเมื่อมีโอกาสได้ไปอยู่ประเทศพม่าเป็นเวลานาน ข้าพเจ้าจึงคิดว่าจะต้องเรียนภาษามอญ และแหล่งที่จะเรียนได้ก็คือที่มะละแหม่ง เพราะวิทยาลัยมะละแหม่ง

ที่เป็นสาขามหาวิทยาลัยย่างกุ้งเปิดสอนภาษามอญในปีนั้น และชาวมอญในไทยกับในพม่าก็ได้ช่วยกันจัดการติดต่อและเป็นธุระเรื่องต่างๆ จนกระทั่งข้าพเจ้าได้ไปเล่าเรียนกับเขาในมหาวิทยาลัย มีความรู้ภาษามอญเท่าที่เวลา ๓ เดือน (ตั้งแต่ มิ.ย.–ส.ค. ๒๕๐๑) จะอำนวยให้ ดังที่เล่าไว้ในตอนต้นของ *ไปสอบคำไทย*

เรื่องราวที่บันทึกไว้นี้ได้ลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์สตรีสารเป็นระยะ ๆ นอกจากจะเป็นเรื่องสัมพันธภาพระหว่างคนไทยจากประเทศไทยกับคนในถิ่นต่าง ๆ ทั้งไทยและมอญแล้ว ก็ยังเป็นเรื่องสัมพันธภาพทางภาษา ซึ่งหวังว่าคงจะเป็นประโยชน์ในการศึกษาภาษาถิ่น และการค้นคว้าที่มาของคำได้บ้างตามสมควร ทั้งนี้ต้องขอขอบคุณหนังสือพิมพ์สตรีสาร ที่ได้นำเรื่องนี้ลงพิมพ์ กับขอขอบคุณโครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทย ที่ได้นำมาจัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม ทำให้เรื่องราวนี้แพร่หลายไปได้กว้างขวางยิ่งขึ้น ถ้าหากคนในถิ่นต่าง ๆ ดังกล่าวทั้งไทยและมอญได้ทราบ เขาก็คงจะขอบคุณเช่นเดียวกัน

บรรจบ พันธุเมธา

๑ พฤศจิกายน ๒๕๒๒

ไปสอบคำไทย

มะละแหม่ง

ดอว์ซอชิน
๒๖ ถนนมาเลย์
มะละแหม่ง

ข้อความ ที่ปรากฏในนามบัตรนี้ช่างสั้นเสียจริง นอกจากชื่อและตำบลที่อยู่แล้ว ก็ไม่มีข้อความอื่นใดที่จะช่วยทำให้ข้าพเจ้ารู้จัก ดอว์ซอชิน เจ้าของบ้านที่ข้าพเจ้าจะมาพักอาศัยด้วยได้ดีไปกว่าที่ว่าเธอเป็นผู้หญิง และบางทีจะเป็นหญิงสูงอายุสักหน่อย ทั้งนี้เพราะคำ ดอว์ ที่แปลว่า ป้า ในภาษาพม่าบ่งอยู่ แต่ถึงชื่อจะเป็นภาษาพม่า เจ้าของชื่อก็หาใช่พม่าไม่ หากแต่เป็นมอญ เป็นญาติสนิทของ อูชิตตอง อธิบดีกรมวิทยาศาสตร์พม่า ผู้เป็นธุระช่วยเหลือข้าพเจ้าด้วยเรื่องต่าง ๆ ทั้งเรื่องที่อยู่ เรื่องครูผู้สอน ตลอดจนช่วยจองที่นั่งเรือบิน และส่งโทรเลขไปบอกเจ้าของบ้านให้รู้ล่วงหน้า แต่ส่วนรายละเอียดอื่นๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับเจ้าของบ้านและเรื่องบ้านที่อยู่นั้น อูชิตตองไม่มีเวลาจะอธิบายได้มากไปกว่าข้อความที่ปรากฏข้างต้นนั้น แต่ว่าอีกไม่ถึงครึ่งชั่วโมงข้าพเจ้าก็คงจะได้ทราบด้วยตนเอง เพราะขณะนี้เรือบินกำลังจะข้ามแม่น้ำสะโตง ที่พม่าเรียกว่า ซีแตง ไม่ช้าก็จะผ่านอ่าวมะตะบัน แล้วก็จะถึงแม่น้ำแซลวินและนั่นก็คือที่หมาย คือเมืองมะละแหม่ง

อันคำว่า มะละแหม่ง นั้น คนไทยเห็นจะเรียกเอาตามความสะดวกในการออกเสียงของเรา ถ้าเรียกตามเสียงพม่าจะต้องเป็น มลเมียน ซึ่งถ้าไม่ทราบล่วงหน้ามา ข้าพเจ้าก็คงต้องเป็นทุกข์เป็นร้อนอีกที่ไม่ได้ยินโฆษกเรียกคนโดยสารไปขึ้นเรือบินสายมะละแหม่งสักที และเขากล่าวกันว่าเมืองมลเมียนนี้เป็นเมืองใหญ่ขนาดที่ ๓ รองจากย่างกุ้งและมันดะเลย์ตามลำดับ ข้าพเจ้าจึงเชื่อไว้ก่อนว่า ชีวิตที่นี่คงจะไม่ลำเค็ญเหมือนตามชนบทที่เคยผ่านมา แต่ว่าอะไรก็ไม่สำคัญเท่าเจ้าของบ้านกับที่อยู่อาศัย ซึ่งจะรู้ได้ก็ต่อเมื่อได้ไปพบเห็นแล้ว แต่จะไปให้เห็นได้อย่างไรในเมื่อลงเรือบินแล้วก็ยังไม่เห็นใครมารับข้าพเจ้าเลยสักคน ข้าพเจ้าถอนใจด้วยความเหนื่อยหน่ายที่ปัญหาเช่นนี้เกิดขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่า ไม่ทราบจะเอาผิดเอาโทษกับใคร จะเป็นเพราะการไปรษณีย์โทรเลขไม่ดี หรือจะเป็นเพราะดอว์ซอชินติดธุระมาไม่ได้ หรือจะเป็นเพราะตำบล

ที่อยู่ไม่ชัดแจ้ง เออ เห็นจะเรื่องนี้เอง ข้าพเจ้านึกขึ้นมาได้ว่าอูชิตตองแจ้งแก่ข้าพเจ้าว่า บ้านเลขที่ ๒๖ ถนนมาเลย์นั้น หาใช่บ้านของดอว์ซอชินไม่ อูชิตตองจำตำบลบ้านของดอว์ซอชินไม่ได้ จึงใส่ตำบลบ้านของพี่ชายเธอแทน แต่ก็ไม่น่าจะมีปัญหาอะไร ถ้าเจ้าของบ้านช่วยส่งต่อมาให้ จนถึงมือผู้รับ แต่แล้วเรื่องมันจะไปอย่างไรมาอย่างไรจนปรากฏผลเป็นอย่างนี้ ก็เป็นอันพ้นวิสัยที่ข้าพเจ้าจะรู้ได้ ที่รู้ได้แน่ขณะนี้ก็คือในหมู่ผู้โดยสารและผู้มารับมาส่งที่สนามบินมะละแหม่งนั้นไม่มีดอว์ซอชินหรือคนอื่นใดมารับข้าพเจ้าแน่นอน และจำเป็นเหลือเกินที่ข้าพเจ้าจะต้องช่วยตัวเอง แต่ว่าข้าพเจ้าก็เป็นคนโชคดีอีกตามเคย ที่ยังไม่ทันจะได้ใช้สติปัญญาความสามารถแก้ไขปัญหา ก็มีคนใจกรุณาเรียกให้ขึ้นรถและพาไปส่งจนถึงที่หมายคือ ๒๖ ถนนมาเลย์ และเจ้าของบ้านนั้นก็ได้ส่งรถไปรับกระเป๋าจากบริษัทเรือบิน เลี้ยงอาหารเช้าแล้วจึงพาไปส่งบ้านดอว์ซอชินที่เลขที่ ๖๒ ถนนดาลาวซี เพราะฉะนั้นนอกจากที่ข้าพเจ้าจะขอบคุณท่านผู้มีใจเอื้ออารีดังกล่าวแล้วนั้นข้าพเจ้าก็ยังต้องขอบคุณโชคชะตาที่ดลบันดาลให้พบแต่คนดี ๆ ที่เอื้อเฟื้อช่วยเหลือ จนเรื่องร้ายกลายเป็นดีเสมอมา

ข้าพเจ้ารู้สึกสบายตาสบายใจเป็นอย่างยิ่งขณะที่นั่งคอยพบดอว์ซอชินเจ้าของบ้านอยู่ภายในห้องรับแขกอันตกแต่งตามแบบสมัยใหม่ ซึ่งจะแลไปทางใดก็สะอาดเรียบร้อย ทั้งยังสวยงามด้วยดอกไม้สีสดประดับอยู่ตามที่อันเหมาะเจาะ เห็นแล้วเชื่อได้ว่า เจ้าของบ้านคงจะเป็นคนรักสวยรักงาม สะอาดและเจ้าระเบียบ และก็จริงอย่างที่คิดไว้ทีเดียว เพราะปรากฏว่าเมื่อดอว์ซอชินทราบแน่ว่า ข้าพเจ้าจะมาพักอยู่กับเธอตลอดเวลาที่ศึกษาภาษามอญอยู่ที่มะละแหม่งนี้เป็นเวลาสามเดือน เธอก็เริ่มอธิบายระเบียบของบ้านให้ฟัง และสิ่งแรกก็คือระเบียบการใช้น้ำในห้องน้ำ ที่ใส่ไว้ในภาชนะต่างกัน และตั้งอยู่ในที่สูงต่ำผิดกัน และแม้ว่าข้าพเจ้าจะไม่เข้าใจว่าเหตุใดน้ำล้างหน้ากับน้ำอาบจะต้องใส่ไว้ในภาชนะต่างกัน ข้าพเจ้าก็คิดว่าจะต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ทั้งนี้เพื่อจะได้ไม่เป็นที่ขัดเคืองใจแก่เจ้าของบ้าน และข้าพเจ้าก็เห็นแล้วว่าเจ้าของบ้านของข้าพเจ้าชอบสิ่งสวยงามสะอาดและเป็นระเบียบเรียบร้อยจริง จะเห็นได้ชัดจากการแต่งกายอันประณีต เสื้อผ้ารีดเรียบมีสีสรรน่าดู ใช้เครื่องประดับถนิมพิมพาภรณ์ทุกชนิดตามแบบที่นิยมใช้กันในพม่า ส่วนเครื่องสำอางก็ใช้ทั้งแบบฝรั่งและแบบพม่า คือใช้ทั้งแป้งแม็กซแฟ็คเตอร์และตะนาค่า* ลิปสติกก็ทาบ้างตามสมควร เพราะฉะนั้นของที่ข้าพเจ้านำมาฝากเธอ เป็นแป้งผัดหน้าประเภทเดียวกัน จึงเป็นอันเหมาะสมทีเดียว

---

* เปลือกไม้สีเหลือง ที่ผู้หญิงพม่าใช้ฝนทาหน้าและตัว

ด้วยเหตุที่ข้าพเจ้าเป็นชาวต่างประเทศมาพัก เจ้าของบ้านจึงต้องมีภาระเพิ่มขึ้นอีกหลายประการ เป็นต้นว่า ต้องพาไปรายงานตัวต่อตำรวจ ต้องไปเตรียมขอต่ออายุวีซาที่แผนกตรวจคนเข้าเมืองให้ยืดอายุจาก ๓ เดือนเป็นปีหนึ่งและที่สำคัญที่สุดก็คือต้องไปจัดการสมัครเข้าเรียนในมหาวิทยาลัย พร้อมทั้งหาครูสอนพิเศษให้ในขณะที่วิทยาลัยยังไม่เปิด ดอว์ซอชินจัดการเรื่องเหล่านี้ให้ข้าพเจ้าเสร็จภายในวันเดียว ซึ่งข้าพเจ้าอดขอบคุณเธอมิได้เลย และยิ่งกว่านั้น เธอยังขอให้นายทุนชวย อาจารย์ในมหาวิทยาลัยผู้รับจะสอนกวดวิชาให้ข้าพเจ้าเป็นพิเศษในระหว่าง ๑๘ วันนี้ เริ่มสอนข้าพเจ้าในตอนเย็นวันนั้นเลยทีเดียว ทั้งนี้เพื่อมิให้เสียเวลาไปโดยเปล่าประโยชน์ ซึ่งข้าพเจ้าเองก็ยินดีที่เธอจัดการให้และอาจารย์ทุนชวยรับปากอย่างเต็มใจ

ข้าพเจ้าไม่ทราบเลยว่าที่การเรียนภาษามอญมาจากประเทศไทยบ้างนั้น แทนที่จะได้ประโยชน์ในฐานที่มีความรู้รากฐานมาบ้างแล้ว กลับมาเป็นอุปสรรคที่ไม่ถูกใจอาจารย์ผู้สอนเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือท่านว่า เสียงที่ข้าพเจ้าพอจะจำได้บ้างนั้น เป็นเสียงผิดเพี้ยนไปจากที่ท่านออกเสียง เป็นต้นว่าคำว่า **ตอย** ที่แปลว่า **แล้ว** นั้น ที่ถูกจะต้องออกเสียงเป็น **ตูย** และคำว่า **เจ๊ียะ** ที่เราเคยรู้เคยได้ยินมานานนักหนาแล้ว เพราะเสียงตรงกับคำ เจ๊ียะ ในภาษาจีน ทั้งความหมายก็แปลว่า กิน อย่างเดียวกัน อาจารย์ทุนชวยท่านว่า ต้องออกเสียงว่า **เชียะ** ฉะนั้นถ้าจะถามว่ากินข้าวแล้วหรือ จึงควรต้องพูดว่า **เชียะเปิงตูยระหา** ไม่ใช่ **เจียะเปิงตอยระหา** อย่างที่มอญในเมืองไทยพูดกัน ข้าพเจ้าจำต้องรับคำท่านไว้ทั้งยังต้องจดจำไว้ให้มั่นอีกด้วย เพราะแต่นี้ต่อไปข้าพเจ้าจะต้องอาศัยท่านเป็นผู้สอนให้ตลอดเวลา ๓ เดือน แต่ในใจก็อดสงสัยไว้ไม่ได้ว่าคนมอญอื่น ๆ ในเมืองมอญพูดอย่างเดียวกับท่านทั้งนั้นหรือ ซึ่งถ้าจะว่ากันตามหลักวิชาทางภาษาแล้วมันไม่น่าจะเป็นไปได้ เพราะคนมอญไม่ได้อยู่ที่เดียวกันมาโดยตลอด การอพยพโยกย้ายคงจะต้องมีอยู่เรื่อยมาไม่ว่ายุคใดสมัยใด เมื่อต้องแยกย้ายกันอยู่ ชีวิตความเป็นอยู่ทั่ว ๆ ไปยังต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งแวดล้อม แล้วภาษาที่คนใช้พูดอยู่ทุกวันจะคำรงคงอยู่เป็นแบบอย่างเดียวกันอยู่ชั่วกัปชั่วกัลป์ได้อย่างไร แต่ถ้าไม่เป็นอย่างเดียวกันแล้วจะต่างกันอย่างไร นี่ซิ เป็นเรื่องน่าสนใจสำหรับข้าพเจ้า แต่ดูเหมือนอาจารย์ของข้าพเจ้าจะไม่สนับสนุนให้สนใจเรื่องนี้เลย แม้ว่าท่านเองจะยอมรับว่าภาษาพูดของมอญอาจแยกเป็นถิ่นต่าง ๆ ได้ไม่น้อยกว่า ๖ ถิ่น ท่านก็ไม่เคยสนใจภาษาถิ่นอื่นใดนอกไปจากภาษาถิ่นของท่านเอง และท่านย้ำแล้วย้ำเล่าว่า ภาษาที่ท่านพูดเท่านั้นจึงจะนับว่าเป็นภาษาที่ถูก มิหนำซ้ำท่านยังพูดอย่างมั่นใจอีกว่า ให้คอยดูไปเถอะ อย่างช้าอีกไม่เกิน ๑๐ ปี ท่านจะพยายามปรับภาษาถิ่นของมอญที่แตกต่างกันอยู่ในขณะนี้ ให้เป็นแบบ

อย่างเดียวกันหมด เพื่อจะทำภาษามอญมาตรฐาน และภาษาที่ควรถือเป็นมาตรฐานอย่างยิ่งก็คือภาษาที่ท่านกำลังใช้อยู่

ถึงตรงนี้ข้าพเจ้าอดอนาถใจแทนภาษามอญไม่ได้ ที่ยังไม่ทราบว่าจะต้องประสบชะตากรรมอย่างไรถ้าหากจะทำได้อย่างที่อาจารย์ทุนชวยพูด และถ้าเป็นอย่างนั้นจริงแล้ว แม่สาวใช้ในบ้านที่ข้าพเจ้าพักก็คงจะต้องมาเรียนภาษามาตรฐานกันใหม่ เพราะเท่าที่ข้าพเจ้าจับคำได้ ๒—๓ คำ ข้าพเจ้าพอทราบได้ว่า เสียงของเธอผู้นี้ไม่เหมือนเสียงใครเลย เวลาพูดเสียงใหญ่ลงคอและไม่ว่าจะพูดเรื่องดีเรื่องร้าย ฟังคล้ายกับทะเลาะกับใครคนหนึ่งอยู่ตลอดเวลา เช่นการออกเสียงคำว่า แตม ที่แปลว่า รู้ นั้น ดูช่างเป็นเสียงที่ออกได้ยากลำบาก หากจะออกเสียงให้ได้เหมือนอย่างแม่เตฮั่นสาวใช้นั้น ทั้งนี้เพราะเสียงแอนั้นไม่ใช่แอธรรมดาอย่างในภาษาไทย แต่จะต้องแบะริมผีปากล่างลงจนข้าพเจ้าคิดว่า ถ้าไม่ได้ถือกำเนิดเกิดมาเป็นมอญในถิ่นนั้น ๆ แล้ว ต่อให้หัดนานเท่าไร ตายแล้วเกิดใหม่ก็เห็นจะพูดให้เหมือนเจ้าของภาษาไม่ได้ แม้อาจารย์ทุนชวยเองก็คงทำได้ไม่เหมือน จะเป็นเพราะเหตุนี้ละกระมัง เสียงยาก ๆ อย่างนี้จึงกำหนดเป็นเสียงมาตรฐานไม่ได้ตามความคิดของอาจารย์ทุนชวย แต่ทั้งนี้ก็มิได้หมายความว่าภาษาของแม่เตฮั่นนั้นผิดและจะมีถูกอยู่ถิ่นเดียวคือถิ่นที่อาจารย์ข้าพเจ้าผึกฝนมา ข้าพเจ้าช่างอยากพูดเรื่องนี้กับครูผู้สอนให้มันหายข้องใจเสียเหลือเกิน แต่ว่าต้องรอไปก่อนจนกว่าจะถึงเวลาอันสมควร มิฉะนั้นแล้วถ้าท่านผู้สอนเกิดไม่ถูกใจจะบอกศาลา เลิก ไม่สอนเสียแล้ว ข้าพเจ้าจะไปเรียนกับใคร การหาครูสอนภาษานั้นใช่ว่าจะหาได้ง่าย ๆ เพราะฉะนั้นถึงจะอย่างไร ๆ ก็ต้องพึ่งท่านไว้ก่อน และก่อนอื่นจะต้องกำหนดจดจำให้ขึ้นใจในการเรียนและออกเสียงสระและพยัญชนะแต่ละตัว แม้ว่าข้าพเจ้าจะได้ร่ำเรียนภาษาเขมรมาแล้ว และภาษามอญก็มีหลักในการออกเสียงคล้ายคลึงกับภาษาเขมรอยู่ไม่น้อย แต่กระนั้นข้าพเจ้าก็ไม่คิดเลยว่าจะมีภาษาไหนอีกที่ออกเสียงยากเหมือนอย่างภาษามอญ ข้าพเจ้ายังนึกไม่ออกเลยว่าเวลาเพียง ๓ เดือนนั้นจะทำให้ข้าพเจ้า อ่าน พูด เขียน ฟังภาษามอญได้มากสักแค่ไหน แต่อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าก็จะต้องพยายามอย่างสุดฝีมือที่จะเรียนรู้ภาษามอญให้ได้มากที่สุดเท่าที่เวลา ๓ เดือนนั้นจะอำนวย

อาจารย์ทุนชวยกำหนดเวลาให้ข้าพเจ้ามาเรียนที่บ้านท่านได้ตั้งแต่ ๗.๐๐ น. ไปจนถึง ๙.๐๐ น. หรือ ๑๐.๐๐ น. ซึ่งข้าพเจ้าก็ได้เตรียมเรื่องจะไปถามท่านมากมาย แต่ดูเหมือนท่านยังไม่เต็มใจให้ข้าพเจ้ารู้ในเรื่องเหล่านั้น ท่านว่ายังไม่ถึงเวลาจะรู้ สิ่งที่ควรรู้และท่องจำให้ได้ในขณะนี้ก็คือ เสียงพยัญชนะทั้งเดี่ยวทั้งควบพร้อมด้วยเสียงสระกับตัวสะกดในแม่ต่าง ๆ ของมอญ

๙ แม่ด้วยกัน แล้วนอกจากนี้ก็ยังมีคำที่กำหนดเสียงอ่านไว้เป็นพิเศษอีก ๑๑ คำ ดูทั้งหมดแล้วก็ไม่มากมายถึงกับจะจำไม่ไหว แต่ข้าพเจ้าคงจะหัวทึบสำหรับภาษามอญหรืออย่างไร ท่องเท่าไรๆ มันถึงได้จำไม่ได้ เวลาล่วงไปตั้งหลายวันแล้วก็ยังไม่คล่องขึ้นใจ ยิ่งเวลาอจา (อาจารย์ ออกเสียงตามภาษามอญ) ท่านทบทวน ยิ่งติดตะกุกตะกักอย่างน่ารำคาญ จนอาจารย์พาลจะหัวเสียอยู่บ่อยๆ ตัวข้าพเจ้าเองก็หงุดหงิดที่เรียนไม่ได้รวดเร็วทันใจครูผู้สอน และผู้สอนผู้ใช้ภาษาของท่านจนชินแล้วก็ช่างไม่เห็นใจเลยว่า ผู้เรียนเรียนภาษาของท่านด้วยความยากลำบากเพียงไร คงจะเหมือนกับที่เราไม่เข้าใจ และไม่เห็นใจชาวต่างประเทศที่เรียนภาษาไทย แล้วออกเสียงวรรณยุกต์ของเราไม่ได้ ถึงได้ก็ผิดเพี้ยนจนความหมายผิดหมด เราคิดไปว่าเขาไม่ตั้งใจฝึกฝน ถ้าฝึกฝนแล้วทำไมจะไม่ได้ ข้าพเจ้าเองอจาทุนชวยก็คงคิดว่าเป็นเช่นเดียวกันนั้น แต่ถ้าอจาทุนชวยมาเรียนภาษาไทย และรู้อักขรวิธีของไทยแล้ว จะทราบได้ว่า สาเหตุที่ทำให้จำไม่ได้ง่ายๆ นั้นไม่ใช่เรื่องไม่ตั้งใจแต่เรื่องเดียว เรื่องสำคัญอยู่ที่ระบบเสียงและวิธีการออกเสียงของมอญและไทยผิดกันไกลลิบลับ ภาษาของเราถ้า ก สระอา ก ก็คงอ่านว่า กาก ก สระอา ง ก็ต้องเป็น กาง หรือ กิก ต้องเป็น กิก กิง เป็น กิง แต่ในภาษามอญหาเป็นเช่นนั้นไม่ กาก ต้องอ่านว่า กย๊จ กาง กลายเป็น กยุน และ กิก เป็น โกยจ กิง เป็น โกยุน* เพราะฉะนั้นชื่อหัวหน้ามอญที่เรารู้กันว่าชื่อ พระยาเจ่ง นั้น มอญเขาจึงออกชื่อ เจ่ง ว่า โจยุน เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็ต้องพยายามลืมการออกเสียงของไทย และใช้วิธีการออกเสียงของมอญเสียให้ชิน แต่ก็ยังมีสระบางเสียง และตัวสะกดบางตัวที่อาจจะอ่านออกเสียงได้สองอย่าง คือ เกก อาจจะอ่านว่า เกี๊ยก ก็ได้ กอ๊ยจ ก็ได้ และ เกง ก็เป็น เกี๊ยง ก็ได้ ก๊อยุนก็ได้ แล้วแต่ความหมาย เช่นเขียน เกลี่ยง หากออกเสียงเป็นกลอยุนจะแปลว่าน้ำมัน แต่ถ้าคงออกเสียงเป็น เกลี๊ยง จะต้องแปลว่ามัดมือเป็นต้น เรื่องอย่างนี้อย่าว่าแต่ข้าพเจ้าผู้เริ่มเรียนภาษามอญเลย แม้แต่อาจารย์ผู้ชำนิชำนาญก็ยังต้องหยุดคิดว่า ในที่นั้นๆ จะออกเสียงอย่างไร จึงจะเข้ากับใจความ ไม่แต่เท่านั้น ถ้าหากตัวสะกดผิดกัน การออกเสียงก็จะผิดกันไปด้วยคือ แม่กก แม่กง ก็ออกเสียงอย่างหนึ่ง แม่ กด กบ กน กม ออกเสียงเป็นอีกอย่างหนึ่ง เช่น กุก อ่าน เก๊ก กุง เป็น เก๊ง แต่พอถึง กุด กุบ กุน กุม กลับ คงเป็นเสียงอุตามรูปดังนี้ ถึงจะท่องจนคล่องปากอย่างไร ก็ยังอดคิดไม่ได้ว่าตัวสะกดเป็นแม่อะไรและเมื่อต้องคิดอย่างนี้จึงทำให้ตะกุกตะกักอยู่ร่ำไป แต่จะทำอย่างไรได้เล่า ในเมื่อข้าพเจ้ามาตั้งต้นเรียนภาษามอญ

---

* ถ้าต้องการฟังเสียงที่ถูกต้อง ต้องขอให้คนมอญออกเสียงให้ฟัง เท่าที่กำหนดการเขียนไว้เช่นนั้น เพียงให้ใกล้เคียงกับเสียงเขาเท่านั้น แต่คนมอญที่นี่ไม่ได้ออกเสียงเช่นเดียวกันเสมอไป เช่น เจ่ง เป็น เจียน ไม่ใช่ โจยุน

อันแสนยากเอาในเวลานี้ อายุล่วงเข้ามาถึงปานฉะนี้แล้ว ถ้ามีโอกาสได้เรียนมาแต่ยังเยาว์ ก็คงไม่ต้องทำให้ครูต้องลำบากใจอย่างนี้หรอก

มาถึงตรงนี้ ข้าพเจ้าก็หวนนึกไปถึงถ้อยคำที่มีท่านผู้หนึ่งในสกุล ณ จำปาศักดิ์ ที่ข้าพเจ้าได้มีโอกาสพบที่ประเทศลาว กล่าวทักขึ้นขณะได้ยินข้าพเจ้าออกเสียงคำว่า ด๊ยุจ ที่แปลว่า น้ำ ในภาษามอญว่า ถ้าไม่ใช่คนที่มีเลือดเนื้อเป็นมอญแล้วจะออกเสียงคำนี้ไม่ได้ชัดเจนเลย ขณะนั้นข้าพเจ้ายังไม่ได้ศึกษาภาษามอญ คำมอญเท่าที่ทราบและออกเสียงได้ก็ดูเหมือนจะมีแต่คำนั้นเพียงคำเดียว และที่ออกได้อย่างนั้นก็เพราะหัดฝึกฝนมา ด้วยเห็นว่าเป็นเสียงแปลก ได้ยินแล้วก็น่าคิดว่า ถ้าคนเราสามารถออกเสียงคำที่ไม่ได้ฝึกไม่ได้เรียนจากสายเลือดได้จริง อย่างท่านผู้นั้นกล่าวแล้วละก็ ต้องเป็นเรื่องแปลกมหัศจรรย์อย่างเหลือเกินทีเดียว ทั้งยังจะได้ประโยชน์ที่ทุ่นเวลาและแรงงานในการศึกษาเล่าเรียน และถ้าเป็นอย่างนั้นได้จริง ๆ แล้ว ข้าพเจ้าจะยินดีปรีดาหาน้อยไม่ ที่จะได้ทำให้ครูหายเสียใจว่ามีนักเรียนไม่เอาถ่าน แต่อย่างไรก็ตามเรื่องนี้คงถือได้ว่าเป็นเรื่องคุยกันเล่นเท่านั้น ไม่มีทางจะเป็นเรื่องจริงจังขึ้นมาได้ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงต้องมุมานะท่อง กั๋ก ก๊ยุจ โก๊ยุจ เก๊ก เก๊ยก กุ๊ก ก๊อก ก้าก ต่อไปอีกอย่างไม่ท้อถอย

แต่ดอว์ซอชินไม่ยอมให้ข้าพเจ้าหมกมุ่นกับเรื่องนี้เกินมากไปนัก เพราะฉะนั้นในเวลาเย็นหลังอาหารเย็นแล้ว จึงมักจะมีรายการ **อาเกร** คือ ไปเที่ยวแทบทุกวัน ถ้าหากฝนไม่ตก การเที่ยวเตร่ (ซึ่งคงจะเป็นคำเดียวกับ เกรของมอญ) ของคนรุ่นดอว์ซอชินและข้าพเจ้า ไม่มีอะไรแปลกพิสดารมากไปกว่าไปเที่ยวเดินเล่นตามถนน แถบเชิงเขาบ้าง ริมแม่น้ำบ้าง บางวันก็ไปไหว้พระตามวัด และบางทีก็เป็นรายการเยี่ยมเยียน ซึ่งส่วนมากเป็นญาติพี่น้องของดอว์ซอชิน ดอว์ซอชินมีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกันถึง ๗ คน อยู่ในมะละแหม่ง ๓ คน รวมทั้งตัวเธอด้วย ส่วนอีก ๔ คน เป็นหญิงทั้งหมด กำลังลี้ภัยการเมืองอยู่ที่แม่สอดในประเทศไทย พี่สาวคนโตของเธอชื่อจริงว่ากระไรก็ยังฟังไม่ถนัด ทราบแต่ว่าเขาตั้งนามสมญาให้ว่า มิหงสา (แม่หงสา) เป็นคนสำคัญคนหนึ่งในกระบวนการใต้ดินของมอญอิสระ แต่แรกได้ยินดังนี้ ข้าพเจ้าก็อดหวั่นใจไม่ได้ กลัวว่ารัฐบาลพม่าจะเข้าใจข้าพเจ้าผิด แต่เมื่ออยู่นานไป ก็ไม่เห็นดอว์ซอชินมีทีท่าจะสนใจในเรื่องการเมืองใด ๆ รัฐบาลพม่าเองก็เห็นจะวางใจในตัวเธอ จึงได้แต่งตั้งให้เป็นบรรณารักษ์ห้องสมุดและพิพิธภัณฑ์ของมอญ ซึ่งเธอก็สนใจในงานด้านนี้ของเธอยิ่งกว่าอื่น ข้าพเจ้าก็เลยค่อยเบาใจหายกังวล ตั้งหน้าศึกษาหาความรู้ทั้งทางภาษาและวัฒนธรรมของมอญต่อไป ด้วยความเชื่อใจว่าคงจะไม่มีใครคิดเรื่องการมาอยู่มะละแหม่งเพื่อศึกษาภาษามอญของข้าพเจ้าเป็นอย่างอื่นไป

การที่ได้มาอยู่กับครอบครัวมอญ ทั้งได้รู้จักมักคุ้นและไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนตามบ้านโน้นบ้านนี้ ทำให้ข้าพเจ้าได้รู้เห็นชีวิตความเป็นอยู่ของเขาได้ดี และสิ่งหนึ่งซึ่งถูกใจข้าพเจ้าเป็นอย่างยิ่งก็คือ การรักษาความสะอาด ไม่ว่าจะเป็นบ้านดอว์ซอชินเองหรือบ้านอื่นใดที่เธอพาไป แม้ว่าจะเป็นบ้านใหญ่ แต่มีคนเพียง ๒—๓ คน เขาก็สามารถรักษาสภาพของบ้านให้สะอาดหมดจดอยู่ได้เสมอ พื้นกระดานอันมันลื่นเป็นพยานให้เห็นเด่นชัด ที่บ้านดอว์ซอชิน สาวใช้ใช้กราดวง (มะพร้าวทุยที่ตัดครึ่ง) ขัดพื้นจนมันแดงไม่ผิดกับทาน้ำมัน ดอว์ซอชินโชคดีที่ได้คนใช้ที่เก่งงานขยันขันแข็งและรักษาความสะอาดเช่นเดียวกัน บ้านช่องจึงสะอาดเรียบร้อย โดยนายไม่ต้องออกปากบอก ยิ่งเป็นในครัวที่ใช้เป็นทั้งที่ทำกับข้าวและรับประทานอาหาร ยิ่งน่าชมที่เขาจัดภาชนะเครื่องใช้ไว้เป็นระเบียบไม่เกะกะตา ทั้งน้ำที่จะใช้ในการประกอบอาหาร ภาชนะใส่อาหาร แม่เตฮั่นสาวใช้จะระมัดระวังดูแลเป็นพิเศษ เรื่องอาหารการกินจึงเป็นอันหมดกังวลไปอีกเรื่องหนึ่ง จะมาลำบากและน่าแปลกใจอยู่เรื่องหนึ่ง ก็คือ เรื่องน้ำรับประทาน ซึ่งดูเหมือนจะเป็นแบบอย่างที่ใช้ทั่วไปทั้งมอญและพม่า ที่เขาใช้ใส่หม้อดินชนิดที่เราเรียกหม้อคะนนไว้ ดูก็สะอาดน่ารับประทาน แต่ว่าทุกคนรวมทั้งดอว์ซอชิน พากันลืมนึกถึงภาชนะที่ตักน้ำนั้นเสียสิ้นว่า เมื่อทุกคนที่ดื่มน้ำจากหม้อน้ำนั้น ใช้ภาชนะตักน้ำ (ที่คว่ำไว้บนจานสังกะสีปิดปากหม้อ) ใบเดียวกันทั้งดื่มทั้งจ้วงตักลงในหม้อ แล้วน้ำในหม้อนั้นจะสะอาดมาได้อย่างไรแม้จะเป็นหม้อน้ำที่เก็บรักษาไว้ในห้องนอนของดอว์ซอชินเอง ก็คงจะไม่เว้น ข้าพเจ้าก็เลยต้องฝึกตัวเองใหม่อีกให้เป็นคนดื่มน้ำแต่น้อย หรือไม่ดื่มเลย นอกจากจะรู้แน่ว่าเป็นน้ำต้มหรือเป็นน้ำที่รองจากก๊อก แต่ก็ยังดีที่ดอว์ซอชินเป็นคนเจ็บ ๆ ไข้ ๆ เธอแยกภาชนะสำหรับรับประทานอาหารไว้เป็นพิเศษตั้งนานมาแล้ว เวลารับประทานอาหารเราจึงมีถ้วยใส่แกงจืดคนละใบ ส่วนแกงเผ็ด หรือผัดย่ำที่ต้องกินรวมกัน ก็มีช้อนกลางให้ มิฉะนั้นแล้วคงจะต้องลำบากยากใจยิ่งนัก ถ้าหากดอว์ซอชินประพฤติปฏิบัติอย่างคนอื่น ๆ ที่ไม่นิยมใช้ช้อนกลาง

แต่อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้ารู้สึกว่ามีความผาสุกดีที่ได้อยู่ในบ้านของดอว์ซอชิน แม้เธอจะออกตัวและบ่นว่า สาวใช้ของเธอไม่สันทัดในการทำกับข้าว ทั้งบางอย่างก็ไม่ใช่อาหารมอญแท้ ๆ ข้าพเจ้าก็ยังรู้สึกว่า อาหารมอญที่กินอยู่ทุกวัน ๆ นั้น รสชาติดีเป็นที่ถูกปากถูกใจทีเดียว แกงจืดที่พม่าเรียกฮินโฉ่ คือ แกงหวานนั้น เป็นไก่ต้มกับหอมกระเทียมแบบซุปบ้าง เป็นผักต้มกับกะปิกับกุ้งแห้งอย่างแกงเลียงบ้าง ส่วนแกงเผ็ดนั้น ก็เห็นจะสูตรเดียวกับแกงพม่าที่ใช้น้ำมันเป็นพื้น กลิ่นและรสคล้ายแกงอินเดีย ชื่อกับข้าวข้าพเจ้าพอจะจำได้บ้าง เพราะบางอย่างน่าสนใจ

เช่นยำต่าง ๆ ที่เรียกว่า กะหว็อยุจ และยำลูกชิ้นปลากับหอม ตะไคร้ พริกป่น น้ำมัน และมะนาวนั้น ดูเหมือนจะอร่อยยิ่งกว่า กะหว็อยุจชนิดใด ๆ ส่วนฟะหะนาย คือแกงมะรุม กับ ฟะบาง คือแกงหน่อไม้ ก็เข้าทีทั้งที่เขาไม่ใช้เครื่องแกงอย่างอื่น นอกจากพริกป่นกับน้ำมัน แต่แกงบางอย่างก็ใช้ใส่พริกป่นที่ผัดในน้ำมันข้างนอกเพื่อให้ชูรส แต่ไม่ว่าจะทำอะไรแกงอะไร สิ่งที่ขาดไม่ได้คือ มิ่ด (ขมิ้น) แม้แต่ปลาร้าที่เขาเคี่ยวเป็นน้ำคล้ายน้ำปลา ก็ต้องใส่ขมิ้นให้ดูเหลืองสวยน่ากิน ปลาร้านี้เป็นของสำคัญขาดไม่ได้อีกเหมือนกัน ดอว์ซอชินใช้ปรุงรสอาหารข้างนอกเหมือนเหยาะน้ำปลา แต่ถ้าเบื่อก็เปลี่ยนเป็นกะปิที่เอามาใส่ฝาละมีจี่จนสุก แล้วตำกับกุ้งแห้งและพริกป่น ข้าพเจ้าเลยได้มีโอกาสกินกะปิคลุกข้าวบีบมะนาวใส่พริกขี้หนูอย่างเอร็ดอร่อยแทบทุกมื้อ เสียแต่ว่าพริกขี้หนูที่บ้านดอว์ซอชินช่างเผ็ดเสียจริง สมกับที่เรียกในภาษามอญว่า มฺร็อยฺจตะก๊ะ แปลตามตัวว่า พริกฟ้า ดอว์ซอชินอธิบายว่า เพราะมันเผ็ดขนาดต้องแหงนหน้าดูฟ้า เขาจึงตั้งชื่ออย่างนั้น และข้าพเจ้าก็ได้แหงนหน้าชมฟ้าเมืองมอญมานับครั้งไม่ถ้วนแล้วเพราะมฺร็อยฺจตะก๊ะนี้

ปะนาวของมอญมีทั้งลูกกลมและลูกยาวเป็นรูปไข่ ชนิดลูกยาวนั้นแม้ว่าเปลือกจะหนา แต่ก็น้ำมากดีแท้ พูดเท่านี้แม้จะไม่บอกว่า ปะนาว คืออะไร ก็เชื่อว่าคงจะพอเดากันถูกว่า คือ มะนาว ทั้งนี้เพราะเสียงคล้ายคลึงกันจนน่าสงสัยว่าถ้าไม่ใช่มอญยืมไทยไป ก็ต้องเป็นไทยยืมมอญมาอย่างใดอย่างหนึ่ง ในภาษาไทยใหญ่ถิ่นต่าง ๆ เรียกกันว่า หมากพ่า มีแต่คำที่เท่านั้นที่เรียก มักมะลิ่ว ซึ่งฟังดูก็ออกจะคล้ายกับคำว่า มะนาว ปะนาว อยู่บ้าง แต่คำที่น่าสงสัยยิ่งกว่าคำนี้เห็นจะได้แก่คำ มะกรูด ที่มอญเรียก มักกรุ๊ด ตามธรรมดาเห็นมีแต่คำไทยเท่านั้นที่เรียกชื่อผลไม้เป็น มะ ต่าง ๆ ซึ่งเราเชื่อกันว่าเป็นคำกร่อนมาจาก หมาก ที่แปลว่าผลไม้ ส่วนมอญเขาใช้คำ ซ็ด ที่เขาแปลว่าผลไม้นำหน้า เช่น ซ็ดเปรี่ย แปลว่ามะพร้าว ซ็ดตอ แปลว่ากะท้อน ดังนี้เป็นต้น ส่วนคำมอญที่จะเรียกทั้งซ็ดและมักนั้น ดูเหมือนจะมีเพียง ซ็ดมักกรุ๊ด แต่เพียงคำเดียวเท่านั้น และเขาก็บอกไม่ได้ว่า มัก แปลว่ากระไร ถามหนักเข้าเขาก็บอกว่า มันเป็นชื่อไม่มีใครอธิบายได้ จะสอบสวนให้ได้เรื่องแน่ก็เห็นจะต้องไปสอบประวัติการปลูกต้นไม้ผลไม้ของเขาว่า ได้ต้นอะไรมาจากที่ไหน อย่างมะกรูดนี้ เขาได้มาจากไทยหรือเปล่า เท่าที่ทราบมะกรูดอย่างผิวขรุขระอย่างของเรามีแต่ทางเมืองมอญเท่านั้น แม้ทางเขตพม่าเช่นที่ย่างกุ้ง ก็ต้องได้มาจากมะละแหม่ง ส่วนทางอื่น ๆ โดยเฉพาะในเขตไทยใหญ่นั้น ถึงจะมีก็เป็นมะกรูดผิวเกลี้ยงและลูกใหญ่กว่า เขาเรียก หมากอั้น หรือ หมากยั่น หรือ มักมะยั่น ทั้งนี้แล้วแต่ถิ่นดังที่ชาวเชียงตุงเขากล่าวเป็นคำติดปากของเขาว่า ไจ๋ต๋าขึ้นหมากอั้นแลกคำคง ไจ๋ต๋าลงคำคงแลกหมากอั้น คือชะตาขึ้นเอามะกรูดไปแลกได้ทองแม่น้ำแซลวิน ชะตาลงเอาทองแม่น้ำแซลวินมาแลก

ได้เพียงมะกรูด ดังที่เคยได้กล่าวไว้แล้ว แต่อย่างไรก็ตาม คำว่า กรูด ก็เห็นจะไม่ได้มีพื้นเพเป็นไทย อาจจะเป็นคำที่ได้มาจาก **โกฺรยฺจ** ของเขมรที่แปลว่า ส้ม แล้วเรามาจำกัดความหมายใช้ก็เป็นได้ ภาษาจึงมามีความสัมพันธ์กันตอนที่ยืมกันใช้นี่เอง ยืมแล้วยังไม่ต้องมีข้อผูกพันว่าจะต้องส่งคืนเสียอีก เจ้าของเองก็ลืม กว่าจะได้มาเห็นก็จำไม่ได้เสียแล้วว่าเคยเป็นของตน ด้วยว่าได้ถูกตกแต่งแปลงรูปตามสะดวกของผู้พูดและผู้ใช้ ภาษาไทยกับมอญก็คงจะทำนองเดียวกัน บางคำถ้าเขาใส่ชื่อกำกับไว้ก็พอจะกำหนดได้แน่นอนขึ้น อย่างดอกยี่โถเขาเรียก **ปะกาวซีม** (ดอกไม้สยาม) ซึ่งหมายความว่าเขายอมรับว่าเขาได้ดอกไม้ชนิดนี้ไปจากเรา ทำนองเดียวกันกับกุหลาบมอญของเรา ก็คงจะเป็นกุหลาบชนิดที่ได้ไปจากเมืองมอญ แต่แท้ที่จริงแล้วเมืองมอญกลับไม่ยักมี ไปมีมากอยู่ในอินเดีย โดยเฉพาะที่พาราณสี ส่วนคำ **ฮำบอมซีม** ก็คงจะเช่นเดียวกัน เขาหมายถึงผักชีสยาม ข้าพเจ้ายังไม่ได้เห็นว่ามีลักษณะต่างกับผักชีธรรมดาอย่างไร แต่แรกเข้าใจว่า **ฮำบอม** จะเป็นต้นศัพท์ของคำ **หอมป้อม** ที่ชาวเหนือของเราเรียกผักชี แต่ครั้นมาได้ยินว่ามี ฮำบอมซีม ก็อดคิดไม่ได้ว่าชาวมอญจะได้คำนี้ไปจากทางเหนือของไทยหรืออย่างไรแน่ เพราะถ้าจะดูความสัมพันธ์ทางด้านอื่นแล้วก็ไม่น่าจะมีปัญหา ด้วยว่ามีชาวมอญทางมะละแหม่งไปทำป่าไม้ทางตอนเหนือของประเทศไทยเป็นจำนวนไม่น้อย การติดต่อไปมาหาสู่จึงมีเรื่อยมาไม่ขาดระยะ ญาติของดอว์ซอชินผู้หนึ่งก็ได้มาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เชียงใหม่เป็นเวลาช้านาน จนบัดนี้ก็ได้กลายเป็นคนไทยไปโดยสมบูรณ์แล้ว

นอกจากนี้ ข้าพเจ้ายังได้มาพบคำที่ออกเสียงคล้ายคลึงกับคำของเราอีกเป็นอันมาก โดยเฉพาะคำที่เรียกชื่อผลหมากรากไม้ **ซ็ดหะเนี่ยง** ที่เขาชอบกินกันนักหนาทั้งพม่าและมอญนั้นก็คือลูกเนียงของเรา เขาใช้ต้มแล้วทับให้แบนแล้วราดกะทิ ที่เผากินเป็นผักแกล้มก็มี **เตะก้อม** หรือ **เละก้อม** ของมอญก็มีลักษณะไม่ผิดกับระกำของเราเลย เสียดายที่ไม่มีโอกาสได้ชิม ไม่ทราบว่าจะเปรี้ยวหรือหวาน หรือมีรสชาติอย่างอื่นต่างกับของเราอย่างไร ที่ได้ลองก็มีแต่ **ปะกอก** ซึ่งก็คือมะกอกบก รสชาติเหมือนกันกับที่บ้านเราทีเดียว คืออมเปรี้ยวบ้าง ข้าพเจ้าก็เลยได้มามีโอกาสทำพริกกะเกลือจิ้มให้ดอว์ซอชินลองชิมดู เห็นจะเป็นของแปลกใหม่สำหรับคนที่นี่ ดอว์ซอชินจึงจดจ้องไม่ค่อยกล้าลอง แต่เมื่อลองแล้วก็อุทานว่า กินดี กินอร่อย ถึงขนาด **เต๊ะจ๊อด** (ถูกใจ) ทีเดียว และเห็นจะเป็นเพราะชาวมอญชอบอาหารรสเปรี้ยว ข้าพเจ้าจึงได้มา **เต๊ะจ๊อด** อาหารของเขาไปด้วย และอาหารแกล้มที่จะช่วยชูรสได้ดีอย่างหนึ่ง เพราะเปรี้ยวถึงใจนั้น ก็เห็นจะได้แก่ **ปะรายุน** หรือที่บางคนเรียก มะรายุน คำนี้ตัวเขียน **เขียนเป็น**

ปราง ซึ่งคือมะปราง แต่ออกเสียงตามวิธีการออกเสียงของเขาจึงเป็นอย่างนั้นไป ข้าพเจ้ามาไม่ทันหน้ามะปรางสด จึงต้องกินมะปรางดองแทน เขาเห็นจะดองตามตำรับชาวอินเดีย กลิ่นและรสจึงไม่ผิดกันนัก ซึ่งก็นับเป็นอาหารประเภทชูรสได้ดีอย่างหนึ่งทีเดียว

ชาวมอญชอบกินผักทั้งดิบทั้งสุก อาหารของเขาจึงต้องมีผักทุกวัน ผักของเขามีนานาชนิด บางอย่างก็เหมือนของเรา บางอย่างก็แปลกออกไปไม่เคยเห็นมาก่อน เขาว่าพวกเขาดูเหมือนจะกินผักทุกชนิดหมด จะมียกเว้นก็แต่ใบโพธิ์ ใบไทรเท่านั้น จริงเท็จอย่างไรข้าพเจ้าไม่ทราบแน่ ส่วนการประกอบเป็นอาหารนั้น เขาก็ยักเยื้องทำไปต่าง ๆ ถ้าไม่กินดิบก็ทำเป็นแกง **ฮินโล่** อย่างผักกะเฉดที่เรียก **หะมัด** นั้นเขากินดิบ ๆ ส่วนใบบัวบก ใบมะรุม ใบแค และใบมะนาว (อย่างรูปไข่) ที่เขาใช้ซอยเป็นฝอยนั้น ใช้แกงกับกุ้งแห้งและกะปิอย่างแกงเลียง บางทีกะเพราก็ใช้แกงประเภทนี้ได้ ส่วน **ฟะวู่น** ซึ่งคือแกงผักบุ้ง ที่ชาวมอญในกรุงเทพ ฯ ถามมาว่าได้เคยลองชิมหรือเปล่านั้น ข้าพเจ้ายังไม่เคยเห็นที่บ้านนี้ทำสักครั้ง เห็นทีดอว์ซอชินจะไม่ค่อยชอบ อาหารที่เธอชอบมากคงจะได้แก่ **หะนอม** (คำนี้ตัวเขียนเป็น **ขฺนำ**) ซึ่งคือแกงที่กินกับขนมจีน มีลักษณะคล้ายขนมจีนน้ำยา แต่ทำด้วยปลาดุก เวลากินต้องโรยกระเทียมเจียวกับพริกป่นด้วย คะนอมแบบนี้พม่าก็ชอบนักหนา เรียกว่า **โม่งฮินคา** แปลตามตัวเห็นจะแปลว่า ขนมแกงขม ซึ่งถ้าหากแปลอย่างนี้แน่ ก็น่าสงสัยว่าพม่าจะได้แบบอย่างขนมจีนน้ำยาของเราไปหรืออย่างไร จึงยังคงรักษาความหมายของคำว่า ขนม ไว้ แต่ไปใช้คำพม่าว่า โม่ง เสีย ทั้งที่อาหารประเภทนี้ไม่ใช่ ขนม คำที่มีเสียงใกล้เคียงกับคำนี้มากที่สุดทั้งความหมายก็ยังบ่งอยู่ชัดเจนนั้น คงจะเป็นคำอื่นไปไม่ได้นอกจากคำ **คะนอม** ของมอญที่ออกเสียงตามเสียงพูดเป็น **หะนอม** ดังกล่าวแล้ว ส่วนคำว่า จีน นั้นอาจจะเป็นคำ **จิน** ที่เขาแปลว่า **สุก** อย่างอาหารหุงต้มสุก เช่นถ้าถามว่า **ดูนเปิ่งจินระฮ่า** ก็ต้องแปลว่า หุงข้าวสุกแล้วหรือ และถ้าตอบว่า **เหอะจินแนม** ก็จะแปลว่ายังไม่สุก คำขนมจีนของเราจึงอาจจะหมายว่า ขนมจีนที่สุกสำเร็จแล้ว ใช้รับประทานได้ก็เป็นได้*

แต่ว่าเรื่องอาหารการกินนั้น เป็นเรื่องต่างจิตต่างใจ ที่จะให้ทุกคนชอบหรือไม่ชอบเหมือนกันไม่ได้ เพราะฉะนั้นถึงแม้ข้าพเจ้าจะรู้สึกว่าอาหารมอญถูกปากยิ่งกว่าอาหารชาติอื่น (นอกไปจากชาติไทย) ข้าพเจ้าก็มิได้หมายว่า ชอบอาหารมอญไปหมดทุกชนิด โดยเฉพาะชนิดที่ดอว์ซอชินชอบแล้ว กลายเป็นของไม่ชอบของข้าพเจ้าไปเสียแทบทุกอย่าง หะนอม นั้นก็อย่างหนึ่งละ อีกอย่างหนึ่งก็เห็นจะเป็น ยำเห็ดเผาะ ที่ทั้งแข็งทั้งเหนียว และก็เช่นเดียวกัน

---

* **หมายเหตุ** ที่จริงที่เรียก ขนมจีน นั้นมาทราบภายหลังว่าเป็น คะนอมแบบจีนที่เขาเรียก คะนอมเกร็กซึ่งคือบะหมี่นั่นเอง

ของที่ข้าพเจ้าชอบ ดอว์ซอชินกลับไม่ชอบ เช่นส้มตำที่ข้าพเจ้าทำตามแบบของเรา ดอว์ซอชินก็ว่าอร่อยสู้อย่างแบบของเธอไม่ได้ และแบบนั้นก็คือต้องใส่น้ำมันด้วย แต่เธอก็ทราบดีว่า แบบอย่างที่ข้าพเจ้าทำและไม่ใส่น้ำมันนั้นเป็นแบบบางกอก ซึ่งเป็นที่รู้กันทั่วไปในถิ่นมอญนี้ จึงเป็นอันว่าความสัมพันธ์ระหว่างมอญกับไทยที่เห็นได้ชัดนั้น ก็เห็นจะเป็นความสัมพันธ์ทางด้านอาหารการกินยิ่งกว่าเรื่องอื่น แม้กับพม่าก็เป็นเช่นเดียวกัน เขาว่าเราเอากะปิพม่ามา (พม่าเรียก งาปี) และพม่าเอาน้ำปลาของเราไป พม่าไปเรียกว่า **งันปยาเหย่** เพื่อให้มีความหมายแปลได้ในภาษาของเขา และเมื่อแปลแล้วความหมายก็เข้าทีด้วย คือเขาแปลว่าน้ำดำและเค็ม (ที่จริงคำปยาแปลว่าสีน้ำเงินไม่ใช่ดำสนิท) เรื่องนำคำต่างประเทศมาออกเสียงให้เข้ากับความหมายในภาษาของตนนั้น พม่าเห็นจะสันทัด คำกาละแมของเราที่เราคิดว่ามาจากภาษาฝรั่ง พม่าเขาออกเสียงว่า กลาแม เมื่อแปลออกมาแล้วความหมายเป็นว่า "แขกดำ" ซึ่งดูก็เข้ากับลักษณะหน้าตาของกาละแมดีทีเดียว

ยังมีชื่อขนมอีกหลายอย่างที่ข้าพเจ้าจำชื่อได้แม่น เพราะแม่ครัวซื้อมาฝากบ่อย ๆ อย่างเช่น **กวายฺนปะงัน** ซึ่งแปลตรง ๆ ก็คือ ขนมถ้วย (กวายแปลว่าขนมและปะงันคือถ้วยหรือชาม) แต่ก็หาใช่ขนมถ้วยอย่างของเราไม่ กลับกลายเป็นขนมถ้วยฟูไป และที่แปลกกว่าขนมถ้วยฟูของเราก็คือเขาโรยมะพร้าวคลุกกับเกลือด้วย จึงไปเพิ่มความเค็มให้แก่ตัวขนม ที่ใส่น้ำตาลน้อยกว่าแป้งหลายเท่า แม้ขนมขี้หนูเขาก็ทำอย่างเดียวกัน และแทนที่เขาจะเรียกตามแบบเราว่าขี้หนู เขากลับเรียกว่าขนมขุยดินที่หนูขุดคือ **กวายฺนเปะเปอะน่อย** ดอว์ซอชินว่า คำของเธอมีความหมายเข้าทีกว่าของเรา ทั้ง ๆ ที่ขนมขี้หนูที่ขายตามตลาดมะละแหม่งมีลักษณะใกล้ไปทาง **ขี้หนู** มากกว่า **ขุยดินที่หนูขุด** แม้จะกินขณะยังร้อนอยู่ ก็ไม่ร่วนและนิ่มนวล ครั้นล่วงไปจนถึงเวลาที่เย็นแล้ว แป้งก็เลยจับกันเป็นก้อน ๆ บอกไม่ถูกว่าควรจะเรียกว่าขนมอะไรดี แต่ไม่ว่าจะเป็นขนมอะไร พอจะสรุปลักษณะที่สำคัญได้ว่า ส่วนมากทำด้วยข้าวและแป้งผสมกับน้ำตาลขนาดที่สมมุติเอาว่าหวาน แต่แท้ที่จริงแล้ว มันช่างไม่หวานเอาเลยแม้แต่จะเพียงปะแล่ม ๆ ไม่ทราบว่าชาวมอญและพม่าจะไม่ชอบกินน้ำตาลหรืออย่างไร และเชื่อว่าเขาก็คงจะถามเช่นเดียวกันว่าพวกเราชอบกินกันแต่น้ำตาลละกระมัง ไม่ว่าจะให้ข้าพเจ้ากินขนมอะไร ข้าพจ้าจึงอุทานออกมาคำเดียวว่า **เหอะด๊าต** (ไม่หวาน) ทุกครั้งไป จนไม่มีใครเขาอยากจะให้ลองอะไร แม่ครัวถึงกับบอกว่า ไม่มีขนมอะไรในเมืองมะละแหม่งที่จะมีรสหวานไปกว่าขนมเหล่านี้ นี่ถ้าหากเขาได้มาลองขนมไทย เขาก็เห็นจะต้องล่าทัพที่สู้ความหวานของขนมไทยไม่ไหว เช่นเดียวกับข้าพเจ้าที่ยอมแพ้ขนมที่นี่ ลองครั้งเดียวแล้วไม่คิดลองซ้ำ

เขาคงจะชอบความมันมากกว่าหวาน ไม่ว่าจะทำกับข้าวหรือขนม เขาจึงชอบให้มันจนลอย และมันมะพร้าวคงจะไม่มากเท่าน้ำมัน ฉะนั้นถึงแม้มะละแหม่งจะอุดมไปด้วยมะพร้าว เขาก็ไม่ยักนิยมใช้กะทิประกอบอาหาร กลับใช้น้ำมันงาเช่นเดียวกันทั้งพม่าและมอญ จะหุงข้าว เหนียวหรือกวนขนมเขาก็ใช้น้ำมัน ถ้าจะใช้มะพร้าวก็เพียงโรยหน้า หรือหั่นบาง ๆ ผสมในขนมเท่านั้น อย่างเช่นขนมที่เขาเรียก หะลัว (ตามชาวอินเดีย ที่เรียกขนมกวนทุกอย่างว่าหะลัว) ขนมนี้มีลักษณะคล้ายขนมหัวผักกาดของเรา คือใช้แป้งเหนียว ๆ กวนกับน้ำมัน ใส่มะพร้าวแห้งหั่นบาง ๆ กับถั่วลิสงกวนเข้าด้วยกันบ้าง โรยหน้าให้ดูสวยงามบ้างลองชิมดูแล้วก็ปรากฏว่ามีรสเค็มๆ มัน ๆ ทั้ง ๆ ที่คนอื่นเขากินแล้ว เขาบอกว่า **ด๊าตเกร๊าะ** คือหวานมัน (ซึ่งจะหมายถึง อร่อย ก็ได้ แม้ว่าพูดเสียงเพราะเขาก็ใช้คำด๊าดเกร๊าะนี้ได้เช่นกัน)

ข้าพเจ้าเรียนภาษามอญด้วยของจริงอย่างนี้เรื่อยมา จนรู้สึกว่ารู้คำมอญหลายต่อหลายคำแล้ว แต่กระนั้นก็ยังใช้ไม่สะดวกคล่องใจ ด้วยว่าพูดแล้วผู้ฟังเขายังไม่คุ้นสำเนียง เขาจับเสียงไม่ได้ เขาก็ไม่เข้าใจ และเวลาเขาพูดมา เสียงคนหนึ่งต่างกับอีกคนหนึ่ง ข้าพเจ้าก็ต้องฝึกหูตามสำเนียงของเขาแต่ละคน กว่าจะเข้าใจว่า เขาพูดด้วยว่ากระไรก็เหนื่อย ข้าพเจ้าจึงอดท้อแท้ใจไม่ได้เลย ว่าการมาเรียนภาษามอญนี้จะเสียแรงเปล่าเสียกระมัง ยังโชคดีอยู่หน่อย ที่มาได้เจ้าของบ้านที่มีการศึกษา ดอว์ซอชินเข้าใจความมุ่งหมายของข้าพเจ้าว่า มาเรียนภาษามอญเพื่อประโยชน์อะไร เพราะฉะนั้นมีสิ่งใดที่จะบอกเล่าแก่ข้าพเจ้าได้ เธอก็มิได้ละเว้น และข้าพเจ้าก็มาได้ความรู้หลายอย่าง อย่างที่ข้าพเจ้าคงไม่มีโอกาสจะได้จากอาจารย์ทุนช่วย เพราะข้าพเจ้าไม่กล้าถาม และตัวท่านก็คงไม่กล้าบอก และข้าพเจ้าก็เสียใจที่เล่าไว้ ณ ที่นี้ไม่ได้

แต่อย่างไรก็ตาม การจดบันทึกจากเสียงพูดนั้น ยังไม่ช่วยให้ข้าพเจ้ารู้ภาษามอญดีขึ้น ทั้งนี้ก็เพราะภาษามอญนั้น พูดกับเขียนเป็นคนละเรื่องกัน ถ้าข้าพเจ้าจดจำแต่เสียงพูด ถึงเวลาเขียนข้าพเจ้าก็จะเขียนสะกดการันต์ไม่ถูก หรือถ้าข้าพเจ้าจะมัวจดจำแต่ตัวเขียน และออกเสียงตามนั้น เมื่อเวลาจะใช้พูด ก็คงน่าขันที่พูดชัดเจนเกินไป หรือดีไม่ดีเขาก็อาจจะไม่เข้าใจเอาเลยทีเดียวว่าพูดว่ากระไร ด้วยเหตุดังนี้ ข้าพเจ้าจึงต้องรบกวนดอว์ซอชินให้ช่วยเขียนให้ข้าพเจ้าดู จะได้เอาไปท่องให้จำได้ว่าสะกดอย่างไร ซึ่งก็ได้กลายเป็นเรื่องลำบากสำหรับเธอไป ด้วยว่าเธอเองเพิ่งจะเรียนอ่านเขียนภาษามอญเมื่อหลังสงครามนี่เอง และภาษามอญก็ใช่ว่าจะอ่านเขียนง่าย ถึงแม้จะเป็นคนมอญเองก็เถอะ ถ้าไม่ได้เคยอ่านมามากเห็นมามากแล้วก็ยากจะบอกได้ถูกต้องว่าที่คนออกเสียงกันว่า **หะตาง** (หน้าต่าง) **หรือ หะตาย** (กระต่าย–สัตว์) นั้น ตัวเขียน เป็น **ขะตาง**

หรือ เปะตาง ขะตาย เกะตาย หรือ เปะตาย บางคนว่าเขียนได้ทั้งนั้น คงจะเหตุนี้เอง ตัวสะกดคำมอญในประเทศไทย จึงมีบางคำที่ต่างกับที่สะกดกันในมะละแหม่ง ดังเช่นคำที่เรียกปลาร้า ทั้งที่ต่างก็ออกเสียงว่า หะรอก เขียนต่างกันไป คือตัวเขียนในไทยเป็น ผฺรอก และในมะละแหม่งเป็น ขฺรอก ดังนี้ จึงยากจะกำหนดลงไปได้ว่าจะยึดถือตามแบบไหน นอกจากว่าถ้าเขียนกับอาจารย์ทุนชวย ก็จำต้องเขียนตามที่ท่านบอก มิฉะนั้นแล้วท่านก็จะถือเอาว่าเขียนผิด แต่เวลาพูดค่อยสะดวกขึ้นตรงที่ไม่ต้องไปจำพยัญชนะควบกล้ำเสียงอื่น จำไว้เพียงเสียง หะ และ อะ เท่านั้น เพราะไม่ว่าจะเป็นพยัญชนะเสียงแข็งเสียงใด เสียงย่อมกลายเป็นเสียงทั้งสองนี้แทบทั้งสิ้น เช่น เสลิง (สูง คำสลักของเราจะเป็นคำนี้หรือไม่น่าสงสัย) ก็ออกเสียงเป็นเพียง หะเลิง ขะมต (มด) เป็น หะมต เสียง หะ หรือ อะ นี้เป็นเพียงเสียงลมหายใจกระแทกออกมาแรง ๆ เท่านั้น เวลาพูดจริง ๆ จึงทำเสียงกล้อมแกล้มพอให้ได้ยินเสียงลมหายใจนี้ก็พอให้เขาเข้าใจได้แล้ว ซ้ำบางคำเสียงพยางค์หน้ายังหายไปเลยทั้งเสียงก็มี อย่างเช่น ปะกาว ที่แปลว่าดอกไม้ ก็เหลือเพียง กาว กฺบาง ที่หมายถึงเรือก็กลายเป็น บาง ซึ่งต้องฟังให้ดี มิฉะนั้นก็จะกลายเป็นหน่อไม้ไป บางคำข้าพเจ้าจึงต้องจำหลาย ๆ เที่ยวจนชินตาขึ้นใจ จะได้เขียนไม่ผิด แต่ถ้าเข้าตาจน ก็ต้องใช้เดาเอาเหมือนกัน บางคำเดาสุ่ม ๆ ไปก็บังเอิญถูก อย่างเช่นคำว่า อ๊ะ ที่แปลว่าสะอาดนั้น ข้าพเจ้าเดาโดยอาศัยคำเขมรเป็นแนวเทียบ ว่าพยางค์ต้นคงจะเป็น สะ และก็จริง เช่น นั้นเขาใช้ สะอ๊ะ สำหรับภาษาเขียนและ อ๊ะ สำหรับภาษาพูด แต่ว่าคำมอญก็ไม่ได้เป็นแบบเดียวกันพอจะเดาได้ถูกเสมอไป และบางคำถ้าหากไม่ได้เรียนรู้มา ถึงแม้จะเดาอย่างไรก็คงไม่มีวันถูก อย่างเช่น ฮ้อย ที่แปลว่า บ้าน และ เฮ้า ที่แปลว่าข้าวสารเป็นต้น ใครจะนึกบ้างว่า ตัวเขียนของคำทั้งสองนี้จะแปลกพิสดารเป็น สฺงิ สฺงุ คำว่า ฟะ ที่แปลว่าแกง ก็เหมือนกัน ตัวเขียนกลายเป็น สฺว ทั้งนี้เพราะในภาษามอญไม่มีอักษร ฟ แต่ก็ได้ใช้ประโยชน์จากการนี้ คือบางคำมีใช้ทั้งสองรูป แต่แยกความหมายเสีย อย่างคำ สฺว นี้ ถ้าออกเสียงว่า ฟะ แปลว่าแกง แต่ถ้าคงเสียงตามรูปเป็น สวะ แล้วหมายถึง สวะ ตรงตามความหมายที่เราใช้อยู่ทีเดียว ข้าพเจ้าก็เลยมาได้ที่มาของคำไทยไปอีกคำหนึ่ง

แต่แล้วข้าพเจ้ามาได้ทราบว่า ตนเองออกเสียงคำ สวะ ผิดก็ต่อเมื่อได้ยินดอว์ซอชินอุทานออกมาว่า ฟ๊ะ ขณะที่เธอเห็นสวะกองใหญ่ลอยปะปนมากับเศษไม้เล็ก ๆ น้อย ๆ ท่ามกลางลำน้ำแซลวิน จึงเป็นอันว่าข้าพเจ้าเทียบแนวเทียบผิด คิดว่าคำนี้ออกเสียงเหมือนคำ สะโว* คือถ้า

---

* สะโว แปลว่าปลิว

ออกเสียงตามตัวเขียนว่า สะโว แล้วจะแปลอย่างหนึ่ง แต่ถ้าออกเสียงเป็น โฟ* แล้วจะแปลอีกอย่างหนึ่ง แต่แล้วคำที่เขียนว่า สวะ นี้ กลับออกเสียงอย่างเดียวกัน ทั้งที่แปลว่า แกง และ สวะ เพียงแต่ว่าคำหลังนี้ออกเสียงหนักกว่านิดหน่อยเท่านั้น และก็ยังมีคนออกเสียงแปลกไปกว่านี้อีก คือสาวใช้ในบ้านนั้นออกเสียงคำนี้ว่า ควะ และคำ ฟา ที่แปลว่าดอกบัวว่า ควา ฟังดูไม่ผิดกับชาวปักษ์ใต้ของเราที่ถนัดออกเสียง ฝ ฟ เป็นเสียง ขว และ คว ควบ เรื่องที่น่าเรียนรู้และต้องเรียนจึงจะรู้ จึงช่างมีมากมาย ดีแต่ว่ามีที่ถามได้ ติดขัดสิ่งใดจึงมีโอกาสได้ทราบโดยทันที และข้าพเจ้าก็ต้องหัดตัวเองให้เป็นคนช่างซักช่างถาม ซึ่งก็ออกจะเหมาะกับอุปนิสัยช่างพูดช่างเล่าของดอว์ซอชิน เธอจึงยินดีที่จะตอบคำถามของข้าพเจ้าวันละหลายสิบคำถามอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยเบื่อหน่าย มีแต่คำ หะรอก** ที่หมายทั้งกะปิและปลาร้าอยู่คำเดียวเท่านั้น ที่ทำให้เธออดบ่นด้วยความแปลกใจไม่ได้ว่า ทำไมข้าพเจ้าจึงถามเธอบ่อย ๆ ว่า หะรอกหะแมง คืออะไร หะรอกซินซา คืออะไร ต่างกันอย่างไร และ หะรอกก๊ะ นั้นคืออย่างที่ละลายเป็นน้ำใช่หรือไม่ จนเธอต้องจดให้ ข้าพเจ้าจึงเลิกถามไป ความจริงยังมีอีกหลายคำที่ข้าพเจ้าถามเธอมากกว่าครั้งหนึ่ง แต่เธอไม่ได้สังเกต บางทีเธอบอกถึงสองครั้งแล้ว ก็ยังจำสับสนอยู่ ข้าพเจ้าจึงเข้าใจได้ดีว่า การเรียนภาษาต้องใช้เวลานานเพียงใด กว่าจะให้ความหมายซึมซาบจนถึงแตกฉาน พูดได้ ฟังเข้าใจ และจำได้นำมาใช้ได้คล่องโดยไม่ต้องเสียเวลานัก และทั้ง ๆ ที่ข้าพเจ้าเรียนอยู่ทั้งวัน ๆ ด้วยความสนใจและเอาใจใส่ แต่ก็ดูเหมือนว่า ข้าพเจ้ายังไม่มีความรู้เรื่องภาษามอญเลย ยิ่งเรียนมากยิ่งยาก และดูจะไม่รู้หนักขึ้นจนข้าพเจ้าคิดจะวางมือเสียหลายครั้งแล้ว และผู้ที่กังวลในเรื่องนี้ยิ่งกว่าตัวข้าพเจ้าเอง ก็คืออาจารย์ทุนชวย และก็น่าขันที่ข้าพเจ้ากลับเป็นผู้ที่ปลอบโยนท่านว่า ต้องให้เวลาข้าพเจ้าต่อไปอีกสักหน่อย ระยะเวลาเพียง ๒—๓ อาทิตย์จะเรียนภาษาให้รู้ถึงใช้การได้นั้นเห็นจะไม่ได้ เอาเถอะวันหนึ่งอาจารย์เองก็จะต้องแปลกใจว่าข้าพเจ้าเรียนรู้มาได้อย่างไร ที่จริงข้าพเจ้าแข็งใจพูดออกไปอย่างนั้นเอง แท้ที่จริงแล้ว ข้าพเจ้าก็ยังมืดมน ไม่ทราบว่าจะเรียนภาษามอญให้รู้ได้ด้วยวิธีไร การที่ให้ท่องสิ่งที่ไม่มีความหมายอยู่เรื่อยไปอย่างที่อาจารย์ทุนชวยเคี่ยวเข็ญข้าพเจ้าทำนั้น มันเป็นเรื่องเหลือเข็ญจริง ๆ ถ้าเป็นวิธีเรียนด้วยของจริง ตามแบบของดอว์ซอชินยังจะค่อยยังชั่ว เพราะได้รู้ได้เห็นสิ่งแปลกใหม่อยู่เสมอ ดังการที่เธอพาลงเรือกลไฟใหญ่ข้ามแม่น้ำแซลวินมาจนพบ พ๋ะ ดังกล่าวแล้วนั้น ก็เพื่อให้ข้าพเจ้าได้เห็นแม่น้ำแซลวิน และเมืองเมาะตะมะอันขึ้นชื่อว่าเป็นเมืองเก่า ที่สำคัญยิ่งเมืองหนึ่งของมอญ

---

* โฟ แปลว่าสวรรค์

** คำนี้ ตัวเขียนเป็น ขฺรอก ในมะละแหม่งและเป็น ผฺรอก ในเมืองไทยดังกล่าวแล้ว

การแล่นเรือตามแม่น้ำแซลวินอันใหญ่กว้างและเวิ้งว้างไม่ผิดทะเลนี้ ทำให้ข้าพเจ้าค่อยรู้สึกตื่นเต้นและเพลิดเพลินสมใจของดอว์ซอชินผู้พาไป ข้าพเจ้าไม่เคยนึกมาก่อนเลยว่าแม่น้ำแซลวินตอนใกล้ปากน้ำจะกว้างถึงเพียงนี้ มองดูแทบจะไม่แลเห็นฝั่ง แลเห็นแต่เกาะใหญ่น้อยอยู่ลิบ ๆ กลางแม่น้ำ เสียงดอว์ซอชินที่บอกชื่อเกาะเหล่านั้นให้ ผ่านเข้าหูซ้ายออกหูขวา ข้าพเจ้าไม่มีปัญญาจะจำได้สักชื่อเดียว มีอยู่คำเดียวที่ยังเหลือติดหูอยู่ คำนั้นก็คือคำ ตะโกะ ซึ่งแปลว่า เกาะ ทั้งนี้เพราะเสียงของคำนี้คล้ายกับคำไทย จนยากจะพิจารณาว่าต้นศัพท์เป็นของใคร เกาะที่ใหญ่ที่สุดกลางลำน้ำแซลวินนั้นได้แก่เกาะบะลูยุ่น ซึ่งแปลตามภาษาพม่าว่า เกาะยักษ์ เขาว่าเป็นที่ที่มีพลเมืองหนาแน่น มีหมู่บ้านกว่า ๗๐ หมู่บ้าน และชาวบ้านส่วนมากเป็นมอญ คงจะเหตุนี้เองที่สถานที่ต่าง ๆ ในเขตมอญจึงต้องมีทั้งชื่อมอญชื่อพม่า บางทีก็มีชื่ออังกฤษแถมเข้าไปด้วย และถ้าเป็นชื่อที่คุ้นเคยของคนไทย ก็มักจะมีชื่อใหม่ที่ออกเป็นสำเนียงไทยเพิ่มขึ้นอีก อย่างเช่นชื่อที่ไทยเรียกกันว่าเมืองมะละแหม่งนั้น อังกฤษเขียน Moulmein ออกเสียงว่า มูลแมง แต่พม่าออกเสียงว่า มลเมียน ชาวมอญเรียกของเขาว่า โม้ตมะเล่ม ซึ่งแปลตามตัวว่า เมืองตาเสี่ยดังนี้ สอบถามดูก็ยังไม่ได้ความว่าเหตุใดจึงตั้งชื่อเช่นนั้น หรือจะเป็นด้วยลากเข้าความพอให้แปลได้ เรื่องความหมายของชื่อต่าง ๆ จึงเป็นอันยุติไม่ค่อยได้ เพราะคนอาจจะตีความหมายไปต่าง ๆ นานา และเพื่อจะให้มีความหมายอย่างที่ต้องการก็อาจจะแปลงเสียงเสีย อย่างชื่อแม่น้ำแซลวินก็ไม่ทราบว่าความหมายเดิมเป็นอย่างไร และเป็นคำภาษาไหนมาก่อน ชาวไทยใหญ่เรียกชื่อแม่น้ำนี้ว่า น่ำคง แต่ชาวมอญเรียกว่า ซังโลน ซึ่งแปลว่า ล้นฝั่ง (จากซัง แปลว่า ฝั่ง และโลน แปลว่า ยืง หรือเกินจำนวน เกินอัตรา) เขาอธิบายว่าเป็นเพราะถึงฤดูน้ำหลาก น้ำมักจะท่วมท้นฝั่งขึ้นมาก นั่งเรือเลียบชายฝั่งแล้วก็เห็นจะเป็นอย่างนั้นจริง เพราะถึงขณะนี้จะยังไม่ใช่หน้าน้ำ พื้นที่บางแห่งก็ยังปรี่มน้ำ บางคนต้องยืนแช่อยู่ในน้ำตั้งเกือบถึงเข่า ขณะที่คอยเรือกลไฟมาเทียบฝั่ง แต่น้ำมากอย่างนี้ก็คงจะสะดวกแก่การทำนา อันเป็นอาชีพสำคัญของคนแถบนี้ ถึงฝนจะแล้งไปบ้างก็ยังไม่เดือดร้อนมากนัก แต่โดยธรรมดาแล้ว มะละแหม่งจะไม่แล้งฝนเลย ปีหนึ่งๆ ฝนจะตกเกือบ ๑๐ เดือน นับเป็นแหล่งที่ฝนชุกที่สุดแห่งหนึ่งของพม่า

พูดถึงฝนเมืองมะละแหม่งแล้ว ข้าพเจ้าออกจะย่นระย่อ เพราะบางวันถึงกับต้องนั่งกอดเข่ามองดูสายฝนที่ตกกระหน่ำอย่างไม่เห็นแก่หน้าใคร ไม่ว่าใครที่จะออกจากบ้านไปตลาดหรือไปเรียนหนังสือ ไปทำงาน จะนึกวิงวอนขออย่าให้ฝนตกในเวลาที่ตนจะออกจากบ้านเลย พระพิรุณเมืองโม้ตมะเล่มนี้ก็หาฟังไม่ ได้แต่ตั้งหน้าตั้งตาบันดาลฝนให้ชาวบ้านชาวเมืองตั้งแต่ค่ำจนเช้า ตั้งแต่เช้าจนค่ำ บางทีก็ติดต่อกันไป ๕ วัน ๗ วัน บางทีก็เป็น ๑๐ วัน ๑๕ วัน ไม่ว่าไปไหนพบใคร ก็มักจะได้ยินแต่คำปรารภว่า ตากผ้าไม่แห้ง ภายในบ้านเรือนมีแต่ความเย็นชื้น

และบ้านของคอว์ซอชินที่ข้าพเจ้าพำนักอยู่ ยังเย็นชื้นกว่าที่อื่นหลายเท่า ทั้งนี้เพราะสร้างเป็นตึกซ้ำยังมีห้องใต้ดิน ที่น้ำฝนมาขังเจิ่งอยู่เต็ม ห้องนี้แหละคือที่ตากผ้าซึ่นที่เจ้าของบ้านใช้อยู่เป็นประจำ มิฉะนั้นแล้วก็ยากจะหาที่ตากให้เพียงพอได้ ด้วยว่าท่านเจ้าของบ้านไม่อนุญาตให้ตากได้ทั่วไป บางแห่งแม้จะเป็นห้องว่าง ก็ยังขึงราวตากซึ่นตามใจไม่ได้ ต้องให้คอว์ซอชินดูให้แน่ใจเสียก่อนว่า ไม่ใช่ทางด้านหัวนอน และไม่สูงจนคนต้องลอดไปมา จึงนับว่าฝนเป็นต้นเหตุอันลำบากยากยุ่งโดยแท้ทีเดียว โดยเฉพาะแก่ข้าพเจ้าผู้มีปกติอาบน้ำวันละสองครั้งและต้องซักเสื้อผ้าวันละหลายๆชิ้นทุกวัน และถึงแม้ชาวมะละแหม่ง จะเคยชินกับดินฟ้าอากาศของเขามาชั่วนาตาปี ทุกคนก็ยังอดรู้สึกใจคอห่อเหี่ยวไม่ได้ เมื่อเห็นฝนตั้งเค้า และท้องฟ้าเป็นน้ำอยู่วันแล้ววันเล่า บางวันเพียงได้เห็นแสงอาทิตย์เรื่อๆคนก็พากันดีใจ ขนเสื้อผ้าเครื่องใช้ที่ชื้นราเพราะอากาศชื้นออกมาตากแดด แต่ว่าไม่ทันถึงชั่วโมงก็จะมีเสียงร้องกันว่า **ปรั้วกู้ ปรั้วกู้** และข้าพเจ้าก็จำเป็นต้องรีบวิ่งออกมาเก็บผ้ากับเขาด้วย เพราะรู้ดีว่าคำนั้นมันแปลว่า ฝนตก ฝนเมืองมะละแหม่งตกโดยไม่ตั้งเค้าก็มี เพราะฉะนั้นทุกคนจึงต้องถือร่มติดไปด้วยเสมอไม่ว่าจะไปที่ใด อุตสาหกรรมทำร่มผ้าสีดำกันฝนของพม่าจึงก้าวหน้า ข้าพเจ้าเองก็ต้องหาซื้อไว้ใช้เหมือนกัน ทั้งนี้เพราะคนที่นี่เขายังเห็นการใส่เสื้อฝนเป็นของแปลก ทั้งจะรอให้ฝนหายเสียก่อนจึงจะออกจากอาคารสถานที่ ก็รอไม่ได้ ต้องออกไปในขณะที่ฝนซา ซึ่งเขาก็เรียก **ปรั้วซา** (ซา ของเขา แปลว่า เบา หรือ จืด ซาซา แปลว่าเบาๆ อย่างเดินในวัด หรือบางทีก็ใช้ ซาๆดาๆ ในความหมายเดียวกัน) แต่กระนั้นบางครั้งก็รอจนถึง ปรั้วซา ไม่ได้เพราะจะไม่ทันรถ ทันเรือ หรือทันนัด ก็จำต้องไปทั้งๆที่ฝนกำลังตกหนักอย่างขนาดที่เขาจะต้องกล่าวกันว่า **ปรั้วกู้ท็อตโล่น** (ฝนตกหนักแรงที่เดียว) และแม้จะเป็นเพียงแม่น้ำแซลวินและเรือกลไฟที่ข้ามแม่น้ำไปเมาะตะมะหรือไปยังหมู่บ้านใกล้เคียงจะใหญ่พอจุคนได้เป็นร้อยๆ แต่เวลาฝนตกหนัก คลื่นแม่น้ำแซลวินก็ใหญ่พอจะซัดเรือให้โคลงไปมาได้ จนข้าพเจ้าออกจะไม่ไว้ใจ แต่จะไม่อาศัยพาหนะทางน้ำก็ไม่ได้ เพราะแม้จะมายังเมืองเมาะตะมะที่อยู่เยื้องกับมะละแหม่ง ก็ต้องข้ามด้วยเรือ ผู้โดยสารรถไฟสายย่างกุ้ง–มะละแหม่ง จำต้องมาลงรถไฟที่เมาะตะมะแล้วลงเรือกลไฟใหญ่ข้ามแม่น้ำมาอีกทีหนึ่ง เสียเวลาราวครึ่งชั่วโมงจึงจะถึงที่หมาย ข้าพเจ้าเห็นเป็นการลำบากนักที่จะต้องข้ามแม่น้ำถึงสองสายคือแม่น้ำสะโตงและแซลวิน จึงตัดสินใจเดินทางมามะละแหม่งด้วยเครื่องบิน เสียเงิน ๓๖ จั๊ด และเสียเวลาเพียง ๔๕ นาทีเท่านั้นก็ถึง แต่คอว์ซอชินหาทางให้ข้าพเจ้าได้เคยคุ้นกับ บีซังโลน คือแม่น้ำแซลวินอยู่เสมอ เธอพาข้าพเจ้าไปเที่ยวชมสถานที่ต่างๆที่ต้องอาศัยแม่น้ำนี้เป็นหนทางหลายต่อหลายครั้ง เพื่อให้การมาศึกษาถึงเมืองมอญของข้าพเจ้าได้ผลเต็มที่อย่างที่ตั้งใจมา

ศาลผีที่หมู่บ้านกะโด่ มะละแหม่ง

กะตู้ของชาวมอญ ที่เขาคลุมหัวกันฝน
ถ่ายที่มะละแหม่ง

สถานที่แห่งหนึ่งซึ่งดอว์ซอชินอยากพาข้าพเจ้าไปนักหนา ก็คือ หมู่บ้านกอหุนัด ที่ตั้งอยู่ริมฝั่งบีซังโลน ห่างจากมะละแหม่งราว ๖–๗ ไมล์ ที่นี่เป็นบ้านเกิดของเธอ และแม้ว่าบ้านของเธอจะถูกทหารฝ่ายรัฐบาลเผาพินาศไปตั้งแต่ครั้งที่ไปล้อมจับพวกใต้ดินจนกระทั่งพี่น้องของเธอต้องหลบลี้หนีภัยมาอยู่ในประเทศไทยเมื่อ ๙ ปีที่แล้วมาก็ตาม เธอก็ยังอยากให้ข้าพเจ้าได้มาเห็นสภาพความเป็นอยู่ของชาวมอญในชนบทซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นผู้มีเลือดเนื้อเป็นมอญแท้ ๆ ยิ่งกว่าพวกชาวกรุงและที่สำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือ อยากจะให้ข้าพเจ้าได้มาเห็นวัดที่บรรพบุรุษของเธอได้ก่อสร้างขึ้น พร้อมทั้งให้ได้พบญาติผู้ใหญ่อีกหลายคนที่ยังพำนักอยู่ในหมู่บ้านนั้น และก็เป็นที่สมปรารถนาที่ข้าพเจ้าได้มีโอกาสรู้จัก อีจี ซึ่งคือน้าสาวแท้ ๆ ของเธอ แม้ว่าข้าพเจ้ากับท่านจะยังสนทนากันเองไม่ได้ตลอดก็ยังรู้สึกว่าท่านมีเมตตาแก่ข้าพเจ้ามาก เห็นได้จากที่มักจะฝากผลหมากรากไม้มาให้มี ดูเรน (ทุเรียน) เป็นต้น แต่ไม่ว่าจะเป็นญาติสนิทหรือเพียงแต่นับถือกันเป็นญาติ อย่างที่เธอเรียก อีจี (น้า) อีจุ๊ (น้องย่าหรือยาย) หรือ อีน่าย (ป้า) ก็ตาม แต่ละคนก็ทักทายปราศรัยต้อนรับข้าพเจ้าเป็นอย่างดี ข้าพเจ้ายังไม่มีโอกาสจะสนทนาตอบโต้ได้อย่างใจจึงได้แต่จำคำที่เขาใช้สำหรับการทักทายไว้ให้ขึ้นใจว่า มองมิบระหา และ มองมิบระ ที่จริงก็จำไม่ยาก เพราะความนี้แปลตรงตามตัวว่า อยู่ดีละหรือและอยู่ดีละ (มอง แปลว่า อยู่ มิบ แปลว่า ดี หรือ มีสุข) ซึ่งไปตรงกับความคิดในการทักทายของชาวไทยใหญ่เข้าได้อย่างประหลาด ชาวไทยใหญ่ทักกันว่า อยู่หลีข้า และผู้ตอบก็ตอบเช่นเดียวกัน คำว่า นูม ที่แปลว่า มี ก็ใช้ในความอย่างเดียวกับของไทยใหญ่คือแปลว่า อยู่ ได้ด้วย แรก ๆ ข้าพเจ้าอดงงไม่ได้เมื่อได้ยินดอว์ซอชินถามคนในบ้านบางบ้านว่า นายนูมระหา ซึ่งแปลว่า นายมีไหม แต่ครั้นนึกถึงถ้อยคำไทยใหญ่ที่ได้ยินเขาเคยถามกันว่า บ้อมีกาตี้เฮ้นหา คือ พ่อมีที่บ้านหรือ จึงได้ทราบว่าเขาใช้คำว่า มี ในความว่า อยู่ เช่นเดียวกันทั้งในไทยใหญ่และมอญ แต่กระนั้นกว่าจะหัดตัวเองให้ชินกับความหมายนั้นได้ก็กินเวลานานพอควรทีเดียว

ข้าพเจ้าออกมาเที่ยวชนบทในวันฟ้าวันฝน จะรอให้อากาศดีแจ่มใส ก็จะเนิ่นนานไปไม่ทันใจดอว์ซอชิน แต่ก็เป็นโอกาสดีได้เห็น กะตู้ ใกล้ ๆ ได้รู้ว่ากะตู้ที่เขาครอบมะกะโทไว้เมื่อเด็ก ๆ จนได้ชื่อว่า เมี่ยะกะตู้ มีรูปลักษณะเป็นอย่างไร เคยได้ยินอธิบายว่าคล้ายกับงอบนั้นเห็นจะยังไม่ตรงกับความเป็นจริงนัก เพราะกะตู้เป็นเครื่องที่เขาใช้คลุมหัวและตัวกันฝน มีรูปร่างไม่ผิดกับบุ้งกี๋ขนาดยาวคือเมื่อคลุมหัวแล้วจะยาวลงมาคลุมถึงต้นขา เขาสานด้วยไม้ไผ่ให้มีตาห่างๆ ขนาดตาชะลอม แล้วกรุด้วยกระดาษสีน้ำตาลอาบน้ำมัน แต่ในสมัยก่อนเขาใช้กรุด้วยใบไม้แทน เห็นว่าก็พอกันฝนได้ดี ราคาก็ถูกกว่าร่มตั้งหลายสิบเท่า ตามชนบทอย่างนี้จึงแลเห็นคนใช้กะตู้อยู่

ทั่วไป ยิ่งตามท้องนาชาวนาทุกคนจะต้องใช้กะตุ้ ดูไกล ๆ จึงไม่ผิดกับตั๊กแตนตัวใหญ่ ก้ม ๆ เงย ๆ อยู่เป็นหมู่ ๆ ทั้งที่การทำนาแบบมอญไม่ต้องก้มมากนัก ทั้งนี้ เพราะเขาใช้เครื่องมือช่วย มองแต่ไกลแลเห็นเครื่องมือนั้นเป็นเหล็กยาว ตรงปลายมีง่ามเหมือนส้อม เวลาจะปลูกก็ยืนหยิบเอาต้นข้าวสอดเข้าไปที่ปลายไม้ แล้วเอาไม้ทีมลงในดิน ต้นข้าวก็จะลงไปติดแน่นอยู่ในดินนั้นด้วย จึงน่าสะดวกกว่าที่จะปลูกด้วยมืออย่างของเรา แต่เขาว่าโทษก็มี คือทำให้รากต้นข้าวกระเทือน ผลจึงได้ไม่ดีเท่าที่ควร แต่อย่างไรก็ตามเมืองมอญก็เป็นอู่ข้าวอู่น้ำที่เลี้ยงคนได้ตั้งครึ่งประเทศ สมควรที่รัฐบาลพม่าจะหวงแหนยิ่งนัก และข้าวขนาดที่ข้าพเจ้าว่าอร่อยไม่แพ้ข้าวชั้นดีของเรามีราคาถูกกว่าข้าวของเราเป็นอันมาก ไม่ว่าจะคิดตามอัตราตลาดมืดหรืออัตราธนาคาร ชีวิตในเมืองมอญจึงสุขสมบูรณ์ที่ตรงนี้ และข้าพเจ้าก็ได้มีส่วนรับความสุขสมบูรณ์นี้มาด้วยตลอดเวลา ๓ เดือนที่อยู่ในมะละแหม่ง

ชนบทของมอญไม่ผิดกับบ้านสวนของเรา หมู่บ้านกอหุนดร่มรื่นไปด้วยสวนผลไม้ และดอว์ซอชินก็ช่างแสนดีที่บอกชื่อต้นไม้ผลไม้เหล่านั้นให้ข้าพเจ้าได้ทราบ และคำ เตะโญะ ที่แปลว่า ลูกยอ นั้น ออกจะฟังใกล้เคียงกับของเรา แต่ที่ออกเสียงตรงกับของเราเลยทีเดียวนั้นเห็นจะได้แก่ ซ็ตละมุด ไม่ทราบว่าใครยืมใครอีก เห็นมีที่วัดประจำตระกูลของดอว์ซอชินอยู่มากมายหลายสิบต้น คนสมัยใหม่ไม่ทราบชื่อพากันเรียกตามคุณลักษณะอันหวานของมันว่า ซ็ตเกรี่ย คือผลไม้น้ำตาล

ดอว์ซอชินพาข้าพเจ้าชมวัดประจำตระกูลของเธอด้วยความรู้สึกภาคภูมิใจ แต่จะพูดไปที่จริงแล้วไม่ว่าจะเป็นดอว์ซอชินหรือผู้ใดในเมืองมอญและพม่ามักจะเป็นเช่นนี้แทบทุกคน เขาจะไม่รังเกียจเลยที่จะพาชมวัด และไม่ว่าจะมีรายการชมสถานที่ประเภทใด ๆ เขาจะต้องแทรกรายการชมวัดเข้าไว้ด้วยเสมอ เมื่อเข้าไปไหว้พระเขาก็จะถือโอกาสนั่งสวดอธิษฐานอย่างยืดยาว จนข้าพเจ้าต้องสารภาพว่าเบื่อที่จะต้องคอยครั้งละหลาย ๆ นาที กว่าจะจบแต่ละวัดก็กินเวลาเป็นชั่วโมง ทั้งนี้เพราะวัดหนึ่ง ๆ มีพระพุทธรูปมากมาย สุดแต่ใครชอบใจสร้างอย่างไร บางทีก็สร้างทั้งพระประธานและวิหารไปพร้อมกัน ในวัดที่ดอว์ซอชินพาข้าพเจ้ามามีวิหาร (หรือบางแห่งก็เป็นศาลาการเปรียญ) ที่มีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ประมาณ ๓—๔ หลัง และไม่ว่าจะเดินไปที่ใดภายในวัด ทุกคนต้องเดินเท้าเปล่า รองเท้าจะต้องถอดตั้งแต่ย่างเข้าเขตวัด เพราะฉะนั้นคนที่สวมรองเท้ามาเที่ยวชมวัดจึงเดือดร้อนไม่ผิดกับพาลูกอ่อนมาด้วย บางคนจึงแก้ปัญหาเสียด้วยการเสียบรองเท้าแตะไว้ที่เอวผ้านุ่งทางด้านหลัง ซึ่งทำให้สะดวกเข้าที่ดีทีเดียว แต่ถึงกระนั้น

ข้าพเจ้าก็ยังไม่วายลำบาก เหตุผลสำคัญก็คือนอกจากจะทำตามอย่างเขาไม่ได้แล้วยังจะอดรู้สึกรังเกียจไม่ได้ที่ต้องเดินย่ำเท้าเปล่าไปตามพื้นดินอันเป็นที่ไม่มีใครเอาใจใส่ในเรื่องความสะอาด การหลีวตาตามเจ้าของบ้านเขาอยู่ตลอดเวลานี้ จึงเป็นการหลีวอย่างผืนความรู้สึกของตนโดยแท้ ความรู้สึกเรื่องบุญทานจึงไม่มีโอกาสเข้ามาอยู่ในจิตใจข้าพเจ้าได้เท่าที่ควร ในเมื่อต้องเดินระวังไม่ให้เหยียบลงไปบนเสลดน้ำลายและสิ่งปฏิกูลตลอดจนเศษแก้วและกระจก ที่มักจะเกลื่อนกลาดอยู่ตามบริเวณวัด ทั้งนี้เพราะเขานิยมประดับโบสถ์วิหารด้วยกระจกเช่นเดียวกับวัดพม่า

เรื่องที่เขาใช้กระโถนปากแตรต่างแจกันดอกไม้ ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งข้าพเจ้าอดตะขิดตะขวงใจไม่ได้เมื่อเวลาไหว้พระ เพราะใจชวนให้นึกไปว่า กำลังไหว้กระโถนอยู่ทุกครั้งไป แม้ดอว์ซอซินและคนอื่น ๆ จะยืนยันว่ากระโถนเหล่านั้นเป็นกระโถนใหม่ยังไม่เคยใช้มาก่อน ข้าพเจ้าก็ยังไม่เห็นด้วยกับการที่เอาภาชนะสำหรับใช้ในกิจธุระอย่างหนึ่ง มาใส่ดอกไม้ประดับหน้าพระ ใจจึงพาลไม่อยากจะกราบไหว้พระในที่เหล่านั้นเสียเลยทีเดียว แต่ว่าเขาก็คงมีเหตุผลของเขาเหมือนกันในการที่ต้องใช้กระโถนใส่ดอกไม้บูชาพระ เท่าที่ข้าพเจ้าสังเกตเห็น ข้าพเจ้าคิดว่าคงเป็นด้วยว่าดอกไม้ที่เขานิยมบูชาพระเพราะมีกลีนหอมอันได้แก่ดอกจำปา ดอกมหาหงส์เป็นต้นนั้น ล้วนแต่เป็นดอกไม้ไม่มีก้าน เขาจึงจำเป็นต้องต่อก้านให้ด้วยการเสียบไม้มัดเป็นกำ ๆ และการจะปักไม้กำใหญ่ ๆ ลงในแจกัน อย่างไรเสียก็คงจะเหมาะและสะดวกไม่เท่ากับที่จะปักลงในภาชนะที่สูงใหญ่และมีปากบานเช่นกระโถนปากแตร ส่วนจะงามหรือไม่งามนั้นอยู่ที่ความนิยมและที่เขานิยมว่างาม โดยเฉพาะที่ที่บูชาแล้ว ที่นั้นจะต้องประดับประดาด้วยดอกไม้จำนวนมาก ๆ ที่หน้าพระประธานจะต้องมีกระโถนปักดอกไม้นานาชนิดอย่างน้อย ๒๐ ใบ จึงจะถือว่าที่บูชานั้นงามและนอกจากจะประดับดอกไม้ทำนองนี้แล้ว ก็ยังประดับด้วยพวกดอกไม้ร่วง ซึ่งส่วนมากเป็นดอกไม้ไม่มีกลีนได้แก่ดอกพุฒ ดอกเข็ม และดอกบานไม่รู้โรย วิธีประดับของเขาก็คือ เสียบดอกไม้เหล่านี้ลงบนแผ่นไม้ที่เขาเจาะรูไว้ตามลวดลาย ลายตอนใดควรจะใช้ดอกไม้สีใดสอดใส่ให้งดงาม ผู้ที่มีฝีมือทางนี้จะเป็นผู้กำหนด ส่วนผู้ทำใครทำก็ได้ เพราะไม่ยากอะไร เพียงแต่เสียบดอกไม้ไว้ในรูที่เขาเจาะไว้เท่านั้น การทำจึงไม่น่าจะเสียเวลามากนัก แต่กระนั้นแต่ละวัดก็ยังต้องมีพวกผู้หญิงสละเวลาผลัดเปลี่ยนกันมาหาดอกไม้และประดับที่บูชาให้สวยงามตามแบบนี้ทุกวัน เรื่องความงามของที่บูชาพระนี้เป็นเรื่องที่เขาสนใจกันทั่วไป แม้แต่ตามบ้านแต่ละบ้าน เขาก็เห็นเป็นความจำเป็นที่จะต้องประดับหน้าพระด้วยดอกไม้สดให้เต็มแจกันอยู่เสมอ ซ้ำยังจะต้องตกแต่งให้งดงามที่สุดเท่าที่จะงามได้ ทั้งนี้เพราะนอกจากจะเพื่อศรัทธาในพระศาสนาแล้วก็ยังเพื่อไว้อวดกันอีกด้วย ที่บูชาของเขาซึ่งมักทำเป็นหิ้งยื่นออกไปนอกบ้าน จึงมักจะทำไว้ในห้อง

รับแขก หรือบางทีก็อยู่เหนือบันได พอที่จะให้ใครๆ แลเห็นได้โดยง่าย ข้าพเจ้าเองไปได้เห็นมาหลายบ้าน บางบ้านก็ตกแต่งน่าดูดีทีเดียว นอกจากดอกไม้บูชาพระแล้ว ข้าวพระพุทธก็ยังเป็นอีกสิ่งหนึ่งซึ่งจำเป็นขาดไม่ได้ เขาใช้ข้าวกับผลไม้เป็นสำคัญ ไม่มีอาหารปรุงด้วยเนื้อสัตว์ คนที่ศรัทธาในเรื่องนี้มาก ก็มักจะจัดทำเป็นเรื่องใหญ่ทุกวัน เรื่องพิธีรีตองตลอดจนความเชื่อต่างๆ ในทางพุทธศาสนานี้ เท่าที่ข้าพเจ้าทราบ ดูเหมือนจะเป็นเช่นเดียวกันทั้งในเมืองมอญและพม่า ครั้นถามชาวมอญว่าใครเป็นผู้ริเริ่มเรื่องนี้ขึ้น ก็ได้คำตอบว่า มอญเป็นผู้ริขึ้นก่อนแล้วจึงแพร่ไปยังพม่าในภายหลัง เมื่อครั้งมอญเสียอิสรภาพแก่พม่า ข้าพเจ้ายังไม่มีโอกาสได้ถามชาวพม่าถึงเรื่องนี้ ไม่ทราบว่าเขามีความเห็นในศิลปะวัฒนธรรม และศาสนาของเขาอย่างไร แต่ถึงอย่างไรประวัติศาสตร์คงจะพอยืนยันความจริงได้ น่าเสียดายก็แต่ว่ามอญไม่มีโอกาสจะกล่าวถึงความสำคัญของตนเองได้เต็มปากเท่านั้น

พูดถึงเรื่องพุทธศาสนาแล้วก็ต้องพูดถึงคำภาษาบาลีที่มีอยู่ในภาษามอญมากมายเช่นเดียวกับในภาษาของเรา เมื่อชาวมอญเขายืนยันว่าพุทธศาสนามาที่ดินแดนเขาก่อนที่อื่น ดังที่เขาเชื่ออย่างแน่นแฟ้นว่าสะเทิมคือดินแดนสุวรรณภูมิที่พระเจ้าอโศกส่งสมณทูตมาเผยแผ่ศาสนานั้น ข้าพเจ้าไม่ติดใจจะโต้แย้งกับเขาแต่อย่างใด เพราะเป็นเรื่องที่ข้าพเจ้าไม่สนใจ ที่ข้าพเจ้าสนใจใคร่จะรู้นักก็คือ ใครหนอเป็นผู้สอนพุทธศาสนาให้แก่ชนในดินแดนแถบนี้ ไม่ว่าจะเป็น พม่า มอญ หรือเขมร หรือแม้แต่ไทยเอง เคยเรียนกับผู้สอนที่มาจากประเทศอินเดียโดยตรง หรือเรียนต่อกันมาเป็นทอดๆ หรือเรียนด้วยหนังสือ การออกเสียงคำบาลีจึงต่างๆ กันไป ซึ่งถ้าหากจะถือว่าเป็นอักขระวิบัติ ก็คงจะวิบัติเหมือนกันหมด และคงจะน่าสนุกไม่น้อยถ้าจะนำคำบาลีที่ออกเสียงต่างกันในภาษาต่างๆ เหล่านั้นมาเทียบกันดู บางคำคงแทบจะกำหนดไม่ได้ว่าตรงกับคำเดิมว่ากระไร ข้าพเจ้านั้นกว่าจะทราบว่าคำ **ปาวเจีย มะเง้อ ป่าวเก้อ** และ **พอ*** ในภาษามอญตรงกับคำใดในภาษาบาลีก็กินเวลาเป็นอาทิตย์ๆ บางคำได้เห็นตัวเขียนก็พอทราบได้เช่น **ปาเระมอย** คือ **ปารมี ซอย** คือ **ศีล** และ **แม๊กแก๊ะ** คือ **มคฺค** บางทีก็เดาเอาจากความ เช่น คำ **จ๊ายฺจโธซัง จ๊ายฺจ** แปลว่า **พระพุทธเจ้า โธซัง** ก็คือ **พระธรรมและพระสงฆ์** แต่คำที่เหลือจะเดานั้น เห็นจะได้แก่คำ **อะซอน** และ **อะซาม** ซึ่งถึงจะเห็นรูปเขียนว่า **อเหฺริณ อหฺราม** ก็ยังรู้ไม่ได้ง่ายๆ ว่าคำทั้งสองนี้คือคำ **อรุณ** และ **อาราม** ข้าพเจ้าจึงอดสงสัยไม่ได้ว่า ถ้าชาวมอญจะสวดมนต์ร่วมกับชาวพุทธอื่นๆ การออกเสียงภาษาบาลีจะกลมกลืนกันได้มากน้อยแค่ไหน เพราะเพียงแต่จะออกเสียงว่า **พุทธองสะเระนอง กัจชามอย** ตามอักขรวิธีของเขา

---

* ปาวเจีย = บูชา มะเง้อ = มงคล ป่าวเก้อ = บุคคล และ พอ = พละ หรือผล

ภาพเด็กนักเรียนเมืองมอญที่มะละแหม่ง

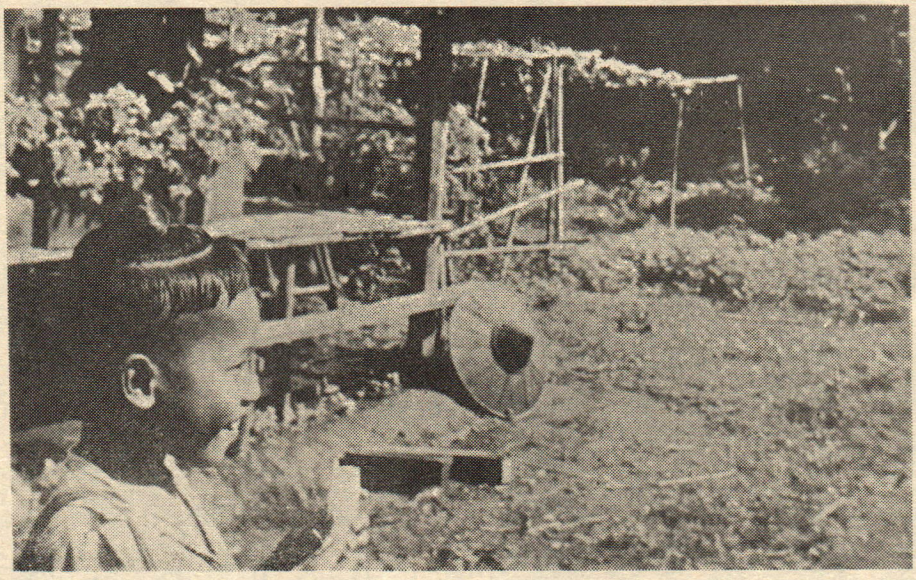

ภาพทรงผมเด็กมอญชายหญิงเหมือนกัน

ก็นับว่าแปลกกับของคนอื่นอยู่มิใช่น้อยแล้ว และเมื่อข้าพเจ้ามาเรียนภาษามอญข้าพเจ้าก็จำต้องเรียนรู้และผึกหัดออกเสียงที่แปลกกับของเราดังกล่าวแล้วไว้ด้วย ซึ่งเป็นการเพิ่มความยากลำบากในการเรียนภาษามอญขึ้นอีกหลายเท่าพันทวี จะละเลยเสียหรือก็ทำไม่ได้ เพราะไม่ว่าจะเรียนภาษาพูดหรือภาษาวรรณคดีย่อมจะหลีกหนีคำบาลีเหล่านี้ไม่พ้น มิหนำซ้ำหนังสือที่เขาใช้เรียนในชั้นเรียนยังเป็นหนังสือธัมมะปนอยู่ด้วยทั้งในชั้นบีที่ ๑ และบีที่ ๒ มีหนังสือชาดก และมงคลสูตรเป็นต้น แต่ที่ร้ายยิ่งกว่านั้นก็คือไวยากรณ์ภาษามอญที่อาจารย์ทุนช่วยสอนนั้น แท้ที่จริงคือไวยากรณ์ภาษาบาลี ถ้าไม่มีพื้นภาษาบาลีมาบ้าง จะมีทางเข้าใจได้โดยตลอดหรืออย่างไร น่าสงสัย เพราะฉะนั้นนักเรียนมอญจึงน่าสงสารไม่แพ้นักเรียนไทย ทั้งที่เรียนเป็นภาษาของตนเอง ก็ยังมีคนสอบตก แต่คนที่น่าสงสารมากกว่าน่าจะเป็นข้าพเจ้า เพราะไหนจะต้องทำความเข้าใจกับข้อความภาษาบาลี ไหนจะต้องฟังคำอธิบายภาษาบาลีเป็นภาษามอญให้เข้าใจ ซึ่งเรื่องนี้ไม่ใช่ทำได้คล่องแคล่วในเวลาวันสองวัน กว่าจะเห็นหน้าเห็นหลังก็เกือบ ๗ อาทิตย์

ความจริงเมื่อก่อนจะมาเข้าเรียนในวิทยาลัย ข้าพเจ้าก็ไม่ได้คิดว่า จะเรียนภาษามอญถึงขนาดเท่าเทียมกับนักเรียนอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะเพียงชั่วโมงแรกที่เรียนร่วมกับเขา และต้องฟังเล็กเชอร์เป็นภาษามอญตลอดนั้น ข้าพเจ้าทราบดีว่า ภูมิรู้ภาษามอญของตัวเองยังอยู่เพียงขั้นประถมเท่านั้น สมควรจะต้องไปท่อง กอ ขอ กอ กา แบบที่เขาว่า กา หะนาตัว กุ ธเจียกจางมัว กู ธ เจียกจางบา ฯ ล ฯ ให้คล่องเสียก่อน แต่อาจารย์ทุนช่วยท่านก็เจตนาดี ปรารถนาจะให้ข้าพเจ้าเรียนตามหลักสูตรนักเรียนวิทยาลัยทั้งบีที่ ๑ ที่ ๒ เพื่อจะได้มีมาตรฐานกำหนดว่า ข้าพเจ้ารู้ภาษามอญขั้นไหน ถ้าหากเรียนตามเขาทัน ก็ยังพอได้ชื่อว่า รู้ภาษามอญขั้นวิทยาลัย แต่ถ้าเรียนไม่ทัน ตามเขาไม่ได้จริง ๆ ก็ไม่เสียประโยชน์อะไร เพราะอาจารย์กำหนดเวลาให้อีกวันละชั่วโมงเป็นพิเศษสำหรับซักถามสิ่งที่ต้องการรู้ ความตั้งใจเดิมที่จะมาเรียนเพียงพอเป็นแนวทางสำหรับค้นคว้าด้วยตนเองต่อไปข้างหน้าได้ จึงกลับกลายเป็นเรียนวรรณคดี เรียนไวยากรณ์ หัดเขียนจดหมาย เขียนตามคำบอก หัดอ่าน พูด และฟัง เรื่องพูดดูเหมือนจะเป็นเรื่องยากที่สุดสำหรับการเรียนภาษามอญ รองลงมาก็คือการอ่าน เพราะดังกล่าวแล้วว่า การสะกดกับการออกเสียงคำในภาษามอญไม่ตรงกัน ทั้งบางทีคำคำเดียวกันยังออกเสียงให้ต่างกันและความหมายผิดกันไปคนละอย่าง เช่น คำที่เขียนว่า เลง ถ้าออกเสียงเป็น เล่ง ก็หมายถึง เลี้ยง แต่ถ้าออกเสียงว่า ลอยุน แล้ว ย่อมหมายความว่า ทำลาย เพราะฉะนั้นแม้แต่อาจารย์เองก็อึกอักอยู่บ่อยครั้งว่าจะออกเสียงอย่างไร จึงจะตรงกับความหมายในที่นั้น ถ้าไม่เคยอ่านมาก่อนแล้วดูจะยากยิ่งที่จะอ่านให้คล่องตามตัวสะกดการันต์ เรื่องที่ยากปานกันอีกเรื่องหนึ่ง ก็คือการเขียน

ตามคำบอก เพราะถ้าว่าเขียนอย่างหนึ่งแล้วให้ออกเสียงอีกอย่างหนึ่งยากเพียงไร การออกเสียงอย่างหนึ่ง แล้วไปเขียนอีกอย่างหนึ่ง ก็ยากเพียงนั้น เพราะนอกจากจะฟังว่าเป็นเสียงอะไรแล้ว ก็ยังต้องดูความหมาย แล้วก็ต้องจำให้ได้ว่าคำที่มีความหมายอย่างนั้น สะกดอย่างไร เช่นถ้าได้ยินว่า ซ่างซา พอจะเดาได้ว่า ซ่าง นั้น แปลว่า หนัก เพราะ ซา แปลว่าเบา แล้วก็ต้องนึกถึงวิธีสะกดอันประหลาด คือเสียง ซ ในที่นี้ต้องใช้ ส ควบ ช เป็น สฺชาง ดังนี้ ถ้าไม่ท่องจำให้ได้เป็นคำ ๆ ไปแล้ว เห็นจะไม่มีทางเขียนได้ถูกเลย ได้กลับมาเป็นนักเรียนอีกครั้งอย่างนี้จึงทำให้ข้าพเจ้าเข้าใจได้ดีว่า ทำไมนักเรียนจึงไม่ค่อยชอบเรียนเรื่องภาษา ถึงหากเรียนก็มักเรียนไม่ค่อยได้ดี ทั้งนี้เพราะเขาเหล่านั้นไม่คิดสะสม ถ้าไม่จดจำเพื่อสะสมความรู้ไว้ทีละเล็กละน้อย แล้วสามารถรู้ได้ดีและเร็วนั้น เห็นจะมีแต่ในปาฏิหาริย์เท่านั้น ข้าพเจ้าใช้เวลาสะสมถึง ๗ อาทิตย์ จึงได้รู้สึกว่าตัวเองได้รู้อะไรขึ้นมาบ้าง สิ่งที่จำไม่ได้ในตอนแรก จนถึงอาจารย์ออกปากว่าเคยบอกให้แล้ว เหตุใดจึงถามซ้ำอีกนั้น ก็จำได้แม่นยำขึ้น สิ่งใดที่ไม่สู้จะเข้าใจ ก็ค่อยแจ่มกระจ่างขึ้นอย่างน่ามหัศจรรย์ ความท้อแท้ใจหมดหวังจะเรียนภาษามอญต่อไปได้ ก็หมดสิ้นไป กลายเป็นความคึกคักแข็งขัน เชื่อมั่นตัวเอง ถึงจะต้องเข้าสอบทุกอาทิตย์ ต้องเผชิญกับปัญหายาก ๆ ในการถอดคำประพันธ์ เล่าเรื่องชาดก หรืออธิบายข้อธัมมะที่กำหนดให้เรียนเป็นภาษามอญ ก็ยังรู้สึกว่าสามารถทำได้ และอาจารย์ทุนช่วยก็ให้กำลังใจด้วยการให้คะแนนดี ๆ ทุกครั้ง การที่มานะพยายามฟังเล็กเชอร์เป็นภาษามอญอยู่ทุกวัน วันละสองชั่วโมง ตั้งแต่ยังฟังไม่เข้าใจเลยจนถึงพอเข้าใจมากขึ้นตามลำดับ จึงให้ผลถึงปานฉะนี้ และผู้ที่ยินดีในผลสำเร็จนี้คงไม่มีใครนอกจากอาจารย์ผู้สอนข้าพเจ้า ซึ่งเมื่อนึกถึงความปรีดาปราโมทย์ ที่ท่านเห็นข้าพเจ้าเขียนตามคำบอกผิดเพียงไม่กี่คำ หรือแปลเรื่องบางเรื่องได้ด้วยตนเองแล้ว ข้าพเจ้าค่อยเบาใจลง ที่ในที่สุดข้าพเจ้าก็ไม่ได้ทำให้ท่านผิดหวัง เพราะฉะนั้นถ้าจะกล่าวว่า ที่ข้าพเจ้าเรียนภาษามอญได้ผลมาถึงเพียงนี้ เป็นเพราะความสามารถของท่านผู้สอน ก็เห็นจะไม่ผิดนัก ซึ่งข้าพเจ้าก็ยังระลึกนึกถึงพระคุณของท่านอยู่เสมอ เสียดายก็แต่ว่า เวลาที่จะได้เรียนต่อไปมีอีกเพียงไม่กี่อาทิตย์ ข้าพเจ้าจึงต้องรีบตักตวงซักไซ้ไต่ถามให้ได้มากที่สุดที่จะทำได้ ทั้งนี้เท่าที่เกี่ยวกับภาษาและประเพณีของมอญ

แต่อาจารย์ทุนช่วยรู้หลักในการสอนเป็นอย่างดี เรื่องบางเรื่องที่ข้าพเจ้าถามเพราะความอยากรู้นั้น หากท่านพิจารณาเห็นว่ายังยากไป ไม่ถึงเวลาจะเรียน ท่านก็ไม่สอน ไม่บอกให้ เช่นข้าพเจ้าได้ทราบมาจากดอว์ซอชินว่า มอญได้เรื่องขุนช้างขุนแผนของเรามา และมาให้ชื่อว่า โกนเพนโรงอาว ข้าพเจ้าอ่านแล้วไม่เข้าใจก็ใคร่จะให้อาจารย์อธิบายให้ฟัง จะได้

ทราบว่า เขานำเรื่องของเรามาดัดแปลงอย่างไรบ้าง แต่ท่านปฏิเสธอย่างเด็ดเดี่ยวว่ายังไม่ถึงเวลา และก็จริงอย่างนั้นทีเดียว ถ้อยคำที่ใช้ในหนังสือเล่มนั้น แม้แต่ผู้รู้ก็ยังแปลไม่ได้ตลอด ซ้ำบางคำยังเป็นคำไทยที่ออกเสียงอย่างมอญเสียอีก ข้าพเจ้าพอเดาออกเป็นบางคำเท่านั้น เพราะเสียงใกล้เคียง นอกนั้นต้องยกให้เป็นเรื่องของภาษาวรรณคดี แต่เมื่อได้เรียนวรรณคดีของเขามากพอแล้ว ความค่อยแจ่มแจ้งขึ้น แม้จะแปลศัพท์ไม่ได้ทุกคำ ก็ยังเข้าใจเรื่องได้มากขึ้นกว่าเดิม และออกเห็นจริงว่าภาษาวรรณคดีของทุกชาตินั้น ย่อมมีลักษณะพิเศษที่คนธรรมดาไม่ใช้ หรือนำไปใช้ไม่ได้เพราะบรรเจิดบรรจงเกินไป แต่ก็ได้ความไพเราะ ซึ่งต้องเข้าใจซึ้งถึงจิตใจและชีวิตความเป็นอยู่ของชนชาตินั้น ๆ จึงจะเข้าใจความหมายของคำประพันธ์นั้นได้ซาบซึ้ง อย่างเช่นการพรรณนาเดือนต่าง ๆ นั้น ถ้าไม่ได้มาอยู่มาเห็นภูมิประเทศบ้านเมือง ดินฟ้าอากาศแล้ว การที่จะเข้าใจลักษณะฝน ลม เสียงฟ้าร้อง ตลอดจนเสียงหมาเห่า ไก่ขัน ดังที่กวีได้พรรณนาไว้ในเดือน ๑๐ นั้นคงจะเป็นไปได้อย่างผิวเผิน บังเอิญข้าพเจ้าอยู่เมืองมอญมาจนถึงฤดูเข้าพรรษา ได้ทราบว่าเขามีธรรมเนียมไปเก็บดอกไม้ในป่ามาบูชาพระกัน จึงได้เข้าใจความคิดของกวีที่ลงท้ายบทไว้ว่า สะโกะปาวเจียจ๊ายุจ โกนงายุจวุตปลายอากลายเบาะปกาว ซึ่งหมายว่าจะบูชาพระเด็กเล็ก หญิงสาว ชายหนุ่ม ไปเที่ยวเด็ดดอกไม้ แต่กระนั้นก็ยังมีอีกหลายเรื่องหลายตอนที่ไม่เข้าใจ นอกจากจะได้รู้ได้เห็นต่อไปอีกนาน ๆ การจะเข้าถึงวรรณคดีของแต่ละชาติไม่ว่าชาติใดจึงไม่ใช่ทำได้ง่าย ๆ

นับเป็นโชคดีของข้าพเจ้าเป็นอย่างยิ่งที่มาได้เรียนกับอาจารย์ผู้สนใจในวรรณคดีเช่นอาจารย์ทุนช่วย โอกาสที่จะได้ศึกษาเรื่องเกี่ยวกับวรรณคดีมอญในแง่ต่าง ๆ จึงมีมากขึ้น ทั้งอาจารย์ทุนช่วยเองก็เป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอน นอกจากจะจดจำกลอนเก่า ๆ ไว้ได้มากมายแล้ว ก็ยังแต่งบทประพันธ์เองได้ และที่อาจารย์ท่านสนใจและชอบมากก็เห็นจะเป็นการแต่งเพลงที่ท่านแต่งได้ทั้งเนื้อและทำนอง นักเรียนที่เรียนวิชาภาษามอญ จึงได้เรียนหลายอย่างไปพร้อมกัน เพลงปลุกใจให้ชาวมอญพูดภาษามอญ ที่ขึ้นต้นว่า **เพี่ยซาโม่น ปูยโต๊ะก้อม ปูยเต๊ะห้อม** นั้น พังเข้าทีทั้งเนื้อและทำนอง เสียดายแต่ว่าข้าพเจ้าไม่สันทัดทางนี้จึงจำทำนองไม่ได้ จดได้แต่เนื้อเพลงมา ๒—๓ วรรค และก็เห็นจะเป็นเพราะอาจารย์ทุนช่วยเป็นคนเสียงดีด้วย ไม่ว่าจะร้องเพลงหรือท่องบทกลอนตอนใด จึงฟังดีไปเสียทั้งนั้น บทสวดระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย คุณบิดามารดาอาจารย์ และเทพยดาอารักษ์ต่าง ๆ ที่อาจารย์ทุนช่วยสอนให้ท่องก่อนจะเริ่มเรียนวรรณคดีนั้น ทั้งเสียงคำและทำนองช่างถูกใจข้าพเจ้าจริง ได้ยินแล้วทำให้อยากเรียนวรรณคดีขึ้นมาทันทีทีเดียว และแม้ว่าเสียงจะยากด้วยว่าชื่อเทพเจ้าทั้งหลายที่ออกเสียงตามแบบมอญ แปลกไม่เหมือนใคร

ข้าพเจ้าก็ยังรู้สึกสนุกที่จะท่องและถ้าการท่องชื่อเหล่านั้น จะทำให้ข้าพเจ้าเข้าถึงวรรณคดีมอญได้ง่ายขึ้นจริงแล้ว ความหวังนั้นคงจะอยู่ไม่ไกลนัก เพราะข้าพเจ้าหมั่นท่องทุกวันด้วยใจรักในเสียงที่ว่า...**จ๊อบกูณมิเหมะ ตะละกูณบา จ๊อบกูณอจาระ มะฮ้ากูเหนะ...สะโมยุนกิตาวตุงัว สะโมยุนปรั้วสะโมยุนจา สะโมยุนอิน สะโมยุนเปริ่ม สะโมยุนเยิ่มสะโมยุนมา...สุรัสสะวะตอย สุนเธะรอยกลา เตวะตาวสะนัง ปะมังจักกะวา...** จนถึงลงท้ายว่า **อูปร็อมปญญา อัวงิระอาว** ซึ่งหมายถึงการถึงคุณแม่พ่ออาจารย์ และเทพอันมี พระจันทร์ พระอาทิตย์ พระพิรุณ พระพาย พระอินทร์ พระพรหม พระยมและพระยามาร ตลอดถึงสุรัสวดี...เทพเจ้าผู้พิทักษ์จักรวาล ...ขอได้โปรดประทานปัญญาแก่ข้าสักนิดเถิด

แต่ถึงแม้ข้าพเจ้าจะรู้ได้ด้วยตนเองว่า เสียงและจังหวะในบทประพันธ์นั้นๆ จะมีส่วนสำคัญในอันที่จะบังเกิดความซาบซึ้งสักเพียงใดก็ตาม ข้าพเจ้าก็ยังคิดว่า ความซาบซึ้งนั้นจะเกิดมีขึ้นอย่างสมบูรณ์ไม่ได้ ถ้าหากไม่เข้าใจความหมายของคำที่ใช้ในบทประพันธ์นั้นๆ ฉะนั้นจึงเป็นอันหนีไม่พ้น ที่จะต้องเรียนแบบอ่านเอาเรื่องไปก่อนและดังกล่าวแล้วว่า ภาษาที่กวีสรรมาใช้นั้นไม่ใช่ภาษาที่คนธรรมดาเขาใช้กัน การที่จะทำความเข้าใจกับภาษาของกวี จึงไม่ใช่เรื่องทำได้ง่ายๆ แม้ว่าอจาทุนชวยจะได้เคยอ่านบทประพันธ์ของใครต่อใครมามากมาย จนพอจะกำหนดได้ว่าคำที่เขาใช้ในที่นั้นๆ จะหมายความว่ากระไร กระนั้นก็ยังมีอีกมากมายหลายตอนที่อาจารย์ยอมรับว่าไม่เข้าใจ และแปลไม่ได้ และคำบางคำอาจารย์ก็บอกได้เพียงว่าเป็นศัพท์ที่ใส่เข้าไปเพื่อความไพเราะเท่านั้นหาได้มีความหมายอย่างไรไม่ เช่น คำว่า **เมะ** และ **เหนะ** เป็นต้น และเมื่อไม่มีทางจะรู้ได้เช่นนั้นแล้ว วิธีที่ดีที่สุดของผู้เรียน ก็คือ ต้องท่องจำว่าเขาใช้คำนั้นๆ อย่างไรในที่อย่างไร หมายอย่างไร และเมื่อจะนำมาใช้ก็ต้องพยายามอย่าให้ผิดพลาด เพราะท่านย้ำเสมอว่า **ชูเมะเก๊ะเต๊ะ โบ๊ะสะเต๊ะรมซาย** ซึ่งหมายว่า ถ้าจะเขียนก็ต้องให้ถูก จะอ่านก็ต้องให้เป็นภาษาถูกสำเนียง ฉะนั้นท่านจึงไม่ขัดข้องเลย ถ้าข้าพเจ้าจะเขียนเล่านิทานชาดกตามคำสั่งของอาจารย์ และขึ้นต้นว่า **อโต๊ยจเต สะโมยุนปรัมมะตัดปะกังรังเดิงเปียเรีย นะซอย ปุดัวกาลโก๊ะโบ๊วธิสัตปูย** หมายความว่าอดีตกาลโพ้นนั้น พระเจ้าพรหมทัตครองกรุงพาราณสี ในเวลานั้นพระโพธิสัตว์เรา...และดูเหมือนถ้าข้าพเจ้าจะท่องให้ขึ้นใจได้ตลอดทั้งเรื่องท่านก็จะยินดีหนักขึ้น ซึ่งถ้าหากข้าพเจ้ามาเรียนก่อนหน้านี้สัก ๒๐ ปี ก็เห็นพอจะทำเช่นนั้นได้ แต่เมื่อมาช้าไปเสียหลายสิบปีอย่างนี้ สิ่งที่ข้าพเจ้าพยายามจะจำและพอจะจำได้บ้าง ก็คือถ้อยคำสำนวนบางอย่างเท่าที่จำเป็นต้องใช้ และที่ข้าพเจ้าต้องจดจำให้ได้ก่อนนั้น ก็คือคำที่เขามักจะนำมาใช้เข้าคู่กันเพื่อให้ฟังดีขึ้นบ้าง ความหมายเด่นขึ้นบ้าง แปลกไปบ้าง อย่างเช่น **ปะมัง** แปลว่าป้องกัน แต่

ถ้าจะให้ฟังเพราะขึ้นต้องใช้ **ปะมังปะมัว** หรือคำว่า **มองดู** เขาใช้ว่า **ร่อง** แต่เมื่อต้องการให้หมายว่า **เผ้าดู** เขาใช้ **ร่องจ๊อง** และถ้าสั่งให้ผู้ใดผู้หนึ่งดู เขากลับเปลี่ยนเป็น **ร่องม้อง** คำเหล่านี้จึงจำเป็นจะต้องจำให้ได้ว่าเขาใช้คำใดคู่กับคำใด ถ้าเมื่อใดจำได้ และใช้ให้ถูกต้องตามที่ของมันแล้ว ก็เป็นอันว่า ค่อยแตกฉานในภาษามอญขึ้นมาบ้างแล้ว

คำประเภทนี้มีหลายคำ ที่ข้าพเจ้าจำได้แม่นเป็นต้นว่าคำ **ร่องจ๊อง** และ **ร่องม้อง** นี้ หรือคำว่า **ร่ายุนช่าย** ก็เช่นกัน ที่เป็นดังนี้นั้นเห็นจะเป็นเพราะทั้งเสียงและความหมายใกล้เคียงกับภาษาไทย **จ๊อง** กับ **ม้อง** นั้น คล้ายกับ **จ้อง** กับ **มอง** ส่วน **ร่ายุนช่าย** นั้นก็ฟังคล้ายกับ **รางชาง** ที่มีปรากฏอยู่ในวรรณคดีหลายแห่ง ทั้งความหมายก็น่าคิดว่าจะเป็นเช่นเดียวกัน คือ **ร่ายุน** ในภาษามอญ แปลว่า บาน อย่างดอกไม้บาน ก็ใช้ **ปะกาวร่ายุน** หรือจะใช้กับหญิงสาวแรกรุ่นก็ได้ ส่วน **ช่าย** นั้นแปลว่า **สวย** เมื่อรวมกันแล้วเป็น **ร่ายุนช่าย** หมายความว่า สุกใสรุ่งเรืองด้วยชื่อเสียงด้วยทรัพย์หรือปัญญา นอกจากนี้ คำที่นำมาซ้อนหรือผสมกันเข้าบางคำ ช่างผูกขึ้นตรงกันกับความคิดของเราทีเดียว เช่นคำที่ แปลว่า **กดขี่** มอญใช้ **ปะเด๊อปะดั๊ก** เป็นต้น **ปะเด๊อ** เขาหมายถึง กด หรือ พิมพ์ และ **ปะดั๊ก** แปลว่า **ขี่** บางทีคำก็ไปตรงกับความคิดของภาษาไทยใหญ่ เป็นต้นว่า คำว่า สอน และเรียน ภาษาไทยใหญ่ ใช้ สอน คำเดียว หากเป็น **สอน** ก็ว่า **สอนเห้อ - อ** (สอนให้) ถ้า เรียน ก็ใช้ว่า **สอนเอา** และภาษามอญก็ใช้เช่นเดียวกัน คือ เขาใช้ **ก๊ตก๊อ** แปลตรงตัวว่า **สอนให้** หมายถึงสอน และ **ก๊ตกิ๊ต** คือ **สอนเอา** หมายถึง **เรียน** ไม่แต่คำนาม คำกริยาที่ต้องใช้ซ้อนและประสมดังกล่าวแล้วนี้ คำสันธานบางคำก็ต้องใช้เช่นนี้ เช่นคำว่า **หรือ** เป็นต้น มอญใช้ว่า **ซ้ายุจโก๊ะเหอะเซี่ยง** แปลตรง ๆ ว่า **อย่างนั้นไม่ใช่** หรือพูดให้ง่ายก็ต้องว่า ถ้าไม่ใช่อย่างนั้น ก็เป็นอย่างนี้ และก็ไปตรงกับภาษาไทยใหญ่เข้าด้วย คือ **หรือ** เขาใช้ว่า **อ่ำหนัน** แปลตามคำว่า **ไม่ใช่นั่น**

เรื่องคำมอญที่ตรงกับภาษาไทยใหญ่นั้น เท่าที่ข้าพเจ้าสังเกตได้นั้นมีอยู่มิใช่น้อยเหมือนกัน บางคำก็ไปตรงกับภาษาพม่าด้วย เช่นคำว่า **ทับ** นั้น ไทยใหญ่ออกเสียงว่า **ทั๊บ** บางทีใช้คู่กับซ้อน เป็น **ทั๊บซ่อน** พม่าออกเสียงว่า ทัต (เขียน **ถับ**) เช่น ขนมชั้นที่เขาเรียกขนมร้อยชั้นนั้นก็ใช้ว่า **ทัตตฺยาโม่ง** ส่วนในภาษามอญเขียนอย่างเดียวกัน ออกเสียงว่า **ทบ*** อย่างคำ **ทบตัว** แปลว่าทับมือกัน ใช้หมายถึง การแต่งงาน ซึ่งตามประเพณีมอญและพม่ารวมถึงไทยใหญ่บางถิ่นให้หญิงชายซ้อนมือทับกันแล้วพันด้วยสายสร้อยทอง หลั่งด้วยน้ำพุทธมนต์ แม้เวลาเรียนไปตรงกันเข้า เขาก็ใช้คำ **ทบ** นี้ได้ในภาษามอญ และความหมายที่เหมือนในภาษาไทยภาคกลาง

---

* คำนี้ มอญในประเทศไทย ออกเสียง ท็อบ ทบตัว ออกเสียงว่า ท็อบตอยก็มี

ของเราเป็นอย่างยิ่งก็คือ เขาแปลว่า **พับ** ได้อีกอย่างหนึ่ง ข้าพเจ้าเห็นแล้วก็ยังจนปัญญาไม่อาจจะอธิบายได้ว่า ใครเป็นเจ้าของคำ **ทบ** นี้ มาก่อน และใครยืมใคร และให้ยืมกันต่อ ๆ ไปอย่างไร ตั้งแต่เมื่อไหร่

แต่อย่างไรก็ตาม ถ้าจะพูดถึงความสัมพันธ์ของชนทั้ง ๓ ชาติ คือ มอญ พม่า ไทยใหญ่ ผู้อยู่ใต้ร่มธงอันเดียวกันขณะนี้แล้ว ก็จะเห็นได้จากทั้งทางภาษา ประเพณี และวัฒนธรรมทั่ว ๆ ไปว่า เป็นไปอย่างแน่นสนิท และก็นับเป็นโชคดีของข้าพเจ้าอีกประการหนึ่งที่บังเอิญได้มาศึกษาภาษามอญ ขณะที่มอญกำลังสบโอกาสฟื้นฟูวัฒนธรรมของตนอยู่ ข้าพเจ้าจึงมีโอกาสได้ศึกษาวรรณคดีอันมีค่าของเขา เท่าที่สภาวัฒนธรรมแห่งชาติได้ค้นและรวบรวมมาจากที่ต่าง ๆ แล้วจัดพิมพ์เป็นเล่มให้นักศึกษาขั้นวิทยาลัยได้เรียน งานประพันธ์เหล่านั้นส่วนมากเป็นสิ่งละอันพันละน้อย ซึ่งไม่ปรากฏนามผู้ประพันธ์ อันเป็นที่น่าเสียดายยิ่งนักและข้าพเจ้าก็ได้มาพบบทประพันธ์สั้น ๆ ชิ้นหนึ่ง มีชื่อว่า **ซิมกอโมน** แปลว่า **ไทยกับมอญ** เห็นชื่อเรื่องแล้วอดทึ่งไม่ได้ ที่ไทยกับมอญได้มีความสัมพันธ์กันถึงขนาดมีคนนำมาประพันธ์ไว้เป็นบทกลอน และยิ่งดูคำที่ใช้ในกลอนเห็นเป็นคำไทยปนอยู่ด้วยยิ่งรู้สึกแปลก แต่ที่แปลกที่สุดก็คือ ชาวมอญปัจจุบันนี้ไม่มีใครได้เคยรู้เรื่องความสัมพันธ์ของบรรพบุรุษของตนกับชนชาติไทยในประเทศไทยสักเท่าใดนัก และถ้าไม่เป็นเพราะเกิดมีนักเรียนไทยเข้าไปเรียนด้วยแล้ว คำประพันธ์บทนี้คงไม่มีความหมายแก่เขาแต่อย่างใดเลย เพราะเขาคงคิดว่า คำที่ใช้ในกลอนนั้น เป็นคำมอญทั้งหมด ถึงหากจะแปลไม่ออกเขาก็ถือเป็นศัพท์วรรณคดีที่ไม่ต้องแปล และที่จริงก็ออกจะเป็นบทที่แปลยากจริง ๆ ด้วย แม้ว่าข้าพเจ้าจะพบคำไทยว่า **ไปไหน** อยู่ในความนั้น ก็ยังจับต้นชนปลายไม่ถูก ทั้งนี้เพราะความตอนอื่นไม่เข้ากันเลย กลอนบทนี้ขึ้นต้นว่า **มอญอ๊าตคายกวาย ปายนายซิม สะมานลมลานเฮากรี ลมซีดายดาย** ความสองวรรคแรกพอจะแปลได้ว่า มอญขอขุดมันชนิดหนึ่ง (มอญทางนี้ว่าคือมันนก) ไทยถามว่าไปไหน ส่วนสองวรรคหลังนั้นทั้งมอญทั้งไทยไม่แน่ใจว่า เป็นคำภาษาอะไรกันแน่โดยเฉพาะคำ**ดายดาย** นั้น ถ้าแปลเป็นไทยก็ต้องว่า **ได้ได้** แต่ถ้าแปลเป็นมอญจะกลายเป็นแดง ๆ ไป และยังมีกลอนอีกบทหนึ่ง ซึ่งข้าพเจ้าสงสัยว่า คำขึ้นต้นจะเป็นคำไทย คือ เขาขึ้นต้นว่า **มิดอกบีร่ายุนอา มิดอกจัมปาร่ายุนชัก กุ๊กมองนายปรัก ๆ กะตู้กลักมองหา** ความตอนต้นนั้นน่าจะหมายความตามคำ **ดอก** ในภาษาไทยว่า **แม่ดอกบี** (น่าจะเป็นจำปี) **บานไป แม่ดอกจำปาบานต่อ** แล้วต่อไปก็ว่า **ร้องเรียกนายอยู่เกน ๆ หูนายตันอยู่หรือ** ข้าพเจ้าให้ความเห็นเรื่องคำ **ดอก** แก่อาจารย์ทุนช่วยดังนี้ ท่านก็รับฟังพร้อมทั้งออกจะเห็นด้วย ทั้งนี้ เพราะ

ถ้าจะแปลคำว่า ดอก ตามภาษามอญแล้วจะต้องหมายไปถึงว่า ประเป็นดอกๆ อย่างโคลนกระเด็น (และคำปร้ะ เขาก็มีใช้ด้วย แปลว่าสะบัดเป็นจุดๆ) ซึ่งก็ไม่มีทางจะเข้าความข้างต้นเลย กลอนลักษณะอย่างกลอนทั้งสองบทนี้ เขาใช้ร้องเล่นเป็นเพลงอันมีทำนองอย่างเดียวกับเพลงมะเทิงและเม้ยเจิงของเราทีเดียว จะผิดกันก็แต่ตอนท้ายนิดเดียวเท่านั้น

การที่หลักสูตรภาษามอญของวิทยาลัยกำหนดให้เรียนหนังสือราชาธิราชนั้น ก็เปิดโอกาสให้ข้าพเจ้าได้ช่วยเหลือบอกคำไทยที่ไปปรากฏอยู่ในนั้นให้แก่อาจารย์ทุนช่วยและนักเรียนมอญเหล่านั้นได้อีกวาระหนึ่ง และนอกจากชื่อไทยที่เกี่ยวข้อง คือ ชื่อสุโขทัย ชื่อพ่อรั่วที่พระเจ้ากรุงสุโขทัยพระราชทานให้แก่มะกะโท และชื่อตำบลบางตำบลแล้ว ข้าพเจ้าก็อดแปลกใจไม่ได้ที่มาได้พบชื่อมอญพังเป็นไทย ดังเช่นชื่อน้องสาวมะกะโท และชื่อลูกสาวตะละปญา ที่เรียกว่าเมนางอุเรินและเมนางสินเตีย ตามที่ราชาธิราชฉบับไทยเขียนไว้ว่าแม่นางอุ่นเรือนและแม่นางสินทยานั้นเป็นต้น แต่แรกข้าพเจ้าคิดว่าท่านผู้แปลราชาธิราชภาษามอญเป็นไทยจะกำหนดชื่อเอาเองให้พังเป็นไทยๆ ครั้นมาเห็นตัวเขียนในหนังสือแล้ว ก็น่าเชื่อว่าจะเป็นคำไทย ทั้งนี้เพราะคำว่า เมนาง (เขาต้องเขียนด้วย ณ เพื่อให้เสียงคงเป็นนาง) ก็ตาม อุเริน ก็ตามไม่มีความหมายในภาษามอญ เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็อดคิดต่อไปไม่ได้ว่า ทำไมน้องสาวมะกะโทผู้กล่าวกันว่ามีเชื้อชาติเป็นมอญ จึงมีชื่อเป็นไทย และมีคำนำหน้าชื่ออย่างไทย หรือว่ามะกะโทเองจะไม่ใช่มอญ ทั้งตะละปญาก็คงไม่ใช่มอญไปด้วย ลูกสาวจึงมีคำนำหน้าตามแบบของหญิงไทย และคงจะเป็นคำนำหน้าชื่อหญิงสูงศักดิ์ด้วย ดังจะเห็นจากชื่อธิดากษัตริย์สุโขทัย ที่กล่าวไว้ในหนังสือว่ามะกะโทลักพาหนีไปก็เรียกว่าเมนางเซาดา ข้าพเจ้าออกเสียงตามที่จำได้ ไม่แน่ใจว่าจะถูกตามอาจารย์ท่านหรือไม่ ซึ่งที่จริงท่านก็ไม่แน่ใจนักว่า ออกเสียงอย่างนั้นตรงกับเสียงของไทยหรือไม่ เพราะรู้แน่แล้วว่า เมนางเซาดานี้ต้องเป็นคนไทยแน่ๆ พูดไปแล้วเรื่องก็เลยไปพัวพันกับประวัติศาสตร์ แต่ดูเหมือนไม่ว่าจะเป็นมอญหรือไทย ไม่มีใครจะคิดว่ามะกะโทและครอบครัวไม่ใช่มอญ ชาวมอญทุกคนที่รู้เรื่องประวัติศาสตร์ของตน ต่างก็พากันภาคภูมิใจที่ได้วีรบุรุษเช่นมะกะโทหรือพระเจ้าพ่อรั่วเป็นผู้นำของชาติตน การเรียนราชาธิราชเพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ชาติของเขาจึงเป็นเรื่องที่นักเรียนทุกคนสนใจและรู้สึกสนุกตื่นเต้นไปด้วย เช่น ตอนที่สมิงพระรามอาสาออกรบกับกามินี เป็นต้น ข้าพเจ้าเองขณะอ่าน ก็ยังเอาใจช่วยทางฝ่ายมอญจนถึงพาลจะหมั่นไส้พวกพม่าที่ประมาทหน้าสมิงพระราม ดังที่ว่าไว้ในหนังสือว่า กลาเหอะเกอะเปะตาย กลายปะนาว ซึ่งหมายความว่า ก่อนจะได้กระต่ายไปเที่ยวหามะนาว แต่นั่นแหละถ้าอาจารย์ไม่อธิบายให้ฟังก่อนว่า เขานิยมกินกระต่ายย่างทามะนาวกันแล้ว ก็เห็นจะไม่เข้าใจซาบซึ้งถึงกับ

จะเกิดอารมณ์ดังกล่าวแล้วเป็นแน่ แต่อย่างไรก็ตาม ออกน่าเสียดายที่ราชาธิราชฉบับที่อ่านกันอยู่นี้เป็นฉบับที่ชาวปากลัดได้มอบให้แก่นายปานหล้า เจ้าหน้าที่ฝ่ายวัฒนธรรม เพื่อให้สภาวัฒนธรรมพม่าจัดพิมพ์ จึงมีข้อความอย่างเดียวกับราชาธิราชฉบับภาษาไทย ข้อสงสัยต่าง ๆ ที่สงสัยตั้งแต่อ่านมาจากเมืองไทย จึงไม่มีโอกาสได้คลี่คลาย ไม่เช่นนั้นแล้วคงจะได้เห็นข้อความที่แตกต่างกันบ้างไม่มากก็น้อย สิ่งที่ได้มาก็คือ บังเกิดความเชื่อแน่ว่าราชาธิราชเป็นประวัติศาสตร์ของมอญจริง ๆ ไม่ใช่นิยายที่เขาแต่งให้อ่านกันเล่นสนุก ๆ อย่างที่เราคิดกันเมื่อเวลาเรียนหนังสือราชาธิราชในห้องเรียน และไม่ว่าใครที่ได้ยินว่า พวกเรารู้เรื่องราชาธิราชของเขาเป็นอย่างดี ด้วยเคยเรียนกันมาแล้ว ย่อมอดแปลกใจไม่ได้ เพราะถ้าจะพูดไปตามจริงแล้ว ชาวมอญก็เพิ่งจะมีโอกาสได้รู้เรื่องราวของตนเมื่อไม่ช้าไม่นานมานี้เอง และจะมีก็แต่คนชอบอ่านหนังสือไม่กี่คน ที่ไปเที่ยวหาหนังสือราชาธิราชฉบับนี้มาอ่าน อย่างเช่นดอว์ซอชิน เจ้าของบ้านของข้าพเจ้าเป็นต้น เธอบอกว่าเธอเริ่มหัดอ่านภาษามอญก็เพราะอยากอ่านหนังสือเล่มนี้นี่เอง

ที่จริงข้าพเจ้าก็โชคดีอีก ที่ได้มาพำนักกับเจ้าของบ้านผู้สนใจในเรื่องภาษา วรรณคดี ดนตรีและขับร้อง และข้าพเจ้าก็ได้พยายามตักตวงสิ่งอันจะพึงได้ในเวลาที่สนทนาปราศรัยกันทุกเช้าทุกเย็น ซึ่งต้องขอบคุณความเป็นครูที่ทำให้ข้าพเจ้าเป็นคนช่างพูดช่างซัก บางทีไม่ได้คาดคิดว่าจะได้รู้ก็มาได้รู้ เช่นเมื่อคุยกันถึงเรื่องวรรณคดี ข้าพเจ้าก็อวดดอว์ซอชินว่า พระเอกในวรรณคดีไทยแต่ละคนล้วนแต่เก่ง ๆ ทั้งนั้น และที่เก่งขนาดระเบิดน้ำลงไปถ้าจระเข้สู้กับจระเข้ ฆ่าจระเข้ตายแล้วเอาเมียจระเข้มาเป็นเมียตนก็มี พูดยังไม่ทันจบเธอก็ร้องเอะอะขึ้นมาว่าของมอญก็มี พ่อคนนี้แกชื่อ ปลายทอง ยังมีในบทเพลงเลย ว่าแล้วเธอก็ร้องเพลงให้ฟังว่า **ชาละวันหลิบชอตอา มิมาลาโหฺลจ เบอะแม่งปะปลายทองจิ๊โตงเซินเกลิงงิระ** ฟังแล้วก็น่าสนเท่ห์ว่า เรื่องไกรทองนี้เราได้มาจากมอญ หรือมอญได้ไปจากไทย เขาเรียกชื่อเรื่องนี้ว่า ชาละวัน ส่วน ไกรทอง เรียกเป็น ปลายทอง ปลาย ของเขาแปลว่า ชายหนุ่ม ตรงกับคำ พลาย ของเรา ครั้นมาได้ยินดอว์ซอชินออกเสียง ตะเภาแก้ว ทั้งถามความหมายข้าพเจ้าว่าคำนี้หมายความว่าอย่างไรในภาษาไทย ข้าพเจ้าจึงปลงใจเชื่อว่า เห็นจะไม่ใช่เรื่องของมอญแน่นอน มิฉะนั้นแล้วไฉนเลยมอญจะออกเสียงคำตะเภาแก้วไม่ได้ คำ แก้ว ที่เราไม่รู้สึกเลยว่ามีอะไรทำให้ออกเสียงได้ยาก กลับเป็นเสียงที่ออกได้ยากที่สุดสำหรับชาวมอญ และข้าพเจ้าก็ได้ทราบอีกอย่างหนึ่งว่า เสียงจัตวาของเราก็เป็นเสียงที่แปลกและยากสำหรับเขาเช่นเดียวกัน ดอว์ซอชินคงจะเริ่มเข้าใจได้บ้างแล้วว่าภาษาของใครก็ของใคร ถ้าไม่ศึกษาเล่าเรียนแล้วจะให้รู้ได้ชัดแจ้งเห็น

จะทำไม่ได้ ข้าพเจ้าจึงมีโอกาสได้แก้แค้นที่ถูกหัวเราะเยาะเวลาออกเสียงภาษามอญผิด ๆ ในครั้งนี้เอง

เป็นอันว่าข้าพเจ้าได้ทราบอย่างแน่ชัดแล้วว่ามอญได้รับวรรณคดีจากไทยมา อย่างน้อยก็สองเรื่องแล้ว คือ ขุนช้างขุนแผน กับ ไกรทอง นับแต่นั้นมาเมื่อดอว์ซอชินสงสัยชื่อใดที่ฟังแปลกกว่าชื่อมอญก็มักจะมาถามข้าพเจ้า ด้วยคิดว่าจะเป็นชื่อไทย และข้าพเจ้าก็ได้ประโยชน์จากการนี้ด้วย คือ มาได้พบเรื่อง สุวรรณหงส์ เข้าอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งข้าพเจ้าต้องยอมเสียเวลาลอกคัดจากต้นฉบับที่จารไว้ในใบลาน เพื่อจะได้เก็บมาศึกษาด้วยตนเองในภายหลัง และช่างน่าแปลกเสียจริงที่เรื่องของเขาแต่ละเรื่อง เขาจะต้องขึ้นต้นเรื่องว่า นโมตสฺสตอย อันแปลว่า นโมตสฺสะ ๓ ครั้ง เหมือนกับจะเป็นเรื่องชาดก หรือเรื่องธัมมะ ทั้ง ๆ ที่เรื่องเหล่านั้นก็เป็นนิยายอ่านเล่นเพื่อความเพลิดเพลินซ้ำยังลงท้ายอีกว่า "ขอให้ข้าพเจ้าผู้คัดลอกข้อความข้างต้นนี้จงได้อานิสงส์ไปถึงสวรรค์นิพพาน" จึงเป็นอันยืนยันได้แน่ดังที่ได้ยินมาว่า ชาวมอญเขานิยมแต่ง อ่าน หรือคัดลอกกันแต่หนังสือธัมมะเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อกุศลผลบุญอันเขาจะได้รับ หากแต่งเป็นเรื่องอ่านเล่นเพื่อให้อ่านสนุก ๆ เขาถือว่าเป็นเรื่องโกหกพกลมที่ผู้อยู่ในศีลในสัตย์ไม่ควรประพฤติ ข้าพเจ้าจึงนำเหตุผลนี้ยืนยันกับดอว์ซอชินอีกครั้งหนึ่งว่า เรื่องไกรทองเห็นจะเป็นเรื่องของไทย ที่มอญยืมมาเป็นแน่แท้ทีเดียว

ถึงแม้ว่าชาวมอญจะเคร่งครัดในทางศาสนาถึงกับไม่ยอมแต่งนิยายนิทานใด ๆ อันไม่เนื่องกับพุทธศาสนา เพราะเกรงจะเป็นการผิดศีลข้อมุสาวาท ดังกล่าวแล้วนั้น แต่ข้าพเจ้าก็เชื่อเหลือเกินว่า ชาวมอญคงไม่รังเกียจที่จะฟังเรื่องสนุก ๆ ที่มีผู้อื่นแต่งมาให้อ่าน ทำนองเดียวกับที่ชาวพุทธไม่รังเกียจจะกินเนื้อที่ได้มาเพราะผู้อื่นฆ่า เพราะฉะนั้น วรรณคดีของเราซึ่งมีผู้นำมาเผยแพร่ในเมืองมอญ จึงเป็นที่นิยมและรู้จักกันแพร่หลาย ตอนใดที่ความฟังดี มีคติน่าจดจำ เขาก็จะจดจำกันไว้ เมื่อคนหนึ่งเอ่ยขึ้น อีกคนหนึ่งก็อาจจะต่อได้ทันที อย่างเช่นตอนที่ขุนแผนแสดงความเด็ดเดี่ยวว่า จะชิงเอานางวันทองมาจากขุนช้างให้ได้ดังที่กล่าวไว้ในขุนช้างขุนแผนฉบับของเขาว่า "ไม่ว่านางจะอยู่ในปากสิงห์ ปากเสือ หรือจะถูกนาคราชลักพาลงไปไว้ใต้ท้องมหาสมุทร ถึงจะต้องข้ามน้ำข้ามทะเล ต้องหักโซ่หักตรวน ก็จะไม่ยอมถอยหลัง เป็นลูกผู้ชายจะต้องกลัวอะไร ถ้าไม่ได้นางจะไม่ขออยู่อยุธยาอีกต่อไป" นั้น ไม่แต่เพียงดอว์ซอชินจะท่องจำได้แต่ผู้เดียว แต่ยังมีคนอื่นอีกหลายต่อหลายคนที่จำข้อความตอนนี้ได้ เมื่อดอว์ซอชินต้องการจะสอบเทียบข้อความที่ถูกต้อง ก็มีผู้ยืนยันได้หลายคน ซ้ำยังมีการวิพากษ์วิจารณ์และวินิจฉัยความ

หมายของข้อความแต่ละตอน ทั้งนี้ด้วยความสนใจทั้งในท้องเรื่องและถ้อยคำที่กวีของเขาได้ร้อยกรองไว้ และดอว์ซอชินยังยืนยันอีกว่า เรื่องขุนช้างขุนแผนที่ชาวบ้านเรียกกันว่าโกนเชียงโกนเพียงนั้น เป็นที่ขึ้นใจของพวกหนุ่มสาว เพราะเขานำไปขับร้องกัน โดยเฉพาะข้อความตอนที่กล่าวมาแล้วนั้น เป็นการรำพันถึงความยากจนของขุนแผน จึงต้องเสียนางวันทองไป แต่ก็ด้วยความรัก จึงจะต้องช่วงชิงเอามาให้ได้ และกล่าวกันว่า ถ้าหนุ่มคนใดรำพันด้วยข้อความตอนนี้แล้ว ไม่มีสาวคนไหนจะใจแข็งต่อไปได้ บางรายอาจจะถึงแก่น้ำตาไหลด้วยความเห็นอกเห็นใจ ที่นอกจากจะเห็นใจชายนั้นแล้ว ก็ยังพลอยเห็นใจไปถึงตัวขุนแผนในเรื่องนั้นอีกด้วย ได้ยินอย่างนี้แล้ว ข้าพเจ้าก็อดปลาบปลื้มยินดีไม่ได้ ที่วรรณคดีของเราได้มีโอกาสข้ามน้ำข้ามทะเลมาสร้างชื่อเสียงไว้ถึงที่นี่เป็นเวลาช้านานนับร้อยปีมาแล้ว แม้ว่าเนื้อเรื่องบางตอนจะผิดเพี้ยนจากเค้าเรื่องเดิมไปบ้าง อันเป็นธรรมดาของการถ่ายทอดหยิบยืม แต่ความสำคัญของท้องเรื่องที่ว่า ขุนช้างเป็นคนมั่งมี ขุนแผนเป็นคนจน และต่างก็รักผู้หญิงคนเดียวกันนั้นยังคงอยู่ และที่สำคัญก็คือ ชื่อของคนทั้งสองและนางวันทอง เป็นที่รู้จักคุ้นเคยติดปากคนส่วนมาก ทั้ง ๆ ที่ไม่มีใครรู้หรือสนใจอยากจะรู้เลยว่า เรื่องนี้มีที่มาจากไหน เห็นจะมีแต่ดอว์ซอชินเท่านั้นที่ตื่นเต้นนักหนา เมื่อได้ทราบว่า เรื่องนี้ได้มาจากไทย ถึงกับไปเรียกตัวนายชิตเซ่ง ผู้พิมพ์หนังสือโกนเชียงโกนเพียง ขายมาบอกเล่าให้ทราบ และนายชิตเซ่งผู้สนใจในวรรณคดีมอญเป็นอย่างยิ่งก็มีความตื่นเต้นไม่แพ้กัน จึงได้บันทึกไว้ท้ายเล่มโดยเรียบร้อย ให้เป็นที่รู้กันทีเดียวว่า หนังสือเล่มที่อ่านอยู่นั้นได้เค้าเรื่องมาจากใคร นอกจากนั้นนายชิตเซ่งก็ยังมีแผนการจะวินิจฉัยคำไทยที่มีอยู่ในนั้น ว่าเป็นคำอะไร แปลอย่างไร เผยแพร่ให้ประชาชนทราบอีกด้วย ข้าพเจ้าไม่มีเวลาพอจะช่วยได้โดยตลอด จึงได้แต่แนะให้นายชิตเซ่งพยายามหาทางมาศึกษาค้นคว้าในประเทศไทยเอาเอง บางทียังอาจจะได้เรื่องดี ๆ ไปอีกไม่น้อยด้วย อาจจะเป็นเรื่องของมอญมาตกอยู่ในไทยหรือเรื่องไทยไปตกอยู่ในมอญ ข้าพเจ้าเองก็เสียใจที่มีเวลาอยู่ที่มะละแหม่งน้อยไป ไม่อาจจะค้นคว้าหาดูเองได้โดยตลอด แต่กระนั้นก็ยังโชคดีที่บางทีก็ได้รู้มาอย่างบังเอิญเป็นต้นว่า เรื่องมิดูงกีโท ที่นักร้องของมอญนำมาร้องเพลง เป็นที่รู้กันทั่วไป ถ้าดอว์ซอชินไม่บังเอิญหลุดปากเล่าออกมาว่า เป็นเรื่องที่นางเอกถูกสาปให้เป็นลิง และถ้าข้าพเจ้าไม่คิดถามชื่อเรื่องว่าแปลว่าอะไรแล้ว คงไม่มีทางทราบได้ว่าเรื่องนี้คือ เรื่องพิกุลทอง แปลตรงตามศัพท์ของเขา เขาแปลว่าแม่ช่อพิกุลทอง

จึงเป็นอันว่า สัมพันธภาพทางภาษาและวรรณคดีของเรากับมอญได้มีมาอย่างแน่นแฟ้นนานนักหนาแล้ว และแม้จะเป็นการดนตรีและขับร้องก็มีอยู่ไม่น้อยที่มีความสัมพันธ์เกี่ยว

ข้องกัน เครื่องดนตรีที่เขานิยมกันว่าเป็นเครื่องดนตรีชั้นสูง เพราะเล่นได้ยากนั้น ก็คือจะเข้ ซึ่งเขาเรียกว่า จ้า อันแปลตรง ๆ ว่าจระเข้ ที่เขาทำเป็นรูปอย่างจะเข้ของเราก็มี แต่ที่ทำเป็นเหมือนตัวจระเข้จริง ๆ ก็มี จึงน่าสงสัยอยู่ว่า ใครเป็นเจ้าของจะเข้นี้กันแน่ เพราะถ้าไปในเขมรก็ยังจะได้เห็นเขมรเล่นจะเข้เช่นเดียวกับไทยและมอญ หรือว่าจะมีใครเป็นเจ้าของดั้งเดิม และทั้งมอญ ไทย และเขมร ต่างก็ได้มาจากต้นตอนั้น เหมือนอย่างความคิดที่นายนรินทร์ธิเบศมาพรรณนาความรักว่า "เมรุชุบสมุทรดินลง เลขแต้ม อากาศจักจารผจง จารึก พอฤๅ" นั้นก็ตรงกับความคิดของพม่า ซึ่งเขาพรรณนาเช่นเดียวกันนี้ในเพลงบทหนึ่งของเขา เพราะฉะนั้นจะว่าพม่าได้ไปจากไทย หรือไทยได้จากพม่า หรือต่างคนต่างคิดบังเอิญมาตรงกันเข้า หรือต่างฝ่ายต่างได้ความคิดเป็นแบบฉบับมาจากที่เดียวกัน การมาอยู่ในเมืองพม่าเมืองมอญ ได้มาเห็นชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรม และประเพณีอันคล้ายคลึงกับของเราเป็นอย่างยิ่งเช่นนี้ ยิ่งยากจะพิจารณาว่าใครเป็นต้นตำรับ และการจะค้นคว้าสาวหาที่มานั้นเห็นจะไม่ใช่เรื่องง่าย ๆ เรื่องภาษาก็เช่นเดียวกัน มีคำหลายคำของพม่าและมอญที่คล้ายกับของเราและของไทยใหญ่ เป็นต้นว่า คำว่า วัง ซึ่งต่างก็เขียนด้วย ว กับ ง ด้วยกัน ของเราออกเสียงเป็น วง หรือ วัง ไทยใหญ่ว่า วัง มอญออกเป็นเวียงหรือ เวง แต่พม่าออกเป็นวิน และไม่ว่าจะออกเสียงเป็นอะไรก็แปลตรงกันหมดว่าบริเวณหรือสถานที่ที่กั้นเขตล้อมรั้วไว้ ยิ่งมาพิจารณาถึงเรื่องอาหารการกิน ยิ่งมีเรื่องต้องพิจารณามากขึ้น ในระหว่างเข้าพรรษา ชาวบ้านเขาจะต้องทำขนมแจกกันในวันพระ ๑๕ ค่ำ มีเพื่อนบ้านนำขนมมาแจกเจ้าของบ้านข้าพเจ้า ข้าพเจ้าเลยได้มีโอกาสชิมขนมแปลก ๆ อีกหลายอย่าง และไม่ว่าจะเป็นขนมตาล ขนมดอกดิน ขนมถ้วยฟูโรยมะพร้าวขูด (ที่มอญเรียกกวายปะงัน คือ ขนมถ้วย หรือที่ถูกควรเป็นขนมชาม เพราะเขาเอาชามเป็นแบบพิมพ์) ขนมเทียนไส้หน้ากะฉีก หรือแม้กระทั่งข้าวเหนียวหน้ากุ้ง (หุงด้วยน้ำมัน) ซึ่งถึงรสชาติจะต่างกันไปบ้างตามชอบของผู้บริโภคก็ยังเห็นได้ชัดว่าปรุงจากสูตรเดียวกัน แต่ใครจะเป็นเจ้าของสูตรนั้นชิ พูดยาก และไม่เพียงแต่วิธีทำคล้ายคลึงกัน บางอย่างยังเรียกชื่อคล้ายกันอย่างไม่น่านึกว่าจะบังเอิญมาเรียกชื่ออย่างเดียวกันเลย อย่างเช่นที่มอญเรียกข้าวต้มเละ ๆ เหมือนโจ๊กว่า เบิ่งหะโต๊ม และเรียกข้าวหลามว่า ขะลาม เป็นต้น ข้าพเจ้าจำได้ดีว่าคนไทยในอัสสัมเคยพูดถึงการเผาข้าวหลาม และเขาก็เรียกว่าข้าวหลามอย่างที่เราเรียก แม้ในรัฐชาน ชาวไทยใหญ่ก็รู้จักเผาข้าวหลามกินข้าวหลามเช่นเดียวกัน ถ้ากระนั้นการประกอบอาหารแบบข้าวหลาม คงจะได้ต้นเค้ามาจากคนไทย แต่อาทุนชวยยืนยันได้ว่า ไม่ว่าใครในท้องที่แถบนี้แม้ชาวยะไข่ก็ยังรู้จักเผาข้าวหลาม

กินข้าวหลาม ถ้าอย่างนั้นจะเป็นไปได้หรือไม่ว่า การเผาข้าวหลามเป็นวิธีของมอญมาก่อน และเราได้คำนี้จากขะลามของมอญ ต่อมาเมื่อเราเห็นเป็นอาหาร ประกอบด้วยข้าว เราจึงออกเสียง ขะ ให้เป็น ข้าว เพื่อให้แปลได้ หรือถ้าไม่ใช่อย่างนี้ก็อาจจะวินิจฉัยไปในทางตรงกันข้าม คือมอญได้วิธีทำข้าวหลามตลอดจนเรียกชื่อข้าวหลามไปจากเรา แล้วท้ายที่สุดเสียง ข้าว กร่อนไปกลายเป็น ขะ แต่อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าไม่อาจตัดสินลงไปได้ทันที ข้าพเจ้าจะต้องหาหลักฐานยืนยัน และหลักฐานที่สำคัญก็ควรจะหาได้จากภาษาไทยใหญ่ในรัฐชาน ข้าพเจ้าจึงจำต้องสอบถามไปที่โน่น และอีกเพียงไม่กี่วันข้าพเจ้าก็คงจะได้ความคิดวินิจฉัยเรื่องนี้บ้าง เพราะสมาคมวรรณคดีชานผู้ช่วยเหลือให้ความสะดวกในการที่ข้าพเจ้าจะมาศึกษาภาษาไทยใหญ่ ได้แจ้งมาว่าได้จัดวันชุมนุมสมาชิกไว้รอท่าแล้วที่เมืองตองยี เมื่อข้าพเจ้าถึงเมื่อใด ก็จะเชิญให้ข้าพเจ้าเล่าให้สมาชิกฟังว่า ภาษามอญกับไทยใหญ่มีความสัมพันธ์กันอย่างไรบ้าง ข้าพเจ้าจึงต้องตั้งหน้าตั้งตารวบรวมคำภาษามอญที่ใช้ตรงกับคำไทยใหญ่ไว้เล่าให้พวกเขาฟัง จนกระทั่งถึงเวลาที่ต้องจากมะละแหม่งมาสู่ดินแดนของชาวไทยใหญ่ในรัฐชาน

ภาพอูทุนชวย อาจารย์มอญยืนอยู่หน้านักศึกษา
ตอนมาส่งที่สนามบิน มะละแหม่ง

รัฐชาน

การกลับมาตองยีของข้าพเจ้าคราวนี้ เป็นที่ตื่นเต้นทั้งแก่ข้าพเจ้าและบรรดามิตรสหายชาวไทยใหญ่ ไม่ผิดกับการกลับมาเยือนบ้านเดิม ยังไม่ทันที่เรือบินจะเทียบลำสนิทที่สนามบินเฮโฮ ข้าพเจ้าก็ได้เห็นร่างอันบางระหงของมะหุลาวิน ถลาแล่นเข้ามาใกล้ และเมื่อเจ้าหน้าที่นำบันไดมาเทียบ เธอก็เป็นคนแรกที่ต้อนรับข้าพเจ้า ดอกไม้สีขาวช่อเล็ก ๆ ที่เธอสอดใส่มือให้ข้าพเจ้านั้น ส่งกลิ่นหอมชื่นใจ ทำให้อาการอันไม่สู้ดีตอนใกล้เรือบินจะร่อนลง ค่อยทุเลาลง พ้นจากเธอมาก็คือ ขุนปานหล้า ดร. บาญาณ และ ดร. เจ้านางเมียวเม ผู้ที่เคยมาเยี่ยมกรุงเทพ ฯ เมื่อปีที่แล้ว เวลาสองปีคงจะนานพอที่จะทำให้วัยของคนเปลี่ยนแปลงไปมาก ขุนปานหล้า และ ดร. บาญาณ มีริ้วรอยแห่งความชรามากขึ้น มะหุลาวินและเจ้านางเมียวเม ก็มีท่วงท่าเป็นผู้ใหญ่สมกับตำแหน่งงาน บรรดาเด็ก ๆ ลูกของท่านผู้ที่รู้จักคุ้นเคย อันได้แก่บุตรธิดาเจ้าฉายเมืองนั้น ก็เติบโตสูงใหญ่จนผิดตา จะดูต้นไม้ใบหญ้า หรือจะเป็นทุ่งนาป่าเขา ก็ล้วนแต่มีสีสันแปลกไปเพราะต่างฤดูกับที่เคยเห็นเมื่อครั้งที่แล้ว จะมีสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลง มิหนำซ้ำจะยิ่งสนิทเหนียวแน่นยิ่งกว่าเดิมอยู่เพียงสิ่งเดียว นั่นก็คือเยื่อใยไมตรีของชาวไทยใหญ่ โดยเฉพาะผู้ที่ร่วมอยู่ในสมาคมวรรณคดีชานอันมีเจ้าขุนปวงเป็นนายก และ ดร. บาญาณเป็นเลขานุการในปีนี้

ผู้ที่มีหน้าที่ดูแลต้อนรับข้าพเจ้าโดยตรง คือขุนปานหล้า ผู้จะต้องรับข้าพเจ้าไว้เป็นแขกของครอบครัวตลอดเวลา ๔ วันที่ข้าพเจ้าจะพักอยู่ในตองยีนี้ ความจริงก็นับเป็นเรื่องลำบากของเจ้าของบ้านมิใช่น้อยทีเดียว ที่จะต้องรับแขกต่างประเทศ ซ้ำเป็นผู้หญิงไว้ในบ้าน ทั้ง ๆ ที่แม่บ้านต้องทำงานคนเดียวทุกอย่าง ทั้งงานบ้านและงานอาชีพ และข้าพเจ้าก็ไม่มีโอกาสได้ช่วยเหลือกิจธุระเหล่านั้นแต่อย่างใดเลย ทั้งนี้เพราะมีรายการเต็มแน่นตลอดทั้ง ๔ วัน และนอกจากจะไม่ช่วยแบ่งเบาภาระให้แก่แม่บ้านแล้ว ข้าพเจ้ายังมาเพิ่มภาระให้มากขึ้นอีก ที่พลั้งปากพูดถึงเรื่องเสื้อเสวตเตอร์ อันภรรยาขุนปานหล้าเป็นผู้หนึ่งที่มีฝีมือถักด้วยเครื่องได้เรียบร้อยสวยงามไม่แพ้ของต่างประเทศ ทั้งยังทำได้รวดเร็วเสร็จภายใน ๓ วัน ทันเวลาที่ข้าพเจ้าจะเดินทางไปเมืองนายทีเดียว ซึ่งทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกทั้งชื่นชมและขอบคุณเป็นที่สุด เพราะถ้าไม่ได้เสื้อเสวตเตอร์ตัวนี้แล้ว ข้าพเจ้าคงไม่มีโอกาสได้ผ่านพ้นฤดูหนาวอันแสนจะหนาวเย็นของลุ่มน้ำเมาในรัฐชานมาจนถึงบัดนี้ได้

ยังดีที่เรื่องอาหารนั้นข้าพเจ้าไม่สู้จะได้รบกวนมากนัก ทั้งนี้เพราะต้องออกไปรับเลี้ยงข้างนอกแทบทุกมื้อ หากไม่เป็นอาหารกลางวันก็มักจะเป็นอาหารว่างตอนน้ำชาหรือบางทีก็เป็นอาหารค่ำไปเลยทีเดียว จนทำให้ข้าพเจ้าไม่ค่อยมีโอกาสสนทนาวิสาสะกับเจ้าของบ้านได้เต็มที่

แต่กระนั้นก็ยังได้ข่าวที่น่าสนใจและยินดีจากภรรยาขุนปานหล้าว่า ปี้ขุนของเธอพ้นจากการเป็นไทเมาโดยคุณสมบัติ คงเหลือแต่การเป็นโดยกำเนิดเท่านั้น การโดยสารไปในรถยนต์ที่ท่านผู้นี้ขับจึงเป็นอันวางใจได้ว่าคงจะปลอดภัยยิ่งกว่าคราวที่แล้วมา

งานต้อนรับที่สมาคมวรรณคดีชานจัดให้มีขึ้นที่ตองยีนั้น ออกจะมโหฬารกว่าครั้งที่แล้ว ทั้งนี้เพราะเขามีเวลาเตรียมตัวนานกว่า ๓ เดือน สมาชิกก็ดูหนาแน่น แต่ข้าพเจ้าเสียใจเป็นอย่างยิ่งที่ไม่อาจจะสนทนาปราศรัยกับเขาเป็นภาษาไทยใหญ่ได้ ข้าพเจ้าขออภัยทุกท่านที่ต้องใช้ภาษาอังกฤษ แต่ก็มีสมาชิกเป็นจำนวนมากที่พูดได้เพียง ๒ ภาษา คือภาษาไทยใหญ่และภาษาพม่า ข้าพเจ้าเองไม่รู้ภาษาพม่า จึงเป็นอันพูดกันไม่เข้าใจ จนดูทั้งแปลกและขันที่ต่างก็เรียกภาษาของตนว่าภาษาไทยด้วยกัน แต่เหตุใดจึงพูดกันไม่รู้เรื่อง ข้าพเจ้าจึงขอผัดเขาว่ารออีก ๕—๖ เดือน ให้ข้าพเจ้าได้เรียนให้เต็มที่เสียก่อน กลับมาข้าพเจ้าจะพยายามพูดภาษาไทยใหญ่ให้คล่องที่สุดที่จะทำได้ทีเดียว

แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อข้าพเจ้าเทียบภาษามอญที่ตรงกับไทยใหญ่ให้เขาฟังทีละคำ เขาก็พอจะเข้าใจ มีอยู่หลายคำที่น่าคิดว่าไทยใหญ่จะได้มาทางภาษาพม่า เช่นคำว่า อุบ ภาชนะที่ทำเป็นตะลุ่มมีฝาปิดนั้น พม่าเขียนอย่างเดียวกัน แต่ออกเสียงผิดไปตามวิธีการออกเสียงของเขา ส่วนมอญนั้นใช้เกะอุบ ซึ่งฟังแล้วไม่สู้จะผิดกับคำผะอบของเขมรเท่าใดนัก คำบางคำชาวไทยใหญ่เองก็ตัดสินยากเต็มที่ว่าต้นศัพท์มาจากใคร เป็นต้นว่า คำที่มอญเขียนว่า เทน และออกเสียงว่า เตน แปลว่า เตียง ที่นั่งที่นอน นั้น พม่าเขียนเป็น ขุตง ออกเสียงเป็น คุ่ติ่น และไทยใหญ่เขียนอย่างเดียวกัน ออกเสียงเป็น ตั่ง บางแห่งโดยเฉพาะในวรรณคดีใช้ แตน ก็มี จึงทำให้รู้สึกว่าคำว่า แท่น เตียง และ ตั่ง ทั้งสามคำนี้ ออกจะมีอะไรพัวพันกันจนน่าจะเป็นคำเดียวกันมาก่อน และบรรดาคำที่มีเสียงและความหมายเป็นอย่างเดียวกันทั้งมอญและไทยใหญ่ เช่นคำ ขะโต๊ม ขะลาม และ ขะหฺมุ ซึ่งแปลว่า น้ำมูก นั้น ชาวสมาคมวรรณคดีชานร้องกันเอะอะว่าเห็นจะไม่ใช่คำมอญเป็นแน่ เพราะไม่ว่าจะเป็นชาวไทยใหญ่รุ่นไหน วัยไหน เพศใด ได้รู้จักคำเหล่านี้มานานนักหนาแล้ว ก่อนที่ชาวไทยใหญ่จะรู้จักมอญ และคำใดที่ข้าพเจ้าสงสัยว่าจะเป็นคำพม่าก็เช่นเดียวกัน ชาวไทยใหญ่จะต้องย้อนถามกลับมาทุกครั้งว่าคำเหล่านี้เป็นภาษาไทยใหญ่มาแต่ดั้งเดิมบ้างมิได้หรือ อย่างเช่นคำ ต่าง ที่แปลว่า บรรทุก นั้น พม่าก็เขียน ตง แต่ออกเสียงเป็น ติ่น ข้าพเจ้าเองก็ต้องถามตัวเองอย่างเดียวกับเขา เมื่อยังไม่มีหลักฐานอะไรยืนยัน ก็ยังตอบไม่ได้ เพราะแม้แต่คำ ทูย ในมอญ พม่า ที่แปลว่าถ่มน้ำลายแสดงความดูถูกนั้น ข้าพเจ้าก็ยังตอบไม่ได้ว่าเป็นคำที่เรายืมเขามาหรืออย่างไร เพราะภาษาไทยใหญ่ก็ไม่มีคำนี้ใช้

แต่ว่าการได้สนทนากับชาวไทยใหญ่ บรรดาที่ได้รับการศึกษาชั้นสูง และที่กำลังรับราชการอยู่นั้น ทำให้ข้าพเจ้าต้องรับรู้ว่า คำภาษาพม่าได้เข้ามาปะปนอยู่ในภาษาไทยใหญ่เป็นจำนวนไม่น้อย ไม่แพ้ที่เรามีคำบาลีและสันสกฤตปนอยู่ในภาษาของเรา ทั้งนี้ก็เพราะชาวไทยใหญ่ที่เข้าโรงเรียน ต้องเรียนภาษาพม่าและเรียนวิชาทุกวิชาเป็นภาษาพม่า ส่วนผู้ที่ไม่ได้เข้าโรงเรียนก็ต้องเข้าวัด และระเบียบพิธีของวัดตลอดจนพระธรรมคัมภีร์ต่าง ๆ เป็นแบบพม่า ใช้ภาษาพม่าทั้งหมด เพราะฉะนั้นจะหลีกเลี่ยงไม่ให้ภาษาพม่าเข้ามาปะปนอย่างไรได้ แต่จะถือเป็นคำพม่าแท้ก็ไม่ถูกนัก ต้องถือเป็นคำพม่าที่กลายเสียงกลายชาติมาเป็นไทยใหญ่ เห็นจะเป็นด้วยชาวไทยใหญ่ออกเสียงตามพม่าไม่ถนัด หรือจะไม่นิยมเสียงอย่างนั้นอย่างใดอย่างหนึ่ง คำพม่าที่มาปนอยู่ในภาษาไทยใหญ่ จึงมักเป็นคำที่ออกเสียงตามตัวเขียนมากกว่าออกเสียงตามการออกเสียงแบบพม่า เช่น คำว่า ยาสะวิน ที่พม่าหมายถึงประวัติศาสตร์ (จากคำราชวงศ์) นั้น ไทยใหญ่ใช้ ยาสะหวั่ง ตามตัวเขียนเป็นต้น และที่เปลี่ยนแปลงเสียงให้ออกง่ายก็มี เช่น คำที่แปลว่าขอโทษ ไทยใหญ่ออกเสียงเป็น กั่นต๊อ แทนที่จะเป็น กะโด่ หรือเสียงอื่นที่คล้ายกัน ตามอย่างที่พม่าพูด ข้าพเจ้าเองก็เลยพลอยได้ประโยชน์ที่พูดคำ กั่นต๊อ ได้สะดวกปากไปด้วย

เมื่อคำพม่าเข้ามาปะปนอยู่มากมายดังกล่าวแล้ว อิทธิพลภาษาพม่าที่จะเข้ามาครอบงำในแง่อื่น ๆ เป็นต้นว่า การออกเสียงและการวางรูปประโยค ตลอดจนถ้อยคำสำนวนต่าง ๆ นั้นจึงเป็นเรื่องหลีกเลี่ยงอีกไม่ได้เช่นกัน และที่สะดุดหูข้าพเจ้าเป็นอย่างยิ่ง ก็คือ การใช้คำ เอากว่า เอามา (เอาไป เอามา) เขาไม่ใส่กรรมไว้ระหว่างคำ เอา กับ กว่า หรือ เอา กับ มา อย่างของเรา เพราะฉะนั้น จึงอดฟังแปลกไม่ได้ เมื่อได้ยินเด็กพูดว่า เอามาหมากโหข้า (เอาหมวกฉันมา) ข้าพเจ้ายังไม่มีโอกาสได้ศึกษาภาษาพม่าโดยถ่องแท้ ถามผู้รู้ดูก็ยังไม่ได้ความว่าพม่าพูดทำนองนี้หรืออย่างไร แต่ที่ชวนให้สงสัยว่าชาวไทยใหญ่บางถิ่นจะคุ้นกับภาษาพม่าจนพูดภาษาของตนไม่ชัดก็คือ เสียง ก ที่กลายเป็น จ หรือ ข ค เป็น ฉ ช ทั้งนี้จำเพาะแต่ที่มากับสระหน้า อิ อี เอะ เอ แอะ แอ เอียะ เอีย เท่านั้น คำว่า ไข่ เขาก็คงออกเสียงเป็น ไข่ แต่คำ แขก กลับออกเสียงเป็น แฉก ดังนั้นเมื่อเจ้านางนันทีผู้เคยมาประชุมที่กรุงเทพ ฯ เมื่อ ๒ ปีมานั้น ชี้ให้ข้าพเจ้าดูว่านนางกวัก แล้วออกชื่อว่า หวานแฉก ข้าพเจ้าจึงทั้งงงทั้งงัน พยายามคิดแล้วคิดเล่าว่าจะตรงกับคำไทยว่ากระไร จนต้องไปเทียบกับคำอื่น เช่น ชื่อเจ้าขุนเขียว รัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศ สหภาพพม่า เมื่อครั้งนั้น ที่เขาเรียกกันว่า เจ้าขุนโฉ จึงพอนึกออก

ชาวไทยใหญ่ไม่มีเสียง สระเอีย ถ้าไม่ออกเสียงเป็น เอ อย่าง เมีย เป็น เม้ แล้วเสียงก็อาจจะกลายเป็น อิ กับ โอ ซึ่งข้าพเจ้าไม่ทราบจะบันทึกลงได้อย่างไร จึงใช้เสียง โอ แทนดังคำ เขียว ที่เขาออกเป็น โฉ หรือบางทีก็ฟังคล้าย ฉิโอ๋ คำ โย่ หรือ ยิโอ้ ในภาษาของเขาจึงฟังไม่หยาบสำหรับหูคนกรุงเทพ ฯ เพราะฟังในตอนแรกไม่เข้าใจว่ากระไร จนกระทั่งเขาใช้

เข้าคู่กับคำว่า ชี่ ซึ่งก็คือคำว่า ขี้ ความหมายจึงเด่นชัดขึ้น และก็น่าแปลกอีกที่คำนี้ตรงกับคำพม่าทีเดียว จะว่าต่างคนต่างไม่เคยมีกิริยาอย่างนี้ จึงต้องยืมคำของคนอื่นมาใช้ก็ดูกระไรอยู่ ครั้นจะว่าต่างฝ่ายต่างคิดคำขึ้นมาแล้วบังเอิญมาพ้องกันเข้า ก็ดูช่างเป็นการบังเอิญที่ประหลาดมหัศจรรย์เหลือเกิน จนข้าพเจ้าเองก็จนปัญญาจะตัดสิน แต่ถึงแม้ภาษาพม่ากับภาษาไทยใหญ่จะสัมพันธ์กันใกล้ชิดดังนี้แล้วก็ตาม ก็หาใช่ว่าอิทธิพลนั้นจะครอบงำจนสิ้นชาติศูนย์พันธุ์ไม่ แม้ประวัติศาสตร์จะยืนยันว่า ชาวไทยใหญ่ได้อยู่ใต้อำนาจพม่ามากว่าห้าร้อยปีแล้ว ชาวไทยใหญ่โดยทั่วไปก็มิได้ลืมตนว่าตนเป็น ไต คนละเผ่าพันธุ์กับพม่า และถึงแม้จะแต่งตัวคล้ายคลึงกัน รูปร่างหน้าตาไม่ผิดกันมากนักก็ดี แต่ตามสายตาของคนไทยด้วยกัน ข้าพเจ้ากำหนดได้ถูกในเวลาเพียงไม่กี่วันว่าผู้ใดเป็นไทยใหญ่ ผู้ใดเป็นพม่า หรือผู้ใดมีเชื้อสายพม่าผสมอยู่ในเลือด ทั้งนี้คงไม่ใช่เพราะตาข้าพเจ้าแหลมคมด้วยได้เคยเห็นมามาก แต่ที่จริงเป็นเพราะชาวไทยใหญ่มีลักษณะเด่นที่เป็นของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นกิริยา ท่าทาง นิสัยใจคอ หรือความรู้สึกนึกคิด ซึ่งพูดไปตามจริงแล้วดูค่อนมาทางไทย ๆ อย่างเดียวกับเรามากยิ่งกว่าจะเหมือนพม่าผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกันมานับร้อย ๆ ปี และลักษณะที่สำคัญเด่นควรกล่าวถึงก็คือ การอ่อนน้อมถ่อมตัว และความโอบอ้อมอารี และคงจะด้วยลักษณะเด่นทั้งสองประการนี้เองที่ทำให้ข้าพเจ้าได้มีชีวิตอย่างผาสุกตลอดเวลา ๕—๖ เดือนที่พำนักอยู่ในรัฐชาน และข้าพเจ้าจะลืมเสียมิได้เลยทีเดียวว่าท่านเจ้าของบ้านแต่ละบ้านซึ่งนับเป็นพระคุณอย่างล้นเหลือแก่ข้าพเจ้าได้อำนวยความสุขสะดวกสบายแก่ข้าพเจ้าอย่างไรบ้างทั้งที่ข้าพเจ้าพักอยู่แห่งหนึ่ง ๆ นับเป็นเดือน

เมืองนาย

แห่งแรกที่ข้าพเจ้ากำหนดไว้ในรายการ ก็คือเมืองนาย อันเป็นที่ที่ข้าพเจ้าจะไปเรียนภาษาชานใต้ และเมื่อข้าพเจ้าอ่านในรายงานการประชุมของสมาคมวรรณคดีชาน ที่ ดร. บาญาณ เลขานุการส่งให้ดู ก็ได้ทราบตามถ้อยคำที่บันทึกเป็นภาษาไทยใหญ่ว่า เจ้าน้างเม้งน้ายฮับเอา ส่วนรายการต่อไป คือ เมืองไหยและเจ้าล่านนั้น เจ้านางเม้งไหยและลุงจ่ำล่า ฮับเอา ซึ่งคือเป็นผู้รับข้าพเจ้าเอาไว้เป็นแขก ฉะนั้นสำหรับรายการแรก ข้าพเจ้าจึงจำต้องไปเฝ้าเจ้าฟ้าและเจ้านางเมืองนาย เพื่อรับทราบกำหนดการเดินทางและสถานที่อยู่ และด้วยเหตุที่ท่านทั้งสองจำเป็นต้องประทับที่ตองยี เพราะเจ้าฟ้าเมืองนายกำลังดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยของรัฐชานอยู่ในขณะนั้น ผู้ที่จะรับข้าพเจ้าไว้เป็นแขกประจำตลอดเวลา ๗ อาทิตย์จึงได้แก่แน่ชุ่กเมืองนาย ชื่อขุนโองข่อง ผู้รับมอบหมายตามบัญชาของเจ้าฟ้า และข้าพเจ้าก็ได้เห็นด้วยตาตนเองแล้วว่า บารมีของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยนั้น แผ่ปกไป

กว้างขวางเพียงไร การเดินทางไปเมืองนายของข้าพเจ้าคราวนี้จึงดูเอิกเกริกเกินจำเป็น ผิดกับการเดินทางไปกับคณะมารดาทารกสงเคราะห์เมื่อคราวที่แล้ว

ที่จริง ข้าพเจ้าก็ออกจะคุ้นกับการเดินทาง โดยเฉพาะการเดินทางในรัฐชาน จนเห็นสิ่งต่าง ๆ เป็นของไม่จำเป็นทั้งสิ้น จนเมื่อสมาคมวรรณคดีชานได้นำสัมภาระมามอบให้ในนามสมาคม ข้าพเจ้าจึงได้ทราบว่าตนเองพลาดไปถนัด ที่ไม่ได้นึกถึงสัมภาระอันจำเป็น คือเครื่องนอนทั้งชุด อันได้แก่ มุ้ง หมอน ที่นอน และผ้านวม จึงได้แต่ขอบคุณสมาคมที่รอบคอบคิดถึงความลำบากไว้ให้ล่วงหน้า ซึ่งถ้าไม่ได้เครื่องนอนเหล่านี้ติดไปด้วยแล้ว การพักค้างคืนระหว่างเดินทางคงยุ่งมิใช่น้อย เพราะระหว่างนี้ย่างเข้าฤดูหนาวแล้ว และอากาศในรัฐชานจะยิ่งหนาวเย็นกว่าที่อื่น ๆ เพราะบ้านเมืองไทยใหญ่ ถ้าไม่อยู่บนเขาอย่างเมืองตองยีก็จะต้องอยู่ในหุบเขา ความจริงอากาศที่ตองจีกำลังเย็นสบายจนข้าพเจ้าไม่อยากจะจากไปเลย จะแลไปทางไหน ก็ได้เห็นแต่สวนดอกไม้ที่มีดอกสีสด ดอกใหญ่ ๆ ไม่ผิดกับดอกไม้เทียม ผู้หญิงในรัฐชานก็นิยมทัดดอกไม้เช่นเดียวกับหญิงพม่า ดอกไม้สีสด ๆ หลายประเภท รวมทั้งเอื้องคำสีเหลืองเป็นทอง **หมอกป๋านเซ้** สีนวลผ่อง จึงมีโอกาสได้สอดสีกับเสื้อผ้าสีฉูดฉาดของชาวเมืองหลวง ซึ่งถ้าจะพิศประกอบกับผู้ประดับที่มีผิวขาวเป็นนวลใยและแก้มแดงใสตามธรรมชาติแล้ว ก็นับได้ว่าเมืองตองยีเป็นเมืองที่น่าอยู่ยิ่งกว่าเมืองใด ๆ ของพม่าที่ข้าพเจ้าได้ผ่านมา และถ้าจะว่าผู้หญิงไทยใหญ่เท่าที่ข้าพเจ้าได้พบเห็นในตองยี **ฮ่างหลี่ฮ่างงาม**แทบทุกคน ก็คงจะไม่ผิดความจริงเท่าไรนัก

เมืองตองยีในตอนเช้ามืด อากาศหนาวเย็นจนทำให้ข้าพเจ้าอยากจะซุกตัวอยู่ในผ้านวมผืนใหญ่นั้นต่อไปอีก แต่เมื่อมานึกขึ้นได้ว่าวันนั้นเป็นวันกำหนดออกเดินทางไปเมืองนาย และผู้มารับจะมา **กางเหนอเจ้า** ๆ ทั้งนี้ตามที่ข้าพเจ้าได้รับทราบมาจากมหาเทวีเมืองนาย ข้าพเจ้าก็ทำอืดอาดชักช้าอยู่ไม่ได้ เพราะคำว่า กางเหนอเจ้า ๆ นั้นหมายความว่า เวลาเช้าที่เช้า ๆ ซึ่งข้าพเจ้าเชื่อว่าถึงจะสายอย่างไร ก็คงไม่เกิน ๖.๐๐ น. ความรีบร้อนกระวีกระวาดจัดของ ทำให้มีเสียงดังจนเจ้าของบ้านต้องโผล่หน้ามาดู และเมื่อทราบว่าข้าพเจ้าเกรงจะไม่ทันเวลา เพราะรถจะมารับ**เจ้า** ๆ ขุนปานหล้าก็อดขันไม่ได้ หัวเราะพลางอธิบายอย่างเนิบ ๆ ว่า ถ้าใครที่นี่เขาพูดว่า เจ้า ๆ แล้วละก็ ต้องแปลว่าเช้าที่ยังไม่สาย คือไม่ก่อนอาหารเช้า และหมายถึงอาหารเช้าแบบฝรั่งเท่านั้น เวลาที่พอจะกำหนดได้จึงเป็นเวลาราว ๘.๐๐ น. ถ้าเป็นอาหารเช้าแบบไทยต้องเป็นราว ๑๐ หรือ ๑๑.๐๐ น. พูดแล้วก็ชวนข้าพเจ้าไปรับประทานอาหารเช้า และคนที่นี่เขาคงจะเข้าใจความหมายของคำ**เจ้า** ๆ ตรงกัน ข้าพเจ้าจึงได้นั่งรับประทานอาหารอย่างตามสบาย

ทั้งยังสนทนาปราศรัยกันอยู่อีกช้านาน รถจึงมารับ ผู้ที่ขับรถมารับ มีตำแหน่งเป็น Township Officer ของตองยี ข้าพเจ้าไม่ทราบจะกำหนดเท่ากับตำแหน่งอะไรของไทย เดาว่าเห็นจะเท่ากับปลัดจังหวัดของเรา ท่านผู้นี้ได้รับมอบหมายจากเจ้าฟ้าให้พาข้าพเจ้าไปส่งให้ถึงเมืองนาย และเห็นจะถือว่าไปราชการด้วย จึงมีผู้คนและสัมภาระตลอดจนปืนไปพร้อมด้วย จนเป็นที่อุ่นใจว่าอันตรายจากพวกใต้ดินหรือโจรผู้ร้ายคงจะไม่มี ท่านผู้จัดรายการและรับมอบหมายในการพาข้าพเจ้าไปส่งคงจะคำนึงถึงเรื่องนี้เป็นสำคัญ เพราะฉะนั้นยังไม่ทันจะออกจากตองยี ข้าพเจ้าก็ต้องไปแวะยังสถานีตำรวจ เพื่อรอท่านผู้บังคับการตำรวจของตองยีนำรถตำรวจ ๒ คันพร้อมด้วยอาวุธ เดินทางไปด้วย ขบวนเดินทางของข้าพเจ้าจึงดูโอ่อ่ามิใช่น้อยทีเดียว ซ้ำเมื่อรถมาใกล้สถานที่ใดที่มีสถานีตำรวจ ก็ยังมีตำรวจมายืนเรียงรายกันเป็นระยะ ๆ จนแน่ใจได้ว่า ในเขตนั้น ๆ จะไม่มีอันตรายมาพ้องพานแน่นอน แต่กระนั้นเมื่อถึงโค้งวิบาก ตลอดทาง ๖๐ ไมล์ ก่อนจะถึงลอยแหลม คนขับรถทุกคนก็ยังไม่วางใจสนิท รถทุกคันจึงแล่นอย่างเร่งรีบจนทำให้ใจที่สบายอยู่เมื่อครู่นั้น กลับเป็นตื่นเต้นขึ้นมาใหม่ และสุดท้ายก็คือ ข้าพเจ้ามาถึงลอยแหลมด้วยอาการใจสั่นขวัญแขวนเช่นเดียวกับครั้งที่แล้ว

ลอยแหลมเป็นชุมทางที่จะแยกไปยังที่อื่น ๆ เพราะฉะนั้นจึงเป็นที่ที่เหมาะที่ผู้เดินทางด้วยรถยนต์จะมาแวะพักรับประทานอาหารกลางวัน แต่ธรรมเนียมของชาวไทยใหญ่ไม่นิยมไปกินอาหารตามร้านอาหาร ที่หมายสำหรับอาหารกลางวันจึงเป็นตามบ้านใครคนใดคนหนึ่ง และที่ซึ่งผู้มีหน้าที่พาข้าพเจ้าไปส่งหมายตาไว้ก่อนแล้ว ก็คือบ้าน D.C. หรือผู้ว่าราชการจังหวัดลอยแหลม ชื่อของท่านเป็นที่รู้จักกันทั่วทั้งรัฐชาน และข้าพเจ้าก็พลอยจดจำได้ง่าย เพราะชื่อ **เจ้าฮาก** อย่างนี้ถึงจะอยู่ที่ไหนไปที่ไหนก็คงจะลืมไม่ได้ง่าย ๆ ทั้งอัธยาศัยใจคออันกว้างขวางของท่านและชายาก็ได้ประจักษ์แจ้งในอาหารมื้อกลางวันนั้นเอง

อาหารกลางวันที่ลอยแหลม เห็นจะเป็นอาหารไทยใหญ่แท้ แต่กระนั้นข้าพเจ้าก็ยังไม่รู้สึกแปลกรสเท่าใดนัก ด้วยว่าไก่ทอดกับไข่พะโล้รสเปรี้ยวเค็ม และปลาแห้งทอดกรอบนั้น แม้จะปรุงคนละแห่งห่างกันหลายพันไมล์ ก็ยังเห็นได้ว่าปรุงวิธีเดียวกัน จะผิดกันก็แต่รสที่ต่างคนต่างชอบเท่านั้น ส่วนที่เห็นแปลกกว่าของเรานั้น ได้แก่ผัดเต้าหู้ขาวกับมะเขือเทศ เต้าหู้ขาวเขายี่เสียจนละเอียดเข้ากับมะเขือเทศ เห็นทีแรกดูไม่ออกว่าอะไร คำว่า **โถพูโค่** ซึ่งแปลตามตัวว่าถั่วฟู คือเต้าหู้ทอดหรือผัดนั้น ก็หาช่วยให้ข้าพเจ้าเข้าใจดีขึ้นไม่ถ้าไม่ลอง แต่เมื่อลองแล้วก็อดอุทานออกมาไม่ได้ว่า **หวาน** ตามที่คนที่นี่เขาหมายถึง อร่อย

ข้าพเจ้าได้เริ่มบทเรียนไทยใหญ่ที่ลอยแหลมนี้เลยทีเดียว ทั้งนี้เพราะมีหลายท่านที่พบที่นี่ไม่พูดภาษาอังกฤษ เมื่อท่านพูดภาษาไทยใหญ่กับข้าพเจ้า ก็จำเป็นอยู่เองที่ข้าพเจ้าจะต้องพยายามทำความเข้าใจ และพูดตอบโต้ด้วย ข้าพเจ้าเข้าใจถ้อยคำของชายา เจ้าฮาก ได้ดีกว่าของคนอื่น จนรู้สึกว่า ถ้าชาวไทยใหญ่ทุกคนพูดชัดเจนและเข้าใจง่ายเช่นนั้น ข้าพเจ้าคงเข้าใจภาษาไทยใหญ่ได้ไม่ช้านัก และคำที่น่าสนใจจนจำได้มีอยู่คำหนึ่ง คือคำว่า ผู้ลักผู้โสน อันตรงกับคำขโมยขโจร ของเรา ข้าพเจ้าไม่ทราบว่า โสน นี้จะเป็นคำโจร ของบาลีและคนที่นี่ออกเสียง จ เป็น ส ซ อย่างพม่า หรือจะเป็นคำไทยแท้ ซึ่งพ้องคล้ายกับคำในศิลาจารึกพ่อขุนรามกำแหง ที่ว่า บ่เข้าผู้ลัก บ่มักผู้ซ่อน

ขณะที่ข้าพเจ้ากำลังสนุกกับบทเรียนอยู่นั้น ก็ปรากฏร่างชายหนุ่มหญิงสาวคู่หนึ่งขึ้นเรือนมา และเมื่อเห็นข้าพเจ้า ก็ตรงเข้ามาแนะนำตัวเองว่าคือขุนโองข่องและนางมย้าเต็ง ผู้ที่จะรับข้าพเจ้าไว้พักที่บ้านในฐานแขก ขุนโองข่องย้ำสองสามครั้งว่าที่มาลอยแหลมนี้ก็ด้วยเจตนาจะมารับข้าพเจ้า ซึ่งทำให้ข้าพเจ้าอดขอบคุณในความอารีนี้มิได้เลย ขบวนเดินทางจากลอยแหลมไปเมืองนายจึงใหญ่โตเอิกเกริกยิ่งกว่าเมื่อตอนมาจากตองยี ทั้งนี้เพราะขุนโองข่อง นำผู้คนติดตามมาด้วยมากมาย ตั้ง ๒—๓ คันรถ ข้าพเจ้าเพิ่งมาทราบเมื่อนั่งมาในรถกับนางมย้าเต็งว่า เธอเพิ่งออกจากโรงพยาบาลที่ลอยแหลมวันนี้เอง เธอเกรงว่าเธอจะยังไม่ปกติพอจะดูแลข้าพเจ้าเป็นอย่างดีได้ แต่เธอก็ยินดีที่ข้าพเจ้าจะมาพักกับเธอนาน ๆ ได้ยินแล้วข้าพเจ้าออกอึดอัดใจที่จะต้องมาเป็นภาระให้แก่เจ้าของบ้านในยามที่ยังไม่แข็งแรงเป็นปกติเช่นนี้ แต่ก็ยังนับว่าดีที่เธอหายพอจะกลับบ้านได้ในวันนี้ มิฉะนั้นแล้วข้าพเจ้าคงจะรู้สึกเบื่อการเดินทางตอนนี้อย่างเหลือเกิน ทั้งนี้เพราะหนทางไม่สู้จะดี แม้จะเป็นทางตามที่ราบ แต่ก็เป็นทางขรุขระ มีแต่ฝุ่นฟุ้งอยู่ตลอดเวลาที่รถผ่าน ทำให้หนทางเพียง ๔๖ ไมล์ดูไกลไม่ผิดกับทางสองสามร้อยไมล์ทีเดียว และข้าพเจ้าแอบถอนใจด้วยความโล่งอกที่รู้ว่าที่หมายใกล้เข้ามาแล้ว ในเมื่อเจ้าของถิ่นชี้ให้ข้าพเจ้าดูเสาประตูเวียงอันเห็นขาวโพลนแต่ไกล คำว่า เวียง ของเขาหมายถึงอาณาเขตของเมือง เท่าที่เห็นขณะที่รถอยู่บนเนิน รู้สึกว่าตัวเวียงของเมืองนายออกจะคับแคบขนาดขยายไม่ออกทีเดียว ขุนโองข่องกล่าวว่าความกว้างของเวียงมีประมาณ ๔ ไมล์เท่านั้น เพราะฉะนั้นคนไทยเมืองนายจึงมีความแปลกกว่าไทยพวกอื่น ๆ ตรงที่บางคนต้องไปอยู่บนเขา และมีชื่อเรียกว่า ไตหลอย ส่วนพวกที่อยู่ที่ราบก็หาใช่ที่ราบลาดอย่างที่อื่นไม่ ด้วยว่าเมืองนายมีลักษณะเป็นก้นกะทะ อย่างที่เขาเรียกว่า ห้วย เพราะฉะนั้นถ้าจะพูดถึงชาวเมืองนาย เขามักจะเอ่ยว่า ไตโห้ยไตหลอย (ไทยห้วยไทยดอย) คู่กันไปเสมอ

คงจะเป็นเพราะดอยอันชะเง้อมชะง้ำอยู่ประชิดเวียงเกินไปนี่เอง เมืองนายจึงมีดินฟ้าอากาศผิดกับเมืองอื่น ๆ ในรัฐชาน คือ ร้อนระอุอย่างที่น่าจะอุทานว่าไหม้ อย่างชาวบ้านชาวเมืองที่นี่เขาบ่นกัน แต่ที่จริงแล้วไหม้ของเขาหมายถึงร้อนเท่านั้น ถ้าอยากให้หมายไปถึง ไหม้เกรียม ต้องใช้ว่า แค่ม แต่ว่าจะไหม้หรือจะแค่มสักเพียงใด ข้าพเจ้าก็ไม่รู้สึกเดือดร้อนใจเท่าใดนัก เพราะถึงอย่างไรข้าพเจ้าก็เป็นคนเกิดเมืองร้อน และถ้ามาได้อยู่เมืองร้อนที่มีทิวทัศน์งามตาดูไม่เบื่ออย่างเมืองนายแล้ว อยู่นานเท่านานก็ไม่น่ารังเกียจ และข้าพเจ้าไม่เคยเว้นแม้แต่สักวันเดียว ตลอดเวลา ๗ อาทิตย์ ที่อยู่ที่นี่ ที่จะตื่นแต่ยาม โหเม้งแล้ง* เพื่อชมหัวเมืองที่ค่อยสว่างขึ้นด้วยแสงอาทิตย์ที่เรืองเรื่อขึ้นมาจากหว่างดอยสองลูก เยื้องหัวนอนของข้าพเจ้า แสงเรือง ๆ ของดวงอาทิตย์แรกขึ้น

เด็กเล่นงูกินหางที่โรงเรียนมัธยม เมืองนาย

ทำให้ต้นไม้บนยอดเขาเป็นเงาดำเห็นรำไรไม่ผิดใบหญ้า แต่ว่าข้าพเจ้าจะเถลไถลเพลินชมจนกระทั่ง พ่ะป่างเม้งแล้ง* (พ้าใสเมืองสว่าง) ก็ไม่ได้ เพราะบ้านที่พักไม่มีห้องน้ำส่วนตัว ผู้เป็นแขกจึงไม่ควรจะไปพบกับเจ้าของบ้านในที่เหล่านั้นก่อนที่ต่างฝ่ายต่างแต่งตัวเรียบร้อยแล้ว ข้าพเจ้าถือคติว่าอย่างนี้จึงมักจะถูกทักจากแม่ครัว ผู้ที่ตื่นเป็นคนแรกในบ้านว่า ลุ่กเซ่า* อยู่เนืองนิตย์ และมักจะเป็นที่เข้าใจว่าคำนี้หมายถึง ลุกเช้า แต่ก็ยังอดพึงแปลกไม่ได้ ในเมื่อเราเคยพูดกันแต่ว่า

---

* แปลตามศัพท์ว่า หัวเมืองสว่าง เป็นคำที่เขาใช้เรียกเวลาแสงเงินแสงทองขึ้น

* เวลาสาง คือราว ๕.๓๐–๖.๐๐ น.

* คนที่เมืองนาย ออกเสียง ช เป็น ซ มีเสียง จ ควบอยู่บ้างเล็กน้อย

ตื่นเช้า แม่ครัวคงจะพูดตามเวลาที่เห็นข้าพเจ้าลุกจากที่นอนมาแล้ว แต่แท้ที่จริงแล้วข้าพเจ้าตื่นก่อนเวลาที่แม่ครัวเห็นตั้งเกือบครึ่งชั่วโมง เรื่องของเวลาทั้งการกำหนดและการเรียกชื่อจึงเป็นเรื่องทั้งยุ่งทั้งแปลก ซึ่งข้าพเจ้าต้องมาเรียนรู้ก่อนอย่างอื่น

นึกถึงการมาเรียนภาษาไทยใหญ่ของข้าพเจ้าไม่ว่าใครได้ฟังแล้วก็คงจะแปลก แม้แต่คนที่นี่เองเขาก็พิศวงงงงวยว่าข้าพเจ้าจะมาเรียนเอาไปทำไม ภาษาผิดกันมากหรืออย่างไร จึงต้องมาเรียนเทียบกัน ขุนโองข่องและภรรยาพยายามซักไซ้ข้าพเจ้านักหนา ซึ่งข้าพเจ้าเชื่อว่านอกจากจะเพื่อแก้ความสงสัยของตนเองแล้ว ก็คงจะเอาไว้อธิบายให้ผู้อื่นฟังอีกด้วย และเพื่อไม่ให้ใครสงสัยอะไรต่อไปอีก ข้าพเจ้าก็รีบแจ้งความจำนงแก่ท่านเจ้าของบ้านว่า ข้าพเจ้าอยากไปเรียนภาษาไทยใหญ่ที่โรงเรียนมัธยม และขอให้หาครูสอนให้เป็นพิเศษด้วยอีกคนหนึ่ง ซึ่งควรจะเป็นผู้ที่รู้วิธีเขียนและอ่านลิกเหม่อ อันเป็นตัวหนังสือแบบใหม่ที่สมาคมวรรณคดีชานจัดการแก้ไขขึ้นเมื่อ ๓—๔ ปีที่แล้วมานี้ ฉะนั้นเพื่อไม่ให้เสียเวลา ขุนโองข่องจึงพาข้าพเจ้าไปยังโรงเรียนมัธยมประจำเมืองนายในวันรุ่งขึ้นจากที่มาถึงทีเดียว แต่เมื่อได้ทราบจากอาจารย์ใหญ่ว่าขณะนี้เป็นระหว่างสอบกลางปี ต้องอีก ๒ อาทิตย์ล่วงแล้วจึงจะเปิดสอนตามปกติ ข้าพเจ้าก็อดรู้สึกผิดหวังไม่ได้เลยพาลไม่ชอบใจที่เห็นอาจารย์ใหญ่ไม่พูดภาษาไทยใหญ่ ได้แต่พูดภาษาพม่าอยู่ตลอดเวลา ที่จริงก็หาใช่ว่าข้าพเจ้าจะรังเกียจเดียดฉันท์ภาษาพม่า หากแต่ว่าข้าพเจ้าอยากจะได้ฝึกภาษา การได้ยินได้พูดอยู่ตลอดเวลาเท่านั้นจะช่วยให้ข้าพเจ้าเรียนรู้ได้เร็ว และข้าพเจ้าควรจะเรียนรู้ได้มากและเร็วคุ้มกับเวลาที่เสียไป และยิ่งกว่านั้นควรจะคุ้มกับอาหารที่เจ้าของบ้านสรรหามาปรนนิบัติข้าพเจ้าตลอดเวลาที่มาพำนักเพื่อศึกษาเล่าเรียนภาษาไทยใหญ่ โดยไม่ได้คิดมูลค่าและราคาแม้แต่เพียงเบี้ยเดียว

ดูเหมือนว่าขุนโองข่องจะล่วงรู้ว่าข้าพเจ้าคิดปรารถนาอย่างไร จึงตรงไปหาพูดจากับครูสตรีคนหนึ่ง ซึ่งไม่ช้าก็เป็นที่ตกลง และเย็นวันนั้นเองข้าพเจ้าก็ได้ครูสอนเป็นผู้หญิง ซึ่งนับว่าเป็นที่สบอารมณ์ข้าพเจ้าเป็นอย่างยิ่ง และไม่แต่เท่านั้น ครูของข้าพเจ้าผู้นี้ (ชื่อดอว์ทานเหม่ เป็นครูประจำชั้น ป. ๓ ถือศาสนาคริสต์) ยังพูดภาษาอังกฤษได้ การอธิบายจึงเข้าใจง่าย และที่ถูกใจข้าพเจ้ามากยิ่งกว่าอื่น ก็คือ ดอว์ทานเหม่ เป็นคนช่างพูดและยินดีให้ข้าพเจ้าซักถามได้ตามต้องการ เพียงไม่กี่วันครูกับศิษย์ก็กลายเป็นเพื่อนสนิทกันไป จึงนับว่าเป็นที่สะดวกสบายพอที่จะถามเรื่องน่ารู้ต่าง ๆ ได้โดยไม่ตะขิดตะขวงใจ และครูผู้สอนก็ไม่อิดเอื้อนที่จะบอกให้รู้

ท่านเจ้าของบ้านมีหนังสือนิทานไทยใหญ่ ๑๘ เรื่อง และเห็นว่าแต่ละเรื่องล้วนแต่สนุกน่าอ่าน จึงปรึกษากับผู้สอน ผู้สอนเห็นว่าไม่ยากเกินไปนัก จึงนำมาใช้เป็นหนังสือเรียน และ

เรื่องแรกที่ได้อ่านคือเรื่อง **อ้ายต่องต๊วยอ้ายต่องม้องผู้ลักโหลงสองก้อ** (ขโมยสำคัญสองคน) ซึ่งก็สนุกจริงทีเดียว ข้าพเจ้าจึงมีสภาพไม่ผิดกับผู้แรกอ่านหนังสือออกที่เฝ้าพยายามอ่านแกะเอาทีละคำเพื่อให้เข้าใจรู้เรื่องเอาเองโดยเร็ว และก็นับเป็นเคราะห์ร้ายอีก ที่ตัวหนังสือมอญกับไทยใหญ่เขียนคล้ายคลึงกันทั้งที่อ่านกันไปคนละเสียง ข้าพเจ้าจึงจำต้องทำเป็นลืมภาษามอญโดยสิ้นเชิง เพื่อมิให้ออกเสียงคำไทยเป็นแบบอย่างมอญ และโอกาสเดียวกันนั้นก็พยายามอ่านอย่างท่องจำเพื่อให้จดจำตัวและวิธีอ่านได้รวดเร็วไปพร้อมกัน ที่ลำบากอยู่เรื่องหนึ่งก็คือการออกเสียงสูงต่ำและเครื่องหมายที่กำกับเสียงสูงต่ำนั้น ข้าพเจ้าต้องขอให้ครูเทียบให้ว่าเป็นเสียงอะไรแล้วข้าพเจ้านำมาเทียบกับคำไทยที่ตรงกัน ในเมื่อเทียบได้แน่ว่าเสียงกรุงเทพฯ แต่ละเสียงนั้นตรงกับเสียงที่เท่าไรของภาษาไทยใหญ่แล้ว ไม่ช้าก็พอจะกำหนดได้เอง เช่น ถ้ากำหนดได้ว่าเสียงตรีของกรุงเทพฯ ตรงกับเสียงโทของเขาแล้ว ไม่ว่าคำใดที่เป็นเสียงตรีเขาก็ออกเสียงเป็นโทหมด เช่น ร้าย เป็น ฮ่าย ร้องเป็นห้อง น้องเป็นน่อง ฉะนั้นถึงหากหนังสือนั้นจะเป็นหนังสือเก่า ไม่มีเครื่องหมายกำกับเสียง ข้าพเจ้าก็ยังพอเดาเสียงสูงต่ำได้ ทั้งนี้นอกจากคำที่ไม่เคยเห็นและเทียบกับคำกรุงเทพฯ ไม่ได้เท่านั้น แต่ว่ากว่าจะกำหนดได้อย่างกล่าวแล้วนั้นก็กินเวลามิใช่น้อย เพราะเสียงของแต่ละคนผิดเพี้ยนกันไปบ้าง ซ้ำบางครั้งข้าพเจ้ายังไม่ไว้ใจหูตัวเองว่าได้ยินอย่างนั้นแน่หรืออย่างไร ต้องสอบถามแล้วเล่าอยู่หลายครั้งกว่าจะบันทึกลงได้ ยังนับว่าเคราะห์ดีที่มีพจนานุกรมภาษาไทยใหญ่เป็นอังกฤษของ ดร. คูชิงอยู่ใกล้มือ พอจะใช้เป็นที่ปรึกษาได้ และข้าพเจ้าต้องขอยกย่อง ดร. คูชิงว่าบันทึกเสียงได้ถูกต้องแม่นยำดีเหลือเกิน ไม่ว่าข้าพเจ้าจะเปิดคำใดมาทดสอบเครื่องหมายเสียงที่ ดร. คูชิงใช้เลข ๑,๒,๓ แทนเป็นถูกต้องตรงตามเสียงทุกเสียงไป สอบถามได้ความว่า ดร. คูชิง ทำพจนานุกรมจากเสียงชาวเมืองนายนี่เอง แม้ว่าเวลาจะล่วงเลยมากว่า ๘๐ ปีแล้ว ก็ยังมีผู้เฒ่าชาวเมืองนายหลายคนรู้เรื่องดี ทั้งนี้รวมทั้งบิดาของดอว์ทานเหม่ ครูของข้าพเจ้าด้วย เสียดายแต่ว่าไม่มีผู้ใดรวบรวมและบันทึกภาษาในยุคที่ใกล้เคียงกับปัจจุบันไว้อีก จะได้เทียบเคียงความแตกต่างให้เห็นได้ชัดเจนขึ้น ข้าพเจ้าออกสงสัยว่าเสียงของชาวเมืองนายขณะที่ ดร. คูชิง บันทึกไว้ในพจนานุกรมคงจะผิดเพี้ยนกับเสียงในปัจจุบันนี้ ทั้งนี้เพราะเสียง **แอ** และ **เออ** ที่มีปรากฏในพจนานุกรมนั้นฟังไม่ชัดเป็น **แอ** และ **เออ** เลย ข้าพเจ้าได้ฟังครั้งไรก็ได้ยินเป็น **เอ** และ **เอือ** ครั้งนั้น เพราะฉะนั้นถึงเขาจะออกเสียงให้ฟังตั้ง ๕ ครั้ง ๑๐ ครั้ง ข้าพเจ้าก็ยังไม่รู้สึกว่าเสียง **ซ๊อ** ที่เขาออกว่า **ซื่อ** กับ **เสื้อ** ที่ออกว่า **เส้อ** นั้น ต่างกันอย่างไร หรือคำว่า **แม่** และ **เมีย** ที่เขาว่าเขาออกเสียง **แม่** และ **เม้** นั้น ข้าพเจ้าก็ไม่เห็นว่าเสียง **แอ** และ **เอ** นั้นต่างกัน ซ้ำเมื่อใดไม่ทันฟังเสียงวรรณยุกต์ให้ถนัด ยิ่งกำหนดไม่ถูกเลยว่าผู้พูดตั้งใจจะพูดถึงแม่หรือเมีย

นอกจากนั้นยังมีเสียง ส ซ ซึ่งมีสองแบบในภาษาไทยใหญ่ คือแบบหนึ่งออกเสียง ส อย่างของเรา ส่วนอีกแบบหนึ่งซึ่งฟังคล้ายเสียง ส ของเราทีเดียว แต่เจ้าของภาษาเขาว่า เวลาออกเสียงต้องใช้ปลายลิ้นดุนที่โคนฟันล่าง และคำที่ออกเสียงนี้ตรงกับคำที่ออกเสียงเป็น จ และ ช ในภาษาของเรา เวลาบันทึกเสียงข้าพเจ้าไม่สามารถจะใช้พยัญชนะอื่นใดของภาษาไทยแทนเสียงได้นอกจาก สฺ หรือ ซฺ คำว่า ใจ จึงเป็น เสฺอ–อ ใส เป็น เสฺอ–อ ใช้ เป็น เซฺอ–อ ดังนี้เป็นต้น กว่าจะชินกับเสียงของเขาจนสามารถแยกได้ว่า เสียงอะไรเป็นอะไร ก็เสียเวลาช้านาน และเห็นได้ในเวลาเขียนตามคำบอก ว่าข้าพเจ้ามักผิดเรื่องเสียงนี้แทบทุกครั้ง จนอดรู้สึกไม่ได้ว่าเรื่องฟังนี่ออกจะเป็นเรื่องยากเสียจริง เพราะไม่แต่จะฟังเสียงให้ถูกต้องทั้งเสียงสูงต่ำและเสียงสระพยัญชนะ จึงจะเข้าใจว่าเขาพูดคำอะไรแล้ว ก็ยังจะต้องจดจำความหมายของศัพท์ให้ได้มาก ๆ อีกด้วย บางศัพท์ฟังคล้ายคำของเรา ข้าพเจ้าก็กำหนดความหมายว่าคล้ายกันไปก่อน เช่น คำ เซ้หลาย ที่ได้ยินใช้ในเมื่อจะทิ้งสิ่งของแล้วทิ้งไม่ลงว่า เซ้หลายเป้น* ข้าพเจ้าก็คิดว่า เซ้หลาย คงจะเป็นคำอื่นไปไม่ได้นอกจาก เสียดาย ของเรา เมื่อสอบถามดูก็ได้ความหมายแน่นอนว่าคือ เสียดาย

แต่บางศัพท์ก็กำหนดเอาเองไม่ได้ แม้ว่าจะฟังคล้ายกับคำของเราสักเพียงใด ทั้งนี้เพราะเขาใช้ในความหมายต่างออกไป เช่นคำ สื่อผ้า นั้น ข้าพเจ้าคิดว่าคงจะเป็นเสื้อผ้าละกระมัง แต่เมื่อเห็นกิริยาที่เขาทำ สื่อผ้า แล้วจึงทราบว่า สื่อ นี้คือปูลาดนี่เอง สื่อผ้าก็คือ ปูผ้า และ สื่อสาด ก็คือ ปูเสื่อ คำว่าเสื่อ หรือ เสื่อสาดของเราคงจะเป็นคำที่กลายความหมายจากอาการปูเสื่อ เป็น ตัว เสื่อ เองละกระมัง ทั้งคำ เสื่อ ที่มีความหมายว่า สิ่งปูลาด ก็มิได้ปรากฏในภาษาไทยถิ่นใด ๆ เลย เขาใช้ สาด ตรงกันแทบทุกถิ่น

คำที่เรียกเครือญาติยิ่งสับสนยิ่งกว่านี้ ทั้ง ๆ ที่คำก็อย่างเดียวกัน แต่ก็กลับกำหนดใช้ไม่เหมือนกัน เพราะฉะนั้นจึงมักจะได้เรื่องชวนขันเป็นประจำทุกวัน อย่างเช่นวันหนึ่ง ดอว์ทานเหม่ ผู้ที่ข้าพเจ้าเรียกตามคนที่นี่ว่า เสี่ยมะ (คำพม่าใช้เรียกครูผู้หญิงและผู้รับราชการอื่น ๆ) เล่าให้ข้าพเจ้าฟังถึงเรื่องยาดองลิงที่เขาใช้ลิงทั้งตัวดองในเหล้าเก็บไว้นาน ๆ สำหรับกินเป็นยาแฮ้ง (ยาแรง คือ ยากำลัง) และกล่าวว่าตนเองได้เคยลองอยู่ครั้งหนึ่ง เมื่อครั้งปู่โหลงของตนไปยิงลิงมาได้จากในป่า ข้าพเจ้าฟังแล้วอดอุทานออกมาไม่ได้ว่า ปู่โหลงของเสี่ยมะช่างเก่งจริงนะ เพราะเมื่อตอนนั้น อายุก็คงมากโขอยู่แล้วยังเข้าป่าล่าสัตว์ได้ ข้าพเจ้าลองกะอายุของ

---

* เซ้หลายเป้น คำนี้แปลกที่ไปตรงกับคำเขมรว่า สดาย แปลว่าเสียใจและเสียดาย ในภาษาไทยใหญ่ถ้าแปลตามศัพท์ก็คือ เสียเปล่า หลาย ของเขาซึ่งคงจะตรงกับ ดาย ของเรา แปลว่า ธรรมดาก็ได้ เปล่าประโยชน์ก็ได้

บิดาดอว์ทานเหม่ดูว่าเห็นจะไม่ต่ำกว่า ๗๐ ถ้าอย่างนั้นปู่โหลงของเสี่ยมะที่ข้าพเจ้าเข้าใจเอาเองว่าคือ พ่อของพ่อ คงจะร่วม ๘๕–๙๐ เข้าไปแล้ว และข้าพเจ้าคงจะไม่มีโอกาสได้รู้เลยว่า ตัวเองเข้าใจความหมายของคำว่า ปู่โหลง ผิด ถ้าหากเสี่ยมะดอว์ทานเหม่ไม่หัวเราะออกมาอย่างยั้งไม่อยู่อย่างนั้น และข้าพเจ้าเชื่อเหลือเกินว่า ถ้าไม่รู้มาก่อน ก็คงจะไม่แต่ข้าพเจ้าผู้เดียวเท่านั้นที่เข้าใจผิด เพราะใครจะนึกว่า สามีภรรยาหนุ่ม ๆ สาว ๆ ขนาดเสี่ยมะดอว์ทานเหม่ กับสามีจะต้องกล่าวถึงชื่อกันและกันว่า ปู่โหลง น้ายโหลง ตามแบบอย่างของไทยใหญ่ ซึ่งแปลตรง ๆ ก็คือตาใหญ่ ยายใหญ่ดังนั้น ปู่โหลงที่ดอว์ทานเหม่เอ่ยถึง จึงไม่ใช่ปู่ ตามความหมายของเรา แต่เป็นสามีของตนเอง อันมีอายุรุ่นราวคราว ๓๐ กว่า ๆ ด้วยกัน

นับแต่นั้นมา ข้าพเจ้าก็ต้องระมัดระวังไม่กล้าเข้าใจเอาเองก่อนที่จะถามให้แน่ใจเสียก่อน หาไม่แล้ว ข้าพเจ้าคงจะเข้าใจผิดอีกว่า เด็กสาวรับใช้ หน้าตาดีที่เรียกกันว่าน้างเน้อ–อเฮ้น (นางในเรือน) นั้น มีตำแหน่งพิเศษในบ้านนอกไปจากสาวใช้ นางมย้าเต็งอธิบายให้ข้าพเจ้าฟังถึงการใช้คำว่า นาง ว่านอกจากจะใช้นำหน้าชื่อผู้หญิงที่ไม่จำกัดอายุ อายุ ๗–๘ ขวบ ก็ใช้คำ นาง นำหน้าชื่อได้แล้ว บางทีก็ใช้เรียกน้องสาวได้ อย่างที่ขุนโองข่องใช้เรียกเธอ และเพื่อให้กำหนดได้ง่ายว่านางคนไหน ใคร ๆ จึงพากันตั้งชื่อเด็กสาวคนนั้นว่า น้างเน้อ–อเฮ้น อย่างเดียวกับที่เธอเรียกขุนโองข่องว่า ปี๊ ถ้าคนฟังฉงนว่าหมายถึงใครแน่ เธอก็จะย้ำลงไปว่า ปี๊กั๊บเฮ้น (พี่กับบ้าน) ส่วนเด็กผู้ชายนั้น เขาใช้คำ ซาย (ชาย) นำหน้าชื่อ และซายนี้หมายถึงน้องชายได้เช่นเดียวกัน ส่วนพี่สาวนั้นเขาใช้คำว่า ปี๊นาง ข้าพเจ้ามาถึงเมืองนายกลายมาเป็นคนสูงอายุที่สุด ในบรรดาผู้ที่เกี่ยวข้องด้วย ก็เลยมาได้ชื่อเป็น ปี๊นาง ปี๊นางเม้งกอก คนที่สูงอายุกว่า ก็เรียกว่า เสี่ยมะ อันเป็นคำที่เขาใช้เรียกผู้หญิงที่รับราชการ ไม่ว่าจะรับราชการประเภทใด เพราะฉะนั้นข้าพเจ้อดสงสัยไม่ได้ว่าจะมีใครรู้บ้างไหมว่า ชื่อจริง ๆ ของข้าพเจ้านั้นออกเสียงว่าอย่างไร

นอกจากเรื่องฟังให้เข้าใจตรงตามความหมายอันแท้จริงแล้ว ก็มาถึงเรื่องพูด ซึ่งยากไม่แพ้เรื่องฟัง เพราะการเรียนรู้เรื่องเสียง กับ การเลียนเสียงให้เหมือนเขานั้น ไม่ค่อยจะไปด้วยกันเลย ฉะนั้นถึงข้าพเจ้าจะรู้ว่าเสียง เออ–อ อย่างในคำที่ตรงกับคำที่เราใช้ไม้ม้วน จะมีเสียง อา ผสมกับ อือ ข้าพเจ้าก็ไม่อาจจะออกเสียงให้เหมือนกับเสียงคนที่นี่ได้ ทั้งที่ข้าพเจ้ายืนยันหนักหนาว่าข้าพเจ้าพยายามออกเป็นเสียงเออ–อ อย่าง เช่นคำ เซ่อ–อ (ใช่) นั้น เขาก็ยังฟังเป็น ซื่อ บ้าง เซ่อ บ้าง จนข้าพเจ้าหมดมานะจะหัด ก็เลยต้องปล่อยไปตามถนัด

ถ้าไม่ไปตรงกับคำที่มีความหมายเป็นอย่างอื่นก็พอจะทำให้เขาเข้าใจได้บ้างว่าหมายถึงอะไร เวลาพูดข้าพเจ้าจึงกลัวนักกลัวหนาว่าจะไปออกเสียงผิดเพี้ยนอย่างใดอย่างหนึ่งเข้า จนทำให้ความหมายไขว้เขวไป ถ้าไม่ไขว้เขวไปในทางร้าย ก็พอรอดตัว ข้าพเจ้าจึงต้องขอให้ดอว์ทานเหม่และนางมย้าเต็งช่วยบอกให้ข้าพเจ้าทุกครั้งที่พูดผิด เพื่อจะได้ไม่จดจำไปพูดผิดที่อื่นอีก และไม่แต่เท่านั้น ไม่ว่าภาษาใดย่อมจะมีวิธีใช้ถ้อยคำสำนวน ที่อาจจะเข้าใจไปได้สองแง่สองความ บางทีคิดว่าเขาพูดคำที่มีความหมายตรง ๆ อย่างเช่น คำว่า หมากกอก ถ้าแปลตรง ๆ ก็คือผลไม้ชนิดหนึ่ง (ไม่เหมือนมะกอกอย่างของเราทั้งมะกอกน้ำมะกอกบก) แต่ถ้าเขาจะหมายถึงอย่างอื่นที่ไม่ใช่ผลไม้ หมากกอก ของเขาก็คือ มะเหงกของเรา ซึ่งเด็ก ๆ ของเขาฟังแล้วก็ต้องรีบหดหัวไว้ก่อนทีเดียว เพราะไม่แน่ใจว่าจะเป็น หมากกอก ชนิดไหน

ผู้หญิงสวมหมวกไท ที่เรียกกุบไต
ในกาด (ตลาด) เมืองนาย

กาดเมืองนาย

ข้าพเจ้าคงมาถึงเมืองนายในวันกาด หรือวันว้ายกาด คือ หลังวันกาดสักวันหนึ่ง เมื่ออยู่มาได้ ๔—๕ วัน จึงได้ยินคนในบ้านโจษกันถึงวันกาด และเจ้าของบ้านก็บอกว่าจะพาข้าพเจ้าไปเข้ากาดในวันรุ่งขึ้น ข้าพเจ้ามารัฐชานในครั้งก่อนนั้น ยังไม่เคยได้เข้ากาดในวันกาด คือวันมีตลาดนัดจริง ๆ เลย เพราะฉะนั้นการที่ได้มาเห็นกาดของเมืองนายในวันกาดจึงออกจะน่าตื่นเต้นอยู่ไม่น้อย ทั้งนี้เพราะว่าจะได้มีโอกาสเห็นชีวิตความเป็นอยู่ของชาวเมืองนายได้ถนัดขึ้นอย่างน้อยก็ได้รู้ได้เห็นว่าเขากินกันอย่างไร เขาซื้ออะไรไปทำกินกัน ทั้ง ๆ ที่มาได้เข้ากาดเองแล้วจึงได้รู้ว่า กาดของเขาไม่ใช่ที่ที่เพียงจะไปซื้อ พักยื่อพักเขว มาทำกับข้าวเท่านั้น แต่ยังเป็นที่ที่

สำคัญอย่างยิ่งของเมือง "ฉะนั้นที่ท่านผู้รู้ของเขากล่าวไว้ว่า ไค่ลักแหลมเข้ากาด คืออยากฉลาดให้ไปตลาด" นั้น จึงนับว่าถูกแท้ทีเดียวเพราะกาดเป็นที่รวมของคนทั้งบ้านทั้งเมือง ทั้งหญิงทั้งชาย ตั้งแต่เด็กเล็กไปจนถึงคนชรา ใครต้องการพบใคร ก็ไปคอยพบได้ที่ในวันกาด เรื่องน่ารู้ ควรรู้ และสนุกที่จะรู้ จึงมีอยู่ทั่วบริเวณกาด หนังสือพิมพ์จึงไม่ใช่สิ่งจำเป็นสำหรับชาวบ้านชาวเมือง บ้านที่สั่งหนังสือพิมพ์มาอ่านเป็นประจำเห็นจะมีอยู่บ้านเดียวคือบ้านขุนโองข่อง เพราะต้องรู้ข่าวความเคลื่อนไหวของราชการอยู่ตลอดเวลา แต่กระนั้นถ้าไม่หมั่นฟังข่าววิทยุ ก็คงจะติดตามข่าวไม่ทัน เพราะการไปรษณีย์ที่ไหนก็ที่นั่น แม้เมล์จะกำหนดมาทุกวันอังคารและออกทุกวันศุกร์ ก็ยังไม่อาจกำหนดได้ว่า โอกาสที่จะได้รับและส่งจดหมายเพียงอาทิตย์ละครั้งเดียวนั้นจะมีแน่นอนเสมอไป ข่าวจากกาดจึงดูเหมือนจะรู้กันได้แน่และรวดเร็วกว่า เพราะพวกพ่อค้าต้องเดินทางไปมาค้าขายกับต่างเมือง โดยเฉพาะเมืองตองยีอยู่เสมอ ๆ จึงมักจะได้ข่าวน่าสนใจมากำนัลลูกค้าของตน ทั้งบางทียังเล่าได้น่าฟังกว่าข่าวในหนังสือพิมพ์และวิทยุเสียอีก และการได้ซื้อของไปพลางคุยไปพลางดูเหมือนจะเป็นเรื่องถูกใจของพวกผู้หญิงด้วย การไปเข้ากาดแต่ละครั้งจึงต้องใช้เวลาตั้งครึ่งวันเป็นอย่างน้อย บางคนที่อยู่ไกลหรืออยู่บนดอย ก็ถึงกับมานอนค้างอ้างแรมอยู่ตั้งแต่วันตุ๊ม คือวันก่อนวันกาดวันหนึ่ง ถ้ามีผักมีปลานิด ๆ หน่อย ๆ มาขายด้วย ก็พอไม่เสียเที่ยว แต่ถึงจะมีธุระหรือไม่มีธุระเรื่องซื้อของ ขายของ ทุกคนในเมืองซึ่งรวมทั้งตัวข้าพเจ้าเองในขณะนั้นต่างก็ตื่นเต้นยินดีที่จะได้มา เหล่ (เที่ยว) กาด ถ้าจะถามเหตุผลแล้วเชื่อว่าแต่ละคนคงจะมีเหตุผลต่าง ๆ กันไป ข้าพเจ้าอยากไป เพราะจะได้ไปดูอะไรต่ออะไรที่ยังไม่เคยเห็น เด็กผู้หญิงในบ้านคงอยากไปเพราะจะซื้อของแต่งตัวเล็ก ๆ น้อย ๆ อย่างที่ข้าพเจ้าเห็นเขาซื้อก็บติดผม กำไลไข่มุกเทียม และกระดุมแก้วติดเสื้อสีต่าง ๆ แต่นางมย้าเต็งเจ้าของบ้านข้าพเจ้า นอกจากจะซื้อกับข้าวตามหน้าที่ของเธอแล้ว ก็คงจะอยากได้ผ้าตัดเสื้อเพื่อจะได้ตัดตามปุ่ง (แบบ) เสื้อเม็งกอกตามที่เธอปรารภกับข้าพเจ้า ส่วนเด็กผู้ชายในบ้านนั้นคงอยากจะได้ลิ้มอาหารแปลกรส ที่จะมีขายต่อในวันกาดวันเดียวเท่านั้น สรุปแล้วทุกคนมีเรื่องอยากไปเที่ยวตลาดกันทั้งนั้น

เช้าวันนั้น ทุกคนจึงตื่นแต่เช้าผิดธรรมดาเพื่อจะได้ไปซื้อหาสิ่งที่ตนต้องการให้ได้ก่อนผู้อื่น และเมื่อพิศดูการแต่งกายของพวกผู้หญิงแล้ว ข้าพเจ้ารู้สึกว่าแต่ละคนพิถีพิถันในการแต่งกายเป็นพิเศษ ไม่ว่าจะเป็นพวกผู้หญิงในบ้านขุนโองข่อง หรือผู้หญิงอื่น ๆ บรรดาที่ข้าพเจ้าได้รู้จักมักคุ้นในฐานญาติของเจ้าของบ้านบ้าง มิตรสหายของท่านบ้าง ต่างก็แต่งตัวสวยงามอย่างแปลกตา นับแต่มวยผมที่เกล้าแปลก ๆ ทัดดอกไม้สีฉูดฉาด สีทาปากที่แดงแก่อ่อนไปตามชอบ

ของแต่ละคน มาจนถึงเสื้อ ซีน กระเป๋า รองเท้า กระดุมติดเสื้อ และเครื่องถนิมพิมพาภรณ์ คนมีเงินก็ประดับประดาอย่างเต็มที่ที่สุด บางคนมีหวีทองสับที่มวยผม ถ้าไม่มีหวี ก็ใช้ปืนทอง มีสร้อยพันอยู่ที่มวยนั้น ต่อไปก็เป็นต่างหู ซึ่งมักจะต้องเข้าชุดกับกระดุม และเครื่องประดับส่วนอื่น ๆ มีกำไลและแหวนเป็นต้น เป็นชุดนิล ชุดทับทิม ชุดไข่มุก และชุดทองล้วน ส่วนที่เป็นเพชรนั้น ไม่ค่อยได้เห็นบ่อยนัก ตลาดนัดของชาวไทยใหญ่ จึงมีความสำคัญแก่พวกผู้หญิงไม่ผิดกับงานสโมสร หรืองานเลี้ยงใหญ่ ๆ การสะสมเสื้อผ้า เครื่องเพชรทอง จึงเพื่อใช้ในการเข้าคาดมากกว่าอย่างอื่น ซึ่งดูออกจะเป็นเรื่องแปลก แต่ว่าถ้าจะพิจารณาดูว่า ถ้าไม่ให้หญิงทั้งหลายเหล่านั้นแต่งตัวมาคาดอย่างหรูหราน่าแปลกอย่างนี้แล้ว จะให้เธอแต่งตัวไปไหน ในเมื่อเมืองนายไม่มีที่จะไปไหนได้ ไม่มีโรงภาพยนตร์ ไม่มีที่ชุมนุมสังสรรค์ ถ้าจะมีอีกแห่งหนึ่งก็คือวัดซึ่งก็ไม่ได้ไปกันทุกคนเหมือนอย่างไปคาด ใคร่ครวญดูแล้วข้าพเจ้าก็ออกเห็นด้วย และเมื่ออยู่นานไปแม้ความแปลกนั้นค่อยคลายลง แต่ข้าพเจ้าก็ยังคอยให้วันคาดมาถึงเร็ว ๆ เพื่อจะได้เห็นสีสันอันสดใสให้เป็นที่แปลกตากว่าที่เห็นจำเจอยู่ทุกวัน และคงไม่มีหญิงใดในเมืองนายจะแต่งตัวสวยนำสมัยถูกกาละเทศะ และเข้ากับรูปร่างผิวพรรณของตนได้ดีเท่ากับนางขุนของข้าพเจ้าไปได้ ทั้ง ๆ ที่เธอก็แต่งตัวตามแบบพม่าอย่างคนอื่น ๆ เสื้อที่ใส่ไม่มีโอกาสจะเปลี่ยนแบบให้แปลกไปกว่าเสื้อป้ายติดกระดุม ๕ เม็ด แต่กระนั้นการใช้แขน ๓ ส่วนบ้าง มีคอตั้งสูงบ้าง หรือผ่าหน้าตรงไม่ป้ายบ้าง ก็ยังแสดงการนำสมัยเหนือคนอื่น ๆ นอกไปจากการใช้ผ้าราคาแพงที่ได้มาจากต่างประเทศ อันได้แก่ผ้าที่ได้มาจากประเทศไทยเป็นต้น ซึ่งถึงราคาจะแพงกว่าของในประเทศเป็นอันมาก เธอก็ยินดีซื้อ

ผู้หญิงไทยไม่ว่าในประเทศนอกประเทศ จึงเห็นจะเหมือนกันอยู่ที่ตรงนี้ คือ ตรงที่มีความเพลิดเพลินในการจ่ายเงิน และบังเอิญเงินจำเป็นต้องอยู่ในมือของผู้หญิงของบ้านเสียด้วย ไม่ว่าจะเป็นไทยถิ่นไหน ฉะนั้นถึงจะต้องเหน็ดเหนื่อยในการซื้อของทั้งผักปลาอาหาร และของใช้ทุกอย่างในครัวเรือนจึงไม่ค่อยมีใครรังเกียจในการจ่าย นางมย้าเต็งก็เช่นกัน เธอแช่มชื่นมีความสุขที่จะได้สนทนาปราศรัย ต่อตามราคาเล็ก ๆ น้อย ๆ กับผู้ขาย และดูเหมือนว่า เธอจะทำไปตามธรรมเนียมที่มีการต่อราคากันเท่านั้น เพียงแต่หญิงคนขายพูดขึ้นว่า *น้างขุน เอ๊ดหลูก๊นย่ากก๊นผานเสอ๊ดนึงต้ะ เธอก็ตกลงราคาโดยดี ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าการจ่ายตลาดครั้งหนึ่ง ๆ จะใช้เงินสักเท่าไหร่ แต่ว่าของที่ซื้อนั้นบรรจุเป็นเข่งใหญ่ ๆ ไม่น้อยกว่า ๕—๖ เข่ง เพื่อให้พอปรุงอาหารในเวลา ๕ วัน วันละ ๒ มื้อ สำหรับคนกินทั้งหมดในครัวเรือนที่ไม่ต่ำกว่า ๑๕ คน

* น้างขุน อ๊ดหลูก๊นย่ากก๊นผานเสอ๊ดนึงต้ะ หมายว่า นางขุน สงสารคนยากจนเสียนิดหนึ่งเถอะ

ทั้งนี้ไม่นับตัวข้าพเจ้า และแขกอื่น ๆ อันอาจจะมีมาเมื่อใดวันใดก็ได้ แม่บ้านจึงต้องนึกเผื่อไว้ในเรื่องนี้ด้วย ได้มาเห็นอย่างนี้ ข้าพเจ้าก็อดเห็นใจคนจ่ายกับข้าวไม่ได้ ถ้าพลั้งพลาดอาหารสดที่ซื้อไว้ในวันกาดขาดมือลง ก็เป็นอันเดือดร้อนแน่ เพราะนอกจากตลาดที่ติด ๕ วันครั้งหนึ่งแล้ว ก็ไม่มีตลาดย่อยอื่นใดที่พอจะไปหาซื้อมาเพิ่มเติมได้อีก ฉะนั้นพวกที่มาเป็นแขกในยามนี้ คือในวันที่ใกล้จะถึงวัดกาดสักวันหนึ่งหรือสองวัน อันเป็นวันที่อาหารของบ้านกำลังจะวายลงเช่นนี้แล้ว จึงนับว่ามาทำทุกข์ให้แก่เจ้าของบ้านยิ่งนัก ยิ่งเป็นบ้านใหญ่ ๆ ขนาดบ้านเจ้าบ้านผ่านเมืองอย่างบ้านแน่ชุกนี้แล้ว ทุกข์แบบนี้จะมีมาไม่ขาดระยะ และเจ้าของบ้านไม่มีทางจะแก้ไขอย่างไรได้ ในเมื่อคติของไทยมัดอยู่อย่างแน่นหนาว่า แขกมาถึงเรือนชานต้องต้อนรับ คิดถึงเรื่องนี้แล้ว ข้าพเจ้าก็คิดอยู่ทุกวันว่า เวลา ๗ อาทิตย์ที่ข้าพเจ้าพำนักอยู่ คงจะทำทุกข์ทำโทษให้แก่เจ้าของบ้านอย่างอักโขทีเดียว

เรื่องอาหารการกินย่อมสำคัญใหญ่ยิ่งกว่าเรื่องอื่นใด การรับแขกจึงมักจะเพ่งเล็งที่เรื่องอาหารเป็นประการต้น ถึงแม้ข้าพเจ้าจะไม่เคยออกปากเรื่องนี้ว่าอย่างไรเลย เจ้าของบ้านก็อดรู้สึกไม่ได้ ในเมื่อเห็นข้าพเจ้าไม่เติมข้าวหรือไม่ตักอาหารอื่นนอกไปจากที่ตั้งไว้ให้ตรงหน้า ฉะนั้นนางมย้าเต็งจึงถือเป็นหน้าที่ของเธอที่จะต้องปรุงแต่งอาหารแปลกรสมาให้ข้าพเจ้าลองต่อไปอีก ทั้งอาหารไทยใหญ่แท้และไทยใหญ่แปลงจากพม่า ส่วนที่แปลงมาจากกรุงเทพ ฯ ก็มีบ้าง นั่นก็คือแกงเผ็ดใส่กะทิแทนน้ำมัน ที่นี่พอจะหากะทิได้ เพราะเมืองนายร้อน ปลูกมะพร้าวขึ้นในวังหอ (บริเวณวังเจ้าฟ้า) มีมะพร้าวขึ้นเป็นอันมาก ขุนโองข่องให้คนในบ้านขึ้นมะพร้าวมาสะสมไว้หลายทะลาย พอจะแกงไปได้หลายมื้อ สิ่งที่จำเป็นจะต้องซื้อในเช้าวันนี้เป็นสิ่งแรกจึงได้แก่ปลาชนิดที่จะนำมาแกงกับกะทิให้อร่อยได้ ปลาเมืองนายออกจะอัตคัดถึงแม้เราจะมาถึงกาดตั้งแต่พระอาทิตย์ยังไม่ขึ้นสูงก็ยังไม่ได้ **ป่าก่อ** (ปลาช่อน) และ **ป่าลุก** (ปลาดุก) ตามต้องการ เคราะห์ดีที่มีปลาไน้พวงใหญ่เหลืออยู่พวงหนึ่ง นางมย้าเต็งรีบตกลงราคาทันทีไม่ทันให้ใครแย่งไปก่อนได้ เธอว่าปลาไน้ถึงจะมีก้างมากก็เนื้อหวาน กินอร่อยดีพอใช้ เสียแต่ว่าคนไม่ค่อยสบายกินไม่ได้ แสลงนัก พอจะไม่เจ็บมากก็ถึงกับเจ็บหนักเลยทีเดียว ข้าพเจ้าพิจารณาดูปลาไน้แล้วคิดว่าน่าจะใช่ปลาตะเพียนของเราเพราะตัวแบนมีเกล็ดใหญ่ขาวเป็นมันเลื่อม ถ้าอย่างนั้นก็ไม่เห็นจะน่าแสลงอะไรนักหนา แต่ว่าเรื่องอย่างนี้แล้วแต่ความเชื่อของเขา เช่นเดียวกับกินกล้วยน้ำว้าแล้วกินไก่ไม่ได้ หรือกินไข่แล้วก็ต้องไม่กินแตงโมอย่างที่พวกไทยใหญ่ พม่า มอญ เชื่อกัน ข้าพเจ้าเองยังไม่มีโอกาสได้ลอง จึงจำต้องเชื่อตามเขาไปก่อน

คนไทยเมืองนายแทบทุกคนถือศาสนาพุทธ จะมีพวกถือศาสนาคริสต์เหลืออยู่ก็ไม่กี่คน รวมทั้งสิ้นแล้วไม่เกินยี่สิบคน ทั้งนี้รวมทั้งคอว์ทานเหม่ครูของข้าพเจ้ากับสามีและครอบครัว แต่กระนั้นการงดเว้นไม่กินเนื้อสัตว์กลับเป็นสิ่งที่ไม่มีใครยอมพูดถึงกันเลย ร้านขายหมู ขายเนื้อมีคนรุมล้อมกันแน่น ถึงกับต้องจองต้องแย่งกันซื้อทีเดียว ที่เมืองนายและที่อื่น ๆ ในรัฐชานยังได้สิทธิพิเศษให้คนฆ่าและกินเนื้อวัวได้ ทั้งที่ในย่างกุ้งห้ามฆ่าเด็ดขาด และไม่มีเนื้อวัวสดวางขายตามตลาดเลย (เดี๋ยวนี้ดูเหมือนจะอนุญาตให้ฆ่าวัวกันได้แล้ว) ราคาเนื้อสัตว์ออกจะแพงมากอยู่สักหน่อย แต่คนก็ยังเต็มใจซื้อ คนที่นี่กินหมูกันทั่วทั้งตัวเหมือนเราคือ ตั้งแต่หู หัว ไปจนถึงหัวใจ ปอด ตับ ม้าม กระเพาะและไส้ ตลอดจนขาและตีน นางมย่าเต็งสั่งตีนหมูเป็นประจำ ที่เขาเรียกตีนหมูนั้นก็มิได้หมายจำเพาะแต่ตีนล้วน ๆ เวลาตัดขาย เขาตัดสูงขึ้นไปอีกจนถึงบริเวณขาแต่ก็เรียก ตีนหมู เช่นเดียวกัน ส่วนไตหมูนั้นแม้เขาจะมีคำ เต่อ—อ ซึ่งเทียบเสียงได้ตรงกับคำไต แต่เขาก็หาใช้ในความว่าไตไม่ เขามักใช้คู่กับตับ เป็น ตับเต่อ—อ ใช้หมายถึงเครื่องในบางส่วน (ถ้าพูดรวมทุกส่วนใช้ คั้งเน้อ—อ) ถ้าจะหมายถึง ไต เขาใช้ หมากหลัน (หมากดัน) แทน ข้าพเจ้ายังไม่มีโอกาสได้ถามใครว่า ถ้าเป็น ไตคน แล้ว ใช้คำเดียวกันนี้หรือไม่ บางทีอาจจะใช้คนละคำก็ได้ อย่างเดียวกับคำ ม้าม ที่เขาออกเสียงว่า ม่าม นั้น ใช้ได้สำหรับสัตว์เท่านั้น

เมืองนายไม่มีหนองน้ำมากแห่งนัก การเลี้ยงเป็ดคงทำได้ไม่สะดวก ทั้งตัวเป็ดและไข่เป็ดจึงหายาก ข้าพเจ้าไม่แลเห็นเลยในกาด เห็นแต่ไข่ไก่และไก่ แต่ก็มีไม่สู้มากนัก ทั้งกาดมีที่ชาวเขานำมาขาย ๔—๕ ตัวเท่านั้น สิ่งที่หาง่ายกว่าไก่เห็นจะได้แก่นกได้ยินว่าเขานิยมกินกันเหลือเกิน และดูเหมือนจะกินกันทุกชนิด ยกเว้นแต่นก เก้ว (ตัวคล้ายนกเอี้ยง) เพราะชื่อมันไม่เป็นมงคล แปลว่าง่อยเปลี้ย แต่ว่านกที่ถอนขนออกหมดแล้ว ก็ออกจะรู้ได้ยากว่าเป็นนกอะไร ข้าพเจ้าเองไม่มีทางทราบได้เลย มิหนำซ้ำเมื่อเห็นแต่เพียงขายาว ๆ ยังสำคัญว่าเป็นเขียดเสียอีก พอหลุดปากถามไปว่าเฉดหา* (เขียดหรือ) ก็ได้ผลถึงกับคนขาย ลับต่าจั๋ง** เอาหลายที ไม่ทราบว่าเขาจะโกรธเพราะข้าพเจ้าไปตีค่าสินค้าของเขาต่ำคือเอานกไปเป็นเขียด หรือเขาจะหมั่นไส้ว่าข้าพเจ้าเง่องั่งไม่รู้ว่ากบเขียดควรจะมีในฤดูไหน แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าก็ไม่ทราบจนแล้วจนรอดว่าทำไมจึงไม่มีคำว่า กบ ในภาษาไทยใหญ่ ไม่ว่ากบพันธุ์ใดเขาไปเรียกเป็นเขียดก้นกบก็เรียก ก้นเฉด (ก้นเขียด) แต่ถ้าจะให้หมายถึงกบอย่างที่เรารู้จัก บางทีก็ใช้ว่า เฉดอ๊บ

---

* เขาออกเสียง ข ที่มากับสระ อิ เอะ แอะ เป็น ฉ

** หลับตาชั่ง แปลตรงตัวคือหลับตาเกลียด หมายถึง อาการค้อนควัก

ส่วนลูกกบกลับมีชื่อเป็นปลา เรียกปี่อี่ฮก แต่ทั้งนี้ใช่ว่าชาวไทยใหญ่จะไม่รู้จักคำว่ากบเสียเลย เขายังมีคำที่ออกเสียงว่า ก๊บ ใช้อยู่คำหนึ่ง ในคำ ก๊บกิ่นเหลิน ซึ่งหมายถึงจันทรคราส อธิบายว่าเป็นกบตัวใหญ่ที่คอยฮุบกินเดือนในยามนั้น

เรื่องกินของแปลก ๆ เห็นจะต้องยกไว้ให้คนไทยแม้คนไทยใหญ่ก็ไม่เว้น ฉะนั้นนอกจากสัตว์สามัญชนิดที่ใคร ๆ รู้จักกินกันแล้ว ก็ยังมีประเภทวิสามัญ (สำหรับคนไม่เคยกิน) เป็นตัวดักแด้ในกระเปาะไหมบ้าง ตัวจักจั่นอย่างที่เรียกว่าแมงไย้บ้าง แล้วก็ยังมีตัวต่อ ซึ่งรูปร่างไม่ผิดกับบุ้งหรือหนอน เจ้าของบ้านข้าพเจ้ายืนยันนักหนาว่า ตัวต่อโค่ (ทอด) นั้นอร่อยหาใดเปรียบมิได้เลย อยากจะรู้ว่าจริงหรือไม่ก็ต้องลอง เธอยังกล่าวต่อไปว่า แต่ที่อร่อยกว่านี้ก็ยังมี เสียดายที่ยังไม่ถึงฤดู แม้งซักไข่น้ำ หรือ น้างตี๊ ไม่เช่นนั้นเธอเป็นต้องทำให้ข้าพเจ้าลองให้ได้ทีเดียว ซักถามไปมาได้ความว่าสัตว์ทั้งสองประเภทนั้นก็คือจิ้งหรีดนั่นเอง แต่จะเป็นประเภทไหนข้าพเจ้าไม่ทราบได้ ถึงเขาจะอธิบายลักษณะแล้วก็ยังกำหนดไม่ถูก ทั้งยังอดทำท่าแปลกใจไม่ได้ว่าเป็นจิ้งหรีดจริงหรือ แล้วจิ้งหรีดเป็นสัตว์กินได้หรือ กินอร่อยหรือ บ้านเราเคยมีเรื่องครึกโครมว่าคนกินจิ้งหรีดเพราะอดอยาก แต่ไม่มีใครเคยพูดถึงเลยว่ารสชาติของจิ้งหรีดทอดนั้นเอร็ดอร่อยปานใด นางมย้าเต็งก็เลยได้ความรู้ใหม่ไปจากข้าพเจ้าว่า การกินจิ้งหรีดได้กลายเป็นข่าวในเมืองบางกอกทั้ง ๆ ที่เป็นเรื่องธรรมดาสามัญสำหรับพวกเธอเสียเหลือเกิน ทั้งนี้เพราะพวกไทยใหญ่กินจิ้งหรีดกันมาชั่วปู่ชั่วย่าด้วยความติดใจในรสอร่อยของมัน หาใช่เพราะไม่มีอะไรจะกินไม่

พ้นจากเรื่องซื้อเนื้อสัตว์แล้ว แม่บ้านทุกคนจะต้องรีบมาหาซื้อมะเขือเทศไว้เป็นอันดับที่สองก่อนที่ของสำคัญนี้จะหมดตลาดลงอีก ข้าพเจ้าเพิ่งได้มาทราบวันนี้เองว่ามะเขือเทศมีความสำคัญแก่ชาวไทยใหญ่อย่างไร นางมย้าเต็งเลือกมะเขือส้มไปพลางอธิบายให้ข้าพเจ้าฟังไปพลางว่าอาหารชาวไทยใหญ่จะปรุงไม่ได้รสชาติเลย ถ้าหากขาดมะเขือส้ม ไม่ว่าจะเป็นแกงชนิดใด ๆ ทั้งแกงส้มและแกงใส่น้ำมัน หรือจะเป็นแกงแห้งอย่างที่เรียกตามพม่า ว่า อุ๊บ ถ้าไม่ใส่มะเขือเทศแล้วน้ำแกงจะไม่ข้นและจะหมดรส ผิดแบบอาหารไทยใหญ่ไปทันที เพราะฉะนั้นถึงมะเขือเทศจะแพงเพียงใดก็ตาม โดยเฉพาะในฤดูแล้งอันเป็นฤดูที่มะเขือหายาก และมีแต่พันธุ์พื้นเมืองลูกเล็ก ๆ คนก็ยังต้องซื้อมะเขือเทศกันเป็นเข่ง เป็นตะกร้า เป็นร้อย ๆ ใครปลูกมะเขือเทศขายจึงไม่ต้องกลัวอดตายเพราะขายของไม่ขาด* ถั่วเน่าอีกอย่างหนึ่ง นับเป็นอาหารสำคัญของชาวไทยใหญ่ ไม่แพ้กะปีน้ำปลาของเรา คนที่ไม่ชอบกะปีไม่เคยกินกะปี ทนกลืนและทนกินกะปีไม่ได้ฉันใด คนไม่เคยกินถั่วเน่า ย่อมทนกลืนถั่วเน่าไม่ได้ฉันนั้น พูดไปที่จริง ถั่วเน่า

* ขายขาด หมายความว่า ขายดี ขายของได้หมดสิ้น

ก็คือเต้าเจี้ยวชนิดหนึ่ง ซึ่งเอามาทำเป็นแผ่นตากแห้ง ก่อนจะใช้ก็นำมาปิ้งไฟให้หอม แล้วก็ตำให้เข้ากับเครื่องแกง บางทีก็คลุกข้าวกินเปล่า ๆ เขาว่ามันหอม และกลิ่นรสชวนลองเหลือเกิน ข้าพเจ้าลองแล้วก็ไม่ถึงกับจะกินไม่ได้ แต่ถ้าจะถามถึงความชอบไม่ชอบ ก็เห็นจะตอบว่าชอบกลิ่นถั่วเน่าน้อยกว่ากลิ่นกะปี ส่วนรสชาติถั่วเน่านั้น ถึงข้าพเจ้าจะไม่รู้สึกแปลกมากนักก็ตาม แต่ถ้าจะให้เลือก ข้าพเจ้าก็คงเลือกเอาข้างกะปีน้ำปลามากกว่า แม้คนที่นี่เดี๋ยวนี้ก็ออกจะชอบรสน้ำปลากันมิใช่น้อยทีเดียว

โดยเฉพาะน้ำปลาไทย อันได้แก่น้ำปลาทิพรสที่ได้มาทำชื่อเสียงไว้เมื่อหลายปีมาแล้วฉะนั้นไม่ว่าไปบ้านไหน จึงมักจะได้เห็นน้ำปลาไทยอยู่ตามโต๊ะอาหาร อย่างกับว่าจะขาดเสียมิได้เลย ที่ในกาดมีขายอยู่ ๒–๓ ร้านจำเพาะแต่ขวดเล็ก ๆ ขนาดราคาขวดละหนึ่งบาทบ้านเรา แต่ที่นี่เป็นขวดละหนึ่งจั๊ด (ราว ๒–๔ บาท) ส่วนขวดใหญ่นั้นคงจะขนเอามาได้ยาก จึงมีแต่ตามบ้านคนใหญ่คนโต อย่างเช่นบ้านขุนโองข่อง ที่มีตุนไว้เป็นหีบ ๆ เขาเล่ากันว่า เมื่อไม่นานมานี้มีรถโกดังบรรทุกน้ำปลามาเต็มรถ ประสบอุบัติเหตุรถตกเขา ผู้พังแต่ละคนไม่ว่าใคร แทนที่จะแสดงความสลดใจในมรณกรรมของคนขับและผู้โดยสาร กลับอุทานออกมาอย่างสุดเสียดายว่า อะลาลา เซ้หลายน่ำป่าแม้งกอก (โธ่เอ๊ย เสียดายน้ำปลาเมืองบางกอก)

เมื่อซื้อพักยื่อ อันได้แก่ เนื้อ หมู ปลา แล้วก็มาถึงพักเขว คนไทยใหญ่คงจะชอบกินผักมากไม่แพ้พม่า และมอญ ผักที่ขายในกาดจึงช่างมีมากมายหลายชนิด และไปจ่ายกับข้าวก็เรียกว่าไปซื้อผักเขียว ผักเขียวของเขาปลูกได้งาม เก็บมาสด ๆ จึงดูน่าซื้อดีอยู่หรอก และที่มีมากจน เหลิ่ง (เยอะแยะ) เต็มกาดนั้นเห็นจะได้แก่พักกาดลุ้ง หรือ พักกาดปี๋ กับพักกาดหมอก ซึ่งคือ กะหล่ำปลี กับ กะหล่ำดอก บางทีก็เรียกเป็นภาษาพม่าว่า โหม่งหล่าทุ่ก โหม่งหล่าป๋าน อันแสดงว่าน่าจะไม่ใช่พืชผักไทยแน่นอน แต่ที่น่าจะเรียกได้ว่าพืชผักประจำชาติไทยนั้นเห็นจะได้แก่ หมากปั๊กหม่น ทั้งนี้เพราะไม่ว่าไทยถิ่นไหนก็ต้องใช้ หมากปั๊กหม่น หรือ ฟักนี้เป็นอาหารประจำทั้งสิ้น บรรดานักเรียนประจำคงจะยืนยันได้ดี หมากปั๊กหม่นที่นี่เปลือกแข็งจนมีดบาง ๆ หั่นไม่เข้า เวลาคนซื้อต้องการซื้อนิดหน่อยไม่เต็มลูก เจ้าของผู้ขายถึงกับต้องเอาพร้ามาสับให้ แตงร้านของเขาเปลือกเขียวสด ลูกใหญ่ แต่ก็อ่อน ไม่ค่อยมีเม็ด เขาใช้กินแกล้มอาหารทุกชนิดเหมือนหมากน้อย (บวบลูกเล็ก) ต้ม ข้าพเจ้าเองก็ได้พึ่ง แต่งกับ หมากน้อยนี้ตลอดมา เพราะรสจืดของมันช่วยผ่อนคลายความเค็มในรสอาหารได้เป็นอย่างดี แตงไทยก็เห็นมีมาก เขาเรียก แต่งล้าย (แตงลาย) ตามลักษณะของเปลือก ไม่ทันได้ถามว่าเอาไปทำอะไรกิน และก็ไม่มีโอกาสได้เห็นเองด้วย เพราะเจ้าของบ้านไม่ชอบ ไม่เคยซื้อเลย

ที่นางมย้าเต็งชอบ และซื้อเป็นประจำคือ ถั่วแขก ที่เรียก โถ่แม้งซี้ (ถั่วแมลงชอน) กับ โถ่ปิ่ง (ถั่วพู) นาน ๆ ก็จะเปลี่ยนเป็น โถ่ค้อคำ (ถั่วเครือคำ) คือ ถั่วลันเตา ผักเหล่านี้มักใช้รับประทาน สุก คือ ต้ม หรือ ผัดเคี่ยวไปจนสุกเปื่อย อาหารผักส่วนมากจึงมักเป็นผักสุก ถ้าไม่ทำอย่างอุ๊บ คือ แกงแห้งทำให้น้ำหายไปเหลือแต่น้ำมัน ก็เป็นแกงจืดหรือแกงหวาน (ถ้าเรียกตามอย่างคำ ฮินโถ่ ของพม่า) ผักใช้แกงอย่างนี้เขารวมผักต่าง ๆ ไม่ทราบว่าอะไรบ้างใส่ตองไว้ขาย เรียกว่า **พักแจ๋ง** (ผักแกง) และที่เขาพิถีพิถันต้มกันให้สุกจริง ๆ นั้นเห็นจะได้แก่พวกเห็ดต่าง ๆ **เฮ็บโป๊** คือ เห็ดโคน หรือที่คล้าย ๆ เห็ดโคนแต่ปลายหัวตูม และที่เขาเรียก **เฮ็บต่อฮ้อย** เขาก็นิยมกัน และเขามีวิธีดูว่าเห็ดนั้นเป็นพิษหรือเปล่า ด้วยการดูมีดที่หั่นไป ถ้าหากมีดเป็นสนิม หมายความว่าเห็ดนั้นกินไม่ได้ เป็นพิษ ที่ดูคล้ายเห็ดหูหนูแช่น้ำแล้วก็คือ **พักอ๊อก-แอ๊ก** ซึ่งเป็นสีเขียวปนน้ำตาลคล้ายวุ้น แท้ที่จริงมันก็คือตะไคร่น้ำที่เกาะอยู่ตามก้อนหินนั่นเอง เจ้าของบ้านไม่เคยทำให้รับประทาน จึงไม่ทราบรสชาติ แต่ที่จริงก็ดูออกจะแปลกพิสดารเกินกว่าจะเป็นอาหารได้

ส่วนผักที่เขากินดิบ ๆ ก็มี เช่น กะหล่ำปลีที่เอามายำแบบ โก้ คือ ยำอย่างใส่น้ำมัน แต่ถ้ายำผักดิบเปล่า ๆ ไม่ใส่น้ำมัน เขาเรียก ซ่ะ และที่เขานิยม ซ่ะ กันมากก็คือ **หมากเขอซ่ะ** มะเขือที่ใช้ ซ่ะ เป็นหมากเขือเปราะ เขาเรียก**หมากเขอขอบ** (มะเขือกรอบ) การยำของเขาไม่ว่าจะยำแบบไหนเขาใช้เพียงสองรส คือ เปรี้ยว กับ เค็มเท่านั้น มิหนำซ้ำคนส่วนมากยังไม่นิยมอาหารรสเปรี้ยวเสียอีก ถ้าจะให้มีรสเปรี้ยวก็ต้องไม่เปรี้ยวจัด เปรี้ยวขนาดใบกระเจี๊ยบต้มเท่านั้น ถึงจะมีมะนาวมากมายทั้งอย่างลูกกลมเหมือนของเรา กับลูกยาวอย่างไข่ เขาก็ไม่ค่อยซื้อกันนัก จนดูน่าแปลก แต่ก็คงจะมีบ้างที่ชอบมะนาว มะนาวจึงยังขายได้ แต่ราคาถูกกว่าบ้านเราเป็นอันมาก การซ่ะ จึงเป็นธรรมดาที่จะต้องต่างรสชาติกัน สมดังภาษิตของเขาว่า **เฮ้นเต้อ–อ แล่เฮ้นเหนอ ซ่ะหมากเขอยั้งเป้ง** (บ้านใต้และบ้านเหนือ ยำมะเขือยังต่างกัน)

ผักที่เห็นในกาด มีหลายชนิดที่เหมือนของเราซ้ำชื่อก็ยังเรียกอย่างเดียวกัน ต่างกันก็แต่เสียงเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เช่น **ผักตบ** (พักต๊บ) เขาเก็บแต่ดอกตูมมาขาย **หวอน** (บอน) ส่วนมากเผาและปรุงแต่งรสมาบ้างแล้ว เขาห่อใบตอง มีข่าชิ้นเล็ก ๆ เสียบติดมาให้ด้วยทุกห่อ หัวบุกที่เขาทำมาเรียบร้อยแล้วก็มีขาย ออกชื่อว่า มก ตามสำเนียงของเขา นับเป็นครั้งแรกที่ข้าพเจ้าได้เห็นบุกที่ยังไม่ได้ปรุงเป็นอาหาร ที่จริงก็มีอีกมากมายหลายอย่างที่ข้าพเจ้าไม่เคยเห็น ไม่เคยรู้จัก บางอย่างได้ยินชื่อ ไม่ทราบว่าอะไร จนเห็นตัวแล้วจึงร้อง อ๋อ ได้ อย่าง **พักห้า**

หรือ พักล่า เป็นต้น เมื่อเขาพูดกันว่า พักห้า กินได้แต่ในเวลานี้ที่ฝนยังไม่ลง ถ้าถึงเวลาที่ฝนตกชุกแล้วเขาไม่กินกัน กลัวว่าจะแสลงบ้าง จะทำให้เป็นโรคไข้บ้าง ข้าพเจ้าก็ยังไม่ทราบว่าผักต้องห้ามนั้นคือผักอะไร ได้มาเข้าถาดจึงได้มาเห็น พักห้า ซึ่งหาใช่อื่นไกลไม่ ได้แก่ผักชะอมนั่นเอง แต่ที่เห็นตัวแล้วยังไม่ทราบว่าทางบ้านเราเรียกอะไร มีหรือไม่ก็มีไม่น้อย พักหลีป่า นั้นก็อย่างหนึ่งละ เขาตั้งชื่อ ผักดีปลา นี้ก็เพราะช่อดอกของมันที่เป็นตุ่มเล็ก ๆ นั้นขมเหมือนดีปลา ความขมนั้นไม่ผิดกับสะเดา แต่ว่าก็ไม่ใช่สะเดา แล้วก็ พักไผ่ ที่ใบคล้ายใบผักบุ้ง มีกลิ่นคล้ายปูน ข้าพเจ้าเคยได้ลิ้มรสที่พนมเปญ แต่ไม่เคยเห็นที่กรุงเทพ ฯ เลย ที่น่าแปลกที่สุดก็เห็นจะได้แก่ พักจี๊เม้งกอก* (ผักชีบางกอก) ใคร ๆ พากันถามว่าที่กรุงเทพ ฯ คงมีเหลืองสินะผักชีบางกอกนี้ ข้าพเจ้าอดอีกอักไม่ได้ เพราะไม่ทราบจะตอบอย่างไรในเมื่อข้าพเจ้าไม่เคยเห็นผักชีชนิดนี้มาก่อน เลยต้องส่งใบผักชีบางกอกนี้มาให้คนไทยดู และก็ได้คำตอบว่าผักชีชนิดใบยาว หนา ปลายแฉกมีหนามอ่อน ๆ ใบอ่อนเกาะกันเหมือนดอกไม้ตูม กลิ่นคล้ายผักชี แต่ฉุนจนน่าคลื่นไส้นั้น กรุงเทพ ฯ ก็มี เรียกผักชีฝรั่ง ไม่ทราบใครได้พันธุ์ไปจากกรุงเทพ ฯ หรืออย่างไร จึงไปตั้งชื่ออย่างนั้น คงเช่นเดียวกับดอกยี่โถ ที่มอญยกให้เป็นของไทยเรียก ปะกาวซี่ม (ดอกไม้สยาม) ดังกล่าวแล้ว จึงเป็นอันว่าชื่อพืชพันธุ์เหล่านี้เป็นพยานการสืบสายสัมพันธุ์ระหว่างชน ๒ – ๓ ชาตินี้ได้เป็นอย่างดี

เรื่องที่ผู้หญิงจะต้องซื้อช่างมีมากเสียจริง ได้พักยื่อพักเขว** ที่จะนำไปทำกับข้าวแล้วก็ยังต้องหาซื้อ หมาก พลู ปูน ยา ใบชาและบุหรี่ สำหรับคนในครอบครัวบ้าง สำหรับรับแขกบ้าง ทั้งนี้เพราะคนที่นี่ อมปู้ หลุดยา และซดน้ำเน่ง*** กันทั้งนั้น วันหนึ่ง เดือนหนึ่ง เห็นจะต้องเสียเงินค่าเรื่องเหล่านี้ไม่น้อยทีเดียว เพียงแต่เกลือที่ใช้ใส่ใน น้ำเน่ง (น้ำชา) ปีหนึ่ง ๆ ก็เห็นจะหลายเล่มเกวียน ทั่วทั้งเมืองนาย คงจะมีแต่ข้าพเจ้าผู้เดียวที่กินน้ำชาไม่ใส่เกลือ เพราะไม่ว่าใครที่รู้เข้าก็อดประหลาดใจไม่ได้ว่าเหตุใดข้าพเจ้าจึงกินน้ำเน่ง จ่าง ๆ (จืด ๆ) ได้ และในขณะเดียวกัน ข้าพเจ้าก็อดสงสัยไม่หายเลยว่าอาหารของเขาก็ใส่เกลือเป็นนักหนาแล้ว ควรที่จะได้กินน้ำเปล่า ๆ ล้างคอให้หายเค็ม เหตุไฉนจึงกลับไปกินน้ำใส่เกลือให้เค็มเข้าไปอีก เรื่องจึงกลายเป็นลางเนื้อชอบลางยา ใครเคยชินอย่างไร ก็ว่าอย่างนั้นดี ข้าพเจ้าเคยชินแต่น้ำชาจีนที่อบหอม

---

* คำนี้เขียนเป็น พักก๊ แต่คนทางเมืองนาย ออกเสียง ก ที่มากับสระ อิ อี เอะ เอ แอะ แอ เป็น เสียง จ คำนี้จึงเป็นพักจ๊ ไป

** พักยื่อพักเขว คือ กับข้าว

*** อมปู้ ดูดยา ซดน้ำเน่ง คือ กินหมาก สูบบุหรี่ และ กินน้ำชา

ข้าพเจ้าก็ว่าชาจีนอย่างนั้นหอมชวนกิน แต่ผู้ที่เคยกินแต่ **เน่งโค่** (ชาดิบคั่ว) อาจจะว่าเหม็นทนไม่ได้ก็เป็นได้ แต่อย่างไรก็ตามข้าพเจ้ามีหน้าที่จะต้องทำตัวให้เคยชินกับสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ เพราะจะต้องอยู่ในรัฐชานอีกเป็นเวลานานนับเดือน

ดอกไม้บูชาพระเป็นสิ่งสำคัญยิ่งอย่างหนึ่ง ซึ่งแม่บ้านจะละเลยเสียไม่ได้ เพราะการทำเช่นนั้นนอกจากจะแสดงว่าไม่ได้ถือพุทธศาสนาเคร่งแล้ว ก็ยังอาจจะมีผลมาถึงความอยู่ดีกินหวานและความสุขความเจริญของครอบครัว และของหัวหน้าครอบครัวโดยเฉพาะอีกด้วย เพราะฉะนั้นร้านดอกไม้จึงมีคนซื้อกันแน่น ๆ ดอกที่กำลังมีเต็มตลาด ก็คือดอก **กันตะหม่า*** สีม่วง สีชมพู และสีขาว **หมอกตุ่มไหม** **หมอกหอนไก่** ซึ่งคือดอกบานไม่รู้โรย กับดอกหงอนไก่ ก็มีบ้าง แต่ไม่ค่อยมีผู้นิยมซื้อกันนัก คงจะเป็นเพราะไม่ค่อยสวย ดอกซ่อนกลิ่นก็หาผู้ซื้อยาก เช่นเดียวกันเขาว่ากลิ่นฉุนเกินไป คงจะเป็นเพราะเหตุนี้ดอกไม้ที่เขาชอบจึงมักเป็นดอกไม้สวยที่ไม่มีกลิ่น อย่างเช่นดอกกล้วยไม้บางชนิด ที่เขาชอบซื้อมาเสียบผมกันนั่นเป็นต้น และบางทีก็เห็นมีแต่ใบไม่เห็นมีดอก เช่น **หมอกสะปี้** ซึ่งก็เห็นจะเป็นใบจำปีนั่นเองเขาถือกันว่าชื่อนี้มีมงคลจะทำให้ **ลอดเพ้ลอดก่าง** คือลอดภัยอันตรายได้ จึงต้องซื้อหาไปบูชาที่หน้าพระด้วย แม้ว่าจะมีแต่ใบไม่มีดอกเลยก็ตาม

เรื่องต่างกันอย่างนี้ อธิบายกันอย่างไรก็คงไม่มีวันจะเข้าใจว่า ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น เช่น สายบัว ที่มีดอกหุบ ๆ ติดมาด้วย แทนที่เขาจะซื้อเอาไปกิน เขากลับซื้อเอาไปบูชาพระ และเขาไม่รู้ด้วยซ้ำว่า สายบัวนั้นเป็นของกินได้ ทั้งยังกินอร่อยเสียอีกด้วย เช่นเดียวกับที่เราก็คงไม่ทราบกันว่า เม็ดดอกทานตะวันนั้นคั่วกินอร่อยไม่ผิดกับเม็ดแตงโม เพราะฉะนั้นในกาดจึงมีขายแต่ **หมอกก่างวั้น** (ดอกทานตะวัน) แห้ง ที่เขาซื้อไปเพื่อเอาเม็ดไปคั่วกินเท่านั้น เขาไม่ได้เอาดอกสด ๆ ไปทำประโยชน์อะไร และยังมีดอกไม้อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเขาว่าเป็นดอกเดซี่พันธุ์หนึ่ง มีสีขาวและเหลือง ดอกสวย ก้านแข็ง ปักแจกันทนได้นาน เขาก็ไม่ใช้ดอกประดับบ้านหรือหน้าพระ เขาปล่อยให้ดอกแห้งไป เพื่อจะเก็บเม็ดไว้ทำพันธุ์ และเก็บใบไปกินแทน กลิ่นของใบไม้ชนิดนี้คล้ายใบตั้งโอ๋ แต่ว่ารูปลักษณะใบผิดกัน เขาเรียกว่า **พักขี้โง้** (ผักขี้วัว) จึงเป็นอันว่าดอกไม้ของเขาใช้ประโยชน์ได้ทุกส่วน ส่วนที่เขาไม่ใช้เป็นอาหารหรือใช้บูชาพระ แม้จะมีกลิ่นหอมก็มักจะไม่ค่อยเห็นขายตามตลาด เช่น ดอกกุหลาบ ดอกมณฑา

---

* กันตะหม่า ข้าพเจ้าเพิ่งได้ทราบว่า ชื่อ กันตะหม่านี้ เป็นชื่อฝรั่งที่ออกเสียงตามแบบพม่า ที่จริงคือ **Chrysanthemum** (ดอกเบญจมาศ) แต่ว่าดอกกันตะหม่ากลีบบางกว่าและสั้นกว่า คือ ดอกแอสเตอร์อย่างที่มีปลูกในบ้านเราปัจจุบันนี้นั่นเอง

เป็นต้น ดอกกุหลาบ เขาเรียกตามพม่าว่า **หมอกนินซี** แต่ดอกมณฑานั้นเรียกหมอกอี่วุก มอญเรียก **ย่ะฮุก** ซึ่งพังคล้ายดอกยี่หุบของเรา ทางมอญเขาถือว่า เป็นดอกไม้ไม่ดีไม่ควรให้กัน แต่ที่รัฐชานคนไทยใหญ่คงไม่ถือกัน จึงมีคนนำมาให้ข้าพเจ้าอยู่บ่อย ๆ

ร้านดอกไม้โดยมากมาอยู่ใกล้ ๆ กับร้านขายผ้า เพราะฉะนั้นเมื่อเสร็จธุระเรื่องดอกไม้แล้ว จึงไม่มีผู้หญิงคนไหนที่จะไม่แวะดูผ้า นางมย้าเต็งก็เช่นเดียวกัน เธอหมายมั่นปั้นมือไว้หลายวันแล้วว่าจะต้องมาดูผ้าในกาดเอาไปตัดเสื้อแบบบางกอกให้ได้ และข้าพเจ้าก็เลยได้มีโอกาสรู้คำที่เรียกชื่อสีต่าง ๆ ไปพร้อมกันด้วย คำว่า สี ที่เป็นคำนามไม่มีใช้ในภาษาไทยใหญ่ ต้องยืมคำ **อะหย่อง*** มาจากพม่า บางคนก็ออกเสียงตามตัวเขียนเป็น อะหร่อง **อะหย่องข่อง** คือ สีชมพู เป็นสีที่นางมย้าเต็งต้องการเป็นอันดับแรก ถ้าหาไม่ได้ **อะหย่องส่อม** (สีฟ้า) **ก็ได้** สีเหล่านี้หาได้ไม่ยากนัก จะหาลำบากก็ตรงเนื้อผ้าและลวดลาย ผ้าทอในประเทศมีแต่ที่เป็นตา ๆ ชนิดที่เขาใช้ทำโสร่ง ผ้าที่ไม่มีตาและลวดลายอย่างที่เขาเรียกตามภาษาพม่าว่า "ปะหล่า"** นั้นเห็นจะมีแต่ผ้าพื้นเมืองไทยใหญ่ ชนิดที่เรียก **มั่นข่อน** คือผ้าสีน้ำตาล (ข่อน แปลว่า สีน้ำตาล) หรือ ผ้าที่ย้อมหอมหรือหน (ย้อมคราม) เท่านั้น ผ้าสองชนิดนี้เป็นผ้าที่ผู้ชายไทยใหญ่ใช้ตัดกางเกงขากว้างแบบกางเกงจีน อย่างที่เขาเรียก โก่นโห่งโย่ง บางทีก็ใช้ทำเสื้อด้วย ข้าพเจ้าอยากจะเห็นเหลือเกินว่า ผ้ายสีน้ำตาลอ่อนที่เขานำมาทอมั่นขอนชนิดนี้ มีปุยเป็นสีน้ำตาลอ่อน ๆ อย่างนั้นจริง ๆ หรืออย่างไร ข้าพเจ้าก็ได้แต่เพียงบอกใครต่อใครว่า ถ้าใครผ่านไปที่ใด ได้เห็นผ้ายสีนี้ที่ไหนแล้ว ขอได้ช่วยนำมาฝากข้าพเจ้าด้วย แต่เชื่อว่าคงไม่ได้ง่าย ๆ นัก เพราะได้ยินว่ามีแต่เพียงแห่งสองแห่งเท่านั้นที่ปลูกฝ้ายชนิดนี้ได้ เท่าที่ขายกันในตลาดจึงมีแต่ชนิดเทียม คือเป็นสีน้ำตาลอ่อนเพราะย้อมสีแทบทั้งสิ้น

อันที่จริงเมืองนายมิใช่เมืองใหญ่โตอะไร ผู้คนพลเมืองก็มีไม่มากนัก คนที่มาเข้ากาดเห็นได้ว่าไม่หนาแน่นขนาดที่เรียกว่า ก๊นกิ่น (เขาว่าเป็นเพราะรบกันตายบ้าง เป็นโรคระบาดตายบ้าง) แต่ว่าผู้หญิงเมืองนายจ่ายเงินเก่งไม่อั้น โดยเฉพาะเรื่องเสื้อผ้าเครื่องประดับ และเห็นจะอย่างนี้เอง เขาจึงมีภาษิตว่า **ก้อจ๊ายตกเม้งน้ายจ่องแจ้ง ถงแป้งเฮ็ดหมากโห** คือผู้ชายตกถึงเมืองนาย ไม่รู้สีสาอะไรเป็นได้เอาถุงเงินมาต่างหมวก หมายว่าหมดกระเป๋าสิ้นเนื้อประดาตัวกันทีเดียว ด้วยเหตุที่ผู้หญิงชอบเสื้อผ้าของสวยงามดังกล่าวแล้วนี้ พวกพ่อค้าจึงพยายาม

---

* อะหย่อง = สี เป็นคำพม่า ขณะนี้สมาคมวรรณคดีชานที่พยายามจะลบเลิกคำพม่าที่มีใช้ในภาษาไทยใหญ่ กำลังนำคำ สี มาใช้และแพร่ให้รู้กันทั่วไป

** ปะหล่า น่าแปลกที่คำพม่าคำนี้ฟังเสียงคล้ายคำ เปล่า ที่เราออกเสียงเล่น ๆ ว่า เป-ล่า กระดาษที่ยังไม่ได้เขียนเลย อย่างที่เราเรียกกระดาษเปล่า เขาก็ใช้คำ ปะหล่า ประกอบได้ ผ้าปะหล่า ก็คือ ผ้าเลี่ยนไม่มีดอกมีลาย

สรรหาสินค้ามาขาย มีให้เลือกมากสีมากชนิด และที่นิยมขึ้นหน้าขึ้นตานอกจากไนลอนแล้วก็เห็นจะได้แก่ซีนไหมที่ทอจากหนอง คือ ทะเลสาบเอนเล เป็นที่รู้กันว่าเขาพยายามทอเลียนแบบซีนไทยที่เขาเรียกว่า ซิมเม (เชียงใหม่) ลายตามขวางเป็น ฮ่ด ๆ อย่างที่เรียกกันที่นี่ก็ได้เปลี่ยนไปตามสมัยนิยม คือตั้งแต่ลายอยู่แค่หัวซีน ปล่อยชายซีนให้เลียน ๆ ไว้มาจนถึงลายอยู่กลางตัวเหลือเนื้อที่หัวท้ายไว้ และปัจจุบันกำลังนิยมลายเป็นเชิงอย่างของเรา บางสีบางลายก็น่าดูดีเหมือนกัน จนข้าพเจ้าเองก็อยากจะซื้อจึงซักไซ้ไต่ถามราคาคนขาย แต่เมื่อพูดไปถามราคาไปข้าพเจ้าก็อดพูดคำว่า "ไหม" ออกมาบ่อย ๆ ไม่ได้ เพราะใจนึกถึงแต่ว่าซีนชนิดนี้ทอด้วยไหมและไม่ว่าจะพูดออกมาคราวใด นางมย้าเต็งเป็นมีท่าทีงง ๆ ออกมาคราวนั้น ในที่สุดเธอคงอดรนทนไม่ได้จึงถามขึ้นบ้างว่าจะซื้อซีนชนิดไหนกันแน่ ซีน "ไหม" ไม่ได้เอามาเลยหรือ จึงพูดแต่ว่าจะซื้อซีนไหม ที่นี้จึงถึงคราวที่ข้าพเจ้าจะงงบ้างที่ถูกถามเช่นนั้น เพราะนางมย้าเต็งก็เห็นเสื้อผ้าของข้าพเจ้าหมดแล้วว่า ซีนของข้าพเจ้ามีแต่ไหมทั้งนั้น เหตุใดจึงจะมาถามว่าไม่ได้เอาซีนไหมมาหรือ แต่ทันใดนั้นเอง ข้าพเจ้าก็นึกออกว่า คำว่า "ไหม" นั้น เขาหมายตรงกันข้ามกับของเรา ในเมื่อเจ้าของบ้านข้าพเจ้าหลุดปากคำ "ซีนล่าย" ออกมา ล่าย (คือ ด้าย) ของเขา คือไหมของเรา และด้ายของเรา คือไหมของเขา ด้ายเย็บผ้าก็เรียกไหม ถ้าใครชื่อไหมคำ ก็แปลเพียงด้ายทอง ไม่ใช่ไหมทองอย่างที่ควรจะเป็นตามความหมายของเรา เรื่องด้าย ๆ ไหม ๆ ที่ไม่น่าจะยุ่งก็มาทำให้ยุ่งไปด้วย วันหนึ่ง ๆ ข้าพเจ้าจึงมีเรื่องยุ่ง ๆ ที่จะต้องรู้และต้องทำความเข้าใจอยู่หลายต่อหลายเรื่องด้วยกัน

กว่าธุระเรื่องซื้อของจะหมดลง ก็พอดีตะวันขึ้นสูง สัก ๙ โมงเช้าเห็นจะได้ บรรดาผู้มาจ่ายตลาดที่ต้องเหน็ดเหนื่อยนั่งคิดนึกว่าจะซื้ออะไรไปทำอะไรกิน กับทั้งต้องต่อตามราคากันทุกสิ่งทุกอย่าง จึงไม่อาจจะกลับบ้านโดยไม่แวะหาอะไรรองท้องเสียก่อน ก่อนที่กับข้าวมื้อ ๑๑ โมงจะเสร็จ เจ้าของบ้านข้าพเจ้าชอบข้าวซอยไตนักหนา พยายามชักชวนให้ข้าพเจ้าลองเรื่องก็กลายเป็นลางเนื้อชอบลางยาอีก ข้าพเจ้าไม่ค่อยสันทัดเรื่องกินอะไรต้องมีน้ำแกงจืดหรือน้ำซุปแบบฮินโล่ของพม่าซดสลับกันไปด้วย ข้าพเจ้ากลับคิดเห็นไปว่า ถ้าจะใส่เส้นหมี่ (คล้ายเส้นมี่ซั่ว) เหลือง ๆ ลงไปในน้ำฮินโล่เสียเลยดูจะเข้าทีกว่า กินแห้งชามน้ำชามอย่างนั้น แต่อย่างไรก็ตาม น้ำฮินโล่ของเขาก็มีรสชาติดี ซึ่งข้าพเจ้ามาทราบภายหลังว่าเป็นเพราะผงชูรสช่วยนั่นเอง เป็นอันว่าผงชูรสโดยเฉพาะอายิโนะโมะโต๊ะก็ได้มามีความสำคัญแก่แม่ครัวไทยใหญ่ไม่แพ้น้ำปลาทิพรสจากเมืองไทย น่าแปลกก็คือไม่ว่าพม่าหรือไทยใหญ่ต่างสนใจและได้รู้จักเครื่อง

ปรุงรสชนิดนี้ในนามของ "น้ำปลา" โดยทั่วกัน แต่ที่บ้ายติดขวดน้ำปลากลับมีแต่คำว่า "ซ้อส" หาคำน้ำปลาไม่ได้เลยแม้แต่คำเดียว

สิ่งที่ถูกใจข้าพเจ้ายิ่งกว่า ข้าวซอย เห็นจะได้แก่ โถ่พูโค่ หรือเต้าหู้ทอด (โถ่พู คือ ถั่วฟู) เต้าหู้ที่ใช้ทอด เขาทำมาจากน้ำถั่วเหลืองที่เคี่ยวจนงวดแล้วใส่กะบะตัดเป็นแผ่นๆ ถ้าไม่ชอบทอดจะกินอย่างนั้นราดน้ำซีอิ๊ว น้ำส้ม ก็อร่อยพอใช้เหมือนกัน น้ำจิ้มเต้าหู้ทอด เขาใช้หัวถั่ว (ผลิตผลจากถั่วอีกแบบหนึ่ง) ผสมกับถั่วลิสงตำ พริก และอื่นๆ เครื่องที่จะรวมกันเป็นน้ำจิ้มนี้ เขาเรียกตามภาษาพม่าว่า ก้ะรีหย่า เห็นจะเป็นคำเดียวกับ กระยา ของเขมร และ กรอยยา ของมอญ ถ้าแปลตรงๆ คงจะตรงกับคำว่า เครื่อง หรือส่วนประกอบของเครื่อง อย่างเครื่องที่มาประกอบกันเป็นกี่เป็นหูกก็เรียกก้ะรีหย่า เช่นเดียวกัน

เนื้อส้มหนังป๋อง เป็นอาหารที่กินอร่อยอีกอย่างหนึ่ง ถ้าหากชอบ ที่เขาทำมาขายในกาด เห็นจะเป็นเนื้อส้มสด เห็นคนขายนวดข้าวกับเนื้อที่ผสมมาแล้ว ให้เข้ากับน้ำมัน แล้วแผ่บางๆ ลงบนตะแกรง เมื่อมีคนซื้อ จึงจะตัดเป็นชิ้นๆ ใส่ใบตองให้ ราดด้วยน้ำมัน ประดับด้วยพริกและต้นหอมไว้ให้สำหรับกินแกล้ม ถ้าจะให้อร่อยยิ่งขึ้นก็ต้องแกล้มด้วยหนังป๋อง ซึ่งคือหนังวัวตากแห้งแล้วนำมาทอดจนพองกรอบ คนเมืองนายคงจะสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพม่ามาก อาหารการกินจึงมีลักษณะไปทางพม่าตรงที่ใส่น้ำมันมากจนอยากจะร้องว่า "เป็ม" (เลี่ยนคอเพราะอาหารมัน) เสียทุกครั้งไป ดีแต่ว่าเขาชอบกินน้ำชากันดังกล่าวแล้ว ทั้งขนมของเขาก็ไม่สู้จะหวานนัก จึงพอแก้กันไปได้บ้าง

ขนมของเขาถ้าหากทำด้วยแป้งแล้วเรียก ข้าวมุ้น ทั้งหมด มุ้น หรือ มุ่น นี้ เสียงพอจะไปกันได้กับคำว่าปั่น ทั้งใช้ในลักษณะเดียวกันทีเดียว และน่าแปลกที่คำ โม่ง ของพม่าที่แปลว่าขนม ก็เขียนอย่างเดียวกันกับคำ มุ่น ไม่ทราบว่าพม่ายืมคำไทยใหญ่ไปหรืออย่างไร ข้าวซวย และ ปอย ที่แปลว่างานมหรสพ พม่าออกเสียงว่า ปวย คำแรกคงจะเป็นคำไทยแน่ๆ แต่คำหลังยังสงสัย และคำ โม่งฮินค่าน้ำยาพม่าที่ทำด้วยปลาดุกกับหยวกกล้วยราดลงบนขนมจีนนั้น ก็น่าคิดว่า ถ้าพม่าไม่ได้ชื่อนี้ไปจากไทยก็คงจะได้ไปจากมอญ เพราะคำ โม่งฮินค่า แปลตามตัวว่า ขนมแกงขม ส่วนคำที่มอญเรียกขนมจีนว่า ขะนอม หรือ หะนอม นั้น ก็น่าสงสัยว่าเป็นคำมอญแท้หรือมอญได้มาจากไทย ทั้งนี้เพราะเส้นแป้ง จำเพาะเส้นขนมจีนเท่านั้นจึงจะเรียกขะนอมหรือหะนอม เส้นบะหมี่ ก็เรียกหะนอมเกริ๊ก คือ เส้นขนมจีนแบบจีน ข้างฝ่ายไทยก็สงสัยไปว่า คำขนมจีน นี้จะไม่ใช่คำไทย แต่ไปได้มาจากมอญ ทำให้ของที่ไม่ได้กินเป็นขนม

จึงมีชื่อว่า ขนม อยู่ข้างหน้า เรื่องจึงออกจะสับสนและมืดมนอธิบายให้แน่ลงไปไม่ได้ แต่ที่พอจะอธิบายให้แน่ ๆ เห็นจะได้แก่ ข้าวมุ้นลอกซ่อง หรือที่พม่าเรียก โม่งเล่ะเตาง (เขียนเป็น ลกเสาง) มอญออกเสียงเป็น ล็อกช่อง ขนมชนิดนี้คงเป็นอื่นไปไม่ได้ นอกจากลอดช่องของเรา ข้าพเจ้าสอบถามดูทั้งสามภาษานั้นแล้ว เขาไม่เข้าใจความหมายของคำ ลอดช่อง นั้นเลย

แต่อาหารนั้นจะมีชื่อเป็นไทยหรือเทศก็แล้วแต่ แต่ผู้ทำและผู้ขายต่างเป็นไทยทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นข้าวซอยไต ข้าวซอยแข่ (ข้าวซอยจีน คือ บะหมี่) หรือโถ่พูโค่ โถ่พูธรรมดา (เต้าหู้) ก็หาได้มีคนจีนเป็นผู้ขายอย่างในบ้านเราไม่ ได้ยินว่าผู้ที่ทำเต้าหู้ขาวเต้าหู้เหลืองขายเป็นอาชีพทั่วทั้งเมืองนายมีถึง ๓๐ กว่าเจ้า แม้แต่ผักชนิดต่าง ๆ อันได้แก่กะหล่ำปลี กะหล่ำดอก หัวไชเท้า ที่เรียก พักปุ้ก ผักชี ใบหอม หัวหอม หัวกะเทียมและรากกะเทียมที่เรียก ฉู่ ผู้ปลูกและผู้ขายก็คือคนไทยใหญ่พวกที่เรียกไตหลอย คืออยู่บนเขา แปลกกว่าพวกอื่น ๆ เข้าภาคเมืองนายจึงไม่ใคร่เห็นคนขายเป็นคนต่างถิ่น มีแต่ร้านขายผ้าและของเบ็ดเตล็ดอยู่ ๒—๓ ร้านเท่านั้นที่เจ้าของเป็นอินเดีย ที่เป็นคนไทยทางเชียงใหม่และลำพูนมาขายผ้าก็มีอยู่ร้านสองร้าน คนหนึ่งมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่นี่แล้ว แต่อีกคนหนึ่งยังติดต่อข้ามไปข้ามมาเพื่อการค้าอยู่เสมอ

ถ้าจะพูดถึงการผลิตสินค้าพื้นเมืองแล้ว คนไทยใหญ่ที่นี่ดูเหมือนจะผลิตได้มากมายหลายอย่าง หากไม่ไยดีกับแฟชั่น และอารยธรรมสมัยใหม่เลยแล้ว ก็นับได้ว่าเขาพอเลี้ยงตัวได้อย่างสบาย ทั้งนี้ไม่ต้องพูดถึงข้าวถึงผักในไร่ในนา หรือปลาในหนองที่เป็นทุนรองรัง ทุกครอบครัวมีพอกิน พิจารณาดูเครื่องใช้ไม้สอย โดยเฉพาะเครื่องใช้ประจำของแต่ละคน นับแต่หัวไปจดเท้าเขาทำได้เองเสียทั้งนั้น เริ่มด้วยหมวกชานอันลือนามที่เรียกว่า กุ๊บไต ของเขา เขาทำขายเป็นล่ำเป็นสัน เพราะทุกคนทั้งหญิงและชายต้องใช้แทนร่ม การทำก็ไม่ยากลำบากอะไรนัก ทั้งวัตถุดิบก็หาได้ทั่วไป ทำเท่าไรๆ ไม่มีวันหมด ประเภทที่เรียก กุ๊บกาบ ทำด้วยกาบไผ่ ก็ไปลอกกาบไผ่มาได้จากกอไผ่ อันมีอยู่ทุกหนทุกแห่งในรัฐชาน ส่วนประเภทที่เป็น กุ๊บสาน ก็ใช้สานด้วยตอกไม้เป๋า ซึ่งมีมากแถบป่าเมืองหนอง กุ๊บสานที่มีชื่อเสียงในขณะนี้จึงมาจากที่นั่นแห่งเดียว

ส่วนผ้าโพกหัวก็ตาม ผ้าตัดเสื้อกางเกง หรือซิ่นก็ตาม เขาก็ใช้ผ้าฝ้ายและไหมที่ทอได้เองในรัฐชาน หากใช้ผ้าฝ้ายสีน้ำเงินก็ย้อมด้วยหอมหรือหน (คือใบคราม) หากเป็นสีน้ำตาลอ่อนก็ใช้ฝ้ายสีนั้นดังกล่าวแล้ว ถ้าไม่เปิดโอกาสให้ซิ่นซิมเมหรือโสร่งปาเต๊ะ เข้ามาเป็นแฟชั่นของผู้หญิงไทยใหญ่แล้ว อุตสาหกรรมการทำผ้าฝ้ายก็คงจะก้าวหน้าเหมือนดังที่นางมย้า

เต็งเล่าว่า ในระหว่างสงคราม เธอได้คิดลวดลาย และให้สีซื้นผ้าผ้ายด้วยตนเอง และเมื่อทอออกมาแล้วปรากฏว่าเป็นที่นิยมของพวกผู้หญิงเป็นอันมากทีเดียว แม้แต่สีที่ใช้ย้อมผ้าหรือใช้ตกแต่งสิ่งต่าง ๆ มีตุ๊กตาไม้เมืองนาย เป็นต้น ก็ได้มีผู้พยายามคิดค้นประกอบขึ้นจากวัตถุต่าง ๆ แม้ว่าสีจะไม่สดใสเท่าของต่างประเทศ แต่ก็ดูแปลกและมีค่า เพราะคิดได้เองทำให้มีของใช้ได้สมใจในยามต้องการ ครั้นเมื่อสงครามสิ้นสุดลง ความจำเป็นก็สิ้นสุดลงด้วย สิ่งที่ได้มาด้วยการริเริ่มครั้งนั้น ก็เลยพลอยยุติลงด้วยอย่างน่าเสียดาย

สิ่งที่แปลกตาข้าพเจ้าอยู่อย่างหนึ่งคือ คนที่นี่นิยมสวมรองเท้ากันทั้งหญิงและชาย ถ้าไม่ใช่รองเท้าแตะก็ใช้เกี๊ยะตามกำลังที่จะซื้อหาได้ ส่วนผู้ชายบ้านนอก ๆ ออกไปส่วนมากใช้รองเท้าคัตชูทำด้วยหนังบ้าง ผ้าบ้าง ข้าพเจ้าเข้าตาดอยู่หลายครั้งจึงได้เห็นรองเท้าแบบไทยใหญ่ขายในกาด คนขายบอกข้าพเจ้าว่า ทำด้วยหนังกวางฟอกสะอาดเป็นสีขาวนวล แม้ว่าจะไม่สวยงามวิจิตรบรรจงเท่าที่เราเคยเห็น แต่ก็เห็นจะทนทานเพราะพื้นหนาเย็บเรียบร้อย แรงงานที่ใช้ในการเย็บ ตลอดจนการนำมาขายจากที่ไกล ๆ แทบจะไม่คุ้มกับราคาที่ขายเพียงคู่ละ ๕ จั๊ด ข้าพเจ้าซื้อมาคู่หนึ่ง ด้วยความรู้สึกนิยมว่าคนไทยก็ทำรองเท้าเป็น นอกจากรองเท้าเขาก็ยังเข็มขัดหนังสำหรับผู้ชายและกระเป๋าใส่สตางค์ใบเล็ก ๆ เหน็บไว้กับเข็มขัดเหมาะสำหรับผู้ชายใช้ สำหรับผู้หญิงขณะนี้เขาใช้ผ้าทอเป็นลวดลายสวย ๆ แล้วเย็บแบบติดซิปที่ปากกระเป๋าดูสวยงามน่าใช้ คอว์ทานเหม่ครูข้าพเจ้าให้ไว้ใช้เป็นที่ระลึกใบหนึ่งเป็นผลิตผลของชาวทะเลสาบเอนเล แต่ที่จริงถ้าจะใช้กันให้สะดวกสบาย ใส่อะไรได้มาก ๆ แล้วต้องใช้ย่าม ซึ่งคงจะเป็นชาวชาน (ไม่แน่ว่าจะเป็นไทยใหญ่หรือกะฉิ่นหรือชาวเขาถิ่นอื่น ๆ) ริเริ่มขึ้น จนนิยมใช้กันทั่วพม่าตลอดไปจนถึงอินเดีย เขาจึงให้ชื่อว่า Shan bag (ไม่ใช่กระเป๋าถือ) คนไทยใหญ่เรียกว่า ถงไต หรือ ถงขาง* ถงยาง ** แล้วแต่แบบที่เจ้าของชื่อคิดประดิษฐ์ตกแต่งขึ้น คนที่นี่เขานิยมสะพายย่ามกันทั้งหญิงและชาย อุตสาหกรรมการทำย่ามจึงรุ่งเรือง ยิ่งพวกผู้หญิงประกวดประขันกันใช้ ราคาค่าย่ามยิ่งสูงขึ้น อย่างฝีมือดี ลายเก๋ สอดด้วยไหมพรมสีฉูดฉาดแบบที่ขึ้นชื่อว่าเป็นแบบน้ำคำนั้น ราคาจะสูงขึ้นถึง ๑๒–๑๘ จั๊ด ถ้าเป็นแบบขาง ก็ไม่มีที่จะต่ำกว่า ๒๐ จั๊ด ของกำนัลที่สูงค่า จึงมักได้แก่ถงชาน สไตล์ต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วนี้

ของจำเป็นยิ่งของผู้ชายไทยใหญ่ขาดไม่ได้ก็คือ มีดที่มีฝักเป็นไม้มีหวายถักอย่างสวยงาม ใช้เหน็บที่เอว แล้วก็ดาบที่นิยมสะพายบ่าสอดอยู่ในฝักไม้หรือฝักทองเหลืองประดับ

---

* ขาง คือ ชื่อที่ชาวไทยใหญ่เรียกพวกกะฉิ่น

** ยางคือ กะเหรี่ยงที่อยู่ในรัฐชาน คนละพวกกับกะเหรี่ยงที่อยู่แถบเมืองมอญ

ประดางดงาม มีสายห้อยดาบ ถักด้วยไหมพรมแดงอย่างเรียบร้อยแน่นหนา ทั้งมีดและดาบเขาใช้ป้องกันตัวในระหว่างเดินทาง เป็นที่รู้กันว่าคนไทยเก่งในการใช้ดาบ ๒ มือ การรำดาบของเขาที่เขาเรียก ลายหลาบลายแล้ว นั้น (แล้ว คือดาบ ไม่ทราบต่างลักษณะกันอย่างไร ไม่มีใครอธิบายได้แน่ บ้างว่าต่างกันที่ยาวกับสั้น ถือเป็นยุติไม่ได้) ยังมีผู้รู้และฝึกฝนกันอยู่ในที่หลายแห่งด้วยกัน การทำมีดและดาบก็มีแหล่งผลิตอันมีชื่อเสียง หมู่บ้านบางแห่งในทะเลสาบเอนเลยังนำเหล็กมาทำเครื่องใช้ต่าง ๆ มีกรรไกรและเก้ง ซึ่งคือสามขาที่ใช้ตั้งบนกะบะไฟ (เหมือนอย่างที่วางครอบบนตะเกียงลาน เขาใช้ตั้งหม้อข้าวหม้อแกงเวลาหุงต้มแทนก้อนเส้า คำนี้ฟังดูคล้ายคำตะเกียง ไม่ทราบจะมีความหมายเนื่องกันหรือไม่อย่างไร) การทำเหล็กเป็นของจำเป็นเพราะต่างต้องทำเครื่องประกอบเกวียนและล้อเกวียน ฉะนั้นตามหมู่บ้านต่าง ๆ จึงมักจะได้เห็นผู้ชายตีเหล็กกันมากไม่แพ้ผู้หญิงทอผ้า

กระดาษเป็นผลิตผลอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งชาวไทยใหญ่ทำกันเป็นงานเป็นการเพราะไม่ต้องลงทุนมาก ต้นสาที่นำมาใช้ทำเป็นกระดาษมีอยู่ทั่วไป แม้ว่า เจ้ไต (กระดาษไทย) จะไม่บาง มันเรียบ อย่างกระดาษต่างประเทศแต่ก็เหนียว (ถ้าไม่ถูกน้ำ) ใช้ห่อของดูสวยสะอาดตาดี หรือจะใช้เขียนก็ได้หมึกไม่ซึม หนังสือธรรมทุกฉบับจะเขียนด้วยเจ้ไตที่เย็บติดกันเป็นบึกแล้วห่อผ้าม้วนผูกไว้เป็นผูก ๆ หรือบางทีก็ทำเป็นพับอย่างของเรา บางฉบับแม้จะเขียนมาช้านานแล้วก็ตาม แต่กระดาษก็ยังอยู่ในสภาพดีน่าชม และด้วยเหตุที่ชาวชานใช้กุบแทนร่มเสียแล้ว ร่มจึงไม่สู้จำเป็นนัก จึงไม่มีผู้ใดสนใจที่จะนำเจ้ไตมาทำร่มใช้ แต่ก็ได้นำไปทำประโยชน์อย่างอื่น คือทำเป็นกระดาษชำระแบบกระดาษฟางเป็นที่นิยมในหมู่ชาวบ้านทั่วไป มีแต่ผู้คุ้นกับห้องน้ำห้องส้วมแบบฝรั่งไม่กี่คน ที่ใช้กระดาษชำระจากต่างประเทศ ทั้งนี้รวมทั้งเจ้าของบ้านของข้าพเจ้าด้วย

นอกจากเรื่องเหล่านี้แล้วก็ยังมีเรื่องการช่างฝีมือ คนไทยที่นี่ยังมีอีกมากที่มีฝีมือในทางช่างทองและเงิน เรื่องอย่างนี้เป็นของถูกใจพวกผู้หญิง แม้จะมีมากเท่าไรก็ไม่วายแวะมองตามร้านที่เขามาตั้งขายในตลาด ยังเพชรนิลจินดาอีก แต่ละล้วนส่องแสงแวววาวเพราะเจียระไนฝีมือดี และช่างเจียระไนพลอยเก่ง ๆ ก็คือคนไทยใหญ่เหล่านี้ ที่เรามาเข้าใจกันว่าเป็น พม่า ซ้ำไปเรียกชื่อเขาว่า กุหล่า ไปเสียอีก แม้ผู้สันทัดในการขุดพลอยก็เป็นพวกไทยใหญ่นี้เอง ที่ได้เข้าไปอยู่ในบ่อไพลินเขตเขมรเป็นจำนวนนับหมื่น และเราก็ยังเข้าใจว่าเป็นกุหล่าอยู่จนกระทั่งทุกวันนี้

เรื่องชื่อที่เรียกชนเผ่าต่าง ๆ นี่ก็ออกจะแปลก ถ้าเป็นชื่อที่ชนต่างชาติเรียก เจ้าของชื่อมักจะไม่ใคร่จะพอใจ เพราะไม่ว่าชื่อไหนชื่อนั้น ออกจะเป็นชื่อที่เรียกอย่างไม่สู้จะนิยมยกย่องเสีย ทั้งนั้น อย่างเช่นที่เราเรียกชาวจีน อินเดีย และยุโรปว่า เจ๊ก แขกและฝรั่ง พวกไทยทางตะวันออกเรียกญวนว่า **แกว** พวกไทยใหญ่ทั้งในพม่าและอัสสัมเรียกแขกและฝรั่งว่า กะลา (ถ้าเป็นฝรั่งมักจะเติม **เผิก** เข้าไปด้วย ให้รู้ว่าเป็นกะลาขาว) หรือแม้แต่ที่เราเรียกพวกไทยใหญ่ว่าเงี้ยวบ้าง กุหล่าบ้างนั้น ก็เห็นจะเป็นทำนองเดียวกัน น่าแปลกก็แต่ว่ามีผู้เชื่อกันว่าคำ กุหล่า นี้เป็นคำเดียวกับกะลา อันเป็นชื่อที่ชาวไทยใหญ่รังเกียจกันนักหนา แต่แล้วเหตุไฉนคำนี้จึงมากลายเป็นชื่อชาวไทยใหญ่ในประเทศไทยไปได้ และฝ่ายถูกเรียกรู้สึกอย่างไรหรือไม่ ช่างเป็นเรื่องน่ารู้เสียจริง แต่อย่างไรก็ตามหากจะถือว่า อันนามนั้นสำคัญไฉนแล้ว ก็ไม่น่ามีปัญหาอะไรนัก และก็ดูเหมือนเขาจะไม่สู้สนใจกันนักด้วย ว่าเขาถูกเรียกชื่อว่ากระไรบ้าง เขาคงเรียกตัวเองว่า ไต อยู่คำเดียว ส่วนชื่อคนชาติอื่น เขาก็ไม่ไปซอกแซกรู้ให้มากชื่อนัก ถ้าเป็นชื่อชนชาติแขก มักจะรู้กันแต่เพียงชื่อ **กุรข้า** หากเป็นชื่อฝรั่ง เขาก็รู้แต่ชื่อ **อิงกะหลิด** ชื่อเดียวเท่านั้น ส่วนพวกเราเขาคงจะเพิ่งรู้จักหรืออย่างไร จึงได้มีชื่อเรียกว่า ก๊นเม้งกอก* และคำ **เม้งกอก** นั้น เขาเข้าใจว่าเป็นชื่อประเทศบ้านเมืองของเราทั้งประเทศ ถึงข้าพเจ้าจะอธิบายอย่างไรว่า เม้งกอก เป็นเพียงเมืองใหญ่เมืองเดียว เช่นเดียวกับ ย่างกุ้ง ตองยี เขาก็ไม่ยอมเปลี่ยนความคิดความเข้าใจของเขาเป็นอย่างอื่น

เรื่องที่เขาไม่ยอมเข้าใจอย่างที่เราเข้าใจนั้นมีอยู่มากมายหลายเรื่องเหมือนเช่นเรื่องที่ข้าพเจ้าเดินทางมาคนเดียวนี่ก็เรื่องหนึ่ง แม้เขาจะรำพึงรำพันอยู่เสมอว่า**เม่เม้งกอกเจอฮัดเจอหานเสเม่อิงกะหลิด** คือผู้หญิงไทยใจกล้ายิ่งกว่าผู้หญิงอังกฤษ (เขาหมายถึงนักหนังสือพิมพ์สตรีอังกฤษสองคนที่มาศึกษาชีวิตสตรีไทยใหญ่เมื่อปีกลายนี้) ที่มาคนเดียวได้ แต่เขาก็ไม่เข้าใจอยู่นั่นเองว่า ข้าพเจ้าจะสำแดงความกล้ามาทำไมในที่ที่เขาถือว่าเป็นบ้านป่าเมืองเถื่อน ห่างไกลความเจริญสมัยใหม่เช่นบ้านเมืองของเขา เขาปรารภกันบ่อย ๆ ว่า ผู้ชายที่จะมาทำการพรรณอย่างนี้น่ะไม่มีหรือ ทำไมราชการไม่ใช้เขามา ข้าพเจ้าก็คร้านจะอธิบายซ้ำซากว่าไม่มีราชการที่ไหนใช้ข้าพเจ้ามา ข้าพเจ้ารักจะมาก็มาเอง เงินก็ต้องเสียเอง เพราะฉะนั้นจึงต้องเขม็ดแขม่ด้วยว่ามีเงินมาเพียงนิดหน่อยเท่านั้น มาถึงเรื่องนี้เขาก็ยิ่งไม่มีวันเข้าใจได้เลย แทบทุกคนรู้กันมาว่า เม้งกอกเป็นเมืองมั่งคั่งสมบูรณ์ ผู้คนพลเมืองจึงต้องมั่งคั่งไปด้วย และถ้าไม่มีเงินเต็มกอบเต็มกำแล้วที่ไหนจะมาถึงต่างถิ่นอย่างนี้ได้ ยิ่งมาได้เห็นข้าพเจ้านุ่งซิ่นล่าย (ซิ่นด้ายคือซิ่นไหมของเรา) เสมอ ๆ

---

* ที่บางพวกเรียกแปลกออกไปเป็นโยเดียหรือไทยนั้น เห็นได้ว่าเรียกตามพม่าและตามคนไทยที่ได้รู้จักมักคุ้น

เขายิ่งปลงใจเชื่อสนิทที่เดียว ว่าคนบางกอกล้วนเป็น **สะเท้** (เศรษฐี) กันทั้งนั้น เวลาไปเข้ากาด ข้าพเจ้าจึงถูกพ่อค้าแม่ค้าคะยั้นคะยอให้ซื้ออะไรต่ออะไร พ่อค้าพลอยก็อุตส่าห์ชี้ชวนให้ซื้อของมีค่าราคาสูง ทั้งยังพูดว่า ของเหล่านี้ไม่แพงเลยสำหรับคนบางกอก ข้าพเจ้าช่างอยากรู้จริงว่า ใครหนอเป็นคนบางกอกคนแรกที่มาทำให้เขาคิดอย่างนี้

ความจริงถ้ามีเงินมาก ๆ และเอามาได้มากอย่างใจ ก็คงจะแสดงความเป็นสะเท้ได้สมจริงตามอย่างเขาว่า เพราะมาเข้ากาดทั้งที ที่จะไม่ซื้ออะไรบ้าง ดูออกจะผิดที่ไป ในเมื่อของขายก็มีให้เลือกซื้ออยู่มากมายหลายประเภท ตั้งแต่คามุงเรือน ตู้ โต๊ะ เก้าอี้ จอบ เสียม หนังสือ ลงไปจนถึงลูกโป่ง ที่เขาเป่าแล้วผูกทำเป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ เรียกว่า **หมากป้องลม** (ลูกพองลม) ข้าพเจ้าหมายตาไว้หลายอย่างเหมือนกันว่า ถ้าราคาไม่แพงนักคงจะได้มีโอกาสซื้อหามาสะสมไว้เป็นสมบัติส่วนตัวบ้าง แต่ก็ต้องกะต้นทุนกำไรไว้ก่อนเพื่อไม่ให้ลำบากภายหลัง ไปกาดครั้งแรก ๆ ข้าพเจ้าจึงพยายามเป็นผู้ชมและสังเกตการณ์ไปก่อน และก็เห็นจะมีแต่ข้าพเจ้าเท่านั้นที่เข้ากาดแล้วไม่ซื้ออะไร เพราะไม่ว่าใครแม้แต่เด็กนักเรียน ก็ยังมาเที่ยวเลือกหาซื้อของเล่น ของใช้ มีสมุด ดินสอ เป็นต้น ก่อนจะไปเข้าเรียน แต่มีบางพวกที่ไม่แต่จะเป็นผู้ซื้อ บางทีก็ยังหาสินค้ามาเป็นผู้ขายอีกด้วย แม้จะนิดหน่อยและเล็กน้อยเพียงใด ถ้าใครหาได้ก็มักจะติดมือเอามากาด หากผู้ใดเห็นเข้าชอบใจ ถามซื้อ เขาก็ยินดีขาย นำเงินไปซื้อของอื่นต่อไป เจ้าของบ้านข้าพเจ้าเคยถามซื้อผักซื้อปลากลางทางอย่างนี้บ่อย ๆ ทั้ง ๆ ที่ไม่น่าจะดูกันออกเลยว่า ปลาที่เขามีมาพวงเดียว หรือผักเพียงห่อสองห่อนั้น เขาซื้อมาจากกาดหรือตั้งใจจะเอาไปขายที่กาด เรื่องเช่นนี้จึงทำให้กาดกลายลักษณะเป็นสถานที่แลกเปลี่ยนสินค้ามากกว่าจะเป็นที่ค้าขายกันอย่างจริง ๆ จัง ๆ บรรดาพ่อค้าแม่ค้าส่วนมากออกจะถือการค้าเป็นงานอดิเรกที่ทำเล่นสนุก ๆ นอกไปจากอาชีพประจำซึ่งส่วนมากก็คือการทำไร่ทำนา เพราะถ้าจะยึดถือการค้าเป็นอาชีพตลอดไปแล้ว ก็น่ากลัวจะอดตายเสียมากกว่า ด้วยว่า ๕ วันจึงจะมีกาดครั้งหนึ่ง และกาดหนึ่ง ๆ ก็ใช่ว่าจะขายได้เงินทองอะไรมากมายนัก จะเป็นเพราะเขาไม่ค่อยจะกระตือรือร้นเรื่องราคาค่างวดกันนี่เอง ราคาซื้อขายจึงเป็นไปตามอัชฌาสัยทั้งของผู้ซื้อและผู้ขาย และผู้ซื้อก็ไม่ค่อยจะต่อตามราคากัน เห็นจะเป็นเพราะเกรงใจกันบ้าง สงสารว่าหาบมาไกล ๆ บ้าง **คำ ต่อ** ขอลดราคาสิ่งของที่ขาย จึงไม่มีใช้ในภาษาไทยใหญ่ ต้องไปยืมคำพม่าว่า **ซิ้ด** (เขียน **ฉจุ**) มาใช้ออกเสียงแบบไทยว่า **เสด** แต่กระนั้นก็ไม่สู้จะมีผู้พูดมากนัก ข้าพเจ้าไม่เคยได้ยินกับหูเลย ที่รู้ก็เพราะนึกถามนางม่ายเต็งขึ้น

แต่อย่างไรก็ตาม การซื้อ การขาย ก็ยังไม่สำคัญเท่าการที่จะได้มาพบปะกัน สนทนากัน สนุกเพลิดเพลินด้วยกันในกาด ถึงเวลาจึงมากันได้พร้อมเพรียงโดยไม่ต้องออกหมายประกาศล่วงหน้า และน่าแปลกอย่างยิ่ง ที่ไม่มีใครเคยจำวันกาดผิดเลย เห็นจะเป็นเพราะเขากำหนดชื่อ

ไว้ให้เรียกนี่เองจึงทำให้จำได้ง่าย คือก่อนวันกาด เรียกว่า วันตุ๋ม หลังวันกาดเป็นวันว้ายกาด ต่อจากนั้นก็เป็นวัดกาดเจี๊ยง วันกาดหาด แล้วก็มาวันตุ๋มอีกครั้งหนึ่งและเรื่อย ๆ ไป การกำหนดจำนวนวัน บางคนไม่นับเป็นสัปดาห์แต่กลับนับเป็น กาด เช่นแทนจะพูดว่า มาได้ ๒ อาทิตย์หรือ ๑๕ วัน เขากลับพูดว่า มา ๒ กาดหรือ ๓ กาด สุดแท้แต่จำนวนวัน จึงเห็นว่าเขานับกาดเป็นส่วนสำคัญยิ่งในชีวิตประจำวันของเขา

แต่ถึงกาดจะสำคัญอย่างไรก็ตาม (ดังที่ข้าพเจ้าได้พรรณนามาแล้วอย่างยืดยาว) หากจะต้องมาเกี่ยวข้องกับทางศาสนา เขาก็จะถือศาสนาสำคัญกว่า ฉะนั้นถ้าวันกาดใดมาตกวันเดียวกับวันศีล (วันพระ) ก็จะต้องร่นวันกาดออกไปอีกวันหนึ่งจะให้คงอยู่วันเดียวกันไม่ได้ เพราะผู้ที่มาซื้อมาขายกันส่วนมากเป็นผู้หญิง ต่างก็จะต้องไปรับศีล ฟังธรรมด้วยกันทั้งสิ้น จะเหลือแต่คนที่ไม่ได้ถือศาสนาพุทธเพียงไม่เท่าไร คงจะไปทำให้กาดติดมาอย่างวันธรรมดาไม่ได้ จึงจำเป็นต้องเลื่อน เรื่องวันกาดและวันศีลจึงนับเป็นเรื่องจำเป็นของผู้หญิงที่นี่โดยจำเพาะ (เพราะไม่ค่อยได้เห็นผู้ชายในที่ทั้งสองแห่งมากนัก) การจัดธุระจึงตกเป็นพนักงานของผู้หญิง นางมย้าเต็งเจ้าของบ้านของข้าพเจ้าเป็นนายกสมาคมสตรีที่สงเคราะห์แต่ทางศาสนาเป็นส่วนใหญ่ จึงต้องเอาใจใส่ในเรื่องทางศาสนาไปพร้อม ๆ กับเรื่องอาหารการกิน เธอสมัครเรียนอภิธรรมร่วมกับสตรีอื่น ๆ อีกหลายคน ต้องเข้าชั้นเรียน ต้องสอบเลื่อนชั้น เมื่อหยุดเรียนในวันศีลก็ต้องไปวัดเป็นกิจวัตรประจำ และข้าพเจ้าก็ได้ไปร่วมการบุญกับเธอทุกครั้งไป เป็นเหตุให้ได้รู้ได้เห็นวิธีการปฏิบัติทางศาสนาของคนที่นี่ไปพร้อมกันด้วย

วัดและการบุญ

ความที่เมืองนายเป็นเมืองเล็ก ๆ ไม่มีอะไรให้ความเพลิดเพลินเจริญใจแก่ชาวบ้านชาวเมืองได้ การได้ไปตลาดได้ไปวัด จึงเป็นความเพลิดเพลินของเขาส่วนหนึ่ง ถึงวันศีลครั้งหนึ่งพวกผู้หญิงจึงออกจะเบิกบาน ที่ได้มีโอกาสแต่งตัวสวยงามประดับเครื่องเพชรทองประกอบไปกับเสื้อผ้าแพรพรรณ บางครั้งเจ้าของบ้านข้าพเจ้ามีเจตน์จำนงจะไปทำบุญยังวัดไกล ๆ ก็ยังได้มีโอกาสนั่งรถยนต์ไปเที่ยวเล่นอีกด้วย แต่ส่วนมากเรามักจะเดินกันไปยังวัดที่อยู่เชิงเขาไม่ไกลบ้านนัก ขบวนไปวัดของเราใหญ่ไม่น้อยทีเดียว เพราะมีไปด้วยกันหลายคน ทั้งหญิงและชาย แต่ละคนก็ต้องถือข้าวของเครื่องที่จะนำไปวัดด้วย มีผืนข้าวซ้อมต่อ* ผืน** หนึ่ง ผืนข้าวตอก

---

* ซ้อมต่อ คือข้าวถวายพระพุทธ เขาจัดไปในผืนผืนหนึ่ง มีข้าวไปถ้วยหนึ่ง กล้วยปอกไปถ้วยหนึ่ง แตงปอกและจักเป็นชั้น ๆ อีกถ้วยหนึ่ง นอกจากนี้ก็มีขนมต่าง ๆ แต่ไม่มีเนื้อสัตว์

** ผืน คือ ภาชนะใส่ของ มีลักษณะเหมือนโตกหรือพานแว่นฟ้า ทำด้วยไม้ไผ่ ลงรัก เขียนลวดลายต่าง ๆ อย่างเครื่องเขิน ใช้เป็นลักษณนามก็ได้ อย่างเช่น ผืนผืนหนึ่ง หรือ สองผืน ฯ ล ฯ

ดอกไม้ที่จัดใส่กรวยไปเท่าจำนวนผู้ไปในคณะอีกผืนหนึ่ง แล้วก็ต้องเอาขันเงินมีขวดใส่น้ำสำหรับกรวดอย่างที่เขาเรียกน้ำหยาด (เรียกเต็มๆ ควรเป็น เต้าน้ำหยาด) ไปด้วย บางบ้านก็ยังนำอาหารไปถวายพระสำหรับมื้อเพลในตอนนี้พร้อมกัน เครื่องที่จะต้องถือจึงเพิ่มขึ้นอีกหลายอย่าง

ที่พูดว่าไปวัดกันนี้ แท้จริงในภาษาไทยใหญ่หมายถึงไปจ๊อง คือที่ที่มีพระสงฆ์อยู่ ซึ่งเขามักปลูกเป็นศาลา ให้พระสงฆ์อยู่ทางด้านข้างส่วนหนึ่ง ส่วนที่เหลือใช้เป็นที่ฟังธรรมและประกอบการบุญต่างๆ แต่ถ้าจะหมายถึง วัด อย่างในภาษาไทยใหญ่ ต้องนึกถึงวัดที่ไม่มีพระภิกษุสงฆ์ มีแต่พระพุทธรูปอยู่อย่างเดียวเท่านั้น อย่างเช่นวัดพะร้าโหลงในเมืองนายนี้ ส่วนที่จ๊อง หรือจะเรียกให้ชัดไม่ไปปนกับโรงเรียนที่เรียกว่า จ๊อง เหมือนกัน จะต้องใช้ว่า **จ๊องหมุนเจ้า** นั้น บางแห่งก็มีพระพุทธรูปองค์ใหญ่ประดิษฐานอยู่ด้วย ซึ่งเขาจะทำที่ไว้ต่างหากออกมาจากศาลาการเปรียญนั้น มาถึงเขตวัดแล้ว สิ่งที่ลืมไม่ได้และจะทำเป็นลืมก็ไม่ได้ เพราะมีคนคอยจ้องเตือนอยู่ก็คือ ต้องถอดรองเท้า ไม่ว่าเขตนั้นจะห่างไกลศาลานั้นสักเพียงใด วัดบางแห่งทำเป็นถนนซีเมนต์ไปจนถึงศาลา แต่บางแห่งก็ไม่มี ต้องย่ำไปบนดินอันเฉอะแฉะ และเมื่อขึ้นศาลา ต่างคนต่างไม่ได้ล้างเท้า ย่ำขึ้นไปบนเสื่อปูนั่ง คนมาทีหลังก็ต้องนั่งลงไปบนขี้ดินขี้ทรายนั้น ทำให้ออกสงสารผ้าซีนไหมอันสูงค่าที่แต่ละคนเลือกสรรมานุ่งในโอกาสอย่างนี้ ซ้ำยังไม่มีโอกาสจะได้ซักเลยตลอดชีวิตของผ้าผืนนั้นๆ แต่อะไรเป็นการบุญแล้ว เขามักจะไม่พูดถึงกัน แม้ว่าจะฟังพระเทศน์ไม่รู้เรื่อง เพราะไหนพระจะเทศน์คำยาวๆ เป็นภาษาพม่าและบาลีแปลง ไหนหมาจะมากัดกันอยู่บนศาลาใกล้ๆ กับที่พระเทศน์ ไหนเด็กที่ผู้ใหญ่เอามาด้วยจะร้องไห้โยเย ไม่ก็ทะเลาะกันตีกันจนผู้ใหญ่ไม่เป็นอันตั้งสมาธิอยู่ได้ เขาก็ไม่คิดจะเอามาบ่นว่ากันให้เปลืองอารมณ์ ข้าพเจ้าเองอยากจะบ่นก็เลยไม่มีทางบ่นกับใครได้ ทั้งที่รู้สึกว่าการให้มาฟังอะไรที่ไม่รู้เรื่องเป็นเวลาตั้งชั่วโมงนั้น ออกจะเป็นเรื่องทรมานกันเหลือเกิน ความจริงข้าพเจ้าก็มีศรัทธาที่จะฟังให้เข้าใจ หากเทศน์เป็นภาษาไทยใหญ่อย่างที่พอจะเข้าใจได้ แต่ว่าหมดหนทาง มิหนำซ้ำพระผู้ฮอตะรา (ผู้เทศน์) ยังใช้ตาลปัตรอันใหญ่ขนาดถาดใส่กับข้าวอย่างเชื่องบังหน้าจนมิด แม้แต่ให้ศีลอันเป็นข้อความที่รู้แล้วพอเดาได้ก็ยังฟังไม่ค่อยถนัด รู้อยู่เพียงอย่างเดียวว่า คนที่นี่ต่างคนต่างย้อน (ขอ) ศีล ผิดกับของเราที่จัดให้คนใดคนหนึ่งทำแทน คำลงท้ายเวลาย้อนศีลของเขาจึงเป็น **ปญจศีลานิ ยาจามิ** แทนที่จะเป็น ยาจามะ อย่างของเรา และในระหว่างให้ศีลก็จะหยุดตรงท้ายคำเวรมณี ให้คนว่าตามเสียก่อน ไม่ได้ว่าตลอดไปแต่ต้นจนจบศีลแต่ละข้อ เรื่องไหว้พระบูชาพระด้วยข้าวตอก (ที่เขาเรียกข้าวแตก) ก็นับเป็นของแปลกสำหรับเราอยู่เหมือนกัน เมื่อจะเอาดอกไม้ที่ใส่กรวยมาบูชาพระ นางมย้าเต็งหยิบข้าวตอกให้ข้าพเจ้ากำมือหนึ่ง ทุกคนเอาข้าวตอกดอกไม้บูชา

แล้วก็เอาใส่รวมในผืนเดียวกัน แล้วปู่จ๊องหรือคิ้งจ๊อง ซึ่งคงจะตรงกับมัคนายกของเราเอาผืนนั้นไปประเคนพระภิกษุผู้ฮอตะรา ขณะที่ท่านให้ศีล ผู้รับศีลก็ต้องกำกรวยดอกไม้และข้าวตอกไว้ในมือด้วยเหมือนกัน เสร็จแล้วก็เอาคืนใส่ในผืนของตนเอาไปเททิ้งข้างนอก แต่ถ้ามีเด็กมาด้วยบางทีเด็กก็ช่วยกินจนเป็นที่เรียบร้อย เวลาเด็กร้องไห้โยเย ข้าวแตกนี่ช่วยได้มากเหมือนกัน ครั้นถึงเวลาที่จะต้องกรวดน้ำ ต่างก็จะหยาดน้ำ (ตรวดน้ำ) จากน่ำหยาดที่ต่างคนต่างนำมา ลงไปในขันเงินที่รองอยู่ จึงนับเป็นความสะดวกอย่างหนึ่ง

เสร็จการหยาดน้ำแล้ว เป็นอันเสร็จธุระ ต่างคนต่างแยกย้ายกันกลับ รวมเวลาทั้งสิ้นไม่ถึงชั่วโมง นับว่าสะดวกรวดเร็วดีมาก ที่จริงธุระเรื่องการบุญของเขา ถ้าจะว่ากันแต่เรื่องการบุญจริง ๆ แล้ว ก็ออกจะรวบรัด ไม่ต้องวุ่นวายและเสียเวลามากนัก แม้จะทำบุญเลี้ยงพระ ก็ไม่ต้องตระเตรียมกันล่วงหน้านาน ๆ คนในบ้านถ้าคนใดไม่มีหน้าที่จำเพาะเจาะจงแล้วก็ไม่จำเป็นต้องรู้ เมื่อครั้งเจ้าของบ้านข้าพเจ้าจะเลี้ยงพระ ข้าพเจ้าผู้อาศัยอยู่ในบ้าน เพียงแต่ได้ยินเสียงสั่งรถให้ไปรับพระ (ไม่ทราบว่านิมนต์ไว้ล่วงหน้าหรือเปล่า) ต่อมาไม่ช้าก็ได้ยินเสียงพระสวดและกำลังที่ลังเลใจว่าจะขึ้นไปร่วมอนุโมทนาการบุญนั้นด้วยดีหรือไม่ ในเมื่อไม่ได้รับแจ้งจากท่านเจ้าบ้าน ก็พอดีเสียงสวดขาดหายลง คงแสดงว่าพระเริ่มจะฉัน ข้าพเจ้าจึงตัดสินใจขึ้นไปเพื่อว่าถ้ามีโอกาสก็จะได้ช่วยจัดอาหารบ้างเล็ก ๆ น้อย ๆ ตามแต่จะช่วยได้ แต่ว่าทุกอย่างจัดไว้เรียบร้อยแล้ว พูดที่จริงก็คือ ไม่ต้องจัดอะไรเลย เพราะข้าวซอยแข่ (บะหมี่) ที่จะเลี้ยงพระนั้นจัดใส่จานมาอย่างน่าดูแล้วจากร้านใกล้ ๆ บ้าน ขุนโองข่องอธิบายว่า การเลี้ยงพระนี้ไม่ได้ทำเนื่องด้วยเหตุอื่นใด นอกจากตนนึกอยากจะเลี้ยงพระด้วยบะหมี่อันเป็นอาหารที่พระไม่มีโอกาสได้ฉันบ่อยนัก ก็นิมนต์พระมา เท่านั้นเอง ดูก็น่าสะดวกสบายไม่น้อยทีเดียว

แต่เรื่องการบุญที่ต้องเสียเวลามากก็มีอยู่มากมายหลายเรื่อง เช่น เรื่องที่ต้องอยู่กันตลอดรุ่งเตรียมหุงข้าว ห่อข้าว และทำอาหารเพื่อใส่บาตร ๑๐๐ องค์ในวันออกพรรษานั้นเป็นต้น ทั้งยังมีการตกแต่งที่บูชาด้วยผักผลไม้อย่างที่เรียกว่า *หมากแหลงแต๋งแค่ม* (หมากแตงแตงงาม) หรือ *หมากแหลงแต๋งซุก* (แตงสุก) มีการปอกผลไม้นานาชนิดทั้ง *หมากจ้าง* (ทับทิม) *หมากหวาน* (ส้มเกลี้ยง เนื้อเหลือง) *หมากจ๊อก* (ส้มเขียวหวานอย่างเปลือกพองมีจุกตรงหัว) และ *หมากโอ* (ส้มโอ) ให้เสร็จเรียบร้อยก่อน *โหเม้งเสอ* (หัวเมืองใส) คือราว ๔.๐๐ น. เพื่อถวายพระพุทธองค์ซึ่งเสด็จลงมาจากดาวดึงส์ดังที่เขาเรียกว่า **เจ้าพระลงเม้งผีมา** แต่ละเรื่องล้วนแต่ประดักประเดิด ต้องระดมคนหมดทั้งบ้านช่วยกันจึงจะสำเร็จด้วยดีทันเวลา แต่บางเรื่องที่มีการ

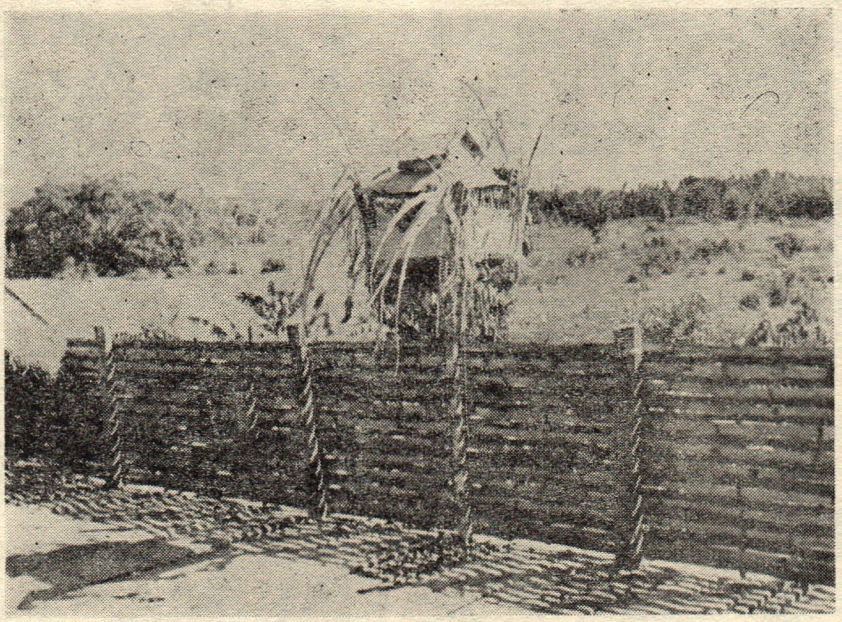

เข่งพระที่ทำไว้ตรงชานเรือน ตอนออกพรรษา ประดับประดาด้วยฟักแฟง
เพื่อรับเจ้าพระ คือพระพุทธเจ้าซึ่งเสด็จลงมาจากดาวดึงส์

สนุกผสมการบุญแล้ว ต้องเป็นเรื่องใหญ่ยืดยาวทั้งนั้น และดูเหมือนคนจะเจตนาให้เป็นเช่นนั้นด้วย ฉะนั้นถึงแม้จะต้องใช้คนมากมายเข้าร่วมในกิจการนั้น เขาก็ยังยินดีและเต็มใจ เช่นในการฉลองพระร้าโหลงกลางเดือน ๑๐ งานจะมีติดต่อกันถึง ๓ วัน และการ ไต้เต๊น (จุดเทียน) ตามประทีปในวันศีลเดือนดับเดือน ๙ แม้จะเป็นงานวันเดียว ก็ต้องจัดกระบวนแห่กันเป็นการเอิกเกริก เพื่อไปจุดเทียนตามวัดและเจดีย์ต่าง ๆ ทั่วทั้งเมืองนาย ให้เป็นที่สว่างไสว ด้วยว่าในวันนั้น เดือนนั้น ถือกันว่าเป็นวันมืดมาก เพราะเข้ากลางฤดูฝนแล้ว กระบวนของเขานั้นมีทั้งนักฟ้อนนักรำ (ดูเหมือนจะเป็นชายเท่านั้น) ที่สนุกสนานไปกับจังหวะมองเซิ้งแบบไทยใหญ่ และมีนักดนตรีที่เล่นเครื่องสายพม่า นั่งไปในรถที่แต่งเป็นตัวนกยูง ส่วนผู้หญิงที่ถือแต่หางนกยูงก็ยังมีเดินนำไปข้างหน้าอีกพวกหนึ่ง และพวกที่เดินไปในกระบวนเพื่อจะร่วมไปวัดด้วยก็ยังมีอีกมากมาย แม้จะต้องเสียเวลาเดินไกลจากหัวเวียงท้ายเวียงกว่าจะครบทั้ง ๑๕ วัดก็ตาม เชื่อว่าคงไม่สู้มีใครรังเกียจนัก เพราะได้ทั้งบุญและได้ทั้งความสนุกสนานเพลิดเพลินไปพร้อมกัน

แต่เรื่องอะไรจะมาเสียเวลาและวุ่นวายเท่าเรื่อง เชื่อ ๆ ถือ ๆ เป็นไม่มี ข้าพเจ้าสังเกตอยู่ตั้งแต่แรกมาทีเดียวว่า เจ้าของบ้านเป็นคนเชื่อและถืออะไรมิอะไรเคร่งครัดแค่ไหน และเท่าที่

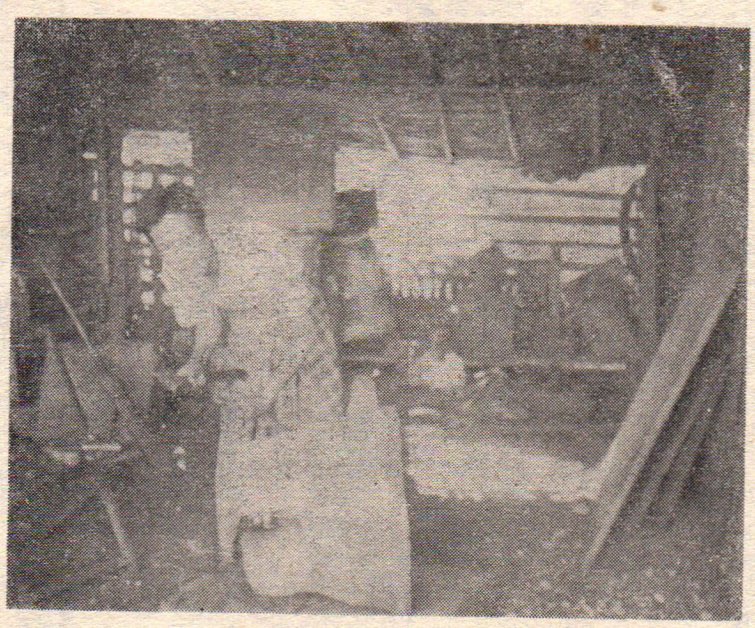

หม่องยุ่น ช่างทำตุ๊กตา
ที่เมืองนาย

สังเกตดูสิ่งแวดล้อมตลอดจนพฤติการณ์ต่าง ๆ ที่เจ้าของบ้านประพฤติและปฏิบัติ ออกจะชวนให้เชื่อได้ทันทีว่า คงจะถือเคร่งพอสมควรทีเดียว ทั้ง ๆ ที่ขุนโองข่องมีท่าทางเป็นคนสมัยใหม่ เมื่อเห็นข้าพเจ้าอวดพระอุปคุตที่หม่องยุ่น ช่างแกะตุ๊กตาไม้อันมีชื่อเสียงของเมืองนายแกะมาให้ด้วยฝีมืออันประณีต ก็หัวเราะ ถามว่าข้าพเจ้าเชื่อสิ่งเหล่านี้ด้วยหรือ แต่ถึงจะเชื่อหรือจะถือหรือไม่อย่างไรก็ตาม ขุนโองข่องก็ต้องอยู่ในระเบียบประเพณี ยิ่งเป็นเจ้าบ้านผ่านเมือง ต่างหูต่างตาเจ้าฟ้าในขณะนี้ ยิ่งไม่มีทางทำสิ่งใดได้ตามความคิดความเชื่อของตน ฉะนั้นเมื่อข้าพเจ้าถามนางมย้าเต็งเรื่องเตารีดผ้าว่าถือหรือไม่ เธอก็ตอบสั้น ๆ คำเดียวว่า ก๋ำ (ซึ่งคือการถือจากคำ กำ ของเรานี่เอง ถือของถือกระเป๋าเขาก็ใช้ กำ นี้ได้) จึงเป็นอันรู้กันว่า เตารีดเสื้อโดยเฉพาะเสื้อผู้ชาย จะนำมารีดซีนไม่ได้ และเพื่อความสะดวก นางมย้าเต็งก็ได้จัดหาเตารีดไว้ ๒ อัน อันหนึ่งรีดซีนของเธอโดยจำเพาะ อีกอันหนึ่งใช้รีดเครื่องของผู้ชายทั้งเสื้อและกางเกง ถ้าข้าพเจ้าจะรีดทั้งเสื้อและซีนก็จำเป็นต้อง ก๋ำ ไปกับเขาด้วย คือ ต้องใช้เตารีดสองอันให้ถูกต้อง ข้าพเจ้าใคร่ครวญดูแล้ว เห็นว่าการที่จะต้องไปจัดการหาถ่านอันได้มาจากซากพืนที่ไหม้ไฟอยู่ในเตาในครัว ให้ได้มากพอจะใส่เตารีดได้ ๒ อันนั้น เห็นจะเป็นภาระหนักมิใช่เล่น กับทั้งตัวข้าพเจ้าเองก็ไม่ได้ ซ่ำน่ำยากด๋ (สัก) เพื่อความอยู่ยงคงกระพันอย่างผู้ชายไทยที่นี่ ข้าพเจ้าจึงแจ้งแก่เจ้าของบ้านข้าพเจ้าว่า ข้าพเจ้ายินดีใช้เตารีดที่ใช้รีดซีนอันนั้น แม้จะเอามาใช้รีดเสื้อด้วยก็ไม่เป็นไร ข้าพเจ้าไม่ถือ และข้าพเจ้าก็ใช้เตารีดนั้นรีดเสื้อผ้าอย่างนั้นเรื่อยมาตลอด ๗ สัปดาห์

เรื่องบางเรื่องเขาคงทำกันจนเคยชินเป็นปกตินิสัยแล้ว เขาจึงไม่เห็นเป็นเรื่องยุ่งยาก หรือเสียเวลามากนัก อย่างเช่น การที่เขาจะต้องจัดเครื่องถวายข้าวพระพุทธด้วย กล้วย ผลไม้ และขนม เอาไปตั้งไว้หน้าที่บูชาทุกวัน หรือจัดหาเครื่องเซ่นบูชาครูผู้เป็นที่เคารพสักการะของบ้าน (เครื่องเซ่น ได้แก่มะพร้าวและกล้วย) ให้สดและอยู่ในสภาพปกติอยู่เสมอ กับทั้งยังจะต้องพับธนบัตรจัดเสียบไว้ตามผลไม้ที่จัดไว้ในอ่างใส่เครื่องบูชานั้นเพื่อให้เกิดมั่งมีศรีสุข กว่าจะเสร็จครั้งหนึ่ง ๆ ก็กินเวลาช้านาน แต่นางมย้าเต็งผู้มีหน้าที่ทำกิจวัตรเหล่านี้ มิได้แสดงท่าทีว่าเบื่อหน่ายหรือได้รับความยุ่งยากแต่อย่างใดเลย ตรงกันข้าม ดูเธอกระตือรือร้นในเรื่องเหล่านี้ยิ่งกว่าอื่น ยิ่งเป็นพิธีรีตองอันเกี่ยวกับความผาสุกและปลอดภัยของสามีด้วยแล้ว เธอยิ่งทำด้วยความตั้งอกตั้งใจเป็นพิเศษ ข้าพเจ้าบังเอิญไปเห็นเข้าในเย็นวันหนึ่ง ขณะที่เธอส่งจานใส่ห่อใบเน่งย้ำ (ใบชาเปียก คือใบเมี่ยง) กับเกลือให้เด็กรับใช้นำไป ต่างผี*ปู่เจ้า ที่หอผีในวัง และไม่ทันที่ข้าพเจ้าจะถามให้หายสงสัย เธอก็อธิบายให้ฟังว่า เม่อพุ่กปี้เต่ป่ายต๊าง คือ พรุ่งนี้พี่จะเดินทาง ขุนโองข่องจะเดินทางไปเชียงลมซึ่งมีระยะทางห่างกับเมืองนายเพียง ๑๐๐ ไมล์ เธอผู้เป็นภรรยาย่อมต้องทำทุกวิถีทางเพื่อให้สามีลอดเพ้ลอดก่าง (ปลอดภัยอันตราย) แม้สามีจะต้องเดินทางบ่อย ๆ ไม่หยุดหย่อน เธอก็ต้องทำให้เช่นนี้ทุกคราวไป ซ้ำในเวลาเช้าก่อนเดินทาง ภรรยาก็จะต้องดูแลให้สามีได้สวดมนต์ไหว้พระ ไต้เต๊น (จุดเทียน คือ เทียนไข ในพม่าและไทยใหญ่ไม่ใช้เทียนขี้ผึ้งกันเลย) บูชาพระรัตนตรัย ให้สวัสดีมีชัยแก่ตนเอง และข้าพเจ้าได้เห็นขุนโองข่องผู้จะออกเดินทาง มาไต้เต๊นด้วยตนเองที่หน้าพระ พร้อมทั้งสวดมนต์ภาวนาตามแบบแผนอันจำต้องทำ ซึ่งทำให้ข้าพเจ้าต้องไปแอบหัวเราะความไม่เชื่อและไม่ถือของเจ้าของบ้านข้าพเจ้าอยู่แต่ลำพัง

แต่ในฐานะพ่อเมือง ขุนโองข่องก็ได้ปฏิบัติหน้าที่อย่างดีที่สุด เรื่องบางเรื่องแม้ตนเองจะไม่เห็นด้วย ก็จำต้องปฏิบัติเพื่อเป็นขวัญของชาวเมือง คงไม่มีคราวไหนที่ชาวเมืองนายจะตื่นตระหนกตกใจจนถึงกับเมือง เหย็นสี่** ไปทั้งวัน อย่างคราวที่พ่อค้าชาวอินเดียถูกผู้ร้ายฆ่าตายครั้งนั้นเลย ข้าพเจ้าผู้มาพำนักอยู่เมืองนายไม่ถึง ๒ สัปดาห์ ก็อดจะหวั่นไหวไปกับข่าวนี้ไม่ได้ ถ้าจะใช้สำนวนชาวไทยใหญ่ ก็เห็นจะต้องว่า ขนาดขนโหลุกกี้ (ผมลุกคลี่=ขนหัวลุก) ทีเดียว เขาว่ากันว่า เป็นฆาตกรรมรายแรกในแถบนี้ที่ออกจะโหดเหี้ยมมากอยู่ เพราะโจรผู้จับเอาพ่อค้าไปได้นั้น ควรจะเรียกค่าไถ่ตามธรรมเนียม แต่ยังไม่ทันที่ใครทางบ้านจะทราบเรื่องก็ได้

*ต่างผี คือ การเซ่นสรวง บูชาผีสาง เทวดา

**เหย็นสี่ คือ เงียบฉี่ อย่างมีคนตาย ก็ใช้ได้

ไปพบศพอยู่กลางป่าเสียแล้ว การตายอย่างนี้ไม่ว่าไทยที่ไหน ใช้ศัพท์ตรงกันหมดว่า ตายโหง และต่างก็ถือเป็นการตายที่น่าหวาดเสียว ผีจะต้องดุกว่าการตายธรรมดา บรรดาผู้หญิง ๆ ไม่ว่าจะเป็นในเวียงนอกเวียง โจษกันแต่เรื่องนี้ เพราะฉะนั้นในวันรุ่งขึ้น เมื่อนายแพทย์อินเดียผู้มาประจำทำงานอยู่ที่โรงพยาบาลเมืองนาย จะต้องไปทำหน้าที่ชันสูตรศพ และได้ขอร้องขุนโองข่องอยู่หลายต่อหลายครั้งว่า ขอให้นำศพเข้ามาชันสูตรที่ในโรงพยาบาลในเวียง ขุนโองข่องจึงได้ปฏิเสธอย่างเด็ดขาดว่า ไม่ได้ เหตุผลมีอยู่นิดเดียวว่า เพื่อมิให้ประชาชนเสียขวัญยิ่งขึ้น เพราะตามประเพณีเมืองนายห้ามนำศพที่ตายโหงเช่นนี้เข้ามาในเวียง มิฉะนั้นจะเกิดเหตุเภทภัย ที่จริงขุนโองข่องก็หาเชื่อไปด้วยไม่ว่า ถ้าทำเช่นนั้นแล้วจะเกิดเหตุเดือดร้อนขึ้นจริง แต่เรื่องอย่างนี้ กันไว้ดีกว่าแก้ หากไม่มีเหตุอะไรเกิดขึ้นก็ดีไป พอรอดตัว แต่ถ้าเกิดเหตุขึ้น แม้แต่เพียงเล็กน้อยก็อาจจะเกิดระส่ำระสายกันในหมู่ชาวบ้านชาวเมืองได้ และคนคงจะเกรงเรื่องผีบีศาจนี้ยิ่งกว่าอื่น จึงต้องมีประเพณี ต่าง (เซ่น) ผีทวารบาล ทั้งที่ประตูเวียงโดยเฉพาะประตูด้านหลัง และที่ประตูหอเจ้าฟ้าทุกประตู ในวันขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๑๐ เครื่องเซ่นที่จะเอาไปต่างผี ใช้ข้าว ไข่ไก่ต้ม ไก่ต้ม เนื้อต้ม และขนม ส่วนเด็ก ๆ ผู้ใหญ่ก็ต้องหาไหมผี (ด้ายสายสิญจน์) มาผูกคอไว้เพื่อกันอันตราย ส่วนข้าวเครื่องเซ่นนั้นก็แบ่งกันกินคนละนิดคนละหน่อยเพื่อให้อยู่ดีกินหวานทั่วกัน

แต่ถึงจะเซ่นสรวงกันอย่างไร ก็คงไม่อาจห้ามกันธรรมชาติทั้งหลายได้ เพราะฉะนั้นในเรื่องแผ่นดินไหว จึงไม่เห็นมีใครคิดไปโทษผีสางหรือผู้เรืองฤทธิ์อำนาจใด ๆ มิหนำซ้ำยังไม่เห็นคนตระหนกตกใจอย่างไรนัก ทั้ง ๆ ที่ข้าพเจ้าผู้ไม่เคยประสบแผ่นดินไหวจริง ๆ เลย เมื่อมาได้ยินเสียงหน้าต่างที่ใส่กลอนแน่นหนา บีดเบิดได้เองดังโครมคราม ทั้งมาได้เห็นกำแพงก่ออิฐถือปูนโยกไหวราวกับจะทรุดพังทลายลงมาเช่นนั้น ก็อดขวัญหายไม่ได้ สำคัญว่าพวกใต้ดินออกทำการขั้นแตกหักในที่ไม่ไกลนัก จนนางมย้าเต็งร้องบอกมาว่า อิงสั่นข้า (บ้านสั่น คือแผ่นดินไหว จากคำ เอ้ง ภาษาพม่าแปลว่าบ้าน) ข้าพเจ้าจึงค่อยคืนสติ คลายความตกใจลงไปได้บ้าง แต่กระนั้นเมื่อแผ่นดินยังไหวอย่างแรง ๆ ติดต่อกันไปถึง ๓ ครั้ง ข้าพเจ้าก็ออกเป็นห่วงว่า ตึกที่อยู่จะไม่ทนทานต่อไปได้ จึงชวนคนอื่น ๆ ออกไปนั่งที่นอกเรือน แต่ไม่มีผู้ใดสนใจในคำชวนของข้าพเจ้าเลย เพียงแต่ลงมานั่งที่ห้องโถงชั้นล่างอยู่เพียงคู่เดียว นางมย้าเต็งก็ชวนข้าพเจ้ากลับไปนอนตามเดิม ทั้งนี้ได้ความว่าเรื่องแผ่นดินไหวออกจะเป็นของธรรมดาของคนที่นี่ทีเดียว ด้วยว่ามีแผ่นดินไหวเสมอ เฉลี่ยแล้วราว ๓ ปีต่อครั้ง แต่ที่เคยไหวครั้งใหญ่ ๆ ในคราวที่แล้ว ๆ มาก็ยังไม่เคยมีครั้งใดรุนแรงเท่าที่ข้าพเจ้าประสบมาในครั้งนั้นเลย

โรงเรียนเมืองนาย

ข้าพเจ้าเรียนกับครูอยู่กับบ้านมาราว ๒ อาทิตย์ก็ถึงเวลาที่โรงเรียนกำหนดให้ไปเรียนได้ ด้วยว่านักเรียนสอบประจำภาคเสร็จแล้ว และโรงเรียนก็จัดตารางเรียนให้ข้าพเจ้าเรียบร้อยแล้ว เวลาเรียนของข้าพเจ้าเริ่มแต่บ่ายโมงครึ่งไปจนถึง ๓ โมงครึ่ง เป็นเวลา ๒ ชั่วโมง แต่เรียน ๓ ชั่วเวลา ชั่วเวลาละ ๔๐ นาที ชั่วเวลาแรกเรียนชั้นประถมปีที่ ๒ ต่อไปเป็นชั้น ป. ๓ และ ป. ๔ ตามลำดับ เป็นเช่นนี้ทุกวัน ความจริงความรู้ที่จะได้จากการเรียนในห้องเรียนไม่น่าจะได้อะไรมากนัก เพราะเวลา ๔๐ นาทีเท่านั้น แต่ข้าพเจ้าก็ยังยินดีที่โรงเรียนอนุญาตให้ข้าพเจ้าเข้ามาเรียนในโรงเรียนร่วมกับเด็กนักเรียนอื่นๆ อันเป็นโอกาสให้ข้าพเจ้าได้รู้เรื่องราวเกี่ยวกับการศึกษาของชาวไทยใหญ่ได้ดีขึ้น ถ้าจะพูดไปตามจริงแล้ว เรื่องโรงเรียนนี้ ถ้าไม่ใช่นักเรียน ไม่ใช่ครูแล้ว คงไม่เห็นสิ่งใดน่าสนใจ เพราะไม่ว่าโรงเรียนที่ไหน ย่อมมีสภาพความเป็นไปคล้ายคลึงกันทั้งสิ้น แต่บังเอิญข้าพเจ้าเป็นทั้งครูและนักเรียน ดังที่เป็นอยู่ในขณะนี้ ฉะนั้นไม่ว่าจะเห็นสิ่งใดจึงดูน่าสนใจไปหมด

สิ่งที่ข้าพเจ้าสนใจเป็นประการแรก ก็คือ ภาษาที่ใช้ ข้าพเจ้าอดประหลาดใจและตะขิดตะขวงใจไม่ได้เลย เมื่อได้เห็นนักเรียนยืนขึ้นทำความเคารพครูผู้สอนพร้อมทั้งเปล่งคำว่า กู๊ดอาฟเต้อนูนเซ่อออกมาพร้อมกัน หากเป็นครูผู้หญิงเขาก็ใช้ว่า ทีชเชอร์ลงท้ายแทน แต่แรกข้าพเจ้าคิดว่านักเรียนจำตารางสอนผิด คิดว่าชั่วโมงนั้นเป็นชั่วโมงวิชาภาษาอังกฤษหรืออย่างไร แต่เมื่อสอบถามดูแล้วก็ปรากฏว่า นักเรียนจะพูดเช่นนี้ทุกชั่วโมงที่เปลี่ยนครู ถ้าเป็นเวลาเช้าก็เปลี่ยนเป็นกู๊ดมอนิ่งแทน ข้าพเจ้าอดอยู่ไม่ได้ ต้องถามดอว์ทานเหม่ครูของข้าพเจ้าว่า คนอังกฤษก็จากพม่าและรัฐชานไปหลายปีแล้ว เหตุใดจึงยังต้องกล่าวคำต้อนรับครูด้วยคำอังกฤษอยู่อีกเล่า ครูของข้าพเจ้าไม่อาจจะให้คำตอบอย่างใดได้ แต่ขุนปานหล้า ผู้ทำการในหน้าที่อธิบดีการศึกษาแทนเจ้าฉายเมือง (ผู้กำลังไปศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติไทยใหญ่ในอังกฤษ) ตอบให้ว่า เพื่อสนองความต้องการของผู้ปกครองนักเรียนผู้อยากจะได้เห็นลูกหลานตนพูดภาษาอังกฤษเป็นแม้เพียงคำอย่างนี้สักคำสองคำก็ยังดี ข้าพเจ้ารู้ดีว่าขุนปานหล้าคงจะพูดให้เห็นขันเสียมากกว่า แต่ส่วนใจจริงจะเห็นแปลกอย่างข้าพเจ้าเห็นหรือไม่ ข้าพเจ้าไม่ทราบ ดอว์ทานเหม่เล่าว่า ในสมัยญี่ปุ่นเข้าครองรัฐชาน ได้เลิกใช้คำอังกฤษนี้และคิดคำไทยขึ้นใช้แทนว่า **ยามเหนอหลีข้า ยามค่ำหลีข้า** ซึ่งถึงจะแปลตรงตามคำอังกฤษ คือ ยามเหนอ แปลว่า เวลาเช้า ยามค่ำ แปลว่า เวลาบ่าย และหลี ก็คือ ดี ก็ตาม ข้าพเจ้าก็ยังรู้สึกว่าฟังเข้าทีดีกว่าจะใช้คำอังกฤษไปทั้งดุ้น ทั้งยังได้สร้างศัพท์ใหม่เป็นการขยายภาษาไปด้วยในตัว แต่เรื่องของภาษา เป็นเรื่องที่บังคับกันไม่ได้ ถ้าเขาไม่นิยมใช้แล้ว

แม้จะฟังดี ความหมายดีอย่างไร คำนั้นก็ต้องตายด้านไปเอง ภาษาที่พูดก็เหมือนกัน เรื่องที่จะไปบังคับให้ใช้ภาษาไทยใหญ่กันทั่วทุกตัวคนนั้นเห็นจะทำได้ยาก โดยเฉพาะที่เมืองนายอันเป็นที่ซึ่งมีความเกี่ยวข้องทางการเมืองกับพม่าช้านาน ปัญหาทางภาษาจึงกลายมาเป็นปัญหาใหญ่ทางการศึกษาของรัฐชาน ซึ่งข้าพเจ้าลองพิจารณาดูแล้วเห็นว่าเป็นปัญหาที่ยุ่งยากพัลวันกันจนไม่รู้ว่าจะตัดปมไหนออกก่อนดี ความยุ่งยากจึงจะคลี่คลายออกได้

แต่ความยุ่งยากจะคลี่คลายออกได้อย่างไร ในเมื่อคนไม่อยากเรียนหนังสือ แม้โรงเรียนเมืองนายจะเป็นโรงเรียนใหญ่มีนักเรียนนับร้อย แต่ก็ยังไม่สมดุลย์กับจำนวนพลเมือง นักเรียนชั้นประถมมีมากพอสมควร คือชั้นละราวสี่สิบกว่าคน แต่ยิ่งสูงขึ้นนักเรียนจะเหลือเพียงชั้นละสิบกว่าคน ยิ่งไปถึงชั้นมัธยมปลายที่เรียกแมตริคูเลชั่น จะเหลือเพียง ๖ คน และเมื่อปีกลายนี้ มีนักเรียนสอบไล่ได้ชั้นสูงสุดของโรงเรียนเพียงคนเดียวเท่านั้น เรื่องนี้จึงเป็นเรื่องโจษจันกันไปทั่ว ยิ่งรัฐบาลชานเสตทให้งบประมาณมาสร้างอาคารถาวรหลังใหม่เป็นจำนวนเงินถึงแสนจั๊ด ยิ่งทำให้เห็นเป็นการลงทุนที่จะไม่มีทางได้ทุนคืนมาเลยในระยะ ๕ ปี ๑๐ ปีนี้ เพราะเชื่อเหลือเกินว่า นักเรียนที่จะขึ้นจากชั้น ๕ ขึ้นไปจนถึงชั้น ๑๐ อันเป็นชั้นสุดท้ายนั้น คงไม่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นไปกว่าชั้นละ ๑๐ กว่าคนไปได้ แต่อย่างไรก็ตาม ก็ยังเป็นลางดี ที่อาคารสวย ๆ อาจช่วยจูงใจให้เด็กรักเรียน รักโรงเรียน และอยากมาโรงเรียนได้มากกว่านี้ จำนวนนักเรียนสอบตกอาจจะลดน้อยลงกว่าที่เคยก็เป็นได้

ปัญหาเรื่องนักเรียนสอบตกกันมาก ก็เป็นปัญหาหนักอกของนักการศึกษาของรัฐชานอยู่ไม่น้อยเหมือนกัน ข้าพเจ้าสอบถามดูจากหลายต่อหลายฝ่าย ว่าสาเหตุเป็นเพราะอะไร ฝ่ายการศึกษากล่าวว่า เป็นเพราะนักเรียนไม่ไปโรงเรียนสม่ำเสมอจึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่จะเรียนไม่ทันและผลก็คือสอบไม่ผ่าน ฝ่ายนักเรียนว่า เป็นเพราะกรรมการอคติ โดยเฉพาะในการสอบชั้นประโยค ที่ต้องใช้ข้อสอบจากรัฐบาลกลาง กรรมการเห็นชื่อผู้สอบไม่ใช่ชื่อพม่าก็มักจะให้ตก บางคนจึงต้องไปเปลี่ยนชื่อเป็นพม่าเสียจะได้สอบได้คะแนนดี ๆ เรื่องนี้ คนเคยเป็นครูและเป็นกรรมการสอบมาแล้วคงเข้าใจได้ดีว่าเป็นคำกล่าวหาที่น่าขันเพียงไร ฝ่ายครูผู้สอนที่เห็นใจทุกฝ่ายจึงมักจะยกให้เป็นความผิดของหลักสูตร และการคิดคะแนน ที่เขาถือคะแนนหมวดวิชาเป็นสำคัญ หากตกคะแนนหมวดแม้เพียงหมวดเดียวก็เป็นไม่มีหวังได้ผ่าน ยิ่งเป็นหมวดภาษาพม่าด้วยแล้ว กรรมการยิ่งเข้มงวดกวดขันมากขึ้น แม้จะพลาดเพียงคะแนนสองคะแนนก็ยกให้กันไม่ได้ เป็นอันต้องเสียเวลาเรียนซ้ำใหม่อีกปีหนึ่ง เรื่องนี้ข้าพเจ้าก็อดเห็นใจนักเรียนไม่ได้เพราะ

การเรียนภาษาที่ไม่ใช่ภาษากำเนิดของตน แม้จะร่ำเรียนกันมาตั้งแต่ยังอยู่ตานอ่อน (ชั้นเล็ก) คือชั้นอนุบาล ก็ไม่เป็นประกันว่าจะต้องรู้ภาษาดีเท่ากับเจ้าของภาษาเขาเอง และยิ่งหนังสือเรียนภาษาพม่าชั้นสูง ๆ นั้นคือหนังสือธัมมะดี ๆ นี่เอง ที่นอกจากจะยากเพราะรกรื้อไปด้วยคำบาลีแล้ว ก็ยังไม่มีอะไรน่าสนุกสนใจ ก็ยิ่งทำให้การเรียนภาษาพม่าน่าเบื่อ จนแม้แต่นักเรียนชาวพม่าเองก็สอบตกกันบีละไม่ใช่น้อย การสอบตกนี่แหละทำให้คนขยาด ท้อถอยที่จะเรียนต่อไปชั้นสูงๆ ถึงจะมาเรียนก็เรียนอย่างเสียไม่ได้ มาบ้างไม่มาบ้าง เพราะไม่เห็นบทเรียนน่าสนใจกับทั้งบางคนไม่ได้มีถิ่นฐานอยู่ในเมือง กว่าจะเดินทางมาโรงเรียนได้ก็ต้องเดินเป็นชั่วโมง ๆ ความมานะเรียนก็ลดน้อยลงตามลำดับ บางคนพยายามเรียนจนจบ ป. ๔ แล้วก็เลิกกัน ออกมาทำงานรับจ้างเขาเล็ก ๆ น้อย ๆ ถ้าโชคดีมีคนฝากเข้าทำงานเป็น จ้ะเร้ (เสมียน) ใน ลุ้ม (ออฟฟิศ) ก็ยังพอมีเงินเดือนกิน แต่กระนั้นก็นับว่าเป็นอนาคตอันมืดมนสำหรับเด็กหนุ่ม ๆ อย่างที่ข้าพเจ้าเห็นที่บ้านขุนโองข่องหลายต่อหลายคนด้วยกัน ส่วนเด็กผู้หญิงนั้นไม่เป็นปัญหานัก บางคนอายุราว ๑๔–๑๕ ยังเรียนอยู่ชั้นต่ำ ๆ บังเกิดความอายไม่อยากเรียนต่อไป พ่อแม่ก็ให้ออก ไม่ช้าก็เตรียมแต่งงาน ครูผู้หญิงจึงหาไม่ได้ง่ายนัก เพราะที่จะเรียนให้จบชั้นพอจะเข้ารับราชการเป็นครูได้นั้น ในเมืองนายมีเพียงไม่กี่คน รัฐบาลจึงต้องรับสมัครคนจากถิ่นอื่น และโอกาสอย่างนี้เองที่ทำให้มีชาวพม่าแท้ ๆ หรือคนเชื้อชาติอื่นแต่พูดภาษาพม่าเป็นภาษากำเนิดของตน เข้ามาทำงานในรัฐชาน เรื่องจะฟื้นฟูภาษาไทยใหญ่ให้ได้เป็นภาษาที่บังคับใช้ในโรงเรียน จึงยังไม่สำเร็จผลสมดังความมุ่งหมาย เพราะมีหลายโรงเรียนที่ครูใหญ่ปฏิเสธไม่ยอมเปิดสอนภาษาไทยใหญ่ในโรงเรียน อ้างว่าไม่มีครูชาวไทยใหญ่ที่พูดภาษาไทยใหญ่ดีพอจะสอนนักเรียนได้ บางโรงเรียนก็เปิดเพียงแค่ชั้น ป. ๔ บ้าง ชั้น ม. ๑ บ้าง ม. ๒ บ้าง สุดแต่จะหาครูได้ หรือบางทีก็สุดแต่ครูใหญ่จะเห็นสมควร รัฐบาลชานเสตทก็ยังไม่กล้าทำสิ่งใดหักหาญในเรื่องนี้ เพราะฉะนั้นความคิดของขุนปานหล้าที่ต้องการให้โรงเรียนทุกโรงเรียนสอนวิชาการต่าง ๆ เป็นภาษาไทยใหญ่แทนภาษาพม่านั้น จึงออกจะเป็นความฝันที่ยังห่างไกลความเป็นจริงอยู่มาก ขุนปานหล้าคิดว่า การที่นักเรียนต้องเรียนวิชายาก ๆ เช่นคณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ ถ่ายทอดจากภาษาพม่ามายังภาษาไทยใหญ่เช่นนี้แหละเป็นสาเหตุสำคัญทำให้นักเรียนสอบไล่ตกกันบีละมาก ๆ ที่ถูกแล้วควรเรียนภาษาพม่าจำเพาะในด้านวรรณคดีเหมือนอย่างที่เรียนภาษาอังกฤษนั่นจะถูกกว่า ส่วนวิชาอื่นครูควรจะสอนเป็นภาษาไทยใหญ่ที่นักเรียนจะเข้าใจได้ทันทีโดยไม่ต้องแปล ความคิดนี้ถ้าทำได้สำเร็จก็นับว่ารัฐชานได้อิสรภาพมากว่าครึ่งแล้วโดยไม่ต้องไปสู้รบกันด้วยอาวุธให้ล้มตายกันมากมายก่ายกอง ข้าพเจ้าเองก็อยากเห็นอย่างนั้น จึงได้สนับสนุนขุนปานหล้าให้ผลักดันความคิดนี้ให้ไปถึงที่สุด แต่ว่าขุนปานหล้า

ออกจะเป็นคนสุขุม นิยมคติที่ว่า **ไก่เจ๊วเห้อ-อก๊าน ไก่น้านเห้อ-อแล่น** คือ ถ้าอยากให้เร็วต้องคลาน ถ้าอยากให้นานถึงจึงวิ่ง ฉะนั้นจึงมักจะตอบข้าพเจ้าด้วยคำว่า **กว่าลอ้ย**ๆ (ไปช้าๆ) เสียเสมอ และคำนี้ดูเหมือนจะติดปากชาวไทยใหญ่ทั่วๆ ไปด้วย เมื่อแขกจะลาเจ้าของบ้านกลับ เจ้าของบ้านเขาก็จะตอบว่า **กว่าลอ้ย** ๆ เหมือนกับจะเตือนว่าให้ไปช้าๆ ให้เดินดีๆ หากเขาเชิญไปกินอาหาร เจ้าของบ้านที่มีหน้าที่จะต้องคะยั้นคะยอให้กินมากๆ และหน่วงเหนี่ยวให้กินนานๆ ก็มักจะพูดว่า **กินลอ้ย**ๆ คือ กินช้าๆ ความช้าจึงออกจะเป็นคตินิยมของเขาทีเดียว ข้าพเจ้าจึงนึกไม่ออกว่าถ้าเขานิยม กว่าลอ้ยๆ เช่นนี้แล้ว แผนการขั้นรองของขุนปานหล้าที่จะบันดาลให้มีการสอนภาษาไทยใหญ่ทั่วทุกโรงเรียน ตั้งแต่ชั้นต้นไปจนถึงชั้นมัธยมปลายในต้นปีหน้า พร้อมทั้งจะผลิตหนังสือแบบเรียนที่จะใช้ในชั้นต่างๆ ทุกชั้นออกมาให้ทันเวลาอีกด้วยนั้น จะสำเร็จผลลุล่วงไปได้อย่างไร ในเมื่อเดือนกันยายนเกือบจะล่วงไปแล้ว ยังหาตัวนักปราชญ์ราชบัณฑิตผู้จะผลิตตำราเรียนดังว่าไม่ได้สักคน แม้ตัวพิมพ์ภาษาไทยใหญ่ก็ยังหล่อได้ไม่ครบตามความต้องการ หรือว่าเขาจะมีวิธีลัดที่จะเนรมิตงานให้สำเร็จทันเวลา จึงน่าจะติดตามดูผลในปั้นปลายยิ่งนัก

อันที่จริง ไม่มีประโยชน์อะไรเลยที่จะไปออกความคิดเห็น แม้ว่าจะเป็นความคิดเห็นเรื่องการศึกษาเล่าเรียนที่ข้าพเจ้าสนใจอยากพูดอยู่เรื่องเดียวก็ตาม ทั้งนี้เพราะไม่มีใครที่นี่นิยมยกย่องความคิดเห็นของผู้หญิง ขุนปานหล้าย้ำให้ข้าพเจ้าฟังถึงสองสามครั้งว่า สุภาษิตไทยใหญ่มีกล่าวไว้ว่า **ไก่เม่ขัน พ่ะอ่ำแลง** คือไก่ตัวเมียขัน ฟ้าไม่สว่าง อย่างนี้นี่เอง เจ้านางเฮินคำมหาเทวีแห่งรัฐหย่องห่วยจึงต้องฟันฝ่าอุปสรรคอย่างเหลือเกิน กว่าจะได้รับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎร ในการติดป้ายโฆษณาบางแห่งถึงกับต้องลบคำว่า 'นาง' ออกเพื่อไม่ให้เป็นที่สังเกตว่าเป็นหญิง และทั้งๆ ที่เจ้านางเฮินคำเป็นผู้แทนหญิงคนแรกและคนเดียวของรัฐชาน และก็ได้แสดงความฉลาดสามารถออกมาเป็นที่ประจักษ์ว่า เป็นนักการเมืองที่สามารถ ได้เคยออกความคิดเห็นในสภาอย่างหลักแหลมจนเป็นที่ยอมรับกันในบรรดานักการเมืองสำคัญๆ ของพม่า หนังสือพิมพ์พม่าก็ลงข่าวกันไม่เว้นแต่ละวัน ทั้งการที่เจ้านางเฮินคำจะตัดสินใจเข้ากับพรรคอูนุหรือพรรคอูบาส่วย ก็เป็นข่าวใหญ่ที่โจษจันกล่าวขวัญกันไปทั่วเช่นนี้แล้ว คน (ส่วนมากผู้ชาย) ในรัฐชานยังไม่เห็นเป็นเกียรติยศแก่หญิงไทยใหญ่ (หรือพูดที่ถูกก็คือชาวไทยใหญ่) แต่อย่างใดเท่าที่ได้ยินมา ดูเหมือนชาวไทยใหญ่จะไม่นิยมให้ผู้หญิงออกไปแสดงความฉลาดอื่นใด นอกจาก **ก้านหน้าเฮ้น** (การบ้านการเรือน) ฉะนั้นเขาจึงไม่สนับสนุนส่งเสริม เห็นไม่ใช่หน้าที่ผู้หญิง ไม่จำเป็น ยิ่งเป็นเรื่องการศึกษาแล้ว ยิ่งกลายเป็นของจำเป็นน้อยที่สุดสำหรับผู้หญิง ถ้าลูกผู้หญิงและลูกผู้ชายเรียนมาถึงขั้นที่พ่อแม่จะต้องตัดสินใจให้เรียนต่อไปได้เพียงคนเดียว เขาก็จะ

ส่งเสริมแต่ลูกชายทั้ง ๆ ที่การเรียนของเด็กผู้หญิงกับเด็กผู้ชายมีระดับผิดกันอย่างเห็นได้ชัด ในชั้นเรียนที่ข้าพเจ้ากำลังเรียนกับเขาอยู่นี้ ที่ขยันเรียนและเรียนเก่งสอบได้ที่ ๑ และที่รอง ๆ ลงไปนั้น เห็นมีแต่เด็กผู้หญิงเท่านั้น

แต่เมื่อประเพณีนิยมให้ผู้หญิงอยู่เงียบ ๆ ไม่แสดงความคิดเห็นใดให้เป็นการเอิกเกริกในที่ประชุมชน ผู้หญิงเขาก็ปฏิบัติตามโดยไม่ขัดแย้งอะไร แม้ว่านางมย้าเต็งจะออกมารับแขกร่วมกับสามีแทบทุกครั้ง แต่เธอก็ไม่เคยร่วมการสนทนาด้วย นอกจากจะถูกถาม แต่เขาก็ไม่สู้สนใจจะได้คำตอบจากผู้หญิงนักนอกจากเป็นเรื่องของผู้หญิงจริง ๆ แต่ทั้งนี้ก็ใช่ว่านางมย้าเต็งจะไม่รู้ ไม่สนใจ หรือไม่มีความคิดความเห็นเป็นส่วนตัวเสียเลย เธอรู้เรื่องและสนใจในการศึกษาราวกับว่าเธอเป็นเจ้าหน้าที่การศึกษาด้วยผู้หนึ่ง ตัวเธอเองแม้จะเรียนไม่ถึงขั้นสูงเท่าที่ควร แต่เธอก็ยังรักเรียน ในเมื่อเมืองนายไม่มีที่จะให้เธอเรียนวิชาพิเศษอย่างอื่นได้ เธอก็สมัครเรียนวิชาอภิธรรม เมื่อข้าพเจ้ามาพำนักอยู่กับเธอ เธอก็ใฝ่ใจใคร่จะได้รู้ภาษากรุงเทพ ฯ รู้เรื่องราวของคนกรุงเทพ ฯ และในโอกาสเดียวกัน ก็ให้ความรู้เรื่องภาษาของเธอตลอดไปถึงขนบประเพณีบางอย่างที่น่ารู้ เรื่องอาหารการครัวเธอก็ชำนาญพอที่จะอธิบายได้อย่างคล่องแคล่วน่าชม และไม่แต่จะสนใจแต่เรื่องการเรียนของเธอเอง เรื่องการเรียนของพวกเด็ก ๆ ในบ้าน เธอก็จัดการจ้างครูมาสอนภาษาพม่าให้แก่เด็กที่โตเกินจะไปโรงเรียน ทั้งยังมีการให้ทุนการศึกษาแก่เด็กยากจนบางคน ทั้งนี้ตามกำลังที่เธอจะช่วยได้ ข้าพเจ้าจึงรู้สึกว่าเธอเป็นกำลังสำคัญคนหนึ่งของเมืองนายทีเดียว ทั้งสมาคมหญิงที่เธอเป็น **โหเบ้า** (นายกสมาคม) อยู่ สมาชิกก็พร้อมเพรียงกันทำงานสงเคราะห์ต่าง ๆ มีการสงเคราะห์คนถูกไฟไหม้ สงเคราะห์มารดาและทารก ตามโปรแกรมของกรมการสาธารณสุขรัฐชานและยูนิเซฟ นอกจากนี้ก็ยังมีการชุมนุมกัน **เพี่ยวจ๊อง** (=แผ้วว้ด ถ้าพูดตามภาษาสมัยนี้ ต้องใช้คำว่าพัฒนาวัด) ทั่วทั้งเมืองนาย ตามประเพณีทางศาสนา แต่ความพร้อมเพรียงในเรื่องการบุญนี้ตามสายตาของผู้ชายคงเห็นว่าผู้หญิงกลัวตกนรกหรืออยากจะได้ไปสวรรค์นิพพานยิ่งกว่าอื่น แม้แต่กลัวตายผู้หญิงก็ดูออกจะกลัวตายมากกว่าพวกผู้ชาย ดังเช่นในคราวที่ขุนโองข่องขอร้องให้เจ้าหน้าที่สาธารณสุขที่ลอยแหลมมาปลูกผีกันไข้ทรพิษ เพราะไข้ทรพิษเกิดระบาดในที่ไม่ไกลเมืองนายสักเท่าใดนักนั้น ปรากฏว่า ผู้ที่มารับการปลูกผีป้องกันเป็นจำนวนราว ๓๐๐ คนนั้น นอกจากจะมีเด็กผู้ชายเล็ก ๆ เพียงไม่กี่คนแล้ว ก็มีแต่ผู้หญิงเท่านั้น ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ แต่จะเป็นเพราะกลัวตายหรือไม่อย่างไรก็ตาม ก็น่าสังเกตว่า พวกผู้หญิงที่นี่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ พอจะทันกับความหมุนเวียนของโลกได้ดีกว่าผู้หญิงในที่บาง

แห่งจึงนิยมการไปรักษาตัวที่โรงพยาบาล ไม่กลัวการผ่าตัด แม้บางคนจะไม่เชื่อมือนายแพทย์ชาวอินเดียที่ประจำที่โรงพยาบาลเมืองนาย ก็ยังพยายามขวนขวายไปรักษาที่โรงพยาบาลลอยแหลม ซึ่งต้องนั่งรถไปราว ๓–๔ ชั่วโมงจึงจะถึง และเมื่อหญิงมีครรภ์คนหนึ่งเดินทางไปคลอดบุตรที่นั่น แต่มีเหตุสุดวิสัยที่ทำให้แพทย์ช่วยชีวิตไว้ไม่ได้ ต้องตายทั้งแม่และลูก กรณีอย่างนี้เขาก็ยังไม่นึกโทษหมอหรือโรงพยาบาล แต่กลับไปโทษปรากฏการณ์ธรรมชาติ อันได้แก่แผ่นดินไหว เขาว่าเพราะ **อิงสั่น** เมื่อเร็ว ๆ นี้นี่เอง ที่ทำให้พวก **แม่ม้าน** (หญิงมีครรภ์) ออกลูกยากถึงกับตายไป ๒ รายแล้ว ในเวลาห่างกันเพียงไม่ถึงอาทิตย์ และถ้ามีอันเป็นไปเพราะพยายามรักษาแล้วรักษาไม่หายเขายังไม่ตำหนิมากเท่ากับที่ไม่ยอมไปโรงพยาบาล ไม่ยอมเชื่อการแพทย์สมัยใหม่ เช่นที่หญิงมีครรภ์อีกรายหนึ่ง ซึ่งถึงกำหนดคลอดแล้วคลอดไม่ได้เพราะอายุมาก และไม่ยอมให้แพทย์ผ่าตัด กว่าญาติจะนำไปโรงพยาบาลได้ ก็พอดีช่วยไม่ไหว ได้แต่ชีวิตลูกมาเท่านั้น เรื่องนี้เป็นเรื่องที่เขาโจษกันอึงคะนึงอยู่หลายวัน

ไม่แต่เรื่องใกล้ตัวอย่างนี้ แม้เป็นเรื่องการบ้านการเมือง ซึ่งผู้หญิงในเขตเมืองนายที่ถ้าจะเทียบกับตองยีหรืออย่างกุ้งก็เท่ากับเป็นชนบท ไม่ควรจะสนใจมากนักก็ตาม เขาก็ยังสดับตรับฟังด้วยความเอาใจใส่ ยิ่งรัฐบาลพม่าประกาศออกมาว่าจะมอบอำนาจให้ฝ่ายทหารจัดการปกครองบ้านเมืองต่อไป ยิ่งเป็นเรื่องสำคัญที่เขาจะต้องติดตามฟังทั้งทางวิทยุ หนังสือพิมพ์ และข่าวปากตามที่จะได้จากกาดอยู่เสมอ ๆ ซ้ำไม่ช้าไม่นานรัฐบาลกลางยังส่งกองทหารมาไว้ที่เมืองนาย เรื่องติดปากที่พูดกันทั่วไปก็คือ เรื่องเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแล้วและจะเกิดขึ้นต่อไป พูดแล้วก็วุ่นวายใจ เพราะไม่มีใครบอกได้ว่าจะทำให้สถานการณ์บ้านเมืองดีขึ้นหรือเลวลง สมจริงอย่างที่เขาว่า **ลาตกว๊ามเค้อเม้งเจ๋อ–อลู่ ลาตกว๊ามจู้เจ๋อ–อหลี่** (พูดเรื่องการเมืองใจเสีย พูดเรื่องชู้ (คือคู่รัก) ใจสบาย) แต่ถึงอย่างไรก็เป็นเรื่องบ้านเมืองของเขา เขาก็จำเป็นต้องเป็นห่วงแม้จะเป็นผู้หญิงที่ใคร ๆ เขาไม่ต้องการให้ไปเกี่ยวข้องด้วยเรื่องเหล่านี้ ก็จะทำนิ่ง ๆ เฉย ๆ ไม่ได้ ข้าพเจ้าเองได้มาอยู่ในหมู่พวกเขาเป็นเวลานาน ๆ ก็เลยพลอยกังวลทุกข์ร้อนไปกับเขาด้วย ทั้งยังอดคิดต่อไปไม่ได้ว่า ถ้าส่งเสริมให้ผู้หญิงเหล่านี้ได้ศึกษาความรู้ให้มากขึ้นและให้โอกาสเขาช่วยเหลือบ้านเมืองให้ยิ่งกว่านี้แล้ว เชื่อเหลือเกินว่า **ไก่แม่เหล่านี้ คงจะช่วยกันขันจนฟ้าเมืองชานสว่างแจ้งขึ้นมาจนได้เป็นแน่**

แต่เขาจะฟังความคิดเห็นของข้าพเจ้าผู้เป็นผู้หญิงหรือไม่ก็ตามทีเถอะข้าพเจ้าก็จะต้องขอแสดงความคิดเห็นเรื่อง **ลิ่กเหม่อ** (ตัวอักษรแบบใหม่) ของเขาให้จงได้ ยิ่งมาเห็นครูที่โรงเรียนเมืองนายสอนภาษาไทยใหญ่อย่างที่เขาสอนอยู่นี้ ยิ่งอดอยู่ไม่ได้ ต้องเขียนจดหมาย

ไปยังสมาคมวรรณคดีชานให้ข้อเสนอแนะหลายข้อด้วยกัน ข้อแรกที่ข้าพเจ้าใคร่จะให้เขาพิจารณาโดยด่วนก็คือ ควรจะได้มีการติดตามผลการสอนลีกเหม่อว่า นับแต่สมาคมได้คิดเปลี่ยนแปลงวิธีการเขียนตัวหนังสือไทยใหญ่ให้สะดวกขึ้นนั้น ได้มีคนรู้สึกว่าสะดวกจริงหรือไม่ เขานิยมใช้กันมากน้อยเพียงไร และประการสำคัญคือ เขารู้จักวิธีการเขียนหมายเสียง (เครื่องหมายวรรณยุกต์) และวิธีสะกดการันต์แบบใหม่ ถูกถ้วนกันดีหรืออย่างไร ที่ข้าพเจ้าหยิบยกเรื่องนี้ขึ้นมาเสนอให้เขาพิจารณานั้น เป็นเพราะข้าพเจ้าเห็นด้วยตาตนเองแล้วว่า ครูที่สอนภาษาไทยใหญ่บางคนยังสะกดตามแบบลีกเหม่อไม่ถูก กำหนดหมายเสียงก็ไม่ตรงเสียง ทั้ง ๆ ที่ถ้าตั้งใจศึกษาจริง ๆ แล้วไม่น่ามีอะไรยากลำบากเลย ข้าพเจ้ายืนยันได้แน่นอนว่า ข้าพเจ้าเรียนเพียง ๔ วัน ก็สามารถใช้ได้ถูก ยิ่งกำหนดเสียงเทียบกับของเราได้ตรงกันทุก ๆ คำไปด้วยแล้วยิ่งสะดวกมากขึ้น พอจับให้ถูกว่าตรงกับคำอะไรของเราแล้วเท่านั้น ก็ใส่เครื่องหมายเสียงได้ หรือเมื่อเห็นคำที่มีหมายเสียง ก็รู้ได้ทันทีว่าจะต้องออกเสียงอย่างไร เช่นเสียงหนึ่งเป็นเสียงจัตวา ไม่ต้องใช้เครื่องหมาย เสียงสองใช้เครื่องหมายคอมม่าเบ็นเสียงเอก ดังนี้เป็นต้น จึงน่าสงสัยเหลือเกินว่าเหตุใดเจ้าของภาษาเองกลับเห็นเป็นเรื่องยากลำบาก เหตุผลก็คงเป็นเพราะเขาคุ้นกับการเขียนแบบเก่าที่มีเครื่องหมายกำกับเสียงเพียง ๒ รูปตามแบบอย่างพม่านั่นเอง ไม่ว่าใครที่เรียนมาอย่างแบบเก่าอดจะชอบอย่างเก่าไม่ได้ ทั้งยังจะแอนตี้ไม่ยอมใช้ตามแบบใหม่เสียอีกด้วย เมื่อข้าพเจ้าพูดว่า การเขียนอย่างเก่าเขียนง่าย แต่อ่านลำบาก เพราะจะเบ็น **ลุง โหลง** หรือ **ลง** ก็เขียนตัวเดียวกัน ต้องอ่านไปจนตลอดประโยคพอรู้เรื่องแล้วจึงจะบอกได้ว่าตัวนั้นเป็นคำอะไร บางทีก็อาจจะตีความหมายไปได้หลายทาง เพราะคำนั้น ๆ อาจเป็นคำอะไรต่ออะไรได้มากอย่าง ผู้นิยมการเขียนแบบเก่าก็พากันว่า คนไทยใหญ่ทุกคนจะไม่รู้สึกยากเลย เพราะอ่านไปก็เข้าใจความทันที ข้าพเจ้าไม่มีทางโต้แย้งอย่างใด ด้วยว่าจะไปอวดเก่งกว่าเจ้าของภาษาของเขาก็ดูกระไรอยู่ จึงจำต้องนิ่งและพยายามเชื่อว่าจริงเช่นนั้น ครั้นภายหลังได้มาศึกษาวรรณคดีเก่า ๆ ของเขาจึงได้รู้ว่าการศึกษาเรื่องภาษา แม้ในภาษาไทยใหญ่ก็ยังมีความละเอียดหยาบอยู่หลายชั้น คนที่อ่านภาษาไทยใหญ่ที่เขียนกันตามธรรมดาเข้าใจ ไม่จำเบ็นต้องอ่านวรรณคดีเหล่านั้นเข้าใจได้โดยตลอด เช่นเดียวกับลิลิตโองการแช่งน้ำ หรือสมุทรโฆษคำฉันท์ของเรา ก็ไม่ใช่หนังสือที่จะอ่านเข้าใจกันได้ทั่วไป ทั้ง ๆ ที่ก็เขียนเป็นภาษาไทย

ปัญหาลำบากต่อไปก็คือ ขาดเครื่องมือ เมื่อครูที่สอนภาษาไทยใหญ่เหล่านี้เกิดติดขัดไม่แน่ใจว่าคำใดควรจะสะกดอย่างไร ใช้เครื่องหมายเสียงอย่างไหน ก็ไม่ทราบจะไปถามใครในเมื่อใคร ๆ ก็ไม่รู้ดีกันทั้งนั้น ข้าพเจ้าจึงเสนอไปว่า น่าจะเริ่มลงมือทำพจนานุกรมภาษาชาน

ได้แล้ว และควรจะใช้วิธีการเขียนแบบใหม่ด้วย เพื่อจะได้ทำให้ลีกเหม่อแพร่หลาย และใช้ได้สะดวกขึ้น แต่เรื่องนี้คงจะทำไม่ได้ง่าย ๆ ในเวลาเร็ววัน หรือบางทีอาจจะไม่มีโอกาสได้ทำเลย ทั้งนี้เพราะต้องลงทุนมาก และดูเหมือนเขาจะไม่เห็นเลยว่า พจนานุกรมสำคัญอย่างไร พจนานุกรมภาษาไทยใหญ่เป็นอังกฤษที่ ดร. กูชิง ทำไว้ และที่ข้าพเจ้าได้มาเป็นเจ้าของ ได้อาศัยใช้อยู่ทุกวันนี้ จึงเป็นเสมือนเพชรดีมีค่าที่คนในรัฐชานไม่ได้รู้คุณค่านั้นเลย ส่วนมากไม่รู้ด้วยซ้ำไปว่า ใครเขาทำอะไรเกี่ยวกับภาษาตนบ้าง

อีกเรื่องหนึ่งซึ่งข้าพเจ้าเสนอแนะไปคือ น่าจะมีการประชุมครูผู้สอนภาษาไทยใหญ่เสียบ้าง ว่าเขาสอนกันอย่างไร ได้ผลหรือไม่เพียงไร และที่น่าจะทำได้คือ ประชุมครูในถิ่นใกล้เคียงกัน เช่น จากเมืองปั่น ลางเค้อ และเมืองนาย ลอยแหลม บ่างโหลงเหล่านี้ ก็พอจะทำได้ไม่ลำบากนัก เพราะหนทางใกล้พอไปมาถึงกันได้ภายในวันเดียว เรื่องนี้ถ้าสมาคมวรรณคดีชานขอให้สมาชิกที่เป็นฝ่ายศึกษาทำ ก็คงจะทำได้สะดวกทีเดียว โดยเฉพาะขุนปานหล้าผู้เป็นกรรมการสมาคมอยู่ในบีนั้น การสอนจะได้ลงรอยกันพอจะกำหนดมาตรฐานได้ มิฉะนั้นแล้ว ในโรงเรียนเดียวกัน ครู ๓ ชั้นต่างสอนกันไปคนละแนว แต่สรุปแล้ว ระดับความรู้ชั้น ป. ๒ กับ ป. ๔ พอ ๆ กัน ป. ๒ สะกดตัวแจกรูป แจกเสียงอยู่อย่างไร ขึ้นไป ป. ๔ ก็ยังแจกอยู่อย่างนั้น ส่วนครู ป. ๓ นั้นมีแปลกไปหน่อย คือ ยกบทกล่อมเด็กมาสอนบ้าง ภาษิตบ้าง ซึ่งยังน่าสนใจกว่าการสะกดตัวผสมตัวอย่างนั้น ข้าพเจ้าก็เลยพลอยได้อะไรดี ๆ น่าจดจำมาไว้ด้วย

ข้าพเจ้าส่งจดหมายไปโดยไม่สนใจว่าเขาจะพิจารณากันอย่างไรหรือไม่ ที่จริงก็ดูออกจะเป็นการวุ่นวาย แต่ที่ข้าพเจ้าต้องวุ่นวายในเรื่องนี้ ก็เพราะรู้สึกว่า เมื่อสมาคมวรรณคดีชานเป็นผู้อุปการะให้ข้าพเจ้าได้มาศึกษาเล่าเรียนอยู่ที่นี่ ก็ชอบที่ข้าพเจ้าจะได้แสดงปฏิการะตอบบ้าง และเป็นโอกาสที่สมาคมจะได้ทำงานชิ้นนี้ให้เป็นงานสำคัญ เป็นการช่วยการศึกษาของชาติบ้านเมืองไปด้วยพร้อมกัน ทั้งสมาชิกและกรรมการของสมาคมก็ล้วนเป็นคนใหญ่คนโตในวงราชการและในวงสังคม เงินทองก็พอหาได้เป็นบีกแผ่น การจะติดตามจึงดูไม่น่าจะเป็นเรื่องยากเย็นอะไรนัก แต่นั่นแหละพูดมักจะง่ายกว่าทำ คนที่นี่เขาคงนึกว่าข้าพเจ้าเช่นเดียวกันนี้ บางทีอาจนึกไปถึงภาษิตที่ว่า **ลาดออกปากเป็นลม เข้าหูก็นถ่อมยาบ** (พูดออกจากปากเป็นลม เข้าหูคนฟังยาก) ก็เป็นได้ แต่อย่างไรก็ตาม อีก ๒ – ๓ วันต่อมา ก็ได้ยินว่าขุนปานหล้ามาตรวจราชการ และได้มาประชุมครูอยู่หลายชั่วโมง จะแนะกันว่าอย่างไรไม่ทราบได้ แต่ที่

ได้ยินแนะดอว์ทานเหม่ก็คือ เรื่องการสะกดตัว ไม่จำเป็นต้องออกชื่อสระว่าเป็นตัวที่ตั้งไว้บนหัว (สระอิ) หรือที่ดึงเส้นเดียวสองเส้น (รูปสระอุ สระอู) อีกต่อไป ให้ออกเสียงไปเลยว่าเป็น กิ กุ ฯลฯ และแทนที่จะหาทางให้ครูได้มาชุมนุมกัน อันเป็นเรื่องที่จัดตามทางการไม่ได้ง่ายๆ ขุนปานหล้าก็เป็นผู้ไปเสียเองตามสถานที่ต่างๆ เชื่อว่าคงจะได้ไปช่วยกระตุ้นการสอนภาษาไทยใหญ่ให้มีความหมายขึ้นบ้าง แม้สักนิดหน่อยก็ยังดี

การที่การสอนภาษาไทยใหญ่ ยังไม่มีความหมายทั้งแก่ครูผู้สอนและแก่นักเรียน ก็เพราะภาษาไทยใหญ่ยังไม่ใช่วิชาบังคับ ถึงจะกำหนดให้เรียนในโรงเรียน ก็เป็นการเรียนโดยไม่มีการสอบ ถึงจะสอบก็ไม่นับคะแนนเป็นคะแนนรวม นักเรียน (ไม่ว่าที่ไหน) ผู้เห็นคะแนนเป็นสำคัญจึงไม่สู้สนใจนัก เรียนไปบ้างเล่นไปบ้าง เด็กชาวเขาบางคนไม่เรียนเลย ไม่ยอมอ่าน ไม่ยอมเขียน เพราะเห็นไม่จำเป็นทั้งในการสอบและในชีวิตประจำวัน ด้วยว่าที่เมืองนายคนนิยมพูดภาษาพม่ากันมาก แม้ไม่รู้ภาษาไทยใหญ่ก็ยังพอทำมาหากินได้ถ้ารู้ภาษาพม่า ครูเองก็ไม่มีใจอยากสอนวิชาที่นักเรียนไม่สนใจเรียน จึงสอนกันเรียนกันพอให้ผ่านไปวันหนึ่ง ๆ เด็กที่สนใจจริง ๆ จึงจะได้อะไรไปบ้าง มิฉะนั้นแล้วก็แทบจะไม่ได้ประโยชน์อะไรเลย

ฉะนั้นเรื่องที่จะเปิดสอนภาษาชานทั่วทั้งรัฐทั้ง ๆ ที่ทางราชการฝ่ายศึกษาไม่ยอมพิจารณาให้เป็นวิชาบังคับ ถือเป็นคะแนนสอบไล่ จึงเป็นเรื่องที่ยังเลื่อนลอยอยู่มาก ทั้งเรื่องที่จะเปิดวิทยาลัยที่ตองยี ให้มีสอนภาษาชานเป็นวิชาเลือก อย่างเช่นที่ภาษามอญเป็นวิชาเลือกในวิทยาลัยมะละแหม่ง หรือที่มหาวิทยาลัยย่างกุ้งจะเปิดสอนภาษาชานเป็นวิชาเลือกอย่างเดียวกันนี้ จึงยิ่งหมดทางจะเป็นไปได้ทีเดียว เพราะผู้จะสอนขั้นวิทยาลัยได้ต้องได้ปริญญาตรีเป็นอย่างต่ำ และจะไปหาครูปริญญามาสอนวิชานี้ได้จากไหน พวกได้ปริญญาก็ไม่ได้เรียนภาษาชานอย่างลึกซึ้งพอจะไปสอนขั้นวิทยาลัยได้ และถ้ามีทางไปทำงานอื่นได้ ก็ไม่มีใครอยากเป็นครู ส่วนผู้ที่พอจะเป็นครูได้เพราะสนใจศึกษาภาษาชานอยู่ด้านเดียว ก็ล้วนแต่เป็นผู้ไม่เคยร่ำเรียนขั้นสูง จะสอนนักศึกษาขั้นปริญญาได้อย่างไร การศึกษาของรัฐชานโดยเฉพาะภาษาไทยใหญ่ จึงเหลื่อมกันอยู่อย่างนี้เรื่อยไป ไม่ทราบจะไปลงเอยกันอย่างไร

แต่มานึกดูก็น่าขันที่ข้าพเจ้าอุตส่าห์ไปทุกข์ร้อนแทนเขาเสียเป็นนักหนา แท้ที่จริงพวกเขาไม่ได้วิตกกังวลอะไรกันนักเลย เห็นจะเป็นด้วยว่า เขาถือเรื่องดั่งกล่าวเป็นเรื่องไม่สลักสำคัญจนถึงกับจะต้องกระตือรือร้นแก้ไขจัดการละกระมัง เรื่องสำคัญของเขาดูจะมีอยู่เรื่องเดียว คือเรื่องการบ้านการเมือง ซึ่งก็แน่ละ มีแต่เจ้าขุนมูลนายเท่านั้นที่จะได้ล่วงรู้นโยบาย แล้วก็พากัน

หนักใจหนักสมองอยู่แต่ฝ่ายเดียว พวกข้าไพร่ไตเมืองทั้งหลาย ไม่ต้องยุ่งด้วย จึงไม่จำเป็นต้องรู้ และบางเรื่องเขาก็ไม่รู้เอาจริง ๆ เหมือนกัน อย่างเช่นนโยบายเกี่ยวกับสัมพันธภาพกับอเมริกา เป็นต้น

ข้าพเจ้าเองไม่เคยนึกมาก่อนเลยว่า คนไทยในรัฐชานมีความรู้สึกอย่างไรต่ออเมริกา ทั้งไม่เคยคิดจะถามด้วย เพราะไม่เห็นมีส่วนสัมพันธ์อะไรกันแม้ว่าจะเคยมีคณะมิชชันนารีอเมริกันมาตั้งอยู่ที่เมืองนายเป็นเวลาหลายปี แต่คนที่นั่นก็หาได้เรียกพวกมิชชันนารีด้วยชื่ออเมริกันไม่ หากจะเรียกก็คงเรียก **กะลาเผิก** เหมือนคนผิวขาวอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะดังได้กล่าวแล้วว่า เขารู้จักแต่ฝรั่งชาติอังกฤษอยู่ชาติเดียว เพิ่งจะได้มีโอกาสรู้จักคนชาติอื่นอีกก็ตอนหลังสงครามนี่เอง เมื่อกองทัพพันธมิตรเข้ามายึดครอง ถ้าจะรู้จักชื่ออเมริกันก็คงรู้จักตอนนี้เอง คือเมื่อมีเหตุการณ์อันน่าตื่นเต้นเกิดขึ้นในวันหนึ่งซึ่งเป็นวันกาด ประชาชนชาวเมืองนายพากันมาเข้ากาด **เฮ็ดเปี้ยวเฮ็ดม่น** (สนุก) กันเต็มที่ฉลองการสงบศึก แต่ทันใดก็ปรากฏทหารญี่ปุ่นเป็นจำนวนไม่น้อย ยิงกราดมาจากสุมทุมพุ่มไม้ตามไหล่เขาที่ล้อมรอบเมืองนายนั้น ทหารพันธมิตรต่างขึ้นรถจี๊ปตรงไปยังสนามบินที่ตำบลน่ำจ่าง เพื่อขึ้นเครื่องบินหนีเอาตัวรอด และทหารพวกนี้ซึ่งไม่ทราบว่ามีชาติอะไรบ้าง ก็ได้มีผู้รู้จักว่า เป็นพวกอเมริกัน แต่ข้าพเจ้าไม่ได้สนใจในเรื่องชื่อหรือเรื่องอื่นใดมากไปกว่าความน่าตื่นเต้น ตรงที่ทหารญี่ปุ่นโผล่ออกมาโดยที่ไม่มีใครรู้ตัว ทั้ง ๆ ที่สงครามก็สงบแล้ว ข้าพเจ้าจึงไม่ได้ซักไซ้ต่อไปอีกว่า เขารู้จักชื่อนี้มาได้อย่างไร และตั้งแต่เมื่อไหร่

ต่อจากนั้น ข้าพเจ้าก็ไม่ได้ยินใครเอ่ยถึงชื่อนี้อีกเลย จนกระทั่งวันหนึ่งขณะที่ข้าพเจ้านั่งรอเวลาเข้าเรียนอยู่ในห้องพักครู และก็ได้พลิกดูหนังสือที่วางไว้ให้อ่าน ๔–๕ เล่มบนโต๊ะเป็นการฆ่าเวลา ดูได้ ๒–๓ หน้าก็ต้องวาง เพราะไม่มีอะไรน่าสนใจด้วยว่าหนังสือนั้น เป็นแมกกาซีนฝรั่งที่เก่าแสนเก่าเก่าทั้งอายุและรูปร่าง เห็นแล้วก็อดนึกถึงหนังสือในห้องสมุดอันโอ่โถงของยูซิสที่มะละแหม่งไม่ได้ แม้ว่าจะล่าไปบ้างเก่าไปบ้าง ก็ยังไม่เก่าถึงขาดวิ่นและล่วงเลยเวลาไปตั้ง ๒–๓ ปีแล้วอย่างที่นี่ ที่จริงน่าจะได้หนังสือเหล่านั้นวนมาให้อ่านกันบ้าง จะได้มีอะไรแปลก ๆ ใหม่ ๆ ดู แต่ว่าถ้าไม่แจ้งความจำนงไป ใครที่ไหนจะมารู้ว่าเมืองนายอยู่ตรงไหนของชานเสตท และอยู่ที่ไหนของพม่า ผู้อำนวยการยูซิสสาขามะละแหม่งก็ยังสารภาพว่า ไม่ทราบเลยว่าเมืองนายที่ข้าพเจ้าเขียนไว้ตรงหัวจดหมายถึงเขานั้น อยู่ที่ไหน พังชื่อแล้วรู้สึกว่าลึกลับจนไม่น่าเชื่อว่าข้าพเจ้าจะอยู่ได้ตลอดไปถึง ๗ สัปดาห์ ข้าพเจ้าเชื่อว่า ผู้อำนวยการนั้นคงนึกว่าเมืองนายเป็นเมืองของพวกป่าเถื่อนอะไรสักพวกหนึ่ง ซึ่งไม่น่าเชื่อเลยว่าจะอยู่ในเขตที่รวมกับพม่า อันเป็นดินแดนที่เขากำลังมาเผยแพร่วัฒนธรรมของประเทศบ้านเมืองของเขาอยู่นั้น

เมื่อข้าพเจ้าได้โอกาสจะสนทนากับครูใหญ่จึงได้เสนอแนะเรื่องนี้ขึ้น และอาสาว่า ถ้าโรงเรียนไม่อยากจะติดต่อเอง จะใช้ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าก็ยินดี ครูใหญ่ไม่ทันรอให้ข้าพเจ้าพูดจบรีบพูดสวนควันขึ้นด้วยเสียงอันขึงขัง หน้าตาก็เคร่งขรึมจนข้าพเจ้าตกใจว่าตัวเองพูดอะไรผิดไปหรืออย่างไร ยิ่งได้ยินถ้อยคำของครูใหญ่ก็ยิ่งตกใจว่าได้ทำผิดไปแล้วจริง ๆ เพราะไม่เคยทราบนโยบายของเขามาก่อน ด้วยไม่เคยได้ยินคนชาวบ้านชาวเมืองพูดกันถึงเรื่องนี้เลย ครูใหญ่พูดขึ้นว่าหนังสืออเมริกันน่ะรึ เอามาทำไมไม่เห็นมีอะไร มีแต่โฆษณาอเมริกาเท่านั้น ถ้าไม่สังเกตเห็นหน้าครูใหญ่ยังบึ้งตึงอยู่ ข้าพเจ้าคงหัวเราะออกมาแล้วด้วยความขัน ขันที่ว่าความคิดของเขาช่างตรงกันข้ามกับของเราอย่างขาวเป็นดำ จนกระทั่งเราเองก็นึกไม่ถึงว่าจะมีการคิดอย่างนี้ต่อประเทศที่ตั้งท่ามาให้ความช่วยเหลือ และก็ได้ช่วยไปแล้ว กับยังจะช่วยต่อไปอีก ข้าพเจ้าคิดว่าครูใหญ่คงอยากจะพูดอะไรอีก แต่แล้วก็ยั้งเสีย ย้ำแต่เพียงว่าจะยอมให้เอาหนังสืออเมริกันเข้ามาในโรงเรียนไม่ได้เป็นอันขาด พวกเด็ก ๆ ไม่รู้ผิดชอบชั่วดีอ่านแล้วจะพากันโปรอเมริกันไปหมด

ตอกแรกข้าพเจ้าคิดว่าเรื่องนี้คงเป็นความคิดของครูใหญ่แต่ผู้เดียว เมื่อกลับไปบ้านจึงรีบนำไปรายงานขุนโองข่องให้รับทราบว่าเป็นเรื่องแปลก แต่แล้วข้าพเจ้าก็ต้องแปลกใจอีกครั้งหนึ่งที่ได้ยินขุนโองข่องพูดว่า ครูใหญ่พูดถูกแล้ว อะโล้ ข้าพเจ้าช่างอยากอุทานออกมาอย่างพวกเขาให้มันสมกับความแปลกนี้เหลือเกิน มิหนำซ้ำมิช้ำมินาน ก็ได้มีเรื่องแปลกยิ่งกว่านี้อีก คือเมื่อครั้งที่มีปอยโหลง (งานใหญ่ประจำปี) ที่เมืองนาย เจ้าฟ้าเมืองนายได้ทรงเป็นธุระนำภาพยนตร์มาฉายให้ผู้คนพลเมืองดู หนังที่ฉายมีอยู่ ๒—๓ ม้วน ที่ท่านทรงจัดการเองมองดูเห็นชัดบ้าง ไม่ชัดบ้างตามอัธยาศัย ข้าพเจ้าจึงอดอยู่ไม่ได้อีกปรารภขึ้นว่า ถ้าได้ภาพยนตร์ของยูซิสมาฉายหลาย ๆ ม้วนคงจะสนุกครึกครื้นยิ่งกว่านี้ ไม่ทราบว่าคำยูซิสเป็นกาลกิณีหรืออย่างไร ไม่ว่าใคร (มักเป็นคนใหญ่ ๆ โต ๆ) ได้ยินเข้าเท่านั้น หน้าตาที่กำลังยิ้มแย้มแจ่มใสกลับกลายเป็นบึ้งตึงไปได้ ผู้ถูกถามชี้ให้ข้าพเจ้าดูภาพที่ปรากฏอยู่บนจอ แล้วกล่าวว่า สิ่งที่ได้จากยูซิสมีแต่อย่างนี้ทั้งนั้น คราวนี้ถึงคราวที่หน้าตาข้าพเจ้าจะเปลี่ยนไปอย่างเขาบ้าง ยิ่งดูภาพยนตร์ม้วนนั้นก็ยิ่งสงสัยว่า ใครหนออุตริเอาเรื่องอย่างนี้มาฉายให้ชาวเมืองนายดู ชาวเมืองนายผู้ซึ่งปีหนึ่งจึงจะได้เห็นภาพยนตร์สักครั้งหนึ่ง ต้องมาทนดูเรื่องที่ตั้งแต่ต้นจนอวสานไม่มีอะไร นอกจากผู้หญิงใส่เสื้อดำ ๆ เดินไปเดินมา หยิบโน่นใส่นี่ ถ้าไม่ฟังภาษาฝรั่งที่เขาพากย์และที่เขาเขียนไว้ในเรื่องแล้ว ไม่มีวันเดาได้ถูกเลยว่า ผู้หญิงคนนั้นกำลังทำอะไรให้ดู ข้าพเจ้าบังเอิญอ่านภาษาอังกฤษออก จึงพอจะรู้ว่า ผู้หญิงคนนั้นกำลังแสดงการลงบัตรคะแนนเสียงเลือกตั้ง ซึ่งไม่จำเป็นเลยที่จะมาแสดงให้ชาวชานเสตทดู เพราะอีกเมื่อไหร่ก็ยังไม่มีใครบอกได้ จึงจะมีการเลือกตั้ง

กันอีก และวิธีเลือกตั้งในพม่าก็คงจะไม่เหมือนที่อื่น ที่เอาสิ่งที่เขาไม่ต้องการและใช้ไม่ได้มาแสดงให้ดูก็นับว่าบ่วยการเสียเวลาเปล่า ในเมื่อคนเหล่านี้เขาเจตนาจะมาดูอะไรสนุกๆ มากกว่าจะมาศึกษาหาความรู้ด้วยเรื่องอย่างนี้ ถ้ายูซิสมีแต่หนังทำนองนี้ เขาก็ต้องว่าโฆษณาอเมริกาอยู่วันยังค่ำ ทั้งๆ ที่ไพร่บ้านพลเมืองเหล่านี้จะรู้จักชื่ออเมริกากันสัก ๑๐ คนก็ทั้งยาก มีแต่พวกคนใหญ่คนโตเท่านั้นที่รู้จัก บางทียังไม่ทันมีโอกาสได้รู้จักก็ตั้งข้อรังเกียจไว้เสียก่อนแล้ว จนทำให้สงสัยว่า มีเหตุการณ์อื่นใดอันเป็นเบื้องหลังความรู้สึกนี้หรืออย่างไรหนอ หรือจะเป็นด้วยความใฝ่นิยมคนอังกฤษยังคงมีอยู่ ครูอเมริกันฟุลไบรท์ที่ตองยีจึงไม่ได้มีโอกาสสอนภาษาอังกฤษ เพราะเขากลัวว่าจะไปทำให้ภาษาอังกฤษของนักเรียนของเขาเสีย จึงต้องไปสอนวิชาการผีมือแทน

พูดถึงความคิดเห็นที่เขามีต่ออเมริกาแล้ว ก็น่าจะต้องพูดถึงความคิดเห็นที่เขามีต่อเราคนไทยในประเทศไทยไว้บ้าง พูดไปที่จริงแล้ว คำว่าไทยแลนด์ เซียม ซีม เซียมี คนบางกอกหรือโยเดียอย่างที่เขาเรียกเราตามที่ต่างๆ ทั้งในอินเดีย พม่า มอญ ไทใหญ่ และเขมร ญวน ลาวนั้น นับว่าเป็นชื่อที่มีเสน่ห์ยิ่งนักทีเดียว ไม่ว่าเจ้าของชื่อจะตกไปที่ใด มักจะได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี ไม่มีที่จะรังเกียจเดียดฉันท์แต่ประการใดเลย เรื่องนี้ข้าพเจ้ายืนยันได้จากที่ได้ประสบพบมาด้วยตนเอง เขาทั้งนิยมชมชอบและยกย่องนับถือเราในฐานที่เรารู้จักรักษาตัวครองความเป็นเอกราชอยู่ได้ตลอดเวลาหลายร้อยปี ในเมื่อพวกเขาที่กล่าวถึงนั้น ถูกใครต่อใครครอบครองมาแล้วหลายมือ และด้วยความรู้สึกอย่างนี้นี่เอง ที่ทำให้เขาร้อนอกร้อนใจราวกับประเทศของเขาก็ไม่ปาน เมื่อมีข่าวแพร่ไปทั่วว่าเมืองไทยกำลังถูกอิทธิพลอเมริกาครอบงำ ข้าพเจ้ายังจำได้ติดตาถึงสีหน้าอันเคร่งเครียด ทุกข์ร้อนกังวลของสหายชาวอินเดีย ผู้นำข่าวมาบอกข้าพเจ้าขณะที่ศึกษาอยู่ที่พาราณสีด้วยกันว่า นักศึกษาอเมริกันที่เขารู้จักคนหนึ่ง ได้เดินทางมาเที่ยวกรุงเทพฯ และไปได้ข่าวว่า มีกองทัพอเมริกันมาตั้งอยู่ในป่าแห่งหนึ่งทางเหนือของประเทศไทย ทั้งผู้เล่าและผู้ฟังต่างก็ไม่ทราบว่าเพราะเหตุใด และจริงหรือไม่ แต่กระนั้นเขาก็ร้อนใจเป็นกำลัง ต้องรีบมาบอกให้รู้ไว้และรู้แล้วข้าพเจ้าก็ไม่ทราบว่าจะทำอะไรดีไปกว่าขอบอกขอบใจเขาตามธรรมเนียม และตั้งแต่บัดนั้นจนบัดนี้ข้าพเจ้าก็ยังไม่ได้ยินใครพูดถึงเรื่องนี้ที่ในบ้านเมืองของเราเลย

นอกจากนั้นก็มีชาวอาหมและคนไทยในอัสสัมที่เป็นทุกข์เป็นร้อนในเรื่องนี้นัก ดังที่ข้าพเจ้าถูกถามในที่ประชุมนักเรียนว่า ที่ว่าประเทศไทยตกอยู่ในปกครองของอเมริกานั้นจริงหรือไม่ ที่จริงผู้ถามก็ออกจะเกรงอยู่มากว่า ปัญหาที่เขาถามจะกระเทือนใจข้าพเจ้า เขาพยายามเลือกหาคำพูดชนิดที่ฟังกำกวม ไม่ชัดแจ้งนัก แต่ข้าพเจ้าก็เข้าใจความคิดของเขา

ได้เป็นอย่างดี เมื่ออธิบายข้อเท็จจริงให้เขาฟังแล้ว ก็ต้องพูดจาให้เขาคลายกังวลว่ารัฐบาลของเราได้เป็นธุระจัดการเป็นอย่างดีแล้วขออย่าได้เชื่อข่าวที่ไม่มีมูลอย่างนี้ ต้นเหตุของข่าวชนิดนี้จะมีที่มาจากไหน อย่างไร ข้าพเจ้าไม่มีทางจะทราบได้ แต่เชื่อว่าคงแพร่อย่างกว้างขวาง ไม่เช่นนั้นไหนเลยชาวอาหมผู้อยู่ห่างบ้านห่างเมืองหลายร้อยไมล์ จึงจะรู้เรื่องอย่างนี้ได้

ผู้ที่รู้เรื่องอกุศลอย่างนี้คงมีอยู่ในที่ต่าง ๆ อีกหลายแห่ง ไม่แต่ในอินเดีย แม้พม่า มอญ ก็เช่นกัน ฉะนั้นเมื่อข้าพเจ้ามาถึงพม่าและมอญ จึงปรากฏว่า เขารู้เรื่องชนิดนี้กันไม่น้อยทีเดียว อจาทุนชวย อาจารย์ผู้สอนภาษามอญให้แก่ข้าพเจ้าก็เป็นคนหนึ่งที่รู้ข่าวอันเกินความจริงทำนองนี้ เมื่อรู้แล้วก็อยากจะรู้ว่าจริงแค่ไหน อาจารย์คงอยากจะถามข้าพเจ้าอยู่นานนักแล้ว แต่ยังไม่มีโอกาสจนกระทั่งวันหนึ่ง อาจารย์อธิบายถึงคำหนึ่งซึ่งหมายความว่า ผสม หรือ ปน และอาจหมายไปถึงผสมทางเลือดก็ได้ แล้วอจาทุนชวยก็ถือโอกาสยกตัวอย่างประโยคหนึ่งซึ่งจะแสดงความหมายของคำนั้นได้ชัดเจน ประโยคนั้นแปลเป็นไทยได้ว่า คนไทยผสมกับคนอเมริกันเป็นอันมาก ฟังแล้วข้าพเจ้าก็ยังไม่เข้าใจชัดว่า อจาหมายอย่างไร จนอาจารย์อธิบายซ้ำอีกครั้งหนึ่ง จึงกระจ่างแจ้งว่า ความนั้นหมายว่า คนไทยแต่งงานกับคนอเมริกันเป็นอันมาก แม้จะเข้าใจความหมายแล้ว แต่ข้าพเจ้าก็ยังไม่เข้าใจความคิดอจาท่าน จึงถามว่า ท่านยกตัวอย่างอย่างนี้หมายความว่าอย่างไร ท่านก็กล่าวว่าคนที่นี่เขาพูดกันอย่างนี้ ได้ยินเท่านี้ข้าพเจ้าก็ทนนิ่งอยู่ไม่ได้ และเชื่อว่า ไม่ว่าใครที่เป็นคนไทยคงจะนิ่งอยู่ไม่ได้เช่นเดียวกัน ชั่วโมงที่ควรได้เรียนเรื่องภาษามอญ จึงต้องกลายมาเป็นชั่วโมงอภิปราย และถ้าหากอจาทุนชวยจะตัดขาดข้าพเจ้าจากความเป็นศิษย์กับครู ก็ควรจะตัดได้ตั้งแต่วันนั้น เพราะข้าพเจ้าระงับโทสะไว้ไม่ได้และคงจะได้หลุดปากกล่าวถ้อยคำอันไม่เป็นที่พอหูพอใจอาจารย์ไปบ้าง ข้าพเจ้าก็เลยได้รู้ว่าข่าวคราวในบ้านเมืองของเรา เมื่อหลุดออกไปนอกถิ่นแล้ว มันกลับกลายไปได้อย่างประหลาดไม่ผิดกับขนนกกับฝูงนกนั่นทีเดียว ถ้าเขาไม่พูดขึ้น เราก็ไม่มีทางรู้ว่าเขาคิดอย่างไรต่อเรา

ที่เมืองนาย ไม่มีใครพูดเรื่องนี้แก่ข้าพเจ้าเลย เพราะดังกล่าวแล้วว่า ไม่มีใครสนใจเรื่องอเมริกากันนัก จนกระทั่งไปถึงเจ้ล่าน (ริมน้ำเมา) จึงได้ไปพบคนที่สนใจในเรื่องนี้ และในวันแรกที่ข้าพเจ้ามาถึงเรือนเจ้าเมียวซาผู้เป็นเจ้าของถิ่นนั่นเอง ข้าพเจ้าก็ได้รับการปฏิสันถารจากพี่ชายท่านเจ้าของบ้านด้วยคำถามที่ว่า เมืองไทยยอมให้อิทธิพลอเมริกันครอบงำเสียหมดสิ้นแล้วหรือ แล้วเขาก็มองมาที่เครื่องแต่งกายของข้าพเจ้า เพื่อแสดงให้เห็นว่าเขาหมายถึงเครื่องแต่งตัวที่เป็นไปตามแบบอเมริกันเป็นประการสำคัญ ที่จริงเขาคงไม่เข้าใจเลยว่า

ซีนสำเร็จที่ข้าพเจ้านุ่งอยู่นั้น ต่างกับเครื่องแต่งกายหญิงอเมริกันอย่างไรบ้าง ที่เขาสังเกตได้ก็คือสั้นกว่าที่ผู้หญิงบ้านเขานุ่งกัน และก็ป่วยการไปอธิบายให้เขาฟังว่า ทำไมเราจึงต้องนุ่งซีนสั้นกว่าเขา ความจำเป็นที่ผู้หญิงไทยต้องออกไปทำงานนอกบ้านต้องขึ้นรถเมล์ แย่งกันขึ้น เบียดกันขึ้น ตลอดจนต้องโหนรถ ต่าง ๆ นั้น เป็นสิ่งที่พ้นวิสัยที่เขาจะนึกถึงเพราะเขาไม่เคยเห็นสภาพเช่นนั้น รถเมล์ของเขาไม่แน่นถึงกับต้องเบียดกันหรือต้องยืนโหนไปตลอดทาง แม้ในย่างกุ้งก็ไม่แน่นเท่าในบ้านเมืองเรา การแต่งตัวอันไม่รัดกุมอย่างแบบผู้หญิงพม่า คือไม่คาดเข็มขัดนั้นจึงดำเนินไปได้ มีคนเคยกล่าวว่า น่าจะให้หญิงเหล่านั้นลองมาขึ้นรถเมล์กรุงเทพ ฯ ดูบ้าง จะได้รู้ว่าผ้าซีนที่นุ่งกรอมส้นนั้น จะอยู่คงที่ไปไม่ได้เลย ถ้าถูกเบียดและถูกเหยียบชายเวลาแย่งกันขึ้น ซ้ำมือที่จะนุ่งก็จะไม่มี ด้วยว่าต้องโหนรถเสียแล้ว และก็คงจะมาทำท่าน่าหวาดเสียว คือเดินไปพลางขยับผ้านุ่งไปพลาง ไม่ได้ด้วย ด้วยว่าสถานที่ไม่อำนวย แม้ในพม่าเอง รัฐบาลเนวินก็ยังไม่ยอมให้ในเรื่องนี้ ถ้าใครมาทำประเจิดประเจ้อตามที่สาธารณะอย่างนี้ จะต้องถูกปรับอย่างน้อย ๑๐ จั๊ต

เรื่องรถเมล์นั้น อย่าว่าแต่จะขึ้นรถเมล์ชนิดที่ว่าเลย แม้แต่รถเมล์ธรรมดาที่ไม่สู้จะมีคนโดยสารนัก ก็ยังมีชาวชนบทอีกมากมายไม่เคยขึ้น ทั้ง ๆ ที่บริการรถเมล์มีมา ๒๐ ปีกว่าแล้ว ข้าพเจ้าไปได้พบขณะนั่งรถเมล์สายเจล่าน–มูเซ ระยะทาง ๖–๗ ไมล์นั่นเอง แต่แรกเมื่อรถยังไม่ออกแล่น หญิงกลางคนนั้นเอาแขนคล้องเสาในรถแล้วกอดไว้แน่น ข้าพเจ้าก็เลยเย้าดูเล่นว่า กลัวหรือ พอดีกับรถเคลื่อนออกจากที่ รถเก่ามากจึงสั่นไปทั้งตัว แกก็เลยเปลี่ยนที่จากกอดเสามาเป็นกอดแขนข้าพเจ้าไว้ ซ้ำเมื่อรถวิ่งเร็วขึ้น แกยิ่งกอดแน่นขึ้น และไม่กอดเปล่ายังบีบเสียจนเจ็บไปอีกด้วย ส่วนปากก็ร้องไปตลอดทางว่า เกาโก เกาโก (ฉันกลัว) คนขับได้ยินเข้าอดหมั่นไส้ไม่ได้หันมาค้อนแล้วดุเอาว่า อีสังแน้ (อะไรน่ะ) แกก็ไม่ฟังเสียง ร้องไปจนกระทั่งถึงที่หมาย ข้าพเจ้านึกถึงยายคนนี้ทีไรเป็นอดขันไม่ได้คิดว่า ถ้าแกได้มานั่งรถเมล์บ้านเราหรือไม่ก็รถจี๊พ เรือบิน แกคงร้องจนขาดใจตายเป็นแน่ และถ้าจะไปบอกแกว่า ขี่รถยนต์เถอะดีถึงเร็วดี นั่งก็สบาย ไม่ต้องเดินให้เมื่อยขา แกก็คงไม่ยอมเชื่อเพราะเข็ดเสียแล้ว

เช่นเดียวกัน ถ้าข้าพเจ้าจะบอกแก่ผู้ที่ตั้งปัญหาถามข้าพเจ้าว่า ข้าพเจ้าไม่รังเกียจที่จะเอาอย่างฝรั่งใช้ของฝรั่ง ถ้าหากสิ่งนั้นเป็นความสะดวกสบายเช่นข้าพเจ้าชอบบ้านแบบฝรั่งที่มีห้องน้ำอยู่ติดกับห้องนอน หรือในห้องนอนทีเดียวนั้น หากเขาไม่เคยเห็นบ้านแบบนี้มาก่อนเขาก็คงไม่ยอมเข้าใจ และนึกไม่ออกว่า ห้องน้ำห้องส้วมจะเอาไปไว้ในห้องนอนได้อย่างไร และมันจะสบายไปกว่าส้วมแบบชนบทที่เขาใช้อยู่โจ้ปู่โจ้ย่า (ชั่วปู่ชั่วย่า) ของเขาได้อย่างไร

ส่วนข้าพเจ้าผู้ชินแต่ชีวิตความเป็นอยู่แบบในเมือง ก็อดคิดไม่ได้เช่นกันว่า พวกเขาทนใช้สัมเหม็น ๆ อย่างนั้นไปได้อย่างไร และเรื่องนี้เป็นความทุกข์อันใหญ่ยิ่งของข้าพเจ้าตลอดเวลาที่เดินทางไปตามบ้านไทยในถิ่นทุรกันดาร ไม่ว่าจะเป็นในอัสสัม รัฐชาน รัฐกะฉิ่น หรือในประเทศญวน ยังนับว่าบุญดีที่ขณะเดินทางหรือขณะพำนักอยู่ตามที่ต่าง ๆ นั้นข้าพเจ้าไม่ได้ป่วยไข้ด้วยโรคท้องเสียที่จะต้องไปสัมในเวลาค่ำคืน ไม่เช่นนั้นแล้ว จะเป็นเรื่องยุ่งกาหลสักเพียงไหน เพราะสถานที่เช่นนี้ ไม่ว่าบ้านไหนบ้านนั้น เขาจะต้องเอาไว้ห่างบ้าน บางบ้านเช่นที่เจ้าล่านี้อยู่ในสวนไกล ขนาดต้องร้องจนเสียงหลงจึงจะพอได้ยิน มิหนำซ้ำบ้านยังตั้งอยู่เชิงเขาโดดเดี่ยว วันดีคืนดีก็จะมีเสือเข้ามาคาบหมาบ้าง ลูกวัวบ้างเอาไปกิน ได้ยินแล้วข้าพเจ้าก็ตุ่มขนเน่อก๊ (ขนลุก) เพราะเพียงแต่คนกับผี ก็น่าหวาดสะดุ้งพออยู่แล้วยังจะมีเสือแถมเข้ามาอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งทำให้ไม่น่าจะลงจากเรือนในเวลาค่ำคืนเลย ข้าพเจ้าจึงต้องฝึกตัวให้เข้ากับดินฟ้าอากาศและสภาพความเป็นอยู่เสมอ แม้ว่าอากาศจะหนาวเย็นเพียงไร ก็ไม่ต้องลุกออกมากลางดึก ซึ่งในบางขณะข้าพเจ้าก็อดคิดไม่ได้ว่า ถ้าบ้านที่พำนักอยู่นั้นมีห้องน้ำบนเรือนหรือใกล้ห้องนอน ตามแบบบ้านสมัยใหม่แล้ว คงจะสะดวกสบายไม่ต้องทนทุกข์ทรมานอย่างนี้ และข้าพเจ้าช่างอยากให้เขาลองสิ่งที่ให้ความสะดวกสบายเช่นนี้ดูบ้าง ถ้าหากลองแล้วยังไม่ชอบเพราะเกรงจะถูกหาว่าปล่อยให้อิทธิพลฝรั่งเข้าครอบงำ นั่นก็จนใจอยู่

ความคิดเรื่องสะดวกไม่สะดวกนี้ ไม่มีวันจะลงรอยกันได้ อย่างใดที่เขาว่าของเขาสะดวก ข้าพเจ้าไม่เห็นว่าจะสะดวกที่ตรงไหน เช่นการที่ผู้ชายไทยนุ่งโสร่งอย่างพม่า เขาว่าของเขาสะดวกนักแล้ว ซึ่งก็อาจจะจริงสำหรับเวลาอยู่กับบ้าน หรือในห้องนอน แต่เวลาออกไปประกอบกิจธุระต่าง ๆ ที่จะต้องออกแรงแบกหาม ป่ายปีน หรือจะเคลื่อนไหว วีง กระโดด กางเกงน่าจะสะดวกกว่า แม้จะเป็นกางเกงแบบไทยใหญ่ที่เรียก โก๋นไต หรือ โก๋นโห่งโย่ง (กางเกงขากว้างแบบกางเกงจีน) ก็ยังดูดีกว่า เพราะผู้นุ่งจะต้องคาดเข็มขัด การเคลื่อนไหวจึงทำได้ทะมัดทะแมงกว่า ยิ่งเป็นเด็กนักเรียนยิ่งเคลื่อนไหวสะดวกยิ่งขึ้น ทั้งยังดูเรียบร้อย ไม่ต้องเดินไปขยับผ้านุ่งไป และข้าพเจ้าได้เห็นแล้วว่า ที่บ่น ๆ กันว่านักเรียนไม่รู้ระเบียบวินัยนั้น เครื่องแต่งกายที่แต่งได้ตามชอบใจนั่น เห็นจะมีส่วนในเรื่องนี้ด้วย ข้าพเจ้าได้เห็นนักเรียนเมืองนายเข้าแถวเดินมาพังสุนทรพจน์ของแม่ทัพพม่าในวันหนึ่ง เห็นแล้วน่ากลุ้มใจไม่น้อยเลย เพราะถึงแม้นักเรียนจะพยายามเดินแถวให้เป็นระเบียบอย่างไรก็ตาม โสร่งที่สีต่าง ๆ กันไม่ผิดสีลูกกวาด ทั้งยังนุ่งสั้นบ้างยาวบ้าง ยื่นพองออกมาข้างหน้าบ้างแฟบบ้าง กับเสื้อก็ใส่ต่าง ๆ กันเช่นนั้น ไม่

ช่วยให้ดูเป็นระเบียบขึ้นเลย เมื่อได้พบขุนปานหล้า ข้าพเจ้าจึงอดถามถึงเรื่องนี้ไม่ได้ และคำตอบก็คือยังทำไม่ได้ เพราะเกรงผู้ปกครองนักเรียนจะเอะอะ ด้วยเป็นเรื่องหมดเปลือง และแม้ข้าพเจ้าจะเห็นว่าโก๋นไตนั้นราคาไม่แพงนัก ถ้าบังคับให้นักเรียนนุ่งก็เป็นการช่วยเศรษฐกิจของรัฐชานด้วย เพราะผ้าเช่นนี้ทำได้ในรัฐชาน และคนทอก็เป็นคนไทย ขุนปานหล้าก็ยังยืนยันว่า เป็นเรื่องป่วยงี้น (เปลืองเงิน) ทำไม่ได้ ทั้ง ๆ ที่โรงเรียนราษฎร์สามารถกำหนดเครื่องแบบของตนเองได้ทุกแห่ง และการนุ่งกางเกงขาสั้นแบบฝรั่งนั้น ทำให้เด็กนักเรียนไทยใหญ่มีท่าทางองอาจทะมัดทะแมง และเป็นระเบียบเรียบร้อยน่าดู แต่นั่นแหละ แต่งตัวอย่างฝรั่ง จิตใจก็จะกลายเป็นพวกฝรั่งไป พวกผู้ใหญ่มักจะพากันคิดอย่างนี้ เป็นอันว่าเรื่องเครื่องแต่งตัวที่ควรจะเป็นเรื่องส่วนบุคคล ก็ได้กลายเป็นเรื่องส่วนรวม เรื่องของประเทศชาติ และคงจะได้เป็นส่วนหนึ่งของแผนการต่อต้านจักรวรรดินิยมด้วย

อันการต่อต้านฝรั่งด้วยการไม่นิยมแต่งตัวตามฝรั่งนั้น เห็นจะพอทำได้สำเร็จ แต่ถ้าจะต่อต้านด้วยการไม่ใช้ของฝรั่งแล้ว เห็นจะยากที่พวกผู้หญิงจะร่วมมือด้วยได้ เพราะในโอกาสเดียวกับที่ขุนโองข่องไม่นิยมอเมริกัน ภรรยาขุนโองข่องก็ได้ใช้ของอเมริกันอยู่หลายต่อหลายอย่าง เข็มขัดยืดสีดำ นั่นก็อย่างหนึ่งละ เพราะกำลังเป็นที่นิยมของผู้หญิงที่นี่ เธอว่ามันทำให้เธอแต่งตัวได้เรียบร้อย ไม่ต้องขยับผ้าซีนบ่อย ๆ ทั้งยังมีสีดำเหมือนหัวซีนที่มักจะแลบออกมาให้เห็นเวลานุ่ง ทำให้ดูไม่แปลกตานัก ลิปสติก แป้งผัดหน้า ผ้าไนลอน แพรอเมริกันสีสดสำหรับทำซีน ลูกไม้สวย ๆ ติดเสื้อชั้นใน ตลอดจนไหมพรมสำหรับถักเสื้อหนาวเหล่านี้ ถ้าไม่ซื้อจากฝรั่งจะได้มาจากไหน บางครั้งขุนโองข่องเองก็ยังต้องไปเที่ยวหาซื้อมาฝากภรรยา เพราะฉะนั้นถึงแม้อังกฤษจะจากไปหลายปีแล้วก็ตาม สินค้าอังกฤษก็ยังเป็นที่นิยมแพร่หลาย และแม้ว่าของต่างประเทศเหล่านี้จะมีราคาแพงยิ่งกว่าของในประเทศสักเพียงใด ผู้หญิงก็หาได้สนใจนักไม่ ต้องการเพียงให้ได้มีของแปลกใหม่ไว้ใช้ไม่ซ้ำกับเพื่อนก็แล้วกัน นางมย้าเต็งเองกล่าวเช่นนั้น ฉะนั้นถึงจะไม่ใช่ของฝรั่ง หากเป็นของแปลกหาไม่ได้ในประเทศ เช่น ส่าหรีอินเดีย แพรจีนเนื้อหนาสีและลวดลายแปลก ๆ ตลอดจนผ้าไหม ซิมเม (เชียงใหม่) และบางกอกลุงยี่ (โสร่งบางกอก) แล้ว เธอก็ยินดีซื้อโดยไม่พิถีพิถันเรื่องราคานัก และเมื่อผู้หญิงสนับสนุนอยู่อย่างนี้ การห้ามการลักลอบส่งสินค้าประเภทเหล่านี้ จึงไม่มีทางทำได้สำเร็จ ที่ชายแดนต่อระหว่างจีนกับไทยใหญ่นั้นมีร้านขายสินค้ามาจากประเทศจีนโดยจำเพาะเลยทีเดียว และผู้ซื้อก็หาใช่ใครอื่นไม่ คือเจ้าหน้าที่ผู้มีส่วนในการดูแลการลักลอบหนีภาษีนั่นเองแหละ

ขณะนี้ผู้หญิงที่เมืองนายกำลังนิยมใส่เสื้อตัวยาวเลยเอวลงมา เป็นเสื้อแบบที่พวกเราใช้กันนั่นเอง ถามได้ความว่าเป็นเสื้อกรุงเทพ ฯ มีคนลักลอบนำมาขาย ที่ปักเป็นลวดลายต่าง ๆ ก็มี หากเป็นเสื้อปักแบบจีนแล้ว ราคาสูงมาก แต่ก็หาซื้อไม่ได้ง่าย ๆ เพราะไม่มีมากนัก แฟชั่นของผู้หญิงไม่ว่าที่ไหนเปลี่ยนไปเรื่อย ๆ นางมย้าเต็งเองก็อยากจะเปลี่ยนมาลองนุ่งซิ่นสำเร็จแบบที่ข้าพเจ้านุ่งบ้าง เสื้อก็มีอยู่หลายแบบที่เธอขอยืมส่งไปให้ช่างตัดเสื้อดู ข้าพเจ้าเองก็ลองคิดแบบและตัดให้เธอใส่ ให้คงเอวสั้นและติดดุมอย่างแบบเสื้อพม่าที่เธอเคยคุ้นอยู่ แต่เปลี่ยนรูปแขนและวาดบ่าเสียไม่ให้ย่น ได้ยินว่าในขณะที่คณะหนุ่มศึกหาญออกทำการใต้ดินต่อต้านพม่านั้น ก็ได้พยายามไม่ให้คนไทยแต่งตัวอย่างพม่า และพวกผู้หญิงก็กำลังหาวิธีกันอยู่ว่า จะแต่งตัวอย่างไรจึงจะเหมาะและสะดวก ยังไม่ทราบผลสุดท้ายตกลงกันว่าอย่างไร

เรื่องที่ข้าพเจ้าว่าไม่สะดวก แต่ของเขาว่าดีแล้วอีกเรื่องหนึ่ง ก็คือเรื่องวิธีกินอาหาร เขาว่าการกินด้วยมือสะอาดด้วยประการทั้งปวง เพราะเป็นมือของเราเอง ล้างเสียก็หมดรังเกียจไปได้ ช้อนหรือซ่อมนั้น ถ้าคนล้าง ล้างไม่สะอาด ก็น่ารังเกียจไม่น้อยทีเดียว เรื่องนี้ข้าพเจ้าก็เห็นด้วย แต่ว่ามือที่ว่าล้างสะอาดนั้น ล้างอย่างไรจึงจะเรียกว่าสะอาด และที่เขาเพียงแต่จุ่มลงในอ่างน้ำ และใคร ๆ ก็จุ่มในอ่างเดียวกันนั้น จะทำให้มือสะอาดได้อย่างไร ที่จริงเรื่องกินด้วยมือนั้น ก็ใช่ว่าเราจะไม่เคยทำกันมา แต่เมื่อได้มาร่ำเรียนเรื่องสุขศึกษา มีโอกาสรู้ว่าอะไรเป็นพาหะของโรค ทั้งโลกก็หมุนเปลี่ยนไปทุกวัน ก็จำต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุการณ์ มีบางท่านว่า อังกฤษครอบครองดินแดนแถบนี้อยู่ช้านาน แต่ไม่สามารถทำให้คนรู้จักใช้ช้อน โดยเฉพาะช้อนกลาง ขึ้นได้เลย ที่จริงในการกินอาหาร เขาใช้ช้อนเหมือนกัน แต่ว่าต่างคนต่างใช้ช้อนของตนนั้นตักแกงจากถ้วยเดียวกัน การใช้ช้อนจึงไม่เกิดประโยชน์อันใด ข้าพเจ้าถูกเจ้าของบ้านทักบ่อย ๆ ว่า เห็นจะไม่ชอบอาหารประเภทแกง เพราะไม่เห็นค่อยกิน ข้าพเจ้าเองก็เสียใจที่เลยพลาดโอกาสได้ชิมแกงชนิดต่าง ๆ ของเขาไปหลายอย่าง นอกเสียจากว่าจะรีบตักไว้ก่อน

ไม่แต่เรื่องอาหาร เรื่องน้ำก็เช่นเดียวกัน ไม่ว่าใครกินจากภาชนะใบเดียวกันได้โดยมิได้นึกรังเกียจ และเมื่อเห็นที่ใส่น้ำกินของนักเรียนเมืองนายแล้ว ข้าพเจ้าก็คิดแล้วคิดอีกว่า จะมีทางแก้ไขอย่างไร เขามีน้ำใส่ปี๊บไว้และมีกระบวยตัก ทุกคนกินน้ำจากกระบวยเดียวกัน ได้พบขุนปานหล้า ข้าพเจ้าก็อดแจ้งเรื่องนี้ไม่ได้ เพราะน่าเชื่อเหลือเกินว่า ถ้าเกิดมีคนใดคนหนึ่งเป็นโรค โรคจะต้องระบาดไปทั่วโรงเรียน เช่นนี้แล้วการเรียนสุขศึกษาจะเกิดประโยชน์อะไร ในเมื่อรู้แล้วไม่ได้ปฏิบัติตาม และคำตอบของขุนปานหล้า ก็ทำให้ข้าพเจ้างงไม่น้อยทีเดียวที่ว่า อย่า

ไปกังวลเรื่องนั้นเลย มันคงไม่มีอันตรายหรอก ถ้าหากมีก็คงตายกันไปนานแล้ว ด้วยว่าน้ำที่นักเรียนกินนั้น ภารโรงไปจ้วงตักมาจากหนองใกล้ ๆ นั่นเอง

แต่ถ้าจะไม่ให้ภารโรงตักน้ำในหนองนั้นมาให้นักเรียนกินแล้ว จะให้กินน้ำที่ไหน เขาตั้งกระทู้ถามข้าพเจ้าอย่างนี้ ข้าพเจ้าเองก็จนปัญญาเหมือนกัน เพราะถ้าจะแก้ต้องแก้อีกหลายเรื่อง เป็นต้นว่า เอาน้ำนั้นมาต้มเสียก่อน ซึ่งคงจะไม่ใช่เรื่องเล็ก ๆ เลยในการที่จะต้มน้ำให้นักเรียนเป็นร้อย ๆ กิน ถ้าเช่นนั้นก็ควรจะหาน้ำที่บริสุทธิ์กว่านั้นมากิน ซึ่งจะมีก็แต่น้ำฝน โรงเรียนมุงด้วยหลังคาสังกะสี น่าจะทำรางรองน้ำฝนได้ และฝนแถบภูเขาอย่างนี้คงจะตกมากพอจะกินได้หลายเดือน แต่ว่าจะต้องมีรางน้ำ มีถัง มีโอ่ง หรือภาชนะอื่นใดไว้รองรับน้ำฝนให้พอเพียง และจะได้สิ่งดังกล่าวแล้วมาจากไหนถ้าไม่มีเงิน แต่ถึงจะมีเงินที่จะบันดาลให้เกิดสิ่งเหล่านั้นพอจะรองรับน้ำฝนได้ ก็ยังไม่แน่ว่าจะได้ผลสมความมุ่งหมายในเมื่อคนที่นี่เขาไม่กินน้ำฝนกัน ขุนโองข่องกล่าวว่ากินน้ำฝนจะทำให้เป็นโรค**คอปอง** (คอพอง คือ คอพอก) เพราะฉะนั้นจึงไม่มีใครกล้ากิน ได้ยินแล้วก็อดนึกแปลกไม่ได้ว่า น้ำห้วย น้ำหนอง หรือน้ำพุที่เขาเรียกน้ำฮู้ หรือ **น้ำออกฮู้**นั้น แท้จริงก็ได้มาจากน้ำฝน ถ้ากินน้ำเหล่านั้นได้แล้ว เหตุใดจะกินน้ำฝนไม่ได้ และทั้ง ๆ ที่เขาไม่กินน้ำฝนกันเลย ข้าพเจ้าก็ยังแลเห็นคอโต ๆ กันหลายต่อหลายคน เรื่องนี้ต้องยกให้เป็นเรื่องของความเชื่อมากกว่าอย่างอื่น เป็นอันว่าปล่อยให้เขาอยู่กับธรรมชาติต่อไปดีกว่า เพราะถึงจะวุ่นวายไปอย่างไรก็ไม่เป็นผล คิดอย่างนี้เสียได้คงจะเป็นที่ยินดีแก่บรรดาผู้ที่ต้องรับผิดชอบในเรื่องความเป็นความตายของชาวบ้านชาวเมืองนี้ โดยเฉพาะขุนปานหล้า ขุนโองข่อง และครูใหญ่ คงจะโล่งอกไปมาก แต่อย่างไรก็ตาม ความวุ่นวายของข้าพเจ้าก็มีผลพอจะทำให้บึบสนิมเขรอะที่ใส่น้ำให้นักเรียนกิน กลายเป็นหม้อดินขนาดใหญ่มีฝาปิดแบบหม้อคะนน ส่วนเรื่องอื่น ๆ ที่ยังไม่ได้แก้ เช่นกระบวยตักน้ำที่ต้องใช้อันเดียวกันทั้งตักทั้งกินนั้นก็เป็นที่รู้กันว่า ยังหาทางแก้ไม่ได้ หรือเขาจะไม่คิดแก้ก็เป็นได้ เพราะเห็นไม่เป็นสิ่งสกปรกน่ารังเกียจแต่อย่างใด ในเมื่อใคร ๆ ก็ใช้กันอย่างนั้นทั่วทั้งบ้านทั้งเมืองพม่า

แต่ถึงอย่างไร เขาก็ยืนยันว่า เด็กของเขาแข็งแรงดี ข้าพเจ้าก็เห็นจริงในเรื่องนี้ เพราะมิฉะนั้นนักเรียนคงจะเดินมาโรงเรียนวันละ ๔ ไมล์ไม่ไหวแน่ ส่วนพวกนักเรียนบ้านใกล้ต้องกลับไปกินข้าวกลางวันที่บ้าน ก็ต้องขึ้นเขาลงเขาวันละสองสามเที่ยว ด้วยว่าโรงเรียนอยู่บนเขา มองดูหน้าตาแต่ละคนไม่เห็นแสดงความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า หรือเบื่อหน่ายแต่อย่างใด เดินไปบ้าง วิ่งไปบ้าง กินขนมไปบ้าง จนกว่าจะถึงโรงเรียน เมื่อถึงแล้ว หากเวลายังเหลือ

ก็ยังลงสนามเล่นกันจนเหงื่อไหลไคลย้อย ทั้งเด็กผู้หญิงผู้ชาย พวกนักเรียนโต ๆ ที่ไม่เล่นอย่างเด็ก ก็หาเวลาเลิกเรียนไปต่อหมากหรือ ต่อป่อลุ้ง (คำอังกฤษที่เรียกตามพม่า) ที่สนามฟุตบอลใหญ่นอกเมือง ขุนโอ่งข่องเป็นนักกีฬาผู้สามารถคนหนึ่งของเมืองนาย หรือจะเรียกว่าของรัฐชานก็เห็นจะได้ ฉะนั้นจึงสนใจเรื่องการกีฬามาก ได้มีการเชิญทีมต่างถิ่นมาแข่งขันกันอยู่เสมอ ผู้คนพลเมืองก็ดูออกจะนิยมการต่อหมาก (การเล่นที่มีการต่อสู้แพ้ชนะเขาเรียกว่าต่อหากเป็นการเล่นธรรมดาจึงใช้คำเล่น แต่ที่นี่ออกเสียงว่า เอ้น) หรือ ต่อป่อลุ้ง นี้ไม่น้อยทีเดียว เมื่อครั้งที่ทีมลางเค้อ ที่ผู้จัดการไร่ยาสูบเป็นหัวหน้าทีมนำมาแข่งขันนั้น ก็รู้กันไปทั่วเป็นที่เอิกเกริกทั้งเมือง โรงเรียนถึงกับหยุด ๑ วัน เพื่อให้นักเรียนได้มาดูและปั่นแฮ้ง (= ให้แรง คือเชียร์) แก่ผู้เล่น และให้ครูประกอบอาหารเลี้ยงแขกและผู้เล่นทั้งสองฝ่ายในตอนค่ำ ข้าพเจ้าเองก็พลอยตื่นเต้นไปด้วย เพราะนานทีปีหนจะได้มีอะไรสนุก ๆ แปลกไปกว่าที่เคยเห็นทุกวัน ๆ และที่น่าสนุกที่สุดสำหรับข้าพเจ้า หาใช่การแข่งขันในสนามนั้นไม่ แต่อยู่ที่ความตื่นเต้นของผู้ดูรอบ ๆ สนาม ถ้าเป็นเด็กก็กระโดดโลดเต้น เมื่อใดที่ฝ่ายตนได้ประตูก็จะมีการโยนหมวก (ผู้ชายที่นี่นิยมสวมหมวกสักหลาดกัน ทั้ง ๆ ที่นุ่งโสร่ง ใส่รองเท้าแตะ) แสดงความยินดี ซึ่งกว่าจะไปตามหาหมวกของตนพบก็พลาดดูตอนดี ๆ ไปเสียหลายตอน พวกผู้ใหญ่ที่เป็นผู้หญิงจะเต้นแร้งเต้นกาไปกับเด็กด้วยไม่ได้ ก็ใช้เสียงร้องเรียกชื่อ อ้าย อะไรต่อมิอะไร ไปตามความสนิทคุ้นเคยที่มีต่อผู้เล่นนั้น ๆ ทำให้ได้มีโอกาสได้ฟังสำเนียงแปลก ๆ อย่างที่จะไม่ได้ยินเขาใช้ในโอกาสอื่น กว่าการแข่งขันจะยุติ ผู้ดูก็ เฮ่อโอ้น โน้นเจ๋อ–อ (อ่อนอกอ่อนใจ) ไปตาม ๆ กัน

เสร็จการแข่งขันแล้ว บรรดาผู้ดูผู้เล่นที่ได้รับเชิญให้ไปในงานเลี้ยงที่จัดขึ้นที่โรงเรียนต่างก็กลับไปเตรียมตัวแต่งตัวใหม่ ดูเหมือนจะเป็นครั้งแรกที่ข้าพเจ้าได้เห็นแขกผู้มาในงานแต่งตัวกันสวยงามและเรียบร้อยน่าดูทั้งหญิงและชาย สมกับจะใช้คำว่า แช่ม* ของเขา แขกผู้ชายหลายคนแต่งตัวแบบสากล รวมทั้งขุนโองข่องด้วย พวกนักกีฬาถึงจะยังนุ่งกางเกงขาสั้นก็ยังดูเรียบร้อยและทะมัดทะแมงยิ่งกว่าจะนุ่งโสร่ง แขกผู้หญิงนั้นสวยเสมออย่างเคย และนางมย้าเต็งก็เป็นแช่มยิ่งกว่าใครเช่นเคยทั้งหน้าตาผิวพรรณและเครื่องแต่งกายทั้งหมดในที่นั้น เห็นจะมีแต่ครูใหญ่คนเดียวที่ยังคงแต่งตัวตามแบบพม่า ซ้ำยังพูดภาษาพม่าเสียอีกด้วยในเวลากล่าวเปิดงาน จนข้าพเจ้าออกจะเสียใจว่าไม่ควรมาในที่ที่เขาพูดในภาษาที่ตนฟังไม่รู้เรื่องเลย แต่ครั้นถึงคราวที่หัวหน้าทีมลางเค้อเป็นผู้กล่าวตอบขอบคุณชาวเมืองนาย ผู้จัดให้มีการแข่งขันและ

---

* คำนี้เรียกว่า แค่ม และคนที่อื่นก็ออกเสียงอย่างนั้น แต่คนที่เมืองนายออกเสียง ค ที่มากับสระอิ เอะ แอะ เป็น ช เสียง จึงมาตรงกับคำ แช่ม ของเรา ทั้งความหมายก็ยังคล้ายกันมากอีกด้วย

เลี้ยงต้อนรับครั้งนี้ ท่านผู้พูดคงจะเห็นใจข้าพเจ้าว่าฟังภาษาพม่าไม่เข้าใจ จึงพูดเป็นภาษาไทยใหญ่ ท่านผู้นี้เป็นชาวสามก๊าที่มีสำเนียงแปลกไม่เหมือนเพื่อน มักจะถูกล้อเลียนอยู่เสมอ แต่ข้าพเจ้ากลับรู้สึกว่า สำเนียงของท่านคุ้นหูยิ่งกว่าของคนเมืองนาย เพราะเสียงใกล้ไปทางเสียงเชียงใหม่มาก ทำให้อดขอบคุณท่านไม่ได้ ที่ช่วยให้ข้าพเจ้าได้รู้เรื่องบ้างว่า เขาพูดอะไรกัน และผู้พูดคนอื่น ๆ ก็ได้พูดภาษาไทยใหญ่ด้วยกันทั้งหมด พึงแล้วชวนให้รู้สึกว่า การแข่งขันเพื่อกระชับไมตรี และเพื่อให้คนไตอ่อมล่อมพ่อมกัน (สามัคคีพร้อมเพรียงกัน) น่าจะไม่ให้ผลสมเจตนาคุ้มทุนและแรงที่ลงไป เพราะในถ้อยคำที่ ย่องย้อ (สรรเสริญเยินยอ) กันไปมานั้นก็ยังอดมีเรื่องแพ้เรื่องชนะแทรกอยู่ด้วยไม่ได้

ก่อนจะกลับ ท่านผู้จัดการไร่ยาสูบได้คาดคั้นขุนโอ่งข่องเป็นอย่างมาก ให้พาข้าพเจ้าไปเที่ยวลางเค้อบ้าง แต่โชคข้าพเจ้าไม่ดี จึงไม่มีโอกาสได้ไปเยี่ยมที่ต่าง ๆ ใกล้เคียงกับเมืองนายเลย แม้เมืองต้น เมืองหางจะอยู่ห่างเมืองนาย ๑๐๐ กว่าไมล์เท่านั้น ก็ไม่มีผู้ใดกล้าพาไป และข้าพเจ้าก็ไม่คิดจะเสี่ยงภัยไปด้วย ด้วยว่าเหตุการณ์ที่พ่อค้าชาวอินเดียถูกโจรจับตัวไปเรียกค่าไถ่ และถูกฆ่าตายเสียในป่าข้างทางนั้น ย่อมยืนยันได้ดีว่า การเดินทางในถิ่นที่แถวนี้ไม่ปลอดภัยพอ หากไม่จำเป็นด้วยธุรกิจการค้าหรือราชการแล้ว มักไม่มีผู้ใดเดินทางไปพ้นถิ่นของตน และคงจะเป็นเพราะอุปสรรคอย่างนี้ประกอบกับความไม่สะดวกในการเดินทางที่ต้องข้ามห้วยลึกหลอยสุง (ดอยสูง) อยู่ตลอดทางกว่าจะไปมาหาสู่ถึงกันได้นี่เอง ที่ทำให้ความ อ่อมล่อมพ่อมกั๋น มีได้ยาก แม้จะต่างเรียกตนเองว่า ไต๋ ก็ยังอดไม่ได้ที่จะรู้สึกว่าตนเป็นไตพวกไหนถิ่นไหน ทั้งไตแต่ละถิ่นแต่ละพวกก็มักจะมีความผิดกันทั้งทางภาษา แบบแผนความเป็นอยู่ตลอดจนความคิดอ่าน ยิ่งเรื่องอาหารการกินก็ยิ่งเป็นเรื่องธรรมดาที่จะต้องต่างกันไปเพียงแต่เรื่องกินข้าวเหนียวข้าวเจ้า ก็จะเห็นได้ว่า ชาวไทยใหญ่ไม่ได้ถือว่าเป็นอาหารสำคัญประจำถิ่นตรงกัน ที่เมืองนายไม่กินข้าวเหนียวกันเลย นอกจากที่มาปรุงแต่งกินเป็นขนมเช่นข้าวหลาม แต่ที่เมืองหนองซึ่งห่างออกไปราว ๒๐๐ ไมล์ กินข้าวเหนียวเป็นประจำ มหาเทวีเมืองนายเป็นชาวเมืองหนอง บรรดาญาติและคนสนิทที่ติดตามมาอยู่ด้วย อดบ่นไม่ได้ว่า คิดถึงข้าวเหนียว ๕ วัน มีโอกาสได้ซื้อจากกาด จึงจะได้ลิ้มรสข้าวเหนียวเสียครั้งหนึ่ง คนไทยที่อื่นส่วนมากถึงหากไม่กิน

ข้าวเหนียว ก็คงไม่เดือดร้อนมากนัก เพราะข้าวเจ้าเหนียวอยู่มากแล้ว คนที่เป็นโรคกระเพาะอาหาร บางทีต้องเปลี่ยนมากินข้าวพม่าเสียบ้าง เช่นเจ้าของบ้านที่ข้าพเจ้าพักอยู่ด้วยต้องกินข้าวพม่าเป็นประจำทุกเย็น เพื่อให้ย่อยง่ายเพราะข้าวพม่าร่วนและซุยกว่า ส่วนรสชาตินั้นแล้วแต่ชอบ ข้าพเจ้ามาติดใจรสข้าวไทยเสียจนรู้สึกว่าข้าวร่วนซุยนั้นหมดรสชาติไปทีเดียว แต่ส่วนที่ทำไมคนบางถิ่นกินข้าวเหนียว บางถิ่นกินข้าวเจ้านั้น ข้าพเจ้าไม่ทราบเหตุผลเหมือนกัน

การที่แต่ละถิ่นมีความต่างกันบ้างนั้น เห็นจะได้ประโยชน์ตรงที่ไม่ต้องแย่งผลิตสินค้ากัน ถิ่นใดผลิตสิ่งใดได้ก็ผลิตเรื่อยไป คนอื่นก็ไปทำอย่างอื่นและก็จะเห็นว่าต่างก็มีของประจำถิ่นที่ดีมีชื่อเสียงแปลกๆ กันออกไป เช่นส้มโอ ที่เขาเรียกหมากโอนั้น พันธุ์เชียงลมเป็นดีที่สุด หากเป็นหมากจ๊อก (ส้มพันธุ์ส้มจีน) ต้องมาจากหมอกใหม่ จึงจะรสแหลม มะพร้าวเมืองนายนับว่ามีชื่อเสียงที่สุด ส่งไปขายถึงมันดะเล หากเป็นเครื่องดองของกิน ก็ต้องเลือกซื้อเป็นถิ่นๆ เหมือนกัน เช่น หน่อเหว่ (หน่อเหี่ยว) คือหน่อไม้แห้ง ต้องเป็นของเมืองปั่นจึงจะอร่อย ถ้าเป็นพักก๊าดส้ม (ผักกาดดอง) และโถ่พูขน (เต้าหู้ยี้) แล้ว น้ำคำทำได้ดีกว่าใคร ส่วนถั่วเน่าปรุงเครื่องทำเป็นแผ่นนั้น ของน้ำคำ และเชียงตุงปรุงรสอร่อยกันไปคนละทาง ถ้าเป็นอาหารปรุงแต่ง เขาก็ยกย่องว่า หมูส้มเมืองหนองกินหวาน (อร่อย) นักหนา เรื่องเหล่านี้ดูเหมือนแม่บ้านจะรู้ดีกว่าใคร และข้าพเจ้าเองก็พลอยมีส่วนได้รู้เห็นไปด้วย เพราะนางมย้าเต็งจะบอกคุณลักษณะตลอดจนแหล่งผลิตให้ข้าพเจ้าทราบทุกครั้งที่เธอชี้ชวนให้ข้าพเจ้ารับประทาน ข้าพเจ้าจึงมีโอกาสรู้จักเมืองปั่น หมอกใหม่ โดยไม่ต้องไป และเชื่อว่าคนที่นี่ก็คงจะรู้จักชื่อของถิ่นนั้นๆ ก่อนที่จะรู้จักเจ้าของถิ่น หรือได้ไปเห็นถิ่นนั้นๆ เอง เช่นเขารู้จัก พักจี๊เม้งกอก ก่อนได้เห็นคนบางกอก คนบางกอกที่เห็นผักชีที่เขาเรียกผักชีบางกอกนี้แล้ว ก็คงจะอดงงไม่ได้ว่าเขาได้ชื่อนี้มาอย่างไร แม้ที่คนไตเมาเรียกกระดาษที่เขาใช้ประดับห้องพระ พื้นสีขาว พิมพ์เป็นลายประแจจีนสีฟ้าว่า เจ้เม้งกอก (กระดาษบางกอก) นั้น ก็น่าประหลาดแท้ทีเดียวว่า ชื่อนี้ติดมาตั้งแต่เมื่อไหร่ และอย่างไร ในเมื่อตราที่ประทับบอกอย่างชัดเจนว่า ทำในอังกฤษ และที่สำคัญก็คือ ข้าพเจ้าไม่เคยเห็นกระดาษชนิดนี้เลยในบ้านเมืองเรา

เรื่องศิลปะ โบราณวัตถุ ตลอดจนนิยายพื้นถิ่น เขาต่างก็มีแปลกๆ กันไป เช่น พวกเมืองหนองจะมีแบบแผนการรำที่เขาเรียก ก้าสาด ต่างกว่าคนที่อื่น มีเด็กนักเรียนคนหนึ่งเป็นชาวเมืองหนองรำเป็น เคยรำให้ข้าพเจ้าดูเสมอ และบรรดาครูและผู้ที่รู้ศิลปะการรำ จะบอกได้ว่า การรำแบบที่นางมย้าเด็กนักเรียนผู้นั้นรำ เป็นแบบของชาวเมืองหนอง แต่ส่วนผู้ที่ยังไม่คุ้นกับศิลปะการรำของเขาเช่นข้าพเจ้าจะไม่เห็นต่างกันกับแบบพม่าเลยจำเพาะท่าบางท่าที่รำคู่

เท่านั้นที่คล้ายพ้อนของเรา การรำของเขาต้องยักคิ้วและยื่นคางเข้าจังหวะกับเพลงด้วย บังเอิญนางมย้าผู้แสดงเป็นเด็กอายุ ๗ ขวบก็เลยน่าเอ็นดูและเพลงที่นางมย้าชอบร้อง ก็มีชื่อเหมาะกับนิสัยคนไทยดี คือ **เค้อไต๊เค้อเจ้าเค้อขุน** (เครือไทยเครือเจ้าเครือขุน)

นอกจากนี้ เมืองหนองยังรักษาแบบแผนการรำต่าง ๆ ไว้ได้ คือการรำดาบสองมือ ที่เรียก**เจิ๊งหลาบ** (เชิงดาบ) และการรำของนางกิ่งก้ะหร่ากับตัวโต๊ ข้าพเจ้าเห็นในภาพยนต์ที่เจ้าฟ้าถ่ายไว้แต่ครั้งมีการบวชเณร เห็นนางกิ่งก้ะหร่า (นางกินนร) สวมหน้ากากเป็นหน้าขาวสวยเหมือนผู้หญิงทั้ง ๆ ที่ใช้ผู้ชายเล่น ส่วนปีกหางกางออกหุบได้เข้ากับท่ารำ ตัวโต๊นั้นเป็นสัตว์ประเภทหนึ่งใช้คนเต้นคล้ายสิงห์โต เสียดายที่ยังไม่มีโอกาส**ได้เห็น**ของจริง

ส่วนนาฏศิลปแบบเมืองนายโดยเฉพาะนั้นข้าพเจ้ายังไม่ได้ยินผู้ใดกล่าวถึง เท่าที่ได้เห็นการแสดงสองสามครั้งตลอดเวลาที่พำนักอยู่ที่นี่ ก็เห็นจะเป็นแบบพม่าเสียโดยมาก แต่ว่าการละครของพม่าก็ได้วิวัฒนาการไปตามกาลเวลา แต่แรกข้าพเจ้าได้ยินเขาโจษกันเรื่อง**สาดม่าน** (ละครพม่า) ที่จะแสดงใน**ปอย** (งาน) ประจำปีของเมืองนายตลอด ๗ คืน คิดว่าคงจะได้ดูละครรำแบบคลาสสิกอย่างที่เคยเห็นมา แต่ครั้นมีโอกาสได้ชมการแสดงของคณะที่เขาหามาแสดงนี้แล้ว จึงได้ทราบว่า เขาไม่ได้เล่นแต่ละครรำอยู่อย่างเดียว ในปัจจุบันนี้ คนกำลังนิยมละครแบบสมัยใหม่ที่มีทั้งพูดและร้องเพลงสากลประกอบ การรำจึงใช้เพียงแต่แสดงสลับฉากเท่านั้น และด้วยเหตุที่การแสดงต้องแสดงตั้งแต่ ๒๑.๐๐ น. จนถึงรุ่งแจ้ง ดอนดึกใกล้สว่างเขาจึงเล่นหุ่นกระบอก ที่เรียก **ย่กเต๊** แทน เพลงที่แสดงประกอบการเล่นหุ่นกระบอก เป็นเพลงทำนองเดียวกันเป็นส่วนมาก ถ้าเพลงนี้ขึ้นก็เป็นที่รู้กันว่า ถึงเวลาเริ่มแสดงย่กเต๊แล้ว ข้าพเจ้ามีโอกาสตื่นมาชมเขาครั้งหนึ่ง ซึ่งออกเสียดายที่ฟังภาษาไม่เข้าใจ ถ้าฟังภาษาเข้าใจคงจะ**ดู**ได้สนุกกว่านั้น แต่กระนั้นก็อดชมศิลปะการแสดงหุ่นของเขาไม่ได้ หุ่นกระบอกของเขาไม่ใช้เชิดแต่ใช้เชือกชักทางหัวอย่างเดียวกับของอินเดีย การชักของเขาแนบเนียน ดูไกลๆถ้าไม่เห็นเชือกแทบจะสังเกตไม่ได้ว่า หุ่นนั้นเคลื่อนที่ไปได้อย่างไร เรื่องที่แสดง ไปอย่างไรมาอย่างไรก็เหลือจะเดา เพราะมาดูตอนกลาง ๆ เรื่อง และเขาคงเล่นติดต่อกันมาตั้งแต่คืนแรกแล้ว เห็นมีพระยานาคท่าที่แผ่พังพานดูพิลึกกึกกือ เพราะเขาทำตัวใหญ่มาก หุ่นที่เป็นตัวผู้หญิง ทำท่าตกใจแล้วก็เศร้าโศกนั้น ดูสมบทจนไม่น่าจะเป็นการแสดงของหุ่น จึงเห็นว่า พม่าเขายังรักษาศิลปะของเขาไว้ได้เป็นอย่างดี ส่วนที่เป็นของเก่าก็รักษาไว้อย่างของเก่า ส่วนที่จะประดิษฐ์คิดสร้างให้เป็นแบบใหม่ ก็คิดให้เป็นของใหม่ที่ไม่ปนกัน การแสดงละครสมัยใหม่ของเขาจึงน่าจะใหม่มาก

สำหรับผู้ดูแถบนี้ เช่น มีการใช้ชายจริงหญิงแท้ มีการกอดจูบเวลาเข้าพระเข้านาง การใช้ฉากเลื่อน ฉากหมุน การใช้แสงสี บางตอนฉายให้เห็นภาพเห็นเงา เข้ากับจังหวะเพลง และเพลงมีทำนองแปลกใหม่ แต่งเป็นทำนองเพลงพม่าเองบ้าง ดัดแปลงจากเพลงฝรั่งบ้าง เพลงอินเดียบ้าง ข้าพเจ้าได้ยินคำว่า โยเดีย บ่อย ๆ เวลาเจ้าหน้าที่วิทยุประกาศชื่อเพลง ยังไม่มีโอกาสได้ถามผู้ใดว่า คำ โยเดีย นั้น เป็นชื่อเพลงหรือบอกว่าเป็นเพลงที่ดัดแปลงทำนองมาจากโยเดีย ฟังเองก็จับไม่ถนัดว่าจะเหมือนกับเพลงสากลเพลงใดของเรา แต่จะเป็นเพลงดัดแปลงมาหรือแต่งใหม่อย่างไรก็ตาม ก็นับได้ว่า เพลงสากลเหล่านี้ กำลังเป็นที่นิยมของคนรุ่นหนุ่มรุ่นสาว ฉะนั้นถึงแม้ว่าจะมีผู้พยายามฟื้นฟูภาษาไทยใหญ่ให้เป็นที่สนใจของชาวไทยใหญ่เองและวิธีที่คิดว่าน่าจะได้ผลก็คือ คิดแสดงละครขึ้นให้เป็นละครแบบสมัยใหม่อย่างที่นิยมกันแต่ให้พูดและร้องเพลงเป็นภาษาไทยใหญ่ และดูเหมือนว่าจะได้ผลอยู่บ้าง แต่กระนั้นก็ยังไม่จับอกจับใจคนวัยรุ่นเท่ากับละครพม่า ซึ่งมีเพลงทำนองแปลก ๆ ใหม่ ๆ น่าฟัง ทำให้ชวนดูกว่าละครไทยใหญ่ที่ใช้เพลงพื้นเมือง ร้องทำนองซ้ำไปซ้ำมาตลอดเรื่อง เพราะเพลงพื้นเมืองเหล่านั้นมีทำนองอยู่เพียงไม่กี่ทำนอง เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว เรื่องที่จะห้ามกันวัฒนธรรมพม่าไม่ให้ไหลบ่าเข้ามาในรัฐฉาน หรือจะห้ามความนิยมชมชอบในสิ่งแปลกใหม่เหล่านั้น ย่อมเป็นการยากไม่ผิดกับการห้ามวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาในดินแดนภาคพื้นเอเซียนี้ พยานที่เห็น ก็คือคนยอมอดตาหลับขับตานอนตลอด ๗ คืน เพื่อจะมาดูสิ่งที่ตื่นตาตื่นใจสำหรับเขา และดูเหมือนว่าถ้าจะเอาภาพยนตร์ฝรั่งมาฉายแข่งกับภาพยนตร์พม่า เขาก็คงเลือกดูภาพยนตร์พม่ามากกว่าเพราะเขาเข้าใจภาษาพม่า และเข้าใจวัฒนธรรมของพม่าดีเกือบเหมือนของเขาเอง เรื่องนี้เป็นความหนักใจของผู้ที่รับผิดชอบเกี่ยวกับบ้านเมืองไทยใหญ่ทุกคน ซึ่งที่จริงถ้าไม่มีประวัติศาสตร์มาคอยเตือนให้ระลึกนึกถึงความหลังอยู่เสมอแล้ว ก็ไม่น่าจะทุกข์ร้อนไปทำไม แต่ว่าเรื่องอย่างนี้แม้จะอภัยให้กันได้โดยง่าย แต่ก็ลืมได้ยาก คนอังกฤษคงจะกลัวอย่างนี้ จึงไม่กำหนดให้วิชาประวัติศาสตร์เป็นวิชาบังคับ แม้อังกฤษจะจากพม่าไปแล้ว วิชาประวัติศาสตร์ก็ยังไม่ใช่วิชาบังคับอยู่นั่นเอง ใครไม่ชอบไม่ต้องเรียน และถึงจะเรียนก็ไม่ต้องเรียนตลอดทั้งในประเทศนอกประเทศอย่างของเราด้วย คนไม่ชอบวิชาประวัติศาสตร์จึงได้รอดตัวไป

อันที่จริง ข้าพเจ้าก็ไม่รังเกียจวิชาประวัติศาสตร์นัก แต่ว่าการมาสอบค่าไทยของข้าพเจ้ามุ่งมั่นอยู่แต่ที่ภาษาและความเป็นอยู่ในปัจจุบันของเขาเป็นสำคัญก่อน ข้าพเจ้าจึงจำต้องละเว้นเรื่องในอดีตของเขาไว้ กับทั้งจะสนใจประวัติศาสตร์โดยไม่ให้การเมืองมาพัวพันเลยนั้น

ย่อมจะทำได้ยาก และเพื่อไม่ให้ต้องยุ่งเกี่ยวกับเรื่องการบ้านการเมืองของเขา ข้าพเจ้าจึงไม่พูดถึงประวัติศาสตร์ของชาติเขาเสียเลย แต่ก็ช่างหลีกเลี่ยงได้ยากเสียจริงไม่ว่าจะพูดเรื่องอะไร ต้นเหตุจะต้องเนื่องมาจากเหตุการณ์ในอดีตทั้งสิ้น เป็นต้นว่า จะถามเขาว่าเหตุใดคนเมืองนายจึงมีน้อยนัก ไม่เห็นจะมีสักกี่พัน เขาก็ตอบว่า เพราะรบกันตายหมด และไม่ต้องถามต่อไปว่ารบกับใคร เพราะใคร ๆ ก็รู้อยู่ว่า ชาวเมืองนายสู้รบกับพม่ามาโชกโชนเพียงไร และเรื่องอะไรจะน่าตื่นเต้นเท่าเรื่องที่คนไตตึ๊กซึก (ทำศึก) กับพม่าเห็นจะไม่มี แม้แต่เพียงเรื่องพม่า (คงจะสักคนเดียวละกระมัง) ออกเสียงคำไทยไม่ชัด คำมะเขือส้ม ออกเป็นมะเขือส้น (พม่าไม่มีเสียงแม่กม) และเจ้าฟ้าองค์ที่แล้วได้ยินเข้า เลยเอาดาบฟันคอตาย ก็ยังเป็นเรื่องเล่ากันสนุกสนาน จนฟังไม่ถนัดว่าเป็นเรื่องจริงหรือนิทานกันแน่ แต่จะเป็นเรื่องประเภทไหนก็ตาม ก็มีความจริงที่สำคัญแฝงอยู่ว่า ไทยเมืองนายกับพม่าไม่เคยอยู่กันปกติสุขเลย และทั้ง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กันฉันศัตรูอยู่ตลอดเวลานี้ วัฒนธรรมพม่าก็ยังเข้ามามีอิทธิพลเหนือชาวเมืองนายยิ่งกว่าไทยพวกอื่น ๆ ยิ่งเป็นวัฒนธรรมทางภาษาด้วยแล้วยิ่งไม่ต้องพูดถึงเลย ฉะนั้นจึงมีใครต่อใครหลายคนอดแปลกใจไม่ได้ ที่เห็นข้าพเจ้าเลือกเมืองนายเป็นที่เรียนภาษาชานใต้ แต่ว่าท่านเหล่านั้นก็ไม่ได้แนะนำว่า ถ้าไม่ให้เลือกเมืองนายแล้วควรจะเลือกเมืองใด จึงพอจะกำหนดมาตรฐานของภาษารัฐชานใต้ลงไว้ได้

ถ้าจะพูดไปตามประวัติศาสตร์ การที่วัฒนธรรมพม่าเข้ามาสู่ชาวไทยใหญ่นั้น ก็หาใช่ความผิดของผู้ใดโดยเฉพาะไม่ ถ้าจะโทษก็ต้องยกให้เป็นเรื่องทางการเมือง เหตุการณ์ทางการเมืองทำให้ชาวไทยใหญ่เสียอิสรภาพ (เป็นส่วน ๆ ไป) แก่พม่าไปหลายต่อหลายครั้ง และเมื่อใดที่ต้องเป็นข้าพม่า พม่าก็จะเกณฑ์เจ้าฟ้าให้ส่งลูกสาวลูกชายไปไว้ยังกรุงอังวะคงจะต้องการยึดตัวไว้เป็นตัวจำนำ หรือจะเป็นเครื่องหมายแสดงความเป็นเมืองขึ้นอย่างใดอย่างหนึ่ง เหตุนี้เองเจ้าชายเจ้าหญิงเหล่านั้น จึงรับเอาวัฒนธรรมพม่าซึมซาบเข้าไปโดยไม่รู้ตัว เมื่อมีโอกาสกลับมาบ้านเมืองของตน จึงเผยแพร่วัฒนธรรมเหล่านั้นไปยังประชาชนชาวไทยใหญ่ด้วย ฉะนั้นไม่ว่าจะเป็นภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี คนตรี นาฏศิลป หรือศิลปะใด ๆ ก็ตาม จึงมักจะเห็นแบบแผนอย่างพม่าแฝงเป็นเค้าอยู่เสมอ ภาษาสุภาพหรือราชาศัพท์ที่ใช้สำหรับเจ้าฟ้า ภาษาศาสนา และภาษาวรรณคดี ต่างก็มีคำพม่าเข้ามาปะปนมิใช่น้อย ทั้งยังนิยมกันว่า ภาษาวรรณคดีที่ไพเราะซาบซึ้งนั้นควรจะมีคำพม่าผูกผสมผสานกับคำไทย เพราะจะได้ทั้งเสียงและความหมายอันลึกซึ้ง ดังเช่นบทพรรณนาเดือนต่าง ๆ ของเจ้าหน่อคำ กวีเอก

แห่งแคว้นแสนหวีเป็นตัวอย่างอยู่ ส่วนภาษาและสำนวนที่ใช้ตามปกติธรรมดานั้น ก็คงจะมีไม่น้อยที่พูดและคิดเป็นแบบภาษาพม่า เท่าที่ข้าพเจ้าฟังและรู้สึกสะดุดหู เพราะใช้ไม่เหมือนของเรา และสอบถามดูปรากฏว่า ใช้ตามภาษาพม่านั้น เห็นจะได้แก่คำ **เอากว่า** (เอาไป) **เอามา** ในภาษาพม่ากรรมอยู่หน้ากริยา และถ้ามีคำกริยาผสมมาด้วยกันอย่างเช่น **หยู่ตฺว้า** (เอาไป) **หยู่ลา** (เอามา) ก็จะต้องใช้ติดกันไปเสมอ ไทยใหญ่ก็เช่นกัน เช่นพูดว่า **เอามาเค้ตั่นข้า** แทนจะเอากรรมแทรกไว้ระหว่าง**เอา** กับ **กว่า** หรือ **มา** เป็น **เอาเค้ตั่น** (ดินสอ) **ข้ามา** อย่างที่ใช้ในภาษาเรา เรื่องคำพม่าในภาษาไทยใหญ่นี้ ที่จริงก็คงจะไม่ผิดกันกับคำบาลีสันสกฤตในภาษาไทยเท่าไรนัก ภาษาของเราทั้งหรูหราและรุงรังไปด้วยคำในภาษาทั้งสองนี้เช่นไร ภาษาไทยใหญ่ก็เป็นเช่นนั้น สาเหตุที่พูดกันไม่เข้าใจ คงเป็นเพราะคำภาษาอื่นเข้ามามีอิทธิพลอย่างนี้ด้วยประการหนึ่ง ซึ่งทำให้ดูเหมือนว่า เราต่างคนต่างไม่ได้พูดภาษาไทยด้วยกันเลย

ด้วยเหตุที่คำพม่าเข้ามาปนอยู่ในภาษาไทยใหญ่เป็นอันมากนี่เอง เวลาเรียนภาษาไทยใหญ่ ข้าพเจ้าจึงต้องหมั่นถามครูว่า คำใดเป็นคำพม่า คำใดไม่ใช่ โดยเฉพาะคำที่เขาใช้ต่างกับของเราเช่น **ต๊วย** ที่แปลว่า ดู **ทั่ง** แปลว่า คิด นึก จึก แปลว่า ชอบ เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้แน่ใจจะได้ไม่หลงเข้าใจผิดพิจารณาลากเข้าหลักเกณฑ์การกลายเสียง ด้วยสำคัญว่าเป็นคำคำเดียวกันแต่ออกเสียงผิดแปลกกันไป คำบางคำได้ยินเสียงแล้วพอจะเดาได้บ้างว่าเป็นคำพม่าอย่างแน่นอน เช่น **ซั้นซ้า** (คิด) **จู๊ซ้า** (พยายาม) **เจ๊ซู้** (กตัญญู) **ตะวัก** (คิดคำนวณ) หรือ **ส่างฉ่าง** (คิด) ดังนี้ แต่บางคำได้ยินแล้วยังปลงใจไม่ได้ง่าย ๆ ว่าเป็นคำพม่า เพราะฟังคล้ายคำไทยที่เราใช้อยู่ เช่น **พักตุ๋เจ๊ล้า** (หน้าต่างชนิดใช้ไม้ค้ำ) ฟังคล้าย **ไขลา** ของเรา ยิ่งเป็นคำพยางค์เดียวด้วยแล้วยิ่งตัดสินใจได้ยาก เช่นคำว่า **ซ้าง** มักใช้คู่กับ**ล้าง** เป็น **ซ้างล้าง** แปลว่าพ้นจากหรือใส อย่างคนเจ็บที่พ้นจากไข้ จิตใจปลอดโปร่งสบาย ก็ว่า **ซ้างล้างเจ๋อ–อ** (ใจใส) เขาว่า **ซ้าง** เป็นคำพม่าทั้ง ๆ ที่เสียงคำนี้น่าจะเป็นคำ **ส่าง** ยิ่งกว่าอื่น

ส่วนที่รู้ได้แน่ว่าเป็นคำพม่าก็คือ คำที่ซ้อนคู่มากับคำไทย ที่เท่ากับช่วยแปลความหมายของคำภาษาอื่นด้วย ยืนยันให้รู้แน่ด้วยว่าไม่ใช่คำไทย ได้แก่คำ **เปี่ยวม่น** (สนุกสนาน) **เปี๊ยะแหน** (แสดง) **ช้าว้าง** (วาง) **จ๊อกแหวน** (กระโดด) เหล่านี้ ที่จริงข้าพเจ้าก็ออกเห็นด้วยกับพวกที่ไม่นิยมภาษาพม่า และพยายามจะกำจัดคำพม่าออกไปให้หมดจากภาษาไทยใหญ่ ว่าคำเหล่านี้ไม่จำเป็นใช้ในภาษาเลย เพราะเมื่อใช้เข้าคู่กันแล้ว ไม่ได้ช่วยทำให้เกิดความหมายแปลก

ไปกว่าเดิมจนนิดเดียว บางคนใช้ เปี่ยว คำเดียว บางคนชอบคำไทยก็ใช้ ม่น (ม่วน) คำเดียว ก็ได้ความหมายเท่ากัน หรือจะใช้ เปี๊ยะ ความก็หาต่างกับคำ แหน (เห็นจะตรงกับคำแนะของเรา) ไปไม่ บางแห่งจึงใช้ เปี๊ยะฮ่างเปี๊ยะโต๋ หรือ แหนโต๋แหนคั้ง ในความว่าแสดงตัวแสดงให้เห็นตัว ได้เช่นเดียวกัน แต่ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า ชาวเมืองนายถูกอิทธิพลภาษาพม่าครอบงำ ฉะนั้น จึงมักจะได้ยินคำพม่าปนมากับคำไทยอยู่ตลอดเวลา แม้แต่จะพูดว่า ว้างไว่ ก็ไม่เห็นจะเป็นคำที่ออกเสียงยาก ฟังลำบากแต่อย่างใด แต่เขาก็ยังนิยมใช้คำว่า ช้าไว่ มากกว่า คนที่นิยมภาษาพม่าก็ว่า ช้า ใช้ในความหมายได้กว้างขวางกว่า เช่น ช้าป่าง แปลว่า หยุดพักเหนื่อย ช้าลิ่ก แปลว่า แปลว่า สอน สอนอ่าน ช้าตั๊บ หมายถึงตั้งค่ายพัก และ ช้าต้อง คือ ถ่ายยา ด้วยความจำเป็นที่คำไทยมีความหมายแคบ ไม่ครอบคลุมได้กว้างเท่าคำพม่าเช่นนี้ คำพม่าจึงยังจำเป็นอยู่ เหมือนอย่างจะใช้คำที่มีความหมายว่า คิด หากจะใช้คำ ไค่เจ๋อ–อ ของไทยอยู่คำเดียว ย่อมไม่เป็นที่เข้าใจได้ดีเท่าที่จะใช้คำพม่าว่า ซิ้นซ้า (คิดไตร่ตรอง) ทั่ง (คิดเห็น) ตะวัก (คิดคำนวณ) และ ส่างฉ่าง (คิดพิจารณาโดยรอบคอบ) เรื่องนี้ข้าพเจ้าก็เห็นจริงด้วย เพราะโลกก้าวหน้าไป ความเจริญในด้านต่าง ๆ มีมากขึ้น ภาษาที่ใช้ก็จะต้องเปลี่ยนแปลงตามไปด้วยแน่นอน แต่กระนั้น ข้าพเจ้าก็ไม่เข้าใจเลยว่า เหตุใดคำ มัก ที่ใช้ในความว่า ชอบ ในทุกถิ่น จึงมาถูกจำกัดความหมายในภาษาไทยใหญ่ ให้หมายว่า ชอบอาหาร อยู่อย่างเดียว ส่วนชอบของอื่น ๆ กลับใช้คำพม่าว่า จึก ถ้าไม่ชอบคำ มัก จะไปใช้คำว่า ทุกเจ๋อ–อ (ถูกใจ) อย่างคนไทยบางถิ่นใช้ ก็ยังจะเข้าทีเสียกว่า

แต่ว่าเรื่องของภาษาเป็นเรื่องบังคับกันไม่ได้ ถ้าเขาไม่นิยมใช้แล้ว แม้คำนั้น ๆ จะถูกอย่างไม่มีอะไรจะถูกเท่า ก็กลายเป็นคำที่ถูกอยู่แต่ในพจนานุกรมเท่านั้น เพราะฉะนั้นสมาคมวรรณคดีชานจึงพยายามดำเนินงานในเรื่องนี้ คือนอกจากจะหาทางค้นคำเก่าและสร้างคำใหม่ขึ้นมาใช้แทนคำพม่าแล้ว ยังต้องหาทางเผยแพร่ปลูกความนิยมให้คนหันมาใช้คำไทย เมื่อใดที่ข้าพเจ้าเรียกมะพร้าวว่า หมากอุ๋น จึงมักจะถูกทักว่า พม่าพูดภาษาทำไม ใช้ หมากป๊าว สิ จึงจะถูก และขุนปานหล้าพยายามนักหนาที่จะให้บรรดาครูเลิกใช้คำ ตาน ของพม่าที่แปลว่าชั้นเรียน และให้ใช้คำไทยว่า จั้น แทน แต่คำเหล่านี้ล้วนเป็นคำที่คนที่นี่ไม่เคยได้ยินไม่เคยใช้ ฉะนั้นจะให้เขายอมรับใช้ง่าย ๆ ดูก็ออกจะผิดวิสัย มิหนำซ้ำคำบางคำก็ออกเสียงยากฟังลำบาก อย่างเช่นเขาจะนำคำเกรงใจของเราไปใช้แทนคำ อะหน่า ของพม่า แม้จะออกเสียงเป็น เกร๋งเจ๋อ–อ ตามเสียงของเขาก็จะมีสักกี่คนที่จะผืนออกเสียงที่เขาไม่เคยคุ้นได้ทุกเมื่อเชื่อวัน ความหมายที่ใช้ก็อีกเล่า คำพม่าบางคำเขาใช้จนคุ้นเขาย่อมรู้สึกว่ามันใช้ได้สมใจ ได้ความหมายเต็มที่ตามต้องการ ถ้าจะ

เปลี่ยนมาใช้คำไทย คำไทยต้องมีความหมายได้เต็มที่อย่างนั้นด้วยจึงจะใช้ได้ถนัด อย่างคำว่า ซุ้ง ที่แปลว่าใช้นั้นเขาพยายามคิดกันอยู่นาน ว่าควรจะเอาคำไทยคำใดมาแทน พวกทางแสนหวีเสนอให้ใช้คำ ตื๊อ ที่แปลว่า ถือ เช่นเดียวกับที่ใช้ในถีนตน ซึ่งใช้ได้ทั้ง ตื๊องึ้น (ใช้เงิน) ตื๊อกุ๊บ (สวมหมวก) และ ตื๊อแค่บติ๋น (สวมรองเท้า) คนเมืองนายที่อยู่ไกลออกไปใช้คำว่า ยิบ (หยิบ) แต่คนที่เคยใช้ ซุ้ง ก็ยังรู้สึกว่า คำเหล่านี้มีความหมายไม่เท่า ซุ้ง อยู่นั่นเอง การจะเปลี่ยนแปลงรวดเร็วแบบพลิกแผ่นดิน จึงเป็นเรื่องทำไม่ได้ง่าย ๆ จนทำให้ผู้คิดเปลี่ยนแปลงออกจะรู้สึกท้อถอยอยู่ไม่น้อยทีเดียว

สิ่งที่พอจะทำได้ในขณะนี้ มีอยู่อย่างเดียวคือ บอกให้กันและกันรู้ว่า คำที่พูดนั้นเป็นคำพม่า ส่วนจะหลีกเลี่ยงไม่พูดและมาพูดคำไทยแทนให้ทันท่วงทีนั้น ต้องแล้วแต่ความสามารถและความพยายามของแต่ละบุคคลไป ข้าพเจ้าเองก็พอใจที่จะได้รู้ว่า คำใดเป็นคำพม่า เพื่อประโยชน์แก่การเรียนภาษาพม่าต่อไปข้างหน้า แต่ถ้าถามเขาบ่อย ๆ ว่า คำนั้น ไต๊เย่งม่าน (ไทยเอาอย่างพม่า) หรืออย่างไร ผู้ถูกถามคงจะรำคาญ จึงมักจะตอบว่า ม่านเย่งไต๊ (พม่าเอาอย่างไทย) บ้างไม่ได้หรือ แล้วก็เลยสาธยายเรื่องราวทางประวัติศาสตร์อันเนื่องด้วยพม่าและไทยใหญ่ ผู้พูดกางแผนที่ประเทศพม่าระหว่าง ค.ศ. ๑๒๘๗–๑๕๓๑ ให้ข้าพเจ้าดู แล้วก็ชี้ให้ดูตามรอยที่แสดงว่า ดินแดนที่มีพวกชาน (ไทยใหญ่) อยู่นั้นกว้างใหญ่เพียงไร ทางใต้ลงไปสุดเขตตะนาวศรีทีเดียว เป็นอันว่า ดินแดนพม่าก่อนที่พม่าจะตั้งตัวเป็นปึกแผ่นนั้น เคยอยู่ในครอบครองของไทยใหญ่มาก่อน นับเป็นเวลาร้อย ๆ ปี ฉะนั้นคำไทยใหญ่จะไม่เข้าไปมีอิทธิพลในภาษาพม่าบ้างเทียวหรือ

ด้วยเหตุผลเช่นนี้ ข้าพเจ้าจึงจำต้องหันมาสนใจประวัติศาสตร์ของเขาอีกครั้งหนึ่ง โดยเฉพาะที่ว่าด้วยอาณาจักชานในระหว่างยุคนั้น และก็ได้ทราบว่า ชนชาติไทยใหญ่ในสมัยนั้นเก่งกล้าสามารถเพียงใด และสิ่งหนึ่งซึ่งชาวไทยใหญ่ที่ได้เรียนประวัติศาสตร์ภาคภูมิใจนักหนาก็คือ ข้อความที่ปรากฏอยู่ในหนังสือแบบเรียนประวัติศาสตร์ของอาจารย์ฮาวีว่า วาเรรุ (มะกะโทหรือพระเจ้าฟ้ารั่ว) เป็นพ่อค้าชาวไทยใหญ่ หาใช่มอญไม่

อันที่จริงเรื่องที่มะกะโทจะเป็นมอญหรือไทยใหญ่นั้นดูก็ไม่เห็นจะมีความสำคัญแก่ข้าพเจ้าเท่าไรนัก แต่บังเอิญข้าพเจ้าได้ไปร่ำเรียนภาษามอญมาหลายเดือน กับทั้งต้องเรียนราชาธิราชที่เริ่มต้นด้วยประวัติมะกะโท ขณะที่เรียน ก็เรียนด้วยความรู้สึกว่า มะกะโทเป็นวีรบุรุษของมอญอยู่ตลอดเวลา เพราะฉะนั้นมาได้รู้อย่างนี้จึงอดทึ่งไม่ได้ และก็อดนึกถึงชาวมอญผู้สนิท

คุ้นเคยไม่ได้ด้วย คิดว่าเรื่องนี้คงจะเป็นความรู้ใหม่สำหรับเขาเช่นเดียวกัน มิฉะนั้นข้าพเจ้าคงทราบเรื่องเสียแต่ครั้งยังอยู่ที่มะละแหม่งแล้ว ข้าพเจ้าจึงจัดการส่งข่าวไปยังอาจารย์ทุนชวยและดอว์ซอชิน และแจ้งไปด้วยว่าถ้ามีทางจะหาความกระจ่างในเรื่องนี้ได้อย่างไรแล้ว ขอให้ข้าพเจ้าได้ทราบด้วย แต่ว่าโอกาสน้อยเต็มที ขณะนี้ชาวมอญมีประวัติศาสตร์ชาติของตนก็คือราชาธิราชฉบับที่ได้ไปจากปากลัดอยู่ฉบับเดียวเท่านั้น จะหาฉบับอื่นสอบเทียบกันก็หาไม่ได้ ถ้าจะหาได้ก็คงมีแต่ฉบับที่พม่าบันทึกเอาไว้เท่านั้น และเรื่องประวัติศาสตร์ก็สำคัญอยู่ที่คนบันทึกนี้แหละ หากไปอ่านฉบับภาษาอังกฤษ ซึ่งส่วนมากมักจะได้หลักฐานจากทางพม่า จะได้เห็นข้อความว่าในสมัยที่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องและมังรายกะยอชวารบกับพระเจ้าราชาธิราชนั้น ทหารพม่าห้าวหาญเก่งกาจนัก เพียงเห็นพม่ามาแค่ ๒ คน มอญตั้ง ๑๐๐ ก็หนีหมด แต่ถ้ามาอ่านฉบับมอญที่ไทยเราแปลมา จะได้เห็นแต่ข้อความที่มอญเย้ยหยันพม่าว่าหน้าโง่ หาความคิดมิได้ ทั้งกลยุทธกลวิธีการรบของพม่าก็ดูจะอ่อนกว่ามอญเป็นอันมาก รบคราวไรก็มีแต่พ่ายแพ้ ไพร่พลล้มตายเป็นจำนวนมาก อ่านแล้วนึกไปไม่ถึงเลยว่า มอญจะต้องพ่ายแพ้แก่พม่าในที่สุด แต่ว่าเมื่อเราเอามาเรียน เราเรียนเหมือนนิยายอิงประวัติศาสตร์ อ่านเล่นสนุกๆ หาได้นึกว่าเป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นจริงๆ ไม่ แม้นักเรียนมอญเองก็คงรู้สึกเช่นเดียวกัน จึงไม่มีผู้ใดสนใจเรื่องข้อเท็จจริงเท่าไรนัก แม้เรื่องที่วาเรรุ (พระเจ้าฟ้ารั่ว) ของเขากลายเป็นไทยใหญ่ไปเช่นนี้ เขาก็คงได้แต่เพียงรับรู้ ส่วนที่จะไปค้นคว้าหาข้อเท็จจริงนั้น คงหาคนเอาธุระยาก

ในที่สุดข้าพเจ้าก็ทราบจากท่านอาจารย์พระยาอนุมานราชธนว่า เมื่อท่านได้รับทราบเรื่องนี้แล้วก็ได้มีหนังสือไปถึงนาย ยี.อี. ฮาร์วี เพื่อขอทราบข้อเท็จจริงและเหตุผลยืนยัน และคำตอบของนายฮาร์วีผู้แต่งตำราเล่มนั้นก็คือ หนังสือประวัติศาสตร์พม่าฉบับนักเรียนนี้ย่นย่อมาจากเล่มใหญ่ และคำว่า "อาจจะ" ที่มีในเล่มใหญ่ ก็เลยถูกย่นย่อหายไปในเล่มเล็กนี้ด้วย ข้อความที่ควรจะเป็นว่า "วาเรรุอาจจะเป็นพ่อค้าชาวไทยใหญ่" ก็เลยกลายมาเป็นพ่อค้าไทยใหญ่ไปจริงๆ แต่ถึงจะมีคำ *อาจจะ* หรือไม่มีก็ตาม ก็น่าสงสัยอยู่มากว่า เหตุใดน้องสาวมะกะโทจึงมีชื่อว่าเมนางอุเริน (ไทยเรียกแม่นางอุ่นเรือน) และแม่นางสินทยาลูกสาวตะละพญา ที่ได้มาเป็นชายาของพระเจ้าฟ้ารั่ว ก็มีคำนำหน้าชื่อว่าเมนางเช่นเดียวกัน คำนี้ไม่มีความหมายในภาษามอญ ชื่อพ่อลาวแก่นท้าวก็เช่นเดียวกัน ไม่ได้มีลักษณะเป็นชื่อมอญเลย ทั้งไม่มีความหมายด้วยและในประวัติศาสตร์พม่าตอนนี้ก็มีเรื่องราวพัวพันกันอยู่ระหว่างชน ๓ ชาติ คือ พม่า มอญ และไทยใหญ่ เพราะเป็นสมัยที่ชาวไทยใหญ่บ่าจากเหนือลงใต้ ที่ได้มาเป็นใหญ่ก็มี ตกไปเป็นข้าเขาก็มีดังที่

ปรากฏในราชาธิราชว่า ไทยกาเหลไทย เมหยัง* ถูกพม่าเกณฑ์มาเป็นทัพหน้ารบกับมอญหรือที่กลมกลืนไปเป็นพม่าเสียก็คงมีไม่น้อย บางแห่งนักประวัติศาสตร์จึงระบุชื่อลงไว้ว่า Shan-Burman ชาวไทยใหญ่จึงได้อวดนักหนาว่า ดินแดนไทยใหญ่เคยกว้างใหญ่ไพศาล และถ้าจะสำรวจดูเชื้อชาติของชาวพม่าแถบพม่าเหนือลงไปถึงตองอู แม้กระทั่งเมาะตะมะและสะเทิมแล้ว จะเห็นว่าคนที่มีเชื้อชาติเป็นไทยใหญ่ ไม่ใช่พม่าแท้นั้น มีจำนวนไม่น้อย แต่ด้วยเหตุที่คนเหล่านี้ต้องอยู่ใกล้ชิดกับพม่า พูดภาษาพม่า ก็จำเป็นอยู่เองที่จะต้องกลายเชื้อชาติไปเป็นพม่า ที่ยังคงพูดภาษาไทยใหญ่ของตนอยู่ได้นั้นมีจำนวนน้อยนัก เจ้าขุนสาม ผู้เป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายวัฒนธรรมของรัฐชานได้เคยออกสำรวจ และได้พบคนไทยใหญ่ที่ยังพูดไทยใหญ่ได้ อาศัยอยู่ในเขตพม่ามากมายหลายแห่งด้วยกัน แต่ว่าก็ยังไม่ได้จำนวนที่แน่นอน เพราะคนเหล่านี้เขามักจะเรียกตัวเองเป็นพม่า เมื่อพูดพม่า แต่งตัวอย่างพม่า ก็ยากจะรู้ได้ จนกระทั่งได้ไปถึงถิ่นฐานบ้านช่องของเขา ได้ฟังเขาสนทนากันในหมู่พวกของเขา จึงจะรู้ได้ว่าเขายังคงรักษาวัฒนธรรมของเขาได้มากน้อยเพียงไร แต่ที่สูญหายไปหลายชั่วคนแล้วก็มี คนในรุ่นนี้ที่บรรพบุรุษเคยเล่าบอกไว้ว่า ต้นตระกูลเป็นไทยใหญ่ก็จะบอกกันต่อ ๆ มาพอให้ได้รู้ไว้ว่าตนมีเชื้อสายเป็นไทย แต่ที่สืบสาวไปไม่ได้ ก็ถือว่าตนเป็นพม่าไป แต่อย่างไรก็ตาม ความรู้สึกว่าตนเป็นเชื้อชาติใดนั้น สำคัญที่ภาษาเป็นอย่างยิ่งด้วย ปัญหาสำคัญทางการเมือง จึงมาตกที่เรื่องภาษาอีก ไม่ว่าจะเป็นพม่า มอญ ไทยใหญ่ ต่างก็มาเพ่งเล็งกันที่เรื่องภาษา พม่าก็อยากให้คนทุกคนในดินแดนพม่าใช้ภาษาพม่า ส่วนชนชาติอื่นที่เคยมีวัฒนธรรมของตนเองมาแต่ดั้งเดิม ต่างก็ต่อสู้เพื่อจะใช้ภาษาของตนเอง ถือภาษาของตนสำคัญเท่าเทียมกับภาษาพม่า ข้าพเจ้าได้มาประสบพบเห็นด้วยตัวเองอย่างนี้แล้ว อดรู้สึกเห็นใจทุกฝ่ายไม่ได้ ถ้าเป็นพม่าจะลำบากยากใจแค่ไหน ที่คนอยู่ในดินแดนที่เรียกว่าพม่าด้วยกัน แต่พูดภาษาพม่าไม่ได้ แต่ถ้าเป็นไทยใหญ่หรือมอญบ้าง ก็จะเดือดร้อนสักเพียงไร ที่มีภาษาของตนแต่ใช้ไม่ได้เต็มที่ เรียนหนังสือก็ต้องเรียนเป็นอีกภาษาหนึ่ง ซึ่งรูปลักษณะภาษาผิดไปคนละทางไม่คล้ายคลึงกันเลย การจะเรียนให้รู้ดีทั้งสองภาษาจึงไม่น่าจะมีทางทำได้ นอกเสียจากว่าถ้าอยากจะเก่งภาษาพม่า ก็ต้องละภาษาของตนเองไว้ก่อน และเพราะเหตุที่คนละเลยภาษาของตนมาช้านานนั้นเอง การดำรงเชื้อชาติ สร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่เชื้อชาติของตนจึงมีได้โดยยาก

แต่ว่าจะมีใครสักกี่คนที่จะฝังจิตฝังใจอยู่กับอดีต ในเมื่อเหตุการณ์ในปัจจุบันของพม่า (พ.ศ. ๒๕๐๑) กำลังสร้างความผันผวนอลเวงอย่างไม่รู้ว่าอนาคตจะเป็นเช่นไร ความแย้งชัด

*ไทยกาเหล ไทยเมหยัง คือไทยเมืองกาเล และเมืองยาง อันเป็นเมืองสำคัญในประวัติไทยใหญ่ เมืองยางในปัจจุบันนี้อยู่ห่างมิตจินาราว ๑๐๐ กว่าไมล์

ระหว่างพรรคของอูนุและส่วยเย้ง (อูบาส่วยและอูจ่อเย้ง) ก็นับเป็นเรื่องใหญ่ที่ไม่รู้ว่าจะไปลงเอยกันอย่างไรอยู่เรื่องหนึ่งแล้ว มิหนำซ้ำไม่ช้าไม่นานก็ยังมีเรื่องน่าคิดเกิดขึ้นอีกเรื่องหนึ่ง คือ รัฐบาลอูนุประกาศออกมาว่า จะเลื่อนการเลือกตั้งไปจนถึงเมษายน และในระหว่างนี้จะได้เชิญนายพลเนวินมาจัดตั้งรัฐบาลทหารปกครองบ้านเมืองต่อไป เพียงแต่ชาวพม่าด้วยกันก็ยังวุ่นวายใจไม่แน่ว่ารัฐบาลทหารมาดีหรือมาร้าย ต่างยังจำกันได้ถึงคราวที่ญี่ปุ่นใช้ทหารครอบครองเมื่อตอนสงครามโลกครั้งที่สอง การแสดงความคิดเห็นวิจารณ์ความคิดนี้ของอูนุจึงมีเป็นประจำในหน้าหนังสือพิมพ์ เช่นนี้แล้ว ผู้ที่ไม่ใช่ชาวพม่า แต่ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐบาลเดียวกันจะยิ่งเดือดร้อนว้าวุ่นสักเพียงไหน เพราะคนที่นี่ไม่ว่าใครพากันกลัวเกรงทหารทั้งนั้น ข่าวที่แพร่สะพัดไปว่า ลุ่กซึ็กเต๋อุบเปิ่งเม้ง (ทหารจะครองเมือง) จึงทำให้ชาวไทยใหญ่โดยเฉพาะคนเมืองนายไหวหวั่นอยู่ไม่น้อยทีเดียว และเพียงแต่ลูกศึกจะปกครองบ้านเมืองอยู่ไกล ๆ ก็ยังพอจะทนได้ แต่ยังไม่ทันที่รัฐบาลเนวินจะรับมอบหมาย ก็มีข่าวใหญ่กระจายไปรวดเร็วรู้กันทั่วบ้านทั่วเมืองว่า ลุ่กซึ็กเต๋มาซ้าตั๊บ คือทหารจะมาตั้งกองทหารที่เมืองนาย และกองทหารก็มาตั้งจริงตรงตามข่าวนั้น การมีทหารอยู่ใกล้ ๆ อย่างนี้จึงออกจะน่าอึดอัดใจเสียจริง การโจษขานของชาวบ้านร้านตลาดจึงมีหนาหูขึ้นเป็นประจำวัน แต่เรื่องจะมาดีหรือมาร้าย ก็อยู่ที่ประชาชนพลเมืองด้วย ถ้าดีมากก็คงจะดีไป ดังภาษิตไทยใหญ่ว่าไว้ว่า หลี่ต่อหลีพักจึ๊กบ๊เน่อซ่ะ จ้ะต่อจ้หมักน่ะกบ๊เข้าเหย็น (ดีต่อดีเหมือนผักชีกับลาบ ชั่วต่อชั่วเหมือนสมอกับข้าวเย็น) ขุนโองข่องก็เชื่อเช่นนี้ ฉะนั้นจึงเริ่มสันถวไมตรีด้วยการเลี้ยงต้อนรับคณะนายทหารอันมีแขกทั้งฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือนเป็นจำนวนหลายสิบด้วยกัน

การเลี้ยงต้อนรับนั้นเห็นจะได้ผลอยู่บ้าง อย่างน้อยก็ทำให้เกิดความสบายใจขึ้นทั้งสองฝ่าย ฉะนั้นจึงดูไม่สู้จะแปลกนัก เมื่อเห็นฝ่ายทหารขันอาสามาช่วยเหลือกิจธุระฝ่ายสังคมสงเคราะห์ ซึ่งสมาคมต่าง ๆ กำลังดำเนินกิจการอยู่ และถึงแม้ในตอนแรก ๆ คนจะโจษจันกันถึงความแปลกที่คนเดินทางต้องถูกค้นกระเป๋าเพื่อหาอาวุธที่อาจจะซุกซ่อนอยู่ หรือผู้มีอาวุธ (โดยเฉพาะปืน) อยู่ในครอบครอง จะต้องไปแจ้งต่อทางการบ้านเมือง แต่ไม่ช้าก็เห็นเป็นของธรรมดา และพากันลืมเสียสิ้น และพูดที่จริงเห็นจะเป็นเพราะคนเหล่านั้นมีสิ่งที่น่าสนใจยิ่งกว่าเรื่องการบ้านการเมือง และอะไรจะมาทำให้คนที่นี่สนใจจนลืมทุกสิ่งทุกอย่างได้เท่าเรื่อง ต่อล้อง (เล่นการพนัน) เห็นจะไม่มี

งานประจำปีที่เมืองนาย

งานประจำปีของเมืองนายเป็นที่เลื่องลือรู้กันทั่วในเขตชานใต้ แม้จะอยู่ห่างไกลก็ยังมีคนนับวันคอยให้ ปอย (งาน) นั้นมาถึงเร็ว ๆ นางมย้าเต็งเจ้าของบ้านของข้าพเจ้าก็เป็นคน

หนึ่งละที่พูดถึงอยู่แทบทุกวัน ทั้งยังพยายามอย่างยิ่งที่จะไม่ให้ข้าพเจ้าจากเมืองนายไปก่อนจะถึงเวลาเริ่มปอย ข้าพเจ้าจึงเป็นอีกคนหนึ่งที่ตั้งตาคอย อยากจะรู้ว่ามันสนุกสนานสักแค่ไหน และก็เห็นแล้วว่า ที่เขาว่า เปี้ยวม่น (สนุกสนาน) นักหนานั้น เป็นเพราะมีการพนันให้เล่นหลายชนิดด้วยกันนั่นเอง ขณะนี้ดูเหมือนว่ากิจธุระการงานต่าง ๆ จะยุติลงชั่วคราว ผู้คนพลเมืองจะสนใจพูดถึงกันแต่ว่า โชคชาตาใครเป็นอย่างไร ใครฝันอะไร ถ้าฝันอย่างนั้นจะมีความหมายเป็นอะไร จะไป โท้ถี่ (แทงหวย) ตัวไหนดี ถ้าถี่เมื่อค่ำออกตัวนี้ แทงซ้ำจะดีหรือไม่เป็นอย่างไร ข้าพเจ้าจึงพลอยได้รู้เรื่องถี่ไปกับเขาด้วย และดูออกจะเป็นศาสตร์ชนิดหนึ่งสำหรับบางคนทีเดียว เช่นคนหนึ่งฝันว่าไฟไหม้ที่อกเบื้องซ้าย เมื่อไปพิจารณาดูตัวต่าง ๆ ทั้ง ๓๖ ตัว (บางทีเขาเรียกตามคำไทยใหญ่ว่าสามซิบฮกโต๋) ในถี่นั้นแล้ว ก็เห็นว่า ตัวที่อยู่ตรงอกเบื้องซ้ายของรูปคนที่เขาทำไว้ให้ดูนั้น เป็นตัวนกยูง จึงแทงนกยูง และปรากฏว่าถูกได้เงินเป็นอันมาก ส่วนที่แทงผิดและเสียเงินไปพอ ๆ กันหรือมากกว่านั้น ไม่มีผู้ใดพูดถึงเลย บีหนึ่ง ๆ คนที่จะต้องหมดเนื้อหมดตัวไปกับการนี้คงจะมีไม่น้อย เพราะงานที่ทางการอนุญาตให้เล่นการพนันได้นี้ เวียนกันมีทั่วไปในรัฐชาน คนในรัฐชานจึงมีโอกาสที่จะแสวงหาความเพลิดเพลินพร้อม ๆ กับหายนะได้สะดวกกว่าคนที่อื่น ๆ แต่อย่างไรก็ตาม รายได้จากงานออกร้านประจำบีนี้ ก็เป็นรายได้ประจำของเจ้าฟ้าแต่ละเมืองแต่ละรัฐไป บีหนึ่ง ๆ ไม่น้อยกว่า ๘,๐๐๐ จั๊ด บางถิ่นอาจจะถึง ๑๐,๐๐๐ จั๊ด ซึ่งก็ได้มาเป็นค่าซ่อมแซมถนนหนทางบ้าง ทำนุบำรุงโรงพยาบาลบ้าง โรงเรียนบ้าง สุดแต่ความขาดแคลนของสถานที่นั้น ๆ ส่วนที่จะมาเป็นค่าโบนัสประจำบีสำหรับเจ้าฟ้าและมนตรีตลอดจนบริพารนั้น ก็คงจะมีบ้างเป็นธรรมดา แต่นับเป็นส่วนน้อย เพราะรายได้อื่น ๆ ยังมีมากกว่า เช่นทางเมืองนาย รายได้จากไม้สักทำให้เจ้าฟ้ามีโอกาสทำนุบำรุงบ้านเมืองได้มากพอทีเดียว แต่โอกาสที่เจ้าฟ้าจะดูแลบ้านเมืองเองดังเช่นทุกวันนี้ ก็เหลือน้อยมากแล้ว ยิ่งเปลี่ยนรัฐบาลเป็นรัฐบาลทหาร การคืน อาณา (อำนาจ) ของเจ้าฟ้า ก็ยิ่งจะถูกรวบรัดให้เป็นไปเร็วขึ้น ทั้งนี้เพื่อสะดวกแก่การปกครองบ้านเมือง ขณะนี้สิ่งที่ยังต่อรองกันอยู่ ก็มีเพียงเงินค่าบำเหน็จสำหรับเจ้าฟ้าแต่ละรัฐเท่านั้น ซึ่งถ้าสำเร็จเด็ดขาดลงเมื่อใด การปกครองบ้านเมืองของรัฐชานก็คงต้องเปลี่ยนแปรรูปไปจากเดิมมิใช่น้อยทีเดียว

แต่ว่าการเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์ใด ๆ อาจจะทำได้ไม่ยากนัก การเปลี่ยนแปลงความคิดจิตใจของคนนี่สิ จะทำได้โดยง่ายดังใจหรือไม่ ยังน่าสงสัยอยู่ ทั้งนี้เพราะความเคยชินที่คนไทยใหญ่มอบให้เจ้าฟ้าเป็นผู้นำมาตลอดเวลาร้อย ๆ บี คงไม่ทำให้คนเหล่านั้นถือสิทธิ์ในการเป็นราษฎรสามัญด้วยกัน ด้วยการทำตนเทียบเทียมด้วยประการต่าง ๆ ได้ทันที ขณะนี้ข้าพเจ้ายังนึก

ภาพไม่ออกเลยว่า ถ้าเจ้าฟ้าคืนอาณาแผ่นดินไปแล้ว และแม้ท่านเองจะถือความเท่าเทียมกันเท่าที่ควรจะเป็นแล้ว ประชาชนผู้ที่เคยแต่หมอบคลาน กราบกราน และรับคำว่า **ต่างโหน่อ** (ต่าง แปลว่า ทูล บรรทุก **ต่างโห** จึงเห็นจะตรงกับคำทูลเกล้า ฯ) มาชั่วปู่ชั่วย่าแล้ว จะเลิกแสดงความนอบน้อมดังกล่าวแล้วนั้นเสียได้ ในปัจจุบันแม้เจ้าฟ้าและมหาเทวีบางองค์จะยินดีให้ข้าไพร่ไตเมืองของตน นั่งเก้าอี้เข้าเฝ้าเช่นเดียวกับผู้มาเฝ้าชาติอื่น ๆ มีพม่าเป็นต้น แต่ผู้ที่ถือตนเป็นข้า ไม่ใช่เจ้า ก็หาอาจเอื้อมขึ้นไปนั่งไม่ ฉะนั้นถึงแม้ว่าการคืนอาณาของเจ้าฟ้าจะเป็นเรื่องใหญ่ที่จะทำให้สถาบันอันมีมาหลายร้อยปีเสื่อมสลายไปก็ตาม แต่ความเคารพรักใคร่ในเจ้าก็คงหาสลายลงไปได้ง่าย ๆ ไม่ จึงมีผู้เชื่อกันว่า ถ้าหากเจ้าฟ้าประสงค์จะกลับเข้ามามีส่วนในบ้านเมืองโดยทางการเลือกตั้งแล้ว คงจะไม่ผิดหวังแน่นอน เจ้านางเฮินคำ มหาเทวีแห่งรัฐหย่องห่วย ผู้ได้รับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎรสมัยที่แล้วเป็นตัวอย่างในเรื่องนี้ได้ดี

แต่เรื่องการบ้านการเมือง ถ้าไม่กระทบกระเทือนใครโดยจำเพาะแล้ว ใครคงไม่อยากไปคิดให้ไม่สบายใจ อย่างที่ว่า **ลาตกว๊ามเค้อเม้งเจ๋อ–อลู่** (พูดเรื่องการเมืองใจเสีย) เรื่องที่เจ้าฟ้าจะต้องคืนอำนาจ เป็นเรื่องส่วนได้ส่วนเสียของเจ้าฟ้าโดยตรง จึงดูเหมือนว่าจะมีแต่เจ้าฟ้าเท่านั้นที่จะคิดไตร่ตรอง ส่วนคนนอกนั้นก็ได้แต่คอยดูเหตุการณ์ว่าจะดีขึ้นหรือเลวลงอย่างไร เรื่องนี้ต้องนับเป็นโชคดีอย่างหนึ่งที่คนไทยใหญ่ที่นี่ไม่ค่อยสนใจอะไรจริงจัง ได้แต่คุยไปบ่นไปเลิกแล้วก็แล้วกัน คนที่เป็นห่วงบ้านเมืองจึงอดบ่นไม่ได้ว่า **ก๊นไต๊เอ๋าโหม่ติ๋นมกเต้าอุบกัน** คือคนไทยได้แต่เอาหัวแม่ตีนหมกขี้เถ้าคุยกัน* และถ้าจะว่าเป็นเพราะคนที่นี่เชื่อเรื่องกรรมและมองเห็นอะไรเป็นอนิจจังไปเสียหมดก็เห็นจะไม่ผิด เวลาที่ควรจะมาคิดเรื่องบ้านเมืองจึงกลายเป็นไปคิดเรื่อง **ต๊างหลู่ต๊างต๋าน** (การทำบุญทำทาน) ซึ่งจะเป็นทางทำให้ได้บุญกุศลสืบไปชาติหน้าและจะได้ไปสวรรค์นิพพานในที่สุด อันเป็นยอดปรารถนาของผู้ที่นับถือพุทธศาสนาที่นี่ ฉะนั้นไม่ว่าเมื่อใดใครจะจัดงานหลู่ชนิดใด ๆ ขึ้น คนจึงมักจะชื่นชมยินดีอนุโมทนาด้วยเสมอ และผู้ที่จะชื่นชมยินดีอย่างจริงใจนั้น เห็นจะได้แก่ผู้รักสนุก เพราะงานบุญอย่างนี้ที่จะไม่ให้มีเครื่องสนุกครึกครื้นประกอบด้วย เห็นจะหาได้ยาก

---

* ความนี้คงจะได้มาจากการคุยไปพลาง ผิงไฟไปพลาง ในขณะอากาศหนาว ยิ่งคุยยิ่งเพลินจนเท้าที่มเข้าไปในกองเถ้าก็ยังไม่รู้สึก

ข้าพเจ้าได้มีโอกาสไปร่วมงานบุญและงานสนุกของเขาอย่างนี้หลายครั้ง และทุกครั้งก็อดคิดไม่ได้ว่า เรื่องสนุกกับเรื่องจะไปสวรรค์นิพพานนั้นเป็นเรื่องเดียวกันหรืออย่างไร อย่างเช่นงานฉลองพระที่วัดพะร้าโหลงนั้น เขาก็มีระบำรำพ้อนให้ผู้ไปไหว้พระดู จริงอยู่ แม้ว่าสถานที่ที่เขาเรียกว่าวัดจะเป็นแต่ที่ประดิษฐานพระพุทธรูปเท่านั้น ไม่มีพระภิกษุสงฆ์อยู่ด้วย และผู้ที่มาพ้อนรำนั้นจะมีแต่เด็กผู้ชายทั้งนั้นก็ตาม แต่การที่จัดแสดงระบำตรงลานเบื้องหน้าพระประธานองค์ใหญ่ มีเสียงดนตรีดังอึกทึก เสียงคนดูดังเฮฮานั้น ดูออกจะขัดกับความสงบของสถานที่และของผู้ที่เจตนาจะไปไหว้พระอยู่ไม่น้อยทีเดียว แต่เขาก็คงถือว่าเป็นการเล่นรื่นเริงนานทีปีหนทั้งเป็นงานฉลองที่ต้องการความครึกครื้น ถึงจะเหมาะบ้างไม่เหมาะบ้าง ก็ไม่น่าจะถือเป็นเรื่องสำคัญอะไรนัก ที่สำคัญคือ ให้คนรู้สึกสนุกและอยากมาร่วมงานเท่านั้นก็พอแล้ว งานปอยของเมืองนายจึงต้องจัดไว้ใกล้ ๆ กับงานออกพรรษา ถึงเวลาเที่ยวสนุกก็สนุกไป ใครอยากต่อล้องโท้ถี่ดูละคร ดูภาพยนตร์ก็ดูไป แต่ครั้นถึงเวลาจะทำบุญเขาก็ทำกันอย่างทุ่มเททั้งเงินและแรงอย่างเต็มที่ที่จะทำได้ทีเดียว

นางมย้าเต็งบอกแก่ข้าพเจ้าไว้นานแล้ว เรื่องงานทำบุญออกพรรษา ว่าจะต้องอดนอนกันทั้งคืน เพราะจะต้องหุงข้าวทำกับข้าวใส่บาตร์พระ ๑๐๐ องค์ และจะต้องจัดเครื่องเซ่นถวายเจ้าพระตอนลงเมืองผี (สวรรค์) มาด้วย ข้าพเจ้าก็เตรียมตัวที่จะช่วยเหลือท่านเจ้าของบ้านในโอกาสนี้อย่างเต็มที่ เช่นที่คนอื่น ๆ กระทำกัน พูดที่จริงถ้าจะไม่อดตาหลับขับตานอนอยู่กันทั้งคืนอย่างนี้คงได้ เพราะธุระก็ไม่มีอะไรมากนอกจากหุงข้าวและห่อข้าวเป็นห่อ ๆ มัดเข้ากับกับข้าว ช่วยกัน ๓–๔ คน ก็อาจจะเสร็จในเวลาไม่ถึงชั่วโมง แต่ว่าเขาคงจะถือเป็นการบุญที่ได้สละเวลานอนมาอย่างนั้น เขาจึงทำกันตลอดทั้งคืน เริ่มแต่ ๒๑.๐๐ น. ไปจนถึง ๓.๐๐ น. เมื่อเสร็จเรื่องของใส่บาตรแล้ว ก็ต้องมาจัดแจงของถวายพระพุทธ ซึ่งทุกอย่างจะต้องเสร็จตอน **โหเม้งเสอ–อ** (หัวเมืองใส คือ ๔.๐๐ น) เพราะเขาเชื่อว่า **เจ้าพระเต๋ล้งเม้งผี** (พระพุทธเจ้าจะลงจากสวรรค์) มาในเวลานั้น

การรับเจ้าพระตามประเพณีของเขานี้ นับเป็นงานใหญ่ ที่แต่ละบ้านจะต้องตระเตรียมกันล่วงหน้าหลายต่อหลายวัน สิ่งสำคัญคือต้องเตรียมทำ หรือไม่ก็อาจจะสั่งทำ **เข่งพระ** (หิ้งพระ) ตกแต่งด้วยกระดาษเงินทองให้งดงาม ตั้งไว้หน้าบ้าน หากเป็นบ้านชนบทที่มีนอกชาน

อยู่หน้าบ้าน ก็มักทำเข่งพระนี้ติดไว้กับรั้วนอกชาน (ภาพหน้า ๖๘) เข่งพระจะงามมากน้อยหรือเล็กใหญ่ อย่างไรก็แล้วแต่ฐานะ ที่บ้านขุนโองข่อง ออกจะใหญ่และสวยงามเป็นพิเศษกว่าที่ใด ๆ เพราะเป็นบ้านแน่ชุกผู้ปกครองบ้านเมืองแทนเจ้าฟ้าอยู่ในขณะนั้น มีช่างมาจัดทำเข่งพระนี้ให้ล่วงหน้าหลายวัน ให้มีขนาดใหญ่ สูงและแข็งแรงพอที่คนจะขึ้นไปข้างบนได้ ตรงกลางเข่งพระมีปราสาทอันเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปที่อัญเชิญไปจากเข่งพระในบ้าน ทางด้านหน้าปราสาทมีที่วางอาหารนานาชนิด ทั้งผัก ขนม และผลไม้ ซึ่งเจ้าของบ้านแต่ละบ้านพยายามนักหนาที่จะเลือกหาผลไม้อย่างดีมีราคาและหาได้ยาก นางมย้าเต็งใช้ทับทิมและส้มเกลี้ยง ที่ถือว่าเป็นผลไม้มีรสดี ข้าพเจ้าช่วยเธอแกะทับทิมและปอกส้มเกลี้ยงจัดเป็นกลีบ ๆ ลงในภาชนะ เราต่างคนต่างพยายามเป็นอย่างยิ่งที่จะทำให้ดูสะอาด สวยงามน่ารับประทาน กว่าจะเสร็จเรียบร้อยก็พอดีถึงเวลาทำพิธี ทุกคนในบ้านต่างไปชำระร่างกายให้สะอาดหมดจดพอจะไปประกอบการบุญได้ เจ้าของบ้านทั้งสองขึ้นไปจุดเทียนไขบูชาพระก่อนคนอื่น เสียงสวดอธิษฐานยืดยาว คงจะเพื่อให้บังเกิดความ**กัดเหย็นช้ำส่ำ** (ร่มเย็น สุขสงบ) ทั้งแก่ครอบครัวและแก่คนทั้งปวง เสร็จแล้วก็ถวายเครื่องเซ่นบูชาเจ้าพระ เรียบร้อยแล้วคนอื่นจึงผลัดกันขึ้นไปบูชา ข้าพเจ้าคงจะเป็นคนเดียวที่ไม่ได้อธิษฐานอะไร เพราะไม่ได้นึกว่าพระพุทธเจ้าจะเสด็จลงมาจากสวรรค์จริง ๆ อย่างที่เขาคิด ๆ กัน แต่ก็น่าชมคนต้นคิดทำพิธีอย่างนี้ในโอกาสเช่นนี้ เวลาเท่านี้ เพราะในเวลาโหเม้งเสอ-อของเช้าวันนั้นท้องฟ้ายังมืดสนิท อากาศก็หนาวเย็นยะเยือก แสงเทียนที่จุดบูชาพระอยู่วอมแวม ฉายไปต้องพระพักตร์พระพุทธรูปเห็นเป็นแสงสะท้อนเรืองรอง แม้ว่าจะไม่ได้มีจินตนาการถึงพระพุทธเจ้า สวรรค์ เทวดา หรืออื่นใด ก็ยังรู้สึกได้ว่าจิตใจสุขสงบ ถ้าจะถือเรื่องนี้เป็นบุญ ข้าพเจ้าก็คงได้บุญมาจริง ๆ และเชื่อว่าทุกคนที่ได้ปฏิบัติตามประเพณีอย่างนี้ ต่างก็คงได้ชื่นชมในการบุญของตนไป มากบ้างน้อยบ้างตามอัธยาศัย เสียแต่เมื่อเสร็จพิธีแล้ว ควรจะได้ลาเครื่องเซ่นทั้งหลายนั้นมาแจกกันเป็นทาน เขากลับทิ้งให้แห้งเน่าไป ทำให้ออกเสียดายแรงไม่น้อยทีเดียว เรื่องนี้ต้องนับเป็นเรื่องเชื่อต่างกัน เขาเชื่อว่าของที่ถวายพระพุทธแล้วต้องถือเป็น ซาก คือของกินเหลือ ไม่ควรที่ใครจะนำมากินอีก ข้าพเจ้าก็แย้งเขาว่า ก็ของที่ถวายพระสงฆ์ ท่านฉันเหลือแล้ว คนยังนำมากินได้ เหตุไฉนของเหลือจากเจ้าพระจะกินไม่ได้ ยิ่งนึกก็ยิ่งแปลก ไม่ทราบว่าต่างไปได้ความคิดความเชื่อเรื่องอย่างนี้มาจากไหน เห็นจะไม่ใช่จากตำราเดียวกันแน่

เรื่องคนละตำราดังกล่าวนี้ ยังมีอีกมากมายหลายเรื่อง แต่ละเรื่องก็ล้วนแต่น่าสนใจควรแก่การบันทึกจดจำทั้งสิ้น ข้าพเจ้าจึงอดขอบคุณสมาคมวรรณคดีชานไม่ได้ที่จัดให้มาพำนักในครอบครัวชาวไทยใหญ่ โอกาสที่จะได้รู้ได้เห็นและสอบเทียบกันจึงมีอยู่ตลอดเวลา ยิ่งเป็นผู้หญิงโอกาสที่จะเข้าไปอยู่ใกล้ชิดพวกผู้หญิงด้วยกันยิ่งมีมาก และก็ดูเหมือนทุกคนจะยินดีได้

เห็นข้าพเจ้าได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจธุระต่าง ๆ ของเขา ข้าพเจ้าจึงต้องพยายามให้ท่านเจ้าของบ้านทราบอยู่เสมอว่า ข้าพเจ้ายินดีที่จะช่วยงาน นั่งงาน และสนุกสนานกับชาวเมืองนายด้วยความเต็มใจ และนางมย้าเต็งก็ได้เป็นธุระให้ข้าพเจ้าได้มีโอกาสในเรื่องอย่างนี้อยู่เสมอมาจนข้าพเจ้าอดที่จะขอบคุณเสียมิได้ และทั้งที่ขุนโองข่องไม่สู้จะมีเวลาว่างมากนัก ก็ยังจัดการให้ข้าพเจ้าได้ไปเห็นถ้ำนางสิบสอง อันเป็นสถานที่ที่ชาวเมืองนายถือว่าเป็นที่ประวัติศาสตร์ของเมืองนาย เพราะเขาเชื่อกันว่า นางสิบสองที่ถูกเนรเทศมา ได้มาพำนักอยู่ในถ้ำนี้ เรื่องนางสิบสองจึงได้กลายมาเป็นนิทานประจำท้องถิ่นเมืองนายไปได้อย่างประหลาด ได้มาถึงถ้ำนางสิบสองอย่างนี้แล้ว เป็นอันไม่เสียเที่ยวมาเมืองนาย ท่านเจ้าของบ้านคงคิดอย่างนี้ จึงไม่ยอมให้ข้าพเจ้าจากเมืองนายไปโดยไม่ได้เห็นสถานที่นี้เสียก่อน

ถ้ำนางสิบสอง

ที่จริงถ้ำนี้ไม่ได้อยู่ไกลเมืองมากมายนัก จึงเหมาะสำหรับไปเที่ยวปิกนิก ในวันอาทิตย์จึงเห็นคนไปเที่ยวกันไม่ขาดระยะ ที่มีรถยนต์ก็ไปรถยนต์ ที่ไม่มีรถยนต์ก็ใช้ล่อ (เกวียน) ดูเด็ก ๆ สนุกที่จะขี่เกวียนอยู่ไม่น้อยทีเดียว พวกผู้ใหญ่ก็ชอบไป เพราะนอกจากไปเห็นที่แปลกตากว่าที่เห็นทุกวันแล้ว ก็ยังได้โอกาสไปวัด ที่บริเวณเขาอันมีถ้ำนางสิบสองนี้มี**จ๊อง** (วัดอันเป็นที่อยู่ของสงฆ์) อยู่แห่งหนึ่งมีที่พักค้างคืนสำหรับคนที่มานั่งวิปัสสนาด้วย ถ้าผู้ใดไม่อยากจะค้างก็มาขอศีล นับเป็นกำไรที่ได้จากการไปเที่ยวหาความเพลิดเพลินอีกประการหนึ่งด้วย พวกหนุ่ม ๆ สาว ๆ ถือโอกาสป่ายปีนเขา ซึ่งที่จริงก็ไม่สู้จะมีที่ให้ปีนได้เท่าไรนัก ด้วยว่ามีหินที่เป็นเขาอยู่หย่อมเดียว ทั้งไม่สูงนักด้วย นางมย้าเต็งพาข้าพเจ้าเข้าไปดูในถ้ำนางสิบสอง ข้าพเจ้าอยากจะเรียกว่าเพิงผาเสียมากกว่าถ้ำ เพราะเป็นช่องเว้งเข้าไปในเขาตื้นนิดเดียว ไม่น่าจะหลบแดดหลบฝนได้ดีอย่างที่ว่าไว้ในเรื่องเลย เขาชี้ให้ดูก้อนหินที่นางสุดท้องเอาลูกไปแอบซ่อนไว้จนกระทั่งลูกมีชีวิตรอดมาได้ ไม่ถูกฉีกเนื้อกินอย่างลูกพี่สาวทั้ง ๑๑ คน แล้วก็มีถ้ำมอง ซึ่งแปลว่าถ้ำฆ้องเขาให้ลองเคาะดูจะได้ยินเสียงเหมือน**ห่ายมอง** (ตีฆ้อง) ข้าพเจ้าคิดว่าคงจะมีโพรงข้างในจึงมีมีเสียงดังเช่นนั้น อันสถานที่ที่เกี่ยวกับเรื่องนางสิบสองนี้ยังมีที่อื่น ๆ อีก ๒—๓ แห่ง อยู่ห่างไกล ไม่มีโอกาสได้ไป ได้ยินว่ายังมีภูเขาที่เนื้อและกระดูกนางยักษ์หกหล่นไปตามทางชื่อว่า **หลอยเห้** บางคนก็เรียก **หลอยเม่** และหนองเลือดนางยักษ์เรียกว่า **หนองเขว** บ้างก็เรียก **หนองเค้ว** หรือ **เก๊ว** ส่วนภูเขาที่กระโหลกหัวแช่เลือดอยู่นั้น เรียกว่า **หลอยเจ้** และก็ยังมีภูเขาสำคัญที่ฤาษีไปช่วยแปลงสารให้ ที่นั่นเรียกว่า **หลอยเม้แต้ม** ซึ่งแปลตรงกันว่า แก้ที่เขียนไว้

ได้ยินเขาเล่าอย่างเป็นจริงเป็นจังอย่างนี้ ทำให้ข้าพเจ้าอดอยากรู้เรื่องนางสิบสองของเขาไม่ได้ และเมื่ออ่านที่เขาบันทึกเรื่องราวไว้โดยตลอดแล้วก็เห็นว่าเรื่องราวตอนสำคัญ ๆ เหมือนกันแทบทั้งนั้น จะผิดกว่ากันก็ตรงข้อปลีกย่อยซึ่งบางที่ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพเหตุการณ์และสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นแต่ละถิ่น เหตุการณ์ในบางตอนที่คงจะต่างกับของเราไปบ้างก็คือ ตอนที่นางสิบสองหนีนางยักษ์ไป นางสิบสองได้ขอให้วัวจ่าฝูงช่วย วัวจึงให้นางเข้าไปอยู่ในปากของตน จนนางยักษ์ไปพ้นแล้วจึงพาไปส่งจนถึงเขตเมืองมนุษย์

ส่วนที่เรามากำหนดชื่อพระรถนางเมรีนั้น เขาไม่มีกำหนดไว้ คงเรียกว่า **ลุ่กอ่อนบ้าง ลุ่กอ่อนจ๊าย บ้าง ลุ่กจ๊ายนางลื้นบ้าง** ตอนที่ระบุว่าเป็นชายหนุ่มก็ใช้ว่า **ลุ่กอ่อนจ๊ายเหม่า** (บ่าว) ส่วนนางยักษ์เรียกว่า **เม่พ้ายบ้าง นางพ้ายบ้าง** นางเมรีลูกสาวนั้น ก็เรียกเสียว่า **ลุ่กยิ้งนางพ้าย** บางแห่งเกรงจะปนกันก็กล่าวเสียว่า **เม่พ้ายโหลงหรือนางพ้ายอั๋นเป๋นเม่** ให้หมายถึงนางยักษ์ผู้เป็นแม่ นางเภาสุดท้องที่เป็นแม่พระรถนั้นก็ไม่มีชื่อเช่นเดียวกัน เรียกว่านางลื้น ซึ่งแปลตามความหมายของ **ลื้น** คือ สุดท้าย **มาต๊กลื้น** แปลว่ามาเป็นที่โหล่

ตอนที่นางยักษ์จะมารู้เรื่องพระรถนั้น ในเรื่องกล่าวไว้ว่า **ลุ่กจ๊ายนางลื้น จ่างหมอต่อข่างต่อนิ้ม** คือ เก่งการเล่นลูกข่างและสะบ้าพนัน เที่ยวเล่นพนันไปทั่วทุกแห่งจนกระทั่งมาถึงเมือง**มหานโก** ที่นางพ้ายดำรงตำแหน่งมเหสีอยู่ และเป็นที่เลื่องลือไปทั่วว่า เมื่อเล่นชนะแล้ว แทนจะเอาเป็นเงินเป็นทอง ชายหนุ่มนั้นกลับขอเป็นอาหารสิบสองห่อ นางยักษ์รู้เช่นนั้นจึงหาอุบายขอให้ถือหนังสือไปยังเมืองของตน ในหนังสือมีความว่า **ป๊อลุ่กอ่อนไน่ฮอดก๋างค่ำจิ๋งลุ่กยิ้งเก๋ากิ๋นก๋างเหนอ–อ ป๊อฮ่อดก๋างเหนอ–อจิ๋งกิ๋นก๋างค่ำเล่า** คือ พอเด็กนี้ถึงตอนบ่ายละก็ให้ลูกเรากินตอนเช้า หากถึงตอนเช้าก็ให้กินตอนบ่าย และเมื่อฤาษีแปลงสารแล้ว ก็ได้ความว่า **ป๊อฮอดก๋างค่ำจิ๋งส่องมังกะลาก๋างเหนอ–อ ป๊อฮอดก๋างเหนอ–อจิ๋งส่องมังกะลาก๋างค่ำ** คือ พอถึงตอนบ่ายก็ให้แต่งงานตอนเช้า หากถึงตอนเช้าก็ให้แต่งงานตอนบ่าย

นอกจากนี้บรรดาของศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ในเมืองยักษ์ เช่นไม้สะลอม (ไม้ไผ่ชนิดหนึ่ง) ที่ตัดเอาทางโคนขึ้นจะตาย แต่ถ้าเอาทางปลายขึ้นจะเป็นขึ้นมาได้ หรือมีน้ำบ่อที่ใครอาบกินแล้วโรคภัยไข้เจ็บจะหายไปหมดสิ้น ฯลฯ นั้น เห็นจะต่างกับของเราไปบ้างไม่มากก็น้อย

เวลาช่างผ่านไปรวดเร็ว ยังไม่ทันจะได้เรียนรู้เรื่องต่าง ๆ ที่น่ารู้และควรรู้ให้ได้ครบถ้วน เวลา ๗ สัปดาห์ที่กำหนดไว้ก็ใกล้จะสิ้นสุดลงแล้ว ทั้งท่านเจ้าของบ้านและผู้ที่สนิทชิดชอบต่างก็พากันถามถึงวันกำหนดออกจากเมืองนายไปเมืองไหย แต่ว่าการไปรษณีย์ในรัฐชานออกจะ

ขลุกขลักและล่าช้าอยู่เสมอ ข้าพเจ้าจึงยังไม่ได้ข่าวจากสมาคมวรรณคดีชานว่าจะจัดให้ข้าพเจ้าเดินทางไปอย่างไรในวันใด ในระยะที่คอยฟังข่าวอยู่นี้ ทั้งท่านเหล่านั้นและข้าพเจ้าต่างก็หาของขวัญมาแลกเปลี่ยนกันไว้เป็นที่ระลึก ซึ่งของเหล่านั้นเองจะยืนยันได้ดีว่าความสนิทผูกพันนั้นมีมากเพียงไร ยิ่งใกล้วันเข้ามาความรู้สึกไม่อยากจากไปจึงยิ่งมีมากยิ่งขึ้น เรื่องที่อยากรู้อยากถามก็ดูมีมาก จนข้าพเจ้าอดเสียใจไม่ได้ว่า หากกำหนดอยู่เมืองนายเสียแห่งเดียวตลอดไป ความพะวักพะวนก็คงไม่มี ทั้งยังจะได้รู้เรื่องภาษาชานใต้เป็นอย่างดีอีกด้วย เพราะได้ศึกษาเล่าเรียนจำเพาะถิ่นเดียว แต่ว่าจะแก้ไขอย่างไรก็ไม่ได้เสียแล้ว ด้วยว่าทุกอย่างจะต้องดำเนินไปตามโปรแกรมที่กำหนดไว้ ขณะนี้เป็นห่วงอยู่ว่า ดร. บาญาณ เลขานุการสมาคมวรรณคดีชานจะจัดการมาพาตัวไปจากเมืองนายวันไหนเท่านั้น

ถึงวันที่ ๒ พฤศจิกายน อันเป็นวันที่ครบกำหนด ๗ สัปดาห์ ข้าพเจ้าออกจะเบาใจที่ไม่ได้ข่าวจาก ดร. บาญาณ เป็นอันว่าข้าพเจ้าอาจจะมีโอกาสได้อยู่เมืองนายต่อไปได้อีก ๓—๔ วัน แต่ในวันนั้นเอง เมื่อขุนโองข่องเดินทางไปส่งลูกเข้าโรงเรียนที่ตองยีและนางมย้าเต็งกับข้าพเจ้ากำลังเพลิดเพลินอยู่กับการเย็บเสื้อลองเสื้อ คิดว่าคงจะได้มีโอกาสคุยกันอย่างสนุกสนาน เพราะเมื่อไม่มีพ่อบ้านคือขุนโองข่องอยู่บ้าน นางมย้าเต็งแม่บ้านก็รู้สึกว่ามีเวลาว่างพอจะมานั่งคุยเล่นได้ในตอนเช้าก่อนอาหารกลางวันมื้อนี้ แต่เรื่องคุยของเรายังไม่ทันจะออกรสสนุก ก็ได้ยินเสียงรถและมีคนขึ้นมารายงานว่า แขกมา ได้ยินว่าแขกมา เราทั้งสองอดถอนใจออกมาไม่ได้ และเชื่อว่านางมย้าเต็งคงจะคิดตรงกับข้าพเจ้าด้วยว่า พอจะว่างธุระเรื่องอาหารก็ให้มีอันเป็นแขกมา และลงว่ามีแขกมาแล้วละก็ ทุกอย่างต้องเป็นเรื่องใหญ่ โดยเฉพาะเรื่องอาหารการกิน แต่ไม่ช้านางมย้าเต็งก็กลับขึ้นมา มีหน้าตาท่าทางตื่นเต้นกระวนกระวาย จนข้าพเจ้าอดสงสัยไว้ไม่ได้

ครั้นเมื่อเธอแจ้งเรื่องให้ข้าพเจ้าทราบแล้ว ก็ถึงคราวที่ข้าพเจ้าจะเดือดร้อนวุ่นวายใจบ้าง ข้าพเจ้าไม่ทราบจะไปลงโทษกิจการไปรษณีย์ของรัฐชานอย่างไรดี จึงจะสาสมกับที่ทำให้ข้าพเจ้าจำต้องจากเมืองนายและผู้ที่ข้าพเจ้ารักใคร่สนิทสนมไปอย่างกะทันหันเช่นนี้ โทรเลขของ ดร. บาญาณที่บอกมาว่าจะส่งรถมารับในวันที่ ๒ พฤศจิกายนนั้น ยังไม่มาถึงมือข้าพเจ้าเลย ข้าพเจ้ายังไม่ได้จัดของและร่ำลาใครเลย แล้วข้าพเจ้าจะออกเดินทางจากเมืองนายไปได้อย่างไร ข้าพเจ้าพยายามเจรจาขอเลื่อนกำหนดเดินทางต่อเจ้าหน้าที่แผนกมารดาทารกสงเคราะห์ของกรมสาธารณสุข รัฐชาน ผู้ที่ ดร. บาญาณฝากฝังให้มารับข้าพเจ้าไปเมืองไหยด้วย แต่จะพูดอย่างไร

ขุนโอ่งข่องและนางมย้าเต็ง ที่ถ้ำนางสิบสอง เมืองนาย

ก็ตามคนเหล่านั้นก็ไม่อาจจะรับรู้เรื่องอื่นใดนอกเหนือไปจากคำสั่งได้ ทั้งรถที่มารับก็จำเป็นจะต้องถึงสถานที่ต่าง ๆ ตรงตามวันที่กำหนดไว้ การเลื่อนหรือเปลี่ยนแปลงกำหนดการใด ๆ จึงไม่อาจจะทำได้ หมดหนทางเข้าเช่นนั้น ข้าพเจ้าก็จำต้องรีบไปเก็บข้าวของ และทั้งที่ของก็มีไม่มากอย่างนัก มีแต่เสื้อผ้าเครื่องนอน กับหนังสือเท่านั้น ข้าพเจ้าก็ยังยืนงงไม่อาจจะจัดให้เรียบร้อยได้ นางมย้าเต็งจึงรับเป็นภาระเรียกคนในบ้านมาช่วยกันจัดลงกระเป๋าให้ กว่าจะบรรจุเสร็จเรียบร้อยก็กินเวลาเกือบชั่วโมง

ต่อจากนั้นเธอก็ชวนข้าพเจ้าให้ไป **สั่ง** ผู้ที่ข้าพเจ้าเคารพนับถือ อันได้แก่ **เจ้าแม่** ของเจ้าฟ้าเมืองนาย กับ**บ้อเจ้า** (พ่อผัว) ของเธอ เป็นต้น ข้าพเจ้าจึงมีโอกาสรู้ว่า **สั่ง**ของภาษาชานใต้ หมายความว่า ร่ำลา อย่างในคำฝน**สั่งฟ้า** หรือ **สั่งเสีย** ของเรา เราคงจะมาใช้คำเขมรว่า ลา เสียช้านานแล้ว คำ **สั่ง** ที่แปลว่า ลา จึงค่อย ๆ ตายไป เหลืออยู่แต่ในคำที่กล่าวแล้วข้างต้นนั้นเท่านั้น แต่จะใช้คำไหนก็ตามเถอะ ความรู้สึกของการ **ร่ำลา** ก็ยังคงเป็นอย่างเดียวกัน คือ ยิ่งมีความผูกพันมาก ความอาลัยอา**วรณ์**ก็ยิ่งบังเกิดมาก เป็นส่วนสัมพันธ์กัน ป้อเจ้านางมย้าเต็งหรือบิดาขุนโอ่งข่อง ออกจะเมตตาข้าพเจ้ามากอยู่ ยิ่งทราบว่าได้ไปเรียนภาษามอญมา ยิ่งยินดีเป็นพิเศษ เพราะตัวท่านเป็นมอญ แต่จากเมืองมอญมาเป็นเวลาสิบ ๆ ปี ไม่มีโอกาสได้พูด จึงแทบว่าจะพูดภาษามอญไม่ได้เลย พูดได้แต่ภาษาไทยใหญ่เหมือนชาวไทยใหญ่ทีเดียว การไปสั่งลาท่านจึงนับเป็นเรื่อง**ตุ๊กค่ะ** (ทุกข์) ที่ทำให้ใจคอไม่สบายไปทีเดียว

ไม่ว่าจะไปสั่งลาผู้ใด ท่านผู้ใหญ่เหล่านั้นก็มักจะให้พรคล้าย ๆ กัน เป็นต้นว่า

กุ่งพร้าตะร้า สั่งข่า ยัตต้ะหน่า สามป๊า กุ่งบ๊อ กุ่งเม่ กุ่งน่ำต๊ะกิ่น กุ่งหลินต๊ีหยู่ เห้อ-อ หยู่หลีกิ่นหวาน เห้อ-อเพ้ก๊างหย่านก๊าง เสก๊าข้า

กุ่ง ในที่นี้เป็นคำบาลีที่ออกเสียงอย่างพม่า ซึ่งก็คือคำว่า คุณ นั้นเอง ความหมายของคำให้พรนี้ก็คือ

คุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ สามประการ คุณของพ่อ คุณของแม่ คุณน้ำที่กิน คุณดินที่อยู่ จงบันดาลให้อยู่ดีกินหวาน (อยู่สุขสบาย) ให้ห่างพ้นภัยอันตรายด้วยเถิด

นางมย้าเต็งไม่มีกะใจจะกล่าวถ้อยคำอันแสดงความปรารถนาดีเช่นนี้ได้ เธอได้แต่พร่ำบ่นถึงการที่ต้องจากกันอย่างกะทันหัน และการที่ข้าพเจ้าไม่อยู่นี้ จะทำให้เฮิ้นเหย็น คือบ้านเงียบเหงา ทั้งตัวเธอก็รู้สึกเหงาใจไม่เป็นสุขไปด้วย ถ้อยคำที่เธอกล่าวพรรณนาออกมานั้น ช่างเป็นคำที่ข้าพเจ้าเองก็ต้องการจะกล่าวเช่นเดียวกัน แต่ก็หาอาจกล่าวออกมาได้ไม่ มันให้บังเกิดความรู้สึก คอขม (เสียใจ) อย่างเหลือประมาณ จนในที่สุดหลุดปากคำว่า 'โจ๊ม' (ขอบคุณ) ออกมาได้เพียงคำเดียว แต่ถึงข้าพเจ้าจะกล่าวขอบคุณเธอออกมาเป็นวาจาหรือไม่ เธอย่อมรู้ได้ดีว่า ข้าพเจ้าขอบคุณเธออย่างเปี่ยมล้นหัวใจเพียงใด ที่เธอได้ช่วยเหลือให้ทั้งความรู้และความเอาใจใส่ดูแล เหมือนเธอเป็นเพื่อนสนิท เป็นญาติอันใกล้ชิดทีเดียว และถ้าไม่จำเป็นแล้ว ข้าพเจ้าคงจะไม่จากเธอและเมืองนายไปอย่างกระทันหันเช่นนี้แน่นอน

เมืองไหย*

ชื่อเมืองนายกับเมืองไหยนี้ แม้ว่าจะฟังคล้ายกัน ถึงกับบุรุษไปรษณีย์มักจะส่งผิดสับที่กันบ่อย ๆ แต่แท้ที่จริงแล้วอยู่ห่างไกลกันคนละทิศทีเดียว คือเมืองนายอยู่ในเขตชานใต้ และเมืองไหยอยู่ในเขตชานเหนือ ถ้าเดินทางโดยไม่พักเลย ก็เห็นจะต้องใช้เวลาเกือบทั้งวันเต็ม ๆ จึงจะถึง แต่เมื่อคณะเจ้าหน้าที่สาธารณสุขมารับข้าพเจ้านั้น ๑๐.๐๐ น. ล่วงไปแล้ว กว่าข้าพเจ้าจะจัดของเสร็จและร่ำลาใครต่อใครทั่วกันก็ร่วม ๑๑.๐๐ น. จึงเป็นอันไม่มีทางที่จะถึงเมืองไหยได้ภายในวันนี้ และตามกำหนดการเดินทางของคณะเจ้าหน้าที่สาธารณสุขก็กะว่า จะพักค้างคืนที่เมืองหนองเสียก่อน เช้าขึ้นจึงจะเดินทางต่อไป

พ้นเมืองนายมาได้ไม่นานนัก ก็ถึงปากทางที่จะผ่านไปทางเชียงลม อันเป็นเส้นทางที่ข้าพเจ้าผ่านมาแล้วแต่ครั้งก่อน มาคราวนี้จึงไม่รู้สึกตื่นเต้นสนใจ ยิ่งมากับผู้ร่วมทางที่แปลก

* เมืองไหย เสียงที่เขาเรียกฟังคล้าย เมืองใหย่ แต่ไม่ได้แปลว่า ใหญ่ ไหย แปลว่า ที่ติดต่อกัน ที่ตาม ๆ กัน

หน้าไม่เคยคุ้น กับทั้งจิตใจข้าพเจ้าก็ยังหวั่นไหวอยู่ด้วยการจากเมืองนายมาอย่างไม่ทันรู้เนื้อรู้ตัวอย่างนี้ ข้าพเจ้ายิ่งรู้สึกไม่อยากดูอยากมองอะไรเลย หากรถถึงที่หมายได้เร็วเท่าใด ข้าพเจ้าก็ยิ่งยินดีเท่านั้น แต่ว่าข้าพเจ้าเป็นเพียงผู้ร่วมเดินทางมาในคณะเจ้าหน้าที่ผู้จะต้องมาปฏิบัติงาน จึงไม่อาจบันดาลสิ่งใดให้เกิดมีเกิดเป็นขึ้นได้อย่างใจ การเดินทางจึงต้องเป็นไปตามแผนการที่เขากำหนดไว้ คือแวะตามที่ต่าง ๆ ตามความจำเป็น จนในที่สุดมาถึงเมืองหนองเมื่อใกล้ค่ำ

เมืองหนองยังคงสวยสงบ แลดูเป็นสง่าด้วยภูเขาอันสูงทะมึนที่ล้อมรอบอยู่เหมือนเช่นเคย ทั้งจะงามยิ่งกว่าเคย ก็ด้วยว่าเรามาถึงเมื่อตะวันเพิ่งจะจมหลอย (ดอย) ลงไปไม่ช้านัก จึงได้ทันเห็นภาพภูเขาน้อยใหญ่รูปทรงสัณฐานต่าง ๆ กัน เป็นเงาดำตระหง่านตัดกับท้องฟ้าสีแดง แสด ส้มเพราะตะวันยอแสง ทำให้ทิวทัศน์ของเมืองหนองยิ่งงามซึ้งดูไม่เบื่อ จิตใจจึงค่อยเป็นสุขสงบขึ้น แต่ส่วนอื่น ๆ นอกจากนั้นก็ไม่ได้มีสิ่งใดผิดตากว่าที่เคยเห็น บ้านช่องที่เคยปลูกสร้างด้วยไม้ไผ่ก็ยังคงเป็นไม้ไผ่ ที่ที่เคยรกร้างปราศจากบ้านช่องก็ยังคงเป็นเช่นเดิม ผู้คนที่จะผ่านไปมาในยามค่ำคืนอย่างนี้ออกจะหาได้ยาก ยิ่งที่สุขศาลาที่มาพักค้างคืนอยู่ห่างชุมนุมชนออกมา ยิ่งไม่เห็นคนเดินตามถนนเลย จนทำให้เมืองหนองดูเหมือนเมืองร้าง

การเดินทางร่วมมากับคณะเจ้าหน้าที่สาธารณสุขอย่างนี้ก็ดี การได้มายังสถานที่ที่เคยมาแล้วก็ดีและการได้มาพบปะคนเก่า ๆ ที่เคยพบครั้งที่แล้วก็ดี ทำให้ข้าพเจ้าอดระลึกนึกถึงมะหุลาวินไม่ได้ แต่บรรดาผู้ที่ร่วมเดินทางมาด้วยกันต่างก็แลดูข้าพเจ้าเป็นอย่างดีเช่นเดียวกัน ทั้งเรื่องอาหารและทุกข์สุขอื่น ๆ ทั่ว ๆ ไป นับเป็นบุญคุณของ ดร. บาญาณยิ่งนักที่ได้ช่วยเหลือจัดธุระเรื่องเหล่านี้ แม้จะจัดในนามของสมาคมวรรณคดีชานก็ตาม

เช้าวันนั้นเมื่อเสร็จธุระกับเข้ามุ้นเก๋อหวาน (ขนมน้ำตาล ได้แก่ ปาท่งโก๋) กับกาแฟคนละถ้วยแล้ว คณะเราก็ออกเดินทาง รถมาแวะที่ว่านเม็งน้างเพื่อจ่ายยาครู่ใหญ่แล้วก็เดินทางต่อไป พ้นหมู่บ้านมาไม่กี่ไมล์ก็ถึงตำบลที่มีเนินหญ้าสูง ๆ ต่ำ ๆ ติดต่อกันเป็นพืดเขียวน่าดู เป็นระยะทางไกลหลายไมล์ ขณะที่กำลังเพลินชมภูมิประเทศอันแปลกกว่าที่แห่งอื่นอยู่นี้เอง สายตาข้าพเจ้าก็สะดุดที่บ้านหมู่หนึ่ง จึงขอเขาหยุดสักครู่เพื่อจะได้ถ่ายรูปไว้ดู แต่ว่าหมู่บ้านอยู่ลึกกว่าถนนมากจำเป็นต้องเดินเข้าไปให้ใกล้ เมื่อเข้าไปใกล้แล้วก็ยิ่งอยากจะเข้าไปได้เห็นภายในบ้านจะได้ทราบว่าเขาอยู่กันอย่างไร ใคร ๆ ในรถต่างก็เห็นเป็นของแปลกด้วยกัน จึงยอมให้เสียแผนการเดินทางและเสียเวลาไปกว่าครึ่งชั่วโมง เดินเข้าไปดูยังที่บ้านหลังหนึ่งในหมู่บ้านนั้น

ลักษณะบ้านที่เห็นกันว่าเป็นของแปลกนั้นก็คือ หลังคาบ้านอันมุงไว้ด้วยคาคุ่มลาดลงมามากจนแลไม่เห็นฝา มองไกล ๆ จึงดูเหมือนบ้านมีแต่หลังคาคลุมอยู่บนเสา ส่วนด้านจั่วทั้ง

หน้าและหลังเรือนมีชายคาแบบที่เรียกว่า ตุ้บม้น (ตุ้บ คือชายคาด้านจั่ว) โค้งกลมยื่นออกมารับกับตัวหลังคา เมื่อขึ้นไปบนเรือนเขาแล้ว จึงเห็นว่าทางหน้าเรือนมีนอกชานใหญ่ ล้อมด้วย **ต๋าข่า** คือรั้วไม้ไผ่ขัดกันเป็นตา ๆ เตี้ยแค่สะเอว เมื่อเจ้าของบ้านทราบความประสงค์ของข้าพเจ้าและเห็นข้าพเจ้าเป็นคนแปลกถิ่นก็ต้อนรับอย่างกุลีกุจอ เชิญชวนให้ข้าพเจ้าชมบ้านของเขาตามสบาย เจ้าของบ้านทั้งชายและหญิงมีอาชีพประจำคือทำรองเท้า ขณะนั้นก็กำลังเย็บรองเท้าอยู่เป็นรองเท้าแบบไทยที่นี่ ซึ่งก็คือรองเท้าคัทชูนี่เอง ใช้หนังกวางเย็บเป็นส่วนมาก ที่เป็นหนังกลับก็มี คู่หนึ่ง ๆ ราคา ๕—๖ จั๊ดเท่านั้น พอที่ชาวบ้านจะซื้อหาไว้ใช้ได้โดยเฉพาะเมื่อเวลาหน้าหนาว

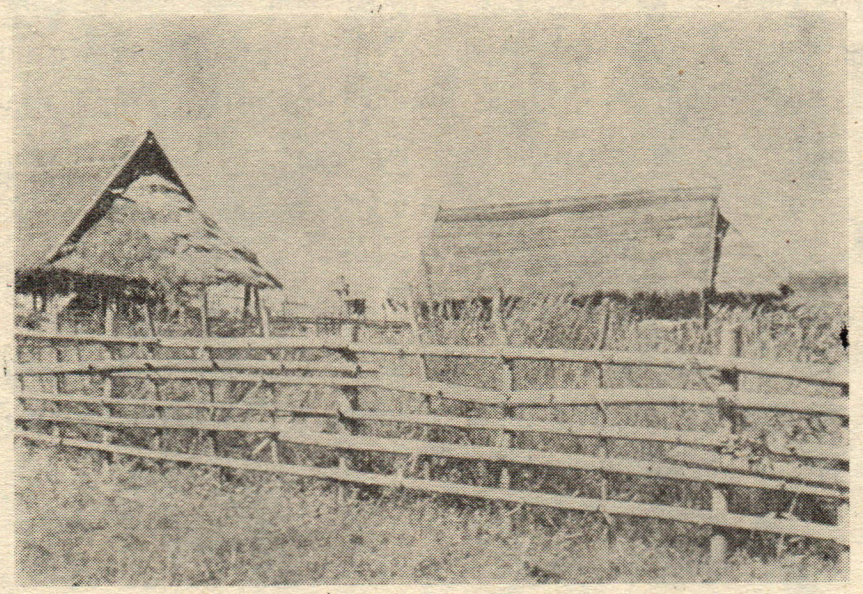

บ้านไทยเห็นตุ้บม้นตรงจั่ว หลังคาคลุมลงมา แลไม่เห็นฝาบ้านเลย

ที่ที่เขานั่งทำรองเท้ากันนั้น อยู่ตรงชานบ้านต่อกับตัวเรือน มีตุ้บยื่นออกมากันแดดกันฝนให้ ส่วนที่สุดของชาน ใต้ตุ้บด้านหนึ่ง เขาทำเป็นห้องสำหรับวางหม้อไหและภาชนะต่าง ๆ ทำให้ข้าพเจ้าอดนึกสงสัยไม่ได้ว่า เขาประกอบอาหารกันที่ไหนในเมื่อทั้งบ้านไม่มีส่วนใดที่ควรเรียกว่าครัวได้เลย เพราะมีแต่ตัวเรือนกับนอกชานเท่านั้น แต่เมื่อมองเข้าไปด้านในของเรือนก็เห็นมี พี่ไพ (กะบะไฟหรือแม่เตาไฟใช้เป็นที่ตั้งหม้อหุงหาอาหาร) อยู่ ๒ อัน ข้าพเจ้าจึงกำหนดรู้ได้ทันทีว่า เขาปรุงอาหารกันในเรือนนั่นเอง ควันไฟคงจะไม่ทำความลำบากแก่เขามากนัก

ตุ้บม้น คือ ชายคาตรงจั่ว ทำเป็นรูปโค้งมน

เพราะทางด้านหน้าเรือนที่ตรงกับนอกชานเปิดโล่งตลอด บ้านของเขาจึงเรียกได้ว่าไม่มีประตูเลย ทั้งในเรือนก็ยังไม่มีหน้าต่างอีกด้วย ให้แสงสว่างเข้าทางด้านที่เปิดโล่งกับทางฝาไม้ขัดแตะ ฝาบ้านของเขาสูงไม่ถึง ๒ ศอก ชายคาที่ลาดลงมาจึงบังฝาเกือบหมด มองไกล ๆ จึงดูเหมือนบ้านไม่มีฝา มีแต่หลังคากับเสา ในขณะที่นั่งพิจารณาลักษณะบ้านของเขาอยู่ทั่ว ๆ ไปนั้น ตาข้าพเจ้าก็เหลือบไปเห็นกรอบรูปแขวนอยู่ข้างฝาด้านจั่ว ซึ่งเป็นฝาไม้ไผ่ขัดแตะเช่นเดียวกัน ข้าพเจ้าถึงต้องนั่งเพ่งตาฝ่าความมืดมองไปยังฝาด้านนั้นอยู่ครู่ใหญ่ เพื่อจะดูให้ถนัดว่าภาพในกรอบรูปที่เขาแขวนไว้ข้างฝานั้นเป็นภาพใคร เพราะเท่าที่ข้าพเจ้าเหลือบมองไปครั้งแรกนั้น ข้าพเจ้าไม่แน่ใจตาตัวเองว่าเห็นฝาดไปหรือเปล่า ด้วยภาพที่ข้าพเจ้าเห็นในกรอบรูปนั้นเป็นภาพ **ในหลวงของเรา** เมื่อเขาเห็นข้าพเจ้าทำท่าว่าอยากจะดูรูปนั้นให้ถนัดชัดเจน เจ้าของบ้านก็เดินไปปลดจากข้างฝามาให้ข้าพเจ้าดู และตาข้าพเจ้าไม่ผิด ภาพนั้นเป็นภาพในหลวงองค์ปัจจุบันของเราจริง ๆ และเห็นจะไม่ต้องกล่าวก็ได้ว่าข้าพเจ้าตื่นเต้นและแปลกใจเพียงใด ที่ได้มาเห็นสิ่งที่ไม่ได้นึกฝันว่าจะได้เห็นในสถานที่อันห่างไกลกับประเทศไทย หลายร้อยหลายพันไมล์เช่นนี้ ใครต่อใครในคณะที่มาด้วยกันต่างก็อดแปลกใจไม่ได้เช่นเดียวกัน พากันถามเจ้าของบ้านว่าได้ภาพนั้นมาอย่างไรและทราบหรือไม่ว่าเป็นภาพใคร เมื่อถูกถามอย่างนี้หญิงเจ้าของบ้านก็รีบตอบ

ให้เราคลายสงสัยว่า ลูกชายที่บวชเป็นพระได้ไปเม้งกอกมาเมื่อเร็ว ๆ นี้ จึงได้รูปนี้มาฝาก และเพราะทราบว่าเป็น ปุ่งขุนหอคำเม้งกอก* ตนจึงได้แขวนเอาไว้ชมด้วยความชื่นชมยินดี แม้จะไม่เคยมีความรู้เลยว่า เม้งกอก อยู่ไกลแค่ไหนเพียงไร เป็นอันไม่เสียทีเสียเวลาลงจากรถเดินมาจนถึงบ้านของเขา มิฉะนั้นก็คงไม่ได้มารู้มาเห็นเรื่องอย่างนี้ ข้าพเจ้าเลยให้ทอฟฟี่แก่ลูกชายเล็ก ๆ นั้นเป็นที่ระลึกในการที่ได้มีโอกาสมาพบกัน หนูน้อยนั้นยินดีปรีดาเป็นอย่างยิ่ง อุทานออกมาว่า หมากอ่ม แล้วก็จัดการอมฉลองศรัทธาทันที

หอเจ้าฟ้า

การเดินทางครั้งนี้ แม้จะมาตามเส้นทางเดิมที่เคยมาแล้วกับมะหุลาวิน แต่เมื่อผู้ร่วมทางเปลี่ยนไป รายการเดินทางก็เปลี่ยนไปด้วย คราวนี้ข้าพเจ้าไม่มีโอกาสได้ไปเผ้าเจ้าฟ้าและมหาเทวีแห่งเกซีม่านจ่าม เมื่อรถผ่านที่นี่ตอนใกล้เที่ยง เชื่อว่าผู้นำคณะคงจะเห็นเป็นการไม่เหมาะที่จะนำคณะไปเผ้าในเวลาใกล้เวลาอาหารอย่างนี้ และหากจะคิดพึ่งอาหารกลางวันที่หอเจ้าฟ้าแล้ว คงจะยุ่งยากยิ่งกว่าจะไปขอพึ่งข้าวชาวบ้านกิน ดังนั้นจึงได้พาพวกเราไปยังบ้านญาติของตนซึ่งอยู่ในย่านใกล้ตลาด การยกพวกมาขอข้าวกันกินอย่างนี้ช่างเป็นเรื่องธรรมดาของชาวไทยใหญ่เสียเหลือเกิน และไม่ว่าแขกจะมาเวลาไหน มีจำนวนเท่าไหร่ เจ้าของบ้านเป็นต้องต้อนรับได้ทันท่วงทีเสมอ แม้ว่าจะช้าเวลาไปบ้าง ยังดีที่บ้านนี้อยู่ใกล้ที่ซึ่งจะหาซื้อได้ง่าย เพียงไม่ถึงครึ่งชั่วโมง อาหารมากมายหลายสิ่งทั้งอาหารไทยพื้นบ้านและอาหารอินเดีย ซึ่งคงจะได้จากร้านอาหารใกล้ ๆ นั้น ก็ได้มาส่งกลีนเชิญชวนเราอยู่แล้ว และไม่ต้องเสียเวลาเชื้อเชิญเป็นคำรบสองสาม บรรดาแขกต่างก็ช่วยตัวเองกันเป็นที่เรียบร้อย เพราะเวลาเช้าที่บริโภคเข้ามุ้นก่อหวานกับเวลาที่กล่าวถึงนี้ห่างกันถึง ๕–๖ ชั่วโมง แต่กระนั้นท่านเจ้าของบ้านสองสามีภรรยาก็ยังไม่วางใจสนิทว่าแขกจะถูกใจในรสอาหารที่บริโภค จึงต้องมานั่งอยู่ใกล้ ๆ คอยชี้ชวนให้ลองชิมอาหารให้ทั่วทุกสิ่ง ข้าพเจ้าก็เลยได้โอกาสสอบถามคำภาษาไทยใหญ่อีกหลายต่อหลายคำ เป็นชื่ออาหารบ้าง ชื่อข้าวของเครื่องใช้บ้าง ท้ายที่สุดมาถึงชื่อส่วนต่าง ๆ ของบ้านเรือนอันเป็นเรื่องทั้งยากและยุ่ง แม้แต่ในภาษาของเราเอง

---

* ปุ่ง แปลว่า รูป ภาพ แบบ เป็นภาษาพม่า
ขุนหอคำ แปลตามตัวก็คือพระเจ้าปราสาททอง ใช้เรียกกษัตริย์เมืองใหญ่ ๆ

เมื่อสอบถามเรื่องเหล่านี้แล้ว จะเห็นว่า คำที่เขาใช้ไม่ตรงกับเรานั้นยังมีอีกมากมาย ที่เห็นได้ชัดคำหนึ่งก็คือคำ **หว่าน** ที่เขาใช้ หมายทั้ง ถ้วย ชาม และจาน ซึ่งเขาจะระบุชนิดย่อยออกไปให้รู้ ได้ยินว่าเป็นคำภาษาจีน จึงเห็นได้ว่า ภาชนะชนิดนี้คงจะเป็นของเพิ่งมีใช้ จึงน่าจะไม่มีคำดั้งเดิมอันเป็นคำกลาง แต่ละถิ่นจึงใช้ไม่ตรงกัน ของบางอย่างอาจจะไม่มีชื่อเรียกเลย เพราะเห็นไม่สำคัญ เช่น จั่วเรือน เป็นต้น คนแถบนี้จึงไม่ค่อยจะรู้จัก หรืออาจจะเคยมีชื่อเรียก แต่ผู้ตอบลืมเสียก็เป็นได้ แต่ส่วนมากถ้าเป็นของที่เพิ่งมีขึ้นหรือได้มาใหม่แล้ว มักจะมีชื่อต่าง ๆ ออกไป อย่างเช่นคำเรียกชื่อหน้าต่างเป็นต้น หากตั้งเองไม่เหมาะใจก็ต้องไปพึ่งภาษาต่างประเทศ ดังที่บางถิ่นเรียกว่า **ฮูปะแต๊ง** จากคำพม่าว่า **ปะติ๊น** (หน้าต่างเขียนปฺรตึ๊ง) หรือที่ชาวไทยอ่ายตอน เรียกว่า **ปะตูคีรีกี่** จากคำ **ขิฬกี** ที่แปลว่า หน้าต่างในภาษาฮินดี พูดถึงเรื่องหน้าต่างแล้วอดนึกไปถึงบ้านไทยที่ผ่านมาเมื่อตอนเช้านี้ไม่ได้ บ้านเหล่านั้นไม่จำเป็นต้องพึ่งคำภาษาใดใช้เรียก **หน้าต่าง** เลย เพราะทั่วทั้งบ้านไม่มีหน้าต่าง ก็นับว่าสะดวกไปอย่างหนึ่ง ซึ่งถ้าหากใครถามชื่อที่เรียกหน้าต่าง เขาคงจะอึกอักเพราะไม่เคยคุ้น

ได้กินอาหารอร่อย คุยกันสนุกอย่างนี้แล้ว ไม่น่าที่จะรีบร้อนจากกันเลย แต่ว่าเจ้าหน้าที่เหล่านั้นมีงานในหน้าที่รออยู่ข้างหน้า จึงไม่อาจตัดสินใจทำสิ่งอื่นใดได้ นอกจากขอบคุณท่านเจ้าของบ้านผู้อารีแล้วก็ออกเดินทางต่อไป อากาศตอนบ่าย เดือนพฤศจิกายนช่างอุ่นสบายเหมาะแก่การเดินทางเป็นอย่างยิ่ง แม้หนทางจะขรุขระอยู่บ้าง ก็ยังไม่สู้จะเดือดร้อนนัก ด้วยว่ายังมีสิ่งเพลินตาชวนมอง เห็นหมอกไม่อ้อม กลีบเหลืองแบบบางคล้ายดอกดาวกระจายชูก้านสั่นไหวไปตามลมอยู่ตลอดสองข้างทาง และที่แปลกตาไม่เคยเห็นที่ไหนก็คือ **ต้นหมากขาม** (มะขามป้อม) ที่ขึ้นอยู่เป็นระยะ ๆ ตลอดข้างทางริมถนน แต่ละต้นมีลูกดกจนเห็นขาวเต็มไปทั้งต้น พวกผู้หญิงเห็นแล้วอดไม่ได้ที่จะผ่านไปโดยไม่ได้ลองลิ้มรส และเพียงได้ชิม ก็พอรู้ได้ว่าเปรี้ยวฝาดไม่ผิดกับหมากขามที่อื่น ๆ ชิมแล้วก็หมดสนใจหายอยาก

หนทางจากเกซีม่านจ๋ามถึงเมืองไหย ๓๙ ไมล์เท่านั้น ทั้ง ๆ ที่แล่นรถมาตามสบายไม่ถึง ๑๔.๓๐ น. รถก็เข้าเขตเมือง เมืองไหยเห็นเมื่อไหร่ก็ยังเป็นเมืองไม่ค่อยมีผู้มีคนอยู่เมื่อนั้น บ้านช่องคงจะกระจายกันอยู่ จึงดูมีแต่ทุ่งนาโล่งท่ามกลางภูเขาสูงทะมึน รถต้องแล่นจากย่านตลาดต่อไปอีกไมล์หนึ่งจึงจะถึงหอเจ้าฟ้า และนี่คือจุดหมายปลายทางของข้าพเจ้า ทุกคนในรถคงจะรู้สึกโล่งอก เมื่อเห็นเจ้านางองค์น้องลงมารับข้าพเจ้า เป็นอันหมดธุระของคณะเจ้าหน้าที่สาธารณสุขที่พาข้าพเจ้ามาส่ง ข้าพเจ้าอดขอบคุณบริการของกรมสาธารณสุขรัฐชานตลอดจน

ผู้ให้บริการแต่ละคนไม่ได้ ที่ได้ช่วยทำให้การเดินทางคราวนี้สะดวกสบายผิดกับการเดินทางด้วยรถเมล์มาจากสีป้อตามลำพังเมื่อครั้งที่แล้ว ราวฟ้ากับดิน

นับเป็นโชคดีของข้าพเจ้ายิ่งนัก ที่เจ้าฉายเมืองได้กรุณาเป็นธุระจัดแจงให้ข้าพเจ้าได้มาพำนักและได้มาทำความรู้จักคุ้นเคยเป็นการเบิกทางไว้แล้วแต่ครั้งก่อน มาคราวนี้จึงไม่ค่อยรู้สึกอึดอัดใจนัก แต่ว่าการมาพักค้างคืนเพียงวันสองวัน กับการมาพักแรมเป็นเวลาเจ็ดสัปดาห์นั้น ย่อมต้องมีความแตกต่างกันอยู่บ้างเป็นธรรมดา ทั้งการที่ข้าพเจ้ามาคราวนี้ มาเพื่อจะศึกษาภาษาไทยใหญ่ในรัฐชานเหนือเทียบกับภาษาในรัฐชานใต้ ท่านเจ้าเฮินจึงจะต้องมีภาระดูแลข้าพเจ้าเป็นพิเศษนอกเหนือไปกว่าเรื่องกิน เรื่องนอน เช่นที่เคย แต่ทั้งเจ้าฟ้าหลวงและมหาเทวีต่างก็มีเมตตาในตัวข้าพเจ้า ยิ่งเห็นข้าพเจ้าตั้งใจอย่างแน่วแน่ที่จะศึกษาเล่าเรียนภาษาของท่าน ท่านยิ่งพอพระทัย และทรงเป็นธุระเรื่องการเรียนของข้าพเจ้า ให้มีโอกาสได้เรียนรู้ให้มากที่สุด และถูกต้องที่สุดในเวลาอันจำกัดนี้ ฉะนั้นนอกจากที่ข้าพเจ้าจะได้เรียนกับครูวันละ ๒—๓ ช.ม. แล้ว ข้าพเจ้ายังมีโอกาสได้สนทนาซักถามเหล่าอำมาตย์ราชบัณฑิตที่เจ้าฟ้าหลวงโปรดให้มาชุมนุมอภิปรายปัญหาเกี่ยวกับศัพท์ภาษาไทยใหญ่ ส่วนมากมักเป็นศัพท์ที่ข้าพเจ้าสงสัยใคร่รู้ และวันใดที่ท่านว่างธุระก็มักจะประทับอยู่ด้วย เป็นที่รู้กันทั่วว่า เจ้าฟ้าหลวงแห่งเมืองไหยทรงสนใจเรื่องภาษาไทยใหญ่เป็นอย่างยิ่ง ท่านรวบรวมเอกสารต่าง ๆ ที่บันทึกไว้เป็นอักษรไทย และจดถ้อยคำสำนวนที่ใช้ในภาษาของท่านไว้มากมาย ทั้งยังทรงอนุญาตให้ข้าพเจ้าลอกคัดได้ตามใจชอบอีกด้วย อันความรู้ภาษาไทยใหญ่ที่ข้าพเจ้าเรียนรู้และรวบรวมได้ในขณะที่พำนักอยู่ในหอเจ้าฟ้า ๗ สัปดาห์นั้น จึงมากมายสุดจะคณนา และพระคุณของท่านที่บันดาลให้ข้าพเจ้าได้รับความรู้เหล่านี้ ก็มีสุดพรรณนาเช่นเดียวกัน แต่ไม่ว่าจะทำอะไร ที่จะให้ได้มาง่าย ๆ ให้สะดวกกายสบายใจ ไม่รู้จักลำบากยากยุ่งนั้น เห็นจะมีก็แต่ในนิทานเท่านั้น ฉะนั้นการมาพำนักใกล้ชิดท่านผู้เป็นเจ้าเป็นขุนถึงหากจะได้ประโยชน์เหลือล้นดังกล่าวแล้วก็ตาม แต่ก็มีเรื่องลำบากยากใจไม่น้อยกว่ากันเลย

อันที่จริง ถ้าหากข้าพเจ้าไม่ใช่คนไทย และผู้ที่ข้าพเจ้าจะพำนักพักพิงด้วย ไม่ใช่เจ้าฟ้ามหาเทวี เรื่องยากใจที่จะกล่าวถึงต่อไปนั้นก็คงไม่มี ฉะนั้นสาเหตุแห่งความลำบากน่าอึดอัดใจอยู่ที่ตรงนี้ ตรงที่ทั้งข้าพเจ้าและชาวไทยใหญ่ต่างรับรู้เช่นเดียวกันว่า จารีตประเพณีของเรากำหนดให้เจ้าฟ้ากับ **ข้าม่านก๊นเม้ง** (ข้าบ้านคนเมือง) มีศักดิ์และสิทธิต่างกัน สถานะและสภาพความเป็นอยู่จึงจะต้องมีบางอย่างที่เหมือนกันไม่ได้ ระเบียบแบบแผนอย่างที่ชาวบ้านยึดถือปฏิบัติกัน จึงจะต้องมีอยู่บ้างที่ผิดกันกับระเบียบแบบแผนภายในหอ สิ่งที่ข้าพเจ้าเรียนรู้มาระหว่างที่พำนักอยู่ที่เมืองนาย อาจจะใช้ไม่ได้ที่นี่ ข้าพเจ้าจึงจำต้องมาตั้งต้นศึกษากันใหม่ที่

เมืองไหยนี้ แต่ว่าเรื่องเหล่านี้ช่างมีมากมายอย่างที่ไม่อาจจะเรียนรู้ได้ด้วยการสังเกตแต่เพียงอย่างเดียว แม้จะมีครูมาให้ซักไซ้ไต่ถามได้ แต่เมื่อไม่นึกจะถาม เพราะนึกไม่ถึง ครูก็ไม่ทราบจะบอกเรื่องอะไร จึงเป็นเหตุให้ทำอะไรผิดแบบแผนที่เขาเคยปฏิบัติกันมาอยู่เสมอ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดก็คือ กว่าข้าพเจ้าจะได้รู้จากครูว่า **โขไหลหมั่งก้ะหล่า** คือบันไดมงคลใช้สำหรับเจ้าฟ้าโดยจำเพาะ เมื่อเวลาจะเสด็จลงจากหอ และไม่ว่าหอที่ไหน จะต้องมีโขไหลชนิดนี้ทั้งนั้น ที่หอเมืองไหย โขไหลหมั่งก้ะหล่าคือบันไดหินตรงหน้าตึก ซึ่งข้าพเจ้าก็ได้ขึ้นลงบันไดที่ว่านี้เสียนับครั้งไม่ถ้วนด้วยความไม่รู้ และคงจะไม่มีทางรู้ไปอีกนาน ถ้าไม่บังเอิญไปพบคำนี้เข้าในหนังสือและขอให้ครูอธิบายลักษณะโขไหลหมั่งก้ะหล่าให้ฟัง (บางคนออกเสียงเป็น ขูไหล)

มาได้ทราบเรื่องเมื่อทำผิดไปแล้วเช่นนี้ ยิ่งทำให้ข้าพเจ้าอึดอัดใจยิ่งขึ้น ด้วยเกรงว่าจะไปทำผิดเรื่องอื่น ๆ ทำนองนี้เข้าอีก ซึ่งนอกจากจะเป็นที่รำคาญใจแก่ผู้ได้พบเห็นแล้ว ก็ยังอาจจะทำให้ผู้ที่เชื่อและถือเกิดความไม่สบายใจ เกรงการอัปมงคลก็เป็นได้ เพราะเรื่องเชื่อ ๆ ถือ ๆ อย่างนี้ น้อยนักที่ใครจะละเสียได้ ยิ่งพวกชาวหอเมืองไหยนี้ด้วยแล้วยิ่งสนใจกันอย่างผิดปกติ ฉะนั้นของฝากที่ถูกพระทัยเจ้านางมหาเทวีเป็นอย่างยิ่ง จึงได้แก่เหรียญพระห้อยคอเพื่อท่านจะได้ประทานคนที่เชื่อเรื่องของขลังเช่นว่านี้ต่อไป ส่วนองค์ท่านเองนั้น ดูไม่สู้จะสนพระทัยในเรื่องเหล่านี้นัก เจ้าฟ้าหลวงเองก็เช่นกัน แม้กระนั้นข้าพเจ้าก็อดกังวลใจไม่ได้ต้องหมั่นสังเกตและไต่ถามให้มากยิ่งขึ้น แต่ก็ใช่ว่าทำอย่างนั้นแล้วจะไม่ผิดพลาด โอกาสที่จะผิดพลาดอย่างว่านี้มีอยู่เสมอ บางครั้งต้องตัดสินใจทำลงไปให้ทันท่วงทีและเหมาะสมกับเหตุการณ์ ส่วนจะถูกหรือผิดนั้น ค่อยไปรู้และแก้ไขเอาภายหลัง

ถ้าหากระเบียบแบบแผนภายในหอเป็นอย่างไทยหรืออย่างเทศเสียอย่างใดอย่างหนึ่ง การปฏิบัติตามก็คงง่ายขึ้น เช่นหอเมืองไหยนี้ ก่อสร้างอย่างแบบบ้านฝรั่ง เครื่องใช้ไม้สอยแทบทุกชิ้นก็เป็นไปตามแบบฝรั่ง หากประพฤติอย่างฝรั่ง คือนั่งเก้าอี้กันตลอดเวลาแล้ว เรื่องน่าลำบากใจก็คงไม่มี ตามธรรมดาทั้งเจ้าฟ้าและมหาเทวีคงจะเห็นข้าพเจ้าเป็น **ก๋นต่างตี้ต่างแหลน** (คนต่างถิ่น) มา จึงมักจะทรงแสดงให้เห็นเสมอว่า โปรดให้ข้าพเจ้านั่งเก้าอี้ โดยเฉพาะเวลามีแขกมา และถ้าเวลาแขกมา แขกนั่งเก้าอี้ ข้าพเจ้าจะนั่งเก้าอี้ก็ดูไม่แปลกน่าสังเกตแต่อย่างใด แต่ก็มีอยู่หลายต่อหลายครั้งที่แขกไม่นั่งเก้าอี้ แม้จะเป็นอำมาตย์ราชมนตรีก็ไม่ยอมนั่ง (แขกที่จะนั่งเก้าอี้มักจะเป็นชาวพม่าและชาวไทยใหญ่ที่มีเชื้อสายเจ้า) อย่างนี้แล้ว ข้าพเจ้าก็เหลือจะทนนั่งเก้าอี้ต่อไปได้ ต้องเลื่อนตัวลงมานั่งกับพื้นเช่นเดียวกับคนอื่น ๆ ที่จริงข้าพเจ้าก็ไม่เห็น

การนั่งกับพื้นจะเป็นการเสียเกียรติอย่างไร เพราะขนบธรรมเนียมของเราก็มีอยู่อย่างนั้น ฉะนั้น เพื่อตัดปัญหาไม่ให้ต้องลำบากตัดสินใจว่าจะเลื่อนตัวลงมานั่งกับพื้นดีหรือไม่ตอนไหน ข้าพเจ้าจึงถือโอกาสนั่งกับพื้นเสียทุกครั้งเมื่อต้องเข้ามานั่งในห้องรับแขก และมหาเทวีก็ประทับบนพื้นลาดไว้ด้วยพรมอย่างดีนั้นด้วยทุกครั้งไป

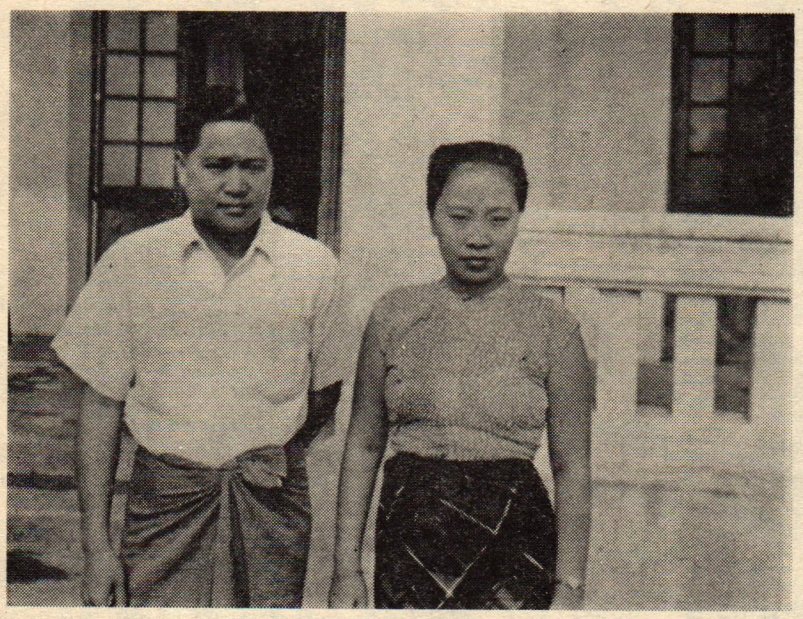

เจ้าฟ้าเมืองไทย
กับมหาเทวี

ความจริง เรื่องที่กล่าวถึงนี้ หากไม่เอาใจใส่ ก็จะเป็นเรื่องเล็กน้อยที่ไม่สำคัญอะไรเลย แต่ข้าพเจ้าเชื่อเหลือเกินว่า ชาวไทยใหญ่เอาใจใส่ในเรื่องนี้ ข้าพเจ้าจึงต้องระวังตัวไม่ผิดกับอยู่ในโรงเรียนประจำที่มีระเบียบเคร่ง และสิ่งที่ข้าพเจ้าระวังอย่างเคร่งครัดมากที่สุดอีกเรื่องหนึ่งก็คือ เวลา ข้าพเจ้าจะต้องเตรียมตัวให้พร้อมเมื่อใกล้เวลา ๑๑.๐๐ และ ๑๙.๐๐ น. อันเป็นเวลาอาหารกลางวันและอาหารค่ำ ที่ข้าพเจ้าร่วมรับประทานด้วย และถึงแม้เวลาอาหารเช้า ข้าพเจ้าจะต้องรับประทานตามลำพัง ข้าพเจ้าก็ไม่อาจจะถือความสะดวก มาล่าช้าจนเกินเวลา ฉะนั้น ทั้ง ๆ ที่อากาศในตอนเช้าหนาวเย็น ฟ้าก็ยังขมุกขมัวอยู่ด้วยหมอกกุ้มลงจัด ที่นอนก็กำลังอุ่นสบาย ไม่ควรจะละมาเสียก็ตาม แต่ข้าพเจ้าก็ต้องบังคับตัวเองให้ลุกจากที่นอน เมื่อเสียงนาฬิกากังวาน ๖ ทีสิ้นสุดลง และรีบจัดธุระของตัวเองในห้องน้ำอย่างระมัดระวังไม่ให้มีเสียงดังเป็นที่รบกวน เพราะคานแขก (ห้องที่แขกพัก) อยู่ไม่ไกลกับห้องนอนอื่น ๆ เท่าใดนัก กิจธุระทุกอย่างในตอนเช้าจะต้องเสร็จลงก่อน ๗.๐๐ น. อันเป็นเวลาอาหารเช้า พ้นอาหารเช้าไปแล้ว

จึงจะได้มีเวลาเป็นของตัวเอง ไม่ต้องเกี่ยวข้องกับผู้ใด ข้าพเจ้ามักหาเวลาตอนนี้ออกไปกาด เพื่อให้มีโอกาสได้รู้ได้เห็นสิ่งต่าง ๆ ภายนอกหอบ้าง ได้พบปะชาวเมืองไหยอื่น ๆ นอกไปจากชาวหอบ้าง แต่เวลาเพียงเล็กน้อยเท่านี้ไม่มีโอกาสได้สังเกตสิ่งใดถี่ถ้วน ส่วนการที่จะได้มีโอกาสรู้จักมักคุ้นกับชาวบ้านชาวเมืองนั้น ดูเป็นอันพ้นปัญหา เพราะเมื่อใคร ๆ ทราบว่าข้าพเจ้ามาพักอยู่ในหอ ความอยากเข้าใกล้ชิดย่อมจะหมดไป ข้าพเจ้าเองก็ไม่กล้าจะขออนุญาตไปไหนมาไหนตามลำพัง ความรู้ที่ข้าพเจ้าจะได้ไปจากเมืองไหยจึงจำกัดอยู่แต่ในวังหอ เท่านั้น* ซึ่งข้าพเจ้าไม่ทราบว่าจะผิดแผกกับที่จะได้จากชาวบ้านอื่น ๆ มากน้อยเพียงไร ข้าพเจ้าจึงไม่อาจพูดได้เต็มปากว่า เป็นเรื่องที่ยึดถือกันทั่วไปในเมืองไหย จะกล่าวได้ก็แต่เพียงว่า เป็นแบบหนึ่งของชนกลุ่มหนึ่ง ซึ่งน้อยคนนักจะมีโอกาสได้เข้าถึง จนถึงได้เรียนรู้อย่างถ่องแท้ หากไม่ใช่เจ้าฉายเมืองผู้มีศักดิ์เป็นเจ้าน้าของมหาเทวี เป็นผู้ฝากฝังข้าพเจ้ามาแล้ว ประโยชน์ที่จะได้รับดังกล่าวแล้วนั้น เห็นจะมีได้ยากเต็มที ซึ่งข้าพเจ้าอดขอบคุณเสียมิได้

เมื่อได้เข้ามาอยู่ในวังหอ* อย่างนี้แล้ว เรื่องหนักใจต่อไปก็คือ เรื่องราชาศัพท์ แม้ว่าภาษาไทยใหญ่จะมีคำราชาศัพท์ไม่มากเท่าของเรา การเพ็ดทูลก็มิได้แบ่งชั้นออกไปมากเท่าที่ใช้อยู่ในภาษาของเรา ทั้งข้าพเจ้าก็ได้เรียนรู้มาบ้างแล้วก็ตาม แต่กระนั้นเมื่อถึงเวลาเข้าจริง ข้าพเจ้ายังอึกอักไม่กล้าพูดกลัวจะผิด เพราะว่าถ้าพูดผิดแล้ว น่าขันเสียยิ่งกว่าจะไม่พูดราชาศัพท์เสียเลย ในชั้นต้นนี้ ข้าพเจ้าจึงต้องทำเป็นว่าพูดภาษาไทยใหญ่ยังไม่ได้ ขอพูดภาษาอังกฤษไปพลางก่อน หากจำเป็นจริง ๆ เช่นต้องสนทนากับเจ้าแม่ต่อ** ของเจ้าฟ้า ข้าพเจ้าก็มักจะพูดให้น้อยลง และถ้าต้องพูด ก็อ้อมแอ้มคำ น่อ และราชาศัพท์บางคำที่รู้ ออกมาด้วยความระมัดระวังให้ถูกที่ และเรื่องอย่างนี้ต้องอาศัยการฟังและการผึกด้วยตัวเองเป็นสำคัญ ถ้าไม่หัดพูดอยู่เสมอ ๆ แล้ว ถึงจะรู้อย่างไรก็ไม่มีวันจะพูดให้ถูกต้องได้

ดูเหมือนทุกคนยินดีที่จะสอนข้าพเจ้าในเรื่องราชาศัพท์นี้ นับตั้งแต่ครูผู้สอนภาษาให้ตลอดจนคนในหอผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับข้าพเจ้า เวลาที่อยู่ในหอจึงเป็นเวลาของการเรียน การได้สนทนากับคนเหล่านี้เป็นการเรียนไปในตัว และข้าพเจ้าก็ได้ทราบว่า เจ้าต่อ ที่พวกเขาเอ่ยถึงกันไม่ขาดปากนั้นคือ เจ้าฟ้า และ เจ้าเม็ง นั้น หาใช่เจ้าฟ้าไม่ แต่เป็นคำย่อของ เจ้าน้างเม็ง อันเป็นคำไทย มีความหมายเช่นเดียวกับมหาเทวี ส่วน เจ้าอ่อน หรือ เจ้าน้างอ่อน คือธิดาองค์น้อย

---

* วังหอ คือบริเวณวัง วัง แปลว่าบริเวณ ใช้ได้ทั่วไป ถ้าเป็นบ้านเรือนคนธรรมดาก็ใช้ วังเฮ็น

** ต่อ เป็นคำพม่า ชาวไทยใหญ่ใช้ประกอบคำอื่นเป็นราชาศัพท์

อายุ ๓–๔ ขวบ เป็นเจ้านางองค์เดียวที่ยังไม่ได้เข้าโรงเรียน อีก ๗ องค์นอกนั้นไปอยู่โรงเรียนประจำหมด องค์ใหญ่ ๒ องค์ทรงรอพบข้าพเจ้าอยู่วันหนึ่ง จากนั้นก็ไปอยู่ประจำในหอพักวิทยาลัยมันดะเล อีก ๕ องค์กำลังเรียนที่โรงเรียนฝรั่ง ตำบลน้ำตู้ แถบล่าเซี่ยว (บางคนเรียกลาโช)

ชิดาทั้ง ๘ แห่งเมืองไทย

เมื่อครั้งที่อยู่เมืองนาย ข้าพเจ้าเรียนรู้มาว่าคำสุภาพสำหรับชนสามัญในความว่า ขอได้โปรด นั้นใช้คำว่า **แค้นต่อ** (แค้น เสียงสั้น) แต่ถ้าจะใช้เป็นราชาศัพท์ ต้องใช้ **หมุนห่ม** (บุญห่ม) ข้าพเจ้าเพิ่งได้ทราบที่นี่ว่า **ห่ม** นั้น ใช้เป็นราชาศัพท์ตรงกับคำว่า **ประทาน** แต่ถ้าจะ **ถวาย** ของเจ้าฟ้า ต้องใช้ **สัก** สังเกตเห็นได้ว่า คำที่กำหนดเป็นราชาศัพท์นั้น มีคำพม่าอยู่หลายคำ เช่น **ข่อต่อ** (เรียก) **เซ็ตต่อข่อ** (นอน) **เต่ป๊อยต่อ** (กิน) **จะต่อแก๊** หรือ **ต่อแก๊** (คนครัวของเจ้าฟ้า) และ **อะส่องแก่งค้อง** (คนรับใช้ในหอ) เป็นต้น

นอกจากราชาศัพท์ที่ใช้ในภาษาพูดประจำวันแล้ว ก็ยังมีที่ใช้ในภาษาพิเศษ เห็นจะเทียบได้กับภาษาวรรณคดีของเรา ข้าพเจ้ายังไม่เคยได้ยินใครใช้พูดกัน เห็นแต่ในหนังสือ บังเอิญเรื่องที่ข้าพเจ้ากำลังเรียน เป็นนิทานเกี่ยวกับเรื่องพระยามหากษัตริย์ จึงได้พบคำเหล่านี้มากมาย เช่น **จ่ามห้างจ่ามหอ** แปลว่า เสวยราชย์ หรือ **ปุ๊ดข่าม** คือ ครอบครองบ้านเมืองแทน คำเรียก

เจ้าฟ้ามหาเทวี ก็ใช้ต่าง ๆ ออกไป เช่นว่า **เจ้าหมุนเหย่อ ขุนหอคำ** (เจ้าบุญใหญ่ ปราสาททอง) กับ **นางมี้ผะร้า** (นางพญา) เป็นต้น

ครูสอนข้าพเจ้าถึงวิธีใช้คำสรรพนามต่าง ๆ ในราชาศัพท์ ทั้งในภาษาพูด ภาษาวรรณคดี ตลอดจนในการเขียนจดหมาย แต่ข้าพเจ้าอดแปลกใจไม่ได้ ที่ตัวครูเองไม่เห็นจะสนใจเรื่องอย่างนี้มากนัก ถึงจะสนใจก็เพียงการใช้ถ้อยคำ แต่กิริยาท่าทางไม่สอดคล้องกับถ้อยคำเลย ข้าพเจ้าสังเกตเห็นหลายครั้งที่เจ้าแม่ต่อเสด็จมาฟังการสอนด้วย และบางครั้งท่านก็ทรงแนะนำและยกตัวอย่างให้ อันนับเป็นความเมตตายิ่งนัก แต่ครูผู้สอนข้าพเจ้าไม่ค่อยจะแสดงท่าว่ารำลึกถึงพระคุณของท่าน แม้จะนั่งลุกก็ดูเหมือนจะลืมไปว่ามีเจ้าแม่ต่อประทับอยู่ด้วย และที่ไม่ถูกใจข้าพเจ้าเป็นที่สุด เห็นจะเป็นด้วยเสียงของครู เสียงช่างดังเอะอะเหมือนจะชวนวิวาทอยู่ตลอดเวลา ที่จริงถ้าข้าพเจ้าเลือกได้ ข้าพเจ้าคงเลือกครูที่เป็นผู้หญิง หากได้ครูผู้หญิงที่สอนหนังสือเป็นอย่างดอว์ทานเหม่ที่นี่สักคน คงจะทำให้ข้าพเจ้าเรียนได้ด้วยความสบายใจยิ่งกว่านี้ แต่ว่าบ่วยการไปนึกถึงเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ เพราะที่เมืองไหยนี้ไม่มีการสอนภาษาไทยใหญ่ในโรงเรียน แม้ครูผู้สอนจะอธิบายวิชาต่าง ๆ ให้นักเรียนฟังเป็นภาษาไทยใหญ่ ครูใหญ่เองผู้เป็นพม่าและไม่รู้ภาษาไทยใหญ่ ก็ยังไม่ถูกใจ ส่างคำผู้สอนให้ข้าพเจ้าอยู่นี้ นับเป็นดีกว่าคนอื่น ที่มีโอกาสได้ร่ำเรียนมามาก จึงได้รับหน้าที่มาสอนให้ข้าพเจ้า แต่ว่าผู้รู้ดีไม่จำเป็นต้องสอนดี เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงอดเบื่อหน่ายไม่ได้ ในเมื่อครูไม่อาจทำให้เข้าใจได้ บางทีอธิบายอยู่ช้านาน แล้วลงท้ายว่า **เรียนไปก็รู้ไปเอง**

พูดไปที่จริงแล้ว คำบางคำอธิบายความหมายให้เข้าใจได้ยาก ข้าพเจ้าก็ทราบอยู่อย่างเช่นคำที่ลงท้ายประโยคก็ดี คำวิเศษณ์บางคำก็ดี แม้จะยกตัวอย่างสักเท่าไร ๆ ก็ยังไม่ค่อยจะเข้าใจ เหมือนดังคำ **สายหงาย** กว่าข้าพเจ้าจะเข้าใจว่าตรงกับคำ **ต้นสายปลายเหตุ** ของเรา มหาเทวีต้องทรงอธิบายเป็นภาษาอังกฤษ และยกตัวอย่างให้เสียมากมาย อธิบายเป็นภาษาอังกฤษยังยากถึงเพียงนั้น แล้วอธิบายเป็นภาษาไทยใหญ่จะยิ่งยากขึ้นสักเพียงไหน แต่ถึงกระนั้นก็ดี หากครูได้ใช้ความพยายามอธิบายก็ยังพอจะเห็นใจว่าเป็นเรื่องที่อธิบายได้ยาก แต่บางครั้งครูเองก็เบื่อหน่าย อาการที่สอนไปดูนาฬิกาไป บอกให้รู้ว่าอ่ำไว่เจ๋อ—อ สอน (ไม่ตั้งใจสอน) ดังที่คนที่นี่เองก็สังเกตอย่างนั้น เห็นอย่างนี้แล้วข้าพเจ้าก็อดหงุดหงิดไม่ได้ จิตใจก็ขุ่นมัวจนบางทีรู้สึกว่าแทบจะเรียนด้วยไม่ได้เอาทีเดียว พร้อมกันนั้นก็นึกเสียดายเวลาที่ต้องมานั่งฟังครูพูดอยู่เสมอ ๆ ว่า เรียนไปก็รู้ไปเอง นึกถึงส่างคำผู้นี้ครั้งไร ข้าพเจ้าต้องนึกถึงอาจารย์ของข้าพเจ้าคนหนึ่ง ซึ่งไปศึกษาอยู่ต่างประเทศครั้งนั้น ข้าพเจ้าได้ยินว่าท่านได้รับความทุกข์ทรมานเพราะไม่ชอบ

กิริยาอัชฌาสัยของครู ข้าพเจ้าไม่ทราบต่อไปว่า ท่านคงเรียนกับครูผู้นั้นต่อไปจนจบหรืออย่างไร แต่ข้าพเจ้ากำลังคิดหาทางอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่จะทำให้ไม่ต้องเรียนกับครูผู้ที่ข้าพเจ้าไม่ถูกใจนี้ตลอดไป

ที่จริงถ้าข้าพเจ้าไม่มีที่เลือกได้ ข้าพเจ้าก็คงต้องปล่อย เติ้งมั้น (ช่างมัน) แล้วก็เรียนกับครูต่อไป แต่ว่าโชคดีบังเอิญให้ข้าพเจ้าได้มีโอกาสพบท่านผู้เฒ่ากอสะล่ะ (โกศล) และเมื่อข้าพเจ้าปรารภว่าอยากจะเรียนด้วย เพราะเคยได้ยินชื่อเสียงมาและได้อ่านเรื่องที่ท่านแต่งไว้ ทั้งเจ้าฟ้า มหาเทวีต่างก็ทรงเห็นชอบด้วย ด้วยว่าท่านผู้นี้เป็นผู้เก่งการหนังสือ ได้เคยศึกษามามากเกี่ยวกับเรื่องพงศาวดารไทยใหญ่และหนังสือเก่าอื่น ๆ ทำให้ได้พบเห็นคำเก่าในหนังสือเหล่านั้นพอที่จะวินิจฉัยได้ดีกว่าคนหนุ่ม ๆ กับทั้งเมื่อท่านทั้งสองทรงออกปาก ท่านกอสะล่ะก็แสดงความกระตือรือร้นอยากจะมาสอนให้ แม้จะต้องมาพำนักที่ในเมืองเป็นอาทิตย์ๆก็ยังยินดี ได้ยินแล้วข้าพเจ้าก็ค่อยเบาใจที่ไม่มีอะไรยากลำบากเท่าที่นึก แต่แล้วก็ต้องกลับหนักใจครุ่นคิดหาวิธีที่จะไม่เรียนกับครูเก่า โดยไม่ให้ครูรู้สึก จ้ะ ๆ เจ้ด ๆ* เกินจำเป็นต่อไป

ต้องนับเป็นโชคดีอีก ที่ข้าพเจ้าเกิดอาการอยู่ไม่ดีขึ้นมาอย่างไม่รู้เนื้อรู้ตัว จนถึงลุกไม่ขึ้นไปหลายวัน โอกาสที่จะไปพบกับเสี่ยส่างคำจึงไม่มีและคงจะเป็นความกรุณาอย่างยิ่งของมหาเทวีที่ทรงหาทางแจ้งให้เสี่ยส่างคำทราบ เมื่อหายเจ็บ จึงเป็นอันไม่ต้องเห็นหน้าครูอีกต่อไป จึงนับว่าการป่วยเจ็บครั้งนั้นช่วยข้าพเจ้าไว้ได้มาก แต่ถ้าข้าพเจ้าเลือกได้ข้าพเจ้าก็คงขอเลือกเอาทางที่ไม่ต้องป่วยไข้ เพราะถึงอย่างไรก็หาใช่เรื่องสนุกไม่ ที่จะมาเจ็บป่วยให้เป็นภาระเดือดร้อนแก่ท่านเจ้าของบ้าน ที่จริงข้าพเจ้ารู้สาเหตุโรคไข้ของตนเองดี และคิดว่าถ้าอดอาหารสักวันหนึ่ง กับได้นอนพักชดใช้กับที่อดนอนเพราะบังเอิญให้นอนไม่หลับแล้ว โรคอ่อนเพลียเพราะท้องเดินและอาเจียนนั้นก็จะหายไปเองโดยไม่ต้องอาศัยยา แต่ว่าเจ้าของบ้านที่ไหนจะยอมปล่อยให้ข้าพเจ้ารักษาตัวเองอย่างนั้นได้ ฉะนั้นจึงปรากฏว่ามหาเทวีทรงเป็นห่วงกังวลตลอดเวลาด้วยเรื่องยาที่จะหามาให้ข้าพเจ้ารับประทาน ส่วนบรรดาผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวกับอาหารก็พากเพียรมาถามว่า ข้าพเจ้าจะรับประทานอาหารอะไร ถ้าจะไม่รับประทานอาหารอย่างธรรมดา ก็จะต้องเป็นอาหารคนเจ็บ เมื่อเห็นว่าจะปฏิเสธเสียโดยสิ้นเชิง ยิ่งจะทำความวุ่นวายให้แก่เขาเหล่านั้นยิ่งขึ้น ข้าพเจ้าจึงนึกสั่งอาหารชนิดที่จะไม่ไปรบกวนท้องให้เดือดร้อนมากนัก และก็คงจะไม่มีอะไรดีไปกว่าข้าวต้ม แต่ว่าข้าวต้มที่คนที่นี่รู้จัก ไม่ใช่ข้าวต้มอย่างของเรา ข้าพเจ้าเคยทูลถามมหาเทวีเอาไว้เมื่อก่อนหน้านี้ ได้ความว่า ข้าวต้มหมู ข้าวต้มไก่ อย่างของเรานั้นน่าจะมีลักษณะตรงกับที่เขาเรียกว่า

---

* จ้ะ ๆ เจ้ด ๆ แปลว่าโกรธ เจ้ด ๆ ใช้จำเพาะคู่กับ จ้ะ ในความว่า โกรธ เท่านั้น

เข้าหุงแหลว* กับ **เข้ามั้นแหย่**** และคนเหล่านั้นคงจะโล่งใจ เมื่อข้าพเจ้าหลุดปากคำทั้งสองนี้ออกมา และไม่ช้าชามใบใหญ่ใส่ข้าวดังกล่าวนั้นก็มาปรากฏอยู่ต่อหน้าข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจึงได้ทราบว่า ข้าวอย่างที่สั่ง หาได้เหมือนข้าวต้มอย่างของเราทีเดียวไม่ กลายเป็นข้าวเละ ๆ อย่างหนึ่งคล้ายโจ๊ก แต่ว่าน้ำแห้งงวดจนเกือบเหมือนข้าวเบียก เห็นแล้วอดนึกไม่ได้ว่า น่าจะเรียก **เข้ามั้นแหยะ** มากกว่าอื่น และเมื่อนึกอย่างนั้นแล้ว ตักเข้าปากได้เพียงไม่กี่คำก็จำต้องปล่อยให้มันออกมาแต่โดยดี ทำให้เสียดายแรงของผู้มีแก่ใจทำให้ยิ่งนัก

แต่ถึงแม้การเจ็บไข้จะเป็นเรื่องยุ่งกังวลเพียงไรก็ตาม ข้าพเจ้าเจ็บเสียเองดูยังจะดีกว่าที่ได้ยินสาวใช้ต้นห้องลงมาประกาศว่า **เจ้าเม้งอ๋ำหลีเจ๋อ-อ** เพราะอะไรจะมาเดือดร้อนแก่ผู้อาศัยเท่าเจ้าของบ้านเจ็บเป็นไม่มี ความจริงมหาเทวีก็ไม่ได้ประชวรอะไรหนักหนา อาการ **อ๋ำหลีเจ๋อ-อ** (ไม่ดีใจ คือไม่สบาย) นั้น ก็เป็นเพราะเป็นหวัด และวิงเวียนไม่อยากลุกเท่านั้น แต่กระนั้นทุกคนในหอต่างก็พากันวิ่งวุ่น บ้างไปหายา หาน้ำร้อน ไปนวด ไปนั่งเฝ้า แล้วก็วุ่นวายกันเรื่องอาหารอีกว่าจะโปรดเสวยอาหารประเภทไหนในยามนี้ เมื่อทุกคนยุ่งกันอย่างนี้ ข้าพเจ้าควรจะทำอย่างไร

ข้าพเจ้ายังจำได้ถึงเมื่อครั้งที่พำนักที่เมืองนายและนางมย่าเต็งเจ้าของบ้านเจ็บเป็นไข้หวัด คอเจ็บทอนซิลอักเสบ ข้าพเจ้าอึดอัดใจเสียยิ่งกว่าครั้งใดๆ เหตุด้วยว่าไม่แน่ใจว่าตนเองควรจะรับทราบข่าวไว้เงียบ ๆ หรือควรจะขึ้นไปเยี่ยมที่ห้องนอน แล้วควรจะช่วยเหลือเรื่องอะไรได้บ้าง ควรจะให้ข้อเสนอแนะเรื่องการรักษาพยาบาลอย่างไรบ้างหรือไม่ หรือเพียงแต่นั่งดูอยู่เฉย ๆ เหล่านี้นับเป็นเรื่องที่ต้องขบคิด และใช้ปัญญาทำไปให้เหมาะแก่กาลเทศะทั้งสิ้น ครั้นมาคราวนี้ยิ่งจะต้องขบคิดหนัก เพราะท่านเป็นเจ้านางเมือง ข้าพเจ้าควรจะปฏิบัติตัวอย่างไรจึงจะเหมาะจะควร ดังนั้นกว่าข้าพเจ้าจะตัดสินใจเข้าไปเผ้าในห้องบรรทมได้ ก็ล่วงเข้าไปบ่ายมากแล้ว ทั้งต้องใช้เวลาอีกพอสมควรทีเดียวที่จะตกลงใจว่าควรจะนั่งอยู่นานสักเท่าใด ควรจะเพ็ดทูลเรื่องใด และท้ายที่สุดควรจะลาออกมาข้างนอกตอนไหน และคงไม่มีเวลาใดที่จะโล่งอกสบายใจเท่าที่ได้เห็นท่านเสด็จลงมาข้างล่างได้ในวันรุ่งขึ้น พร้อมกันนั้นก็อยากจะภาวนาตามคำ **กั่นต๊อ** (ขอโทษ) ที่ว่า **ต๊างเจ๊บอย่าเห้ออไล่ ต๊างไข้อย่าเห้ออมี้ ต๊างหลีช้ำส่ำแสนเปิ้ง** คือ ขอเรื่องเจ็บอย่าให้ได้ เรื่องไข้อย่าให้มี ให้มีแต่เรื่องดีสุขสบายถึงแสนอย่างทีเดียว

แต่ถึงข้าพเจ้าหรือใครๆ ในหอ ตลอดจน **ข้าม่านก๊านเม้ง** ทั้งหลายจะตั้งความปรารถนาไว้อย่างนั้น ก็ใช่ว่าจะยับยั้งเรื่องอันจะต้องมีต้องเป็นไว้ได้ ฉะนั้นถึงทางเจ็บทางไข้จะไม่มี เรื่อง

---

* แหลว แปลว่า แตกทำลายเป็นเสี่ยงๆ

* แหย่ คงจะเป็นคำพม่าว่า เหย่ ที่แปลว่าน้ำ

อยู่ไม่ดีต่าง ๆ ก็ยังเกิดขึ้นได้เสมอ ซึ่งข้าพเจ้าผู้มาพึ่งร่มไม้ใบบุญเมื่อมีโอกาสได้มารู้เห็น ก็อดรู้สึกทุกข์ร้อนตามไปด้วยไม่ได้ และข้าพเจ้าก็ได้เห็นเองแล้วว่าการเป็นเจ้าเป็นขุน แม้จะ **อุ้บเปิ่งเม้ง** (ครอบบ้านครองเมือง) อันไม่กว้างใหญ่ไพศาลนักก็ตาม ก็ยังหาใช่เรื่องสุขสบายอันใดไม่ ยิ่งเป็นถิ่นที่ประชาชนพลเมืองไม่ชอบการเปลี่ยน แม้ทั้งสององค์จะทรงมีความคิดรุดหน้าเพียงไรก็ตาม ก็ยังยากที่จะให้เขาเหล่านั้นเห็นชอบและเปลี่ยนตามไปด้วยได้ แม้รัฐบาลเองก็คงจะอึดอัดใจ ที่เห็นได้ง่าย ๆ ก็คือ เรื่องเงินตรา ข้าพเจ้าไปตลาดแต่ละที อดเดือดร้อนไม่ได้ที่แม่ค้าไม่อยากได้ธนบัตร เขาต้องการแต่เงินเหรียญเท่านั้น ร้ายยิ่งกว่านั้นก็คือ ถึงแม้รัฐบาลพม่าจะเปลี่ยนวิธีการใช้มาตรา ๑๖ แอนนา เท่ากับ ๑ จั๊ตตามแบบอินเดีย มาเป็น ๑ จั๊ต เท่ากับ ๑๐๐ เบี้ย เป็นเวลาหลายปีแล้วก็ตาม แต่คนแถบนี้ก็ยังไม่สนใจใช้ ยังใช้มาตราเก่าอยู่คือ ๔ แอนนา เป็น ๑ หมาด และ ๔ หมาดเป็น ๑ จั๊ต เงินเหรียญ ๑๐ เบี้ย เป็นอันไม่ใช้กันเลย การซื้อของขายของจึงมักต้องอนุโลมตามมาตราเงิน บางอย่างพอจะซื้อได้ด้วยเงินเพียง ๑๐ เบี้ย ก็จำต้องซื้อถึง ๑ หมาด แต่คนส่วนมากผู้ไม่ชอบการเปลี่ยนคงจะพอใจเช่นนั้น จึงยังยึดถือวิธีการอย่างเก่าไว้แน่นโดยไม่เอาใจใส่เลยว่า ใครทำกันอย่างไร

การกั่นต๊อขอษมาลาโทษ

เมื่อเขาไม่ยอมเปลี่ยนง่าย ๆ ไปตามความเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างนี้ ก็นับว่าดีไปทางหนึ่ง คือทำให้แบบแผนประเพณีที่มาแต่ดั้งเดิมคงอยู่ได้ด้วยดีตลอดมา และประเพณีอย่างหนึ่งซึ่งไม่ทราบว่าจะได้มาจากทางศาสนาหรืออย่างไร ก็คือ **การกั่นต๊อขอษมาลาโทษกัน** ผู้น้อย (ทั้งศักดิ์และวัย) จะหาข้าวตอกดอกไม้และข้าวของบางอย่าง อาจเป็นของกินของใช้ไปกั่นต๊อผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ซึ่งอาจจะเป็นเจ้านาย ญาติผู้ใหญ่ที่ตนเคารพนับถือตลอดจนครูบาอาจารย์ก็จะรับกั่นต๊อ แล้วกล่าวให้อภัย ให้ศีลให้พรให้เป็นสิริมงคลแก่ผู้มากั่นต๊อนั้น ๆ ข้าพเจ้ามาถึงเมืองไหยในเดือนพฤศจิกายน อันเป็นเวลาออกพรรษาที่เขาถือว่าเป็นเวลา**ออกหว่าออกก๋ำ** จึงได้มีโอกาสเห็นคนที่นี่พากันไปทำพิธีกั่นต๊อผู้ใหญ่อยู่เนือง ๆ พวกนักเรียนส่วนมากที่ไปบูชาและขอษมาลาโทษครู อย่างที่เรียกกันว่า **ปุ๊กจ่อกั่นต๊อ** มักมีแต่ข้าวตอกดอกไม้ แต่ถ้าเป็นข้าราชการ ชาวบ้านที่มากั่นต๊อเจ้าฟ้า และบางคนไปกั่นต๊อเจ้าแม่ต่อและมหาเทวี มักจะมีข้าวของมา **สัก** (ถวาย) มากน้อยตามฐานะด้วย การมากั่นต๊อเจ้าแม่ต่อและมหาเทวี ไม่สู้มีพิธีรีตองมากมายนัก คำกล่าวขอษมาก็สั้น ๆ คำตอบรับก็ไม่ยืดยาว แต่ถ้าหากเป็นการกั่นต๊อเจ้าฟ้าแล้ว ต้องจัดวันทำพิธีขึ้น ต้องมีการกล่าวบทกั่นต๊อตามแบบแผนที่กำหนดไว้ และเจ้าฟ้าก็ต้องทรงรับคำขอษมาตามถ้อยคำที่

ตราไว้เป็นแบบแผนเช่นเดียวกัน ได้ยินอย่างนี้แล้ว ข้าพเจ้าอดนึ่งเฉยอยู่ไม่ได้ ต้องซักไซ้ไต่ถาม ถึงความหมายของถ้อยคำอันไพเราะน่าฟังเหล่านั้นไว้ เจ้าฟ้าเห็นข้าพเจ้าสนใจใคร่รู้เช่นนั้น จึงโปรดให้อำมาตย์นำข้อความนั้นมาให้ข้าพเจ้าลอกคัด และอธิบายความหมายให้ฟังโดยตลอด อันนับเป็นความกรุณาแก่ข้าพเจ้ายิ่งนัก

ข้อความที่ใช้กล่าวกันต๊อนั้นมีอยู่ ๒–๓ สำนวน แต่ละสำนวนคล้ายคลึงกัน คือ มักจะขึ้นต้นว่า

น่อตี้ข้า ข้าน่อ ต่างเหนอโห ข้าเจ้าตึ๊งหลาย...เป๋นอั๋นออกหว่าออกก๋ำเย่าจอดโต้หลีง้ามแล่ ข้าเจ้าตึ๊งหลายก็ไล่หลู่ต๋านปุ๊กจ่อกั่นต๊อพะร้าตะร้าสั่งข่า ยั๋ตต้ะหน่าเมี่ยดสามป๊าเย่าตี้ข้าแล่...ย้ามเหลวจั่งไน่...จั่งตึ๊กอ๋อนกั๋น คุกเจ๋อ–อไล่ไค่เจ๋อ–อถึง...กุ่งต่อเจ๊จู๊ต่อหมุนแสงหมุนค้ำคิ้งค้ำเจ้าพ่ะโหลงต๋นเป๋นเจ้า...จั่งตึ๊กอ๋อนกั๋นม้าป๊ากั๋นเต้า มี๊ตึ๊งหมอกย่าเข้าแตกลักส่องบันนาอ่อจ่าอ่าหาย่ะ...จ๊อมหนั่งพิ่งล้องทุ้งมี๋เม่อปู่เฮ็ดม้าย่าเฮ็ดไว่ . . .เห้อ–อไล่เป๋นกุ้โส่โป้โต๊อ้ะโจ๊เม่อหน้า ย้อนไล่ปุ๊กจ่อกั่นต๊อย้อนป๊ดย้อนคว้าง...ต่อติ๋นแสงตึ๊กค้ำคิ้งค้ำเจ้าต่อโหลงต๋นเป๋นเจ้า เจ๊จู๊ซิจ่าต่อต่างเหนอโหข้าเจ้าตึ๊งหลายตี้ข้า ข้านอ

ที่จริงข้อความทั้งหมดยืดยาวกว่านี้ แต่ข้าพเจ้าตัดเอามาพอได้ความว่า

"ข้าพเจ้าทั้งหลาย เมื่อเวลาออกพรรษาได้ไปบูชาขอษมาลาโทษพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อันเป็นรัตนตรัยเรียบร้อยแล้ว ต่างก็พากันนึกขึ้นมาได้ นึกถึงเจ้าฟ้าหลวง จึงพากันมาเฝ้า มีทั้งดอกไม้ ข้าวตอก ของถวาย ของใช้ ของกินอันโอชะ ตามธรรมเนียมอันมีมาแต่โบราณครั้งปู่ย่าตราขึ้นไว้ เพื่อให้ได้เป็นกุศลผลบุญเพิ่มพูนต่อไปภายหน้า จึงได้มาบูชาขอษมาต่อเจ้าฟ้าหลวง ฯลฯ"

ต่อไปก็กล่าวถึงความผิดชนิดต่าง ๆ อันเขาเกรงไปว่าอาจจะเป็นด้วยความ**ลื๋มโต๋ลื๋มคิ้ง** (ลืมตัว) ได้บังอาจ**เหยบหยำป๋ำจุ้ม** (เหยียบย่ำ) **ข้ามฮ่มข้ามเง้า** (ข้ามร่มข้ามเงา) และ**ค่ะจ๊อขายเสง** (กล่าวร้ายทำลายชื่อเสียง) ของเจ้าฟ้า และหากมิได้ทำด้วยกายกรรม วจีกรรม ก็อาจจะทำด้วยมโนกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงได้อธิษฐานขอว่า ทางชั่วสิบสามแสน **เป๋ง** (อย่าง) และเรื่องร้ายอื่น ๆ ได้ **ก้าต-กว่าก๊างไก๋** (คลาดไปห่างไกล) จากทุกคนไปโดยทั่วกัน

พร้อมกันนั้นเขาก็ถือโอกาสอาราธนาคุณพระคุณเจ้าให้คุ้มครองรักษาเจ้าฟ้าให้สุขสำราญ ดังกล่าวว่า

หมุนแสงหมุนค้ำเจ้าต่อโหลงต๋นเป๋นเจ้าตี้ข้า ก็เห้อ–อไล่ส่าไล่โหง หลีโล่ยพะร้าตะร้าสั่งข่ายั๋ตต้ะหน่าเมี่ยดส่ามป๊า หมุน ต่าน่ะ สี่ล่ะ ก้าท่อกมุ๋ยอกส่งสัปปสิทธิ์เจุ๋ยยหมั่งก้ะหล่า

ไล่เมี่ยดไล่หลี ต๊างเจ๊บอย่าเห้อ–อไล่ ต่างไข้อย่าเห้อ–อมี้ ต๊างหลีช้ำส่ำแสนเป็งเห้อ–อไหล หลั่งถั่งม้า...ของต๊กกิ่นอย่าฮ้าน ของต๊กต๊านอย่าเซ่ง ลุกเจ้าไล่ค้ำหมื่น ตื่นเจ้าไล่ค้ำแสน แป๊นม้อเห้อ–อ* ไล่ค้ำล่าน

มีความหมายว่า "ส่วนเจ้าฟ้าหลวง ก็ขอให้พระไตรรัตนจงได้โปรดดลบันดาลให้ชื่อก้องลือไกลให้มีสวัสดิมงคล เรื่องเจ็บอย่าให้ได้ เรื่องไข้อย่าให้มี เรื่องดีสุขสำราญแสนอย่าง ขอให้ไหลหลั่งถั่งมา ของจะกินอย่าขาดของจะให้ทานอย่าสิ้น เมื่อลุกเช้าได้ทองหมื่น เมื่อตื่นเช้าได้ทองแสน เมื่อแบมือให้ได้ทองตั้งล้านทีเดียว"

เมื่อจะลงท้ายก็กล่าวขอพรเพื่อให้เกิดสิริสวัสดิ์แก่บรรดาเขาเหล่านั้นด้วยว่า

ข้าเจ้าตั๋งเจ้ญตั๋งหลาย ก็เห้อ–อไล่หลีโล่ยเต้อ-อกุ่งแสงหมุนค้ำคิ้งค้ำต่อโหลงต๋นเป๋นเจ้า ฮ่มฮ่างมุ้งโห เห้อ–อไล่หลีเสอ่อน เห้อ–อไล่ต้อนเสเก่า เห้อ–อมี้งันหน่ำค้ำเหญ่อ–อเอ๊เผ่อ–อเป็งเจ๋อ–อเห้อ–อไล่เป็งเจ๋อ–อกู้เยิ่ง เฮ็ดน้ำเฮ็ดไฮ่เห้อ–อไล่หนั่งโหเจ๋อ–อโหค้อมากเข้าเห้อ–อป๋ง ฮังเข้าเห้อ–อก้อน ก้ะเห้อ–ออ่อง ขายเห้อ–อหมาน ต๊นโพ้โต๊ตะวักอย่ายากเป็งสัง เห้อ–อไล่กั๊ต เจ๋อ–อเหย็นเจ๋อ–อเต้อ–อกุ่งเต้อ–อหมุนแสง หมุนค้ำเสก๊าตี้ข้า ข้านอ

หมายความว่า "ข้าเจ้าทั้งหลายก็ขอให้ได้ดีด้วย พระคุณบุญบารมีของเจ้าฟ้า ปกร่างมุงหัว ให้ได้ดีกว่าเมื่อก่อน ให้มีเงินมากมีทองใหญ่ (คงจะหมายว่ามาก) ปรารถนาใดให้ได้เพียงใจทุกประการ ทำไร่ทำนาขอให้ได้ดั่งใจดังคอ ขอให้ข้าวได้ผลดีมีเม็ดมาก รวงข้าวก็ให้ได้มาก ค้าขายสิ่งใดก็ขอให้มีโชคดี จะคิดสิ่งใดก็ขออย่าให้ยากลำบากแต่อย่างใดเลย ให้เย็นใจเมื่ออยู่ใต้พระคุณบุญแก้วบุญทอง (เจ้าฟ้า) ด้วยเถิด"

แม้ว่าข้อความดังกล่าวจะไม่ใช่ความเก่าแก่นัก พอที่คนในสมัยปัจจุบันจะพึงความหมายได้เข้าใจ แต่ว่าก็ไม่ใช่ถ้อยคำที่เขาจะพูดกันเป็นประจำ หากไม่ได้เห็นจากข้อความดังกล่าวแล้วนี้ ข้าพเจ้าก็คงไม่มีโอกาสได้ยินใครใช้ถ้อยคำคล้องจองฟังไพเราะเช่นนั้นบ่อย ๆ นัก ยิ่งได้ศึกษาความหมายแต่ละตอนแล้ว ยิ่งเห็นความงามของภาษาของเขา ซึ่งข้าพเจ้าจะได้หยิบยกให้เห็นบ้างในโอกาสต่อไป

อันที่จริงในคำกั๋นต๊อดังกล่าวแล้วนั้น ออกจะมีคำภาษาบาลีอันเป็นคำในศาสนาปะปนอยู่มิใช่น้อยทีเดียว แต่เขาก็พยายามเรียบเรียงให้คล้องจองกันไป พอจะทำให้จำได้ง่ายและฟังไพเราะ

---

* เห้อ–อ คือ ให้ ที่เขียนคำนี้เป็น เ–อ–อ ก็เพื่อให้แทนเสียง อา+อี ที่ไม่มีในภาษาของเรา แต่เราออกเสียงให้เป็น ไอ และเขียนด้วยไม้ม้วน เต้อ–อ ก็คือ ใต้ เจ๋อ–อ คือ ใจ เผ่อ–อ น่าจะคือ ใฝ่

และคงจะเป็นด้วยลักษณะที่ถ้อยคำมีสัมผัสคล้องจองกันนี่เอง ที่ทำให้คำกันต๊อนั้นไพเราะชวนฟังทั้ง ๆ ที่ความที่กล่าวนั้นเป็นความร้อยแก้วธรรมดา หาใช่บทร้อยกรองไม่ อันถ้อยคำที่มีสัมผัสคล้องจองนั้น ผูกขึ้นในลักษณะคำซ้อน ซึ่งบางทีก็เป็นคำซ้อนคู่เดียว บางทีก็ซ้อนสองคู่หรือบางทีก็มากกว่านั้นแม้ในภาษาพูดประจำวันก็มีอยู่เป็นอันมาก ข้าพเจ้าเองในขณะนี้ก็รู้อยู่หลายคำพอจะพูดให้เหมาะกับความหมายได้บ้างแล้ว คำที่ข้าพเจ้าได้ยินและได้ใช้เสมอ เห็นจะเป็นคำ **อ่อมล่อมพ่อมกั๋น** (พร้อมใจกัน) เพราะไม่ว่าจะสนทนากับคนไทยกลุ่มใดก็มักจะปรารภกันถึงเรื่องที่คนไทยไม่สู้จะ**อ่อมล่อมพ่อมกั๋น**นี้เสมอเป็นนิตย์ทีเดียว นอกจากนี้ก็ยังมีคำที่ได้เห็นจากหนังสือบ้าง เรียนกับครูบ้าง ได้ยินจากคนใกล้เคียงบ้าง รวบรวมดูแล้วเห็นจะมีไม่น้อยกว่าของเรา จนดูเหมือนว่า ความนิยมใช้ถ้อยคำที่สัมผัสคล้องจองอย่างนี้เป็นลักษณะเด่นของภาษาและเชื้อชาติไทย ไม่ว่าใครที่พูดภาษาไทยใหญ่แล้วไม่ใช้คำทำนองนี้ ก็เท่ากับพูดภาษาไม่เป็น หากจะเขียนภาษาไทยใหญ่ไม่ใช้คำคู่คล้องจองกันอย่างนี้แล้ว ก็นับได้ว่าเขียนภาษาได้ไม่หรูหราน่าฟังเท่าที่ควร ข้าพเจ้าจึงต้องพยายามเรียนรู้และฝึกฝนในเรื่องนี้เป็นพิเศษ ซึ่งที่จริงก็เป็นเรื่องน่าสนใจอยู่แล้ว

เมื่อได้เรียนรู้มากขึ้นก็จะเห็นได้ว่า คำที่นำมาซ้อนเข้าคู่กันนั้น เป็นคำที่มีความหมายไปในทำนองเดียวกัน เมื่อซ้อนแล้วความจะเด่นขึ้นบ้าง แปลกไปบ้าง เช่น **ฮู่แจ้งแล้งป่อง** (ตรัสรู้) **ฮับโหมโจ๊มต้อน** (ต้อนรับขับสู้) แต่จุดหมายสำคัญคงอยู่ที่ต้องการเสียงมากกว่าอื่น เพราะบางคำก็ไม่ได้ช่วยเรื่องความหมายนัก อย่างเช่น **ก๊นย้อนก๊นขอ** (คนขอทาน) **ก๊นมากก๊นมี้** (คนมั่งมี) **แหย่นเข้วแหย่นพั้น** (แยกเขี้ยวยิงฟัน) **อ้าซบอ้าปาก** (อ้าปาก) คำ ขอ ฟัน และปาก ไม่มีที่ใช้ในภาษาไทยใหญ่ในความอย่างที่เราใช้เลย ปรากฏอยู่ก็แต่ในคำซ้อนดังกล่าวแล้วนี้เอง ทำนองเดียวกับคำว่า **เดือด** ที่แปลว่า ร้อน ก็ไม่มีใช้ในภาษากรุงเทพ ฯ ในความนั้นจะมีก็อยู่ในคำซ้อนว่า เดือดร้อนเท่านั้นเอง

ในคำกันต๊อก็มีคำประเภทนี้มากมาย มีหลายคำเป็นคำที่ใช้อยู่เสมอ ๆ ในภาษาประจำวันเช่น

ค่ะจ๊อขายเสง (ว่าร้ายทำลายชื่อเสียง) **คุกเจ๋อ–อไล่ ไค่เจ๋อ–อถึง** (ขุกใจได้ใคร่ใจถึง คือนึกได้และคิดถึง ใคร่ใจ หมายว่าคิด) **ไหลหลั่งถั่งม้า** (ถั่ง แปลว่า ไหล ไหลหก เช่นน้ำแกงถั่งจากชาม **เมื่อชามเอียง**)

แต่ก็มีบางคำที่เป็นภาษาเก่า มีปรากฏก็แต่ในหนังสือสมัยก่อน ๆ เท่านั้น เช่น **ปู่เฮ็ดม้า ย่าเฮ็ดไว่** (ปู่ทำมา ย่าทำไว้) **เห้อ–อหลี่เสอ่อน เห้อ–อต้อนเสเก่า** (ให้ดีกว่าก่อน ให้ดีขึ้น

กว่าเก่า) **ขิ่งเม่อเหลอ–อข่าเม่อนั่น** (เวลาใดก็เวลานั้น) **หน่อแสงเต็นค้ำ** (หน่อแก้วหน่อคำ) ซึ่งต้องถือว่าเป็นภาษาพิเศษไม่ผิดกับภาษาวรรณคดี จะมีใช้กันก็แต่ในหนังสือและในความที่พูดเป็นงานเป็นการเท่านั้น

แต่ไม่ว่าจะเป็นเรื่องใดกล่าวถึงอะไร ถ้าเป็นพิธีรีตอง ก็มักจะใช้ถ้อยคำที่เป็นภาษาวรรณคดีเช่นเดียวกันนี้ เช่นในคำกั่นต๊อบางฉบับ มีกล่าวถึงฤกษ์งามยามดีที่ข้าไพร่ไต๊เม็งทั้งหลายได้มาชุมนุมกันเพื่อ **คุ่บโหบ้ายหน้าบุ๊กจ่อ กั่นต๊อ** เช่นนี้อย่างยืดยาว นอกจากจะกล่าวถึงชื่อดาวต่าง ๆ อันจะนำโชคดีมาให้แล้ว ก็ยังกล่าวถึงความมหัศจรรย์ของฤกษ์นี้ว่า จะทำอะไรก็ล้วนแต่เป็นผลดี เช่นกล่าวว่า **ย้ามเม่อก๊นผานผูกก่ออ้อย ต่ำแตกย่อยเป่นแสง วั้นอั้นเข้าอยู่โต้ง ตั๊กแตกเป่นพั้น วั้นอั้นฮ้อยไถก๊นผานแตกเป่นค้ำกู้พ่าน...วั้นเม่อหลอยเสาเม็งแตกฮาก วั้นเม่อห้าปากห้าเม่ น่ำเม่ควากเป่นตึง...ย้ามเม่อผนเงินผนค้ำกุ้มไหลหล่อ...ย้ามอั้นผู้เล่กหันป๊อเผ่อ–อ ผู้เหญ่อ–อหันป๊อโจ๊ม** ซึ่งหมายความว่า "เป็นยามที่คนจนปลูกกออ้อย ตาแตกออกเป็นแก้วแหวนเงินทอง เป็นวันที่ข้าวอยู่ในทุ่งจะแตกเป็นพันธุ์ เป็นวันที่ดินรอยไถคนจนกลายเป็นทองไปทุกก้อน เป็นวันที่ดอยเสาเมืองแตกราก เป็นวันที่แม่น้ำ ๕ สายแยกออกไป กลายไปรวมเป็นหนอง...เป็นยามที่ฝนเงินฝนทองไหลลงมาขังหล่อ...และเวลาอย่างนี้แหละที่ผู้น้อยเห็นแล้วก็ปรารถนาใคร่ได้ ผู้ใหญ่เห็นแล้วก็ชื่นชมยินดี"

นอกจากจะเป็นยามดีด้วยโชคอันประหลาดดังกล่าวแล้ว เขายังระบุว่าเป็นฤกษ์ดีที่อาจจะรอดพ้นภัยอันตราย ดังที่กล่าวว่า **ย้ามเม่อน่กลอดห่ายก๊นก่าง ย้ามเม่อโต่กว่างลอดเฮ่วฮ่อด...ย้ามเม่อน่กคุ่มลอดเป่วไพ้ ย้ามเม่อป่างต๋ายลอดซบเงิก...ย้ามอั้นหลีเสโจ้ปู่หม่อน ย้ามอั้นก่อนเสโจ้โพ้พะว้าขุนลู้ขุนไล้ หนั่งไน่ม้าตี๋ข้านอ** คือ "เป็นยามที่นกรอดพ้นตาข่ายที่คนกางกวางรอดพ้นแร้ว ยามที่นกคุ่มรอดพ้นเปลวไฟ ยามที่กระต่ายรอดพ้นปากจระเข้ ยามนี้ดียิ่งกว่าครั้งปู่ทวด เก่าก่อนเสียยิ่งกว่าชั่วบรรพบุรุษ คือขุนลู ขุนไล..." ดังนี้แล

มีความที่เจ้าฟ้าทรงตอบรับในโอกาสอื่นคล้ายกัน แต่ได้กล่าวเท้าความไปถึงแต่ครั้ง **ที่ว้ายไพ้ ว้ายน่ำ ว้ายล้ม ท่าดเล้ป๊า ก่อน่ำ ก่อหลิน ก่อหิน ก่อผา ก่อม่าน ก่อเม็ง เจ่มเม่อหลอยเสาเม็งก่อฮาก ห้าปากห้าเม่น่ำเม่ควาก เป่นเก๊ ขุนสางลังเม้ก่ำผ่า** คือตั้งแต่ครั้งที่ไฟไหม้โลกและน้ำท่วมโลกยุติลงแล้ว ก็ได้เริ่มสร้างใหม่เป็นบ้านเป็นเมือง ตั้งแต่เมื่อดอยเสาหลักเมืองก่อราก แม่น้ำแยกเป็นแควเล็ก ๆ ๕ สาย พระพรหมลงมาแก้ไขโลกให้ดีขึ้น และต่อไปก็ได้ **ก่ำพั้นปนหว่านย่าแตกเป่นข้าตึงหลาย** คือกำพันธุ์หญ้าโปรยหว่านไป งอกออกมาเป็นข้าทั้งหลาย **และขุนผีก่ายซ้าเต้าเง่าพ่ะก่ายซ้าลังเต่แฮกก่อเป่นเจ้า** คือเทวดาไต่บันไดลงมาเริ่มตั้งตัว

เป็นเจ้าสืบ ๆ ต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน กล่าวถึงประวัติแรกเริ่มอย่างนี้แล้ว จึงจะมีความต่อไปว่า การที่คนเหล่านั้นชวนกันมาเฝ้าเจ้าฟ้าในวันดีคืนดีอย่างนี้ นับว่าดีแล้ว และเจ้าฟ้าก็ประทานพรให้ความคล้ายคลึงกันในบทกันต๊อ แต่ที่แปลกออกไปก็มีบ้าง เช่นว่า

ต๊างขี่อย่าเห้อ–อฮู่ ต๊างลู่อย่าเห้อ–อหัน เห้อ–อหลีหนั่งผาตั้ง เห้อ–อมั่นหนั่งผาฮ้อง น้ำท้องอย่าไหล ไพ้ล้ามอย่าไหม้

ความว่า เรื่องเศร้าอย่าให้รู้ เรื่องเสียหายอย่าให้เห็น ให้ดีเหมือนหินตั้ง ให้มั่นคงเหมือนหินรองอยู่ น้ำพุ่งมาก็อย่าให้ไหล ไฟลามก็อย่าไหม้

และเมื่อให้พรให้ศัตรูทุกทิศทุกทางตลอดจนภัยอันตรายหายไปสิ้นแล้ว ก็ลงท้ายด้วยว่า **เห้อ–อไล่เกิดฮ่มวั้น ต๊นฮ่มมื่อ เห้อ–ออั๋นหมุน ต่าน่ะ สี่ล่ะ ผ่าหวะหน่า ป่าหล่ะหมื่ อ๋อนกว่าอ๋อนซึ่กอ๋อนสึง อะต่ำพะร้าเป๋นเจ้าเห้อ–อไล่ถ่อมถั่มม่ะ เซ่ดจ่าตะร้าอู๊ต่อเจ้า** คำให้พรตอนนี้คงจะเป็นที่ถูกใจผู้ได้รับทุกคน คือให้ได้เกิดร่วมวันทันเวลา ให้บุญ ทาน ศีล ภาวนาบารมี นำให้ถึงพระเป็นเจ้า ให้ได้ฟังพระสัจธรรมแห่งพระพุทธองค์ แล้วก็ไปลงท้ายด้วย ให้ได้ถึง นิ่กป่าน (นิพพาน) อันเป็นยอดปรารถนาของคนที่นี้ทุกคนไม่ว่าใคร

อันความเชื่อเรื่องฟ้าเรื่องสวรรค์นั้น เห็นจะเป็นความเชื่อที่ฝังติดแน่นมาตั้งแต่กาลดึกดำบรรพ์ เพราะฉะนั้นตำนานของชาวไทยใหญ่ จึงต้องกล่าวเท้าความมาตั้งแต่ **ขุนสางล้งเม้ ก๋ำผ่า** (พระพรหมแก้ไขปรับปรุงโลก) มาจน **ก๋ำพั้นปึ่นหว่านย่าแตกเป๋นข้าตึ๊งหลาย** (กำพันธุ์หญ้าโปรยหว่านไปเกิดเป็นผู้คนทั้งหลาย) ดังกล่าวแล้ว และเมื่อจะกล่าวถึงประวัติของชนเชื้อชาติไทย ในตำนานอาหมที่เรียก อาหมบุรัญชี กล่าวว่า แตกมาจากไข่นางฟ้า เหตุนั้นผู้มีบุญญาบารมีทั้งหลายจึงมักจะได้สมญานามว่า **ไข่พ่ะ** หรือ **ลุ่กไข่พ่ะ** (ไข่ฟ้า หรือ ลูกไข่ฟ้า) **ขุนลู้ ขุนไล้** (อาหมเรียกขุนลุงขุนไล) ผู้เป็นต้นตระกูลไทยใหญ่ก็เป็นหลาน**แถนคำ** ผู้เป็นเทพอันยิ่งใหญ่ผู้หนึ่งในสวรรค์เสมอด้วย**แล้งหลอน** เมื่อ **แล้งหลอน** (อาหมเรียกแลงค้อน คือพระอินทร์) ทรงพิจารณาเห็นว่าบรรดาลูกหลานล้วนแต่ครอบครองบ้านเมืองอยู่แต่ในเมืองสวรรค์เท่านั้น ยังไม่มีใครไปครองเมืองมนุษย์เลย ส่วนเมืองมนุษย์ก็บึนบ่วนวุ่นวายเพราะไม่มีเจ้ามีขุนดี ๆ ปกครอง จึงโปรดให้ขุนทั้งสอง **ก่ายซ้า*** **ล้งม้าฮ่อตต่ำค้งก๋าง** (พาดบันไดลงจากสวรรค์มายังเมืองมนุษย์)

---

* ซ้า คือ บันไดที่ไม่ใช่บันไดเรือน บันไดไม้กระบอก หรือ บันไดเชือกก็เรียก ซ้า เช่นเดียวกัน

ดังความในหนังสือแต่งตั้งเมียวซาปกครองตำบล ที่เจ้าฟ้าทรงอนุญาตให้ข้าพเจ้าลอกคัดเพื่อศึกษาหาความรู้นั้น ก็กล่าวทำนองเดียวกันว่า เจ้าฟ้าทรงปกครองบ้านเมืองมาตั้งแต่ "**ขุนลู้ขุนไล้หย่อนจักพ่ะสะขวั่งล้งเม็ง ก่อแฮกแตกเป่นเจ้าเป่นขุน ติ่นหยันซ้าขาง*** **หยันต้ำก่างเม็งฮี่เม็งฮ้ำ** คือขุนลู้ขุนไล้หย่อนจากสวรรค์ลงมาเมืองมนุษย์ เพื่อจะก่อบ้านสร้างเมือง ตั้งตัวเป็นเจ้าเป็นขุนปกครอง เท้า (ข้างหนึ่ง) เหยียบยันบันไดเหล็กจากสวรรค์ (อีกข้างหนึ่ง) เหยียบยันแผ่นดินเมืองฮี่เมืองฮำ (อาหม ออกเสียงเป็น รี และราม) เหตุนี้จึงถือกันว่า บรรพบุรุษไทยมีเชื้อสายมาจากสวรรค์ และมาตั้งหลักแหล่งดั้งเดิมที่เมืองทั้งสองนั้น (กล่าวว่าอยู่ในแคว้นยูนานของจีน) ส่วนลูกหลานนั้นก็เป็นขุนฟ้า พันธุ์ฟ้า ลูกฟ้า คนไตก็เป็นชนที่ถือกำเนิดจากฟ้า ดังกล่าวว่า **แล้งหลอนแอ๊ตหลูไต๊โจ้หน้าข้าโจ้มื่น จั่งต๊กว่าตี้ปู่ตู่ขุนลู้ค้ำ เห้อ-อ อั่นเผกั่นไป่เซ้ากู้เม็งกว้าง เผกั่นไป่ส้างกู้เม็งก๊น** คือพระอินทร์เอ็นดู (สงสาร) ไทยและข้าทั้งเมื่อหน้าเมื่อก่อนจึงกล่าวแก่ปู่เราขุนลู้ ให้แยกย้ายกันไปอยู่ทุกเมืองกว้าง ให้ไปส้าง (อยู่) ทุกเมืองคน

เมื่อกล่าวถึงว่า ขุนลู้ขุนไล้เป็นขุนผี (เทวดา) ลงมาจากสวรรค์เช่นนี้แล้ว ก็จำต้องมีลักษณะแปลกกว่าคนสามัญเป็นธรรมดา ฉะนั้นจึงปรากฏว่า **ขุนลู้ค้ำจ้ำเหมอ–อหูย้าวถึงหม่าหน้าเจ้าม้นหนั่งเหลิน ป่ายม้อเล้นถึงเข่า** คือขุนลู้นี้ใบหูยาวถึงบ่าหน้ากลมเหมือนเดือน ปลายมือยาวถึงเข่า ทั้งยังจ้ำเม็งเจ๊ดปากซ้าวลักนี่ คือครองเมืองถึง ๗๒๐ ปี ส่วนลูกหลานนั้นก็มีมากมาย คือ **ลูกเจ้าถึงปาก** (ร้อยหนึ่ง) **ขุนหาน หลานเจ้าถึงเหง** (พันหนึ่ง) **เหลนเจ้าถึงสองหมื่นเต้า** (คน) ส่วนไพร่บ้านพลเมืองนั้นก็ว่า **เจ้อข้าเก้าหมื่นก๊นค้นหยู่จ้ะล่ะ** (เชื้อข้าเก้าหมื่นคนปนกันอยู่) ความดังกล่าวแล้วนี้ ถึงบางตอนจะมีคำเก่าแปลกไม่เคยเห็น แต่เจ้าของภาษาก็ยังพอจะเดาความได้ตลอด นอกจากตอนหนึ่งซึ่งกล่าวว่า **เติ่นขุนซ้อนเต็มสามขอนไม่แปกเท่า นั่งเจ็มเง่าต่อป่าย** นั้นแหละ ที่ไม่ว่าใครอ่านแล้วอดงงไม่ได้ทั้งเจ้าฟ้าและอำมาตย์ราชบัณฑิตต่างก็จนปัญญาจะอธิบายได้ว่า ที่ว่า หน่อขุนซ้อนเต็มสามขอนไม้สนเฒ่า นั่งกันเต็มแต่โคนจนถึงปลาย นั้นหมายถึงอะไร **ไม่แปกเท่า**** นั้นเกี่ยวข้องอะไรกับหน่อเจ้าหน่อขุน หรือจะเป็นความอุปมา หากเป็นเช่นนั้นจะอุปมาว่าอย่างไร เมื่อต่างอธิบายไม่ได้ ก็อดไม่ได้ที่จะเดาความหมายไปต่าง ๆ บ้างว่าคำ เท่า (เฒ่า) ไม่เข้าความตอนนี้ ควรจะเป็นคำเต้า แต่ไม่ว่าจะเป็นคำ เต้า หรือ เฒ่า ผลก็คือยังไม่เข้าใจความหมายอยู่อย่างเดิม บางคนจึงเดาให้เป็นเสียงอื่น ๆ นอกจากนี้ ทั้งนี้เพราะข้อความ

---

* ขาง คือเหล็กชนิดหนึ่ง อย่างที่ทำกะทะ กะทะจึงเรียก หม้อขาง

** ข้าพเจ้ามาได้ทราบความหมายนี้จากตำนานของชาวพ่าเกในอัสสัม จึงได้เข้าใจว่าเหตุใดจึงกล่าวเช่นนั้น ข้าพเจ้าจะได้กล่าวถึงในภายหลัง

นี้บันทึกตามอักขระเก่าของไทยใหญ่ที่ไม่ได้สนใจเรื่องหมายเสียง (เครื่องหมายวรรณยุกต์) เจ้าฟ้าจึงทรงปรารภเรื่องนี้ขึ้นว่า การไม่ใช้หมายเสียง ก่อความยุ่งยากให้เพียงไร การที่สมาคมวรรณคดีชานคิดหมายเสียงขึ้นให้ครบตามเสียง จึงนับเป็นความคิดดีมีประโยชน์ยิ่งนัก ข้าพเจ้าจึงทูลตามความเห็นขุนโองข่องที่ว่า การใช้หมายเสียงไม่สู้จะจำเป็นนักสำหรับผู้ที่รู้ภาษาเป็นอย่างดีแล้ว เพราะข้อความข้างหน้าข้างหลังหรือเนื้อเรื่องอาจช่วยอธิบายความหมายให้กระจ่างแจ้งขึ้นได้ ข้าพเจ้ากล่าวยังไม่ทันสิ้นกระแสความ เจ้าฟ้าก็ตรัสขึ้นว่า ขอให้ขุนโองข่องได้มาพิจารณาความตรงนี้สักหน่อยเถอะ แล้วจะรู้ว่า ถึงรู้ภาษาดีอย่างไร ก็ไม่อาจตีความหมายให้ถูกต้องได้ เพราะข้อความใกล้เคียงไม่ได้ช่วยให้ความกระจ่างแต่อย่างใดเลย ข้าพเจ้าเองก็จำต้องจำนน เพราะเห็นเองแล้วว่า แม้ในภาษาของเราที่มีเครื่องหมายวรรณยุกต์อยู่ครบครัน ก็ยังมีข้อความหลายแห่งหลายตอนที่เข้าใจยากบ้าง เข้าใจไปได้หลายทางบ้างและบางแห่งก็ไม่เข้าใจเลยบ้าง

เมื่อกล่าวถึงความมหัศจรรย์เรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว ก็มาถึงเรื่องอาณาเขต ซึ่งนอกจากจะกว้างใหญ่ไพศาลขนาด เจ๋มหลินบ้าดพ่ะ (ตั้งแต่ดินพาดฟ้า คงจะหมายถึงจดฟ้า) แล้วก็ยังมีชื่อดินแดนอื่น ๆ ที่น่าสนใจ โดยเฉพาะแก่ผู้สนใจประวัติชนชาติไทยอีกหลายชื่อด้วยกัน ดังที่กล่าวถึงชื่อเมืองลาวว่า เริ่มแรกตั้ง เว้งก่อพ่ะต้ำ ม่านแสนของเม้งลาว น้ำของย้าว เป๋นต้า คือตั้งเวียงก่อฟ้าที่บ้านแสนของเมืองลาว น้ำโขงยาวเป็นท่า (อาจหมายถึงแม่น้ำหรือท่าน้ำขึ้นลง) คำว่า ลาว ยังมีปรากฏในตอนอื่น ๆ อีก คือ ที่กล่าวว่า ลูกหลานขุนลู้ได้เป็น ว่อง* เป็นขุน มีชื่อเสียงไปกว้างไกลทั่วฟ้าทั่วเมือง ดังว่า โหงจอดพ่ะซ่าจอดเม้ง และอาณาเขตเมืองนั้นก็คือ ต๊นเม้งถึงเจ๋มเม้งแซ่ แป๋เม้งถึงเจ๋มโย้นล้าว หมายความว่า แนวเมืองจดเมืองจีน และแปเมืองจดยวนลาว ความอีกตอนหนึ่งยังกล่าวว่า โหเม้งเจ๊กผางหน้าขาว หางเม้งเจ๊กล้าวหน้าเส้า เก้าล้านน้าบ้องเหนอ สามแสนน้าบ้องเต้อ-อ หมายถึงว่าหัวเมืองจดผางหน้าขาว หางเมืองจดลาวหน้าเศร้า ตอนเหนือมีน่าเก้าล้านและตอนใต้มีนาสามแสน ข้าพเจ้าต้องเดินทางต่อไปอีกไกลหลายร้อยไมล์ จึงได้ทราบจากชาวคำตี่ว่าง ผางนั้น คือธิเบต มีดินแดนอยู่ติดกับดินแดนของชาวคำตี่ทางด้านเหนือของพม่า โยน นั้นคือไทยทางเชียงใหม่แต่ส่วนลาวนั้นจะเป็น ลาว ที่เดียวกับลาวในปัจจุบันหรืออย่างไร เห็นจะต้องยกให้นักประวัติศาสตร์เป็นผู้พิจารณา

---

* ว่อง บางถิ่นออกเสียงเป็น โว่ง หมายถึงกษัตริย์จีน เพราะคำนี้เป็นคำภาษาจีน

ตำนานไทยใหญ่

เมื่อมาถึงตอนที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์อย่างนี้ถ้าจะผ่านไปเสียโดยไม่สนใจ ก็คงจะขาดเรื่องน่ารู้ไปหลายเรื่องทีเดียว ข้าพเจ้าจึงทูลขออนุญาตเจ้าฟ้าลอกคัดตำนานไทยใหญ่ที่เจ้าหน้าที่เพิ่งรวบรวมคัดใส่สมุดไว้ มาเรียนกับท่านผู้เฒ่าก่อสะล่ะครูคนใหม่ ถึงภาษาที่ใช้จะยากขึ้นเพราะนอกจากจะเป็นสำนวนวรรณคดีแล้ว ก็ยังเป็นสำนวนภาษาเก่ามีคำหลายต่อหลายคำที่แม้แต่ครูเองก็อธิบายความหมายเฉพาะคำไม่ได้ก็ตาม ก็ยังได้เรื่องราวที่สนุกชวนอ่าน

ที่ว่าสนุกนั้น เห็นจะเป็นเพราะไม่ว่าจะเป็นตำนานของชนชาติใด มักจะขึ้นต้นด้วยอภินิหารเสมอ ของชาวไทยใหญ่ก็เช่นกัน ดังที่กล่าวว่าขุนลู้ขุนไล้ไต่บันไดจากสวรรค์ลงมาปกครองเมืองมนุษย์นั้น เป็นต้น และเมื่อมาถึงภาคพื้นดินแล้วก็มักจะหนีไม่พ้นเรื่องมนุษย์สมสู่กับนางนาค ตำนานไทยใหญ่ฉบับที่ข้าพเจ้านำมาศึกษาเล่าเรียน ซึ่งกล่าวว่าเป็นตำนานดั้งเดิมของแสนหวี ก็เป็นเช่นเดียวกันนี้ดังที่กล่าวขึ้นต้นไว้ว่า **"ย้ามหนัน อะหลับเม้งเม้าจ๊อม่านแจ้ต้องเน้อ-อม่านแจ้ต้องนั่น ยั้งมีปู่ย่าโผเม้อยู่ต้ามหั้นแล จั่งเฮ็ดโสนโก้ยโหลงอยู่ต้ามไต้น้ำเม้าฮิ้มหนองปุ๊ดนั่น"** คือในตอนนั้น ณ ที่เมืองเมา ตำบลบ้านแจ้ต้อง มีสองตายายทำสวนกล้วยใหญ่อยู่แทบฝั่งแม่น้ำเมาริมหนองน้ำนั้น ชื่อแสนหวี ได้มาเพราะกล้วยของสองตายายออกมาถึงแสนหวีนั่นเอง สองตายายมีลูกชายคนหนึ่งตั้งชื่อว่า ขุนอ้าย ขุนอ้ายผู้นี้มีคุณสมบัติพิเศษอยู่อย่างหนึ่งคือ **หมอเฮ็ดกว๊ามเสงหลี่เสงก๊ด** (ชำนาญการร้องเพลงเสียงดีเสียงเย็น) เวลาใดที่ว่างการงานขุนอ้ายมักไปนั่งร้องเพลงอยู่ริมหนองน้ำ และบังเอิญให้นางนาคชื่อบั่บผะหวะตี่ (ปภาวดี) มาได้ยินเข้า ก็บังเกิดความรักขุนอ้าย จึงจำแลงร่างเป็นผู้หญิงสาวสวย เมื่อได้ **ฮ่มมิ่งค้างโห** ซึ่งตามสำนวนในตำนานนั้น แปลว่าสมสู่อยู่ด้วยกันแล้วนางนาคก็พาขุนอ้ายลงไปยังบ้านเมืองของตน ได้จัดการให้ขุนหอคำเมืองนาค ผู้เป็นบิดา ตลอดจนบริวารนาคทั้งปวงจำแลงร่างเป็นคนทั้งหมดเพื่อมิให้ขุนอ้ายตระหนกตกใจ แต่ในที่สุดขุนอ้ายก็รู้เข้าจนได้ จึงออกอุบายขอกลับมาเยี่ยมพ่อแม่ นางนาคจำใจต้องยอมให้มา แต่ขอร้องให้ขุนอ้ายเป็นผู้เลี้ยงดูบุตรซึ่งนางจะคลอดเป็นไข่ไว้ให้ที่ริมหนองใกล้บ้านขุนอ้าย ขุนอ้ายก็รับคำ และได้ใช้น้ำว้าใส่ปากทารกให้ดูด น้ำนมก็ไหลออกมาเป็นที่น่าอัศจรรย์ และด้วยเหตุที่ทารกนั้นเกิดริมหนองน้ำที่มีน้ำนึง อันเรียกว่า ตึง หรืออาจจะด้วยเหตุที่ปู่ย่าผู้มาพบไข่ที่ริมน้ำเกรงจะเป็นอันตราย จึงเอาใบต๋องตึ๊ง (ตองตึง) ปิดไว้ ขุนอ้ายจึงตั้งชื่อบุตรของตนว่า ขุนตึงค้ำ เป็นอันว่าขุนตึงค้ำผู้เริ่มเชื้อสายแสนหวี มีเชื้อสายนางนาคผสมอยู่ด้วย

เรื่องยังมีต่อไปอีกว่า เมื่อจำเริญวัยขึ้น นางนาคได้มานำบุตรของตนไปชมเมืองนาค และพระยานาคผู้เป็นตาได้ให้ แสง ลูกหนึ่ง (เพชรเม็ดหนึ่ง) กับค่อนหวายแสง คือ ไม้หวายกายสิทธิ์ หากเกิดเหตุเภทภัยจะขอให้พระยานาคผู้เป็นตาช่วยเหลือก็ให้เอาหวายกายสิทธิ์ฟาดลงไปบนพื้นน้ำ ๓ ที และไม่ช้าไม่นานขุนตึ๋งก็มีเรื่องที่จะต้องใช้หวายนั้นขอความช่วยเหลือกล่าวคือ พระเจ้ากรุงจีน ดังที่เรียกกันว่า โว่งเต้หอแสง แห่งเมืองมิกถิลา จะจัดการสยุมพรธิดา จึงประกาศไปยังกษัตริย์ร้อยหัวเมือง ทั้งจีนและไทยให้มาแสดงวิชาความสามารถ ให้ไปถึงปราสาทราชธิดาที่ตั้งอยู่บนเกาะกลางหนองได้โดยไม่ให้ใช้เรือหรือสร้างสะพานด้วยวิธีใด ๆ หากผู้ใดไปถึงที่หมายได้สำเร็จ ก็ให้ตีกลองที่หน้าปราสาทเป็นสำคัญ โว่งเต้จะประทานธิดาให้ และแบ่งบ้านเมืองให้ครอบครอง ขุนตึ๋งเห็นไม่มีผู้ใดกระทำได้ จึงเอาหวายฟาดน้ำขอให้มารดามาช่วยทอดตนเป็นสะพานให้ และด้วยวิธีนี้เอง ขุนตึ๋งก็ไปยังปราสาทราชธิดาได้โดยง่าย และโว่งเต้ก็ได้ประทานธิดาและบ้านเมืองให้ตามสัญญา ทั้งเมื่อได้สืบทราบประวัติว่า ถึงแม้ขุนตึ๋งจะเป็นบุตร ข้าม่านก๊นเม้ง (ไพร่บ้านพลเมือง) อันเป็นชนสามัญก็ตาม แต่ก็มีเชื้อสายมารดาที่เป็นธิดาพระยานาค โว่งเต้จึงแต่งตั้งให้ เป่นเจ้าเป่นจ่อมหน้าพ่ะเม้งไต๊ตูหลายตี้เม้งเม้า คือยกเมืองเมาให้ครอบครอง ให้เป็นใหญ่ในบรรดาหน้าฟ้าเมืองไทยทั้งหลาย และก็กล่าวว่าขุนตึ๋งครองเมืองเมามาได้ ๗๒ ปี มีอายุ ๙๘ จึงถูกเฒ่าเมืองทั้ง ๔ คือ ต้าวเล็ก (ท้าวเล็ก) ต้าวขาง ต้าวขางหอบ ต้าวขางฮ้อง สมคบกันฆ่าเสีย เมื่อศักราชบีเมือง ๑๗๙ (คิดตามศักราชพม่า)

ตำนานที่รวบรวมไว้นี้ คงจะปะติดปะต่อจากที่นั่นบ้างที่นี่บ้าง เรื่องราวจึงไม่ค่อยติดต่อกัน ทั้งบางทีก็ออกจะแย้งขัดกัน โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับเหตุการณ์และเวลา อย่างเช่นที่กล่าวถึงลูกขุนตึ๋งชื่อขุนลู้ ลูกขุนลู้ชื่อขุนไล้ เมื่อสิ้นบุญขุนไล้แล้ว ก็เป็นอันสิ้นวงศ์ขุนตึ๋ง แต่แล้วกลับไปกล่าวถึงขุนลู้ขุนไล้ลงจากสวรรค์มาเป็นเจ้าเม้งลุ่ม (เมืองข้างล่าง) ลงมาถึงต้ามผั่งของเม้งล้า เม้งฮี่ เม้งฮ้า (ริมน้ำโขงแถบเมืองลา เมืองฮี่ เมืองฮำ) ซึ่งคงจะเป็นคนละวงศ์กันเพราะปรากฏว่า ท้าวทั้ง ๔ (คงจะหลังจากประหารขุนตึ๋งแล้ว แต่เวลาห่างกันเกือบ ๒๐๐ ปี) ได้มาขอเจ้าทางเมืองฮี่เมืองฮำมาปกครองบ้านเมืองทางตะวันตกแม่น้ำแซลวิน เพราะกล่าวว่า เม้งวั้นต๊กค้งหน้าพ่ะเม้งไต๊ไป่มี้เจ้า (เมืองตะวันตกแซลวินอันเป็นเขตเมืองไทยยังไม่มีเจ้า) จึงได้ขอให้ลูกหลานขุนลู้ขุนไล้ทางเมืองฮี่เมืองฮำ คือ ขุนไต้ขานกับลูกชายอีก ๔ คนไปปกครอง ณ เมืองแสนแส ม่านแจ้ แถบดอยลิง

เมื่อได้เจ้าผู้ปกครองมาแล้ว ท้าวทั้ง ๔ ก็ได้ป่าวร้องให้ลูกหลานที่มีถิ่นฐานเมืองไทไปชุมนุมกันยังเมืองตู้ในเขตแสนหวี เพื่อแบ่งเจ้าแบ่งขุนไปปกครองเป็นเขต ๆ รวมทั้งหมด

๘ เขต ดังที่มักจะเรียกกันว่า **แปดหน้าพ่ะเม้งไต๊** (แปดทิศเมืองไทย) ส่วนขุนไต้ขานเองครองเวียงแสนแจ้ ที่ตั้งชื่อเวียงเช่นนี้ เชื่อว่าเป็นเพราะขุนไต้ขานเป็น**เง่าเจ้า** คือเป็นต้นกำเนิดของเจ้าอื่น ๆ เมืองที่ขุนไต้ขานปกครองจึงมีความสำคัญไปด้วย (แจ้ หรือที่ออกเสียงต่างกันไปเป็น แส เส เซ้ เจ้ แปลว่าเมืองที่มีขุนหอคำ)

ตำนานเมืองมิ่ด

นอกจากอภินิหารและความมหัศจรรย์ต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว ก็ยังมีนิยายสนุก ๆ ปะปนอยู่ในตำนานไทยใหญ่นั้นอีกหลายเรื่อง ดังเช่นตำนานเมืองมิด ก็มีเรื่อง **ขุนยี่กว๊ายค้ำ** ซึ่งกล่าวเริ่มต้นตั้งแต่ขุนกุ๊ม เจ้าผู้ครองเมืองโจ่นโก๊ ไม่มีโอรสสืบราชสมบัติ จึงได้ทำพิธี **เต่งพ่ะเสงผี** วอนเทพดาขอให้ได้มีโอรสและให้นางสนมทั้งหลายหมั่นทำตามเช่นเดียวกัน อยู่มาไม่ช้าไม่นาน เจ้าขุนกุ๊มก็มีสุบินนิมิตอันเทพดาลงมาบอกว่า ให้ไปจัดงานสนุกรื่นเริง ๗ วัน ๗ คืน ที่ริม**น่ำเก๊ว** (=น้ำแก้ว คือแม่น้ำอิราวดี) และให้สนมคอยเฝ้าดู **ไข่ค้ำ** (ไข่ทอง) ที่จะล่องน้ำมา หากผู้ใดแลเห็นและเก็บมากินได้ ก็จะประสูติโอรสแน่นอน ขุนกุ๊มตื่นขึ้นมา ก็ได้เล่าให้นางสนมทั้งหลายฟัง และโปรดให้อำมาตย์ไปจัดการดังที่สุบินไว้นั้น แต่จะเป็นเคราะห์ร้ายหรือเคราะห์ดีไม่มีใครทราบได้แน่ ปรากฏว่าฝนตกลงมาอย่างหนักตลอดเวลาที่กำหนดมีงานรื่นเริงนั้น จนถึงต้องเลิกงานเตรียมเดินทางกลับ บรรดานางสนมทั้งหลายต่างพากันผิดหวัง เพราะตลอดเวลาที่เฝ้าดูอยู่ริมแม่น้ำนั้น ก็หาได้เห็นไข่คำล่องน้ำมาไม่ เมื่องานเลิกก็จำต้องกลับเข้าบ้านเข้าเมืองไปด้วย คงเหลือแต่สนมนางหนึ่ง ซึ่งพากเพียรพยายามเฝ้าดูต่อไป ไม่ช้าผู้ที่แวดล้อมนางอยู่ก็แลเห็นมะเดื่อผลหนึ่งล่องน้ำมา จึงรีบเก็บนำมาให้นางสนมนั้นกิน ต่อจากนั้นมาสนมนางนั้นก็ตั้งครรภ์จนถึงคลอดลูกออกมาเป็นชาย บรรดานางสนมทั้งหลายที่เฝ้าพยาบาลอยู่ใกล้ชิด พากันริษยาจึงเพทุบายเอา**เลือดสุนัข**มากองไว้ พลางโ**จษจ**ันกันว่า นางสนมผู้นั้นคลอดลูกออกมา **อ่ำเป่นโต่เป่นก๊นเป่นเลิดหลายหลายต๊กม้า** (ไม่เป็นคน กลับเป็นแต่เลือดไปหมด) ส่วนนางสนมนั้นไม่ได้สติรู้สึกตัวในระหว่างนั้น จึงสำคัญว่าคำกล่าวนั้นเป็นจริงหาได้รู้ไม่ว่า ลูกของนางที่คลอดออกมานั้นเป็นคน หากแต่ถูกพรากไปเสียก่อน

นางสนมทั้งหลายได้มอบทารกน้อยนั้นให้เจ้าวัว (เจ้าของฝูงวัว) เอาตัวไปให้วัวเหยียบตายเสีย เจ้าวัวก็ไปจัดการตามนั้น คือนำทารกไปวางไว้ที่ปากคอกที่วัวจะเข้าคอกออกคอก แต่ชะรอยทารกนั้นจะมีบุญ จึงบังเอิญให้ **โว้เม่ล้ายต้นคอก** คือ แม่วัวลายจ่าฝูงที่เดินนำฝูงจะออกจากคอกในตอนเช้า แลเห็นเข้า แม่วัวจึงให้เสียงให้วัวอื่นหยุดหมด ส่วนตนเองก้มลงเอาปาก

อมลูกอ่อนนั้นไว้ แล้วพาเอาไปในป่าด้วย และด้วยความเป็นห่วงทารก แม่วัวก็หากินอยู่ใกล้ๆ ไม่ไปห่าง จนเย็นจึงอมลูกอ่อนกลับมายังคอก เป็นเช่นนั้นทุกวัน จนทารกน้อยเจริญเติบโตอายุได้ถึงขวบกว่า ก็มาถึงเคราะห์กรรม ทำให้เจ้าวัวไปแลเห็นเด็กน้อยขี่หลังวัวอยู่ ครั้นแม่วัวมาใกล้คอก เด็กนั้นก็ลงไปซ่อนอยู่ในปากวัว เจ้าวัวจึงนำความไปแจ้งแก่นางสนมผู้จ้างให้ตนประหารเด็กผู้นั้น

นางเหล่านั้นแน่ใจว่าเด็กที่เจ้าวัวเห็น ต้องเป็นโอรส**ขุน**กุ๊มอันเกิดแต่นางสนมนั้นแน่นอน แต่การที่เด็กน้อยไม่ตาย ย่อมเป็นเรื่องยุ่งยาก นางผู้เจ้าเล่ห์จึงพากันทำอุบายว่าป่วยหนัก แล้วไปติดสินบนปู่หมอเมืองให้ทูลขุนกุ๊มว่า การที่นางสนมทั้งหลายพากันป่วยเช่นนี้ ย่อมเป็นด้วย **ข้อม่านเก๊งเม้ง** คือชาตาของบ้านเมืองบันดาลให้เป็นไป จำเป็นต้องทำพิธีสะเดาะเคราะห์ด้วยการฆ่าแม่วัวลายจ่าฝูงนั้น แล้วนำเนื้อมาแบ่งให้นางเหล่านั้นกิน ขุนกุ๊มก็เชื่อคำปู่หมอเมือง จึงสั่งให้จัดการไปตามนั้น แม่วัวรู้ว่าตนจะถูกฆ่า ก็ได้มอบภาระให้แม่ควายจ่าฝูงทำหน้าที่แทนแต่เพียง ๗ – ๘ วัน เจ้าควายก็ได้เห็นเด็กประหลาดอยู่ในปากแม่ควายจ่าฝูง จึงนำความไปแจ้งแก่เหล่านางสนมเหล่านั้นอีก

คราวนี้ควายแม่ต้นคอกรู้ตัวก่อน รีบหนีเอาตัวรอด และพาลูกอ่อนนั้นไปด้วย ได้ไปอาศัยอยู่ที่คอกวัวแห่งใหม่ของนางอี่ปุ่ม **ธิดา**ขุนตึงเม้ง เมือง**กะเหล่เว้ง**เสอ เมื่อเจ้าควายของนางอี่ปุ่มเห็นควายหลงฝูงกับเด็กน้อยมาปะปนอยู่ ก็รีบแจ้งนางอี่ปุ่ม นางได้ไปดูด้วยตนเอง เมื่อเห็นเด็กผู้ชายเข้าไปอยู่ในปากควายดังนั้น ก็ให้เกิดความเอ็นดู จึงกล่าวถามเหตุผล เด็กน้อยนั้นก็เล่าเรื่องที่เกิดแก่ตนทั้งสิ้นให้ฟัง นางอี่ปุ่มสงสาร จึงพาเด็กน้อยนั้นเข้าไปอยู่ในหอ จนกระทั่งเติบโตเป็นหนุ่มมีชื่อว่า ขุนยี่กว๊ายคำ

นางอี่ปุ่มได้แนะให้ขุนยี่กว๊ายคำเดินทางไปยังเมืองโจ๋นโก๊เพื่อสืบข่าวคราวขุนกุ๊มผู้บิดา ขุนยี่กว๊ายค้ำก็ทำตาม และเมื่อไปเมืองโจ๋นโก๊พบบิดาของตนเป็นที่เรียบร้อย และขุนกุ๊มปลาบปลื้มยินดีเป็นอย่างยิ่งจนถึงกับตั้งขุนยี่กว๊ายค้ำเป็น **เจ้าแก๋มเม้ง** (รัชทายาท) แล้ว ขุนยี่กว๊ายค้ำจึงถือโอกาสนั้นขอให้ขุนกุ๊มจัดการสู่ขอนางอี่ปุ่มให้ **ฮ่มมิ่งค้างโห** ร่วมเรียงเคียงหมอนกับตน

มาถึงตอนนี้นิยายเรื่องขุนยี่กว๊ายค้ำน่าจะยุติลงได้แล้ว แต่เรื่องกลับมีต่อไปอีกว่าเจ้าโว่งเต้หอแสงเม้งแซ่ คือพระเจ้ากรุงจีน ได้ยินกิตติศัพท์เรื่องขุนยี่กว๊ายค้ำ ก็บังเกิดอยากจะขอดูตัว จึงส่งทูตมาเชิญขุนยี่กว๊ายค้ำไปเมืองจีน และเมื่อเห็นแล้วก็เป็นที่พอใจ จึงขอให้ขุนยี่กว๊ายค้ำนำ**สั่นต้ะหมั่น** (ทูต) จำนวนร้อยคนเดินทางไปทวงบรรณาการจากพระเจ้าสีหะปะเต่ กรุงพุกาม และปรากฏว่าพระเจ้าสีหะปะเต่ไม่ยินยอมให้ กลับฆ่า**สั่นต้ะหมั่น**เสีย ๔๐ คน

ซึ่งทำให้เจ้าโว่งเต้หอแสงแค้นเคืองยิ่งนัก จึงกรีธาทัพไปยังกรุงพุกาม และในการ เฮ็ดนี่เฮ็ดซึก (ทำศึก) กับพระเจ้าสีหะปะเต่นี้เจ้าโว่งเต้หอแสงได้เกณฑ์ให้ แปดหน้าพ่ะเม็งไต๊ (เมืองไทยทั้งแปดทิศ) ยกกองทัพมาช่วย และขุนยี่กว๊ายค้ำก็ถูกเกณฑ์ให้มาจ้อยนี่จ้อยซึก (ช่วยทำศึก) รบพระเจ้าสีหะปะเต่เมืองพุกามด้วย ทั้งทัพจีนทัพไทยที่หนุนเนื่องกันมา ทำให้พระเจ้าสีหะปะเต่ตื่นตระหนก ต้องทิ้งเมืองหลบหนีไป และพระเจ้าสีหะปะเต่เลยได้ฉายาว่า โตฺย้กเปฺย้มิน (กษัตริย์หนีเจ๊ก)

หากอ่านประวัติศาสตร์พม่า จะเห็นว่าเหตุการณ์ตอนนี้มีความสำคัญไม่น้อยทีเดียว เพราะเจ้าโว่งเต้หอแสงองค์นี้คือคุบไบลข่าน และพระเจ้าสีหะปะเต่นั้น ก็คือนรสีหะปะเต่ กษัตริย์องค์สุดท้ายแห่งพุกาม ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ. ๑๒๕๔–๑๒๘๗ ศึกครั้งนั้นเป็นศึกใหญ่ที่ทำให้พุกามถูกทำลายย่อยยับ จนถึงเมืองพม่าแตกเป็นบ้านเล็กเมืองน้อยรวมกันไม่ติดอยู่ระยะหนึ่ง และในระยะนี้เองที่ได้เปิดโอกาสให้ชาวไทยใหญ่สร้างอาณาจักรอันมั่นคงขึ้น และเรืองอำนาจอยู่ได้เกือบสองศตวรรษครึ่ง

แต่ถึงแม้เหตุการณ์ดังกล่าวนี้จะมีความสำคัญเกี่ยวข้องกับชาวไทยใหญ่อย่างไรก็ตาม คนทั่ว ๆ ไปก็หาได้สนใจมากไปกว่านิยายสนุก ๆ เรื่องหนึ่งไม่

เจ้าเสื่อข่านฟ้า

ความเจริญของบ้านเมืองไทยใหญ่ โดยเฉพาะทางแถบเมืองเมา ได้ขึ้นสูงสุดในรัชสมัยเจ้าเสื่อข่านฟ้าซึ่งได้ขึ้นครองเมืองเมาเมื่อจุลศักราช ๖๗๓* (พ.ศ. ๑๘๕๔) และคงไม่มีผู้ใดที่สามารถสร้างอาณาจักรไทยใหญ่ได้กว้างใหญ่เท่า ขนาดได้ครองเมืองจีนบางเมือง และครอบครองดินแดนอัสสัมไว้ได้ทั้งหมด เรื่องของเจ้าเสื่อข่านฟ้าจึงน่าจะนำมาเล่าสู่กันฟังบ้าง เรื่องราวของเจ้าเสื่อข่านฟ้าเท่าที่กล่าวไว้ในตำนานไทยใหญ่ แม้จะไม่ได้เกี่ยวข้องกับฟ้ากับสวรรค์ แต่ก็นับว่ามหัศจรรย์อยู่ นับตั้งแต่เจ้าแม้วบ่งผู้บิดามีความแหนงใจว่านางสนมไม่ซื่อตรงต่อ ได้ลอบเกี่ยวข้องกับชายอื่น จึงได้เนรเทศนางไปอยู่ที่บ้านน่ำไก๋หม่อ เชิงหลอยหลาว (ดอยดาว) ไม่ช้าไม่นานนางสนมนั้นก็คลอดลูกแฝดออกมาเป็นชายถึง ๓ คน คนโตให้ชื่อว่าขุนอ้ายงำเม็ง คนรองชื่อขุนยี่ข่างค้ำ และคนเล็กให้ชื่อขุนสามโหลง ขุนอ้ายงำเม็งตายเสียแต่ยังเล็ก เหลือแต่น้องสองคนทำไร่ไถนาหาเลี้ยงชีพ จนกระทั่งอายุได้สิบห้าสิบหกปี

คืนวันหนึ่งขุนยี่ข่างค้ำฝันว่า ผีเบ้อ–อม่าน เบ้อ–อเม็ง (พระเสื้อเมือง) ตลอดจนผีไม่ยุกขะโซ้ (รุกขเทวดา) ทั้งหลายได้มาเข้าฝันบอกว่า ขุนยี่ข่างค้ำเวย สังว่าสองเขอปู่น่อง

---

* ในตำนานอาหมกล่าวว่า เป็นเวลาก่อนหน้านี้หลายสิบปี

ไค่หลีไค่เป่นจ้ำ ผ่ายป่าโหไฮ่สองเขอนั่น มี้ก้อนหินโหลงลุ่กนึง เต้อ–อหินโหลงนั่นมี้จุ้มลุ่กนึง เอ๋าไว่เน้อ–อ เฮินสู โกฺว๊ไกฺว่ หลี่หลี ความว่า "ถ้าสองเจ้าพี่น้องอยากจะดีเจริญขึ้นละก็ ทางด้านหัวไร่ของเจ้านั้นมีก้อนหินใหญ่ก้อนหนึ่ง ใต้หินนั้นจะมีจุ้มอันหนึ่ง จงเก็บเอาไว้ในบ้าน แล้วก็กราบไหว้บูชาให้ดี ๆ" เมื่อตื่นขึ้นขุนยี่ข่างค้ำก็เล่าให้น้องชายฟัง แล้วชวนกันไปทำตามที่เทพยดาเข้าฝัน ก็ปรากฏว่ามีก้อนหินใหญ่อยู่ก้อนหนึ่งจริง และเมื่องัดก้อนหินขึ้น ก็ได้พบจุ้ม ซึ่งคือตราแผ่นดิน จริงตามฝัน แต่คนทั้งสองยังหารู้ไม่ว่าจุ้มนั้นมีความสำคัญอย่างไร เมื่อขุดได้ก็จัดการเอาใส่ย่ามมาบ้าน แต่ขณะที่มากลางทางนั้นเองต่างก็พากันแปลกใจที่เห็นคนพากันเข้ามาทักเรียก ลุ่กเจ้าลุ่กขุนกว่าเหลอ–อ ไปเหลอ–อ มา (ลูกเจ้าลูกขุนไปไหน ไปไหนมา) แล้วก็เคารพกราบไหว้ และไม่ว่าจะพบคนพวกใดก็เป็นเช่นเดียวกันทั้งสิ้น จนสองพี่น้องงอดปรารภกันไม่ได้ว่า วันนี้เป็นอะไร พบใครไม่ว่าพวกไหน ดูเหมือนคนบ้าเสียสติเสียทั้งนั้น เพียงแต่เห็นเราพี่น้องเข้าก็นบนอบเรียกเป็นลูกเจ้าลูกขุน

จนมาถึงบ้าน คนทั้งสองจึงเล่าให้มารดาฟังว่าเทวดามาเข้าฝัน และได้หินมาก้อนหนึ่ง มารดาได้ยินเรื่องโดยตลอดจึงสั่งให้ปิดความไว้ และต่างก็ทำมาหากินไปตามเดิม ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง ขุนยี่ข่างค้ำไปนอนเล่นอยู่ริมไร่ ก็ได้มีเสือกระโดดมาตะปบหลังขุนยี่ข่างค้ำ แต่เห็นจะเป็นเทวดาจำแลงร่างมา จึงปรากฏว่าไม่ได้ทำอันตรายแต่อย่างใด คนทั้งสองตกใจร้องขึ้น แล้วก็ช่วยกันไล่เสือไป จากนั้นไม่ช้าไม่นานนางอี่ค้ำแหลงผู้ได้ครองราชย์แทนเจ้าแม้วปั่ง บิดาของคนทั้งสองได้สิ้นชีวิตลง บรรดาอำมาตย์ทั้งหลายที่ได้ยินผู้คนโจษขานถึงขุนยี่ข่างค้ำ จึงได้พากันมาอัญเชิญขุนยี่ข่างค้ำให้ขึ้นครองราชย์ เป่นเจ้าเป่นจ๋อม สืบต่อไปในปี ๖๗๓ (จ.ศ.) นั้นเอง และอาศัยเหตุที่เสือมาตะปบหลัง อันตรงกับคำ ข่าน (ข่วน) ในภาษาไทยใหญ่ ขุนยี่ข่างค้ำจึงได้นามใหม่ว่า เสอข่านพ่ะ (เสือข่วนผ้า) แต่ด้วยเหตุที่เป็นเจ้าเป็นจอมอันเชื่อกันมาแต่ดั้งเดิมมาว่า มีเชื้อสายสืบมาจากฟ้าจากสวรรค์ คำว่า ผ้า จึงกลายมาเป็น ฟ้า และคำ เสือ อันเป็นเรื่องเนื่องมาจากเหตุมหัศจรรย์นี้ ก็ได้กลายมามีตำนานว่า บรรพบุรุษของชาวไทยใหญ่มีสายสัมพันธ์กับเสือบ้าง มีความเก่งกล้าเยี่ยงเสือบ้าง และกษัตริย์อื่น ๆ ที่สืบต่อมาก็ยังมีอีกมากที่ใช้คำ เสือขึ้นต้นชื่อ แต่ในตำนานฉบับอื่นจะอธิบายเป็นอื่นหรือออกเสียงคำ เสือข่านฟ้า เป็นอย่างอื่นหรือไม่อย่างไรนั้น ไม่อาจทราบได้

เจ้าเสือข่านฟ้าครองราชย์อยู่ที่เวียงเจ้ฮ้ายได้สองปี จึงย้ายมาอยู่ที่เมืองเจ้ล่าน งานชิ้นแรกของเจ้าฟ้าหลวงเสือข่านฟ้าก็คือ มีสารไปยังเมืองต่าง ๆ เพื่อแจ้งข่าวการเปลี่ยนแผ่นดินใหม่ พร้อมกันนั้นก็ได้เชิญให้มาชุมนุมกันที่เมืองเมา แต่บรรดาเจ้าฟ้าต่างพากันออกปากว่า

ขุนยี่ข่างค้ำ เป๋นน่องเป๋นนุ่ง บังอาจมาเรียกให้ไปชุมนุมกันถึงเมืองเมา เจ้าก็ส่วนเจ้า เราก็ส่วนเราเถิด เป็นอันต่างคนต่างอยู่ ถ้อยคำที่กล่าวนี้ เป็นการแสดงให้เห็นชัดว่า ขัดแข็งไม่ยอมขึ้นด้วย เจ้าเสือข่านฟ้าจึงเฉยอยู่ไม่ได้ ต้อง ขี่ขี่ขี่ซึก รบกันอยู่ ๓—๔ ปี โดยเฉพาะรบกับเจ้าไต๋ขืนเมืองมีต ทั้งบ้านช่องผู้คนพินาศไปมากหลาย จนถึงนำกองทัพช้างเข้ารบกัน ทางฝ่ายเมืองมีตมีช้างพันหนึ่ง ฝ่ายเมืองเมามี ๘๐๐ แต่กระนั้นก็ไม่แพ้ไม่ชนะกัน จนในที่สุดไพร่บ้านพลเมืองขอร้องเจ้าไต๋ขืนให้ยอมแพ้แก่เมืองเมาเสีย นั่นเอง การรบจึงยุติลง เจ้าไต๋ขืนถูกฆ่าตาย และเมืองมีตก็ยอมอ่อนน้อมแก่เมืองเมา เช่นเดียวกับเมืองอื่น ๆ

ตลอดชีวิตของเจ้าเสือข่านฟ้า ดูจะมีแต่การรบ เมื่อศึกใกล้เคียงสงบ เจ้าเสือข่านฟ้าก็ได้ยกทัพขึ้นไปถึงเขตจีนเมืองจุ๋งตู๊ จีนไปเกณฑ์กองทัพว้ามาช่วยรบ แต่ไม่ช้าผู้มาช่วยก็มีอันเป็นให้ต้องยกทัพกลับไป เจ้าเสือข่านฟ้าจึงยกทัพบุกต่อไปยังเมืองแส กล่าวว่ายกพลไปถึงสี่แสนขุนโหลงเมืองแสก็เตรียมทัพรับศึก แต่เห็นจะเป็นข่าวกำลังศึกของเจ้าเสือข่านฟ้า เจ้าโว่งเต้หอแสงเจ้ากรุงจีนจึงส่งทูตมาเจรจาไต่ถามว่า เจ้าเสือข่านฟ้ามีประสงค์อะไรจึงยกทัพใหญ่มา เจ้าเสือข่านฟ้าก็บอกตามตรงว่า ไค่ไล่น้ำ ไค่ไล่หลิน ไค่ไล่ม่าน ไค่ไล่เมิ้ง (อยากได้น้ำ อยากได้ดิน อยากได้บ้าน อยากได้เมือง) และเจ้ากรุงจีนก็คงจะเกรงกำลังทัพมหึมาของเจ้าเสือข่านฟ้า ฉะนั้นเพื่อตัดศึก เจ้าโว่งเต้หอแสงจึงยอมยกเมืองบางเมืองให้ พร้อมด้วยข้อตกลงว่า ตั๋งสองฝ่ายสองป๊า อย่าเห้อ-อเข่งนี่เข่งซึก ตึ๊กกั๋นต่อกั๋น เห้อ-อว้างหอกว้างหลาบ หลี่ตึ๊กกั๋นเสต้ะ (ทั้งสองฝ่ายอย่าให้สู้กันรบกัน ให้วางหอกวางดาบ ดีต่อกันเสียเถอะ) เรื่องนี้ยุติลงในปี ๖๘๐ (จ.ศ.) และในปีเดียวกันนั้นเองเจ้าเสือข่านฟ้าก็ได้หันความสนใจมาทางแถบเชียงใหม่ จนเม็งขึน (เชียงตุง) เม็งโย้น (เชียงใหม่ และอื่น ๆ มีเชียงราย เชียงรุ้ง เชียงแสน ละปุน ละปอน ฯลฯ) ข่ำเป๋นข้าว้าง เม็งก๊อมเซ่งเย่า (อ่อนน้อมยอมเป็นข้าด้วยสิ้น) และในปีต่อมา (๖๘๑) เจ้าเสือข่านฟ้าก็ได้ใช้เจ้าสามโหลง อนุชา พร้อมด้วยอำมาตย์สำคัญ ๆ กรีธาทัพถึง ๙ แสนไปยังเมืองหวุ่ยส่าหลี่ ซึ่งคืออัสสัมในปัจจุบัน และชัยชนะของกองทัพเจ้าสามโหลงก็ได้บันดาลให้เกิดอาณาจักรอาหมอันรุ่งเรืองมาตลอดเวลากว่า ๖๐๐ ปี จนถึงสมัยที่อังกฤษเข้ายึดครองอินเดีย

เจ้าสามหลวง

อันบารมีเจ้าเสือข่านฟ้าที่แผ่ปกไปทั่ว ตั้งแต่เมืองจีนถึงเมืองพม่า ตั้งแต่เมืองเขินและยวนจนถึงอัสสัมด้วยการกรีธาทัพอันเกรียงไกรเข้าสู้รบยึดครองนั้น เจ้าสามโหลง (เจ้าสามหลวง) ผู้อนุชา เห็นจะเป็นกำลังสำคัญอย่างยิ่งในการศึกแต่ละครั้ง เพราะฉะนั้น

เรื่องราวของเจ้าเสือข่านฟ้าคงจะไม่ครบถ้วนสมบูรณ์หากไม่กล่าวถึงเรื่องราวความเป็นไปของเจ้าสามหลวงไว้ด้วย

ตามตำนานไทยใหญ่ที่กล่าวไว้แต่ต้น กล่าวว่าขุนสามหลวงเป็นน้องชายฝาแฝดของเจ้าเสือข่านฟ้า และเมื่อบุญบันดาลให้เจ้าเสือข่านฟ้าได้ราชสมบัติ เจ้าสามหลวงก็ได้กลายเป็น **น้องเจ้า** ซึ่งก็จำต้องมีหน้าที่ **เฮ็ดโห** (เป็นผู้นำ) ในการทัพศึก สุดแต่เจ้าฟ้าหลวงผู้เชษฐาจะมีบัญชาให้กระทำ นอกจากในการศึกปราบปรามเจ้าผู้ครองเมืองต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วในตอนต้น ก็ยังมีศึกแผ่อาณาเขต และศึกใหญ่ยิ่งขนาด**ขี่ซึกเก้าแสน** (คุมพล ๙ แสน) เพื่อให้ได้น้ำ ได้ดิน เมืองโหว่ยส่าหลี่ (คือเวสาลีหรืออัสสัม) เจ้าฟ้าหลวงเสือข่านฟ้าก็ได้ **ค้านเห้อ–อน้องเจ้าขุนสามโหลงเฮ็ดโหกว่า** (แต่งตั้งให้น้องเจ้า คือขุนสามหลวงเป็นผู้นำทัพไป) พร้อมด้วยอำมาตย์เต้า* เสือเหยิน อำมาตย์เต้าผาหล่อ และอำมาตย์เต้าเสือหินไก่ยกพล ๙ แสนเดินทางไปยังอัสสัม

ครั้นเมื่อเข้าเขตเมืองโหว่ยส่าหลี่ ตามตำนานกล่าวว่า บรรดาเด็กเลี้ยงควายและคนทั้งหลายในบ้านในเมืองนั้นต่างพากันมาล้อมรุมดูทหารของเจ้าสามหลวงด้วยความแปลกใจ พลางถามว่าเป็นใคร มาจากไหน มาทำไม เจ้าสามหลวงกับอำมาตย์และนายทหารชั้นผู้ใหญ่เห็นความไม่รู้สีสาของคนเหล่านั้นแล้ว ก็ประชุมปรึกษากันหาทางที่จะเข้าครอบครองเมืองโหว่ยส่าหลีด้วยเล่ห์เพทุบาย เพราะถ้าจะสู้รบกันจริง ๆ แล้ว พล ๙ แสนของขุนสามหลวงก็คงไม่พอจะต่อต้านผู้คนอันมากหลายของเมืองโหว่ยส่าหลีได้ ในที่สุดก็เป็นอันตกลงกันว่า จะต้องพูดให้คนเหล่านั้นเชื่อว่า **ลุ่กซึกไต** (ทหารไทย) นั้นเป็นมนุษย์กินคน ที่เดินทางมาจาก**ก่อจั่มผี่** (โกสัมพี) ก็เพื่อจะมาจับมนุษย์เหล่านั้นกินเสีย และเมื่อพูดแล้วก็ต้องแสดงให้เห็น จนกว่าคนทั้งหลายในเมืองนั้นจะเชื่อ ดังนั้นขุนสามหลวงจึงสั่งให้ไพร่พลเก็บกระดูกเนื้อหนังวัวควายที่ใช้กินเป็นอาหารกองไว้ให้คนเหล่านั้นเห็น เพื่อจะได้สำคัญว่าบรรดาทหารกินคนเข้าไปแล้วถ่ายออกมาเป็นเช่นนั้น

อุบายดังกล่าวได้ผล คนที่นั่นเชื่อว่าจริงดังนั้นจึงพากันมาอ่อนน้อมยอมเป็นเมืองขึ้น เจ้าสามหลวงก็ให้เมืองโหว่ยส่าหลี่ส่งบรรณาการมายังเจ้าฟ้าหลวงเสือข่านฟ้า เมืองเมา ได้ให้สัตย์ปฏิญาณไว้ต่อกันว่า จะส่งลักส่องปี่นหน่าสามปี่เย่บ้อกสี่ปี่เย่ข่า (บรรณาการสามปีสี่ปีครั้งหนึ่ง) แล้วเจ้าสามหลวงก็ให้ **ผู้หลี๊กก้า** (ผู้ดีคนกล้า) ของเมืองโหว่ยส่าหลี่นำบรรณาการติดตามมาด้วยพร้อมกัน

ขณะมากลางทาง อำมาตย์ท้าวเสือเหยินกับท้าวผาหล่อปรารภกันว่า คนเมืองโหว่ยส่าหลี่ช่าง**เจ๋อ–อเล่กเจ๋อ–อน่อย** (ใจเล็กใจน้อยคือใจเสาะ) แท้ ๆ ผู้คนพลเมืองก็ออกมีมาก

---

* เต้า คือ ท้าว

กว่าทหารในกองทัพเรา ถึงยืนล้อมทหารเราไว้ได้ตั้ง ๓ ชั้น แต่ก็ยังไม่คิดสู้รบ กลับยอม **หว่างก๊อม** (อ่อนน้อม) ต่อเราเสียง่าย ๆ ความที่อำมาตย์ทั้งสองปรารภกันนี้ แพร่ไปถึงเจ้าสามหลวง เจ้าสามหลวงจึงตำหนิว่า คนทั้งสองก็เป็น **ผู้เหย่อ–อก๊นโหลงเป้น** (เป็นผู้ใหญ่กว่าคนอื่น) เหตุไฉนจึงกล่าวเช่นนั้น ในเมื่อคนเมืองโหว่ยส่าหลีก็มาในกองทัพด้วย คำตำหนิของเจ้าสามหลวงแม้จะถูกต้อง แต่ก็ทำให้อำมาตย์ทั้งสองโกรธและอายยิ่งนัก และเพื่อให้สมกับความแค้นท้าวเสือเหย็นกับท้าวผาหล่อก็ได้ใช้คนให้**เขววั้นเขวคืนม้า** (เขียววันเขียวคืนมา คือรีบมาทั้งกลางวันกลางคืน) และนำความกราบทูลเจ้าเสือข่านฟ้าว่าเจ้าสามหลวงนั้น **เฮ็ดก๊ด** (คิดคด) กล่าวคือเมื่อได้ไปถึงเมืองโหว่ยส่าหลี่แล้ว ได้ไปทำสัญญาตกลงกับเจ้าเมืองโหว่ยส่าหลี่ว่าเมื่อยกกองทัพมาถึงบ้านถึงเมืองแล้ว เจ้าสามหลวงกับคนเมืองโหว่ยส่าหลี่จะสมคบกันจับเจ้าเสือข่านฟ้าฆ่าเสีย

เพียงเท่านี้ก็สำเร็จสมปรารถนา เพราะเท่าที่อ่านตามตำนานไทยใหญ่ จะเห็นได้ว่าเจ้าเสือข่านฟ้าออกจะหูเบา เชื่อคนง่ายยิ่งนัก เช่น ทางฝ่ายจีนส่ง**หมอเปตาง** (โหร) มาทำนายลวงว่า เมืองเจ้าล่านชัยภูมิไม่ดี หากย้ายเมืองหลวงไปอยู่ที่เมืองเมา (อยู่คนละฝั่งแม่น้ำเมาห่างกันราว ๗ ไมล์) จะดียิ่งขึ้น เจ้าเสือข่านฟ้าก็เชื่อและปฏิบัติตาม ฉะนั้นข่าวที่น้องชายจะคิดขบถซึ่งดูเหมือนจะเป็นเรื่องน่าเป็นไปได้ยิ่งกว่าเรื่องอื่นใด จึงทำให้เจ้าเสือข่านฟ้าเชื่อสนิท **รีบใช้คนให้จัดแต่งเครื่องโภชนาอาหารไปต้อนเห่อต้อนไค้** (ต้อนเหงื่อต้อนไคลคือต้อนรับ) **อนุชา**ถึงเมืองกอง (เมืองกลอง) และเมื่อเจ้าสามหลวงเห็นเช่นนั้น ด้วยความรอบรู้ในกลศึกแม้จะไม่มีใครบอกก็เดาได้ว่าเจ้าเสือข่านฟ้าคิดอย่างไร ทำอย่างไร เจ้าสามหลวงจึงเรียกทหารทั้งหลายตลอดจนขุนเมืองโหว่ยส่าหลี่มาบอกกล่าวว่า เจ้าฟ้าหลวงเชื่อผู้อื่นที่กล่าวร้ายตน จึงส่งอาหาร**ใส่โจ้นสาน** (ยาพิษ) มาให้ตนกิน เมื่อให้กินก็จะกินให้ตายไปเสียตามคำสั่ง เป็นห่วงก็แต่ชาวเมืองโหว่ยส่าหลี่ที่นำบรรณาการมาด้วยนั้น เกรงจะเป็นอันตราย ฉะนั้นจึงขอให้เดินทางกลับไปเสีย ส่วนบรรณาการนั้นก็ให้อำมาตย์ทั้งสองนำไปถวายให้ถึงเจ้าฟ้าหลวงเสือข่านฟ้าและที่ได้ทำสัญญากันว่าจะส่งบรรณาการทุกสองปีสามปีนั้น ก็ขอให้เป็นไปตามนั้น เมื่อส่งขุนเมืองโหว่ยส่าหลี่กลับไปหมดแล้ว เจ้าสามหลวงก็เสวยอาหารที่เข้ายาพิษนั้นจนสิ้นพระชนม์ที่เมืองกองนั้นเอง ชาวบ้านชาวเมืองพากันยกย่องนับถือความซื่อสัตย์ของเจ้าสามหลวง จึงยกให้เป็น**ซื่อม่านสางเม้ง** (เสื้อบ้านสางเมือง คงจะตรงกับพระเสื้อเมืองของเรา) ถึงกับสร้างเจดีย์ไว้เป็นที่ระลึกเมื่อภายหลัง ยังมีซากปรากฏอยู่ที่เมืองกองจนทุกวันนี้

เจ้าเสือคาฟ้า

จากนั้นแล้วเรื่องของเจ้าสามหลวงก็ยุติลง ไม่มีตอนใดในตำนานไทยใหญ่กล่าวถึงไว้อีกเลย ข้าพเจ้าไปได้พบแทรกอยู่ในเรื่องราวของพวกคำตี่ มีอยู่นิดหนึ่งที่กล่าวถึงเจ้าสามหลวงว่าเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ได้เคยออกตรวจตรา กว่าแหล่ (เที่ยวไป) ในที่ต่าง ๆ ชื่อที่อ้างถึงมีอยู่มากมายหลายชื่อ นับตั้งแต่ เม้งฮี่เม้งฮำ (ในยูนาน) ไปจนถึง ล่านจ้าง โยตะรา คือ ลานช้าง อยุธยา และต่อไปยัง ลาแวด ลาเกี่ยว ลามอน ลาเคิง จนกระทั่ง เม้งเบ้ เม้งน่าน (แพร่ น่าน) กาลีเกี่ยงยาง เกเซ มินเต สองสบ เม้งขึง หม่านละ เม้งสอง เต๋งค้าน เม้งปั่น ก่างเต๋อ–อพ่าเก่ ตะลงคำยาง ตะปำ และเม้งหนุ่น (คืออัสสัม) เป็นที่สุด ชื่อเหล่านี้บางชื่อยังมีสถานที่ปรากฏอยู่ เป็นต้นว่าเมืองแพร่ น่าน เมืองสอง เชียงคาน เมืองปั่น ตะปำ (ชื่อจริงเป็น ติปำ) และเมืองหนุ่น ที่คนไทยในอัสสัมเรียกกันว่า เมืองมะนุ่นในปัจจุบัน แต่ส่วนว่าสถานที่ตั้งเมืองดังกล่าวจะคงที่อยู่อย่างเดิม หรือเปลี่ยนไปบ้างนั้นไม่อาจทราบได้ แม้ชื่อ โยตะรา (อยุธยา) นั้น ก็น่าสังเกตว่าเป็นอยุธยาแห่งเดียวกันนี้ หรือที่อื่นอีก เพราะสมัยของเจ้าสามหลวงนั้น ถ้าที่กล่าวไว้ในตำนานไทยใหญ่ไม่ผิด ก็ราว พ.ศ. ๑๘๕๔–๑๘๖๒ พอจะเทียบให้เห็นได้ว่า ก่อนหรือหลังที่อยุธยาได้สร้างขึ้นและเร็วช้ากว่ากันเพียงไร ส่วนชื่ออื่น ๆ นอกจากนั้นเห็นจะต้องศึกษาค้นคว้าต่อไปว่า อยู่ที่ไหน มีชื่อใหม่ว่าอย่างไร บางทีอาจจะช่วยคลี่คลายประวัติศาสตร์ไทยก่อนสมัยสุโขทัยได้บ้างไม่มากก็น้อย

นอกจากจะไม่กล่าวถึงเจ้าสามหลวงแล้ว เรื่องทางเมืองโหว่ส่าหลี่หรืออัสสัม ก็พลอยยุติลงไปด้วย เป็นอันไม่มีทางทราบได้ว่า ขุนเมืองโหว่ส่าหลี่ที่เจ้าสามหลวงส่งกลับไปนั้น ถึงบ้านเมืองโดยสวัสดิภาพหรืออย่างไร และเหตุการณ์ทางเมืองโหว่ส่าหลี่เป็นอย่างไร ยังคงรักษาคำมั่นสัญญาที่ว่าจะส่ง ลักส่องปั่นหน่าสามปี่เย่ป๊อกสี่ปี่เย่ข่า (บรรณาการสามปีสี่ปีครั้งหนึ่ง) อยู่หรือเปล่า และเจ้าสามหลวงยกพลกลับทั้งหมด หรือคงทหารไว้ที่โหว่ส่าหลี่บ้าง ถ้าเช่นนั้นชาวอาหมที่สร้างอาณาจักรอาหมอันเรืองอำนาจมาหลายร้อยปีนั้นคือไทยพวกใด ได้เดินทางเข้าไปในอัสสัมแต่เมื่อใด

ปัญหาอันน่าสนใจเหล่านี้ไม่มีกล่าวไว้ในตำนานไทยใหญ่ฉบับที่ข้าพเจ้าอ่านอยู่นี้เลย แต่ถ้าอ่านตำนานอาหมจากอาหมบุรัญชีแล้ว ก็จะได้เค้าเงื่อนพอจะวินิจฉัยปัญหาเหล่านี้ได้บ้าง แม้ว่าจะยังเลือนราง เพราะไม่มีฉบับอื่นมายืนยันก็ตาม ในอาหมบุรัญชีมีชื่อบุคคลที่น่าสนใจอยู่สองคนด้วยกัน คนหนึ่งคือเจ้าเสือคาฟ้ากับอีกคนหนึ่งคือเจ้าเสือคานฟ้า (ไม่อาจกำหนดได้ถูก

ว่า เสียงที่ชาวอาหมเรียกชื่อบุคคลทั้งสองนั้นเป็นเช่นไร) ถึงแม้ชื่อบุคคลทั้งสองจะคล้ายกัน ทั้งความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน แต่ก็อยากจะกล่าวว่าเป็นเครือญาติกัน เรื่องในตำนานอาหมกล่าวว่า เมื่อปาแม้วปลง (ที่เรียกทางไทยใหญ่ว่า เจ้าแม้วปู่ง) ขึ้นครองราชย์ที่เมืองเมา เจ้าจ่างเญอ ผู้เป็นพี่น้องกันก็ได้ครอบครองดินแดนคนละฟากน่ำเก๊ว (คือน้ำแก้วหรืออิราวดี) และเพื่อมิให้เกิดผิดใจกันภายหลัง ปาแม้วปลงกับเจ้าจ่างเญอก็ได้ให้สัตย์ปฏิญาณไว้ต่อกันว่าจะไม่ล้ำแดนกันและเพื่อให้ไมตรีแน่นเหนียว ปาแม้วปลงก็ได้ยกนางเมิงบลอกคำแสง (นางเมืองดอกคำแสง) ให้แก่เจ้าจ่างเญอ และด้วยเหตุที่ปาแม้วปลงไม่มีโอรส เมื่อเจ้าจ่างเญอกับนางเมิงบลอกคำแสงได้โอรสเป็นองค์แรก ปาแม้วปลงก็ได้ขอไปเป็นรัชทายาท ให้ชื่อว่า **เจ้าเสอคาพ่ะ** (เจ้าเสือคาฟ้า) เพื่อจะได้ครอบครองเมืองเมาสืบต่อไป

เจ้าเสือคาฟ้าคงจะได้ครอบบ้านครองเมืองด้วยดี ถ้าหากไม่เกิดเหตุเช่นนี้ขึ้น กล่าวคือ สนมของปาแม้วปลงได้ไปลอบเกี่ยวข้องกับเจ้าบลอกคำแดง (เจ้าดอกคำแดง) ซึ่งกล่าวว่ามีเชื้อสาย **แล้งหลอน** (พระอินทร์) ด้วยเช่นเดียวกัน ลูกที่เกิดมานั้นเป็นชายได้ชื่อว่า **เจ้าเสอคานพ่ะ** (เสือคานฟ้า) ความตรงนี้ถ้านำไปเทียบกับที่กล่าวไว้ในตำนานไทยใหญ่ จะเห็นได้ว่าเรื่องเป็นไปคล้ายกัน จะแปลกพิสดารไปก็ตรงที่ในตำนานไทยใหญ่นิยมยกให้เป็นการกระทำของเทวดานางฟ้า ดังที่กล่าวว่า เจ้าแม้วปู่งเกิดความไม่ไว้ใจ เกรงว่านางสนมผู้หนึ่งจะเกี่ยวข้องกับชายอื่น แต่เมื่อใช้ให้ผู้ใดเฝ้าดู ก็หาเห็นชายใดแปลกปลอมมาไม่ จนกระทั่งวันหนึ่งเจ้าแม้วปู่งได้ยินเสียงพูดแต่ไม่ปรากฏร่าง ซึ่งเชื่อว่าเป็นเสียง**ขุนผีผุ้กขะโซ้** (รุกขเทวดา) บอกกล่าวว่าหากเจ้าแม้วปู่งใคร่ได้โอรสละก็ จงนำเอาซ้อกติ้น ซึ่งคือรองเท้าของตนไปกราบไหว้บูชา แล้วจะสมปรารถนา ว่าแล้วก็ถอดซ้อกติ้นโยนมาให้ เจ้าแม้วปู่งอดเคืองขุนผีผุ้กขะโซ้ตนนี้ไม่ได้ ดังนั้นนอกจากจะไม่ยอมทำตามแล้ว ก็ยังเชื่อว่าขุนผีตนนี้เองที่มาลักลอบสมสู่กับนางสนมนั้นจนตั้งครรภ์ขึ้นมา จึงได้เนรเทศนางสนมนั้นไปอยู่บ้านน่ำไก๋หม่อ และคลอดลูกฝาแฝดออกมาเป็นชายถึงสามคน และคนหนึ่งก็คือเจ้าเสือข่านฟ้าดังกล่าวแล้ว ฉะนั้นสรุปเรื่องแล้วจึงเห็นความจริงที่ตรงกันอยู่อย่างหนึ่งคือ เจ้าเสือข่านฟ้าในทั้งสองตำนานไม่ใช่โอรสเจ้าแม้วปู่ง และเสือคานฟ้าในตำนานอาหมนั้น คงจะได้บารมีของเฒ่าเข็นโหลงผู้เป็นตาช่วย จึงปรากฏว่าเมื่อเจ้าแม้วปู่งเป็นบ้าแทงคอตายแล้วนั้น ผู้สืบราชสมบัติเมืองเมาแทนหาได้แก่เจ้าเสือคาฟ้าดังที่แต่งตั้งไว้ไม่ กลับกลายไปได้แก่เจ้าเสือคานฟ้าไป

ส่วนเจ้าเสือคาฟ้านั้น คงจะเห็นแก่ศานติ จึงยอมละบ้านละเมืองไปแต่โดยดี แต่ก็หาได้ถือสันโดษไปแต่ลำพังตนเองไม่ กลับนำไพร่บ้านพลเมือง และคนสำคัญ ๆ ที่จงรักภักดี

ไปด้วยกันหลายตระกูล เจ้าเสือคาฟ้าเดินทางไปยังเมืองคาเมืองยูอันเป็นเมืองของเจ้าจ่างเญอผู้บิดาก่อน ได้นำจุ้มฟ้ารุ่งแสงเมิง (ตราประจำแผ่นดิน) พร้อมด้วยเครื่องใช้สำคัญในการเดินทาง ซึ่งคือหม้อข้าวทองแดง หม้อหนึ่ง ๆ หุงพอคนกินได้ ๓ คน เป็นจำนวน ๓.๐๐๐ ใบ ตลอดจนช้างม้าไปด้วยเป็นจำนวนมาก และได้เดินทางเป็นเวลาแรมปี จนเข้าเขตเมิงนูนสูนคำ (อาจเป็นเมืองนวลสวนคำ หรือเมืองเดือนสวนคำ ที่เรียกกันสั้น ๆ ทุกวันนี้ว่า เมิงมะนุ่น อันคืออัสสัมนั่นเอง) เจ้าเสือคาฟ้าต้องทำศึกรบพุ่งกับพวกนาคาแทบจะตลอดเวลา กว่าจะตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่งอยู่ได้ในอัสสัม

ถ้าหากจะยึดถือข้อเท็จจริงจากอาหมบุรัญชีนี้แล้ว ก็จะเห็นได้ว่าเจ้าเสือคาฟ้าผู้ที่เข้าไปยึดครองอัสสัมได้นั้น ไปคนละลักษณะกับเจ้าสามหลวง ส่วนที่เจ้าเสือคาฟ้ากับเจ้าสามหลวงจะเป็นบุคคลคนเดียวกันหรือไม่นั้น นักประวัติศาสตร์ควรจะได้พิจารณา

ผู้หญิงไทยใหญ่ในตำนาน

แม้ชาวไทยใหญ่จะมีคำกล่าวว่า **ไก่เม่ขันพ่ะอ๋ำแล้ง** คือ ไก่ตัวเมียขันฟ้าไม่สว่าง อันดูเหมือนจะกันผู้หญิงไม่ให้ไปวุ่นวายกับธุระการงานนอกไปจาก **ก๋านหน้าเฮิ้น** (งานบ้าน) นักก็ตาม แต่ก็ยังไม่ปิดโอกาสเสียทีเดียวที่จะให้ผู้หญิงได้มีส่วนเกี่ยวข้องในเรื่องการบ้านการเมือง ยิ่งผู้หญิงที่เป็น **เจ้านางเมือง** อย่างมหาเทวีเมืองไหย ที่ข้าพเจ้ามีโอกาสได้เห็นใกล้ชิด ยิ่งมีโอกาสมาก ถ้าหากเอาใจใส่และสนใจ ว่าโดยตำแหน่งของท่านแล้ว ในสมัยที่เจ้าฟ้ายังไม่ได้คืนอำนาจให้แก่รัฐบาลนั้น ท่านทรงมีหน้าที่รักษาจุ้มและมีอำนาจสิทธิ์ขาดในการประทับจุ้ม **จุ้มนี้** คือตราประจำแผ่นดิน ใช้ประทับแทนพระนามเจ้าฟ้า ไม่ว่าหนังสือแต่งตั้งอำมาตย์ข้าราชการใด ๆ ก็ตาม จะต้องมี **ลายจุ้ม** ประทับเป็นสำคัญ ถึงกับต้องระบุไว้ในข้อความแต่งตั้ง ดังที่ปรากฏในหนังสือแต่งตั้ง **เม้ยวจ๊า** (เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง รองจากเจ้าเมือง) ว่า **เก๋าเจ้าพ่ะโหลงต๋นเป๋นเจ้า สีวีรัดท่ะ ม่ะหาวั้งซ่ะ สิริปะวะร่ะ เสดท่ะสุธัมม่ะหร่าจ่า ตื๋นแสงตื๋นค้ำ เสอห่มพ่ะจั่งเต๋ม้ ตั้งลิ่กเหย่อ–อล้ายโหลง ผื๋นจุ้มล้ายแหลง แป๋นแสงล้ายค้ำ**....ความว่า ตัวเราเจ้าฟ้าหลวงสีวีรัฐมหาวังสะสิริบวรเสฐธรรมราชา เสือห่มฟ้า จะได้มีหนังสือสำคัญที่ประทับตราประจำแผ่นดินสีแดง... ส่วนที่ว่า **แป๋นแสงล้ายค้ำ** อันหมายว่า แผ่นแก้วลายทองนั้น คงจะขยายความสำคัญของจุ้มยิ่งขึ้น และผู้ถือจุ้มก็คงต้องมีความสำคัญไปพร้อมกันด้วย เพราะมีอำนาจสิทธิ์ขาดในการจะประทับ หรือไม่ประทับให้ และในการประทับจุ้มแต่ละครั้ง มหาเทวีจะต้องได้รับ

เงินค่าประทับจุ้ม เป็นรายได้ส่วนพระองค์ด้วย และเห็นจะเป็นด้วยเหตุนี้เอง ผู้คนจึงพากันขนานนามมหาเทวีผู้ถือจุ้มว่า **เจ้าจุ้ม** หากมีโอรสธิดา ก็เรียกว่า **เจ้าแม่จุ้ม**

อันจุ้มที่กล่าวถึงนี้ ดูเหมือนจะเป็นของแสนหวี คงมีอยู่ที่เมืองไหยนี้แห่งเดียว ทั้งนี้เพราะเมืองไหยกับแสนหวีเคยเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมา เจ้าฟ้าแสนหวีต้นตระกูลเจ้าฟ้าหลวงเสือห่มฟ้าประทับที่เมืองไหย จนกระทั่งเมื่อ ๗๐ กว่าปีมานี้เอง ได้เกิดการสู้รบแย่งราชสมบัติกันขึ้น พอดีตกถึงเวลาที่อังกฤษได้เข้ามาปกครองพม่า อังกฤษจึงได้แบ่งแสนหวีออกเป็นสองเขต คือแสนหวีเหนือ กับแสนหวีใต้ จุ้มนั้นตกอยู่กับเจ้าฟ้าเมืองไหย ผู้สืบเชื้อสายจากเจ้าฟ้าแสนหวีเดิม ส่วนการที่จะมีจุ้มนั้น ก็เห็นจะได้มาจากจีนมากกว่าจะคิดขึ้นใช้เอง ทั้งนี้ก็เพราะที่ด้านบนตัวจุ้มอันทำด้วยแท่งทองเหลืองขนาดยาวสัก ๖ นิ้ว กว้าง ๔ นิ้ว มีตัวอักษรจีนเขียนไว้เต็มไปหมด มหาเทวีรับสั่งขณะที่ทรงนำมาให้ข้าพเจ้าดูนั้นว่า คนจีนที่เห็นอักขระจีนนี้แล้วกล่าวว่า ไม่ใช่อักขระธรรมดา ทั้งข้อความก็ไม่ได้ผูกขึ้นอย่างธรรมดาด้วย แต่ส่วนจะอ่านว่าอย่างไรนั้น ไม่มีใครที่นั่นทราบ แต่ดูเหมือนจะไม่มีผู้สนใจเรื่องนั้นยิ่งไปกว่าความจริงที่ยืนยันได้ชัดจากจุ้มนี้ว่า แสนหวีกับจีนเคยสัมพันธ์กันมาอย่างไร แม้ชื่อแสนหวีที่ปรากฏในความกั้นต๊อ (คำขอษมาเจ้าฟ้า) ก็ดี ในความแต่งตั้งเม็ยวจ๊าก็ดีก็ยังเป็นภาษาจีนว่า **กิ้นมิ่นแสนหวีสีซื่อ แสนหวีอั๋นพู้ซื่อ** (บางแห่งเป็นอั่นพู้สีซื่อ)

แต่อย่างไรก็ตาม เรื่องจุ้มที่กล่าวถึงนี้ ไม่มีอะไรสำคัญเท่ากับการที่ชาวไทยใหญ่ให้อำนาจแก่ผู้หญิงในการถือจุ้มและใช้จุ้ม อันแสดงว่าได้ให้ผู้หญิงมีสิทธิ์มีส่วนในการบ้านเมืองด้วย และถ้าอ่านตำนานไทยใหญ่แล้ว จะเห็นว่า แม้กระทั่งปกครองบ้านเมืองเอง ผู้หญิงก็ทำได้ ดังที่มีปรากฏในตำนานเมื่อครั้งนางอี่ค้ำแหลงครั้งหนึ่ง กับนางฟ้าห่มเมืองอีกครั้งหนึ่ง

ครั้งที่นางอี่ค้ำแหลง (นางอี่คำแดง) ได้ครองราชย์นั้น เป็นตอนก่อนเจ้าเสือข่านฟ้าขึ้นครอง ตามตำนานกล่าวว่าเมื่อเจ้าแม้วปิ่งทิวงคตนั้น ด้วยเหตุที่ไม่มีโอรสสืบราชสมบัติ บรรดาอำมาตย์ที่ทราบข่าวเจ้าเสือข่านฟ้า จะพากันยกเจ้าเสือข่านฟ้าขึ้นครองราชย์ ก็เห็นว่ายังเด็กเกินไป จะหาผู้ใดสืบบ้านกินเมืองแทนก็ไม่เห็นใครสมควร จนวันหนึ่งอำมาตย์ผู้หนึ่งเล่าว่ามีเทวดามาเข้าฝัน พูดว่า **พ้องเม้งตั้งหลายเว้ย สังว่าสูเค่อ–อเห้อ–อม่านเม้งเต็งก๊า กั๊ดเหย็นช้ำส่า ซ่าโหงโป่งกว้างจ้ำ เห้อ–อเอ๋านางอี่ค้ำแหลงเฮ็ดเจ้าเสหลีเย่า** คือ อำมาตย์ทั้งหลายเอ๋ย ถ้าพวกเจ้าอยากให้บ้านเมืองอยู่ร่มเย็นเป็นสุขเจริญรุ่งเรืองละก็ ให้เอานางอี่คำแดงเป็นเจ้านั่นแหละจึงจะดี อำมาตย์ผู้นั้นจะฝันจริงหรือแต่งความขึ้นก็ตาม แต่ปรากฏว่าอำมาตย์ทั้งหลายต่างไม่ขัดข้อง เพราะความฝันนี้ได้ช่วยตัดสินใจให้เป็นอย่างดี จึงต่างพากันเชิญนางอี่คำแดง ซึ่งเป็น

ธิดาองค์ที่สองของเจ้าแม้วปั๋ง ให้ขึ้นครองราชย์ในปี จ.ศ. ๖๕๗ ที่เวียงริมน้ำหม่อ และที่นั่นจึงได้ชื่อในภายหลังว่า เวียงน้างอี่ (เวียงนางอี่) ครั้งนี้คงจะเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของไทยใหญ่เมืองเมา ที่ยกย่องผู้หญิงขึ้นครองราชย์เป็นเจ้าฟ้า

ผู้หญิงที่ได้เป็นเจ้าฟ้าในโอกาสต่อมาอีก ก็คือนางฟ้าห่มเมืองธิดาเจ้าขุนคำเต็ดฟ้า อันเจ้าขุนคำเต็ดฟ้านี้ ได้อพยพแยกบ้านแยกเมืองจากเมืองเมามายังชานใต้แถบเมืองนาย เพื่อให้พ้นภัยจากเจ้าเสือห่มฟ้านัดดาเจ้าเสือข่านฟ้า สาเหตุมีอยู่ว่า เจ้าเสือห่มฟ้าได้รังแกเต้าขางเมืองบิดาของตน จนถึงไปขอกองทัพจีนมา และฆ่าเต้าขางเมืองตายในที่สุด ขุนคำเต็ดฟ้าเห็นจะอยู่ต่อไปไม่ได้ จึงอพยพผู้คนหลบภัยไป แต่กระนั้นเจ้าเสือห่มฟ้าก็ยังยกกองทัพจีนติดตามมาต่อสู้กันช้านาน ไม่แพ้ไม่ชนะ ในที่สุดก็เลยตกลงปันดินแดนกัน ในปี จ.ศ. ๗๓๘ คือ ดินแดนทางฟากน้ำเมาลงมาทางตอนใต้ยกให้เป็นของขุนคำเต็ดฟ้า ส่วนน้ำเมาฟากเหนือขึ้นไป ให้เป็นของเจ้าเสือห่มฟ้า ขุนคำเต็ดฟ้าครองดินแดนชานใต้มาจนถึง จ.ศ.๗๕๑ จึง**เข้าปู้น้อนแพ้** (ทิวงคต) โอรสองค์ใหญ่ครองต่อมาได้เพียง ๓ ปีก็สิ้นบุญลงอีก จึงถึงอนุชาสององค์ขึ้นครองแทน แต่ความประพฤติของอนุชาทั้งสองไม่เป็นที่ถูกใจนางฟ้าห่มเมืองผู้เป็นพี่นาง นางฟ้าห่มเมืองจึง**เอาปื้น่องตั้งสองพั้นแป๊ดเส** (ประหารชีวิตน้องทั้งสองเสีย) แล้วนั่งเมืองเป็นเจ้าฟ้าแทน ครองดินแดนชานใต้ในปี จ.ศ. ๗๕๗ นับเป็นครั้งที่สองที่ผู้หญิงไทยใหญ่ได้ครองเมือง

เหตุการณ์บ้านเมืองในรัชสมัยของนางฟ้าห่มเมืองนั้นยุ่งยากวุ่นวายทั้งภายในภายนอก และก็ด้วยสติปัญญาความสามารถในการดำเนินรัฐประศาสโนบายของเจ้าฟ้าผู้เป็นหญิง จึงผ่านพ้นมาได้ด้วยดี ดังที่ปรากฏเหตุการณ์ครั้งเจ้าเสือก๊เจ้าเสืองำ โอรสเจ้าเสือห่มฟ้า เกิดแข็งเมืองต่อจีน เมื่อจีนยกทัพมาปราบ ก็ฆ่าทหารจีนตายเสียเป็นอันมาก จีนจึงกรีธาทัพใหญ่มาปราบคนทั้งสอง และพร้อมกันนั้นก็ได้ **ส้างลิ่กป๋งอะมิ่ง** คือเขียนสารมีโองการสั่งให้นางฟ้าห่มเมืองยกกองทัพมาช่วย และเรื่องคงจะไม่ยากลำบากถ้าหากเจ้าเสือก๊เจ้าเสืองำจะไม่ขอร้องมาให้ส่งกองทัพไปช่วยด้วย เจ้าเสือก๊เจ้าเสืองำอ้างถึงเชื้อสายเครือญาติที่สืบกันมาแต่บรรพบุรุษขุนลูขุนไลจนนางฟ้าห่มเมืองไม่อาจเฉยอยู่ได้ จึงต้องมีการเสี่ยงทายถาม **ซื่อม่านสางเม้ง** อยู่หลายครั้ง จนในที่สุดนิมิตที่ปรากฏออกมา เป็นปริศนาตีออกมาให้ช่วยเจ้าเสือก๊เจ้าเสืองำที่เป็นคนไทยด้วยกัน นางฟ้าห่มเมืองจึงกรีธาทัพยกพลสามหมื่นไปช่วย แต่ว่าเมื่อกองทัพมาถึงเมืองเมา ปรากฏว่าเจ้าทั้งสองพ่ายแพ้แก่จีน ต้องหนีเอาตัวรอดไปก่อนหน้านั้นแล้ว ฝ่ายจีนเมื่อเห็นมีกองทัพยกมาไม่ทราบว่าเป็นกองทัพใครยกมาช่วยผู้ใด จึงสอบถามดู นางฟ้าห่มเมืองก็ตอบว่าตนยกทัพไทยมา

เพื่อจะมาช่วยจีนตามบัญชาเจ้าโว่งเต้หอแสง คำตอบนี้แม้จะไม่ตรงกับเจตนาเดิมของนางฟ้าห่มเมือง แต่ก็เป็นที่สบอารมณ์ของเจ้าโว่งเต้หอแสงยิ่งนัก ถึงกับประทานจุ้มให้อันหนึ่ง เข็มขัดสายหนึ่ง และหมวกประดับทับทิมอีกใบหนึ่งทั้งยังอนุญาตให้เก็บภาษีอากรกินต่อไปข้างหน้าอีกด้วย ต่อจากนั้นทัพนางฟ้าห่มเมืองก็ต้องร่วมกับทัพจีนติดตามเจ้าเสือก็เจ้าเสือจำไปจนถึงได้ตัวที่กรุงอังวะ

ผู้หญิงไทยใหญ่ในปัจจุบัน

เมื่อได้ทราบเรื่องราวของนางอีคำแดงกับนางฟ้าห่มเมืองอย่างนี้แล้ว ข้าพเจ้าก็หวังเต็มเปี่ยมว่าอีกไม่ช้าผู้หญิงไทยใหญ่จะได้นั่งเมืองเป็นเจ้าฟ้าให้ปรากฏในประวัติศาสตร์ไทยใหญ่อีก และคงจะไม่ใช่ใครที่ไหนอื่น คงเป็นเจ้าตื๊นเม็ง ธิดาองค์ใหญ่ของเจ้าฟ้าและมหาเทวีเมืองไหยนี่เอง เพราะขณะนั้นได้ทราบว่าบรรดาเจ้าฟ้าทั้งหลายต่างก็ไม่ขัดข้อง ที่เจ้าฟ้าเมืองไหยจะทรงแต่งตั้งธิดาเป็นเจ้าแก่มเม็ง อันคือเจ้ารัชทายาท ทั้งนี้เพราะเจ้าฟ้าเมืองไหยไม่มีโอรส มีแต่ธิดาทั้งสิ้นถึง ๘ องค์ แต่ว่าความไม่เที่ยงแท้ของสิ่งทั้งหลาย กับทั้งความผันแปรทางการเมืองก็ได้ทำให้ความหวังจะได้เห็นผู้หญิงไทยใหญ่ได้ครองเมือง สูญสลายไป เรื่องผู้หญิงครองเมืองจึงยังคงเป็นเรื่องอันมีแต่ในตำนานอยู่ต่อไปดังเดิม

แต่ถึงผู้หญิงไทยใหญ่ในปัจจุบันจะไม่ได้ครองเมืองอย่างที่เคยเป็นมา ก็ใช่ว่าจะไร้ความสำคัญจนไม่ควรกล่าวถึงเสียเลย เพราะถึงอย่างไรการครองบ้านก็ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อยที่ควรจะมองข้ามไปเสีย ตามธรรมดาผู้หญิงไทยใหญ่มีสิทธิและอำนาจในบ้านและครอบครัวเช่นเดียวกับผู้หญิงไทยทั่วไปในถิ่นต่าง ๆ เมื่อมีสิทธิมีอำนาจ ก็ต้องมีหน้าที่ และหน้าที่ดูแล **ก๋านหน้าเฮ็น** (งานบ้าน) โดยเฉพาะบ้านใหญ่ ๆ เช่นบ้านเจ้าขุนมูลนายที่มีคนนับเป็นสิบ ๆ ด้วยแล้วไม่ใช่เรื่องที่จะจัดให้เรียบร้อยได้อย่างสะดวกสบายเลย ผู้ใดสามารถจัดธุระได้เรียบร้อย จึงได้ชื่อว่า **คัดหน้าเฮ็นม้น** (เป็นแม่บ้านดี) แต่การที่จะคัดหน้าเฮ็นม้นนั้น แม่บ้านก็จะต้องทำงานเต็มมือตลอดวัน นางมย้าเต็งภรรยาของขุนโองข่อง เจ้าของบ้านที่ข้าพเจ้าพักที่เมืองนาย ต้องไปจ่ายกาดทุกวันกาด ต้องเข้าครัวทำกับข้าวเองทุกมื้ออาหาร ยิ่งมีแขกมาหรือมีงานเลี้ยงเป็นการพิเศษ ยิ่งมี**ธุระ**ยุ่งมากขึ้น นอกจากเรื่องอาหารยังมีเรื่องการเงิน นอกจากจะดูแลการใช้จ่ายเงินของครอบครัวของตนแล้วยังต้องมีภาระดูแลการใช้จ่ายเงินของเจ้าฟ้าเมืองนายอีกด้วย มีอยู่บางวันที่อาหารกลางวันต้องล่าไปกว่าชั่วโมง เพราะเธอเฮ็ดซ่ะร้าง (ทำบัญชี) ยังไม่เสร็จ แต่กระนั้นเธอก็ยังมีเวลาปลีกไปศึกษาธัมมะ และเข้าสนามสอบด้วยทุกครั้ง แต่ละครั้งได้ผลดีเป็นที่พอใจของ

ผู้สอน และคงไม่มีใครเคยเห็นเธอนั่งมือเปล่า ๆ โดยไม่มีอะไรทำเลย งานที่ติดมือเธอเสมอก็คือการถักเสื้อ ซึ่งนอกจากจะเป็นงานอดิเอกที่เธอชอบแล้ว ก็ยังเป็นรายได้ที่เธอมีสิทธิจะจับจ่ายได้โดยสะดวก และเธอก็เก็บไว้จ่ายในต้างหลู่ต้างต้าน (การบุญทาน) ต่าง ๆ

มหาเทวีเมืองไหยโปรดการถักเสื้อเช่นเดียวกัน แม้จะไม่ใช่เพื่อรายได้ แต่ก็เป็นการทุ่นไม่ต้องซื้อหาสำหรับธิดาทั้ง ๘ องค์ ตลอดจนเจ้าฟ้าหลวงอีกด้วย ฉะนั้นจึงมักจะเห็นท่านถักเสื้ออยู่เสมอ และถึงแม้ท่านจะมีข้าเผ้าคนรับใช้มากมายเพียงไร ท่านก็โปรดที่จะทำด้วยองค์เอง โดยเฉพาะเรื่องดูแลทุกข์สุขของเจ้าฟ้าและธิดาทุกองค์ ท่านทรงสามารถในการตัดเย็บเสื้อผ้าเครื่องทรงของเจ้าฟ้าไม่ว่าจะเป็นแบบสากลหรือแบบไทยใหญ่ ท่านทรงตัดเย็บได้ดีอย่างน่าพิศวง และการมีธิดาถึง ๘ องค์นั้น เรื่องเสื้อผ้าก็ออกจะเป็นภาระใหญ่ในการจัดหาให้ได้ขนาดและสวยงามสมสมัยและฐานะ เสื้อที่ข้าพเจ้านำไปใช้ ได้ไปเป็นตัวอย่างให้ท่านประดิษฐ์ดัดแปลงสำหรับธิดาองค์ใหญ่ ๆ ที่กำลังศึกษาอยู่ที่มหาวิทยาลัยมันดะเล และการใดที่ธิดาทรงขอร้องมาท่านก็จะต้องทรงเป็นธุระจัดการจนสำเร็จเรียบร้อยไป เป็นต้นว่าธิดาองค์เล็ก ๆ ที่อยู่ประจำที่โรงเรียนฝรั่ง ตำบลน้ำตู้ อยากจะได้อาหารแห้งไปเก็บไว้เสวยที่โรงเรียน มหาเทวีก็ต้องเสด็จลงครัวเอง เพื่อดูแลให้คนครัวปรุงให้ตรงตามรสที่ธิดาโปรด แม้ว่าปกติท่านจะไม่ได้ควบคุมการปรุงอาหารทุกมื้อ แต่ก็มีบางมื้อที่เสด็จลงมาปรุงเอง เพื่อให้ได้อาหารแปลกรสกว่าที่คนครัวปรุง ข้าพเจ้าเองก็เลยได้มีโอกาสมาเห็นการปรุงอาหารไทยที่นี่ และได้ศึกษาถ้อยคำและการใช้ภาษาที่เกี่ยวกับการปรุงอาหารต่าง ๆ เหล่านั้นไปพร้อมกันด้วย

แต่ถึงแม้ว่าแม่บ้านแต่ละแห่ง จะมีงานบ้านเต็มมือดังกล่าวแล้วก็ตาม โลกที่ก้าวล่วงรุดไปข้างหน้าทุกวัน ๆ ก็ยังไม่ยอมให้บุคคลเหล่านี้ยุ่งอยู่แต่กับการหน้าเรือนอย่างเดียว เพราะฉะนั้นถึงจะยังไม่ค่อยเข้าใจซาบซึ้งถึงประโยชน์ของงานสังคมสงเคราะห์ดีนัก สตรีไทยใหญ่เหล่านี้ก็จำต้องก้าวจากครอบครัว มาร่วมมือกันทำงานช่วยเหลือบ้านเมืองด้วยประการต่าง ๆ ชีวิตที่เคยอยู่กันเป็นกลุ่มน้อย ๆ เคยชุมนุมกันแต่คนในครอบครัวและเพื่อนฝูงมิตรญาติที่สนิทสนมกัน ก็ต้องกลับกลายมารวมชุมนุมกันเป็นกลุ่มใหญ่ มาปรึกษาหารือกันและมาทำงานร่วมกัน แต่คงจะเป็นด้วยว่าชีวิตในชนบทออกจะเงียบเหงา การได้มาชุมนุมพบปะกันแต่ละครั้ง ได้ช่วยทำให้มีสิ่งแปลกใหม่เกิดขึ้นบ้างหรือจะเป็นด้วยเหตุอื่นใดอีกไม่ทราบได้ จึงปรากฏว่าในการชุมนุมของสมาคมสตรีเหล่านี้แต่ละแห่ง แต่ละครั้ง มีคนมาชุมนุมมากเกินคาด เมื่อครั้งที่ข้าพเจ้าพำนักอยู่ที่เมืองนาย ได้เห็นหลายครั้งที่ผู้มาชุมนุมกันในการประชุมกันครั้งหนึ่ง ๆ มีจำนวนนับเป็นสิบ ๆ

ขึ้นไป แม้จะเป็นที่ที่ห่างไกลเมือง การติดต่อยากลำบาก เลขานุการสมาคมต้องพายเรือเที่ยวแจกหนังสือเวียนเชิญประชุม เช่นที่ตำบลยาวมะในทะเลสาบเอนเลนั้น แต่ถึงเวลาชุมนุม เขาก็พยายามมากันเป็นส่วนมาก แม้ในการประชุมของสมาคมวรรณคดีชาน อันจัดให้มีที่ตองยีเมืองใหญ่กว่าอื่น ๆ ก็ดูจะมีคนมาชุมนุมกันคับคั่งพอใช้ทีเดียว ดังที่ข้าพเจ้าได้เห็นเอง เมื่อครั้งได้รับเชิญให้ไปพูดเรื่องภาษามอญที่เกี่ยวข้องกับภาษาชาน

แต่การชุมนุมของเขามิใช่จะมุ่งหมายเพื่อความเพลิดเพลิน จุดประสงค์ใหญ่นั้นเพื่อช่วยทำประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองเท่าที่ผู้หญิงจะช่วยได้ สมาคมสตรีที่ตั้งขึ้นตามที่ต่าง ๆ มากมายนั้น ก็เพื่อสงเคราะห์แม่และเด็ก ตามโครงการของกรมสาธารณสุขรัฐชาน ฉะนั้นจึงต้องทำงานร่วมกับราชการ เมื่อใดที่ทางการต้องการติดต่อกับประชาชนในท้องที่นั้น ๆ ไม่ว่าเรื่องใด จะเป็นตรวจโรค รักษาโรค แจกยา แจกนมผง แจกผ้าอ้อมหรืออื่น ๆ ก็จะต้องผ่านสมาคม และมอบให้สมาคมดำเนินการแจกแทน และกรมสาธารณสุขมีงบประมาณช่วยเหลือสมาคมมากบ้างน้อยบ้าง ตามกำลังงานของแต่ละสมาคม แต่กระนั้นก็ไม่เป็นการเพียงพอนัก สมาคมต้องหาเงินของตัวเอง และก็ได้เห็นอีกว่า เมื่อถึงคราวจะทำงาน ไม่ว่าจะงานของสมาคม งานการกุศล หรืองานบริการสาธารณะใด ๆ เขาก็มักจะร่วมมือมาช่วยกันเป็นจำนวนมากพอที่จะทำให้งานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เห็นแล้วก็อดนึกนิยมไม่ได้

สมาคมวรรณคดีชาน

เมื่อพูดถึงเรื่องสมาคม ข้าพเจ้าก็อยากกล่าวถึงสมาคมที่มีความสำคัญเกี่ยวข้องกับข้าพเจ้า อันได้แก่สมาคมวรรณคดีชานเมืองตองยี ที่ได้ช่วยเหลือให้ข้าพเจ้าได้มีที่พักอาศัยและศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับภาษาชานอยู่ในปัจจุบันนี้ ข้าพเจ้าไม่ทราบรายละเอียดว่าความคิดก่อตั้งสมาคมนี้เริ่มมาอย่างไร จากใครเป็นคนแรก เท่าที่ฟังกระเส็นกระสายจากที่ต่าง ๆ ก็ได้ทราบว่าคณะก่อตั้งได้พยายามอย่างสุดฝีมือที่จะให้ชาวไทยใหญ่เห็นความสำคัญ และร่วมมือกันจัดตั้งขึ้นด้วยวัตถุประสงค์ให้เป็น มุ่กจุ๊มยุ่กย่องลิ่กไต๊ คือสมาคมยกย่องส่งเสริมหนังสือไทย ซึ่งกว่าจะจัดตั้งขึ้นได้สำเร็จ ก็เหลือคนไม่มากนักที่มีความคิดเห็นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เมื่อข้าพเจ้ามารัฐชานครั้งแรก เจ้าฉายเมือง นายกสมาคมในปีนั้น ได้จัดให้ข้าพเจ้าเล่าเรื่องการเดินทางไปพบชาวไทยในอัสสัมให้สมาชิกฟัง สมาชิกในขณะนั้นมีจำนวนเพียงเท่าที่จัดชุมนุมในห้องประชุมเล็ก ๆ ของกรมการศึกษาเท่านั้นก็พอ แต่อีก ๒ ปีต่อมา สมาชิกมีมากขึ้น การชุมนุมต้องไปจัด

ในห้องประชุมของโรงเรียนมัธยมชายตองยี และกิจการค่อยก้าวหน้าเป็นปึกแผ่นมั่นคง จนถึงกำลังก่อสร้างอาคารเป็นสำนักงานของสมาคม ด้วยเงินบริจาค ๒ แสนจั๊ด จากผู้ที่เห็นคุณค่าของสมาคมนี้

ถึงแม้ว่าข้าพเจ้าจะเคยหย่อนศรัทธาในเรื่องการตั้งสมาคมต่าง ๆ มาอย่างไรก็ตาม แต่เมื่อมาได้เห็นการก่อตั้งสมาคมวรรณคดีชานขึ้นในรัฐชาน ข้าพเจ้าก็อด ย่องย้อ สรรเสริญคนต้นความคิดในการก่อตั้งนี้มิได้ เพราะเป็นการก่อตั้งตามความจำเป็นของบ้านเมือง จริงอยู่ แม้รัฐชานจะเป็นถิ่นที่อยู่ของชาวไทยใหญ่ คนส่วนมากก็พูดภาษาไทยใหญ่ แต่เมื่อไปโรงเรียน ทุกคนต้องพูดภาษาพม่า ภาษาไทยใหญ่มิได้บังคับใช้ในโรงเรียน เมื่อเด็กไปโรงเรียนจึงมักนำภาษาพม่าที่ใช้พูดกับเพื่อน พูดกับครู กลับมาใช้ที่บ้าน เด็กโตขึ้นเพียงใด เรียนสูงขึ้นเพียงไหน ภาษาพม่าย่อมเข้ามาแทนที่ภาษาไทยใหญ่มากเพียงนั้น แม้ชาวบ้านเอง ได้ยินคนพูดภาษาพม่าทุกวันๆ ก็อดอยากรู้อยากใช้ไม่ได้ เพราะฉะนั้นคำไทยเก่า ๆ ที่เคยใช้จึงค่อยสูญหายไป กลายเป็นคำภาษาพม่าเข้ามาแทน เมื่อคนไม่นิยมใช้ ไม่ช้าภาษาก็จะสูญเช่นเดียวกับภาษาอาหม คงมีผู้เห็นอันตรายเช่นว่านี้ใกล้เข้ามาแล้ว จึงได้ริเริ่มสมาคมส่งเสริมภาษาและหนังสือไทยของตนขึ้น

งานสำคัญเริ่มแรกเห็นจะได้แก่การที่สมาคมได้ร่วมกับคณะกรรมการพัฒนาอักษรไทยใหญ่ปรับปรุงอักษรไทยใหญ่ให้เขียนง่ายอ่านสะดวก เพื่อคนจะได้นิยมใช้มากยิ่งขึ้น อันนับเป็นความสำเร็จอย่างหนึ่ง ซึ่งมีผลต่อเนื่องมาอย่างน่าพอใจ ในคราวชุมนุมเพื่อแก้ไขปรับปรุงอักษรไทยใหญ่ครั้งนั้น ได้มีผู้แทนมาจากที่ต่าง ๆ ที่ต่างก็มีส่วนร่วมในการใช้ภาษาด้วยกัน มาช่วยกันออกความคิดเห็นว่าควรแก้ไขอย่างไรจึงจะสะดวก ปัญหาแรกก็คือ หมายเสียง (เครื่องหมายกำกับเสียงสูงต่ำ) เดิมใช้ตามภาษาพม่า มีอยู่ ๓ รูป คือ จัตวา (ไม่มีเครื่องหมาย เช่นเขียน กา ปา ปู ต้องออกเสียงเป็น กำ ป่า ปู่) โท (ใช้จุดอย่างฟุลสต็อบไว้ข้างอักษรตัวสุดท้าย) เช่น นอง. (คือ น้อง ออกเสียง น่อง) ฮอง. (คือ ร้อง ออกเสียง ฮ่อง) และ ตรี (ใช้จุด ๒ จุดอยู่ข้างๆ) เช่น งา: (ออกเสียง ง้า คือ งา) นา: (ออกเสียงน้า คือ นา) ส่วนเสียงอื่นคือเสียง เอก และเสียงคล้ายเสียงโทนั้น ไม่มีหมายเสียงกำกับ ผู้อ่านต้องอ่านเอาเอง ซึ่งเป็นเรื่องยากลำบากมิใช่น้อย ในการปรับปรุงครั้งนี้จึงได้กำหนดหมายเสียงขึ้นใหม่อีก ๒ รูป คือ , กำกับเสียงเอก เช่น วาน, คือ หว่าน และ ; กำกับเสียงที่ตรงกับเสียงโทของเรา (เขาออกเสียงคล้ายเสียงสามัญต้นคำ แล้วไปมีเสียงโทอยู่ท้าย บางทีก็ฟังคล้ายเสียงเอก เช่น ว่าน; คือ บ้าน บางถิ่นออกเสียงเอก เป็น หว่าน แทนจะเป็นว่าน) ความสะดวกในเรื่องนี้เห็นจะมีแก่ข้าพเจ้ายิ่งกว่าผู้อื่น เพราะปรากฏว่าข้าพเจ้าอ่านคำที่มีหมายเสียงกำกับนั้นเข้าใจได้คล่องแคล่วในเวลาไม่ช้านัก ส่วน

ในการเขียนที่มีผู้บ่นว่าเขียนยากนั้น ข้าพเจ้ากลับรู้สึกไม่ยากเลย เพราะเมื่อเทียบกับเสียงไทยตามที่กำหนดไว้เรียบร้อยแล้ว ก็ใส่หมายเสียงได้ทันที แต่อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ก็ตาม จะให้คนเห็นชอบพร้อมกันทันทีเห็นจะทำได้ยาก ต้องอาศัยการโฆษณาชักชวน จนกว่าคนจะเห็นจริงตามและยอมใช้จนเกิดความเคยชิน มิฉะนั้นแล้วก็จะเห็นว่าของเก่าดีอยู่แล้วไม่ควรเปลี่ยน ดังที่ขุนโองข่องพูดกับข้าพเจ้าอยู่เสมอว่า ถึง ลิ่กเก่า จะมีหมายเสียงไม่ครบ และสระรูปเดียว เช่น อิ อาจใช้ได้ทั้งเสียง อิ เอะ แอะ อย่างที่ข้าพเจ้าหัวเสียมานักต่อนักแล้วว่า ขิง จะอ่านเป็น ขึง (เวลา) หรือ คึ้ง (ร่างกาย) เค่ง (ตึง) หรือ แข็ง กันแน่ในความนั้นก็ตาม หากสันทัดการใช้ภาษาไทยใหญ่แล้ว ก็จะเข้าใจได้ไม่ยากนัก หมายเสียงอย่างใหม่สิกลับทำให้ยุ่งยาก ต้องคิดทุกคำว่า คำนี้จะใช้หมายเสียงรูปใด งานหนักรองจากการแก้ไขปรับปรุงการเขียนอักษรไทยใหญ่แบบใหม่ จึงได้แก่การติดตามผลงาน และการเผยแพร่โฆษณา

ดังนั้นสมาคมวรรณคดีชานจึงได้พยายามสนับสนุนให้มีสมาคมเดียวกันนี้ในที่ต่าง ๆ ทั่วรัฐชาน และยังสืบต่อไปยังรัฐกะฉีนอีกด้วย ดังที่มีการชุมนุมที่สมาคมไตเมืองยางในรัฐกะฉีน สมาคมวรรณคดีชานที่ตองยีได้ส่ง ผู้ต่างโต๋ (ผู้แทน) ไป ๓ คนด้วยกัน การดำเนินงานของสมาคมแต่ละแห่งเป็นอิสระ แต่มีวัตถุประสงค์อย่างเดียวกันก็คือ ยุ่กย่องลิ่กไต๊ ฉะนั้นจึงมักมีการเปิดสอนภาษาไทยใหญ่ตามสมาคมต่าง ๆ เหล่านี้ สมาคมวรรณคดีชานของนักศึกษาไทยใหญ่มหาวิทยาลัยย่างกุ้งที่มีชื่อว่า มุ่กจุ๊มยุ่กย่องลิ่กไต๊จ๋องตั๊กก้ะโส่ เว้งหย่านกุ่ง หรือแม้ที่มันดะเลก็ตาม ก็ได้มีการเปิดสอนภาษาไทยใหญ่แก่ผู้สนใจและชาวไทยใหญ่ผู้พูดภาษาของตนไม่ได้ ในโรงเรียนต่าง ๆ ในตองยีก็ได้เปิดสอนแก่นักเรียนทั่วไปที่ประสงค์จะเรียนภาษาไทยใหญ่ ทั้งพูด เขียนและอ่าน น่าเสียดายก็แต่ว่าภาษาไทยใหญ่ยังไม่มีโอกาสได้เป็นวิชาเลือกในมหาวิทยาลัย เช่นภาษามอญและอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะมหาวิทยาลัยยังเกี่ยงว่าหาครูปริญญามาสอนวิชานี้ไม่ได้ ข้าพเจ้าเองหากปรารถนาจะเรียนภาษาไทยใหญ่ขั้นวิทยาลัยอย่างที่เคยศึกษาในวิทยาลัยมะละแหม่งก็คงหมดโอกาสได้เรียน แต่ข้าพเจ้าก็เห็นว่าครูผู้สอนข้าพเจ้าอยู่นี้มีความรู้ภาษาไทยใหญ่พอจะสอนให้ข้าพเจ้าเข้าใจได้ ใช้เป็น ไม่น้อยหน้าครูปริญญาแต่อย่างใดเลย

งานอีกชิ้นหนึ่งซึ่งสมาคมวรรณคดีชานพยายามทำอยู่ก็คือ ขอให้สมาคมที่เป็นเครือเสาะหาและรวบรวมคำที่เป็นคำเก่าแต่คนละลืมเสียจนคำเกือบจะตายไป หรือบางคำก็ตายไปแล้ว ส่งมาให้สมาคมที่ตองยีพิจารณา หากคำใดเหมาะสมก็จะได้หาทางเผยแพร่ให้คนใช้กันจนติด เช่นคำ หมากอุ๋น (มะพร้าว) ที่ว่าได้มาจากคำพม่านั้น ดร. บาญาณพยายามนักหนาจะให้ใช้คำ

หมากบ้าว ซึ่งเชื่อว่าเป็นคำไทย แต่จะได้ผลอย่างไรนั้นน่าสงสัยอยู่ เพราะเรื่องนี้ไม่ใช่จะทำได้ในวันสองวัน

ศัพท์บัญญัติของไทยใหญ่

เจตนาในการค้นหาคำเก่ามาใช้นี้ ก็คงเพื่อจะหลีกเลี่ยงไม่ต้องใช้คำภาษาพม่า แต่ว่าเมื่อโลกก้าวหน้าไป ถ้อยคำต่าง ๆ ที่จำเป็นต้องหามาใช้ให้ทันกับความก้าวหน้าของโลกย่อมมีมากขึ้น ไม่อาจหาคำเก่าที่มีอยู่มาใช้ในความหมายที่ต้องการได้ครบถ้วน จึงจำเป็นอยู่เองที่จะต้องบัญญัติคำใหม่ขึ้น และคำบัญญัติใหม่เหล่านี้ผู้บัญญัติต้องพยายามอย่างยิ่งยวดที่จะไม่นำคำพม่ามาปะปน แต่เรื่องนี้ทำไม่ได้ง่าย ๆ นัก เพราะบรรดานักปราชญ์ทางภาษาไทยใหญ่ส่วนมากมักถนัดและเคยคุ้นกับภาษาพม่า เมื่อนึกจะใช้ก็อดนึกเป็นคำพม่าก่อนไม่ได้ เช่นเดียวกับคนถนัดภาษาอังกฤษก็นึกเป็นอังกฤษ แต่กระนั้นเขาก็บัญญัติศัพท์ใหม่ ๆ ด้วยคำไทย ๆ ขึ้นใช้มากหลาย พอแก่ความจำเป็นในขณะนี้ ที่เห็นได้ง่าย ๆ ก็ได้แก่ศัพท์ที่ต้องใช้เกี่ยวกับการสมาคม เขากำหนดใช้ดังนี้คือ

นายกสมาคมใช้ว่า **โหเป้า** * **โหลง** บางทีก็เรียกเพียง **โหเป้า** หรือแม้แต่เพียงใช้ว่า **เฮ็ดโห** คือเป็นผู้นำเขา ก็เป็นที่เข้าใจแล้ว ส่วน อุปนายก นั้น ใช้ว่า **ก้ำโหเป้าโหลง ก้ำ** ตรงกับคำ **ค้ำ** ซึ่งเขาหมายว่าพยุพยุงให้ดำรงอยู่ หรืออาจจะใช้คู่กับคำพม่าที่เขียน เลาก มีความหมายอย่างเดียวกัน ให้หมายความว่าช่วยเหลือได้ สำหรับเลขานุการ ก็ตั้งชื่อตามหน้าที่ว่า **ก้อหมาย** (ผู้หมาย คือ ผู้บันทึก) หากมีผู้ช่วยก็ใช้ว่า **ก้ำก้อหมาย** และผู้ทำหน้าที่ข่าวสารและเผยแพร่โฆษณานั้น เรียกกันว่า **ก้อปื่นข่าว ปื่น** นั้นเห็นจะตรงกับคำ **ปืน** ของเรา ถ้าเป็นคำนามหมายถึง ลูกธนู (ไม่ใช่ตัวธนู) เป็นกริยาหมายถึงโปรย หว่าน

ส่วนตำแหน่งที่มักจะตั้งชื่อต่างกันไปตามความนิยมของแต่ละสมาคมนั้น น่าจะได้แก่ เหรัญญิก กับ ปฏิคม ที่ในรัฐชานใช้ว่า **ก้อซั้มงั้น ซั้ม** แปลว่า เก็บรักษา เป็นภาษาพม่า (ที่ถึงจะหลีกเลี่ยงอย่างไรก็ยังยากจะพ้นได้) แต่ในรัฐกะฉีน ใช้ว่า **ก้อยิบงั้น** ความต่างกันไปบ้างคือ **ยิบ** ตรงกับ **หยิบ** ใช้ในความว่า ถือ ฉะนั้นจึงดูเหมือนว่าในที่หนึ่ง มุ่งให้เหรัญญิกเป็นผู้รักษาเงิน แต่อีกที่หนึ่งมุ่งให้เป็นผู้ถือเงิน บางสมาคมยังกำหนดตำแหน่งผู้ตรวจบัญชีขึ้นอีกตำแหน่งหนึ่ง เรียก **ก้อแจ้ดงั้น** (แจ้ด เป็นคำพม่าอีก) ถ้าไม่ใช้คำพม่า ก็ใช้คำไทยว่า **ก้อถามงั้นเข้างั้น**

* เป้า มีผู้สงสัยว่าจะเป็นภาษาพม่า เพราะใช้แต่ลำพังไม่มีความหมาย แต่ก็ไม่มีผู้ใดยืนยันว่าควรจะมาจากคำพม่าว่ากระไร

ออก (ผู้ถามเงินเข้าเงินออก) ถ้าหากจำเป็นต้องหาทุนก็ตั้งตำแหน่ง**ก้อทัตขาล็อกงิ้น** คือ ผู้หาแหล่งที่มีเงิน (คำนี้ใช้ในรัฐกะฉีน เป็นภาษาไตเมา ขา หมายถึง หา ล็อก คือ แหล่ง หรือที่เป็นแปลง ๆ เช่นล็อกนา คือนากะทงหนึ่ง)

จริงอยู่ คำที่ผูกขึ้นด้วยคำไทยเหล่านี้ มักจะยืดยาว เพราะคำไทยคำเดียวกินความไม่หมด ไม่ครอบคลุมความหมายตามต้องการ คนที่ชินกับภาษาอังกฤษหรือพม่าเห็นเข้าก็อดขันไม่ได้ เช่นคำว่า ปฏิคม สมาคมในรัฐกะฉีน ใช้ว่า**ก้อโต๊ยตี๊หยู่ตี๊เซ้าเม่อจู้ตุ๊มกั๋น** คือผู้ดูแลที่อยู่ที่พักเมื่อประชุมกัน แต่จะอย่างไรก็ตาม ก็ยังนับได้ว่าเป็นการตั้งต้นใช้คำไทยกันอย่างจริง ๆ จัง ๆ คำใดที่คิดขึ้นในครั้งแรกยังไม่เหมาะสม ก็คัดแปลงแก้ไขกันต่อ ๆ ไป เช่น คำ ปฏิคม นี้ ข้าพเจ้าเคยเสนอสมาคมไทยในรัฐกะฉีนให้ใช้คำ **ก้อฮับโหมโจ๊มต้อน** ซึ่งหมายตรง ๆ ว่า ผู้ต้อนรับ เขาก็ว่ากะทัดรัดดี ส่วนเขาจะนิยมใช้หรือไม่อย่างไรนั้น ข้าพเจ้ายังไม่ทราบผล เพราะเป็นเรื่องของผู้ใช้ภาษาจะเลือกใช้ตามแต่จะเห็นควร

ปัญหาเรื่องผู้ใช้ภาษานี้ก็นับว่าเป็นเรื่องใหญ่ ที่จะให้เห็นดีเห็นงามไปด้วยกันทั้งสิ้นในทันทีนั้นทำได้ยาก บางคนไม่พอใจคำที่ใคร ๆ เขาใช้กัน แล้วไม่ยอมใช้ตาม แต่นิ่งไว้ก็มี ส่วนบางคนไม่พอใจแล้วร้องเอะอะโวยวาย กล่าวหาว่าไม่ถูกไม่ควรด้วยประการต่าง ๆ ก็มี แต่อีกพวกหนึ่งนั้น พยายามคิดขึ้นใหม่เองทีเดียว แล้วก็เผยแพร่โฆษณาไปตามผู้ที่ตนพอจะโน้มน้าวใจได้ ฉะนั้นในขณะที่สมาคมวรรณคดีชานก่อตั้งขึ้นและกำลังเริ่มดำเนินงาน ก็ได้มีบุคคลที่ไม่เห็นด้วยกับการปรับปรุงอักษรไทยใหญ่ในครั้งนั้น ว่าปรับปรุงแล้วไม่ช่วยให้ใช้อักษรนั้นเขียนอ่านได้สะดวกขึ้น โดยเฉพาะเมื่อต้องการจะถ่ายเสียงคำบาลีให้ตรงทั้งรูปและเสียง เพราะถึงจะเพิ่มอักษรขึ้นใหม่ ก็ยังไม่เพียงพอจะถ่ายเสียงคำบาลีได้ พม่าเองยังต้องคงอักษรวรรค ฏ ไว้ทั้ง ๆ ที่ในเวลาออกเสียง พม่าออกเสียงตามแบบของตน มิหนำซ้ำบางคำก็เปลี่ยนแปลงรูปเสียให้เขียนสะดวกขึ้น จนบางทีแม้ชาวอินเดียเองก็น่าจะกำหนดไม่ถูกว่าคำเดิมเป็นอะไร เช่น พล เป็น โป่ เป็นต้น เมื่อข้าพเจ้าอยู่ที่เมืองนาย เคยได้เห็นใบโฆษณาอธิบายหลักเกณฑ์การเพิ่มอักษรขึ้นใหม่ พร้อมทั้งวิธีเขียนพยัญชนะซ้อนและพยัญชนะประสมอย่างในภาษาบาลีสันสกฤต แม้ว่าความคิดนี้น่าจะได้รับการพิจารณาบ้าง เพราะเป็นเรื่องที่น่าสนใจอยู่มากเหมือนกัน แต่ข้าพเจ้าก็ทราบดีว่า เป็นเรื่องทำไม่ได้ง่าย ๆ

หากจะดำเนินงานในเรื่องนี้ ก็ควรจะได้ตัดสินใจว่า จะใช้วิธีนี้เขียนจำเพาะคำบาลีสันสกฤตที่มีอยู่ในคาถาเท่านั้น หรือจะนำมาใช้กับคำบาลีสันสกฤตที่ใช้กันทั่ว ๆ ไปอีกด้วย และ

ถ้าจะกำหนดให้ใช้กับคำที่มาจากบาลีสันสกฤตทั่วไปแล้ว ก็ต้องตัดสินใจใหม่อีกครั้งหนึ่งว่า จะรักษารูปศัพท์ให้ตรงตามรูปเดิมทีเดียว ทั้งการสะกดการันต์และการออกเสียงหรืออย่างไร หรือจะเขียนตามรูปศัพท์เดิมแล้วมาออกเสียงเอาตามถนัดตามอักขรวิธีในภาษาของตนซึ่งก็จะต้องลักลั่นกันเป็นว่าเขียนอย่างหนึ่ง อ่านอย่างหนึ่ง อย่างที่มีในภาษาของเรา แต่ถ้าไม่ห่วงรูป คงไว้แต่เสียง ก็ยากจะออกเสียงได้เหมือน และยากจะรู้ได้ว่าคำนั้นๆ รูปศัพท์เดิมเขียนอย่างไร จึงเป็นเรื่องลำบากทุกเรื่องไป ดังที่เราประสบอยู่ทุกวันนี้

คำบาลีสันสกฤตที่มีปะปนอยู่ในภาษาไทยใหญ่นั้น เชื่อว่าคงได้มาทางพม่า การออกเสียงจึงค่อนไปทางพม่า ซึ่งแต่ละคำกว่าจะนึกย้อนกลับไปว่าได้มาจากคำเดิมว่ากระไร ก็ต้องเสียเวลาคิด ไม่ผิดกับคำบาลีที่มอญนำมาใช้ ทั้งนี้ เพราะเขาไม่ได้รักษาทั้งการออกเสียงและสะกดการันต์ ซ้ำเมื่อชาวไทยใหญ่นำมาใช้และออกเสียงอย่างของตน เสียงยิ่งเปลี่ยนไปอีก เช่นคำ **หย่าสะหวิ่น** พม่าใช้ในความหมายว่า พงศาวดาร ไทยใหญ่ (แถบเมืองนาย) ออกเสียง **หย่าสะหวั่ง** แท้ที่จริงคำนี้คือ ราชวงศ์ หรือแผงไม้ไผ่ที่เขาขัดเป็นตา ทำเป็นรั้วกั้นสองข้างทางที่พระภิกษุหรือผู้เป็นประธานเดินมาในงานพิธี เรียกว่า **ย่าสะหมาด** นั้น ที่จริงก็คือ ราชวัติ นั่นเอง บางคำเสียงแปลกไปจนไม่น่านึกว่าจะมาจากบาลีคำนั้น เช่นชื่อนกขนาดใหญ่ในนิยายที่กล่าวว่าพาคนไปด้วยได้นั้น พม่าเรียก ที่แหล่งก่า ไทยใหญ่เรียก ถี่หลั่งก่า ผู้รู้บาลีกล่าวว่าคำนี้ตรงกับคำ หตฺถีลิงฺค สกุโณ ที่ไทยเราเรียกว่า นกหัสดีลิงค์ บางทีเสียงก็เปลี่ยนไป จนกลายมามีความหมายเป็นภาษาไทยใหญ่ไปได้ เช่นเรื่อง ขุนอู๊ติ่ง ในตำนานไทยเมานั้นถ้าเทียบกับเรื่องท้าวอุเทนแล้ว เห็นได้ว่าตรงกันทีเดียว คือนางเกศินี มเหสีกษัตริย์เมืองก่อจั่มบี่ (โกสัมพี) ในขณะที่ทรงครรภ์จวนจะคลอด ถูกนกถี่หลั่งก่าคาบไปไว้บนต้นไม้ในป่า ต้องคลอดลูกบนค่าคบไม้นั้น ลูกที่คลอดออกมาได้เรียนมนตร์กับฤาษีในป่านั้น จนมีความสามารถในการดีดพิณยิ่งนัก จึงได้ชื่อว่า ขุนอู๊ติ่ง บังเอิญคำว่า ติ่ง ในภาษาไทยใหญ่ แปลว่า พิณ จึงนับว่าเสียงกลายไปได้เหมาะเรื่องดีนัก ทั้งยังฟังเป็นไทยๆ ดีกว่าคำ อุเทน เสียอีกด้วย

ภาษาวรรณคดีของไทยใหญ่

อันที่จริงถ้าจะรื้อฟื้นศัพท์เก่าๆ ขึ้นมาใช้อีก ก็คงทำได้ไม่ยากนัก เพียงแต่เก็บจากหนังสือ ก็คงมีจำนวนไม่น้อย แต่ก็น่าสงสัยอีกว่าจะใช้ได้สะดวกและถูกใจผู้ใช้หรือไม่ เพราะไม่ว่าภาษาใด ภาษาเขียนย่อมจะบรรเจิดบรรจงกว่าภาษาพูด และบางทีถ้อยคำที่ผู้เขียนสรรมาใช้

นั้น ฟังไพเราะอยู่แต่ในหนังสือเท่านั้น หากนำมาใช้พูดคงจะยืดยาดไม่ทันหูทันใจผู้ฟัง แต่อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าก็สนใจที่จะศึกษาภาษาไทยใหญ่ ทั้งภาษาพูดและภาษาเขียน แต่ในขณะที่พำนักที่เมืองนาย โอกาสพูดและฟังมีน้อยเพราะไม่ค่อยได้พบปะสนทนากับผู้ใด หากจะสนทนาก็มักสนทนาเป็นภาษาอังกฤษ จึงจำเป็นอยู่เองที่ข้าพเจ้าจะต้องตั้งหน้าศึกษาเรื่องภาษาหนังสืออย่างจริงจัง ยิ่งเรียนมาก อ่านมาก ก็ยิ่งได้เห็นวิธีใช้ถ้อยคำสำนวนแปลกๆ แม้จะเป็นภาษาร้อยแก้ว ก็ยังมีสัมผัสกระทบกระทั้งบางแห่ง ไม่ผิดกับร้อยกรอง

ที่น่าสังเกต คือ คำที่ใช้ในหนังสือเก่าๆ โดยเฉพาะในตำนานไทยใหญ่ที่ข้าพเจ้ากำลังศึกษาอยู่ มีอยู่หลายต่อหลายคำที่ใช้ในวรรณคดีเก่าๆ ของเราได้แก่ คำว่า **ห่อน** เขามักใช้กับ **ไป่** เป็น **ไป่ห่อน** เช่น **ไป่ห่อนต้อนหัน** คือ ยังไม่เคยเห็น (ทางเมืองนายใช้คำ **ไป่** ในความว่า ยัง **อ่ำไป่** คือ ยังไม่ **อ่ำไป่กว่า** คือ ยังไม่ไป) คำว่า **เขว** (เขียว) ก็มีใช้บ่อยๆ ในความว่า รีบไปไม่หยุดยั้ง มักใช้ว่า **เขววั้นเขวคื้น** คือ รีบไปทั้งกลางวันกลางคืน และมีความอยู่ตอนหนึ่งใช้ว่า **ฮ้อยเป่นไข่น้างน้ำก๊า ฮ้อย** คำว่า **ฮ้อย** นั้น ครูผู้สอนไม่เคยใช้และเคยได้ยินใครใช้ในความนี้ จึงไม่อาจจะอธิบายให้เข้าใจได้ ข้าพเจ้าอ่านความตอนนี้แล้ว เห็นว่า **ฮ้อย** น่าจะตรงกับคำ **ชะรอย** ของเรา เพราะผู้กล่าวรำพึงกับตนเองด้วยความคาดคะเน ความจึงไม่น่าจะเป็นอื่นนอกจาก **ชะรอย**จะเป็น**ไข่น**างนาค **แต่**ข้าพเจ้าก็ยังไม่อาจยืนยันได้แน่ จนกว่าจะได้พบผู้ที่ใช้คำนี้ในภาษาของเขา บางทีอาจจะเป็นคำภาษาไทยเมา ทั้งนี้ตามความคาดคะเนของเสี่ยก่อสะล่ะ อาจารย์ของข้าพเจ้า ส่วนคำ **เหยว** (ซึ่งชาวเมืองนายใช้ โหยว บางทีก็เป็น โย้ว เมื่อลงท้ายประโยค) นั้นก็ชวนให้คิดว่าเป็นคำ เดี๋ยว ที่เราใช้อยู่ เช่น **เหยวขุนอ้ายโผเม้อ–อหันฮ่างหันผังน้ำก๊าเฮ้า เหยวมั้นโก๋มั้นเห**.... ถ้าหากใช้คำ เดี๋ยว แทนลงไปแล้วจะได้ความว่า เดี๋ยวขุนอ้ายผัวเจ้า เห็นร่างนาคาของเรา เดี๋ยวมันกลัว....

แต่ที่น่าสนใจยิ่งกว่าอื่น คือราชาศัพท์ในภาษาหนังสือ ผู้แต่งช่างผูกขึ้นใช้มากมายหลายอย่างในความเดียวกัน เพื่อให้ฟังแปลกๆ ไม่เบื่อหู และคำเหล่านี้มีใช้จำเพาะแต่ในหนังสือเท่านั้น ไม่มีผู้ใดใช้พูดในชีวิตประจำวัน เช่นคำ **เข้าปู้น้อนแพ้** ที่หมายถึงการสิ้นชีวิตของเจ้าฟ้านั้น ภาษาพูดตามธรรมดาใช้เพียง **เจ่าพ่ะน้อนแพ้** (แปลตามตัวคือ นอนแพร) เท่านั้น นอกจากนี้ที่ใช้ต่างออกไปเป็น **เซ่งก๋ำซุดหมุน** (สิ้นกรรมสุดบุญ) **ซุดก๋ำว้ายหมุน** (สุดกรรมวายบุญ) **ซุดหายว้ายวอด** (สุดหายวายวอด) ก็มี บางทีก็ใช้ตรงๆว่า **อะสักซุดกว่า** (อายุสุดสิ้นไป) ที่ใช้เป็นความอุปมาก็มีได้แก่คำ **เข้าโสนหมากฮากค้ำ** (เข้าสวนหมากรากทอง) สอบ

ถามดูยังไม่ได้ความกระจ่างว่า เหตุใดจึงถือเอาการเข้าสวนหมากรากทอง คือ การตาย ทั้ง ๆ ที่ปัจจุบันนี้ การเข้าสวน มีความหมายเหมือน ไปทุ่ง ไปเถื่อน

พ้นจากเรื่อง ตาย ก็มาถึงเรื่องการขึ้นครองราชย์ หากเป็นการครองราชย์แบบสืบราชสมบัติ ก็ใช้ว่า บุ๊ตเป๋นเจ้า (บุ๊ต คือเปลี่ยน ถ้าใช้บุ๊ตอะหม่วย (คำพม่า) หมายว่าสืบราชสมบัติเลยทีเดียว) บางแห่งใช้ บุ๊ตสึงจึ้งหอ หรือ บุ๊ตนั่งสึงก๊วมเม้ง (สึงแปลว่า เมือง) ถ้าใช้ว่า จ่ามห้าง จ่ามหอ ก็หมายความว่า เสวยราชสมบัติครอบครองปราสาทราชวัง แต่ถ้าเป็นการแต่งตั้งให้ไปครอบครองบ้านเมืองใดแล้ว ก็ใช้ ป๋งปั่นเห้อ–อกว่าเฮ็ดเจ้า (ปลงใจให้ไปเป็นเจ้า) หรือ ป๋งอับถับเป๋นเจ้า (ปลงใจหยิบยื่นให้ไปเป็นเจ้า) ครั้นเมื่อได้ครองเมืองเรียบร้อยแล้ว ใช้ว่า เป๋ง* หรือ อุ้บเป๋งเป๋นเจ้า ก็มี นั่งเว้งเฮ็ดเจ้า (นั่งเมืองเป็นเจ้า) ก็มี มิฉะนั้นใช้ว่า เฮ็ดเจ้าเฮ็ดจ๋อม ก็เป็นที่เข้าใจกันแล้ว

เมื่อได้เป็นเจ้าเป็นจอมดังนี้แล้ว หน้าที่สำคัญก็คือ เฮ็ดซึก (ทำศึก) ฉะนั้นในตำนานไทยใหญ่ ซึ่งดูเหมือนจะมีแต่เรื่องเป็นศึกเป็นเสือ ตั้งแต่หน้าต้นจนสุดท้าย ถ้าไม่รบกับจีนก็รบกับพม่า หรือไม่ก็รบกันเอง จึงมีแต่คำว่า ส่อผู้ส่อก๊น ส่อนี่ส่อซึก (ส่อ คือป่าวร้อง เกณฑ์ผู้คน) ขึ่นขี่ซึก (คุมพลไปรบ) และ เฮ็ดนี่เฮ็ดซึก (ทำศึก) อยู่มากมายหลายแห่ง หากถึงขั้น เข่งนี่เข่งซึกตึกกั๋น ย่อมหมายถึง รบศึก กันทีเดียว ในตำนานมีกล่าวอยู่ตอนหนึ่งว่า พวกคนไทยแสนหวีเมื่อครั้งยังรวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียว ได้รบกับพม่าติดต่อกันมาถึง ๙ ปี จนผู้คนล้มตายเป็นอันมาก ที่เหลือก็ไม่เป็นอันทำมาหากิน ไพร่บ้านพลเมืองได้แต่หลบซ่อนให้พ้นภัย ไม้คาน (สำหรับหาบข้าวของ) ไม่เคยหลุดจากบ่า จึงได้ขอร้องให้เจ้าฟ้าคือเจ้าค้ำก่ายพ่ะที่ขึ้นครองราชย์ภายหลังนางฟ้าห่มเมือง อ่อนน้อมต่อพม่าเสียเพื่อเอ๊ดหลูข้าล่านก๊นแสน (เพื่อสงสารผู้คนตั้งแสนตั้งล้าน) ไม่ให้ต้องอดหยาก ยากลำบากอีกต่อไป เจ้าฟ้าจำต้องยอมตาม เมืองแสนหวีจึงขึ้นแก่พม่าเมื่อ จ.ศ. ๗๗๘ (ราว ๕๐๐ กว่าปีมานี้) และนับแต่นั้นมา พม่าก็ได้แบ่งอาณาจักรแสนหวีออกเป็นบ้านเล็กเมืองน้อย ให้ขึ้นตรงต่อพม่าเลยทีเดียว

ต่อจากนั้นถึงแม้ว่าจะไม่ได้รบกับพม่า แต่เมื่อพม่าจะรบกับผู้ใด ไม่ว่ากับจีนหรือไทย พม่าก็มักจะ ห้องแปดหน้าพ่ะเม้งไต๊ คือเรียกกะเกณฑ์กองทัพจากไทยทั้ง ๘ ทิศให้ไปช่วย ดังที่กล่าวไว้ว่า ครั้งเมื่อกษัตริย์โยตะรา (อยุธยา) ยกกองทัพใหญ่มาเหยียบได้ถึงเมืองพะโค จนฉุน่าดเป๊ยกเซ่ง (พินาศสิ้น) เมื่อ จ.ศ. ๗๒๔ (พ.ศ. ๒๑๐๖) กษัตริย์พม่าได้เกณฑ์ให้เจ้าคำแก้วเจ้าฟ้าแสนหวีขณะนั้นยกทัพเรือลงมารับทัพไทย ปรากฏว่าทัพไทยตีแตกไปและจับเจ้าคำแก้วได้

* เป๋ง และ อุ้บ เป็นคำพม่า อุ้บ แปลว่า ปกครอง เป๋ง แปลว่า เป็นเจ้าเป็นใหญ่ ทมีสิธิ มีอำนาจ

ได้นำตัวกลับไปอยุธยาด้วยและหลังจากนั้นอีกหลายปี เจ้าคำแก้วได้ขอทัพอยุธยามาช่วยรบ ได้มา **เหยบน้ำเหยบหลิน** เมืองไทยใหญ่ ตั้งแต่เมืองหนอง หย่องห่วย ไปจนถึงเมืองนาย เมืองแลม ต่างยอม**เป็นข้าเป็นฮ้าย**ด้วยกันหมดทั้งสิ้น เจ้าคำแก้วจึงได้ครอบครองบ้านเมืองไทยใหญ่ มีชื่อใหม่ว่า เจ้าคำก่ายน่อย แต่ภายหลังพม่าและจีนยกมาปราบได้ จึงหนีมาอยู่อยุธยาจนชั่วลูกหลาน

เรื่องราวต่อแต่นี้ไป ก็เป็นเรื่องรบศึกระหว่างอยุธยา พม่า และยวน คือเชียงใหม่ เชียงราย และเชียงแสน เสมอมา และดูเหมือนว่าจะไม่มีคราวใดที่ชาวไทยใหญ่ไม่ได้ร่วมด้วย จึงได้ปรากฏเรื่องราวบันทึกไว้โดยตลอด น่าเสียดายก็แต่ว่า ผู้บันทึกไม่สนใจที่จะใส่ชื่อกษัตริย์เมืองอื่น หลักฐานจึงออกจะเลื่อนลอย กำหนดได้ยากว่า เป็นรัชสมัยของใคร กษัตริย์เมืองพม่าก็มีแต่คำว่า เจ้ามังตรา เหลือจะบอกได้ถูกว่าเป็นมังตรากองค์ไหน กษัตริย์โยตะราก็เช่นกัน ที่กำหนดรู้ได้แน่นอนเห็นจะมีแต่สมเด็จพระนเรศวร เพราะเวลาใกล้เคียงกัน และเหตุการณ์ที่ทัพไทยตีเข้าไปได้ถึงเมืองพม่านั้น มียืนยันในพงศาวดารของเรา แต่ก็น่าสงสัยจริงว่า เหตุใดเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับไทยใหญ่ในตอนนี้ จึงไม่มีกล่าวถึงเสียเลยในพงศาวดารไทย ทั้งที่การยกทัพใหญ่ไปช่วยข้ามประเทศนั้นน่าจะไม่ใช่เรื่องเล็กน้อยจนถึงกับไม่ควรบันทึกไว้ แม้ว่าข้าพเจ้าเองสนใจเรื่องราวในตำนานน้อยกว่าถ้อยคำสำนวนที่ใช้ในนั้น ข้าพเจ้าก็ยังเห็นเป็นเรื่องที่เราควรจะทราบไว้บ้าง จึงได้นำมาเล่าสู่กันฟัง

ภาษาจดหมายของไทยใหญ่

ในบรรดาผู้ที่มีธุระยุ่งอยู่กับการเขียนจดหมายตลอดเวลาแล้ว เห็นจะมีข้าพเจ้ารวมอยู่ด้วยผู้หนึ่ง ไม่ว่าจะเคลื่อนย้ายไปอยู่สถานที่ใด กิจธุระแรกของข้าพเจ้าก็คือ ไปที่ที่ทำการไปรษณีย์ มีการไปซื้ออุปกรณ์การเขียนและส่งจดหมายบ้าง ไปติดต่อบอกให้ทราบเรื่องจดหมายที่จะส่งมายังที่อยู่ใหม่บ้าง ฉะนั้นบุคคลที่รู้จักคุ้นเคยในที่นั้น ๆ จึงมักได้แก่บุรุษไปรษณีย์บ้าง เสมียนที่ทำการไปรษณีย์บ้าง ถ้าเป็นที่ทำการไปรษณีย์เล็ก ๆ เช่นที่เมืองนาย ก็รู้จักไปถึงนายไปรษณีย์เลยทีเดียว และบางคราวเมล์มาไม่ทัน นายไปรษณีย์ที่เมืองนายถือโอกาสยืมแสตมป์ของข้าพเจ้าไปจำหน่ายให้แก่ผู้ต้องการซื้อก็มี ส่วนภาษาที่จะต้องใช้ติดต่อกันทางจดหมายก็เขียบเป็นหลายภาษาขึ้น ๆ นอกจากไทยกับอังกฤษแล้วนาน ๆ ก็มีเป็นภาษาฮินดีบ้าง เมื่อออกจากเมืองมอญมาแล้ว ก็มีเป็นภาษามอญบ้าง มาขณะนี้ก็มีเป็นภาษาไทยใหญ่ แม้ข้าพเจ้าจะรู้สึกอยู่เสมอว่า การเขียนจดหมายส่วนตัวโดยทั่วไปไม่จำเป็นต้องใช้ภาษาให้ถูกแบบแผนทีเดียวนักก็ได้

เพราะเป็นภาษาเขียนกึ่งพูด และข้าพเจ้าก็ไม่ค่อยจะเดือดร้อนกับการใช้ภาษานักก็ตาม แต่เมื่อมาเกี่ยวข้องกับจดหมายภาษาไทยใหญ่บ่อย ๆ เข้า ข้าพเจ้าก็ได้เห็นเองแล้วว่าการเขียนจดหมายเป็นภาษาไทยใหญ่นั้น มีแบบแผนการใช้ภาษาโดยเฉพาะ อย่างที่จะเขียนได้เองโดยไม่เรียนนั้นย่อมไม่ได้ ถึงแม้ว่าจดหมายฉบับแรกของข้าพเจ้าที่หัดเขียนเมื่อรู้จักตัวอักษรไทยใหญ่ได้ ๕–๖ วัน จะได้รับคำวิจารณ์จากผู้รับว่าเขียนพอใช้ได้แล้วก็ตาม ข้าพเจ้าก็ทราบดีว่า ภาษาที่ใช้นั้นยังไม่ใช่ภาษาจดหมายของไทยใหญ่โดยแท้ ฉะนั้นเมื่อจะฝึกการเขียนภาษาไทยไหญ่ ข้าพเจ้าจึงฝึกการเขียนจดหมายก่อนอย่างอื่น และเชื่อว่าคงจะต้องฝึกอีกนานกว่าจะใช้ภาษาได้ตามแบบแผนที่เขาใช้กัน วิธีฝึกที่ดีอย่างหนึ่ง ก็คือนำจดหมายเหล่านั้นมาศึกษาดู และกำหนดจดจำถ้อยคำสำนวนตลอดจนวิธีการไว้ใช้

ที่สำคัญเป็นอันดับแรก เห็นจะได้แก่ภาษาสุภาพที่ใช้ในจดหมาย นับตั้งแต่คำขึ้นต้น คำสรรพนามแทนชื่อผู้เขียนและผู้รับจดหมาย ตลอดถึงคำลงท้ายประโยค ด้วยเหตุที่จดหมายเป็นสิ่งแทนตัวผู้พูด ภาษาที่ใช้จึงมีลักษณะของภาษาพูดอยู่ด้วย คือต้องมีคำลงท้ายประโยค เช่น ค่ะ ครับ ของเราแทบทุกประโยค ในภาษาของเขาใช้คำ ข้า บ้าง ออ บ้าง ข้าออ บ้าง ข้า นั้นใช้ได้ทั้งชายและหญิง ฟังคล้าย ค่ะ ของเรา ความลำบากอย่างหนึ่งในการใช้คำเหล่านี้อยู่ที่คำเหล่านี้ไม่ต้องใช้ลงท้ายทุกประโยค คนที่ไม่เคยคุ้นกับภาษาของเขาอย่างสันทัดจัดเจน ย่อมกำหนดไม่ได้ง่าย ๆ ว่า ประโยคใดควรใส่ ประโยคใดไม่ควรใส่ หากจะใส่ลงท้ายเสียทุกประโยค เห็นจะฟังรำคาญหู เช่นเดียวกับการลงท้ายว่าค่ะ ครับ อยู่ตลอดเวลาในภาษาของเรา แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อรู้ภาษามากขึ้น ก็พอจะใช้หูตัดสินได้บ้าง แต่จะให้กำหนดว่ามีหลักเกณฑ์อย่างไรนั้น ใคร ๆ ก็คงตอบกันได้ยาก

ส่วนสรรพนามนั้น ต้องเริ่มตกลงใจมาแต่ขึ้นต้นจดหมายว่าจะใช้อย่างไร เพื่อจะได้ใช้อย่างเดียวกันตลอดไป แต่ว่าการขึ้นต้นจดหมาย นอกจากใช้สรรพนามให้ตรงตามต้องการแล้ว ก็ยังมีวิธีเขียนได้หลายอย่าง อย่างที่เป็นแบบฉบับคงจะเป็นแบบที่ใช้ว่า ว่ะตี๋ก้าตี๋ .... ฮู่จิ้นหลี่ข้า (วาทีมายัง .... ให้ได้รู้ได้ยินเป็นอย่างดีค่ะ) หรือไม่ก็ใช้แบบที่อธิบายว่า มี๋ลึ่กผืนนึ่งถึงต้ำ .... ฮู่จิ้นหลี่ข้า (มีจดหมายฉบับหนึ่งถึง .... ให้ได้รู้ได้ยินเป็นอย่างดีค่ะ) มิฉะนั้นก็เอ่ยชื่อเลยทีเดียว เช่น บางคนขึ้นต้นจดหมายถึงข้าพเจ้าว่า ปู๊น้างโหลง (พี่สาวใหญ่) บ้างก็เรียกหน้าที่ให้รู้ด้วยว่าเป็นครู คือใช้ ปู๊สะหร่ามะ (พี่ครูหญิง) ที่เลียนแบบจดหมายฝรั่ง ใช้ว่า ปู๊ฮักเฮ้าข้า (พี่ที่รักของดิฉัน) ก็มี แต่ที่ ดร. บาญาณ เขียนถึงข้าพเจ้า ใช้สั้น ๆ ว่า ก้อ (สหาย) นั้น ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าใช้แบบไหน

ดังที่กล่าวแล้วว่า ข้าพเจ้าออกจะเป็นผู้สูงอายุกว่ามิตรสหายและผู้คุ้นเคยส่วนมากในรัฐชาน สรรพนามที่เขาใช้เรียกขานข้าพเจ้าในจดหมายจึงเป็น **ปี้น้าง ปี้เฮ้า ปี้เฮ้าเขา** แทนที่จะเป็น สู หรือ **สูเจ้า** ข้าพเจ้าเองก็ต้องทำความเข้าใจว่า สรรพนามของเขามีอะไร ใช้อย่างไร เพื่อจะได้ใช้ให้ถูกต้องคำ เกา (ฉัน กู) กับ **เม้อ–อ** (แก มึง) นั้น เป็นอันไม่ต้องสนใจ เพราะทางแถบนี้โดยเฉพาะที่เมืองนายถือเป็นคำหยาบ เด็กนักเรียนคนใดใช้คำทั้งสองนี้พูดกับเพื่อน เพื่อนจะไปฟ้องครูทันที บางทีข้าพเจ้าได้ยินผู้ใหญ่พูดกับเด็ก ๆ ก็มี เช่นนางมย้าเต็งพูดกับเด็กในบ้าน ก็ใช้คำทั้งสองนี้ ส่วน สู นั้นเป็นคำดีใช้ได้ทั่วไป แต่ถ้าจะให้สุภาพยิ่งขึ้น หรือเพื่อเป็นการยกย่องเขาใช้ **สูเจ้า** มักใช้กันในเวลาพูดในที่ประชุมหมายถึงผู้ฟังที่มีจำนวนมากกว่าหนึ่งด้วย ที่จริงคำ **เจ้า** นั้น นอกจากจะใช้สำหรับที่เกี่ยวกับเจ้ากับขุน เช่น ข้า เป็นคำกลาง ๆ ที่สุภาพพอควร เมื่อใช้ **ข้าเจ้า** หมายถึงข้าของเจ้า ใช้สำหรับการเพ็ดทูลเจ้านาย ก็ยังใช้เป็นคำยกย่อง เมื่อประกอบกับคำธรรมดา ย่อมทำให้คำธรรมดานั้น**สูงขึ้น** เช่นว่า **มั้น** หมายถึง เขาคนเดียว ส่วน **เขา** หมายถึงเขาหลายคน ข้าพเจ้าเองไม่เคยกล้าใช้คำ มั้น เลย เพราะเกรงจะเป็นคำหยาบ เลี่ยงมาใช้คำ **เขา** ซึ่งกลับไปทำให้ผู้ฟังเข้าใจผิด คิดว่าหมายถึงหลายคน จนอ่านหนังสือมาก ๆ เข้าจึงเห็นว่าเขามีวิธีทำให้คำ มัน กลายเป็นคำสูงใช้กับเจ้านายก็ได้ หรือจะใช้กับคนสามัญที่เรายกย่องนับถือก็ได้ด้วยการเติมคำ **เจ้า** ลงไปเป็น **มั้นเจ้า เขาเจ้า** ในถิ่นที่ใช้**เม้อ–อ** เป็นคำกลาง ๆ ไม่ใช่คำหยาบก็อาจใช้ **เม้อ–อเจ้า** ได้ หมายถึง ท่าน กลายเป็นคำสูงไป ส่วนคำ **เฮ้า** (เรา) นั้นไม่ใช่คำใช้ทั่วไป ต้องใช้กับผู้ที่สนิทสนมกันจริง ๆ ผู้ที่ใช้ **เฮ้า** ลงท้ายคำเรียกเครือญาติเช่น **ป้อเฮ้า แม่เฮ้า ปี้เฮ้า น่องเฮ้า** (พ่อเรา แม่เรา พี่เรา น้องเรา) นั้น ย่อมแสดงว่าใกล้ชิดสนิทสนมกันยิ่งนัก ผู้ใดเรียกข้าพเจ้าว่าปี้เฮ้า น้องเฮ้า ข้าพเจ้าจะ**รู้สึกชื่นใจ**และถูกใจยิ่งกว่าจะเรียกอย่างอื่น แต่ถ้านำมาใช้คู่กับ **ข้า** คำ **เฮ้า** ก็กลายเป็นคำกลางไป ทั้งยังถือเป็นคำสุภาพอีกด้วย เช่นถ้าใช้ **สูเจ้า** (ท่าน) ก็ต้องใช้ **เฮ้าข้า** (ข้าพเจ้า) แต่บางทีก็พูดสับกันเป็น **ข้าเฮ้า** โดยเฉพาะเมื่อพูดกับคนมาก ๆ ในที่ประชุม ส่วนข้าพเจ้าใช้ **เฮ้าข้า** ตลอดไป ไม่ว่าพูดกับผู้ใด เขาก็ว่าไม่ผิด

ในภาษาไทยใหญ่ มีสรรพนามพิเศษกว่าของเราอยู่อย่างหนึ่งคือ นอกจากจะมีสรรพนามที่เป็นเอกพจน์และพหูพจน์แล้วยังมีสรรพนามที่เป็น **ทวิพจน์**บอกจำนวนสองอีกด้วย คำ **สองเขอ** หมายถึง ท่านทั้งสอง ดังจะเห็นในหนังสือลิลิตพระลอว่า สองเขือพี่หลับไหล ลืมตื่น ฤๅพี่ แต่ถ้า

ใช้ **สองขา** หมายถึง เขาทั้งสอง ส่วน **ฮ้า** นั้น ใช้หมายว่า เราทั้งสอง ซึ่งบางทีก็ใช้ **ฮ้าสองก้อ** หมายถึง เราทั้งสองคน ซึ่งผิดกับ **เฮ้า** ที่หมายถึง คนทั้งหลาย ดังในคำกล่าวที่ว่า **เฮ้าเป๋งขา ฮ้าเป๋งเข่า เจ้าเก่าก้อเหลวก๊วย** (**เฮ็ดสังก้อ๋ำเป๋น**) หมายความว่าเราคือคนหลายคน มีกำลังเท่ากับ ขา ถ้าเป็น **ฮ้า** คือ เราสองคน ย่อมมีกำลัง เพียงเข่า ตัวเองผู้เดียว (ย่อมทำอะไรไม่ได้)

สรรพนามอีกคำหนึ่งซึ่งพบแต่ในหนังสือและชาวแสนหวีกล่าวว่า ยังมีคนแก่ๆ ใช้คำนี้อยู่คือคำ **ตู๋** (ตู) สงสัยว่าจะเป็นคำเก่าโบราณที่เลิกใช้กันไปแล้วในรัฐชานแถบนี้ หรือบางทีอาจจะยังมีใช้ในถิ่นอื่นๆ เขาใช้หมายถึง ฉัน กับคนอื่น ๆ ในลักษณะพหูพจน์ เช่น **เฮิ้นตู๋** (เรือนพวกฉัน) ย่อมหมายว่า เป็นบ้านของตัวฉันเองด้วย ของพี่น้องคนอื่นๆ อีกด้วย คำว่า ตูข้า พี่น้องท้องเดียวห้าคน ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง จึงน่าจะหมายอย่างเดียวกันนี้

จดหมายภาษาไทยใหญ่ ไม่มีการลงท้ายอย่างภาษาอังกฤษ นอกจากพวกสมัยใหม่ที่มักจะเขียนลงท้ายว่า **น่องจ๊ายบ้าง ข้าก้อเป๋นน่อง** (ฉันผู้เป็นน้อง) บ้าง แล้วแต่จะลำดับความเป็นญาติกันอย่างไร แต่ข้อความตอนใกล้จะสุดท้าย เขามักจะกำหนดให้เป็นคำอวยพรซึ่งมีวิธีกล่าวต่างๆ กัน ตามสำนวนแต่ละคน เช่นว่า '**ข้าก้อเป๋นน่อง เห้อ–อปี๋เฮ้าข้าอยู่หลีกิ๋นหวาน ข้าเฮ้าซู้ต๊องปั๋นตี๋ เจ้าพะร้าอยู่กู้มื่อกู้วั้นออ**' (ฉันเป็นผู้น้องขอให้พี่อยู่สุขสบาย ฉันตั้งจิตอธิษฐานต่อพระพุทธเจ้าอยู่ทุกเมื่อเชื่อวันทีเดียว) อีกสำนวนหนึ่งผู้เขียนเป็นผู้ใหญ่กว่า กล่าวว่า **เห้อ–อ อยู่หลีนั่น เฮ้าข้าส่งปั๋นเม่ตต๋าอยู่กู้เจ้าเหนอวั้นค๋ำข้าออ** (ให้อยู่ดีเถิด ข้าพเจ้าแผ่เมตตาให้อยู่ทุกเช้าทุกเย็น....) หรือมิฉะนั้นก็กล่าวว่า **เฮ้าข้าก้าปี๋ก้าน่องตั้งเฮิ้นตั้งเย้ อยู่หลีกิ๋นหวานอยู่มุ่งม้องปี๋สะหร่ามะเฮ้า กั๊ดเหย็นซ๋ำส่า โหล่อย่าก๋างกั้น เห้อ–อเบ๋ๆ จุ่งๆ เสก๊า....** (ข้าพเจ้ากับพี่น้องทั้งครอบครัวอยู่สุขสบายดี ปรารถนาให้พี่ (ครู) เรา จงอยู่เย็นเป็นสุข ประสงค์ใดอย่าได้ติดขัด ให้สมบูรณ์เพียบพร้อมเถิด) แม้จะรู้อยู่ว่าถ้อยคำเหล่านี้เขียนขึ้นตามถ้อยคำสำนวนในการเขียนจดหมายภาษาของเขาก็ตาม ข้าพเจ้าก็เชื่อว่าคงไม่มีใครที่จะไม่อยากฟังถ้อยคำอันไพเราะ ที่แสดงความปรารถนาดีต่อตนเช่นนั้น ยิ่งได้ฟังว่า '**ข้าน่องเต๋งิ้นอั๋นคุ่กเจ๋อ–อไล่ไค่เจ๋อ–อหาอยู่ต่าเส่ กู้ป๊อกกู้ข่า....** (ฉันผู้น้องรู้สึกระลึกถึง นึกใคร่จะได้พบอยู่เสมอทุกครั้งทุกคราว) เช่นนี้แล้ว ข้าพเจ้าก็อยากจะพูดว่า ภาษาจดหมายของเขามีลักษณะเป็นภาษาวรรณคดีที่อ่านแล้วซาบซึ้งใจยิ่งนักทีเดียว

ลี่กเขว

ยื่นฮ่อต ๑๙–๗–๑๙๕๘

น่องเม้งไก๋

ไน่จ๊าแก่นลักเข้าเป๋นเก๋วเก๋นล่องต๊างแป๋ง มีตต่าฮั่กสูแฮ้ง ต๊อนเป๋นตั๋งหลาย ปี๋จ่องเจ้อ–อตั๋งเขวอ่อนน่กหมินผาย ท๋ำหน้าก๋านจ๊าย โต๋ไหยลีกแถวล้าย เน้อ–อ เจ้แค้บขาว กว๊ามว้อกโจ้ค้าวย้าว ล้ายเป๋นเฮ็ตม้า ป่านอ่อนเม่อซื้นว้า... เฮ้าปี๋ค้ำ คึ่งเค้ออั๋นต๊างแป๋งฮั่กแฮ้งหึง มี๋หว่างเจ๋อ–อเฮ้า แต้มเส่อ–อเจ้ขาวเล้า เม้ต้บ สวั้งถง น่กแอ่นผายลัตหลง ป๋าลีกหมินเพ้อ แผวสู่ฮ่อตลุ่กเน้อ–อ น้างน่อง น้อนถั่ง...

ความข้างต้นนี้ได้มาจาก ลี่กเขว ฉบับหนึ่ง ซึ่งจ๊ายส่างสาม ชาวเมืองเมา ได้พิมพ์ออกขายเพื่อรักษาวิธีการเขียนเพลงยาวที่เขาเรียกว่า ลีกเขว นั้นไว้มิให้ หายหลาย (สูญหายเปล่าไป) สงสัยว่าลีกเขว ฉบับนี้จะเขียนตามวิธีเขียนจดหมายสมัยใหม่ จึงได้มีการลงวันเดือนปีที่เขียนอย่างนั้น แต่ว่าคำขึ้นต้นที่ว่า ยื่นฮ่อต น่องเม้งไก๋ คือยื่นถึงน้องเมืองไกล นั้น คล้ายกับวิธีจ่าหน้าซองของเราสมัยเมื่อ ๓๐ กว่าปีมานี้ ทั้งความที่รำพันเรื่องรัก ๆ ใคร่ ๆ นั้นก็ไม่ผิดกับเพลงยาวมากนัก ความในจดหมายนี้อธิบายไว้ตั้งแต่ต้นทีเดียวว่า เป็นเรื่อง ฮั่กสู ยิ่งกว่าคนอื่นทั้งหลาย จึงต้องใช้ นกเขว (นกเขียว) คือนกแก้ว นำจดหมายที่มีตัวอักษรเป็นแถวแนว เขียนเป็นกลอนตามแบบที่เขียนกันมาแต่กาลก่อน บรรยายความรักที่มีอยู่กลางใจมานานแล้ว เขียนใส่บนกระดาษขาวพับใส่ซอง แล้วนกก็บินอย่างรวดเร็วลัดดงนำจดหมายมาให้ถึงห้องในที่นางน้องนอน... จึงทำให้พอเข้าใจได้ว่า เหตุใดเขาจึงเรียกสารรักเพลงยาวของเขาว่า ลีกเขว เขากล่าวว่าเป็นเพราะแต่เดิมเขาใช้นกเขวหรือนกแก้วสื่อข่าวแทนการไปรษณีย์ หนังสือที่นกแก้วนำไป จึงมีชื่อว่า เขว ตามไปด้วย ทั้งต่อมาผู้ที่ทำหน้าที่สื่อข่าวทำนองนี้ ดังที่เราเรียกว่า แม่สื่อ นั้น ก็ยังได้ชื่อว่าเป็น น้างเขว (นางเขียว) ด้วยเช่นเดียวกัน

การเขียน ลีกเขว จำต้องมีแบบฉบับการเขียน เช่นเดียวกันกับภาษาวรรณคดีอื่น ๆ อันชาวไทยใหญ่ทุกวันนี้ไม่อาจเขียนได้ทุกคนไป ความนิยมในการใช้ ลีกเขว จึงนับวันจะสูญสิ้นไป เหลือแต่บทเก่า ๆ ที่จำกันได้ติดปากสืบมา แต่ถึงคนสมัยใหม่จะเขียนลีกเขวไม่ค่อยเป็นและไม่นิยมใช้ลีกเขวกันแล้วก็ตาม คนในชนบทไกล ๆ ก็ยังนิยมกันอยู่มาก ได้ยินว่าผู้ใดจะส่งลีกเขวถึงผู้หญิง มักจะต้องสอดเงินไปในซองด้วย หนึ่งหรือสองจั๊ด เป็นที่รู้กันว่าเป็นค่าจ้างคน

มาอ่านลึกเขวให้หญิงผู้รับฟัง เหมือนหนึ่งว่าผู้หญิงเหล่านั้นอ่านหนังสือไทยใหญ่ไม่ออก แต่ถึงจะอ่านออกอย่างไรก็ตาม การได้อ่านลึกเขวให้กันฟังทั่ว ๆ กัน คงจะเป็นความสนุกเพลิดเพลินอย่างหนึ่ง บางคนจึงเขียนโต้ตอบกันโดยไม่ได้หวังผลอะไรจากลึกเขวนั่นเลย ดังที่มหาเทวีเมืองไหยตรัสเล่าให้ฟังว่า เมื่อครั้งท่านกับเจ้าฟ้าหลวงยังเยาว์วัย และยังติดต่อกันด้วยจดหมายภาษาอังกฤษ เจ้าพ่อของทั้งสองฝ่ายต่างนึกสนุก จึงทรงลึกเขวโต้ตอบกันไปมาแทนโอรสธิดาของตน และความสนุกของท่านก็ทำให้พวก เล็กข้า* เดินหนังสือต้องรีบเดินทาง เขววั้นเขวคื้น** ไปยังที่หมาย เพราะในสมัยนั้นการไปรษณีย์ยังไม่มี บางทีต้องนำม้องเล็ก ๆ ไปถวายด้วย มิใช่เพื่อเป็นบรรณาการหรืออื่นใด แต่เพื่อเป็นปริศนาบอกให้ผู้รับหนังสือรู้ว่าอีกฝ่ายหนึ่ง มุ่งม้อง คอยจดหมายตอบอยู่ ทั้งนี้เพราะ ม้อง ที่แปลว่า ม้อง นั้น แปลว่า คอยหวังอยู่ ก็ได้ ส่วน ถงลึ่ก (ซอง) นั้น ก็ต้องมีลักษณะพิเศษถึงกับประดับเพชรประดับพลอยก็มี ออกเสียใจที่ข้าพเจ้าไม่กล้าออกปากขอท่านดู ด้วยเกรงจะเป็นการไม่สมควร จึงไม่ทราบว่า รูปร่างของ ถงลึ่ก นั้นเป็นเช่นไร ข้อความใน ลึกเขว ของท่านมีว่าอย่างไร

แต่ไม่ว่าจะเป็นความในลึกเขวหรือกว๊ามว้อก อันได้แก่บทกลอนเกี้ยวพาราสีกันนั้น มีที่น่าสังเกตอยู่ก็เรื่องสรรพนามที่ใช้ ถ้าหากไม่ใช้ สู ใช้ เฮ้า แล้วก็ต้องเป็น ปี๋ กับ น่อง (พี่–น้อง) ธรรมเนียมที่ผู้ชายตั้งตัวเป็นพี่และถือผู้หญิงเป็นน้อง คงจะเป็นเช่นเดียวกันในไทยถิ่นต่าง ๆ และก็ดูเหมือนว่าชาวไทยใหญ่จะเป็นพี่เป็นน้อง เป็นลูกหลานสืบ เจ้อ–อเค้อ (เชื้อเครือ) เดียวกันมาด้วยกันทั้งสิ้นไม่ว่าจะไปทางใด จึงได้ยินแต่คำเรียกพี่เรียกน้อง ถ้าเป็นผู้สูงอายุ ก็เป็น ปู่ ย่า คึ้ง น้าย หรือ ป้อลุ้ง เม่ป้า ผู้ใหญ่ก็เรียกผู้เยาว์ว่า ลุกเฮ้า หลานเฮ้า ฉะนั้นจึงไม่มีทางเลี่ยงที่จะไม่ให้เด็ก โก๋หย่า (นับถือ) ผู้ใหญ่ และผู้หญิง โก๋หย่า ผู้ชาย และเรื่องพี่ๆน้องๆ คงถือเป็นเรื่องสำคัญ ไม่ว่าจะคิดจะพูดอะไรจึงมักอ้างถึงอยู่เสมอ ดังที่ปรากฏในถ้อยคำสำนวนของเขาตลอดจนภาษิตต่าง ๆ ว่า ปี๋สองน่องคึ่ง (พี่สองน้องครึ่ง) ปี๋แหมกเ๋า น่องแหมกป๋าย (พี่แบกโคน น้องแบกปลาย) ปี๋น่องหมู่ตั๋งหลายฮั่กเค้อสายจั่งเจ้อ–อ (พี่น้องหมู่ทั้งหลายรักเชื้อสายจึ่งใช่) ปี๋น่องเหม่าหย่ากั๋น เผอ–อ หันก้อส่ำมุ่ก (พี่น้องไม่เกรงกัน ใครเห็นก็นินทาว่าร้าย) เหม่าเจ้อ–อ ปี๋เจ้อ–อน่องฮ้อมสอง จั่งขีหมองโล่ยง่าย (ไม่ใช่พี่ใช่น้องอยู่ร่วมกัน จึงไม่ถูกใจกันได้ง่าย ๆ) ที่ใช้คำเรียกพี่น้องตามลำดับเกิดก่อนหลังก็มี เช่นที่ว่า อ้ายว่าสาม อ่ำว่าสี่ (อ้าย คือ พี่ชายคนโต อ่ำ คือน้องสาวคนที่สาม) หรือ สาม ว่า จี๋ หยี่ว่า เผา (สาม คือพี่ชายคนที่สาม หยี่ คือพี่สาวคนโต) บางทีก็ใช้คำเรียกรวม ๆ ไปว่า อี่เอ๊ คือพี่ ๆ

---

* เล็กข้า ในวรรณคดีของชาวไทยยูนาน หมายถึง นักการเดินหนังสือ

** เขววั้นเขวคื้น คือรีบไปทั้งกลางวันกลางคืนโดยมิได้หยุดพัก

น้อง ๆ ผู้หญิง (อี่ คือพี่สาวคนที่สอง หรือคำเรียกหญิงสาวทั่ว ๆ ไปที่สูงอายุกว่าผู้พูด เอ๊ คือ เด็กผู้หญิงเล็ก ๆ บางทีเด็กแดง ๆ หรือเด็กเล็ก ๆ เรียก เอ๊แหลง บ้าง เอ๊อ่อน บ้าง เฮ็ดเอ๊อ่อน คือ ทำเป็นเด็กทารก) ดังที่ว่า กิ๋น ๆ เน้ ๆ พักอี่เอ๊ป๊อเซ่ง ความว่า กินไป ว่าไป จนกับข้าว พี่ ๆ น้อง ๆ (ผู้หญิง) หมดสิ้น

แต่ถ้าไม่กล่าวถึงพี่ ๆ น้อง ๆ ก็ต้องกล่าวถึง เปิ้น ซึ่งคงจะตรงกับคำ เพื่อน ในภาษาของเรา แต่ความหมายของ เปิ้น ผิดไป คือ แทนจะเป็น เพื่อนกลับกลายเป็น ผู้อื่น* หรือ เขา ในความที่ตรงข้ามกับ เรา คำ อื่น ไม่มีใช้ในภาษาไทยใหญ่แถบนี้ (มีปรากฏแต่ในภาษาหนังสือของพ่าเก่) เขาใช้คำ ต่าง แทน เช่น กว่าต่างเมิ้ง มีความหมายว่า ไปเมืองอื่น เช่นเดียวกับ กว่าเมิ้งเปิ้น คือไปเมืองผู้อื่น ถ้อยคำที่เขากล่าวถึง เปิ้น ก็มีอยู่เป็นอันมาก เช่น ป๊อเปิ้นหลี เจ๋อ–อ ลุ่ ป๊อเปิ้นลุ่ เจ๋อ–อหลี (พอผู้อื่นดี ใจเสีย พอผู้อื่นเสีย ใจดี) เปิ้นล่าตจ้อย่าก๊ิ้งกั้งขี เปิ้นล่าตหลี อย่าก๊ิ้งกั้งยุ่ม (ผู้อื่นพูดชั่ว อย่าด่วนเศร้า ผู้อื่นพูดดี อย่าด่วนยิ้ม) หลี เปิ้นอ๋ำเหมินหนั่งจ้ะเฮ้า (ดีของเขา ก็ไม่เหมือนชั่วของเรา) เปิ้นหนำเปิ้นหลี เฮ้าหนำเฮ้าหลี (เขามีมาก เขาดี เรามีมาก เราดี) เฮ้ากิ๋นหนำว่าเฮ้ามัก เปิ้นกิ๋นหนำว่าเปิ้นฮิต (เรากินมากว่าเราชอบ เขากินมากว่าเขาจะกละ) เอาของเปิ้นเฮ้ดฮ่าง เจ้ามันอยู่เต้อ–อล่างหลอมโต๊ย (เอาของผู้อื่นมาแต่งตัว เจ้าของเขาแอบดูอยู่ใต้ถุน)

ส่วนที่กล่าวถึง เพื่อน นั้น ออกจะมีน้อย จะเป็นเพราะไม่นิยมการคบเพื่อนหรืออย่างไรไม่ทราบได้ ที่มีกล่าวก็เป็นการเตือนเรื่องคบเพื่อนว่า เฮ็ดก้อก๊นอ๋ำฮู่ป๊ากั๋นลุ่ตั๋งเมิ้ง เฮ็ดก้อก๊นอ๋ำหันป๊ากั๋นตั๋นตั๋งเซ่ง คือเป็นเพื่อนกับคนไม่รู้ พากันพินาศทั้งเมือง เป็นเพื่อนกับคนไม่เห็น พากันโง่ทึบไปด้วยกันทั้งสิ้น

'เฮ็นเต้อ–อแล่เฮ็นเหนอ ซ่า*หมากเขอยั้งเป้ง' ถ้อยคำข้างต้นนี้ดังที่เคยกล่าวแล้วว่า หมายในเชิงอุปมา อย่างเดียวกับที่เราว่า ไม้ไผ่ยังต่างปล้องพี่น้องยังต่างใจ แต่ถ้าพิจารณาความหมายตรง ๆ ตามถ้อยคำแล้ว ก็หมายถึงรสอาหารที่ต่างกันไปตามถิ่นตามบ้าน แม้จะอยู่ใกล้เคียงกัน ขนาด เรือนใต้ และ เรือนเหนือ ยำมะเขือก็ยังต่างกันได้ ข้าพเจ้าก็ได้เห็นเองแล้วว่า เป็นจริงดังนั้น เพราะรสมือของผู้ปรุง และรสนิยมของผู้กิน แต่ละคนก็แต่ละอย่างไป ที่เมืองนาย นางมย้าเต็ง ภรรยาขุนโองข่อง เป็นผู้ปรุงอาหาร เธอชอบ

---

* น่าคิดว่า เพื่อน นั้นอาจจะกลมกลืนเสียงมาจาก ผู้อื่น และถึงจะไม่นับ ผู้อื่น เป็นพี่เป็นน้อง ก็ยังนับเป็นเพื่อนได้ เราจึงใช้ เพื่อน ในความว่า มิตรสหาย

* ซ่า ที่เมืองนายออกเสียงสั้นกว่า เป็น ซะ

เผ็ด แม้อาหารทั่ว ๆ ไปจะเป็นอาหารที่ไม่เผ็ด เธอก็ต้องทำให้เผ็ดด้วยการตำพริกขี้หนูเกือบละเอียดละลายน้ำปลา (ทิพรสของไทย) ใส่ชามเคียงไว้ ข้าพเจ้าผู้คุ้นกับน้ำปลา จึงได้เอร็ดอร่อยกับน้ำปลาอันแสนเผ็ดนั้นไปด้วย บางครั้งเธอก็ปรุงอาหารที่มีรสเปรี้ยว เช่น **ซ่า** ต่าง ๆ มีทั้งซ่าผัก คือ **ซ่าหมากเขอ** หรือไม่ก็ซ่าผลไม้ คือ **ซ่าหมากโอ** ดูเหมือนอาหารแบบนี้จะปรุงจำเพาะผู้หญิง ซึ่งคือตัวเธอโดยจำเพาะ เพราะบรรดาผู้ชายที่ร่วมวงอาหารด้วยกันนั้น ไม่ไยดีกับอาหารรสเปรี้ยวเลย แม้มีมะนาวใส่จานมาให้เป็นพิเศษ ก็ไม่เห็นผู้ใดสนใจหยิบ อยู่ไป ๆ ข้าพเจ้าเองก็ออกจะเคยชินกับอาหารเค็ม ๆ อยู่รสเดียวนั้น จนรู้สึกว่าซ่าหมากโอหรือยำส้มโอของนางมย้าเต็งนั้น บางทีก็เปรี้ยวเกินกว่าที่จะรู้สึก **หวาน** (อร่อย) ไปด้วยได้ ที่จริง **ซ่า** ของเขาก็คือ **ยำ** ของเรานั่นแหละ ยำของเขามี ๒ แบบ แบบที่ใส่น้ำมันด้วยเรียก **โก้ มี ขิงโก้ เน่งโก้** (ยำขิง ยำใบเมี่ยง) สำหรับเป็นอาหารกินเล่น ที่กินเป็นกับข้าวนั้น **เหมอ—อหมากแก๊งโก้** (ยำใบมะขาม) เห็นจะเป็นอร่อยกว่าอย่างอื่น ส่วนแบบที่ไม่ใส่น้ำมันเรียก **ซ่า** หากเป็นเนื้อซ่าก็คือ **ลาบ** ของเรานั่นเอง เขาถือเป็นอาหารอร่อยเลิศรสอย่างหนึ่ง จึงมีปรากฏในสำนวนพูดต่าง ๆ เช่นว่า **หลี่ต่อหลี่ พักจี๊ก็บ่เน่อซ่า จ้ะต่อจ้ะหมากน่ะก็บ่เข้าเหย็น** คือ ดีต่อดี เหมือนผักชีกับเนื้อซ่า (ลาบ) ช้า (ชั่ว) ต่อช้าเหมือนหมากน้า (สมอ) กับข้าวเย็น (คือข้าวค้างคืน) หรือที่ว่า **น้อนว้ายง้าย หวานเสเน่อกว๊ายซ่า** คือ ถึงเนื้อซ่าจะอร่อยสักปานใดนอนหลังอาหารเช้าแล้ว อร่อยยิ่งกว่าเนื้อควายซ่า (ลาบเนื้อควาย) นั้นเสียอีก

ครั้นจากเมืองนายมาสู่เมืองไทย ผู้ปรุงอาหารเปลี่ยนจากหญิงมาเป็นคนครัวชาย รสอาหารย่อมต่างไปเป็นธรรมดา และยิ่งต้องปรุงตามชอบของเจ้าฟ้าและมหาเทวี ผู้ไม่โปรดอาหารเปรี้ยวและเผ็ด รายการอาหารก็ยิ่งถูกจำกัดลง และรสอาหารจึงมีเค็มอยู่รสเดียว ถึงจะมีเปรี้ยวบ้างก็เพียงเล็กน้อยแทบไม่รู้สึก ดังเช่น **หน่อส้มโก้** คือยำหน่อไม้เปรี้ยวนั้น เขาไม่ต้องปรุงรสด้วยของเปรี้ยวอื่นเลย ให้เปรี้ยวด้วยตัวหน่อไม้เองเท่านั้น ทั้งหน่อไม้ก็ใหม่และอ่อน จึงไม่เปรี้ยวมาก แต่กระนั้นเมื่อข้าพเจ้ามาอยู่จนชินกับรสอย่างนั้น ข้าพเจ้าก็คิดว่ารสชาติอย่างนั้น **หวานจ้ะ** (อร่อยล้ำ) แล้ว เรื่องของรสอาหารจึงเป็นเรื่องต่างจิตต่างใจจริง ๆ เหมือนอย่างที่ชาวพม่า มอญ และไทยใหญ่ ไม่กินอาหารคาวใส่น้ำตาล เมื่อได้มากินอาหารคาวหวาน ๆ อย่างเรา แทนที่เขาจะรู้สึก **หวาน** (อร่อย) กลับกลายเป็นกินไม่ลง แต่ชาวไทยใหญ่มีกับข้าวอย่างหนึ่งซึ่งเรียก**พักซ้อ** ส่วนมากใช้ผักกาด **จึงเรียก พักก๊าดซ้อ** เขาถือเป็นผักดองชนิดหนึ่ง ซึ่งหวานเหมือนเอาผักไปเชื่อมน้ำตาล ถึงข้าพเจ้าจะชินกับอาหารคาวที่มีรสหวานอย่างไรก็ตาม

ข้าพเจ้าก็คิดว่า ทนความหวานของผักกาดซ้อไม่ได้ จึงไม่เข้าใจว่าอาหารประเภทนี้เข้ามาอยู่ในรายการอาหารของเขาได้อย่างไร ในเมื่อเขาเองก็ไม่ชอบอาหารคาวที่มีรสหวานดังกล่าวแล้ว

แต่อย่างไรก็ดี ข้าพเจ้าไม่เคยละโอกาสที่จะลองอาหารแปลกรสบรรดาที่ไม่เคยเห็นเคยชิมมาก่อน อย่างน้อยก็พอให้รู้ว่ารสชาติเป็นอย่างไร แม้ว่าจะไม่ลองซ้ำก็ตาม เช่น **แก๋งพักหลี่ป๋า** (แกงผักดีปลา) อย่างที่นางมย้าเต็งแกงให้ลองนั้น ข้าพเจ้าจำไว้แม่นยำทีเดียว ว่าจะไม่แตะต้องอีก แต่แรกข้าพเจ้าเข้าใจว่าคือสะเดา เพราะนางมย้าเต็งบอกว่ามีรสขม เห็นรูปลักษณะแล้วก็คิดว่าคล้ายคลึงกัน คือเป็นเม็ดสีเขียวเล็ก ๆ เหมือนไข่ปลา แต่เมื่อชิมเข้าไปเพียงคำแรกเชื่อได้ว่าคงจะไม่ใช่อย่างเดียวกันแน่นอน ด้วยว่าขมยิ่งกว่าสะเดาหลายเท่านัก ทำให้หมาก**อ๋าง ขาง** (มะระ) ที่ขึ้นโต๊ะบ่อย ๆ คลายความขมลงไปทันที

แม้ว่าอาหารหลักของชาวไทยใหญ่จะเป็นเช่นเดียวกันทั้งชานใต้และชานเหนือ แต่ว่าต่างถิ่นต่างที่ ต่างฤดูกาล ต่างรสต่างนิยม อาหารที่ข้าพเจ้าได้ผ่านมาในที่ทั้งสองแห่ง คือที่เมืองนาย กับเมืองไหย จึงไม่เหมือนกัน ยิ่งเป็นอาหารแปลกรส ยิ่งมีต่างกันไป เช่นที่เมืองนายจะมีทั้ง บุก บอน เห็ดต่าง ๆ สาหร่ายเกิดกับหินเป็นวุ้นสีเขียว ๆ ที่เรียกผักอ๊อกแอ๊ก ตลอดไปจนถึงตัวต่อ แต่ที่เมืองไหยถึงจะไม่มีสิ่งเหล่านี้ ก็ไปมีสิ่งอื่นต่างออกไป เช่น แกงใส่เถา**ขี้ก้าน** เป็นต้น เถาขี้ก้าน (บางคนออกเสียง ข เป็น ช เรียกเป็น ชี่ก้าน) นี้ กลมโตกว่าหัวแม่มือแข็งเหมือนท่อนไม้ เวลายังไม่ได้นำไปทำกับข้าว แลดูเหมือนไม้พืน เจ้าฟ้ารับสั่งว่า ชาวอังกฤษเคยปรารภว่า คนไทยชอบกินอะไรแปลก ๆ นอกจากจะกินตัวอะไรต่อมิอะไรแล้ว ยังเอาพืนมาแกงกินก็ได้ ขี้ก้านเหมือนพืนจริง ๆ เมื่อจะนำไปต้มกับแกงจึงต้องทุบเสียก่อนให้แตกและนึ่งต้มแล้วจึงจะมีกลิ่นหอม กลิ่นของมันคล้ายกลิ่นเครื่องเทศ แต่จนปัญญาไม่อาจจะกำหนดได้ว่าเป็นเครื่องเทศชนิดใด และด้วยความไม่เคยคุ้นก็สุดจะบอกได้ว่า มันอร่อยชวนกินอย่างไร แต่อย่างไรก็ตาม ต้องนับเป็นพระคุณของท่านเจ้าของบ้านทุกแห่งที่ถึงรู้ว่า รสอาหารจะต้อง **เปิ้ง** กันทุกถิ่นไม่ว่าถิ่นไหน ก็ยังคงกรุณาจัดหาและจัดทำอาหารต่างประเภท ต่างรสให้ลอง ที่เมืองไหยนี้ แม้ทั้งสององค์จะไม่โปรดเนื้อซ่าหรือเนื้อส้ม ก็ยังทรงสั่งให้คนครัวทำให้ข้าพเจ้าชิมเป็นพิเศษ และในฤดูหนาวอย่างนี้ หมูตุ๋ง ไก่ตุ๋ง และปลาตุ๋ง จะเป็นอาหารชวนกินที่สุด ทำก็ง่ายเพียงต้มสิ่งเหล่านั้นในหม้อเพรสโต ปรุงรสให้ถูกใจ แล้วเก็บไว้ในตู้เย็น ไม่กี่ชั่วโมงก็ได้กิน จึงมีโอกาสได้ลองหลายครั้ง ทั้งเมื่อข้าพเจ้าพูดถึงข้าวหลามว่า มอญเรียก ขลาม ทำให้คิดว่า

ไทยจะได้คำนี้จากมอญหรืออย่างไร เจ้าฟ้าไม่ทรงเห็นด้วย รับสั่งว่า เรามีคำ หลาม* ใช้ในที่อย่างอื่นอีก เช่น เอาไฟ หลาม ก็หมายคล้ายเอาไฟลน แต่ในบริเวณที่กว้างกว่า หรือ หมูหลาม เนื้อหลาม ก็มีใช้ คือ เอาเนื้อหรือหมูปรุงเครื่องบรรจุกระบอกเผาเหมือนข้าวหลาม และไม่ช้าก็มีโอกาสได้ลองหมูหลาม รสชาติเหมือนงบ อร่อยดีพอใช้ แต่ถึงรสชาติของอาหารจะเป็นอย่างไรก็ตาม ความกรุณาของท่านเจ้าของบ้านที่มีต่อข้าพเจ้านั้น มียิ่งล้ำเหลือพรรณนา

ไข—ไข่

เมื่อได้ลิ้มรสอาหารไทยใหญ่ต่างรสต่างประเภทผิดกับของเราบ้าง คล้ายกันบ้าง ข้าพเจ้าอดคิดอยู่ในใจไม่ได้ว่า ทำอย่างไรหนอ จึงจะให้ชาวไทยใหญ่ได้มาลิ้มชิมรสอาหารกรุงเทพฯ อย่างอร่อยๆ ดูบ้าง ยิ่งได้ชิมแกงต้มยำของนางมย้าเต็งที่รสไม่จัดเท่าที่เราเคยคุ้น ยิ่งบังเกิดความอยากให้เขาได้ลองแบบแท้ๆ ของเราดูบ้าง แต่นางมย้าเต็งคงจะเกรงใจข้าพเจ้าหรือจะคิดว่าข้าพเจ้าเรียนแต่หนังสือทำกับข้าวไม่เป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงไม่ยอมแม้แต่จะให้ข้าพเจ้าเข้าไปช่วยในครัว ครั้นมาถึงเมืองไหย บังเอิญเป็นเวลาที่เจ้าฟ้าและมหาเทวีเสด็จกลับจากกรุงเทพฯ แต่ด้วยเหตุที่เกิดขัดข้องบางอย่าง ท่านจึงไม่มีโอกาสได้ลองกับข้าวไทยกรุงเทพฯ เลย โดยเฉพาะแกงเข้ากะทินั้น ท่านเคยได้ยินเขาโจษจันว่าเป็นที่โปรดปรานของคนกรุงเทพฯ นัก ท่านอยากลองสักครั้งว่าจะเอร็ดอร่อยกว่าแกงใส่น้ำมันของชาวไทยใหญ่เพียงใด และดูเหมือนท่านจะทรงเชื่อมั่นทีเดียวว่าข้าพเจ้าจะต้องทำกับข้าวเป็น จึงได้ทรงปรารภขึ้นทั้งกะการสั่งคนครัวไว้เรียบร้อยว่า วันกาดที่จะมาถึงนี้ให้พาข้าพเจ้าไปด้วย จะได้ซื้อหาสิ่งที่ต้องการใช้ในการปรุงอาหาร ท่านไม่ได้ทรงถามเลยว่าข้าพเจ้าพอจะทำได้หรือไม่ แต่ถึงถูกถามข้าพเจ้าก็คงไม่อาจปฏิเสธได้ ในเมื่อท่านทรงปรารถนาเช่นนั้นถึงกับส่งคนไปซื้อมะพร้าวถึงมันดะเล หนทางไปกลับกว่า ๔๐๐ ไมล์ และแม้จะนั่งรถยนต์ส่วนตัว ก็ยังต้องใช้เวลาเดินทางไปมาไม่น้อยกว่า ๒ วัน ส่วนราคามะพร้าวนั้นผลละ ๔ จั๊ด (๘ บาท หรือ ๑๖ บาท สุดแต่อัตราตลาดมืดหรือธนาคาร) เพราะฉะนั้นถึงจะทำเป็นหรือไม่เป็น ทำได้ดีหรือไม่ดี ก็เห็นจะต้องลองดูสักครั้ง และข้าพเจ้าก็ได้ใช้สติปัญญาอย่างเต็มที่ที่จะทำให้อาหารกรุงเทพฯ รายการแรกซึ่งคือแกงเขียวหวานไก่นี้ได้ผลดีดังหวัง แม้จะรู้ว่า สิบรู้ไม่เท่าชำนาญ ก็ตาม และต้องนับเป็นโชคดีของข้าพเจ้า

* ข้าพเจ้าได้พบในตำราแม่ครัวหัวป่าก์ มีวิธีทำผัก หลาม คือเอาผักจิ้มน้ำพริกหลามกับกะทิในกระบอกข้าวหลาม จึงยืนยันคำหลาม ยิ่งขึ้นว่าเป็นคำไทยที่ใช้กันมานานแล้ว

อย่างยิ่งที่สตรีสารซึ่งเพิ่งมาถึงมือข้าพเจ้านั้นมีวิธีทำแกงเผ็ดของคุณจิตต์สมาน ข้าพเจ้าจึงได้อาศัยใช้ส่วนที่กะไว้ในเครื่องปรุง ลดพริกลงตามสมควร เพราะเผ็ดนักท่านเสวยกันไม่ได้ และปรุงไปตามนั้น ทั้งยังเป็นเคราะห์ดีอีกที่ได้มาปรุงอาหารไทยในหอเจ้าฟ้าที่มีทุกสิ่งทุกอย่าง พอจะหาสิ่งที่ต้องการได้ดังใจ ไม่ว่าจะเป็นเครื่องปรุงชนิดใดตลอดไปจนถึงน้ำปลา (ทิพรสของไทย) และผงชูรสอายิโนะโมะโต๊ะ การปรุงรสจึงค่อยสะดวกขึ้น แต่แม้กระนั้นกว่าแกงเขียวหวานไก่หม้อนั้นจะสำเร็จรูปลงเป็นแกงที่มีสี กลิ่น และรสพอจะคล้าย ๆ แกงบ้านเราได้ ข้าพเจ้าก็ท่องคำ **หมิเหมะอจา** (แม่พ่อและครู) ตามแบบที่ชาวมอญเขาท่องตอนไหว้ครูเสียหลายจบ เพื่อให้ท่านทั้งสามคลบันดาลให้แกงหม้อนั้นสำเร็จลงด้วยดีในสายตาของชาวหอทั้งหลายที่มาชุมนุมกันดูข้าพเจ้าประกอบอาหารจนแทบว่าประสาทข้าพเจ้าจะเสียเอาทีเดียว คิดอยู่ตลอดเวลาว่าถ้าได้แอบซ้อมมือมาก่อนสักครั้งสองครั้งก็จะดีหรอกเวลาทำจะได้ไม่ประหม่าเงอะงะ แต่จะเป็นด้วยแรงช่วยของหมิเหมะอจา หรือจะเป็นโชคเหมาะเคราะห์ดีอย่างไรก็ไม่ทราบ ผลจึงปรากฏว่าอาหารรายการนั้นไม่เป็นที่ผิดหวังทั้งแก่ผู้ทำและผู้รับประทาน

เมื่อเริ่มด้วยดีเช่นนี้แล้ว ข้าพเจ้าก็บังเกิดกำลังใจที่จะคิดปรุงอาหารประเภทอื่น ๆ อีก พอให้ได้รู้ว่าอาหารหลักของเราเป็นอย่างไร รสชาติต่างกับของเขาอย่างไร ข้าพเจ้าจึงขอทำต่อไป และก็จำต้องใช้เวลาอยู่ในครัวมากขึ้น ประจวบเหมาะกับขณะนั้นอาจารย์ผู้สอนเกิดป่วยมาสอนไม่ได้หลายวัน จึงเป็นอันว่าข้าพเจ้าต้องย้ายห้องเรียนไปอยู่ในครัวชั่วคราว ทั้งยังได้เปลี่ยนบทเรียนจากตำนาน นิทานและวรรณคดีไทยใหญ่มาเป็นชื่อผัก ชื่อเครื่องปรุง ชื่อกับข้าวตลอดจนวิธีใช้ถ้อยคำต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องอาหารการกิน ความรู้ที่ได้จึงเปลี่ยนไปอีกแบบหนึ่งซึ่งมีทั้งเรื่องภาษาและเรื่องอาหาร และข้าพเจ้าก็ได้มีโอกาสค้นพบสิ่งแปลกใหม่ที่ยังไม่เคยรู้เคยลอง เป็นต้นว่าแหนมที่ทำไว้ใหม่ ๆ เพียงวันเดียวนั้นอร่อยนักหนาไม่ว่าจะกินดิบ ๆ หรือชุบไข่ทอด และซ้อสพริกที่ผลิตได้ในรัฐชานนั้น ถ้าใส่น้ำตาลเกลือผสมลงไปตามส่วนแล้วจะทำให้รสดีขึ้น ใช้จิ้มอะไรต่ออะไรก็เป็นอร่อยขึ้นทั้งนั้น และกว่าจะรู้ว่าผู้กินชอบอะไร ข้าพเจ้าต้องทำให้ลองเสียมากมายหลายอย่าง สุดท้ายมาถึงหมูสเต๊ะสลับกับตับ ทั้งสององค์โปรดเสวยเปล่า ๆ โดยไม่ต้องมีน้ำจิ้ม เสวยพลางรับสั่งว่าน่าจะเอาไม้เสียบหมูสเต๊ะไปปักไว้หน้าหอให้คนได้รู้ว่าได้เสวยหมูเสียบไม้ปิ้งอันเป็นของใหม่และมีค่า เช่นเดียวกับที่ชาวมะละแหม่งกินทุเรียนแล้วเอาเปลือกเสียบไว้ตามรั้วให้คนได้รู้ว่าตนมีเงินซื้อทุเรียนกิน ตามธรรมดาคนทำกับข้าว ถ้าคนกินพอใจ ถึงเหนื่อยเท่าไรก็ไม่ว่า ข้าพเจ้าก็เช่นกัน ได้เห็นเช่นนั้นก็ยิ่งรู้สึกสนุกที่จะคิดทำอาหารแปลก ๆ ต่อไป

ในขณะเดียวกับที่ข้าพเจ้ากำลังสนุกอยู่นี้ คนอื่น ๆ ในหอคงหาได้พลอยสนุกไปด้วยไม่ เพราะแต่ละคนจะต้องมีหน้าที่ช่วยเหลือข้าพเจ้าอย่างวุ่นวายตลอดเวลา เช่นเมื่อเจ้านายโปรดหมูสเต๊ะ ก็จะต้องมีใครคนหนึ่งทำหน้าที่เหลาไม้ไว้ทีละมาก ๆ และถ้าเมื่อใดเจ้านางทั้งหลายเสด็จกลับจากโรงเรียนประจำ ไม้เหล่านั้นคงจะเพิ่มจำนวนเป็นอีก ๗—๘ เท่า เพราะท่านกะการไว้แล้วว่า จะต้องทำให้ลอง เช่นนี้ ไม่ว่าใครที่ต้องทำหน้าที่นี้คงไม่เว้นบ่นและกล่าวโทษคนต้นคิดในเรื่องนี้เลย คนครัวเองก็ต้องลำบากถามไถ่จดจำดูกับข้าวอื่น ๆ อีกหลายอย่างที่ทรงสั่งมา ไม่ทราบว่าทำแล้วผลเป็นอย่างไรในภายหลัง ส่วนคนอื่น ๆ ก็จะต้องเตรียมข้าวของเครื่องใช้ไว้ให้พร้อม จัดไว้บนตั่งมุมหนึ่งของครัว ถ้าจะต้องตำน้ำพริก ขูดมะพร้าวก็ต่างคนต่างไปจัดการมาฝ่ายที่ติดไฟก็ทำหน้าที่ของตน เสร็จแล้วก็ตั้งน้ำมันงาเคี่ยวไว้ให้จนสุกเพื่อฆ่ากลิ่น หน้าที่ของข้าพเจ้าจึงมีแต่ออกคำสั่งเท่านั้น ซึ่งที่จริงแล้ว ไม่ใช่เรื่องง่ายเลย เพราะเป็นเรื่องของการใช้ภาษาโดยตรง เพียงแต่จะบอกเขาว่า ต้องการไข่ ก็ต้องเสียเวลากว่าจะรู้เรื่องกันเพราะเมื่อข้าพเจ้าพูดคำเดียวว่า ไข่ เขาเข้าใจไปว่าต้องการไข ด้วยว่าคนที่นี่ออกเสียงคำที่มีเสียงจัตวาของเราเป็นเสียงเอกเมื่อเวลาพูดจริง ๆ แต่ถ้าถามเขาเขาจะบอกว่าเขาออกเป็นเสียงจัตวา เช่น หวาน เมื่อเขาพูดจะฟังเป็น หว่าน แทนจะเป็น หวาน อย่างเขาบอก ต้องพูดกำกับลงไปว่า ไข่ไก่ หรือ ไข่เป็ด เขาจึงจะรู้ว่าต้องการไข่ ส่วน ไข ของเขานั้น ก็ยุ่งอีกน่ะแหละ กว่าจะเข้าใจว่าเขาหมายถึงอะไร เวลาจะทอดไข่สับหมู ข้าพเจ้าไม่อยากใช้น้ำมันงาเกรงจะมีกลิ่น จึงถามหามันหมู เพื่อจะได้นำมาเจียวทอดไข่ คนครัวหน้าตื่นวิ่งวุ่น ไม่ทราบว่าข้าพเจ้าต้องการอะไร ข้าพเจ้าจึงมานึกว่า เขาคงจะไม่ได้เรียก มัน อาจจะเรียก ปี๊ (พี) อย่างภาษาไทยบางถิ่นบ้างกระมัง ยิ่งพูดคำ ปี๊ เขายิ่งงงหนักขึ้น เพราะ ปี๊ ของเขาแปลว่า อ้วน อยู่อย่างเดียว ในที่สุดข้าพเจ้าต้องไปค้นดูเองในตู้น้ำแข็ง เมื่อพบหมูชิ้นหนึ่งมีมันติดอยู่หนาพอสมควร จึงนำมาหั่นเจียว แล้วชี้ให้เขาดู ถามเขาว่า อย่างนี้เรียกว่าอะไร เขาตอบว่านี่แหละคือ ไข ละ เป็นอันว่ารายการไข่สับหมูวันนั้นกว่าจะสำเร็จออกมาจากกะทะได้ก็แสนจะเหน็ดเหนื่อย ทั้งที่คำที่ใช้พูดกับเขาก็เป็นคำง่าย ๆ ไม่น่าจะใช้ต่างกันจนคิดไม่ถึงอย่างนี้

พักหมิ พักหอ หมากพิด หมากอั๊น ข่า ค้าหอม.....

ข้าพเจ้าหยิบเครื่องปรุงเหล่านี้ลงใส่ครก พลางออกชื่อทบทวน เพื่อให้คนครัวจำได้ ทั้งตัวข้าพเจ้าเองก็จะได้จำได้แม่นยำว่า เขาเรียก หอม กระเทียม พริก มะกรูด ข่า ตะไคร้ ว่าอย่างไร เมื่อเวลาต้องการ จะได้สั่งเขาให้ถูกต้อง มิฉะนั้นแล้วข้าพเจ้ามักจะเรียก **พักหมิ พักหอ**

สับกันเสมอ ด้วยว่าใจอดคิดไม่ได้ว่า คำว่า หอ พ้องคล้าย หอม ของเรา พักหอ จึงน่าจะเป็น หอม ส่วนพักหมิ ก็คือกระเทียม และยิ่งเมื่อเห็นเขาสับพักหมิใส่ชามไว้ทีละมาก ๆ เพื่อใช้เจียว ยิ่งเชื่อแน่ว่า พักหมิ คือกระเทียมแน่นอน จนเมื่อเขาเจียวในน้ำมันแล้ว จึงได้ทราบว่า ชาวไทยใหญ่หาได้ใช้กระเทียมเจียวไม่ แต่ใช้หอมซึ่งคือพักหมิเจียวแทน กลิ่นอายกับข้าวจึงแปลกไปกว่าของเรา และเมื่อไม่ใช้กระเทียมเจียวแล้ว กระเทียมก็ออกจะมีที่ใช้น้อยในกับข้าวไทยใหญ่ เขากลับไปนิยมกินรากกระเทียมที่เรียก ฉู่ หรือ พักกา เสีย เพราะฉะนั้นถึงแม้จะมีพืชผักเหมือนกันทุกอย่าง แต่ก็ต่างคนต่างใช้ ไม่เหมือนกัน บางอย่างก็แทบจะไม่ได้ใช้ เช่น **ค้าหอม** (= ใบหญ้าคาชนิดหอม หมายถึงตะไคร้) เป็นต้น บางอย่างก็หาไม่ได้ เช่น มะกรูดลูกเล็ก ๆ อย่างของเรา กระชาย และใบโหระพา เขามีแต่ใบแมงลักและกะเพรา ซึ่งเรียกว่า **อี้มคิ้ม** ทั้งสองประเภท มีอยู่สิ่งหนึ่งซึ่งเขาใช้มากกว่าของเรา ก็คือขมิ้น ไม่ว่าจะเป็นกับข้าวประเภทใด ดูเหมือนจะต้องใช้ **ขี้มิ่น** หรือ **เข้ามิ่น** ผสมลงด้วยเสมอไป จนดูเหลืองไปทั้งสำรับ และความนิยมในเรื่องนี้มีทั่วกันทั้งไทยในอัสสัมและในรัฐชานเหนือและชานใต้ ถามเหตุผลดู มีผู้พยายามให้คำตอบว่า อาจจะเป็นเรื่องรักษาผิวให้เหลืองนวลโดยไม่ต้องทา **ตานาค่า** (รากไม้ใช้ฝนทาหน้าทาตัว เหมือนดินสอพอง แต่มีสีเหลือง) บ้างก็ว่าอาจจะเป็นเรื่องรักษาท้อง เพราะขมิ้นก็เป็นเครื่องยาประเภทหนึ่ง

เรื่องความไม่เหมือนกันทางภาษานั้น นอกจากที่กล่าวแล้วก็ยังมีอีกมากมายหลายเรื่อง เป็นหน้าที่ของผู้ศึกษาภาษาจะต้องทำความเข้าใจเอาเอง และพยายามใช้ให้ถูกต้องเพื่อให้เขาเข้าใจตรงตามที่ต้องการ เพียงแต่คำว่า **ถ่าน** ซึ่งออกเสียงตรงกัน ใช้ในความอย่างเดียวกัน ก็ยังต้องระบุไปให้ชัดแจ้งว่า ต้องการ **ถ่านมี้** หรือ **ถ่านไฟ้** ที่จริงแล้ว **มี้** หรือ **ไฟ้** นั้นก็แปลว่า ไฟอย่างเดียวกัน **มี้** เป็นคำภาษาพม่าที่ยืมมาใช้กับคำ ถ่าน ในที่นี้ ให้รู้ว่าคือถ่านดิบที่ยังไม่ได้ติดไฟ ส่วน ถ่านไฟ้ นั้นคือถ่านที่ติดแดงในเตา คำ ถ่านไม้ซากที่มีใช้ในภาษาของเรานั้น ไม้ซาก เขาหมายถึงพืนชนิดที่ได้มาจากเศษไม้เหลือจากทำบ้าน ทำเครื่องเรือน ไม่ใช่ไม้พืนโดยเฉพาะ ที่เรียก **ไม่ซาก** ก็เรียกตามความหมายของ ซาก ที่แปลว่าของเหลือ **ซากเข้า** คือ ข้าวที่กินเหลือไว้ในจาน ผลไม้ที่หลงเหลืออยู่บนต้น ก็เป็นซากได้เหมือนกัน ไทยบางถิ่นเรียกพืนว่า **โหล** หรือ **หลัว** แต่ที่นี่ใช้ **พื้น** ในความว่าพืนทั่วไป ส่วน โหล ใช้เป็นพิเศษ หมายถึงพืนที่นำมากองสุมกันไว้เพื่อทำพิธี **หลู่ไม่โหล** อุทิศถวายพระพุทธเจ้าในวันเพ็ญเดือนสาม เหล่านี้คือตัวอย่างของคำที่ใช้ต่างกัน ยิ่งเรียนรู้มาก ยิ่งได้เห็นมากยิ่งขึ้น

ในการประกอบอาหาร ข้าพเจ้าต้องพยายามหารายการอาหารที่จำเป็นต้องใช้เครื่องในหมูและวัว เพื่อจะได้รู้ถึงชื่อที่ใช้เรียกอวัยวะเหล่านั้น แต่ก็ไม่ใช่เรื่องสะดวกง่ายดาย ทั้งนี้เพราะมีหลายคำที่เขามีเรียก แต่เราไม่มี หรือเรามี แต่เขาไม่มี เขาก็ไม่รู้จัก เป็นต้นว่า คำ **ตับเต่อ–อ** ซึ่งตรงกับตับไตของเรา แต่เขาก็หาได้หมายเพียงตับและไตอย่างของเราไม่ เขาหมายถึง เครื่องใน อวัยวะภายในทั้งหมด บางทีก็ใช้ให้ชัดเจนว่า **ตับเต่อ–อ คั้งเน้อ–อ** (สงสัยว่า คั้งเน้อ–อ จะเป็นคำ โครงใน) สำหรับ ไต นั้น เขาพอจะรู้จัก แต่ไปเรียกเสียอย่างอื่น คือ **หมากล้ำ** สำหรับคน และ **หมากลั้น** (หมากดัน) สำหรับหมูหรือสัตว์อื่น เรื่องที่เรียกอวัยวะของคนและสัตว์ต่างกันนั้น ก็เป็นเรื่องน่าสังเกต และพร้อมกันนั้นก็ต้องเพิ่มภาระในการจำมากขึ้นอีก เป็นต้นว่า **ฮ่ก** ที่ตรงกับ รก ของเรา ใช้ได้แต่ รกสัตว์ เท่านั้น หากเป็น รก ของคน ต้องใช้ **เห่** ดังนี้ หากจะถามว่าเหตุใดจึงต้องใช้ต่างกัน ก็เห็นจะตอบได้แต่เพียงว่า ความหมายเคลื่อนที่ ทำให้คำสองคำที่ควรจะหมายต่างกันมาหมายอย่างเดียวกัน และเมื่อต้องการใช้ทั้งสองคำ จึงต้องแยกใช้กันเสีย

แต่อย่างไรก็ตาม คำที่คิดตั้งขึ้นใช้นั้น ก็จำต้องอาศัยรูปลักษณะของสิ่งนั้น ๆ เป็นสำคัญ แล้วตั้งชื่อตามนั้น ฉะนั้นคำที่มีชื่อว่า **หมาก** นำหน้า จึงไม่จำเป็นต้องเป็นผลไม้เสมอไป อาจจะหมายถึงสิ่งใดก็ได้ ที่มีลักษณะเป็นตุ่ม เป็นก้อน เป็นสิ่งที่กลม เช่น **หมากป้องล้ม** (ลูกพองลม) คือลูกโป่ง และขณะที่เขาใช้คำ **หมากแล้งแต่งแค่ม** (หมากสว่างแตงงาม) หมายถึงผลไม้ที่ใช้ถวายพระพุทธเวลาถวายข้าวพระ คำ **หมากแล้งโหเสอ** (หมากแดงหัวเสือ) กลับมิได้หมายถึงผลไม้แต่อย่างใด ไปหมายถึงโรคผิวหนังชนิดหนึ่งที่เรียก งูสวัด ชื่อโรคอื่น ๆ ก็มีอยู่หลายชื่อชนิดที่ไม่เกี่ยวข้องกับความหมายเดิมเลย เช่นที่พรายย้ำเป็นจ้ำ ๆ เรียก **ปู่เสอคบ** (ปู่เสือขบ) และ **หนูขึ้น** (ขึ้น = ปวด) คือตะคิวจับ เป็นต้น

สั่งลาเมืองไหย

ฤดูหนาวที่เมืองไหย อากาศหนาวเย็นจับใจ สมจะเรียกว่า **กั๊ด** (กัด) จริง ๆ ยิ่งกั๊ดมากขึ้นเท่าไร เวลาที่จะต้อง **สั่ง** เมืองไหยยิ่งใกล้เข้ามาเท่านั้น เพราะฉะนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องรีบร้อนสะสมความรู้ ทั้งเจ้าฟ้าและมหาเทวีทรงเมตตาช่วยเหลือในเรื่องเหล่านี้เป็นอย่างดี ไม่ว่าสิ่งใดที่ท่านทรงเห็นเป็นประโยชน์ สมควรที่ข้าพเจ้าจะรู้ เป็นต้องโปรดให้จัดหามาให้ข้าพเจ้าได้สังเกตศึกษา เช่นเมื่อพูดถึงคำทายอะไรเอ่ย อย่างที่เขาเรียก **กว๊ามต้ะกั๋น** (ต้ะ = ท้า) ท่านก็ส่งสมุดที่

ทรงบันทึกไว้มาให้ลอก พร้อมทั้งอธิบายความหมายตลอดจนคำตอบให้เสร็จ ครั้นทูลถามท่านถึงคำบางคำที่น่าจะมีในภาษาไทยใหญ่แต่ไม่มี คำหนึ่ง คือคำว่า ตี ที่เขาไปใช้คำว่า ป๊อ บ้าง ตุ๊ก บ้าง ถ้าเช่นนั้นตีฆ้องตีกลอง จะพูดว่าอย่างไร ท่านรับสั่งว่า ก็ใช้ ห่ายก๋อง ห่ายม้อง กันไป ที่จริง ห่าย ใช้ความว่า ตี ทั่วไปไม่ได้ บางคนจึงหมายเอาว่า ทำให้ฆ้องและกลองร้องอย่างเด็กร้องไห้ แต่ก็ยังมีฆ้องบางประเภทที่ ห่าย ไม่ได้ ต้องใช้ เข่า เข่า ของเขา หมายถึง เขย่า (ย หายไป) ข้าพเจ้านึกไม่ออกเลยว่า ฆ้องรูปลักษณะอย่างไร จึงจะเขย่าให้มีเสียงได้ เจ้าฟ้าหลวงก็โปรดให้มหาดเล็กไปหาฆ้องชนิดนั้น ที่เขาเรียก ค้องล้อง มาให้ดู ทั้งให้เขย่าให้ฟัง พลางถามข้าพเจ้าว่า ได้ยินเป็นเสียงอะไร ข้าพเจ้าไม่มีความคิดว่าจะได้ยินเป็นเสียงอย่างไร เพราะไปแปลกใจว่า เขาเอาอะไรไว้ข้างในฆ้องที่เป็นทองเหลืองหุ้มมิดชิด เมื่อเขย่าจึงดังคลุ๋ก ๆ ท่านจึงรับสั่งว่า หูชาวไทยใหญ่ฟังครั้งไร จะได้ยินเป็นเสียง อุ้มน้างเข้าลุ๋ก (ลุ๋ก คือ ห้อง) ครั้งนั้นออกเสียใจที่ไม่มีเครื่องไปบันทึกเสียง จะได้นำมาให้ช่วยกันฟังว่า หูของเราจะได้ยินอย่างเดียวกับเขาหรือไม่

เมื่อครั้งอยู่ที่เมืองนาย ข้าพเจ้าเคยได้ชมภาพยนตร์ของเจ้าฟ้าหลวงเมืองนาย ถ่ายภาพนางกิ่งก้ะหร่ารำฟ้อน อันเป็นของควรอวดของชาวเมืองหนอง เมื่อถามถึง เจ้าฟ้ารับสั่งว่าที่เมืองไหยก็มีทั้งเครื่องนางกิ่งก้ะหร่าและคนที่จะแสดงมีพร้อมแล้วอยู่ในหอ แล้วก็โปรดให้มหาดเล็กผู้เคยแสดงแต่งตัวเป็นนางกิ่งก้ะหร่า ติดบีกติดหาง สวมหน้ากากเป็นหน้าผู้หญิงทาสีขาวโพลน มาแสดงให้ดู พร้อมทั้งมีการแสดงของตัว โต๊ ประกอบด้วย ดังเห็นในภาพ

ส่วนมหาเทวีก็เช่นเดียวกัน เมื่อทรงนึกถึงสิ่งใดอันเป็นของแปลกที่ข้าพเจ้าจะไม่เคยเห็น เคยได้ยินมาก่อน ก็จะทรงเล่าบอก อธิบายให้ฟัง เป็นต้นว่า คำ ปิ้นผน และเพียงแต่ได้ยินชื่อ ข้าพเจ้าก็ทราบได้ทันทีว่า คือ คำผวน ของเรา ปิ้น คือ พลิก กลับ ปลิ้น คว่ำ ก๊าปิ้น คือรถคว่ำ ซบปิ้นลิ่นหาย แปลตามตัวว่า ปากคว่ำลิ้นหงาย หมายถึงคนพูดไม่อยู่กับร่องกับรอย ส่วน ผน นั้น ไม่มีความหมายว่าอย่างไร ท่านกล่าวว่า ในภาษาพม่าก็มีคำประเภทนี้ มีลักษณะเด่นที่สำคัญคือ ผู้พูดต้องการพูดคำหยาบให้ฟังไม่หยาบ และเมื่อผู้ฟังรู้ว่าเป็นคำไม่ดีก็มักจะขันไม่ทราบเป็นเพราะอะไร และถ้าไม่ทราบไว้บ้างว่า คำใดที่เขาถือเป็นคำหยาบ แต่เมื่อ ปิ้นผน แล้วจะฟังไม่หยาบ ก็คงไม่มีทางทราบได้ว่า เขาหัวเราะกันเรื่องอะไร เช่นเวลาที่ฟังเขาตอบโต้กันเป็นต้น ผู้จะตอบโต้ให้ทัน ๆ กัน ส่วนมากมักต้องพึ่งคำปิ้นผน เหล่านี้ และข้าพเจ้าก็ได้ทราบเพียงคำเดียวว่า คำ สี่ห้า เป็นคำปิ้นผนด้วยคำหนึ่ง ถ้าผู้พูดไม่ระวัง ก็อาจจะถูกหัวเราะ

โดยไม่รู้ตัวก็เป็นได้ เพราะฉะนั้นจึงต้องนับเป็นพระคุณของผู้บอกอธิบาย ที่ทำให้ข้าพเจ้าได้ล่วงรู้เข้าไปถึงภาษาส่วนตัวของชาวไทยใหญ่อีกประเภทหนึ่ง ซึ่งถ้าไม่มีผู้ใดบอก ข้าพเจ้าก็คงไม่คิดจะถาม ด้วยคิดว่าไม่มี ทั้งเวลาพูดก็คงจะไม่ระวัง จนอาจเป็นที่รำคาญใจแก่เจ้าของภาษาเขาก็เป็นได้

ตัวโต๊กับนางกิ่งก้ะหร่า (นางกินนร) ที่หอเมืองไทย

ยิ่งได้รู้สิ่งแปลกใหม่เพิ่มขึ้น ข้าพเจ้ายิ่งไม่อยากจะให้เวลาผ่านล่วงเลยไป เพราะการได้อยู่ใกล้ชิดท่านผู้สนใจในเรื่องภาษา ทั้งยังเข้าใจความต้องการในเรื่องภาษาของข้าพเจ้าอีกด้วยเช่นนี้ ย่อมนับเป็นอุดมลาภอย่างที่จะหาได้ยากจากที่อื่น แต่อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าก็จำเป็นจะต้องจากที่นี่ไปตามกำหนดการ ขณะนี้เพียงแต่คอยจดหมายจากสมาคมวรรณคดีชานเท่านั้น ว่าจะช่วยจัดการพาตัวข้าพเจ้าจากเมืองไทยไปสู่เจ้ล่านได้อย่างไร แต่แล้วไม่ช้าก็ได้ทราบว่า สมาคมฯ ต้องการให้ข้าพเจ้าเดินทางไปตองยีก่อนแล้วจึงจะส่งตัวไปเจ้ล่าน ในขณะที่ข้าพเจ้ายังงุนงงคิดไม่ออกว่า สมาคมฯ มีความคิดอย่างไรจึงจะให้ข้าพเจ้ากลับไปตองยีก่อน ทั้งที่ข้าพเจ้าไม่มีกิจธุระใดที่ตองยีเลย นอกจากจะไปรายงานผลการศึกษาให้สมาชิกสมาคมฯ ฟัง และระยะทางจากตองยีไปเจ้ล่านนั้นไกลนับเป็นร้อย ๆ ไมล์ ใครจะเป็นผู้ช่วยเหลือส่งตัวข้าพเจ้าไปได้ ก็พอดีมหาเทวีทรงได้รับจดหมายที่มีผู้แจ้งมาถึงท่านเป็นส่วนตัวว่า สมาคมฯ เกรงข้าพเจ้าจะได้รับความ

ลำบากในการเดินทาง และอาจจะไม่ได้รับความสะดวกในการเดินทางไปและอยู่ที่เจ้ล่าน เพราะที่นั่นใกล้ชายแดนจีน จึงตกลงกันว่าจะส่งตัวข้าพเจ้าออกไปนอกรัฐชานโดยด่วน แต่ไม่อยากให้ข้าพเจ้าผิดหวัง จึงไม่บอกมาโดยตรง ข้าพเจ้ารับทราบแล้วยังไม่เข้าใจความคิดของคณะกรรมการสมาคมวรรณคดีชาน ว่าเหตุใดจึงคิดไปในเรื่องร้าย เพราะในขณะนั้น แม้ว่าพม่าจะปกครองด้วยรัฐบาลทหาร แต่เท่าที่ข้าพเจ้าได้ติดตามอ่านหนังสือพิมพ์อยู่ทุกวัน ข้าพเจ้าก็ไม่เห็นมีข่าวอันใดควรแก่การตื่นเต้นหวั่นวิตก โดยเฉพาะผู้ที่เป็นชาวต่างประเทศ หนังสือเดินทางของข้าพเจ้าก็ยังมีสภาพใช้ได้ตามระเบียบ และข้าพเจ้าเชื่อว่า การมาของข้าพเจ้าไม่ได้มาด้วยเรื่องการบ้านการเมืองของเขา ทั้งประชาชนชาวไทยใหญ่โดยทั่วไปก็ยังอยู่ดีมีสุข ชาวหอเมืองไหยยังสนุกเพลิดเพลินด้วยการ **ต่อล้อง** (เล่นการพนัน) ได้ใช้ **ผ้น** ของข้าพเจ้าไปเป็นประโยชน์ในการ **โท้ถี่** (แทงหวย) อยู่บ่อย ๆ เช่นนี้แล้ว ทำไมจึงจะต้องคาดคะเนไปในทางอันไม่เป็นมงคล และถ้าเช่นนั้น ข้าพเจ้าควรจะทำเช่นไรจึงจะดำเนินการไปตามกำหนดการเดิมได้ โดยตัวเองไม่ลำบากและพร้อมกันก็ไม่ทำความลำบากแก่ผู้อื่นด้วย ข้าพเจ้าไม่เคยลืมเลยว่า ในครั้งนั้นทั้งเจ้าฟ้าและมหาเทวีทรงปรึกษากันอย่างคร่ำเคร่งเพียงไร ในการที่จะหาทางช่วยเหลือให้ข้าพเจ้าเดินทางต่อไปยังเจ้ล่านตามกำหนดการนั้นได้ และถ้าไม่ใช่ **กุ่งแสงหมุนค้ำ** (คุณเพชรบุญทอง) ของเจ้าฟ้ามหาเทวี **ห่มฮ่างมุ้งโห** (ปกร่างมุงหัว) อยู่ ข้าพเจ้าก็คงไม่มีโอกาสได้ไปถึงเจ้ล่าน ทั้งยังได้รับความสะดวกสบายได้ผลสมความมุ่งหมายดังที่เป็นอยู่นี้ จึงต้องนับเป็นพระคุณอันยิ่งล้ำของท่านที่ทรงอุปการะช่วยเหลือ สุดที่จะพรรณนาลงเป็นถ้อยคำได้ ไม่ว่าในภาษาใด

เมืองไหย – ล่าเซี่ยว – เจ้ล่าน

เป็นอันว่านับแต่นี้ต่อไป ข้าพเจ้าจะจัดธุระเรื่องการเดินทางและการเรียนของข้าพเจ้าเอง โดยสมาคมวรรณคดีชานที่ตองยีไม่ต้องเป็นธุระจัดแจงให้ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงจะไม่กลับไปตองยีตามที่สมาคม ฯ ต้องการ จะเดินทางตรงไปยังเจ้ล่านเลยทีเดียว แต่ว่าเจ้ล่านกับเมืองไหยไกลกันกว่า ๒๐๐ ไมล์ เมื่อข้าพเจ้าจะต้องเดินทางไปยังล่าเซี่ยว (ผู้ที่ไม่ใช่ไทยเรียกที่นี้ว่า ลาโช) ก่อน เพื่อเฝ้าเจ้าม่านฟ้า ข้าหลวงแสนหวี ผู้มีอาณาเขตครอบครองไปถึงเจ้ล่านด้วย หากท่านเห็นว่าควรจะเดินทางต่อไปยังเจ้ล่านได้โดยไม่มีอันตรายอย่างใด ข้าพเจ้าจึงจะหาทางเดินทางต่อไปเอง ข้าพเจ้าจะเดินทางอย่างไรจึงจะสะดวกและปลอดภัย ข่าวข้าราชการที่ถูกจี้ขณะที่ย้ายครอบครัวไปประจำการต่างที่เมื่อไม่ช้าไม่นานมานี้ ทำให้ข้าพเจ้า

ออกไม่ไว้ใจว่า **กุ้โส่** (กุศล) ของตนจะดีจริงถึง **ลอดเพ้ลอดก่าง** ตลอดปลอดภัยอย่างที่เขา**ให้ศีลให้พรกัน** เพราะภาษิตไทยใหญ่เองก็ยังว่า **น้ำฮ่ายอย่าหยุ่มเฮ้อ เสอฮ่ายอย่าหยุ่มก้ำ** คือ น้ำร้าย (เชี่ยว) อย่าไว้ใจเรือ เสือร้าย (ดุ) อย่าไว้ใจกรรม และยิ่งคนร้ายอย่างนี้ก็ยิ่งไม่น่าไว้ใจใครเลย

แต่แรกเจ้าฟ้าและมหาเทวีจะทรงจัดรถให้ และให้ตำรวจนายหนึ่งพาไปส่ง ครั้นมาภายหลัง ท่านคงจะทรงเห็นว่า ถ้าท่านเสด็จเอง การพบปะกับเจ้าบ้านผ่านเมืองคงจะสำเร็จเรียบร้อยดีกว่า ท่านจึงตกลงพระทัยขับรถนำข้าพเจ้าไปส่งยังล่าเชี่ยว มีมหาเทวีและเจ้านางองค์น้อยเสด็จร่วมด้วย และแม้จะเดินทางกันมาตามลำพัง ไม่มีตำรวจ ไม่มีอาวุธ ก็ยังรู้สึกอุ่นใจที่มากันหลายคน และคงจะเป็นเพราะ **กุ่งแสงหมุนก้ำ** ของท่านโดยแท้จึงทำให้ถึงที่หมายโดยปลอดภัย ทั้งเรื่องที่จะเดินทางต่อไปก็สำเร็จลงได้ด้วยดี จดหมายที่ข้าหลวงแสนหวีมีไปถึงเจ้าเมียวซาแห่งเจ้ล่านนั้น มีค่าสำคัญยิ่งกว่าหนังสือเดินทาง เพราะนอกจากจะช่วยเบิกทางให้ไปได้โดยสะดวกแล้ว ก็ยังจะช่วยให้ได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดีจากเจ้าของบ้านเช่นที่เคยมาอีกด้วย จึงทำให้อุ่นใจยิ่งขึ้น พร้อมกันนั้น ก็อดนึกไม่ได้ว่าช่างเป็นโชคดีบุญดีที่บันดาลให้ได้พบแต่คนดี ๆ ที่พร้อมจะช่วยเหลือตลอดมาทุกโอกาส ดังเช่นเจ้าฟ้าโหลง และมหาเทวีทั้ง ๒ ท่านนี้ แม้เพียงท่านจะทรงช่วยคิดอ่านหาลู่ทางให้เท่านั้น ก็นับเป็นพระเดชพระคุณอันล้นเหลือแก่ข้าพเจ้าอยู่แล้ว แต่ท่านยังทรงเมตตาขับรถพามาจัดธุระต่าง ๆ ให้ จัดที่อยู่อาศัยให้ในหอของท่านที่ล่าเชี่ยว จัดหาอาหารให้ทั้งที่รับประทานที่นั่น กับที่ติดตัวมาด้วย ยิ่งได้เห็นตะกร้าหมากจ๊อก (ส้ม) กับเข้าปุก* ของโปรดด้วยแล้ว ยิ่งรู้สึกระลึกถึงพระคุณท่าน อย่างที่คำ **'โจ๊ม'** (=ชม ใช้ในความว่า ขอบคุณและยินดี) ของเขาคำเดียว ไม่อาจกินความได้อย่างที่ข้าพเจ้าต้องการจะแสดงออกเลย

ข้าพเจ้าระลึกถึงเรื่องนี้ในขณะที่จัดกระเป๋าใบเล็ก ๒–๓ ใบซุกเข้าไปใต้ที่นั่งรถเมล์สายล่าเชี่ยว-น้ำคำ ที่จริงตั้งแต่มาถึงรัฐชาน ก็เพิ่งมีคราวนี้แหละ ที่ข้าพเจ้าจะต้องเดินทางด้วยตนเอง และช่วยตัวเองไปตลอดทางกว่าจะถึงที่หมาย ถ้าหากที่ปลายทางมีกุลีรับจ้างขนของอยู่อย่างตามสถานีรถไฟ เรื่องลำบากก็คงไม่มี แต่ถ้ากุลีไม่มีนั่นแหละ เห็นจะลำบากแน่ เพราะกระเป๋าแต่ละใบล้วนแต่หนัก ๆ ทั้งสิ้น เพียงแต่หิ้วยกลากกระเป๋าใบเล็ก ๆ เท่านี้ก็ยังอีกอักทุลัก

---

* ข้าวปุก คือ ข้าวเหนียว (ดำหรือขาว) นึ่ง แล้วตำกับงาจนเม็ดข้าวเหนียวเข้ากัน แล้วจึงทำเป็นแผ่นเก็บไว้รับประทานนาน ๆ เมื่อจะรับประทานจึงปิ้งหรือทอด จิ้มนมข้นหรือน้ำตาลอ้อย ตามชอบ ที่เรียกข้าวแดกงา จะมีลักษณะเช่นว่านี้หรือไม่ไม่ทราบ

ทุเล กว่าจะจัดเข้าที่ให้เรียบร้อยได้ และยังไม่ทันจะเรียบร้อยดี รถเมล์ก็เคลื่อนจากที่ รถกระชากโดยแรงจนกระแทกตัวลงนั่งแทบไม่ทัน ทั้งเหนื่อย ทั้งหงุดหงิด ทำให้อดคิดโกรธคนขับรถไม่ได้ พร้อมกันนั้นก็อยากจะคิดว่า ผู้ชายแถบนี้คงถือธรรมเนียมไม่เกี่ยวข้องกับผู้หญิงหรืออย่างไร พ่อหนุ่มหน้าขาวสอดหลอด* อย่างชาวไทเมาทั่ว ๆ ไปที่นั่งอยู่ก่อนแล้วจึงไม่ขยับเขยื้อนตัวมาช่วยบ้างเลย

รถแล่นมาตามถนนอันเงียบสงบของล่าเซี่ยวหลายต่อหลายสายกว่าจะออกนอกเมือง อากาศตอนเช้าเย็นชื่น ยิ่งได้แสงแดดอ่อน ๆ ยิ่งอุ่นสบายค่อยทำให้คลายอารมณ์ขุ่นมัวลง พอมีใจนึกอยากชมทิวทัศน์ของล่าเซี่ยวบ้าง และขณะที่ชมเพลินอยู่นั้นเองก็มีเสียงดังขึ้นใกล้ ๆ ข้าพเจ้าก็ถึงกับสะดุ้งไม่เชื่อหู รีบหันหน้าไปทางเสียงที่ได้ยิน เสียงนั้นดังมาจากผู้โดยสารข้าง ๆ นั่นเอง เป็นเสียงภาษาไทยกรุงเทพ ฯ ถามว่า คุณมาจากกรุงเทพ ฯ หรือครับ ช่างเป็นเรื่องแปลกมหัศจรรย์เหลือจะกล่าว ที่มาได้ยินภาษาพูดของตนเองในที่ห่างไกลจากบ้านเกิดเมืองนอนนับเป็นพัน ๆ ไมล์ ใครหนอสามารถพูดภาษาไทยได้ หรือจะเป็นคนบางกอก แต่ว่าคนบางกอกที่ไหนจะได้มาเที่ยวถึงที่นี่ ถ้าจะมีก็แต่พวกลี้ภัยเท่านั้น ฉะนั้นแทนที่ข้าพเจ้าจะคิดตอบเขา ข้าพเจ้ากลับถามเขาไปว่า แล้วคุณล่ะ มาจากไหน ทำไมพูดภาษาไทยได้ และก็ไม่มีอะไรน่าสงสัยอีกต่อไป ในเมื่อเขาตอบว่า เขาเป็นชาวเขิน มาจากเชียงตุง ชาวเชียงตุงที่เรียนหนังสือไทย พูดไทยได้ดีอย่างนี้แทบทุกคน เจ้าฉายเมืองก็เช่นกัน พูดไทยได้คล่องไม่ผิดกับภาษาของตน และเมื่อพบผู้พูดภาษาที่เขาถนัดอยู่ เขาก็อดอยากสนทนาเป็นภาษานั้นไม่ได้ ข้าพเจ้าเองก็เลยได้โอกาสพูดภาษาไทยที่ไม่ได้พูดมานานนับเดือน ทำให้ได้รู้ข่าวคราวของผู้ที่รักใคร่นับถือจากเชียงตุง ตลอดจนความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับการเปิดสถานกงสุลไทยที่นั่นด้วย และการมีเพื่อนสนทนาเป็นภาษาที่พูดได้สะดวก ๆ โดยไม่ต้องคิดนั้น ได้ช่วยทำให้หายเบื่อการเดินทางบนภูเขาไปได้เป็นอันมาก การเดินทางที่เริ่มต้นว่าจะขลุกขลัก จึงกลับดำเนินไปด้วยดี หนทางจากล่าเซี่ยว—แสนหวีที่คดเคี้ยวไปตามไหล่เขาถึง ๒๐ ไมล์ แม้ว่าในปัจจุบันจะคงคดเคี้ยวเหมือนเมื่อครั้งมากับขุนปานหล้า ก็ดูเหมือนจะทำให้ โหเมา (เวียนหัว) น้อยลงไปกว่าเดิมเป็นอันมาก เปิดโอกาสให้ได้สังเกตภูมิประเทศแถบนี้ด้วยใจเบิกบาน ความหวั่นเกรงว่าจะต้องลำบากเพราะไม่มีผู้ช่วยเหลือเมื่อรถจอดส่งที่เจ้าล่านก็เป็นอันหมดสิ้นไป

---

* ขาวสอดหลอด หมายถึงขาวมาก เห็นจะเทียบได้กับ ขาวจั๊ว หรือ ขาวจ้อกว่อก ของเรา

แสนหวี พระก่อเมือง

ถึงเวลาจะล่วงไปกี่ปี ๆ ภูมิประเทศแถบนี้ก็ยังไม่เปลี่ยนแปลง แสนหวีที่เป็นเมืองเล็ก ๆ แลดูรุกรุยเพราะมีแต่สิ่งปรักหักพังอันเกิดแต่ถูกญี่ปุ่นเผาเมื่อสงครามครั้งที่แล้วอย่างไรเดี๋ยวนี้ก็ยังคงอยู่อย่างนั้น รถเมล์จอดให้คนโดยสารลงมาเดินเล่นแก้เมื่อยเพียงไม่กี่นาทีแล้วก็เดินทางต่อไป เป็นอันข้าพเจ้าไม่มีโอกาสได้เห็นและนมัสการ **พระก่อเมือง** อันศักดิ์สิทธิ์และหวงแหนของชาวแสนหวี จะรอแวะขากลับก็เห็นจะไม่มีทาง เพราะคงจะต้องกลับทางอื่น หวังเอาไว้ว่าเมื่อไปพักที่เจ้าล่านแล้ว อาจจะมีโอกาสได้มาเที่ยวแสนหวีโดยเฉพาะสักครั้งหนึ่ง ซึ่งจะต้องเลือกเวลาให้ตรงกับวันศีล (วันพระ) เขาจึงจะเปิดโบสถ์ให้คนเข้าไปนมัสการได้ และเมื่อนั้นข้าพเจ้าคงได้รูปถ่ายของพระก่อเมืองไปให้ชาวเชียงใหม่ผู้เป็นเจ้าของได้ชมบ้างเป็นแน่

อันที่จริง เรื่องพระก่อเมืองนี้ข้าพเจ้าได้ยินมาก่อนหน้านี้แล้วจากเจ้าเหยียบฟ้า ผู้อยู่ในสกุลแสนหวีว่าท่านถูกผู้แทนถิ่นพายัพ จังหวัดเชียงใหม่ ถามถึงพระพุทธรูปองค์นี้ เมื่อครั้งสมาคมสตรีอุดมศึกษาแห่งประเทศไทยเชิญมาสัมมนาเรื่องภาษาถิ่นที่กรุงเทพ ฯ ครั้นเมื่อได้มาศึกษาตำนานไทยใหญ่ก็ได้ทราบรายละเอียดที่เขาบันทึกไว้ว่า เมื่อ จ.ศ. ๘๓๓ (พ.ศ. ๒๐๑๔) เจ้าฟ้าเชียงใหม่ เชียงรายและเชียงแสนซึ่งเคยพึ่น (กบฏ) ต่อพม่า ไม่ยอมส่งบรรณาการ กลับมาเห็นว่าควรจะได้มีไมตรีกับพม่าและส่งบรรณาการไปดังเดิม จะเดินทางไปเฝ้าเจ้ากรุงอังวะแต่ลำพังก็เกรงจะได้รับโทษ จึงส่งสาส์นมาขอให้เจ้าคำหิบฟ้า เจ้าฟ้าแสนหวีเป็นทูตนำไปเข้าเฝ้า เจ้าฟ้าแสนหวีก็ทรงรับเป็นธุระจัดทำให้ จนเป็นที่เรียบร้อยถูกพระทัยเจ้ามังตรากษัตริย์พม่ายิ่งนัก เมื่อถึงคราวจะเดินทางกลับบ้านกลับเมือง เจ้ามังตราจึงขอให้เจ้าคำหิบฟ้าเดินทางมาส่งให้ถึงเชียงใหม่ และเจ้าคำหิบฟ้าก็กระทำตามด้วยความยินดี ทำให้ได้มีโอกาสเที่ยวชมเมืองเชียงใหม่อยู่ถึง ๒ เดือน

วันหนึ่งเมื่อใกล้จะเดินทางกลับ เจ้าฟ้าแสนหวีกับคนสนิทชื่อ **ปู่แล่วโว้** ได้ไปเที่ยวถึงวัดใหญ่แห่งหนึ่ง ที่วัดนั้นมีพระพุทธรูปทองตั้งเรียงรายกันอยู่ ๕ องค์ ทั้งเจ้าและข้ามองดูแล้วก็ยังไม่ทราบว่าชาวเชียงใหม่ สร้าง หุ่นฮ่างผี (รูปเทวดา) นั้นไว้เพื่ออะไร แต่เมื่อเห็นเป็นของแปลก ก็บังเกิดความอยากได้เอาไปบ้านเมืองของตน เพื่อให้ข้าไพ่ไตเม็งได้ดูได้ชม หากดีก็จะได้เอาไว้ **โก๊ไกว่** (กราบไหว้บูชา) หากไม่ดีก็จะเอาไว้ให้ลูกหลานเล่น เมื่อคิดดังนั้นแล้วเจ้าคำหิบฟ้าก็โปรดให้ปู่แล่วโว้เลือกอุ้มเอาไปองค์หนึ่ง แต่ว่าแต่ละองค์ ๆ ล้วนแต่หนัก ๆ ยกไม่

ขึ้นทั้งนั้น เจ้าฟ้าเองลองยกดูก็ยกไม่ไหว จนในที่สุดทรงเลือกได้องค์ที่ ฮ่ามเหมา (ค่อนข้างเบา) มาได้องค์หนึ่งส่งให้ปู่แล่วโว้ห่อผ้าเอาไปซ่อนไว้ที่ที่พัก

ในระหว่างที่เดินทาง ปู่แล่วโว้ก็เอาพระพุทธรูปห่อผ้าอย่างมิดชิดผูกไว้ทางด้านหลังม้า ขณะขี่ม้าก็ใช้มือจับไว้ แต่ถ้าปล่อยมือครั้งใด ห่อพระพุทธรูปนั้นจะย้ายมาอยู่ทางด้านหน้าทุกที จนเห็นเป็นที่อัศจรรย์ ทั้งสองจึงว่ากันว่า **หุ่นผี้เม็งโย้นไน่หมุนเหย่อเต้** ๆ ฮอ (เทวรูปเมืองยวนนี้บุญใหญ่แท้ ๆ) เมื่อถึงบ้านเมืองจะเก็บไว้ในหอก็ไม่กล้า จึงจัดการสร้างหอไว้ต่างหาก แล้วฆ่าหมู เป็ด ไก่ มาเซ่นเพื่อมิให้เกิดอันตรายขึ้น แม้กระนั้นในเวลากลางคืนก็ยังมีเสมอที่หายไปหาไม่เห็น คงจะด้วยเหตุนี้หรือจะด้วยเกรงจะมีผู้อื่นมาลักเอาไปต่ออีกก็ไม่ทราบได้ ที่ทำให้ชาวแสนหวีระมัดระวังดูแลพระก่อเมืองยิ่งนักไม่ยอมเปิดให้คนเข้าไปได้ง่าย ๆ ถ้าไม่ใช่วันศีล สงสัยก็แต่ว่าที่กราบไหว้บูชากันนั้นเป็นพระก่อเมืององค์จริงหรือไม่เท่านั้น

แต่อย่างไรก็ตาม หากเรื่องราวของพระก่อเมืองเป็นจริงดังได้ทราบมาอย่างนี้แล้ว ย่อมแสดงว่าชาวแสนหวีเพิ่งจะรู้จักพระพุทธศาสนาเมื่อไม่กี่ร้อยปีมานี้เอง และก็น่าเชื่อว่าพุทธศาสนาที่เข้ามาสู่ดินแดนไทยใหญ่แถบนี้ มาทางเชียงตุงและเชียงใหม่ก่อน หนังสือธรรมต่าง ๆ ตลอดจนเวสสันดรชาดก จึงมีคำภาษาเขินเข้าไปปนอยู่ไม่น้อย และคำ **เก๋งเขินเก๋งโยน** อันหมายถึงนิกายที่ถือตามแบบเขิน (เชียงตุง) หรือแบบโยน (เชียงใหม่และเมืองอื่น ๆ ในภาคพายัพ) ก็ยังกล่าวถึงกันแพร่หลาย

อาณาเขตแสนหวีที่เห็นในปัจจุบัน ออกจะแคบยิ่งกว่าเมืองไหน ๆ ดูเหมือนรถวิ่งไม่ถึงไมล์ ก็ถึงเชิงเขาอีกด้านหนึ่ง และต่อจากนี้ก็เป็นเขตของหลอยสามสิบ (ดอยสามสิบ) ข้าพเจ้าคิดว่าหนทางที่รถวิ่งนั้นอยู่บนภูเขาตลอด แม้จะรู้สึกราบเรียบเหมือนที่ราบตลอดระยะทางไกล ๆ ก็เป็นที่ราบบนภูเขา เห็นยอดเขาแหลม ๆ รูปต่าง ๆ ระเกะระกะอยู่ ๒ ข้างทาง ไม่ช้านักก็ถึงตำบลก๊ดขาย กุ๊ดขาย หรือก๊ดค่าย สุดแต่จะเรียก มาคราวนี้ข้าพเจ้าแข็งแรงสมบูรณ์ดี จึงค่อยรู้สึกรสชาติของอาหารตำบลนี้ว่าเอร็ดอร่อยไม่สมกับร้านอันโกโรโกโสนั้นเลย ใกล้มาแถบนี้เห็นคนจีนหนาตา และคนจีนอยู่ที่ไหนเป็นเชื่อได้ว่า ไม่มีอดตาย เพราะจะมีร้านอาหารอยู่ตลอดไป และแม้ว่ารสอาหารจะแปลกไปกว่ารสอาหารจีนที่บ้านเราก็ยังชวนกินกว่าที่อื่น ๆ ที่ผ่านมา การทำกุนเชียงเป็นอุตสาหกรรมในครอบครัวอย่างหนึ่งของคนที่นี่ นอกไปจากทำผักกาดส้ม (ผักกาดดอง) และเครื่องดองของเค็มอื่น ๆ คนใดในร้านทำงานเกี่ยวกับอาหารเสิฟโต๊ะล้างชามก็ทำไป คนไม่ได้ทำอะไรก็นั่งยัดไส้กุนเชียงไป ข้าพเจ้าเพิ่งเคยเห็นวิธีของเขาที่นี่เอง สมจะเรียก

ตามภาษาไทยใหญ่ว่า ไส้เยียด (เขาออกเสียงเอียเป็นเอ) แต่ชาวเชียงตุงเรียกต่างออกไปว่า สะลองพิต ถามดูไม่ทราบว่าคำนี้แยกออกมาแล้วจะแปลว่ากระไร ข้าพเจ้าอยากจะเดาเอาว่าน่าจะเป็น ไส้ดองพริก นอกจากกุนเชียงแล้วก็ยังมีอุตสาหกรรมนมแผ่นอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ขึ้นหน้าขึ้นตาของคนแถบนี้คือที่ตำบลหลักปากบ่ายห้า (ไมล์ที่ ๑๐๕) คนจีนเป็นผู้ทำอีก เขาใช้ทอดกินเหมือนข้าวเกรียบ แต่ออกจะเป็นข้าวเกรียบที่ราคาสูงสักหน่อย คือกิโลละ ๒๕ จั๊ดที่ตองยี และ ๑๗ – ๑๘ จั๊ดที่ที่ทำเองเช่นแห่งนี้

ไทยเมาที่มูเซ ยังคงนุ่งดำใส่ดำ แม้ผ้าโพกหัว
ก็ยังใช้สีดำ เมื่อเวลาแต่งกายตามปรกติ

สภาพบ้านช่องของเจ้ล่าน
เห็นรั้วไม้ไผ่หน้าบ้านที่เรียกต๋าข่า

เจ้ล่าน-เมืองหมอกขาวเมาโหลง

รถมาถึงมูเซเมื่อใกล้จะ ๑๖.๐๐ น. และอีกไม่ช้าก็จะถึงเจ้ล่าน แม้ว่าข้าพเจ้าจะเคยชินกับภูมิประเทศบ้านเมืองทางแถบนี้มาแล้ว ภาพที่เห็นเมื่อครั้งที่แล้วยังจำได้ติดตา ภาพเมืองเมาผึ้งตรงข้ามกับมูเซที่เห็นจากกล้องส่องทางไกล ตลอดจนอาการตื่นเต้นมือไม้สั่นเพราะกลัวทหารคอมมูนิสต์จะยิงเอาขณะที่ขุนปานหล้าหยุดรถให้ถ่ายรูปเมื่อครั้งกระนั้น ยังปรากฏเด่นชัด

อยู่ในใจเหมือนเพิ่งเกิดขึ้นเมื่อวันวาน แม้กระนั้นก็ดี เมื่อรถใกล้เจ้าล่านเข้ามา ก็ยังอดตื่นเต้นไม่ได้ เพราะไม่ได้เคยคุ้นกับสถานที่ตลอดจนบุคคลที่จะไปพำนักด้วย มาก่อน ถึงจะนึกวาดภาพและคาดหมายเอาเองว่าคงจะไม่ผิดกับที่ผ่านมาแล้วอย่างไรก็ตาม ก็ยังคิดหวั่นใจเรื่องความแปลกใหม่ของสถานที่และผู้คนอยู่ตลอดเวลา เพราะถึงอย่างไร ข้าพเจ้าก็จะต้องอยู่ที่นี่นานถึง ๗ สัปดาห์ เท่ากับที่อื่นๆ ที่ผ่านมา

ข้าพเจ้าไม่มีเวลาได้คิดเรื่องนี้นานนัก เพราะเพียงไม่ถึงครึ่งชั่วโมง รถก็หยุด และคนโดยสารเกือบทั้งรถที่รู้ว่าข้าพเจ้าจะลงที่เจ้าล่าน ต่างก็พากันโวยวายให้ข้าพเจ้ารู้ว่ารถถึงที่หมายแล้ว ส่วนผู้ที่นั่งอยู่ใกล้ๆ ก็ช่วยกันจัดการกับข้าวของของข้าพเจ้าทั้งลาก ยก หิ้ว หอบเอาลงมาให้จากรถ เพื่อนโดยสารชาวเชียงตุงนั้น ได้เป็นธุระช่วยหาคนมานำทางและแบกหามสัมภาระไปยังที่พักที่ตั้งใจไป คือบ้านเจ้าเมียวซาขุนเจตฟ้า และต้องนับเป็นโชคดีอย่างยิ่งที่มีคนเดินผ่านมาทางนั้นสองคน ทั้งยังเป็นคนเจ้าล่านที่รู้จักขุนเจตฟ้าและบ้านที่พักเป็นอย่างดีอีกด้วย หาไม่แล้วข้าพเจ้าก็ยังนึกไม่ออกว่าควรจะทำอย่างไร แม้ผู้โดยสารผู้มีอัธยาศัยไมตรีทั้งหลายนั้นพร้อมจะช่วยเหลือ ก็คงไม่ทราบจะช่วยได้อย่างไร เพราะรถเมล์มาจอดเอาตรงที่ที่ไม่มีคนเลย และรถจะหยุดนานเพื่อคอยจนกว่าคนจะผ่านมาก็ไม่ได้ ข้าพเจ้าจึงถือเอาว่าเป็นเพราะ กุ้โส่ (กุศล) ของตัวดีอย่างที่เคยเป็นมา จึงบังเอิญให้มีคนผ่านมา และเมื่อทราบจุดประสงค์ คนทั้งสองก็กุลีกุจอกันไปหาไม้มาทำไม้คาน ส้อย (ร้อย) ตะกร้ากับกระเป๋าเล็กกระเป๋าใหญ่ของข้าพเจ้าเข้าด้วยกัน แล้วก็เดินนำทางไป และคงจะเป็น ก่ำม่ะ (กรรม) ดีอีกด้วยที่ได้มาเกิดเป็นคนเชื้อชาติเดียวกับเขาเหล่านี้ ไม่ว่าจะไปถึงที่ใด จึงเป็นอันให้ได้รับความเอื้ออารีและไมตรีจิตทุกแห่งไป แม้ในรถโดยสารนี้ก็เช่นกัน

ข้าพเจ้าขอบคุณและร่ำลาเพื่อนโดยสารที่ช่วยเหลือเหล่านั้นแล้ว ก็รีบตามคนนำทางทั้งสองไป ถึงแม้ข้าพเจ้าจะได้อ่านพบในตำนานไทยใหญ่หลายต่อหลายแห่งที่กล่าวถึง เจ้าล่าน ราชธานีแห่งกษัตริย์ราชวงศ์เมา สืบมาจนถึงเจ้าเสือข่านฟ้า ว่าเป็นเมืองสำคัญ เพราะเป็นที่อยู่ของเจ้าขุนหอคำ ดังคำ เจ้ ปรากฏอยู่ที่หน้าคำนั้น และที่สำคัญยิ่งอื่นใดก็เพราะมีชัยภูมิดี ป้องกันข้าศึกได้ดีที่สุด ด้วยว่าตั้งอยู่บนเนินที่เรียก กองหลอย ทั้งยังมีคูเมืองถึง ๓ ชั้น กว่าจะถึงตัวเวียงแต่กระนั้นข้าพเจ้าก็ยังนึกภาพไม่ออกว่า สภาพของเจ้าล่านจะเป็นอย่างไร จนได้มาเห็นอยู่ขณะนี้

กองหลอย ที่ตั้งของเจ้าล่านนั้นไม่สูงนัก แต่ได้ยินมาก่อนว่า ในฤดูหนาวที่เจ้าล่านหนาวกว่าที่ไหนๆ ในแถบนี้ ตอนเช้าจะเห็นแต่หมอกขาวหนา กว่าจะได้เห็นแสงอาทิตย์ก็ตั้ง

๑๑.๐๐ น. ล่วงไปแล้ว และยังไม่ทันไรพระอาทิตย์ก็ตก ที่เรียกว่า **เมื่องหมอกขาวเมาโหลง** นั้น คงจะเป็นด้วยเหตุนี้เอง ถึงว่าในขณะนี้เพิ่งจะล่วง ๑๗.๐๐ น. ยังไม่ทันจะค่ำ หมอกยังไม่ทันจะลง แต่แสงแดดก็อ่อน จนเห็นได้ว่า อีกไม่ช้าตะวันก็จะจมหลอย (จมดอย) ภูมิประเทศอันสงัดเงียบของเจ้าล่านในขณะนั้น ในบรรยากาศอย่างนั้น ทั้งเมื่อขึ้นกองหลอยสูงขึ้นไป ลมหัวดอยพัดมาเย็นยะเยือก ยิ่งทำให้รู้สึกอย่างที่เขาเรียกว่า**แหญว** คือมีทั้งหวาดทั้งวังเวง เหมือนกำลังเดินอยู่ในป่าใหญ่ไพรกว้างแต่ลำพัง มองไปทางด้านที่เป็นเนินจะเห็นแต่ **เผอไม่เผอตอก** เป็นสุมทุมพุ่มไม้คลุมอยู่ทั่วไป มองลงไปทางเชิงเนินจะเห็นแม่น้ำเมาอันว่างเปล่า ไม่มีเรือแพสัญจรไปมา คดเคี้ยวขนานไปกับทางหลวง ครั้นมองไปตามทุ่งนาริมแม่น้ำที่เป็นนาขั้นบันได ก็หาเห็นผู้คนแต่สักคนไม่ ทำให้รู้สึกว่าเจ้าล่านออกจะเป็นที่ลับลี้เปล่าเปลี่ยว แต่ถึงเจ้าล่านจะเป็นอย่างไร ข้าพเจ้าจะรู้สึกแหญวมากน้อยเพียงไร ข้าพเจ้าก็รีรอชักช้าอยู่ไม่ได้ ต้องรีบตามคนนำทางไป เพราะถึงอย่างไรไปด้วยกัน ๓ คน ก็ยังดีกว่าถูกปล่อยทิ้งไว้คนเดียว แต่ว่าคนนำทางทั้งสองนั้น ทั้งที่หาบสัมภาระอันหนักมิใช่น้อย ก็ยังขึ้นกองหลอยได้รวดเร็ว ถ้าไม่ทั้งวิ่งทั้งกระโดดตามไป แล้วคงจะไม่ทันเขาแน่ กว่าจะขึ้นมาถึงยอดได้ก็เหนื่อยจนใจสั่นขาสั่น เขาหันมาเห็นเข้าคงจะนึกออกว่าข้าพเจ้าไม่ชำนาญทางเท่าเขา จึงหยุดรออยู่และร้องถามมาได้ยินหางเสียงว่า **หม่อย**หา ข้าพเจ้าไม่เคยทราบความหมาย หรือได้ยินคำนี้มาก่อน จึงเดาเอาว่าเขาคงถามว่า เหนื่อยหรือ เพราะเห็นเขาแสดงท่าเห็นใจที่ข้าพเจ้าต้องเดินบ้างวิ่งบ้างตามเขามาจนทัน

เมื่อถึงบนกองหลอย ยิ่งเห็นบ้านเมืองของเจ้าล่านลี้ลับเหมือนเมืองลับแลยิ่งขึ้น เพราะทางที่ผ่านเข้าไปในหมู่บ้านนั้นตัดผ่านเนิน สองข้างทางจึงไม่เห็นอะไรอีก นอกจากดินแดงแข็งเป็นกำแพงอยู่สองข้าง มีกอไผ่ปกคลุมอยู่หนาแน่น ไม่แลเห็นบ้านเรือนผู้คนอยู่ที่ใด ตรงปากทางมีไม้ไผ่กั้นไว้บอกให้รู้ว่าไม่ใช่ทางสาธารณะ ล่วงคงไผ่ข้างทางเหล่านี้เข้าไป จึงเห็นสภาพอันเป็นบ้านเป็นเมืองของเจ้าล่านได้บ้าง เสียงเด็กที่วิ่งกันเกรียวกราวและเสียงผู้ใหญ่ที่เอ็ดตะโรห้ามเด็กนั้น ทำให้รู้ว่าเจ้าล่านมีชีวิต ไม่ใช่เมืองร้าง และความรู้สึก **แหญว**ทั้งหลายหายไปหมดสิ้น เมื่อได้เห็นสีหน้าอันยิ้มแย้มเบิกบาน ตลอดจนอาการต้อนรับของชาวเจ้าล่าน ซึ่งส่วนมากเป็นหญิงชรากับเด็ก แต่ละคนตื่นเต้นที่ได้เห็นคนแปลกหน้า จึงต่างพากันเข้ามาทักทายปราศรัยและไต่ถามเรื่องราวด้วยความอยากรู้ บางคนเข้ามาจับเนื้อจับตัวแล้วก็เลยช่วยถือกระเป๋าหนังสือที่ข้าพเจ้าถือมาเอง และสุดท้ายก็เลยเดินจูงมือไปกับข้าพเจ้าอย่างสนิทสนม เหมือนกับรู้จักเคยคุ้นมาแต่เล็กแต่น้อย ข้าพเจ้าเองก็พลอยรู้สึกเหมือนกลับมาเยี่ยมบ้าน มาพบปะคนเก่าแก่ที่สนิทคุ้นเคยอย่างญาติ นี่จะเป็นเพราะเหตุอะไร ข้าพเจ้าเองก็เหลือจะกำหนดได้ถูก จะเป็นเพราะ

ข้าพเจ้าเป็นคนไทย เขาเป็นคนไทย ข้าพเจ้าเป็นผู้หญิง เขาเป็นผู้หญิง ข้าพเจ้าพูดภาษากับเขาได้ และเขาพูดกับข้าพเจ้าพอเข้าใจกันได้ หรืออย่างไร แต่จะเป็นเพราะเหตุอะไรก็ตาม ข้าพเจ้าก็ถือว่าเป็นนิมิตดีที่จะทำให้ข้าพเจ้าได้อยู่เจ้าล่านด้วยความสุขสบายเหมือนบ้านตัวเอง

เจ้าล่าน

เดินกันมาพอสุดหนทาง ขบวนของเราก็ถึงที่หมาย คือบ้านขุนเจตฟ้า เจ้าเมียวซาแห่งเจ้าล่าน ผ่านรั้วไม้ไผ่เข้าไปก็แลเห็นเรือนไม้ขนาดใหญ่ใต้ถุนสูงอยู่ข้างหน้าไม่ไกลนัก ความใหญ่โตแน่นหนาของบ้านที่ปลูกด้วยไม้อย่างดีมีเสาไม่จิ๋ง (ไม้จริง) ต้นโต ๆ ตลอดจนผู้คนเป็นอันมากที่กรูเกรียวกันออกมาดูคนแปลกหน้านั้น บอกให้รู้ว่า ที่นี่ใช่บ้านเจ้าบ้านขุนแน่ คนนำทางพาขึ้นไปบนเรือน ผ่านมุขหน้าบ้านเข้าไปในห้องโถงใหญ่ ซึ่งคงจะจุคนได้เป็นเรือนร้อยเวลามีประชุมกัน ตามแบบบ้านเจ้านายทุกแห่งที่ผ่านมา ทั่วห้องอันโล่งกว้างนั้น สื่อ (ปูลาด) ไว้ด้วยเครื่องลาดทั้งเสื่อและพรม มีที่ผิงไฟทำด้วยหินครกรูปร่างเหมือนอ่างต้น ๆ ตั้งอยู่กลางห้อง เห็นแล้วรู้ได้ว่าอากาศที่เจ้าล่านคงจะหนาวจริง ทุกคนที่เห็นในขณะนั้นต่างก็สวมเสื้อหนาวสวมรองเท้ากันทั้งสิ้น แม้ผู้หญิงบางคนสวมเสื้อไทยแบบหญิงไทยเมาทั่ว ๆ ไป ก็มีเสื้อข้างในพอกไว้หลายชั้น หญิงชราหลายคนมีชายผ้าแลบออกมาจากตีนซีนดำ มองดูเหมือนสวมสนับเพลาอย่างละครไว้ข้างใน ซึ่งเมื่อขอเขาดูใกล้ ๆ แท้ที่จริงเป็นผ้าสีเหลี่ยมพันน่องไว้ให้อุ่น มีเชือกรัดให้อยู่กับที่

ข้าพเจ้าออกเสียใจที่เมื่อมาน้ำคำคราวที่แล้วไม่ได้มาแวะเจ้าล่าน จะได้มีโอกาสรู้จักมักคุ้นกับท่านเจ้าของบ้านเสียก่อน จะได้ไม่ต้องมานั่งคอยด้วยความอึดอัดใจ เป็นทุกข์กังวลว่าจะได้รับการต้อนรับด้วยดีเหมือนที่อื่นหรือไม่ เสียงคนนำถามคนในบ้าน ๒—๓ คน จับความได้ว่าเจ้าเมียวซาไม่อยู่บ้านออกไปข้างนอก แต่ว่าออกไปไหน จะกลับเมื่อไรนั้น ใครก็ไม่ทราบ คนหนึ่งรับอาสาจะไปตามมาให้ข้าพเจ้าจึงต้องนั่งคอยด้วยความไม่แน่ใจต่อไป นึกในใจว่า ไม่พอที่จะรีบร้อนมาโดยไม่บอกไม่เล่าเจ้าของบ้านเขาก่อนอย่างนี้เลย ยังนับว่าดีที่คนไทยเป็นคนช่างมักตื่นเต้นชอบของแปลกใหม่ จึงได้มีใครต่อใครมารุมล้อมชวนพูดชวนคุย พอให้คลายความอึดอัดไปได้บ้าง และไม่ช้าทุกคนก็ขยับเขยื้อน เพราะมีผู้หญิงของบ้านเข้ามาในห้อง ๔—๕ คน เสียงทักทายกันทำให้ข้าพเจ้าทราบได้ว่า แต่ละคนล้วนเป็นคนสำคัญของบ้านทั้งสิ้น

คนสูงอายุที่สุด ที่เด็ก ๆ เรียกกันว่า ย่า (ฟังคล้ายจะเป็น ยา) นั้น ข้าพเจ้าเข้าใจว่าต้องเป็นมารดาเจ้าเมียวซา เพราะคำ ย่า คงหมายอย่างนั้น แต่แท้จริงหาใช่ไม่ ด้วยมีผู้บอกว่า คือ

แม่นางขุน นางขุน ภรรยาเจ้าเมียวซาอยู่ในที่นั้นด้วย เป็นหญิงร่างเล็กบางอายุคงไม่ถึง ๓๐ หญิงที่หน้าตาเยาว์วัยที่สุด เป็นน้องสาวสุดท้องของเจ้าของบ้าน ส่วนที่ดูอาวุโสกว่าเพื่อนนั้นเรียกกันว่า **ปี้นางโหลง** ซึ่งข้าพเจ้าคิดเอาว่าต้องเป็นพี่สาวใหญ่ของเจ้าเมียวซา เพราะคำ **ปี้นาง** ในชานเหนือและชานใต้ หมายถึง พี่สาว แต่เมื่อฟังเขาแนะนำว่าเป็นภรรยาขุนมหา พี่ชายขุนเจตฟ้าก็เป็นอันว่า ปี้นางโหลง ของที่นี่หมายถึง พี่สะใภ้ใหญ่ หาใช่พี่สาวไม่ ข้าพเจ้าจึงต้องเริ่มต้นเรียนภาษาของเขาตั้งแต่บัดนี้ไปทีเดียว

ทุกคนที่ถือว่าตนเป็นเจ้าของบ้าน ต่างก็แสดงการคารวะและทักทายแขกตามวิธีของเขา คือ นั่งคุกเข่าแบบพับเบ็ดเอามือเท้าพื้นแล้วก้มหัว พลางกล่าวว่า **หยู่ลี่หยู่ข้า** (อยู่ดีอยู่คะ) ที่นี้ก็มาถึงคราวที่ข้าพเจ้าจะต้องแสดงคารวะและทักทายตอบเขาบ้าง ข้าพเจ้าควรจะคารวะแบบไหน คำทักทายของเขานั้นพอพูดทวนกลับไปได้ตามแบบที่เขาใช้กัน แต่ส่วนการคารวะแบบของเขานั้น นับเป็นของใหม่สำหรับข้าพเจ้า ข้าพเจ้ายังไม่เคยเห็นใครปฏิบัติเช่นนี้มาก่อน จะ**เอาเยี่ง** (เอาอย่าง) เขาเห็นจะไม่เข้าที จะคารวะด้วยการไหว้แบบไทย ๆ ของเรา ข้าพเจ้าก็ได้เห็นเองแล้วว่าไม่มีความหมายแก่เขาเลย เขาไม่เข้าใจว่าทำเพื่ออะไร ข้าพเจ้ายังจำสีหน้าตื่นๆ ขัน ๆ ของขุนปานหล้าได้ เมื่อเห็นข้าพเจ้ายกมือไหว้เมื่อตอนแนะนำให้รู้จักกัน แต่แม้กระนั้นข้าพเจ้าก็ไม่เห็นวิธีอื่นใดดีไปกว่าวิธีนั้นของเรา จึงเป็นอันต้องปล่อยให้เขาศึกษาเรื่องของข้าพเจ้าบ้าง ในขณะที่ข้าพเจ้ากำลังศึกษาเรื่องของเขาอยู่นี้

แต่ความรู้เรื่องเมืองบางกอกของเขาออกจะรุดหน้าเกินกว่าที่ข้าพเจ้าคาดหมายเป็นอันมาก ด้วยว่าในขณะที่เรากำลังนั่งจ้องหน้ากันต่างคนต่างนึกว่าจะพูดกันเรื่องอะไรดี ก็ได้มีชายผู้หนึ่งขึ้นมาบนบ้าน ท่าทางบอกให้รู้ว่าเป็นเจ้าของบ้าน ถ้าหากเจ้าตัวไม่แนะนำตัวเองขึ้นก่อนว่า คือขุนมหา พี่ชายเจ้าเมียวซา ข้าพเจ้าก็นึกว่าเจ้าของบ้านโดยแท้จริงมาถึงแล้ว ท่านผู้นี้อ่านจดหมายนำตัวของข้าพเจ้าจบแล้ว ก็ตอบแทนน้องชายได้ว่า ยินดีต้อนรับ จะอยู่นานสักเท่าไรก็ไม่ว่าเลย ได้ยินแล้วค่อยโล่งใจหายกังวลไปได้ แต่แล้วคำถามประโยคต่อไปที่ขุนมหาถามข้าพเจ้าเป็นภาษาอังกฤษ ก็กลับทำให้หัวใจหนักอึ้งลงไปอีก คำถามนั้นก็คือ อิทธิพลอเมริกันครอบงำเมืองไทยจริงไหมจึงนิยมอเมริกันไปหมด ข้าพเจ้าเองนึกไม่ถึงว่าจะถูกถามด้วยคำถามอย่างนี้ในที่ซึ่งห่างไกลบางกอกนับพันไมล์ แม้จะไม่ทราบว่าผู้ถามหมายความคำ "นิยมอเมริกัน" กว้างขวางไปถึงแค่ไหน แต่จากน้ำเสียงที่ถามนั้นพอรู้ได้ว่าเป็นเรื่องไม่สู้ดี ข้าพเจ้าเองไม่ทราบว่าเขาหมายถึงเสื้อผ้าหรืออะไร จะตอบแทนผู้อื่นก็ไม่ได้ จึงตอบตามความคิดตัวเอง ถามเขาว่าเขาหมายเพียงไหนเล่า

ถ้าหมายเพียงแค่อยู่บ้านดี ๆ มีห้องน้ำอยู่ในห้องนอนด้วยแล้วข้าพเจ้าก็นิยม ที่พูดอย่างนี้เพราะใจกำลังหวนนึกไปถึง **คานแขก** (ห้องแขกพัก) อันผาสุกของหอเจ้าฟ้าเมืองไหย มองดูรอบตัวแล้วที่บ้านนี้เห็นจะไม่เป็นอย่างนั้น นึกถึงเรื่องห้องน้ำแล้วข้าพเจ้าต้องแอบถอนใจ เพราะไม่เห็นใครในที่นี้ (หรือแม้ที่อื่น) จะแสดงความไยดีว่า ห้องน้ำห้องส้วมนั้นจำเป็นแก่มนุษย์ผู้หญิงอย่างไรบ้าง

มาถึงตรงนี้ผู้ถามยอมยุติเรื่องลง คงจะเพื่อรักษามารยาทเจ้าของบ้าน แต่ความคิดของข้าพเจ้ายังไม่ยอมยุติลงง่าย ๆ ยังคงนึกไปถึงขุนโองข่องเมืองนาย ที่เกรงนักเกรงหนาว่าหนังสืออเมริกันจะมาทำให้เด็กของเขาเสีย จึงน่ารู้นักว่าเหตุใดความคิดไม่นิยมอเมริกันของชาวไทยใหญ่จึงดำเนินอยู่ตลอดมา คนอเมริกันมาทำอะไรไว้ที่นี่หรืออย่างไร เขาจึงเห็นว่าการนิยมอเมริกันเป็นเรื่องเสียหาย และที่น่าคิดอย่างยิ่งก็คือ เขานึกอย่างไรจึงได้ถามคำถามนี้แก่ข้าพเจ้าในทันทีที่เห็นหน้า หรือว่าข้าพเจ้าพกเอาความนิยมอเมริกันไว้มากมายในเสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย เครื่องใช้สอย ถ้าหากขุนมหาเห็นการไม่ได้ไว้ผมมวย ไม่ได้สวมเสื้อเป็นแบบใดแบบเดียว หรือการไม่ได้นุ่งซิ่นกรอมส้นอย่างผู้หญิงของเขาเป็นการนิยมอเมริกันแล้ว ข้าพเจ้าก็คงจะพำนักอยู่กับเขาได้ยาก เพราะถึงอย่างไรเขาก็คงไม่วายรังเกียจและรำคาญที่ต้องเห็นสิ่งที่เขาไม่ชอบอยู่ตลอดเวลาเป็นเวลาหลาย ๆ อาทิตย์ และถ้าเช่นนั้นข้าพเจ้าควรจะทำอย่างไรดี

ความคิดนั้นรบกวนข้าพเจ้าอยู่จนกระทั่งขุนเจตฟ้ามาถึงเรือน คนไปตามเจ้าเมียวซาคงจะรายงานมาเรียบร้อยแล้วว่า ข้าพเจ้าเป็นใคร มาทำไม ดังนั้นเมื่อขุนเจตฟ้าทักทายข้าพเจ้าเสร็จยังไม่ทันจะนั่ง จึงได้ออกคำสั่งมากมายหลายประการ ซึ่งได้ทำให้เกิดการขยับเขยื้อนขึ้นในกลุ่มผู้หญิง คือพวกหนึ่งไปดูแลจัดที่นอนเครื่องนอน อีกพวกหนึ่งไปดูเรื่องอาหาร ส่วนพวกที่สามไปจัดเครื่องใช้ไว้ในห้องน้ำ ในระหว่างที่ผู้จัดยังไม่กลับมาแจ้งผล ทั้งขุนมหาและขุนเจตฟ้าต่างก็ช่วยกันชวนสนทนาในฐานะเจ้าของบ้าน ขุนมหาคงจะมีความรู้ในเรื่องภาษาของตนเป็นอย่างดี เมื่อข้าพเจ้าหยิบยกคำที่เสียกอสะล่ะติด ตอบไม่ได้ ทั้งยังสันนิษฐานว่าจะเป็น **กว๊าม-หน้าห้อง** (ภาษาทางเหนือ) ขึ้นมาถามก็ได้ให้วินิจฉัยหลายแง่หลายมุมชวนให้เห็นจริงตาม ข้าพเจ้าก็เลยได้เพลินอยู่กับเรื่องภาษานี้ จนลืมไปว่าเมื่อครู่ก่อนนี้เอง ยังขัดเคืองขุนมหาไม่หายที่ตั้งคำถามอันไม่น่าจะถาม เพราะถามแล้ว ก็หาได้เกิดคุณประโยชน์แก่ผู้ถามแต่อย่างใดไม่ แต่เมื่อสนทนาปราศรัยกันไปนาน ๆ ข้าพเจ้าจึงทราบได้ว่า ที่ขุนมหาตั้งคำถามขึ้นมาถามนั้น แท้ที่จริงไม่ได้มีจุดประสงค์อย่างไรหรอก เพียงแต่หาเรื่องมาชวนพูดชวนคุยในฐานที่เพิ่งเคยรู้จักกันเท่านั้นเอง ถ้ารู้อย่างนี้เสียแต่แรก ก็จะได้ไม่ไปถือเป็นเรื่องต้องคิดให้เสียเวลา เปลืองสมอง

แต่ถึงแม้ข้าพเจ้าจะลืมความขุ่นใจไปเพราะกำลังสนุกเรื่องภาษาอยู่อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าก็ลืมไม่ได้ เพราะร่างกายเตือนอยู่ตลอดเวลาว่า อาหารกลางวันที่กินมาจากก๊ดขายนั้น บัดนี้ไม่มีเหลืออยู่เลยแล้ว กับทั้งข้าพเจ้าต้องออกเดินทางแต่เช้าตรู่ ตั้งแต่บัดนั้นจนบัดนี้ ข้าพเจ้ายังไม่มีโอกาสทำให้สรีระสำราญขึ้นแต่อย่างใดเลย ฉะนั้นเมื่อฝ่ายจัดการต้อนรับมารายงานว่าทุกอย่างเรียบร้อยแล้ว ข้าพเจ้าจึงต้องรีบขอตัวไปอาบน้ำ จัดข้าวของ ตลอดจนเครื่องนอนให้เรียบร้อย เพื่อว่าเมื่อเสร็จธุระเรื่องอาหารเย็นแล้วจะได้ปลีกตัวมาพักผ่อนได้โดยสะดวก แต่ว่าห้องโถงด้านหลังที่จัดเป็นห้องนอนของข้าพเจ้านั้นช่างโล่งแจ้ง ใครต่อใครก็เข้าออกได้ ดังนั้นเมื่อข้าพเจ้าขอตัวมาจัดที่หลับที่นอน หมายใจจะได้ผลัดเสื้อผ้าลงไปอาบน้ำด้วย ก็เลยทำไม่ได้ดังคิด เพราะคนทั้งหลายที่นั่งกันอยู่ในห้องโถงข้างนอก ได้พากันเคลื่อนย้ายเข้ามาชุมนุมกันในห้องโถงข้างใน บ้างก็จับกลุ่มคุยกันเอง บ้างก็เข้ามาขอชมเสื้อผ้าเครื่องใช้ของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจึงจำต้องปล่อยให้เขาเลือกชมเอาตามใจ ฉวยได้เครื่องใช้ในการอาบน้ำครบถ้วนแล้ว ก็รีบตามแม่ไหมคำสาวใช้หน้ากลมแป้นแก้มแดงใสนั้นไปยังห้องน้ำ

แต่ห้องน้ำนั้นก็ช่างกระไรเลย ถึงจะปลูกเป็นโรงใหญ่อยู่หน้าครัว มีฝากั้นถึง ๓ ด้าน มีประตู ๒ ประตู แต่ว่าแต่ละประตูปิดไม่ได้เลย ภายในมีอ่างเหม่ผิลาด* ขนาดใหญ่สูงท่วมหัวคน ขังน้ำห้วยที่เจ้าของทำท่อต่อมาจากน้ำพุที่เชิงเขา แม้น้ำที่ขังไว้ในอ่างซีเมนต์นั้นจะเย็นเฉียบจับหัวใจ ทั้งอากาศในยามโพล้เพล้นั้นจะเยือกไปตลอดขั้วไขสันหลัง ข้าพเจ้าก็ยังยินดีที่เจ้าของบ้านเชิญให้มาอาบน้ำ และมีน้ำให้อาบได้อย่างสบายไม่กลัวหมด ถ้าหากห้องน้ำจะมิดชิดกว่านี้สักหน่อยอย่างดีเพียงให้ประตูปิดเข้าได้ตามที่ควรแล้ว คนบางกอกคงจะอาบน้ำให้ได้แรงใจ โดยไม่ต้องกลัวปอดบวมตายอย่างคนที่นี่เขากลัวกันเลยทีเดียว

แต่ถึงกระนั้นก็ตาม ข้าพเจ้าจะเถลไถลอาบให้นานกว่านี้ไม่ได้ เพราะมองออกไปจากห้องน้ำเห็นผู้คนกำลังยกแบกอาหารและเครื่องใช้ออกจากครัวขึ้นไปบนเรือน แสดงว่าถ้าข้าพเจ้าอาบน้ำแต่งตัวเสร็จเมื่อไร เป็นต้องร่วมรับประทานอาหารกับเขาทันที เวลาค่ำมืดอย่างนี้ไม่ว่าใครต่างก็คงจะหิวด้วยกันทั้งนั้น เพราะโดยธรรมดา บ้านไทยที่ไม่ใช้ธรรมเนียมฝรั่ง มักจะรับประทานอาหารเย็นระหว่าง ๑๗.๐๐–๑๘.๐๐ น. ข้าพเจ้าเองก็ยังรู้สึกต้องไหม้ไส้เหลิด** อย่างเหลือเกิน จึงไม่ควรให้ผู้ใดรอนาน ดังนั้นเมื่อข้าพเจ้าเสร็จธุระเรื่องส่วนตัวแล้วจึงรีบไปยังผืนข้าวผืนผักที่เขาตั้งไว้ให้ ก็เห็นว่าผู้ที่กำลังรอร่วมรับประทานกับข้าพเจ้ามีอยู่ ๓ คน คือขุน-

*เหม่ผิลาด (เหม่ คำพม่า แปลว่า ดิน ผิลาด หมายถึง ของต่างประเทศ) ดินต่างประเทศ คือ ซีเมนต์

*ต้องไหม้ไส้เหลิด คือ หิว (=ท้องไหม้ไส้เดือด แปลตามตัวว่า ท้องร้อนไส้ร้อน)

เจตพ้า ขุนมหาและคุณย่า เป็นอันกำลังเหมาะที่จะรับประทานอาหารตามระเบียบของบ้านเจ้าเมียวซา เพราะที่นั่งและเครื่องใช้จำกัดพอดีสี่ ผู้รับประทานต้องนั่งกินกับพื้นมีผืน (ทำด้วยไม้ไผ่สานทารักแบบเครื่องเขิน รูปร่างเหมือนถาดมีขาตั้งแบบโตก หรือบ้านของชาวอาหม)

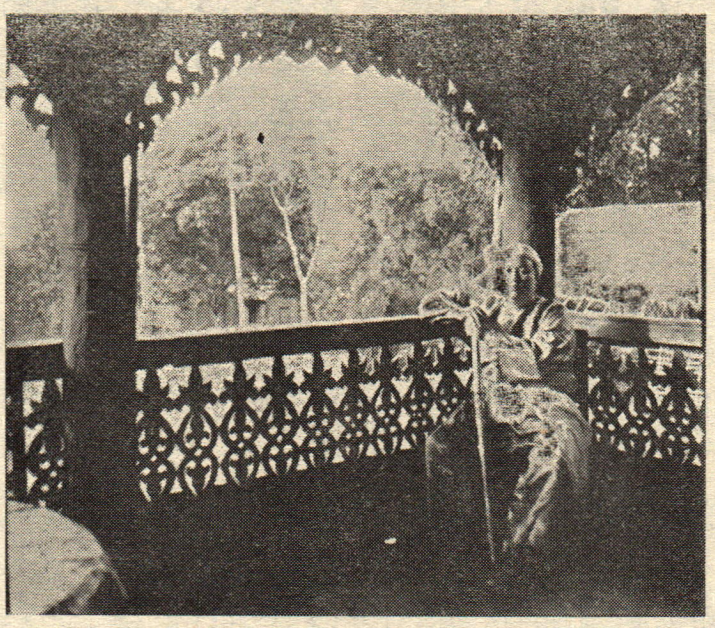

ภาพขุนเจตพ้า แต่งเครื่องเจ้าเมียวซา ถ่ายที่หน้าเรือนใหญ่

ขนาดใหญ่ ใส่กับข้าวตั้งไว้ข้างหน้า และมีผืนเล็กขนาดพอวางจานข้าวได้ ตั้งไว้ข้าง ๆ ผืนข้าวนี้จะใส่ข้าวมาให้พอกินได้คนหนึ่งหรือสองคน ผู้กินใช้ถู่ (ตะเกียบ) แบ่งข้าวมาใส่ถ้วยกลมของตน ที่จริงการใช้ ผืน กับ ถู่ ออกจะเป็นเรื่องคนละเรื่องที่ไปด้วยกันยาก ยิ่งกับข้าพเจ้าแล้ว ถู่ไม่แสดงความเป็นมิตรด้วยเสียเลย และในขณะที่ทุกคนกำลังเอร็ดอร่อยอยู่กับอาหารนั้น ข้าพเจ้าก็ต้องทุลักทุเลอยู่กับการใช้ตะเกียบพุ้ยข้าวให้เข้าปาก แม้ว่าจะอ้าปากกว้างสักเพียงใด ข้าพเจ้าก็ยังรู้สึกว่าปากถ้วยกว้างเกินไปกว่าที่จะทำให้ตะเกียบเขี่ยข้าวเข้าปากโดยเรียบร้อยอย่างผู้อื่นได้ คุณย่าเห็นแล้วคงจะเวทนาทนดูต่อไปไม่ได้ ต้องออกปากอนุญาตให้ข้าพเจ้าใช้ช้อนได้ ข้าพเจ้าจึงได้มีโอกาสชื่นชมกับอาหารไตเมามื้อแรกนี้ได้อย่างเต็มที่ จะเป็นด้วยความหิว หรือด้วยอากาศหรือด้วยข้าพเจ้าชอบรสอาหารอย่างนี้ อย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกว่า **ผักไตเจ้ล่าน** (กับข้าวไทยเจ้ล่าน) **หวานจ้ะ** (อร่อยล้ำ) ไม่มีที่ไหนสู้ ที่สำคัญเห็นจะเป็นเพราะเขาไม่นิยมใส่ถั่วเน่าในอาหารทุกประเภทอย่างชาวไทยใหญ่ในรัฐชานเหนือชานใต้ ที่นั่นถั่วเน่าจะมีปรากฏในอาหารนานาชนิดทั้งแกง ทั้งผัด และยำ และนอกจากเขาจะชอบกับข้าวที่มีกลิ่นและรสถั่วเน่าแล้ว บางคนยังชอบให้ใส่ถั่วเน่าชนิดที่มีกลิ่นแรง ๆ อีกด้วย ดังเช่นที่เจ้าฟ้าเมืองไทยโปรดเสวยถั่วเน่าชนิดนี้ยิ่งนัก ยิ่งเหม็นตู่ (เหม็นอย่างถั่วบูด ๆ) เท่าไรยิ่งโปรดเท่านั้น แต่ก็ใช่ว่าคนเจ้ล่านจะ

เครื่องกินของชาวไตเมา มีผืนใหญ่ใส่กับข้าวกับผืนเล็กวางจานข้าว
เตาที่ใส่ไฟผิงตั้งอยู่ใกล้ ๆ กับก๊อกถ่ม (กระโถน)

ไม่กินถั่วเน่าเสียเลย เขานิยมกินจำเพาะถั่วเน่าที่ปรุงรสพิเศษ นำมาปิ้งไฟแล้วบดละเอียด เป็นอาหารพิเศษคลุกกับข้าว หรือกินแกมกับอาหารตามชอบของแต่ละคน และถั่วเน่าชนิดที่ปรุงรสด้วยพริก ขิง ประกอบกับเครื่องปรุงอย่างอื่นอีก ที่มีชื่อเสียงถึงกับส่งไปขายทั่วรัฐชานนั้น นอกจากที่เชียงตุงแล้ว ก็มีแต่ที่น้ำคำและเจ้ล่าน บ้านของไตเมานี้เท่านั้น

"แขกมาถึงเรือนชานต้องต้อนรับ" ช่างเป็นคติที่เจ้าของบ้านไทยทุกแห่งที่ข้าพเจ้าได้พบมา ยึดมั่นและถือเป็นเรื่องสำคัญยิ่งนัก แขกจะต้องได้อยู่ดี กินดี นอนอุ่น เพราะฉะนั้นเมื่อพ้นเรื่องอาหารดี กินอร่อยมาแล้ว ก็มาถึงเรื่องนอน แม้ข้าพเจ้าจะมีเครื่องนอนที่สมาคมวรรณคดีชานมอบให้มาครบทั้ง ฟูก หมอน มุ้ง และผ้านวมแล้วก็ตาม ท่านเจ้าของบ้านก็ยังเห็นจำเป็นที่จะต้องมีที่นอนอันใหญ่ และผ้าห่มนวมหนาหนักให้อีกชุดหนึ่ง เพื่อจะได้นอนอุ่น พอทนความ**กั๊ด** (หนาว) ของเจ้ล่านได้ และข้าพเจ้าออกจะเห็นจริงที่ว่าคำ **กั๊ด** ของภาษาไทยใหญ่ที่หมายว่าหนาวอากาศนั้นตรงกับคำ **กัด*** ของเรา เพราะอากาศตอนเช้ามืดที่เจ้ล่านที่เย็นชื้นด้วยหมอกและน้ำค้างลงหนักนั้น มันเย็นเยือกแทบว่าจะกัดกินเข้าไปถึงกระดูกทีเดียว หากไม่ได้ผ้าห่มนวม ๒ ผืนนั้นแล้ว เห็นจะสู้หนาวที่เจ้ล่านไม่ไหว แม้กระนั้นเมื่อลงจากเรือนมาข้างล่าง ถูกลมหนาวปะทะมาทันทีทันใด ข้าพเจ้าก็มีอาการถึงกับน้ำมูกไหล ต้องนับเป็นพระเดชพระคุณของเจ้าของบ้านท่านอีก ที่บันดาลให้มีน้ำร้อนอาบในตอนเช้า มีไฟให้ผิงที่เตาผิงกลางห้องโถงแล้วก็มีกาแฟร้อนหอมกรุ่นกับขนมปังเนยแยมให้รับประทานเป็นอาหารเช้าที่ข้างเตาผิงนั้น และข้าพเจ้าก็ได้นั่งทำงานอย่างผาสุกสะดวกสบายอยู่ใกล้เตาผิงนั้นไปจนกว่าจะได้เห็นแสงอาทิตย์ คือราว ๑๑.๐๐ น. รับประทานข้าวงายที่ตรงนั้นแล้วจึงไปเรียนหนังสือ

ค่ำลงมาก็ที่รอบเตาผิงนั่นอีกแหละที่เป็นที่สำราญ ทั้งแก่ตัวข้าพเจ้าเองและคนอื่น ๆ ที่นอกจากจะมา **อ่อมไฟ้** (ผิงไฟ) ให้อุ่นก่อนแยกกันไปนอนแล้วก็ยังได้พบปะสมาชิกของบ้านทั่วกัน บางทีก็มีแขกอื่นไปมาหาสู่ ได้แลกเปลี่ยน **ข่าวเจ้า** (ข่าวคราว) กันบ้าง ได้สรวลเสเฮฮากันบ้าง ได้สูบบุหรี่กินน้ำร้อน น้ำชากันไปบ้าง ก็นับว่าเป็นสุขที่สุดแล้วสำหรับชีวิตชนบทเจ้ล่าน ข้าพเจ้าเองก็ได้ใช้ชีวิตอันผาสุกเช่นเดียวกันนี้ตลอดเวลา ๗ สัปดาห์ที่อยู่ที่นั่น เมื่อระลึกนึกถึงเจ้ล่านคราวใด จึงอดจะนึกถึงบรรยากาศอันน่าเป็นสุขอย่างนั้นไม่ได้ และดูเหมือนจะไม่มีความสุขใดของคนไทยยิ่งไปกว่าการที่ได้ **เอาโหม่ติ๋นมกเต้าอุบกั๋น** คือเอาหัวแม่เท้าหมกขี้เถ้าคุยกัน หมายความว่า คุยกันเสียจนเท้าแหย่ไปในถ่านเถ้าก็ไม่รู้สึก เมื่อเลิกคุยแล้วก็แล้วกันไป ไม่มีอะไรเกิดขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม การคุยของเขาเป็นประโยชน์แก่ข้าพเจ้าเหลือหลาย ข้าพเจ้าเรียนรู้

*คำ กัด ของเรา ภาษาไทยใหญ่ใช้ **คบ** (ขบ) ภาษาคำตี่ ใช้ **กาบ**

อะไรหลายสิ่งหลายอย่างโดยเฉพาะเรื่องภาษา จากการสนทนาของเขาเหล่านั้น เพราะในการเรียนภาษา การฟังเขาพูดกันเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง แม้เวลาเขาพูดกับข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจะฟังเขาเข้าใจ แต่เวลาเขาพูดกันเอง ไม่ใช่ง่ายเลยที่จะฟังให้เข้าใจตลอดทุกแง่ทุกมุม

ที่จริงข้าพเจ้าก็อยากเหลือเกินที่จะให้เขาถือข้าพเจ้าเป็นบุคคลในครอบครัว ไม่ใช่แขก เพื่อข้าพเจ้าจะได้เคลื่อนไหวสะดวกขึ้น หาโอกาสที่จะสนิทสนมกับคนในครอบครัวได้มากขึ้น ข้าพเจ้าจะได้เรียนภาษากับเขาเหล่านั้นให้ได้มากที่สุดที่จะมากได้ แต่ว่าขุนเจตฟ้าคงจะสั่งไว้หรืออย่างไร คนในบ้านจึงถือคำสั่งอย่างเคร่งครัด ไม่ยอมเลยที่จะให้ข้าพเจ้าทำได้อย่างใจ เป็นต้นว่า ข้าพเจ้าขอเข้าไปกินอาหารในครัวร่วมกับคนอื่นๆ ตามธรรมดาบ้านใหญ่ๆ อย่างนี้ ครัวมักจะสร้างใหญ่โต แบ่งส่วนหนึ่งสำหรับทำกับข้าว และอีกส่วนหนึ่งตั้งโต๊ะอาหาร การเสิฟอาหาร จากเตามาสู่โต๊ะอาหาร จึงง่ายและสะดวก ผู้กินก็ได้กินอาหารร้อนๆ พร้อมหน้าพร้อมตากันทั้งเด็กผู้ใหญ่ ผู้ชายผู้หญิง แต่ว่าไม่มีใครอนุญาตให้ข้าพเจ้ามาร่วมวงกับเขาเลย ปี้นางโหลงว่าคนกินกันมากๆ **ซุกซักยุ่งยั่ง** (ยุ่ง) ขอให้กินบนเรือนต่อไปโดยไม่ต้องรู้สึก **อ้ะหน่า** (เกรงใจ) แต่จะไม่ให้ข้าพเจ้ารู้สึกอ้ะหน่าอย่างไรได้ ในเมื่อเช้าขึ้น ปี้นางโหลงผู้ตื่นเช้ากว่าคนอื่นจะเป็นผู้นำกาแฟมาให้ และถึงเวลา**เข้างาย เข้าค่ำ** (ข้าวเย็น) ก็จะต้องมีคนอีกหลายคน ขนอาหารและเครื่องใช้มาตั้งให้กิน ทั้งยังจะต้องหาคนมานั่งกินเป็นเพื่อนด้วย อย่างน้อยก็คนหนึ่ง ส่วนมากมักเวียนกันไป เป็นนางขุน ภรรยาขุนเจตฟ้าบ้าง ปี้นางโหลงบ้าง คุณย่าบ้าง คุณย่าออกจะเป็นคนว่างกว่าใครๆ จึงมักจะมากินด้วยเป็นประจำ ที่จริงข้าพเจ้าก็พอใจที่จะได้กินอาหารกับฝ่ายสตรีเหล่านี้ เพราะเมื่อไม่มีใครยอมให้เข้าไปในครัว ย่อมหาโอกาสได้ยากที่จะเห็นเขาทำกับข้าว และเมื่อมีกับข้าวไตเมาหลายอย่างที่รสชาติแปลก ถูกปากถูกใจ ข้าพเจ้าก็น่าจะได้รู้ไว้บ้าง อย่างน้อยก็ได้รู้ว่าเขาเรียกว่าอะไร ปรุงด้วยอะไร อย่างไร นอกจากนี้ก็ยังเป็นโอกาสให้ได้มีเรื่องสนทนากันบ้างในระหว่างกินอาหาร แต่ว่าคุณย่าช่างเป็นคนพูดน้อยเสียจริง การมากินอาหารเป็นเพื่อน จึงมีความหมายเพียงมานั่ง และกินอาหารเท่านั้น ไม่ว่าข้าพเจ้าจะชวนพูดชวนคุยด้วยเรื่องใดมักได้ผลเท่ากัน คือไม่สู้จะได้คำตอบนัก ยิ่งชี้ชวนถามถึงเรื่องอาหารว่าเรียกว่าอะไร ปรุงอย่างไร คุณย่าคงจะไม่ถูกใจหรืออย่างไรก็ไม่ทราบ มักจะตัดบทเสียด้วยคำว่า "อ่ำฮู่ข้า" (ไม่รู้ค่ะ) ทุกครั้งไป จนข้าพเจ้าเองก็หมดปัญญาจะพูดต่อไป ได้แต่นึกในใจว่า คุณย่าคงจะทำกับข้าวไม่เป็น ถามถึงเรื่องกับข้าวถึงได้ตอบอย่างนั้นทุกที

ถ้าวันใด ปี้นางโหลงว่างธุระการงาน มารับประทานด้วย ก็นับว่าบรรยากาศค่อยครึกครื้นขึ้น เพราะปี้นางโหลง (ที่จริงเขาเรียกกันว่า **ปี้ล้างโหลง** คนที่นี่ออกเสียง น เป็น ล

แทบทุกคน คือ นั่ง เป็น ลั่ง นอน เป็น ล้อน ฯลฯ) แม้จะไม่ใช่คนช่างพูดนัก แต่ก็ยังมีเรื่องจะพูดได้มากกว่า ยิ่งถามเรื่องกับข้าวที่เธอสันทัด เพราะต้องรับหน้าที่ดูแลเรื่องอาหารการครัวอยู่ ยิ่งมีเรื่องคุยกันได้ยืดยาว พ้นเวลาอาหารแล้วยังคิดอยากจะคุยกันต่อไปอีก นับเป็นที่สบอัธยาศัยกันอย่างยิ่ง จนถึงกับเธอชวนข้าพเจ้าไปเที่ยวชมที่ต่าง ๆ ของเจ้าล่าน และบริเวณใกล้เคียง และสุดท้ายก็ชวนไปเที่ยวบ้านเธอ ซึ่งอยู่ไม่ห่างจากหอเจ้าเมียวซาเท่าใดนัก ได้พบปะบิดามารดาของเธอแล้ว จึงเห็นได้ว่าคงจะเพราะได้รับการอบรมจากตระกูลดี เธอจึงเก่ง **กานหน้าเฮิน** (การบ้านการเรือน) ทั้งอัธยาศัยใจคอก็ดี กิริยาวาจาเรียบร้อยสมกับผิวพรรณอันขาวสะอาด และหน้าตาสวยงามของเธอ ปี้นางโหลงร่างสูงใหญ่เหมือนหญิงไตเมาทั่ว ๆ ไป อายุก็เห็นจะไม่เกิน ๓๕ ข้าพเจ้ามาที่นี่จึงได้มาเป็นปี้สาวโหลงเช่นเคยอีก แต่ว่าอยู่ไป ๆ คนที่หอพากันเห็นเข้าที่ที่จะเรียกตามเด็ก ๆ จึงเรียกข้าพเจ้าจนเป็นที่รู้จักกันทั่วว่า **บ้าเสี่ยมะ** แปลตรง ๆ ก็คือ คุณบ้าครู

ชื่อและเครือญาติ

เสี่ยทุนจ่อ จ๊อบ้อเม่เห้อ-อ อยู่จ๊องห้องจ๊อ ส่างโอ๊ ลงจ๊องมา หมุนเจ้าห้ออจ๊อ คำแหลง เท่ามาแฮ้นหลู่ เป็นห้อง คิ้งหลอย คิ้งจ๊อง คิ้งหลอยจ๊อง.....

นี่ว่าด้วยเรื่องชื่อของครูข้าพเจ้า ที่ขุนมหากับขุนเจตฟ้าหามาให้ แต่ละคนต่างเรียกชื่อครูกันไปคนละอย่าง จนข้าพเจ้าอดงงไม่ได้ว่า เป็นชื่อคนกี่คนแน่ เพราะฉะนั้นก่อนจะเริ่มเรียนเรื่องอื่นใด ข้าพเจ้าต้องขออนุญาตถามชื่อครูดูก่อนว่าชื่ออะไร จะให้เรียกอย่างไรตามที่เป็นที่รู้จักกันทั่ว ครูก็อธิบายให้ฟังว่า คนอายุมาก ๆ อย่างครูมักมีชื่อหลายชื่อ ข้าพเจ้าจะเรียก **เสี่ยทุนจ่อ** ก็ได้ ชื่อนี้เป็นชื่อจริงที่พ่อแม่ตั้ง แต่ถ้าจะเรียกตามทางศาสนาในฐานที่บวชเณรมาแล้วก็เรียกชื่อเมื่ออยู่วัดได้ว่า **ส่างโอ๊** ครั้นสึกจากวัดมา พระท่านตั้งชื่อให้ใหม่ว่า **คำแหลง** ครั้นอายุมากเข้าทำหน้าที่เกี่ยวกับการบุญการทาน คนก็เลยพากันเรียกว่า **คิ้งจ๊อง** (คุณตาที่วัด) ก็มี **คิ้งหลอย** (เห็นจะหมายว่าคุณตาที่อยู่บนดอย) ก็มี หรือที่เรียกเต็มที่เลยว่า **คิ้งหลอยจ๊อง** ก็มี ทราบดังนั้น ข้าพเจ้าเห็นควรจะเรียกชื่อใดชื่อหนึ่งดังกล่าวแล้วนั้น เพราะครูออกจะชรามากแล้ว คนที่เรียกจึงควรเรียกด้วยความยกย่องนับถือ ข้าพเจ้าจึงเลือกใช้คำ **คิ้งจ๊อง** บางทีก็ **คิ้งจ๊องโหลง** (คุณตาวัดใหญ่)

ที่นี่ใช้คำ คิ้ง เรียกผู้ชายที่สูงอายุ และน่านับถือผิดกับที่บางแห่งทางชานใต้ ที่ใช้เรียกคนไม่รู้จักว่า **คิ้งนั่น คิ้งไน่** อย่างที่เราเรียก ตานั่น ตานี่ ในเจ้าล่านยังมี **คิ้งพ้าโหลง** อีกผู้หนึ่งซึ่ง

มีผู้เรียกเช่นนี้ก็เพราะเป็นที่นับถือของคนที่นี่ ด้วยว่าเคยเป็นอำมาตย์ผู้ใหญ่อยู่ในบ้านเมืองของพวกไตเหนือในยูนาน แต่คำคำเดียวกัน อาจจะใช้ต่างกันไปในถิ่นต่าง ๆ ได้ คำ **คิ้ง** นี้ก็เช่นเดียวกัน คนที่อยู่นอกบริเวณทุ่งเมาใช้ **คิ้ง** หรือ **คิ้งเจ้า** หมายถึง ปู่ หรือ ตา ได้ แต่พวกที่อยู่ในบริเวณน้ำเมาใช้คำอื่นแทนเป็น **หลงเจ้า** กับ **ออกเจ้า** (ปู่ ตา ย่า ยาย) ดูเหมือนจะมีแต่สามีภรรยาผู้สูงอายุเท่านั้นที่จะเรียกกันและกันว่า **คิ้งเฮ้า ออกเฮ้า** (คิ้งเฮ้า—ภรรยาเรียกสามี ออกเฮ้า—สามีเรียกภรรยา) หรือเรียก **ปู่เฮ้า ปู่พะก่า** กับ **ออกเฮ้า ออกพะก่า** (พะก่า หมายถึง มัคทายก) คำ **คิ้ง** กับ **ปู่** มักใช้สับที่กันในบางที่ บางตำบล และคำที่เรียกอย่างนี้ออกจะเป็นคำเฉพาะบุคคล บางคนอาจจะใช้อย่างนี้ บางคนอาจไม่ใช้ก็ได้ ข้าพเจ้าจึงอดแปลกใจไม่ได้ว่า คำปู่ทวด ย่าทวด ที่เจ้าล่านใช้ว่า **คิ้งหม่อน** กับ **ออกหม่อน** นั้น ที่น้ำคำซึ่งเป็นถิ่นไตเมาอีกแห่งหนึ่ง ไกลกัน ๑๒ ไมล์เท่านั้น กลับใช้ว่า **หลงเหลน ย่าเหลน** ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าผู้บอกจะบอกข้าพเจ้าถูกหรือเปล่า และข้าพเจ้าเองจะเข้าใจถูกหรือเปล่าด้วย

แต่ถึงอย่างไร คำเดียวกันอาจหมายต่างกันไปได้แน่ นอกจากที่กล่าวแล้ว ก็มีคำ **ปู่** และ **ย่า** ซึ่งที่อื่นใช้หมายอย่างเดียวกับเรา คำ **ปู่เฮ็ดม้า ย่าเฮ็ดไว่** ควรจะแปลว่า แบบแผนที่ปู่ทำมา ย่าทำไว้ แต่แล้ว คุณย่า ที่ข้าพเจ้ากล่าวถึงนั้น กลับหาใช่มารดาเจ้าเมียวซาไม่ กลายเป็นมารดานางขุนผู้ภรรยาไป ซึ่งถ้าใช้ภาษาชานใต้ เด็ก ๆ จะต้องเรียกคุณย่าว่า **น้าย** หรือ **เม่น้าย** ที่แปลว่ายาย แทนคำว่า **ย่า** ส่วนคำ **น้าย** ก็มีใช้ที่นี่เหมือนกัน แต่คู่มากับคำปู่ย่าเป็น **ปู่น้ายย่าน้าย** และในบ้านนี้จะมีผู้ใช้คำ **ย่าน้าย** ได้เพียงผู้เดียว คือ เจ้าเมียวซา ที่เป็นลูกเขยอาจจะเรียกคุณย่า ผู้เป็นแม่ยายว่า ย่าน้าย ได้ แต่ข้าพเจ้าก็เพียงแต่ได้รับคำบอกเล่ามา ยังไม่เคยได้ยินเรียกกับหูสักครั้งเดียว

ส่วนคำที่ความหมายต่างกันไปอีกนั้นเห็นจะเป็นคำ **ปี้นาง** ที่แปลว่า พี่สะใภ้ แทนจะแปลว่าพี่สาว และคำ **จ๊าย** ที่นางมย้าเต็ง เมืองนายใช้เรียกน้องชาย น้องสามี และเด็กในบ้านที่อ่อนกว่าตน มีความหมายว่า น้องชาย ได้กลับกลายมาหมายถึง **พี่ชาย** ในภาษาไตเมา เช่นขุนเจตฟ้าเรียกพี่ชายว่า **จ๊ายขุนมหา** ถ้าไม่ทราบมาก่อนว่า ใครเป็นพี่ ใครเป็นน้องก็คงจะลำดับไม่ถูก เพราะตามธรรมดาเขามักไม่ค่อยเรียกชื่อกำกับ อาจใช้เพียง จ๊าย เท่านั้น แต่ถ้าเป็นเขยหรือสะใภ้แล้ว เขามักต้องกำกับคำ **โขย** (เขย) หรือ **เป้อ-อ** ไว้ด้วย เช่น สามีของน้า เรียก **อู้โขย** พี่เขยเรียก **ปี้โขย** และน้องสะใภ้เรียก **น่องเป้อ-อ** ส่วนชื่อตัวไม่นิยมใช้เรียกเช่นเดียวกัน ข้าพเจ้าจึงไม่ค่อยจะได้รู้จักชื่อบุคคลผู้เกี่ยวข้องด้วยนัก และชื่อข้าพเจ้าก็เช่นกัน เชื่อว่านอกจากผู้ชาย ๒ ท่านนั้นแล้วคงไม่มีใครทราบ แม้ทราบและอยากจะเรียกก็ออกจะเรียกได้ยาก ดังที่ครูผู้สอน

ข้าพเจ้าพยายามเรียกอยู่ เรียกครั้งใดก็น่าขันครั้งนั้น ข้าพเจ้าจึงยินดีให้เขาเรียกกันว่า เสี่ยมะ ป้าเสี่ยมะ อยู่เรื่อย ๆ ไป และข้าพเจ้าเองก็อยากจะเรียกชื่อตำแหน่งของคนอื่น ๆ มากกว่าจะเรียกชื่อของเขา ซึ่งส่วนมากเป็นชื่อพม่า เรียกยากไม่แพ้กัน

แต่คำเรียกชื่อเครือญาติคำใดจะแปลกไปกว่าคำ เม่สาว เห็นจะไม่มี คำนี้เป็นคำเรียกน้องสาวของแม่ อย่างที่เราและไทยถิ่นอื่น ๆ เรียกว่า น้า (ถิ่นอื่นออกเสียง น่ะ) หากน้องของแม่ยังเป็นหญิงสาว ๆ ก็ยังไม่สู้จะแปลกนัก แต่ถ้าหากล่วงเข้าวัยกลางคนหรือบางทีก็ชราแล้ว จะให้เรียกว่า เม่สาว ก็ออกจะน่าอึดอัดใจทั้งผู้เรียก และผู้ถูกเรียก ส่วนที่เรียกน้องสาวของพ่อว่า เม่อา และน้องชายของพ่อว่า บ้ออาว นั้น ก็ยังฟังธรรมดาพอจะเรียกได้อย่างสะดวกใจ ยังมีคำบางคำที่กำหนดได้ยากอีกเพราะไม่มีทางให้รู้ได้เลยว่าเป็นเครือญาติลำดับไหน เช่น คำ เม่ลู้ คือ อาสะใภ้ และ เม่เบ้อ-อ (แปลตรง ๆ ว่า แม่สะใภ้) หมายว่า น้าสะใภ้ เป็นต้น แต่คำ อู้ลุง บ้อลุง กับ เม่บ้ะ ที่ใช้ได้หมดทั้งพี่ตัวพี่เขยพี่สะใภ้ทั้งทางฝ่ายพ่อและฝ่ายแม่นั้นนับว่าใช้ได้ง่ายและสะดวกดี

นอกจากนี้ก็ยังมีคำ พ่อเลี้ยงแม่เลี้ยง ที่เขาเรียก บ้อเล่ง เม่เล่ง อีก ในภาษาชานใต้ใช้คำ พ่อเล้ยงหมายถึง ผู้ที่มีกิจการที่มีลูกเล่ง (ลูกเลี้ยง) เป็นคนทำงานอยู่กินกับนายงานพร้อมเสร็จ มาถึงเจ้าล่าน ข้าพเจ้าต้องมารับรู้ความหมายของ บ้อเล่ง เม่เล่ง ในความอื่น ปี้นางโหลงเคยแนะนำให้ข้าพเจ้ารู้จักใครต่อใครมากหน้าหลายตา และคนหนึ่งเป็น บ้อเล่งโหลง ส่วนอีกคนหนึ่งเป็น บ้อเล่งหม่าว ภรรยาชายนั้นก็เป็น เม่เล่งสาว คือพ่อเลี้ยงบ่าวและแม่เลี้ยงสาว กว่าจะเข้าใจความหมายที่ถูกต้อง ก็ต้องเสียเวลาคิดอยู่นานว่าที่ปี้นางโหลงเรียกเขาอย่างนั้น มีความสัมพันธ์กันฉันใด ที่จริงบุคคลที่กล่าวนั้นคือโยมอุปฐากชายหญิงที่ปี้นางโหลงไปเชิญมาอุปฐากบุตรของตนในเวลาที่เฮ็ดเจ้าส่าง (บวชเณร) และนับเป็นธรรมเนียมอย่างหนึ่งที่เมื่อใครรับเป็นบ้อเล่ง เม่เล่งอย่างนี้แล้ว ก็นับว่าเป็นที่เคารพนับถือกัน แม้ลูกจะสึกจากเณรมาช้านานเท่าไรแล้วก็ตาม และชื่อเขาจะมีอย่างไรก็ตาม พ่อแม่ของลูกและตัวลูกเองก็ยังคงนับถือและเรียกบุคคลทั้งสองว่า พ่อเล้ยง แม่เล้ยงอยู่ตลอดไป

'ป้าเสี่ยม่ะ มาต๊าย มาต๊าย' เสียงไหมคำ ร้องเรียกข้าพเจ้า พร้อมทั้งกวักมือให้ข้าพเจ้าไปหา แม้ว่าจะเพิ่งตื่นใหม่ ๆ ใจยังงัวเงีย หูได้ยินอะไรก็ยังไม่สู้ถนัดนักก็ตาม แต่ว่าคำว่า มาตาย นั่นเองปลุกให้ข้าพเจ้าตื่น หูผึ่ง ตาลืมโพลง รีบตาลีตาลานไปหาผู้เรียก เพราะมันน่าแปลกใจเหลือเกินว่าเธอจะต้องการอะไรหรือเกิดอะไรขึ้น เธอถึงพูดคำ มาตายอย่างนี้กับข้าพเจ้า คำนี้

ออกเสียงอย่างนี้ไม่ว่าไทยถิ่นไหนจะต้องเป็นที่รู้กันว่าหมายความว่า ตาย หรือว่าจะมีความหมายเป็นอื่นอีกในภาษาไตเมา ข้าพเจ้าเดินพลางคิดพลางไปจนถึงที่ที่ไหมคำยืนอยู่ เห็นท่าทางที่เธอชี้ไปทางบันไดหลังเรือน และทำท่าให้ข้าพเจ้าตามลงไปแล้วก็พอทราบได้ว่า เธอต้องการให้ข้าพเจ้าลงไปข้างล่างทางบันไดหลัง เพื่อจะได้ไม่ต้องผ่านแขกที่มานอนพักอยู่เต็มในห้องโถงหน้าเรือนเท่านั้นเอง ถ้าอย่างนั้นคำ ต๊าย ของเธอก็ควรจะมีความหมายตรงกับคำว่า ทางนี้ ถ้าออกเสียงอย่างพวกชานเหนือชานใต้แล้ว ก็ควรจะพูดเป็น **ต๊างไน่** แล้วเหตุไฉนพวกไตเมาจึงออกเสียงเป็น **ต๊าย** ทำเอาข้าพเจ้าผู้ยังไม่รู้ความหมายของเขาตกอกตกใจหน้าตาตื่น นึกว่าเกิดเรื่องร้ายอะไรขึ้นเสียอีก

ยังไม่ทันจะเลิกคิดถึงเรื่องคำ ต๊าย ก็มาได้พบปี้นางโหลงที่หน้าครัว เธอปรารภขึ้นว่า **เมื่อยล่างฮ้า ป้าเสี่ยม่ะเป็นอ๊าน** เป็นอันต้องมาได้ยินคำแปลก ๆ อีก ถึงคราวนี้ข้าพเจ้ามีอาการ **งื่อตื๊อตั๋น** (ทึ่ม) หนักลงไปกว่าเก่าอีก เพราะนึกไม่ออกเลยจนนิดเดียวว่าปี้นางโหลงพูดเรื่องอะไรไปทำอะไรมาหรือจึงบ่น **เมื่อย** แต่เช้า หรือจะเป็นเพราะหนาว ก็ไม่เห็นได้ยินคำหนาวคำกั๊ด ถ้าเช่นนั้นจะเป็นอะไรข้าพเจ้าก็เหลือจะรู้ จึงได้แต่ยิ้มพยักพเยิด ไม่กล้าตอบกลัวจะผิดเรื่อง พอดีไหมคำเสริมขึ้นว่า **ไค่นเหม่าป๊อล่าง** นึกว่าจะช่วยให้รู้เรื่องขึ้นก็กลับผิดคาด ข้าพเจ้าก็เลยจนปัญญาเหลือจะเดา ต้องเดินเลี่ยงไปอาบน้ำเสีย นึกในใจว่าเรื่องจะต้องรู้ในภาษาแต่ละภาษาช่างมีมากเสียจริง กว่าจะรู้พอฟังเขาเข้าใจตลอดก็เห็นจะต้อง **งื่อซื้น** (โง่) อยู่อย่างนี้อีกนาน

แต่ว่าการได้มาอยู่ในครอบครัวกับเขาอย่างนี้ย่อมมีประโยชน์แก่การเรียนภาษายิ่งนัก บางคำไม่ทันต้องถาม เพียงแต่ได้ยินมากขึ้นอีกสัก ๒–๓ ครั้ง และมีข้อความประกอบพอจะช่วยให้รู้เรื่องได้บ้าง ก็นึกออกไปเอง อย่างเช่นได้ยินปี้นางโหลงพูดกับข้าพเจ้าบ่อย ๆ ตอนนัดแนะจะพาไปเที่ยวข้างนอกว่า **เมื่อย** (บางคนจะพูดเป็น **เหมื่อย**) ก็ทำให้ทราบได้ว่า เมื่อย นี้ไม่ใช่เมื่อยอย่างของเรา แต่เป็นคำที่กลมกลืนเสียงมาจาก **เม่อไน่** ที่แปลว่า วันนี้ นั่นเอง ถ้าอย่างนั้น **ต๊าย** ก็คือคำที่กลมกลืนเสียงจาก **ต๊างไน่** (ทางนี้) และ **ไค่น** ก็คือ **ค่ะไน่** แปลว่าแค่นี้ ค่ะในที่นี้ คงจะเป็นคำเดียวกับ**แค่** ซึ่งยังใช้ในความอื่น ๆ อีก เช่น **ค่ะนั่น** คือ แค่นั้น หรือ **ค่ะเลอ–อ** คือ แค่ใด แค่ไหน เท่าไหน เท่าใด เท่าไร ใช้พูดเวลาถามราคาของ บางทีก็ออกเสียงเป็น **เคิ่งเลิ่ง ค่ะเลิ่ง** ทั้งนี้ย่อมผิดกับที่ใช้อยู่ในภาษาชานเหนือและชานใต้ ที่ถ้าจะถามว่าราคาเท่าไรต้องพูดว่า **ก้าหือ** แปลตามตัวว่า ราคาอย่างไร แต่ถ้าพูดว่า **ก้ะเหลอ-อ** ต้องหมายว่า ที่ใด ที่ไหน และถ้าถามว่า **กว่าก้ะเหลอ-อ** ก็ต้องหมายความว่า ไปไหน

แต่ถ้าต้องการจะถามพวกไตเมาว่า ไปไหน บางทีก็ใช้คำอย่างเดียวกับพวกคำตี่ว่า **ก่าเถอ-อ** และถ้าตอบว่าไปที่นี่ ไปที่นั่น ก็ใช้ว่า **ก่าไถ้ ก่าทั่น** ส่วนเสียงสูงต่ำในภาษาของเขาก็มีคล้ายไปทางคำตี่อยู่เสียงหนึ่ง คือเสียงอักษรกลาง ที่เป็นเสียงสามัญในภาษาของเรา แต่ออกเสียงเป็นเสียงจัตวาในภาษาชานเหนือและใต้นั้น เป็นเสียงคล้ายเสียงสามัญแต่ท้ายเสียงเป็นเอกในภาษาไตเมา เช่น ปลา เป็น ป่า อา เป็น อ่า และเสียงโทออกเสียงเหมือนเสียงโทของเรา เช่น บ้าน เป็น ม่าน บ้า เป็น ม่ะ ทั้งเสียงเอกคำตายก็เหมือนเสียงของเรา คือ ตก หก ก็คงเป็น ตก หก ไม่ใช่ ต๊ก ฮก มาถึงที่นี่ข้าพเจ้าก็ต้องมาเปลี่ยนเสียงให้เหมือนเขาอีก จึงเป็นอันว่า ข้าพเจ้าจะต้องหัดเสียงของทุกถิ่นไปพร้อมกัน เวลาเรียนภาษาของเขา ซึ่งข้าพเจ้าไม่แน่ใจว่า ข้าพเจ้าจะสามารถเลียนเสียงให้เหมือนคนแต่ละถิ่นนั้นได้หมดทุกถิ่น และสามารถเปลี่ยนเสียงได้ทันเมื่อพูดกับคนถิ่นหนึ่ง ๆ ต่าง ๆ กัน ถ้าทำไม่ได้ ก็เป็นอันว่าการออกเสียงของข้าพเจ้าคงจะปนกันวุ่นวาย กลายเป็น **ไตโล้เล้** (ไทยผสม อย่างที่เขาเรียกพวกพูดไทยปนพม่า) และแม้ข้าพเจ้าจะพยายามรักษาเสียงใดไว้เพียงเสียงเดียวโดยเฉพาะเสียงเมืองนายที่ข้าพเจ้าหัดมาก่อน น่าจะรักษาไว้ให้ได้ ข้าพเจ้าก็คงทำไม่ได้ เพราะไม่อาจทนได้ยินตนพูดเสียงแปลกกว่าคนอื่นเขา เช่น เขาพูดว่า ตกเจ่อ-อ (ตกใจ) แล้วข้าพเจ้าจะไปพูด ต๊กเจ๋อ-อ อยู่แต่ผู้เดียวได้อย่างไร เรื่องการใช้ภาษาจึงเป็นพวกมากลากไป เข้าเมืองตาหลิ่วจะไม่หลิ่วตาตามเขาอย่างไรได้ ยิ่งมีพวกน้อยยิ่งรักษาภาษาไว้ยาก ไม่ช้าก็ต้องกลายต้องผสมปนเปกันไปจนได้ เช่นพวกไตเมาที่อยู่ทางชานเหนือชานใต้ ย่อมต้องรับคำของทางนั้นมาใช้บ้าง คำ หลงเหลน ย่าเหลน (ปู่ทวด ย่าทวด) ที่ข้าพเจ้าได้รับคำบอกเล่าจากชาวน้ำคำที่เมืองไหย ก็กลายเป็นคำพื้นถิ่นเมืองไหยนั่นเอง จึงดูว่าชาวไตเมาที่น้ำคำใช้คำต่างกับชาวไตเมาที่เจ้ล่าน และถ้าไตเมาไปอยู่ใกล้ไตเหนือ ก็คงไปได้คำไตเหนือมาบ้าง บางคำจึงใช้แปลกกว่าที่อื่น และทำนองเดียวกันถ้าไตเหนือกลุ่มน้อยมาอยู่ใกล้ไตเมา ก็ต้องเปลี่ยนแปลงภาษาของตนไปตามพวกมาก คุณย่ากับนางขุนก็เช่นกัน คนทั้งสองเป็นไตเหนือ แต่เมื่อต้องมาอยู่กับไตเมา พูดภาษาไตเมา นานเข้าก็เกือบจะลืมภาษาของตน และที่สุดเกือบลืมไปว่าตนเป็นไตเหนือ เมื่อจะถามคนทั้งสองถึงคำไตเหนือ จึงต้องถามสอบกับไหมคำ ที่เป็นไตเหนืออพยพลี้ภัยคอมมูนิสต์มาใหม่ ๆ และถึงแม้ว่าคนไทยทั้งสองพวกจะมีรูปร่างหน้าตาไม่แปลกกันเลยก็ตาม แต่ถ้อยคำสำเนียงตลอดจนวิธีพูดจานับได้ว่าแปลกกันไปพอที่เดียว ที่น่าสังเกตก็คือ เสียงเอกคำตายนั้น พวกไตเหนือจะออกเป็นเสียงจัตวา เช่น หก เป็น ห๋ก และ ตก ก็เป็น ต๋ก และถึงแม้จะรู้ว่าเป็นวิธีพูดของเขา แต่เมื่อได้ยินไหมคำก็ตาม คุณย่าก็ตาม พูดคำว่า **เผอ-อฮู่** เมื่อข้าพเจ้าถามถึงเรื่องต่าง ๆ คราวไร ก็อดเคืองไม่ได้คราวนั้น ถ้าหากจะตอบ

เสียว่า **เหม่าฮู่** (ไม่ทราบ) ก็จะไม่น่ารังเกียจเท่าจะตอบว่า **ใครรู้** หรือข้าพเจ้าจะคิดมากไปเองก็เป็นได้ เพราะใจไปนึกถึงแต่คำไทยที่ว่า **ใครจะไปรู้** ผู้พูดก็คงไม่ทราบว่า คนบางกอกฟังแล้วคิดอย่างไร

แต่คำที่ทำให้ต้องคิดอีก ก็คือคำว่า **เป็นอ๊าน** กับคำ **ล่าง** ซึ่งเขาหมายว่าเป็นหวัด และหนาวเย็นจนจะแข็ง **น้ำแข็ง**ก็เรียก **น้ำล่าง** นั้น เขาได้มาจากไหน หรือเขาคิดขึ้นใช้เอง เหตุใดจึงใช้ต่างกับถิ่นอื่นมาก ยังไม่เคยได้ยินไทยถิ่นอื่นใช้คำนี้เลย จริงอยู่คำหนาวเย็นอาจใช้ต่างกันไปในที่ต่าง ๆ สุดแต่จะเย็นมากเย็นน้อย อย่างเช่นที่นี่ถ้าหนาวจัดมาก ๆ ก็ใช้คำ **ขบ** (กัด) ไทยขาวใช้ **คั้ม** น้ำแข็งก็เรียก **น้ำคั้ม** เช่นนี้ ก็ยังนับได้ว่าเป็นคำที่เคยได้ยินมาพอจะเดาความหมายได้บ้าง แต่คำ **ล่าง** กับ **เป็นอ๊าน** นั้น ข้าพเจ้าคิดว่าจะให้เดาอย่างไรก็ไม่มีวันถูก ถ้าไม่ทราบความหมายมาก่อน ฉะนั้น เมื่อข้าพเจ้าได้ยินบั๊นางโหลงกล่าวถ้อยคำที่กล่าวไว้ข้างต้นมีความหมายว่า 'วันนี้หนาวจัดหรือ บ่าเสี่ยม่ะเป็นหวัด' ข้าพเจ้าจึง **กวั๋ง** (งง) อย่างเหลือจะกล่าวทีเดียว ยิ่งไหมคำพูดต่อไปว่า 'แค่นี้ไม่หนาวนัก' ก็ยิ่งไม่มีทางเข้าใจจนถึงต้องเลิกเดา (**ล่าง** อาจจะตรงกับ ด้าง ในคำ กระด้าง)

ไตเมา—เมืองเมา—เจ้ล่าน

คนไทยที่อยู่เจ้ล่าน มีชื่อว่า ไตเมา ส่วนไทยที่อยู่เมืองเมา กลับเรียกกันว่า ไตเหนือ นี่ก็เป็นเรื่องแปลกอีกเรื่องหนึ่งของชาวไตเมาและไตเหนือ ไม่ว่าใครที่ได้ยินชื่อไตเมาแล้ว ย่อมอดถามไม่ได้ว่า เหตุใดจึงชื่อเช่นนั้น เมื่อถามพวกเขาดูก็ได้คำตอบว่า เพราะเขาเป็นชาวเมืองเมาอยู่**ริม**น้ำเมา เขาจึงมีชื่อว่าไตเมา แต่ถ้าจะถามต่อไปว่า ก็เขามีถิ่นฐานอยู่ที่เจ้ล่านมาช้านานแล้ว ไฉนจึงถือว่าตนเองเป็นชาวเมืองเมา หรือว่าเคยอยู่เมืองเมามาก่อน หรือว่าเมื่อก่อนเมืองเมาอยู่ที่เจ้ล่าน ถ้าไม่เช่นนั้นเมืองเมาอยู่ที่ไหน อยู่ที่เดียวกับเมืองเมาในเขตครอบครองของจีนปัจจุบันหรืออย่างไร คำถามเหล่านี้ไม่มีใครให้คำตอบได้ เพราะใครก็ไม่รู้ ถ้าอยากจะรู้ต้องไปอ่านในตำนาน แต่ตำนานไทยใหญ่หรือที่จริงเรียกว่าตำนานแสนหวีนั้น แม้จะกล่าวถึงเมืองเมาอยู่ตลอดเวลา ด้วยว่าเมืองเมามีความสำคัญมาตลอดเวลาหลายร้อยปีก็ตาม ก็หาได้กล่าวไว้สักแห่งหนึ่งไม่ว่า เมืองเมาอยู่ที่ไหน จึงได้แต่เดากันเอาว่าคงอยู่ที่ริมน้ำเมาตอนใดตอนหนึ่ง ชาวเจ้ล่านก็ว่าเมืองเมาเดิมอยู่ที่เจ้ล่าน ส่วนชาวเมืองเมาก็ว่าเมืองเมาในตำนานนั้นคือเมืองเมาที่ตนอยู่ในปัจจุบัน ทั้งสองแห่งต่างก็อยู่ริมน้ำเมาเช่นเดียวกัน แต่ถ้าหากจะพูดกับชาวแสนหวี เขาจะกล่าวว่า เมืองเมานั้นเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรแสนหวี จึงน่าจะอยู่ไม่ไกลกับแสนหวี

บ่อน้ำที่มีครอบเป็นรูปเก๋งจีน ที่เจ้าล่าน

ชายแดนพม่าต่อจีนที่วันเตง

ปัจจุบันมากนัก แต่จะอยู่ที่ใดก็ตามชื่อแสนหวีกับเมืองเมาก็สัมพันธ์กันอยู่ไม่น้อย ตำนานแสนหวีที่เริ่มด้วย ปู่ย่าผัวเมียทำสวนกล้วยโหลงกล้วยออกผลถึงแสนหวี จึงถือเป็นนิมิตตั้งชื่อ แสนหวี ตามนั้น ก็กล่าวว่าปู่ย่านั้นอยู่ที่ม่านเจ้ต้อง (บ้านเจ้ต้อง) อะหลับเม้งเมา (เขตเมืองเมา) จึงดูเหมือนว่าเมืองเมาเป็นราชธานีแห่งอาณาจักรแสนหวี แต่ถ้าอ่านตำนานแสนหวีต่อไปจะกลับเห็นว่า เมืองเมากลายเป็นเมืองของจีนไป เพราะปรากฏว่าขุนอ้ายลูกชายปู่ย่าสวนกล้วยนี้ไปสมสู่กับนางปัปผะว่ะที่ ธิดาพญานาค เกิดลูกมาเป็นชาย ให้ชื่อว่าขุนตึ๋ง และด้วยความช่วยเหลือของมารดาที่ทอดร่างให้เดินต่างสะพานไปจนถึงเกาะกลางน้ำที่ธิดาเจ้ากรุงจีนเมืองมิถิลาพำนักอยู่ เจ้ากรุงจีนจึงยกธิดาให้ตามสัญญา ทั้งยัง เฮ็ดเจ้า เฮ็ดจ๋อมหน้าพ่ะเม้งไต๊ตึ๋งหลายตี้เม้งเม้า คือ ให้ปกครองไทยทั้งหลายที่เมืองเมานั้นเสียด้วย ในปีศักราช ๑๒๕ (พ.ศ. ๑๓๐๖)

ความเกี่ยวพันระหว่างแสนหวีกับจีนก็มีมาช้านานเช่นกัน เมื่อใดมีศึกพม่ามาก็ตาม ศึกไทยด้วยกันมาก็ตาม หากเหลือกำลังสู้ไม่ได้ เจ้าฟ้าแสนหวีก็มักจะขอกำลังจากจีน จนเมื่อครั้งที่เจ้าคำติดฟ้ากับเจ้าห่มฟ้าเกิดพิพาทกัน จีนได้ตัดสินให้แบ่งเขตกันอยู่ในปีศักราช ๗๓๖ (พ.ศ. ๑๙๑๗) ให้เจ้าคำติดฟ้าอยู่ทาง ฟากป่าจ๊านน้ำเมา (ฟากใต้น้ำเมา) และให้เจ้าห่มฟ้าอยู่ทาง ฟากป่าห้องน้ำเมา (ฟากเหนือน้ำเมา) อาณาจักรแสนหวีจึงถูกแบ่งออกเป็นสองส่วน และ

ภายหลังต่อมา เมื่อแสนหวีเกิดสู้รบกับพม่า การศึกยืดเยื้ออยู่ช้านานเป็นเวลาถึง ๙ ปี จนผู้คนพากันอดหยากเพราะทำมาหากินไม่ได้ ผู้คนพลเมืองจึงขอให้เจ้าฟ้าคำก่ายฟ้ายอมอ่อนน้อมต่อพม่าเสีย เจ้าฟ้าจำต้องยอมทำตามในปีศักราช ๗๗๙ (พ.ศ ๑๙๖๐) พม่าจึงแบ่งแสนหวีออกเป็นบ้านเล็กเมืองน้อย ต่างขึ้นตรงต่อเจ้ากรุงอังวะ แสนหวีจึงแตกแยกกลายเป็นรัฐน้อยใหญ่ถึง ๓๒ รัฐในเวลาต่อมา เมื่อกล่าวถึงชื่อแสนหวีในภายหลัง จึงหมายเฉพาะเมืองแสนหวี ไม่ใช่อาณาจักรแสนหวีสี่วิลัดท่ะก่อจ่ำปีสี่สิบปายเก้าเม็ง โหเม็งเจิกผางหน้าขาว หางเม็งเจิกล้าวหน้าเส้า คือแสนหวีสีวีรัฐโกสัมพีที่มี ๔๙ เมือง หัวเมืองจดฝ่างหน้าขาว และหางเมืองจดลาวหน้าเศร้า อันมีอาณาเขตกว้างใหญ่ชื่อเสียงลือไกลดังก่อนเก่านั้นไม่

ในขณะที่กล่าวถึงนั้น เมืองเมาคลายความสำคัญลงไป เรื่องราวไปมีอยู่ทางเมืองอื่นแต่ตลอดตำนานตั้งแต่ต้นจนท้ายนั้น หาชื่อ เจ้าล่าน ได้ยากจนน่าสงสัยว่าจะเป็นชื่อใหม่ มีอยู่เพียงครั้งเดียวเท่านั้น ที่กล่าวถึงว่า ขุนยี่ข่างคำมีบุญวาสนาขึ้นมา บรรดาอำมาตย์ร่วมใจกันมาอัญเชิญเป็นกษัตริย์ ได้ถือเอาเหตุที่เสือมาตะปบหลังแล้วหนีไปไม่ทำอันตราย ขนานนามใหม่ว่าเจ้าโหลงเสือข่านฟ้า ทรงครองราชย์อยู่ที่เวียงเจ้ฮ้ายได้เพียง ๒ ปี ก็ย้ายจากเจ้ฮายไปตั้งเมืองใหม่ที่เวียงเจ้ล่านในปีศักราช ๖๗๕ (พ.ศ. ๑๘๕๖)

คำ เจ้ล่าน จึงปรากฏอยู่ในที่นั้นเพียงแห่งเดียว แต่ก็ไม่ได้มีอธิบายบอกว่า เจ้ล่านอยู่ที่ไหน มีสภาพเป็นอย่างไร จนกระทั่งตอนท้ายรัชกาลเจ้าเสือข่านฟ้าจึงมีเรื่องมาว่า เสือข่านฟ้าต้องสู้รบกับจีนอยู่ตลอดมา จีนคิดหาทางยุติการศึก จึงทำอุบายขับไล่ หมอเปตาง (โหราจารย์) ให้มาสามิภักดิ์อยู่ด้วย เมื่อได้โอกาส หมอเปตางจึงเพ็ดทูลว่า ที่ตั้งเจ้ล่านนั้นหากอยู่ต่อไปก็คงจะไม่กั๊ดเหย็นช้ำส่า ซ่าโหงปิ่งกว้าง คือไม่เจริญรุ่งเรืองอยู่เย็นเป็นสุข ทางที่ดีควรจะย้ายไปตั้งที่ใหม่ ไปอยู่ฟากเหนือน้ำเมา คนละฟากกับเจ้ล่านในปัจจุบัน หนทางไกลกันเพียงไม่กี่ไมล์ แต่จะได้ชัยภูมิที่ดีกว่า และจะอุดมสมบูรณ์กว่า ขุดลงไปที่ใดก็จะได้พบแต่เงินแต่ทองซึ่งหมอเปตางไปฝั่งเตรียมเอาไว้ เสือข่านฟ้าเห็นชอบด้วยหมอเปตางจึงได้ย้ายเมืองไปอยู่ที่ใหม่ตำบลต้าซบ (ท่าสบ) ในปีศักราช ๗๒๕ (พ.ศ. ๑๙๐๖) ย้ายไปได้เพียงปีเดียว เจ้าเสือข่านฟ้าก็สิ้นพระชนม์ เมืองใหญ่ดังกล่าวนี้คือเมืองเมาในปัจจุบันซึ่งขณะนี้อยู่ในยึดครองของจีนคอมมูนิสต์ เจ้ล่านคงจะทิ้งร้างนับแต่นั้นมา และเมืองเมาที่กล่าวถึงอยู่ในตำนานนั้น อาจจะเป็นเมืองเมาที่ตำบลท่าสบนี้ก็เป็นได้ ซึ่งไม่แน่ว่าจะเป็นเมืองเดียวกับที่เรียกก่อจ่ำปี (โกสัมพี) หรือไม่ ถ้าหากเป็นเมืองเดียวกันนั้น เขาก็อธิบายได้ว่า คำ 'เมา' ที่มาเป็นชื่อนั้น ได้มาเพราะการที่นางเกศินี

มหาเทวีแห่งก่อจ่ำบี่ถูกนกถี่หลังก่าคาบไปด้วยสำคัญว่าเป็นก้อนเนื้อ เมื่อนางมหาเทวีต้องฝ่าแดดฝ่าลมนาน ๆ อย่างนั้น ก็ทำให้อ่อนอกอ่อนใจถึงโหไข้โหเมา คือ ปวดหัวและวิงเวียน จึงเปลี่ยนชื่อเมืองก่อจ่ำบี่เป็นเมืองเมาเสียเพราะเหตุนั้น เมา ของเขาหมายถึงวิงเวียน ไม่ใช่เมาอย่างเมาเหล้า ซึ่งถ้าเขาจะใช้คำนั้นต้องใช้ ตายเหล้า

ไตเหนือ

ที่เรียกว่า ไตเหนือนั้น เป็นไทยที่อยู่ในเขตยูนานทั้งหมด ที่ได้ชื่อนี้มาคงจะเนื่องมาจากการที่จีน บันน่ำปันลิน แบ่งดินแดนตามน้ำเมาให้เจ้าคำติดฟ้าครองทางฝ่ายใต้น้ำเมา และเจ้าห่มฟ้าครองทางฝ่ายเหนือน้ำเมา เมื่อ พ.ศ. ๑๙๑๗ ดังกล่าวแล้ว จีนเองก็เรียกคนไทยเป็น ๒ ชื่อ คือ พวกอยู่เหนือน้ำเรียก ขานปายี่ และพวกอยู่ใต้น้ำเรียก ซุ้ยปายี่ ถ้าเรียกรวม ๆ กันบางทีเรียก ปายี่สู เจ้าเมียวซาแปลให้ข้าพเจ้าฟังว่า คือ ชาวเดือนแปด คำว่า แปด เสียงคล้าย แป้ด มีความหมายว่า ไล่ขับ ก็ได้ ใช้คู่กับคำ ห้อ เป็น ห้อแป้ด คนไทยจึงมาตีความหมายว่า เป็นพวกที่จีนไล่ขับให้พ้นดินแดนของตน เวลาตรุษจีนที่เขาเรียก ปอยเลินสี่ คือ งานเดือนสี่ จีนจึงต้องจุดประทัดไล่ ได้ฟังแล้วก็พอจะเข้าใจว่าคนไทยกับจีนคงไม่ค่อยถูกใจ

บ้านไตเหนือที่มีทั้งตุบมน (ชายคาตรงจั่ว) และ ผามน (ฝามน) เป็นบ้านชั้นเดียวพื้นติดดิน

นางขุนภรรยาขุนเจตฟ้า
แต่งกายด้วย
เครื่องแต่งกายของสาวไตเหนือ

กันมาช้านานแล้ว แม้ว่าคนจะพากันเรียกไตเหนือว่า **ไตเม้งเข่** บ้าง ไตเหนอเม้งเข่ (ไทยเมืองจีน ไทยเหนือเมืองจีน) บ้าง แต่ความเป็นอยู่ กิริยามารยาทตลอดจนวัฒนธรรมโดยทั่วไปแล้วหาได้ใกล้ไปทางจีนนักไม่ แม้แต่ความคิดจิตใจ ตลอดจนความนิยมก็หาได้เอนเอียงไปจนสูญสิ้นความเป็นไทย ดังที่เราเคยรู้ๆ กันไม่ พวกไทยเหนือที่อพยพมาจากเขตยูนานใหม่ๆ อดแปลกใจไม่ได้ที่เห็นหญิงไตเมาได้สามีเป็นจีน ซึ่งมีเพียง ๒–๓ ราย ในเจ้ล่าน เขาเหล่านั้นกล่าวว่า เหตุใดคนไตเมาจึงยกลูกสาวให้ **เข่** ทั้งที่ไม่เห็น**เข่** (จีน) สักคนที่นั่น พวกไตเหนือทั้งๆ ที่อยู่ใกล้ชิดกับจีนอย่างนั้น ยังไม่เคยคิดจะยกลูกสาวให้จีนเลย แม้จะให้เงินเป็นพันๆ เหรียญก็ตาม และการที่พวกไตเหนืออพยพกันมาสู่รัฐชานเป็นจำนวนมากๆ ทุกวัน ย่อมยืนยันให้เห็นได้ชัดว่า เขาไม่ยินดีอยู่ใต้บังคับของจีน บางรายเช่นครอบครัวของไหมคำอพยพหนีมา ทั้งที่คอมมูนิสต์ยังเข้ามาปกครองไม่ถึงหมู่บ้านของตน แต่ได้ยินกิตติศัพท์จากคนหมู่บ้านอื่น ทั้งคนในหมู่บ้านนั้นต่างก็อพยพไปก่อนแล้ว จะอยู่แต่ลำพังก็ไม่ได้ จึงได้รีบหนีมาเสีย

แม้ว่าไตเหนือที่ข้าพเจ้าได้พบที่เจ้ล่าน จะอยู่ดีมีสุข มีที่ทางทำมาหากินสมควรแก่อัตภาพก็ตาม ก็ดูเขายังไม่เป็นสุขนัก เขายังพูดถึงความผาสุกของบ้านเก่าเมืองหลังของเขา เมืองที่มีเจ้ฟ้าปกครองมาเป็นเวลาช้านาน เมืองที่สุขสงบอุดมสมบูรณ์อยู่จนถึงเวลาที่คอมมูนิสต์เข้ายึดครอง ตามคำที่เขาเล่า ชาวไตเหนือนั้นไม่ได้มาจากที่เดียวกัน เพราะเมืองไตเหนือมิได้มีเมืองเดียว ตามตำนานกล่าวว่ามี ๘ เมืองดังที่มักจะเรียกว่า **แปดหน้าพ่ะเม้งไต๊** (แปดหน้าฟ้า

เมืองไทย คือเมืองไทยแปดทิศ) แต่ที่จริงแล้วมีมากกว่านั้น เมืองเหล่านั้นได้แก่เมืองเมา เมืองวัน เมืองตี๊ เมืองขอน (= ขวัญ) เมืองเค้อ (= เครือ) เมืองล่า (= หน้า) เมืองจั้นต่า เมืองเจ้ผาง เมืองสา เมืองจ๊านเส แต่ละเมืองจะมีชื่อ เคอเฮิน (= เครือเรือน เห็นจะตรงกับแซ่ของจีน) ต่าง ๆ กัน ใครมาจากเมืองใด ก็ใช้ เคอเฮิน อย่างคนเมืองนั้นใช้กันทั้งเมือง เช่นขุนเจตฟ้า เจ้าเมียวซานั้นมีเค้อเฮิน เป็น เฮินผา ตามเคอเฮินของชาวเมืองล่า ถ้าจะเรียกชื่อให้เต็มที่ จึงต้องเรียกว่า ขุนผาเจตฟ้า ส่วนเมืองอื่นก็ใช้ต่างออกไป เช่น เมืองจั้นต่า เป็น เฮินเสอ เมืองตี๊ เป็น เฮินเหล่า เมืองเมา เป็น เฮินคำ เมืองเค้อ เป็น เฮินแสง และ เมืองขอน เป็น เฮินฝาง เป็นต้น

เรื่องเหล่านี้ดูเหมือนจะเป็นเรื่องน่าสนใจ มีคนรู้กันเป็นอันมาก ต่างช่วยกันบอกแก่ข้าพเจ้า แต่เรื่องอื่น ๆ เช่นความเป็นไปของบ้านอื่นเมืองอื่นนอกเหนือไปจากบ้านเกิดของตนนั้น หาคนรู้ยาก คงเป็นเพราะต่างก็อยู่ในเขตบ้านเมืองของตน ไม่ค่อยได้ไปเห็นที่อื่น ฉะนั้นจึงกำหนดไม่ได้เลยจากคำบอกเล่าของเขาเหล่านี้ว่า คนไทยในยูนานหรือเขตอื่น ๆ ในดินแดนจีนมีเท่าไร ต่างคนต่างก็รู้อยู่ว่ามีจำนวนมากแต่จะมากเท่าไรนั้นบอกไม่ได้ ข้าพเจ้าจึงไม่ทราบว่าจำนวนที่จีนบันทึกไว้ว่ามีคนไทยในจีน ๕ แสนกับจำนวนที่เจ้านางเฮินคำทราบมาเมื่อได้รับเชิญให้ไปเยี่ยมดินแดนจีนเมื่อไม่ช้าไม่นานว่ามีถึง ๑๕๐ ล้าน จนพวกเรากลายเป็นไทยกลุ่มน้อยไปหมดนั้น จำนวนใดจะใกล้เคียงความจริงกว่ากัน

ที่จริงจำนวนที่แน่นอนจะมีเท่าไรนั้น ข้าพเจ้ายังไม่สู้จะสนใจเท่ากับความจริงที่ยังมีชาวไทยอยู่ในยูนานอีกเป็นจำนวนมาก พวกที่ลี้ภัยก็เคลื่อนย้ายมา พวกที่ไม่ย้ายมาก็ยังอยู่ต่อไปดังเดิม แม้ว่าวิถีทางดำเนินชีวิตจะต้องเปลี่ยนไป ความเคร่งในขนบประเพณีที่มีอยู่ดังเดิม คงจะช่วยให้เขารักษาความเป็นเชื้อชาติไทยไว้ได้ พวกที่โยกย้ายมาก็พยายามรักษาความเป็นไตเหนือของตนอย่างดีที่สุด บ้านของไตเหนือมีที่สังเกตได้อยู่อย่างหนึ่งคือ นอกจากจะมี ตุบมน ที่จั่วแล้ว ก็ยังมี ผามน (ฝามน) อีกด้วย ทำให้บ้านของเขาเป็นรูปไข่ มีฝาขัดแตะโค้งมนทั้งหัวเรือนท้ายเรือนดังจะเห็นในรูป ทั้งไตเมาและไตเหนือ มักปลูกบ้านชั้นเดียว พื้นติดดิน แต่ถ้าฐานะดีขึ้นจะปลูกเป็นเรือน ก็มักยกใต้ถุนสูงตามแบบบ้านไทยทั่ว ๆ ไป ส่วนเครื่องแต่งกายนั้นก็สะดุดตา เมื่อเห็นก็บอกได้ทันทีว่าเขาเป็นไตเหนือ พวกผู้ชายไตเหนือมักนุ่งกางเกงสีฟ้า ๆ ไม่ใช่สีกรมท่าที่ย้อมด้วยครามหรือเป็นสีน้ำตาลอ่อน ๆ อย่างสี ม่านขอน คือผ้าฝ้ายสีน้ำตาล อย่างไทยแถบนี้นุ่ง ส่วนผู้หญิงนั้นนุ่งซีนดำใส่เสื้อดำ เสื้อตัดคล้ายเสื้อจีน คอตั้งแขนยาว ติดกระดุมจีน ซีนที่เขานุ่งนั้นกว้างมาก เวลานุ่งแทนที่จะป้ายหน้าอย่างเรานุ่ง เขากลับจีบเป็นกลีบใหญ่ ๆ

ที่ข้างหน้าเหมือนนุ่งกระโปรงทบจีบเข้าด้วยกันให้พอดีเอว แล้วเอาเชือกผูกไว้ให้แน่นต่างเข็มขัด ปล่อยชายซีนข้างบนให้ตลบลงมา แล้วใช้ผ้าอีกชิ้นหนึ่งคล้ายผ้ากันเปื้อนเรียกผ้าเวียนคั้งพันไว้รอบเอว มีสายไปผูกข้างหลัง ที่หัวแทนที่จะใช้ผ้าปกหัว กลับใช้ผ้าดำจีบๆ เคียนหัวไว้ให้ผ้านั้นตั้งขึ้นเหมือนสวมหมวก ครั้นต่อมาการใช้ผ้าเคียนอย่างนี้ไม่สะดวกต้องเสียเวลาจีบ ถ้าอยากให้สวย จึงมีผู้คิดทำเป็น**แซ้วโห** สำเร็จ (ผ้าปกหัว) ใช้กระดาษทำเป็นแบบให้พอดีกับหัว แล้วใช้แพรดำจีบเป็นกลีบๆ หุ้มกระดาษนั้น ถึงเวลาต้องใช้ก็สวมได้ทันที แต่ที่กล่าวนี้ล้วนเป็นเครื่องแต่งกายของหญิงแต่งงานแล้ว หากเป็นหญิงสาว ก็จะนุ่งกางเกงสีฟ้าๆ แทนนุ่งซีน ส่วนหัวยังไม่มีแซ้วโห ใช้ถักผมเปีย แล้วเอาปลายเปียมาวาดไว้รอบหน้าผากเรียกว่า ไลผม อ้อมหน้าผากไปเหน็บไว้ที่ผมข้างหู ดูบางคนแล้วก็น่ารักดี แต่คงจะเป็นเพราะดินฟ้าอากาศหนาว คนแถบนี้ทุกคนทั้งหญิงชายเด็กผู้ใหญ่ใส่รองเท้ากันทั้งนั้น หญิงชรายังต้องมีสนับแข้งที่เรียก **ผ้ามัดเก้า** (ผ้ามัดน่อง) ดังกล่าวแล้ว

หญิงไตเมา

ข้าพเจ้าพำนักที่ใดมักจะแวดล้อมไปด้วยผู้หญิงเพราะเจ้าของบ้านมักจะมอบหมายให้พวกผู้หญิงเป็นผู้ต้อนรับดูแล ที่เจ้าล่านี้ก็เช่นเดียวกัน ทั้งคุณย่า เจ้านางขุนและปี้นางโหลงรับภาระนี้ ฉะนั้นไม่ว่าจะเป็นรายการพบปะเยี่ยมเยียน หรือรายการนำชมสถานที่ต่าง ๆ ตลอดจนไปร่วมงานชุมนุมรื่นเริงใด ๆ จึงมีแต่ฝ่ายสตรีเท่านั้น ทั้งวัยรุ่นและวัยสูงอายุ ที่จะมาทำความรู้จักมักคุ้นกับข้าพเจ้า ยิ่งรู้จักมากคน และยิ่งคุ้นเคยกันมากขึ้น ข้าพเจ้าก็ยิ่งเห็นว่าผู้หญิงไตเมามีลักษณะเด่นน่าสนใจ จนอดจะกล่าวถึงเป็นพิเศษไม่ได้

ปี้นางโหลงแต่งกายด้วยเครื่องแต่งกายของสาวไตเมา

ถ้าจะพูดถึงรูปโฉมของหญิงไตเมา ก็กล่าวได้ว่า ฮ่างลี่ฮ่างงาม (สวย) ไม่น้อยหรือจะยิ่งกว่าหญิงไทยถิ่นอื่น ๆ และที่เด่นสะดุดตามีอยู่ ๒ ประการด้วยกันคือ ร่างอันสูงใหญ่ประการหนึ่ง กับผิวอันผุดผ่องอีกประการหนึ่ง หญิงไตเมามิใช่จะมีแต่ผิวกายขาวเกลี้ยง มองดูใสสะอาดไปทั่วเท่านั้น แต่ยังมีผิวหน้าขาวใส ดูเนียนบาง เห็นแก้มเป็นสีชมพูจัดโดยไม่ต้องใช้เครื่องประเทืองผิวใด ๆ เลย และแม้จะล่วงเข้าวัยสูงอายุแล้ว ความสดใสเปล่งปลั่งที่ผิวหน้าก็ยังเห็นได้ชัด หญิงไตเหนือก็เช่นเดียวกันนี้ไม่ทราบว่าเป็นเพราะเชื้อสาย หรือเพราะดินฟ้าอากาศ หากเป็นเพราะอากาศก็น่าสังเกตว่าไทยถิ่นอื่น ๆ ก็อยู่ในที่ที่หนาวเย็นไล่เลี่ยกัน แต่ผิวพรรณผิดกันอย่างที่จะบอกได้ทันทีว่า ใครเป็นไตเมาไตเหนือ ใครเป็นคนถิ่นอื่น และถึงหญิงไทยถิ่นอื่นโดยเฉพาะในรัฐชานจะมีผิวขาวเกือบทั้งหมด แต่ความขาวนั้นต่างกัน คือเป็นขาวอมนวล ๆ แทนที่จะค่อนไปทางชมพูอย่างผิวหญิงไตเมา ทั้งนี้กล่าวถึงแต่ผู้หญิงเท่านั้น พวกผู้ชายเป็นอันพ้นปัญหา เพราะไม่ค่อยมีลักษณะดังกล่าวปรากฏอยู่ ยิ่งชราลงก็ยิ่งกร้านเกรียม คล้ำดำ เขาว่าเป็นเพราะผู้ชายต้องตรากตรำทำงานหนัก ผู้หญิงทำงานอยู่แต่กับบ้านผิวพรรณจึงผุดผ่องอยู่เรื่อยไป แม้จะจากถิ่นหนาวเย็นไปอยู่ในถิ่นร้อน ก็ยังคงรักษาผิวของเชื้อชาติตนไว้ได้

ฟังดูก็น่าจะจริง เพราะตามธรรมดาแล้วผู้ชายควรเป็นอย่างนั้น แต่เมื่ออยู่เจ้ล่านนานไป ๆ ข้าพเจ้ากลับเห็นว่าไม่จริงเลย ที่ว่าผู้ชายที่นี่เป็นเช่นนั้นเพราะทำงานหนัก หากจะเป็นไปเพราะนั่งอ่อมแหลด (ผิงแดด) ทั้งวัน ๆ ละก็ อาจเป็นไปได้เพราะไม่ว่าบ้านไหนบ้านนั้นหากจะแลเห็นผู้ชายก็มักจะได้เห็นแต่ผู้ชายที่นั่งจับกลุ่มคุยกันตามลานบ้าน มีจอยน้ำเน่ง(กาน้ำชา)อยู่ข้าง ๆ ซดน้ำชาพลางสรวลเสเฮฮากันไปพลาง ตั้งแต่แดดยังไม่แข็งจนถึงแดดกล้าขึ้น แล้วก็ค่อยลาลับไปในตอนบ่าย ภาพผู้ชายทำงานหนัก ๆ เช่นสร้างบ้านบ้าง มุงหลังคาบ้านบ้างนั้น นาน ๆ จะเห็นสักครั้ง แต่ทั่ว ๆ ไปแล้วไม่ค่อยเห็นผู้ชายมากนัก จนดูเหมือนว่าเจ้ล่านเป็นเมืองแม่หม้าย แลไปทางไหนจึงได้พบแต่ผู้หญิงทั้งนั้น และก็ไม่ใช่ผู้หญิงที่ได้แต่แต่งตัวเฉิดฉายทำอะไรไม่ได้ใช้เวลาว่างเล่นไพ่หรือนั่ง ๆ นอน ๆ แต่กลับเป็นผู้หญิงที่ทำงานตัวเป็นเกลียวทั้งงานหนักงานเบา จะเป็นงานนา งานไร่ งานสวน งานทำกับข้าวของขาย หรือทอผ้า เย็บปักถักร้อยตลอดไปจนถึงซ่อมบ้าน ล้อมรั้ว และสำคัญเหนืออื่นใดก็คือ เลี้ยงลูก และก็น่าถามว่า ถ้าแม่ต้องทำงานจิปาถะเหล่านั้นแล้ว เอาเวลาที่ไหนมาดูลูกก็ตอบได้ว่า ถ้าลูกโตพ้นขนาดที่แม่จะสะพายไว้กับตัวได้แล้ว ลูกกลับต้องช่วยแม่ทำงานเล็ก ๆ น้อย ๆ ไปสุดแต่จะช่วยได้ แต่ถ้ายังอ่อนอยู่ แม่ก็จะใช้ ผ้าหลาเซ้ลุ่กอ่อนไว้ ผ้าหลาของเขาทอเป็นตา ๆ สีสดคล้ายผ้าขาวม้า ใช้ผูกลูกไว้กับตัวแม่ บางทีลูกก็อยู่บนหลัง บางทีก็มาอยู่ที่สะเอว เวลาจะกินนมก็มาอยู่ทางด้านหน้า แม่ชาวไตเมากับไตเหนือนี้เท่านั้น จึงจะใช้ผ้าหลา เซ้ (สะพาย) จนมีคำในวรรณคดีของเขาเรียกแม่ว่า เจ้าหลาอู่บ้าง

เจ้าหลาเพ้ บ้าง หมายว่าเป็นผ้าหลาที่ทำเป็นเปลหรือผ้าหลาแพร คงจะเป็นอุปมาว่าผ้าหลานี้ใกล้ชิดกับตัวเด็กจนไม่ผิดกับเป็นแม่อีกคนหนึ่ง จึงเอาคำ หลา มาใช้แทนคำเรียกแม่ ที่จริงแล้วก็เป็นเช่นนั้นเพราะลูกคนหนึ่ง ๆ จะต้องอยู่กับตัวแม่ทั้งหลับทั้งตื่น อย่างน้อยก็ ๓–๔ ปี จนกว่าจะมีน้องมาแย่งที่ หญิงไตเมาจึงทำงานหนักขึ้นอีกหลายเท่าเพราะไหนจะต้องทำงานหนัก ไหนจะต้องแบกลูกไว้กับตัว หากลูกยังไม่หลับ แม่ก็ต้องยืนโยกตัวไปมาเป็นจังหวะเหมือนแกว่งเปลลูก และขณะที่ลูกหลับอยู่บนหลัง แม่จะเอนหลังบ้างก็ไม่ได้ เห็นแล้วอยากอุทานอย่างเขาว่า ลีเอ๊ด หลู (น่าสงสาร) จริง ๆ

ครั้นจะถามว่า พ่อไปไหน ข้าพเจ้าไปเยี่ยมเยียนหลายต่อหลายบ้าน ไม่ค่อยได้พบพ่อบ้านถามว่าไปไหน พวกภรรยาก็ตอบว่า กว่าเม้งเป้น (ไปต่างเมือง) บ้าง กว่าเฮ็ดกุลีต่างตี้ (ไปเป็นกุลีต่างถิ่น) บ้าง บางรายก็ กว่าขายม่ะ (ไปขายม้า) หลาย ๆ เดือนจึงจะกลับบ้าน ส่วนกลับมาแล้วได้เงินมาหรือไม่ ให้ภรรยาบ้างหรือเปล่านั้น ไม่มีใครคำนึงถึง เพราะเมื่อมาถึงบ้านโดยเรียบร้อย ก็เป็นที่น่ายินดีอย่างยิ่งแล้ว ควรที่จะได้พักผ่อนให้สบาย ไม่ต้องช่วยทำอะไรมากก็ได้ เพราะถึงอย่างไรภรรยาก็ต้องทำเองอยู่แล้ว

แต่ถึงผู้ชายจะช่วย บางทีผู้หญิงกลับไม่สู้เต็มใจ เวลาเข้ากาด (ไปตลาด) จึงอดแปลกใจไม่ได้ว่าเหตุใดจึงเห็นแต่ผู้หญิงไม่ค่อยเห็นผู้ชาย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องซื้อหรือเรื่องขาย เคยถามเสี่ยคิ้งจ๊องโหลง ผู้สอนภาษาให้ ถึงเรื่องนี้ เสี่ยคิ้งจ๊องโหลงหัวเราะตอบว่า คงจะเป็นเพราะผู้หญิงเขาเห็นผู้ชาย อ่ำขะหล่า (ไร้ประโยชน์) ในเรื่องเหล่านี้ละมัง ถ้าจะให้ผู้ชายเป็นคนขายเมื่อคนซื้อเป็นผู้หญิง ต่อตามราคาเท่าไรก็ไม่ค่อยกล้าขัดเพราะอ้ะหน่า (เกรงใจ) ครั้นผู้หญิงเป็นคนขายและผู้ชายกลายมาเป็นคนซื้อบ้าง แม้เขาจะบอกราคาสูงแค่ไหนก็ไม่กล้าต่อ จำต้องซื้อของมาราคาแพง ๆ ผู้หญิงทางบ้านจึงไม่ไว้วางใจให้ทำ เห็นว่าตนทนลำบากทำเสียเองจะดีกว่า ผู้ชายก็เลย อู้ลีกินหวาน (อยู่สบาย) อีก ฉะนั้นจึงไม่ทราบว่าที่ผู้ชายไตเมาเป็นผู้ชายที่สบายที่สุดเทียบกับผู้ชายไทยถิ่นอื่น ๆ นั้น เป็นเพราะเขาเป็นคนรักความสบายในน้ำเนื้อของเขาเอง หรือเป็นเพราะผู้หญิงเห็นรำคาญ ไปแย่งทำงานต่าง ๆ เสียหมด แต่อย่างไรก็ตามผู้หญิงไตเมาก็สามารถและขยันขันแข็งทำการงานอย่างน่าสรรเสริญยิ่งทีเดียว คนที่เข้ากาด (ไปตลาด) ในวันกาดจะยืนยันเรื่องนี้ได้ดี คติของชานใต้ว่า ไค่ลักแหลมเห้อ–อเข้ากาด คือใครอยากฉลาดก็ให้ไปตลาดนั้น ข้าพเจ้าอยากจะว่า ถ้าใครเข้าตลาด คนนั้นจะฉลาดรู้เรื่องหญิงไตเมาดีขึ้น

กาดไตเมา

ที่จริงที่เรียกว่ากาดนั้น ไม่ว่าที่ไหนในรัฐชานไม่ใช่ในบริเวณกว้างขวางอะไรนัก บางทีเป็นเพียงที่โล่งสักแห่งหนึ่ง ก็นำของมาวางขายกัน ๕ วันครั้งหนึ่ง ที่เจ้าล่านนี้ก็เช่นเดียวกัน ถึงจะมีเพิงทำถาวรไว้ให้ คนก็ไม่สู้สนใจ เพราะผู้ขายสมัครใจเลือกนั่งขายตามชอบใจในบริเวณนั้นมากกว่า ความยุ่งวุ่นวายของกาดจึงไม่ได้อยู่ที่คนซื้อ แต่ไปอยู่ที่คนขาย และดูเหมือนทั่วทั้งบริเวณกาดจะเห็นแต่คนขายทั้งนั้น ใครมีอะไรติดบ้าน อาจจะเป็นกล้วยสองสามหวี ผักไม่กี่ต้องก็นำมาขายกัน และไม่ช้าคนขายนั้นเองก็กลับกลายมาเป็นคนซื้อ บ้างซื้อขนมนมเนยกินแก้หิวในตอนเช้า บ้างรีบไปซื้อหมู เนื้อ ปลาเอาไว้ไปกินในระหว่าง ๕ วัน บ้างก็รีบไปซื้อหาของสำคัญมีเกลือ น้ำมันและไม้ขีดไฟเป็นต้น มาเก็บไว้เสียก่อน ครั้นขายข้าวของได้เงินมาพอจะเลือกซื้อสิ่งสวยๆ งามๆ ได้ ต่างก็เที่ยวเดินชมตามเพื่อนร้านค้าใกล้เคียง ผ้าผ่อนแพรพรรณเป็นของต้องใจผู้หญิงทุกคน ศิลปะการทอผ้าลวดลายต่างๆ อย่างเช่นที่เขาทอผ้าดำทำซิ่นเป็นลายเม็ดก่ายเป็นต้นนั้น นับวันจะหมดไป เพราะสาวไตเมาปัจจุบันหันมานิยมเครื่องแต่งกายแบบพม่ากันมากขึ้น ซิ่น โสร่งและผ้าไนลอนใสบางจึงกำลังเป็นที่นิยม ทั้งขณะนั้นอากาศก็กำลังหนาวเย็น เสื้อเสวตเตอร์สีสดฉูดฉาดกับผ้าพันคอขนสัตว์ทอในจีนแดงที่มีคนลักลอบนำเข้ามาขาย จึงเป็นอีกสิ่งหนึ่งซึ่งอยากได้กันนักหนา เจ้าเมียวซาคงจะเห็นเรื่องนี้สำคัญ จึงคิดตั้งสหกรณ์ขายเครื่องใช้จำเป็นขึ้น มีสินค้าผ้าเป็นส่วนใหญ่ ในวันกาดปี๋นางโหลงและเด็กๆ ในบ้านจึงต้องมีหน้าที่ทั้งเป็นผู้ซื้อและผู้ขาย คือนอกจากจะคิดรายการอาหารและหาซื้ออาหารสดสำหรับทำกับข้าวของกินให้พอเลี้ยงคนทั้งบ้านได้ตลอดเวลา ๕ วันแล้ว ก็ยังต้องรับภาระดูแลร้านขายผ้านี้อีกด้วย

แต่ว่าทั้งปี๋นางโหลงและบรรดาหญิงไตเมาทั้งหลายที่นี่คงจะไม่ได้รู้สึกว่า การทำหน้าที่ซื้อขายในวันกาดเป็นงานหนัก เพราะถึงอย่างไรกาดก็ยังเป็นที่สนุกเพลิดเพลิน อันเขา **มุ่งม้อง** (คอยหา) อยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน ถึงจะต้องมีภาระทั้งซื้อและขายก็มีโอกาสได้แต่งตัวสวยประกวดประชันกัน ได้ **เฮ็ดเปี้ยวเฮ็ดม่น** (สนุก) ในการพบปะสังสรรค์ผู้ที่รู้จักคุ้นเคย ได้ฟัง **ข่าวเจ้า** (ข่าวคราว) ของมิตรญาติทั้งใกล้และไกลนับแต่เจ้าล่านและบริเวณใกล้เคียงไปจนถึงเขตยูนานทั้งนี้เพราะคนไตเหนือในยูนานกับคนไตเมาเข้ากาดลูก* เดียวกัน และที่สำคัญยิ่งกว่าสิ่งใดก็คือได้มีโอกาสเห็นของสวยงามแปลกตาล่อใจชวนให้ซื้อ เงินที่ขายของได้จึงมักจะหมดไปด้วยเรื่องเช่นนี้ และก็ต้องกลับไปทำงานหนักน่าเหน็ดเหนื่อยอีก ๔ วัน เพื่อให้ได้เงินมาจับจ่ายใช้สอยอีกต่อไป

ฉะนั้นความหนักเหน็ดเหนื่อยของผู้หญิงไตเมาจึงอยู่ที่วันก่อนกาด ใครที่ขายผัก ขายผลไม้ ก็ใช้เวลาเตรียมวันเดียว แต่ถ้าใครขายข้าวขายของอื่นย่อมต้องเตรียมล่วงหน้าหลายๆ วัน เพราะเขาไม่มีเครื่องทุ่นแรง ขายข้าวก็ต้องตำข้าวทยอยๆ ไว้จนกว่าจะได้จำนวนมากพอ หากจะ

---

* ลูก ใช้เป็นลักษณนามของ กาด เมือง และ แสง (เพชร) ได้

ดัดแปลงข้าวให้เป็นอาหารประเภทอื่นๆ ก็ยิ่งจะต้องเสียเวลามากขึ้น เพราะจะต้องตำข้าวให้เป็นแป้งอีกชั้นหนึ่งแล้วจึงจะนำไปทำเป็น ต๊างกิน (ของกิน) อย่างอื่น มีข้าวแค่บ ข้าวเส้น ข้าวซอย เป็นต้น คนใดที่ทำของเหล่านี้ขายจึงมีงานทำเต็มมืออยู่ตลอดเวลา เมื่อว่างจากทำสวนทำไร่แทนที่จะได้พักผ่อนก็จะต้องมาเตรียมตำข้าวตำแป้ง และถ้าทำข้าวแค่บ ซึ่งคือข้าวเกรียบชนิดหนึ่ง ทำด้วยแป้งข้าวเจ้าใส่เกลือ ใส่งา มีรสเค็มมัน ก็จะต้องทำข้าวแค่บคิบๆ เตรียมสะสมไว้วันละเล็กละน้อยวันหนึ่งๆ ทำได้ไม่มากนัก เพราะต้องละเลงแป้งลงบนปากหม้อทีละแผ่นๆ แป้งสุกแล้วจึงแซะมาวางบนตับคานำไปตากแดดให้แห้งเก็บไว้ ถึงวันก่อนกาดจึงนำมาปิ้งแล้วร้อยไว้เป็นพวง พวงละ ๕ แผ่น เก็บไว้ขายในวันรุ่งขึ้น บางทีบ้านเดียวกันนั้นเอง ทำข้าวเส้นข้าวซอยขายไปพร้อมกันด้วย คนทำมักคือผู้หญิงคนเดียวกัน เพราะถ้าทำอย่างหนึ่งได้ อย่างอื่นๆ ก็ไม่สู้ยากนัก ข้าวเส้นหรือขนมจีนของเขานั้น จะลำบากอยู่ก็ตรงโรยเส้นในน้ำเดือด คนสันทัดแล้วทำได้รวดเร็วน่าดู ข้าพเจ้าชอบไปดูเขาทำงานเหล่านี้ในวันก่อนกาดเสมอ

พวกที่ไม่สนใจทำอาหารแป้งขาย มาสนใจขายอาหารถั่วก็มีมาก เพราะถั่วของเขาทำอาหารได้มากมายหลายอย่างด้วยกัน นอกจากถั่วเน่าที่เขาลือชื่อกันว่าอร่อยนัก เพราะมีกลิ่นชิงกลิ่นฮากพักกา (รากกระเทียมสด ชานใต้เรียก ฉู่) และมีรสเผ็ด รสเค็มแล้ว ก็ยังมีน้ำแซ่อิ๊ว และเต้าหู้ประเภทต่างๆ มากมายหลายชนิด เจ้าเมียวซาเคยอวดด้วยความภาคภูมิใจว่า ของเหล่านี้ไม่ว่าคนจีนทำได้อย่างไร คนไตเมา โดยเฉพาะผู้หญิง สามารถทำได้อย่างนั้น และข้าพเจ้าก็ได้เห็นด้วยตาตนเองแล้วว่าเขาสามารถจริง รสชาติของเขาก็ดีไม่แพ้ของจีนที่เราซื้อกินอยู่ในบ้านเรา น้ำแซ่อิ๊วของเขาแม้จะทำประเภทที่ไม่ต้องใส่ถั่วเหลือง ใช้แต่น้ำอ้อยเคี่ยวก็ยังรสดี กินอร่อย ไม่ว่าจะนำไปปรุงอาหารอะไร

นอกจากนี้ก็มีเต้าหูขาว เต้าหูเหลือง และสิ่งที่ประดิษฐ์จากเต้าหู้ทั้งสองประเภทนี้ เป็นอาหารประเภทกินเล่น ได้แก่ เต้าหู้แห้งหั่นเป็นแผ่นบางใช้ทอดกินเหมือนข้าวเกรียบ หากเป็นเต้าหู้สดก็ทอดอย่างเต้าหู้ทอดทั่วไป ที่เรียกกันว่า โถ่พูโค่ (ถั่วฟูทอด) รสชาติผิดไปบ้าง เพราะรสถั่วที่ได้จากน้ำแป้งถั่วเหลือง และเคี่ยวจนเกือบแข็งตัวคล้ายตะโก้นั้นรสออกจะชวนชิมกว่าเต้าหู้ประเภทอื่น แม้จะกินสดๆ ก็ยังกินดี คนที่นี่ชอบกินโถ่พูชนิดนั้นด้วย แต่เขานำมาปรุงรสเสียใหม่ ใส่น้ำแซ่อิ๊ว น้ำส้มที่ได้จากน้ำผักกาดดอง กระเทียมเจียว และพริก เรียกชื่อว่า หวานพุ่น มีคนทำขายมากมายหลายเจ้าแข่งกับข้าวเส้นข้าวซอยที่เขาต้มกับน้ำซุปไก่คล้ายก๋วยเตี๋ยวบะหมี่

เต้าหู้ที่กินเป็นกับข้าวสำคัญขาดไม่ได้ก็คือ โถ่พูขน ที่มาหมักเกลือ และปรุงแต่งรสสีจนดูสวยงามน่าอร่อย แต่แรกข้าพเจ้าเห็นเขาซื้อขายโถ่พูขนกันในกาด อดสนเท่ห์ไม่ได้ว่าเขาซื้อเต้าหู้ขาวที่ทิ้งในฟางจนขึ้นรา มีขนงอกออกมาจนทั่วนั้นเอาไปทำไม ภายหลังจึงทราบว่า

เอาไป เย้น เกลือ (เคล้าเกลือหมัก) และเครื่องปรุงอื่น ๆ ไม่กี่วันก็กลายเป็นเต้าหู้ยี้สีแดงสดรสอร่อย ปี๊นางโหลงจัดใส่ ผื่น (โตกอาหาร) มาให้กิน แอ้ม (แกล้ม) ข้าวทุกวัน ข้าพเจ้าเห็นแล้วก็อยากจะลอง แต่พอคิดจะลองคราวไร ใจก็ไปนึกถึงขนโถ่พูที่คลุมชั้นเต้าหู้จนดูเหมือนดอกกระทุ่มคราวนั้น จนต้องละความตั้งใจ เลยเป็นอันไม่ได้ลองตลอดเวลาที่อยู่ที่นี่

พวกเครื่องดองของเค็มอื่นๆ ผู้หญิงไตเมาก็สามารถทำได้ นอกจากจะทำไว้กินในครอบครัวตลอดทั้งปีแล้ว ก็ยังเหลือถึงขายอีกด้วย และไม่เพียงจะขายในบริเวณใกล้เคียง แต่ยังแพร่ไปถึงคนถิ่นอื่นอีก ผักกาดส้มไตเมาเป็นที่รู้จักและนิยมไปทั่วไม่แพ้ถั่วเน่า ถึงฤดูหนาวครั้งไรหญิงไตเมาก็จะต้องมีงานเต็มมือครั้งนั้น เพราะต้องเริ่มแต่ปลูกผักกาด เอายอดมาตากแห้งชงน้ำกินคล้ายใบชา เรียก น่ำยื่อ แล้วก็เอาต้นมาใช้ ทั้งแกงกินสดๆ บ้าง หมอง (ดอง) ไว้เป็นผักกาดส้มบ้าง เขาตากแดด ๒–๓ วันให้ผักเหี่ยว แล้วจึงหั่น นวดกับเกลือ ๒–๓ วันนวดครั้งหนึ่ง จนได้ที่จึงผสมเครื่องอันมีพริก น้ำอ้อยกับฮากพักกา และเม็ดอะไรดำๆ จำชื่อไม่ได้ มีกลิ่นหอมๆ เก็บใส่ไหไว้ ๒ เดือนจึงจะใช้ได้ และจากผักกาดส้มนี้ ก็ยังได้สินค้าประเภทอื่นอีกคือ ซอนทาง กับ อี่เม่ด ทั้งสองอย่างนี้เป็นผักกาดดองตากแห้ง ถึงเวลาจะรับประทานอาหารก็นำมาต้มเป็นแกงจืด บางทีเพียงชงน้ำร้อนลงไป ก็เอร็ดอร่อยนักแล้วสำหรับเขา เขาว่าที่เรียก ซอนทาง นั้นใช้ใบผักกาดดองทั้งใบ อี่เม่ด ใช้ผักกาดดองที่หั่นแล้ว ข้าพเจ้าเคยลองเพียงครั้งเดียวพอให้รู้รสเช่นเดียวกับ น้ำยื่อ ที่คุณย่าชงในข้าวแล้วซดกินอย่างกับข้าวจานน้ำทุกมื้อ แต่อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าคิดว่า ข้าพเจ้าชอบกับข้าวของกินของชาวไตเมายิ่งกว่าของคนไทยใหญ่ถิ่นอื่น ไม่ว่าจะเป็นข้าวแค่บ ข้าวเส้น ข้าวซอย หรือหวานพุ่น หวานแซ่ว* ข้าพเจ้าถูกใจทั้งสิ้น

กับข้าวของกินไตเมา

เมื่อได้กล่าวถึงของที่เขาทำขายในกาด ก็ต้องเลยไปกล่าวถึงของที่เขาชอบกิน เพราะคนทำขายมักทำตามที่มีคนชอบ บางคนไปคิดทำของที่ตนชอบกินเอง แต่แล้วก็มีเป็นอันมากที่กลับเห็นว่าที่เขาทำไว้ขายในกาดชวนกินกว่า เป็นต้นว่า เน่อเก๊น ลูกชิ้นเนื้อวัวที่คนขายยอมให้เอาไม้จิ้มกินจากหม้อที่ต้มได้ตามชอบ แม้ข้าวเส้น (ขนมจีนชนิดไม่หมัก) ข้าวซอย (ก๋วยเตี๋ยวเส้นเล็ก) จะไม่มีเนื้อไก่ ทั้งน้ำซุปก็อ่อนรส แต่เมื่อปรุงร้อนลงมาจากหม้อจากเตาทีละชาม ย่อมมีรสชาติดีกว่าที่จะต้มลงไปทีละมากๆ เมื่อตักแบ่งกันกว่าจะเสร็จ เส้นก็แช่น้ำจนพอง

---

* อาหารปรุงอย่างหวานพุ่น แต่ตัวมันไม่ได้ทำด้วยถั่ว ทำด้วยต้นไม้ล้มลุกชนิดหนึ่ง ลำต้นสีแดงๆ คล้ายผักโขมชนิดหนึ่ง ต้มแล้วใสขาวเหมือนวุ้น รสก็คล้ายกัน

ทั้งยังเหนียว (เพราะข้าวไตเหนียว) กอดกันนุงนังไปหมด ข้าพเจ้าเองรู้สึกเช่นเดียวกันนี้ ทั้งที่กินที่บ้าน ผู้ปรุงตั้งอกตั้งใจใส่เครื่องมากมายหมายจะให้อร่อยถูกใจ ก็ยังไม่วายอยากไปเที่ยวเลือกซื้อกินเอาเองในกาด กาดจึงมีความหมายสำคัญแก่ผู้ที่สนใจเรื่องกินอีกประการหนึ่งด้วย

แต่พูดที่จริงแล้วเรื่องกินไม่ใช่เรื่องง่ายสะดวกสบาย ยิ่งจำเป็นต้องกินที่บ้านทุกวัน วันละ ๓ เวลา ในที่ที่ไม่มีตู้เย็นจะเก็บอาหารสดให้สดได้นานวันยิ่งน่าเห็นใจพวกแม่ครัว ซึ่งส่วนมากแล้วก็ขลุกอยู่ในครัวทั้งวันแต่เช้าจดเย็น ถึงเวลาอาหารต้องทำอาหาร พ้นเวลาอาหารต้องล้างถ้วยล้างชาม เสร็จธุระไปมื้อหนึ่ง ๆ แล้ว ก็ต้องมายุ่งกับเรื่องเครื่องดองของเค็มที่ต้องทำทยอยกันไปเรื่อย ๆ กว่าธุระในครัวจะเสร็จจริง ๆ ก็ ๒๐ นาฬิกาล่วงไปแล้ว และผู้รับผิดชอบการครัวที่จะต้องยุ่งอยู่ในครัวนานกว่าคนอื่น ๆ ในบ้านนี้ก็ได้แก่ปี้นางโหลง ทั้งที่ธุระยุ่งถึงปานนั้น เธอก็ยังมีเวลาคิดประดิษฐ์กับข้าวให้แปลกตา แปลกรส เพื่อไม่ให้เบื่อและก็ได้ผล คือข้าพเจ้าไม่รู้สึกเบื่ออาหารไตเมาเลย ตลอดเวลา ๑๐ กาด* ที่อยู่ที่นี่ นอกจากจะไม่เบื่อแล้วก็ยังจะชอบเสียอีกด้วย

เหตุที่จะชอบกับข้าวไตเมานั้นเห็นจะเป็นเพราะคนไตเมาเขามีวิธีกินคล้ายไปทางจีน รสอาหารก็เป็นรสสากลด้วย ถ้าไม่เค็มมาก ไม่เผ็ดจัด ไม่ว่าใครคงจะพอลองได้ทั้งสิ้น และที่สำคัญมีสองประการ คือ ประการหนึ่งเขาไม่นิยมใส่ถั่วเน่าในอาหารชนิดต่าง ๆ แทบทุกชนิดอย่างชาวชานใต้ดังกล่าวแล้ว หากแต่เขาปิ้งถั่วเน่าบ่นใส่จานเคียงมา ผู้ใดพอใจใช้ถั่วเน่าปรุงรสก็ปรุงเพิ่มเติมในชามของตนเช่นเดียวกับเกลือและพริกป่นผัดน้ำมัน

อีกประการหนึ่งก็คือคนที่นี่ไม่กินอาหารมันเลี่ยนจนรู้สึกเอิ้มเป้ม (เอียน) เหมือนอย่างทางเมืองนายและเมืองไทย ที่ชอบเอาผักเคี่ยวในน้ำมันจนแห้งงวดกลายเป็นแกงแห้งประเภทที่เรียกว่า อุ๊บ และที่สำคัญยิ่งกว่าสิ่งใดก็คือรายการอาหารเปลี่ยนแปลกแตกต่างกันไม่ค่อยซ้ำกัน อันนับเป็นเรื่องถูกใจข้าพเจ้าเป็นอย่างยิ่ง กินไปพลางก็สรรเสริญคุณของปี้นางโหลงไปพลางที่พยายามจะให้ข้าพเจ้าได้ กินหวาน (กินอร่อย) ได้ลองลิ้มรสอาหารไตเมาทุกแบบทุกประเภทจนอดที่จะขอบคุณเสียมิได้

อาหารบางประเภทข้าพเจ้าเคยลองแล้วจากที่อื่นมี หมูตุ๋ง เป็นต้น แต่ว่าหมูตุ๋งซึ่งคือหมูต้มแล้วทิ้งให้แข็ง น้ำหมูจะแข็งตัวใสขาวเหมือนเยลลี่นั้น (คำตุ๋งนี้คงจะเป็นภาษาจีน เพราะคำจีนกลาง ตุ้ง (tung^{4}) แปลว่าเย็นจนแข็งอย่างน้ำแข็ง มีถิ่นของเราบางถิ่นเรียกหมูตุ๋งนี้ว่า หมูกระด้าง) เป็นอาหารที่ควรจะกินจำเพาะฤดูหนาว และกินในที่อากาศหนาวเย็นอย่างที่เจ้าล่านนี้

* คนที่นี่เขากำหนดนับวันเวลาตามจำนวนกาด (ตลาด) แสดงให้เห็นความสำคัญของกาดในแถบนี้

จึงจะอร่อย เพราะอากาศเย็นจะทำให้น้ำหมูแข็งตัวเอง ซึ่งกินดีกว่าชนิดที่ไปบังคับให้เย็นด้วยการแช่น้ำแข็งหรือเข้าตู้เย็น ที่กาดแถบนี้ยังมีปลาตุ๋งขายในกาดอีกด้วย ทั้งที่ดูไม่เห็นว่าปลาจะน่าทำเป็นเยลลี่ได้ แต่ปลาตุ๋งที่เขาทำมาขายก็เป็นเยลลี่ใสแข็ง ดูน่ากิน ชวนลอง

อาหารหลักๆ เช่น ผัด ยำ แกงจืด น้ำพริกเหล่านี้ เขาก็มีเช่นเดียวกับที่อื่น แต่ว่าวิธีทำ กับเครื่องปรุงของเขาแปลกออกไปอย่างที่ยังไม่เคยพบมาก่อนเลย เช่น ซ่าผักกาด ซ้าจ้าส่าน (จ้าส่าน คือวุ้นเส้น) เป็นต้น ซ่า คืออาหารประเภทยำของดิบๆ ถ้าเป็นเนื้อซ่าก็ใช้เนื้อดิบ หรือครึ่งดิบครึ่งสุกอย่างที่เราเรียกว่า ลาบ หากเป็น พักซ่า ผักก็ดิบด้วย ซ่ามะเขือเขาก็ใช้มะเขือดิบซอย ปรุงแต่รสไม่ใส่น้ำมัน ซ่ากะหล่ำปลี ซ่าผักกาด กับซ่าจ้าส่านนั้นใช้ดิบเช่นกัน วุ้นเส้นที่ใช้ แช่น้ำหรือลวกมานิดหน่อย ซ่าจึงเป็นอาหารชนิดเย็นเฉียบ รสชาติก็เย็นๆ ไม่สู้เผ็ดร้อนนัก ที่แปลกก็คือเขาไม่นิยมกินอาหารรสเปรี้ยว เช่นเดียวกับชาวไทยใหญ่ถิ่นอื่นๆ ฉะนั้นที่เรียกกันว่า น่ำพืด (น้ำพริก) นั้นจึงมีรสเค็มเพียงรสเดียว เขาปรุงมาให้ลองดูแปลกๆ หลายอย่าง แต่ละอย่างก็เค็มเหมือนกันทั้งสิ้น ที่เรียก น่ำพิ่ดพู นั้นใช้ถั่วแทนกะปี แต่ที่มีกลิ่นกะปีก็มี ผสมนิดหน่อยแกมไปกับถั่วเน่าและมะเขือเทศ ทำให้พอค่อยมีรสเปรี้ยวขึ้นมานิดหนึ่ง ที่คล้ายน้ำพริกอย่างไม่เปรี้ยวนั้นมีอีกอย่างหนึ่งคือ พักค้อยตำ เขาใช้แต่รากของผักชนิดนี้ตำกับพักโหล (กระเทียม) มะเขือเทศกับเนื้อยอง เน่อยอง* นั้นคือเนื้อวัวที่แล่เป็นชิ้นบางยาวตากแห้งไว้จึงเรียกชื่ออย่างนั้นตามลักษณะของมัน ใช้เป็นอาหารแห้งประจำบ้าน ใช้ปรุงอาหารได้ทุกชนิด และถึงแม้พักค้อยตำจะใส่เนื้อยองตำไปด้วย เขาก็ยังกินแกล้มกับปลาทอด ปลาดุกทอดบ้าง ปลาคั้บ้าง ปลาคี้เป็นปลาตัวเล็กๆ เนื้อหวานทอดกรอบกินดี แต่บางทีก็ใช้เนื้อยองทุบนึ่งปิ้งกรอบกินกับพริกสดตำเท่านั้นแทนที่จะปรุงเป็นน้ำพริกต่างๆ ดังกล่าวแล้ว

เครื่องที่จะกินแกมไปกับพวกน้ำพริกผักตำ ไม่มีอะไรดีไปกว่าผักกาดส้ม หน่อส้ม ผักกาดซ้อ บางทีก็เป็นซ้อส้ม ที่เรียกว่า ซ้อ นั้น คือเขาต้มผักดองไปกับน้ำอ้อยให้มีรสหวาน หวานไม่ผิดกับกินอาหารหวาน เมื่อเป็น ซ้อส้ม คือเปรี้ยวด้วยหวานด้วยจึงออกจะแปลก กินผักกาดส้มเสียเลยอร่อยกว่า ยิ่งเขาผัดผักกาดส้มกับหมูสับ หรือบางทีต้มกับหมูยิ่งกินหวานอร่อยยิ่งขึ้น หน่อส้ม (หน่อไม้ดอง) ของเขาก็ปรุงคล้ายที่อื่น คือไม่ต้องไปเปลี่ยนรูปให้ยุ่งยาก เพียงแต่เคล้าเกลือ พริกป่น น้ำมัน ก็อร่อยยิ่งนักแล้ว ที่เขานำมาตากแห้งเรียก หน่อเห่ว นั้น เขาก็ชอบกัน ข้าพเจ้าไม่สู้ชอบนักทั้งไม่ค่อยอยากลองด้วย ดูมันแห้งๆ แข็งๆ ไม่น่าอร่อย

---

* ยอง แปลว่า แล่เป็นชิ้นบางยาว

ประเภทที่รสคล้ายอาหารจีน ก็มีผัดกับแกงจืด เขาช่างชอบรากกระเทียมสด ที่เรียกฮากพักกา เสียจริง บางวันก็ผัดมากับหวานพุ่น (คือเต้าหู้เหลืองที่ทำจากแป้งถั่วเหลืองกวนแข็ง) บางวันผัดมากับกระดูกหมู ที่น่าสังเกตคือเขาไม่ค่อยชอบไข่ นาน ๆ จึงจะมีไข่ต้ม ไข่เจียว ไข่เจียวของเขาไม่ได้เจียวมาลำพัง แต่เจียวแล้วหั่นผัดมากับถั่ว บางทีเป็นถั่วต๊อ คือถั่วอ้าปาก ชนิดสด รสออกจะแปลกแต่ก็อร่อย อาหารพวกแกงจืดก็ไม่พ้นหมูบะช่อต้มกับเต้าหู้ขาวที่สับละเอียดบ้าง ปลาต้มกับผักกาดกับขิงบ้าง ที่มีบ่อยหลายครั้งก็คือผักกาดส้มต้มหมู วุ้นเส้นต้มหมู

อาหารที่จัดมาใน ผืนข้าว (โตกอาหาร) แต่ละมื้อมักจะมีแกงจืดอย่างใดอย่างหนึ่งกับน้ำพริกเครื่องจิ้ม มีปลาทอด เนื้อยองย่างแกมมาด้วย ดูก็คล้ายกับตำรับของเรา จะต่างกันก็ตรงที่เขาไม่ลงท้ายด้วยของหวาน เพราะเขาไม่นิยมกินของหวานกัน ข้าพเจ้าจึงจำต้องปรับตัวให้เข้ากับความเป็นอยู่เพื่อมิให้เกิดความทุกข์ที่ไม่ได้สิ่งที่ต้องการ แต่ครั้นนาน ๆ ได้ลิ้มรสสักที ก็อดชื่นอกชื่นใจไม่ได้ ที่อร่อยที่สุดเท่าที่จะหาได้เห็นจะเป็น ข้าวปุก ที่ตั้งชื่ออย่างนี้ เขาว่าคงจะตั้งตามเสียง ปุก ปุก ที่ดังมาจากครกที่ตำ เพราะจะเป็นข้าวปุกได้ต้องตำข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้วให้ละเอียด จะเป็นข้าวเหนียวดำหรือข้าวเหนียวขาวก็ได้ ส่วนมากใช้ข้าวเหนียวดำ เพราะเข้ากับสีงา ทั้งรสชาติก็ดูเหมือนจะอร่อยผิดกันไปด้วย งาเป็นส่วนประกอบสำคัญในการทำข้าวปุก หากไม่มีงา ก็ต้องใช้น้ำมันช่วย ด้วยว่าข้าวเหนียวเหนียวมาก ถ้าไม่ใช้น้ำมันทา หรือได้น้ำมันจากงาที่ตำไปกับข้าวเหนียวแล้ว จะติดมือเหนอะหนะ จะปั้นจะตัดหรือจะซ้อนกันอย่างใดย่อมไม่สะดวกทั้งสิ้น ตามธรรมดาเขาแผ่เป็นแผ่นหนาพอควร วางไว้บนตองที่เจียนเป็นรูปกลมผึ่งไว้พอหมาดจึงซ้อนกันเก็บไว้กินได้นานๆ ถึงเวลากินใช้ปิ้งไฟให้เกรียมทั่วเพื่อให้ร้อนและนิ่มแล้วกินแกมกับน้ำอ้อย ทางหอเมืองไหยซึ่งก้าวหน้าเรื่องอาหารการกินมากกว่า ใช้ทอดน้ำมันจิ้มนมข้นกระป๋องกิน ก็อร่อยไปแบบหนึ่ง แต่จะแบบไหนก็ตาม กลีนข้าวปุกถูกไฟมันหอมหวนชวนลองยิ่งนัก จะอยู่ถึงไหน ๆ ก็อดนึกถึงไม่ได้

ชายแดนไตเหนือ – ไตเมาพากล่า

วันเวลาล่วงไปหลายกาดเข้า (นับตามแบบของเขา ที่ถือตามจำนวนกาดดังกล่าวแล้ว) ข้าพเจ้าก็ได้กลายสภาพจากแขกต่างเมืองมาเป็น ก๊นเนอ – อ* เฮิน คือคนในเรือนหรือสมาชิกในครอบครัว ที่มีโอกาสจะได้รับรู้ความเป็นไปต่าง ๆ ทั้งดีทั้งร้ายของครอบครัว ได้รู้จัก

* เนอ–อ คือ ใน เสียงเออ–อ นคืออา–อี ซึ่งไม่มีเสียงใดของเราตรงกัน เพราะกลายเป็นเสียงไอ ที่เขียนด้วยไม้ม้วนไป ทั้งวิธีถ่ายเสียงนี้ก็ไม่มี ข้าพเจ้าจึงคิดหาวิธีถ่ายเสียงเอาเองดังนั้น

คุ้นเคยกับบุคคลที่เป็นเครือญาติทั้งห่างไกลและใกล้ชิด ซึ่งนอกจากจะมีพี่ ๆ น้อง ๆ ของเจ้าขุนเจตฟ้า เจ้าเมียวซาแห่งเจ้ล่าน ตลอดจนคุณย่าผู้เป็นมารดานางขุน (แทนจะเป็นมารดาของเจ้าเมียวซา) ผู้อยู่ร่วมบ้านเดียวกันแล้วก็ยังมีญาติชั้นผู้ใหญ่อีก ๒ คน ซึ่งต่างเป็นมารดาเลี้ยงของเจ้าเมียวซา ท่านหนึ่งสูงอายุบวชชีอยู่ที่หอสีน (หอศีล) ภายในบริเวณหมู่บ้าน เรียกกันว่า **น้ายขาว** (น้าย คือ ยาย ตามวิธีเรียกของชานเหนือและชานใต้ และคงจะนุ่งห่มสีขาวจึงเรียกกันเช่นนั้น) อีกท่านหนึ่งมีที่ดินไร่นาและบ้านเรือนอยู่พากล่า (ฟากหน้า คือ ฝั่งน้ำเมาตรงข้ามเจ้ล่าน) หน้าตาสะสวย รูปร่างสูงใหญ่ ผิวค่อนข้างคล้ำ คงจะเป็นเพราะต้องตากแดดตากลม ดูแลเรือกสวนไร่นาด้วยตัวเอง ด้วยว่าขุนเฮ่อลูกชายที่มาอยู่กับพี่ชายเพื่อเรียนหนังสือที่เจ้ล่าน ยังเด็กอยู่ อายุเพียง ๑๑–๑๒ เท่านั้น ช่วยอะไรไม่ได้ และเห็นจะเป็นเพราะต้องทำธุรกิจต่าง ๆ เองเช่นนี้ มารดาเลี้ยงเจ้าเมียวซาผู้นี้จึงเป็นคนคล่องแคล่วทั้งการพูดจาและกิริยาท่าทาง ช่างผิดกับคุณย่าที่ดูเฉยเมยไม่ชอบสนทนาปราศรัย ถามอะไรโดยเฉพาะเรื่องอาหารแล้วมักได้คำตอบว่า **อ่ำฮู่ข้า** (ไม่รู้ค่ะ) เสมอ ทำให้ดูเป็นคนชรา ทั้งที่อายุก็ราว ๕๐ ไล่เลี่ยกัน เหตุผลสำคัญที่ทำให้คุณย่าเป็นคนไม่ชอบพูดจาเช่นนี้ ข้าพเจ้ามาทราบภายหลังว่าเป็นเพราะคุณย่าจะสลัดตัดกิเลสเข้าวัดเข้าวา ทั้งขณะนั้นก็เรียนวิชาวิปัสสนาด้วย เคยอธิบายให้ข้าพเจ้าฟังอย่างยืดยาว เมื่อบังเอิญไปถามถูกจุดสนใจเข้า และดูเหมือนจะเป็นครั้งเดียวที่เราคุยกันได้นาน

ที่จริงคุณย่าเป็นบุคคลที่ใกล้ชิดข้าพเจ้าที่สุด ข้าพเจ้าควรจะเรียนรู้อะไรต่ออะไรได้มาก หากคุณย่าช่างพูดมากกว่านี้สักนิด ส่วนบุคคลอื่น ๆ ที่จะเป็นประโยชน์แก่ข้าพเจ้าในเรื่องนี้ก็เป็นบุคคลผู้มีธุระยุ่งวุ่นวายตลอดเวลา คนหนึ่งนั้นได้แก่ปี้นางโหลง ส่วนอีกคนหนึ่งได้แก่มารดาขุนเฮ่อ ซึ่งก็อยู่ไกล ถึงวันกาดครั้งหนึ่งจึงจะได้พบกันทีหนึ่ง พบกันครั้งไรข้าพเจ้าเป็นได้ฟังเรื่องน่าสนใจครั้งนั้น บางทีแม้ว่าเรื่องที่เล่าจะไม่มีสาระสำคัญอะไรนัก แต่เธอก็เล่าได้สนุกสนาน เพราะเป็นคนมีอารมณ์สนุก จนวันกาดวันหนึ่ง ข้าพเจ้าต้องขออนุญาตท่านเจ้าของบ้านตามเธอไปบ้านตามคำชวน เพื่อจะได้มีเวลานาน ๆ ฟังเรื่องน่าสนใจเหล่านั้น คุณย่าก็นึกสนุกติดตามไปเป็นเพื่อนข้าพเจ้าด้วย มิฉะนั้นขากลับข้าพเจ้าจะต้องกลับคนเดียว และการต้องเดินลำพังเป็นเวลาถึง ๒ ชั่วโมงนั้น คงน่าเบื่อถึงหมดแรงเดินทีเดียว

ที่จริงการที่ข้าพเจ้ามานะเดิน ทั้งไปและกลับตั้ง ๔ ชั่วโมง ทั้งยังต้องนั่งเรือข้ามน้ำเมาเพื่อไปยังบ้านเต่ส่า ฟากล่า ตำบลที่อยู่ของมารดาขุนเฮ่อนั้น ก็นับว่าไม่เสียแรงเปล่า เพราะนอกจากจะมาปลูกไมตรีกับมารดาขุนเฮ่อที่ข้าพเจ้าเรียกเธอว่า ปี้นาง นี้แล้ว ข้าพเจ้าก็ยังได้โอกาส

หลักเขตปักปันเขตแดนระหว่างรัฐชานในพม่ากับยูนานของจีน

ฟางที่ขมวดเป็นงูทำไว้ก่อนสร้างบ้าน

เรียนรู้เรื่องต่าง ๆ โดยเฉพาะเรื่องของชาวไตเหนือเมืองเข่ (ชาวไทยเหนือเมืองจีน) ทั้งนี้เพราะคนยูนานที่อพยพลี้ภัยมา มาพำนักที่นี่เป็นอันมาก แม้ที่เรือนปื้นางเองก็ยังมีหลานสาวหลานชายที่เพิ่งอพยพมา มาอาศัยพักอยู่ด้วย จนถึงต้องต่อบ้านขยายครัวออกไปอีก เมื่อไปถึงพวกผู้ชายในบ้านกำลังมุงหลังคากันอยู่พอดี และก็ได้พบสิ่งแปลกคือ เพียงแต่ต่อครัวยื่นออกมาแค่นั้น เขาก็ต้องทำพิธี มีเสาไม้ไผ่ปักไว้หน้าเรือน แล้วเอาฟางที่จะมุงหลังคามาขยุ้มหนึ่ง ขมวดให้เป็นเกลียวเหมือนงู เมื่อผูกหัวท้ายไม่ให้ฟางคลายเกลียวออกแล้ว ก็ผูกข้างหัวไว้กับไม้ไผ่ และต้องทิ้งไว้อย่างนั้นจนกว่าการปลูกสร้างจะแล้วเสร็จ ไม่มีเวลาได้ถามรายละเอียดเรื่องการปลูกบ้านสร้างเรือน เพราะใจไปมุ่งอยู่ที่เรื่องอื่นเสีย ซึ่งขณะนั้นไม่มีอะไรจะยิ่งไปกว่าอาหารการกิน เพราะหนทางอันแสนไกลขนาดเดินตั้ง ๒ ชั่วโมงนั่น ทำให้ข้าพเจ้าและคณะที่มาด้วยกัน **ต้องไหม้ไส้เหลิด** (หิวแสบท้อง) ไปตามกัน เพราะฉะนั้นเมื่อหลานสาวเจ้าของบ้านจัดอาหารมาเทียบและเชิญให้กิน จึงได้ยินแต่เสียงตอบว่า **กินข้าซา** (ก็จะกินอยู่แล้วไง) และแม้ว่าเจ้าของบ้านจะออกตัวว่ากับข้าวไม่มีอะไรอร่อย ๆ กิน มีแต่เต้าหู้ทอดกับผักกาดส้มต้มหมู ทุกคนก็ยังรู้สึกว่ากับข้าวเอร็ดอร่อยเป็นพิเศษ ข้าวที่ใส่**แอบ**ไม้ไผ่ (สมุกไม้ไผ่สานมีฝาปิด) แทนที่จะใส่จานมานั้น ช่วยเก็บความร้อน ทำให้ข้าวร้อนและนึ่มอยู่ตลอดเวลา ปื้นางเอา**หมากจ๊อก** (ส้ม)

ที่ซื้อมาจากกาด จัดใส่จานให้**กินหมากแอ้มข้าว** (กินผลไม้แกล้มข้าว) รสส้ม ๆ หวาน ๆ ช่วยทำให้อาหารรสดีขึ้นกว่าจะกินแต่รสเค็ม ๆ อยู่อย่างเดียว เมื่อเสร็จเรื่องอาหารแล้ว **ซดน้ำแน่ง** แล้ว **คุณ**ย่าก็แก้ห่อหมากออก ห่อหมากของชาวไตเมาที่กินหมากนั้นไม่ใหญ่โตนัก เพราะไม่ต้องหอบหมากหอบพลูมาด้วยให้มากเรื่อง เพียงแต่หมากต่อยสองสามซ่อก็พอกินไปได้ ๒—๓ วัน **หมากต่อย** นี้เป็นต้นไม้เถาขึ้นตามเขา พวกชาวเขาเก็บมาขายทุกวันกาด ส่วนที่เขาใช้กินนั้นเขาเรียกว่า หมาก มีลักษณะคล้ายดีปลี เขาผ่าตากแห้งมาขาย กลืนหมากต่อยนั้นไม่ผิดกับใบพลูเลย ความเผ็ดร้อนก็มีไม่แพ้กัน

อากาศบ้านปี๋นางที่เต่สำนี้ช่างหนาวเย็นยะเยือก บ้านที่อยู่ก็เป็น **ผาสาน** คือเป็นฝาขัดแตะใช้ผิวไม้ไผ่และท้องไม้ไผ่สานสลับกัน มองดูเป็นลวดลายสวยงามดี แต่ว่าคุ้มกันอะไรไม่ได้มากนัก ลมแม่น้ำพัดมาทีไร ก็ให้รู้สึกหนาวสะท้าน ไม่ผิดอะไรกับนั่งอยู่กลางทุ่งโล่ง ไฟเท่านั้นที่จะช่วยให้อุ่นได้บ้าง การนั่ง **อ่อมไพ** หรือที่ชาวไตเหนือในยูนานเรียกว่า **ผิงไพ** อย่างเดียวกับเรานั้น จึงเป็นความสุขที่สุด ยิ่งได้ยินได้ฟังเรื่องสนุก ๆ น่าสนใจยิ่งเพลิดเพลินไม่ผิดกับคนเมืองหลวงไปดูหนังดูละครกัน และที่น่าฟังที่สุดในขณะนั้น คงไม่มีอะไรยิ่งไปกว่าเรื่องการล้ำภัยของชาวไตเหนือในยูนาน เมื่อผู้ฟังพร้อมที่จะฟัง ผู้เล่าก็พร้อมที่จะเล่า เพราะมันเป็นชัยชนะของเขาเหลือเกินที่เดินทางเล็ดลอดหลบหนีมาได้ หลานชายปี๋นางยิง **แก่ง** (ชาวไตเมาใช้คำนี้อย่างเดียวกับคำเก่งของเรา) ยิ่งกว่าใคร ที่สามารถต้อนวัวมาได้ถึง ๑๒ ตัว โดยไม่มีใครสงสัยหรือจับกุม แต่เมื่อเล่าถึงเรื่องนี้แล้วเขาก็ต้องย้อนเล่าไปถึงสาเหตุที่จะทำให้ต้องอพยพทิ้งไร่ทิ้งนา ทิ้งถิ่นทำมาหากินมาตายเอาดาบหน้า ความอดอยากอย่างหนึ่งและไม่มีอิสระแม้แต่จะพูดอะไรได้อีกอย่างหนึ่งนับเป็นเหตุสำคัญ ๒ ประการ นอกเหนือไปจากเหตุอื่น ๆ เขาเล่าว่าใครจะเดินทางไปพักค้างที่ไหนต้องเอาข้าวอาน (ข้าวสาร) ของตนไปด้วย เพราะทุกคนมีข้าวบั่นส่วนที่ได้อย่างจำกัดจำเขี่ย ไม่อาจแบ่งปันมาเลี้ยงแขกได้ บางแห่งยังต้องกินอาหารรวมกัน เขาหุงข้าวเลี้ยงหม้อใหญ่ ๆ **เหมินอ่อยหมู** (เหมือนเลี้ยงหมู) ผู้เล่าเน้นคำนี้เหมือนว่าได้รับความสะเทือนใจจากการกินอยู่แบบนี้ยิ่งนัก ส่วนกับข้าวนั้นก็จะมีแต่ผักต้ม ๆ ผัด ๆ มื้อละอย่าง ๗ วันครั้งหนึ่งจึงจะมี อี๊ (เนื้อสัตว์ในกับข้าว) **เหมิดกับผัก** (เหมือดคือปรุงไปกับผัก) ส่วนที่จะได้กิน อี๊ ผัด ต้ม หรือ ย่างมา **หลาย ๆ** (เปล่าๆ แต่ลำพังอย่างเดียว) นั้นไม่มีหวัง ถ้าวันใดไม่ได้ทำงาน ก็ไม่ได้กินข้าว คนแก่ที่ทำงานไม่ไหวก็ไม่กล้าไปกินข้าวกับเขาเป็นอันต้องอดด้วยเช่นเดียวกัน

ได้ยินเขาเล่าเช่นนี้ ข้าพเจ้าช่างอยากเห็นยิ่งนักว่า ที่เรียกดินแดนยูนานนั้น มีสภาพลักษณะเป็นเช่นไร เขาอยู่ลำบาก ๆ อย่างนี้เหมือนกันทุกแห่งหรืออย่างไร และข้าพเจ้าต้องขอบคุณมารดาขุนเฮ่อเป็นอย่างยิ่ง ที่เมื่อได้ยินข้าพเจ้าปรารภเช่นนั้น ก็จัดการพาข้าพเจ้าไปให้เห็นจนได้ แม้ว่าไปตามทางจะประสบอุบัติเหตุ ก็ยังไม่เลิกล้มความตั้งใจ ที่จริงถ้าข้าพเจ้าทราบล่วงหน้าว่า ผืนแผ่นดินยูนานที่เห็นต่อกันกับแผ่นดินรัฐชานนั้นไม่มีอะไรต่างกับบ้านเต่ล่าหรือเมืองต่าง ๆ ในรัฐชานแล้วไม่ว่าจะเป็นบ้านเรือนหรือผู้คน ทุ่งนา หรือป่าเขา ข้าพเจ้าคงจะไม่วุ่นวาย จนทำให้มารดาขุนเฮ่อต้องได้รับบาดเจ็บ เพราะสะพานไม้หมากที่ข้ามห้องร่องพลิกข้าพเจ้าเองก็ใจหายเมื่อเห็นปี้นางเธอหงายหลังตกลงไปในห้องร่องที่ลึกมิใช่น้อย ทั้งน้ำก็แห้ง นึกว่าตัวเองคงจะหล่นตามเธอลงไปด้วยเพราะมือเรายังเกาะกุมกันอยู่ แต่แล้วกลับกลายเป็นข้าพเจ้าทรุดตัวนั่งห้อยเท้าอยู่บนไม้หมาก ไม่ได้หล่นตามลงไปด้วย จึงไม่บาดเจ็บประการใด แต่ก็บุญดีที่ปี้นางไม่เจ็บปวดอะไรมาก นอกจากขัดยอกไปนิดหน่อย มิฉะนั้นแล้วข้าพเจ้าคงจะ **เจอ–อ ไหม้ไส้ก่ำ** (ร้อนใจ) ไปอีกนาน

แต่ถึงกระนั้นก็ดี สิบปากว่าไม่เท่าตาเห็น เพียงได้มาเห็นเท่านี้ ถึงแม้จะแค่ชะเง้ออยู่ที่หลักเขต ไม่อาจก้าวล่วงเข้าไปแม้เพียงก้าวเดียว ก็ยังดีกว่าไม่ได้เห็นเสียเลย เห็นแล้วก็อยากอุทานว่า เพียงหลักเขตหลักเดียวนี้เองแหละหนอ ที่มาแบ่งผืนแผ่นดินให้กลายเป็นคนละฝ่าย หากยกหลักนั้นไปไว้เสียที่อื่น จะรู้ได้อย่างไรว่าตรงไหนเป็นยูนาน ตรงไหนเป็นรัฐชาน ผู้คนพลเมืองก็เช่นกัน ดูอย่างไรจึงจะรู้ว่าใครเป็นไตเหนือใครเป็นไตเมา ถ้าเขาแต่งตัวให้เหมือนกันเสีย ทั้งนี้เพราะต่างคนก็ไปมาหาสู่กันและกันอยู่เสมอ บางคนก็มาซื้อขายของในตลาดเดียวกัน ดังที่เขาเรียกว่า เข้ากาดลูกเดียวกัน ดังกล่าวแล้ว ส่วนการอพยพโยกย้ายเข้ามาสู่รัฐชานนั้นก็ดำเนินอยู่เรื่อย ๆ ตั้งแต่ช้านานมาแล้ว มารดาขุนเฮ่อก็เป็นคนไตเหนือที่หนีภัยเจ้าฟ้ามา เจ้าฟ้าต้องการตัวเธอไว้เป็นจ๊จ๋งนาง (สนม) เธอจึงหนีมาบวชเป็นชีอยู่ที่เจ้าล่าน แต่ไม่นานก็ถูกเจ้าเมียวซาเจ้าล่าน บิดาขุนเจตฟ้า สึกชีเสียอีก เป็นอันหนีไม่พ้น

ชายแดนไตเหนือ–ไตเมาเมืองยู่

ข้าพเจ้านึกไม่ถึงเลยว่า เจ้าเมียวซาจะตกอกตกใจถึงเพียงนั้น เมื่อได้ยินข้าพเจ้าเล่าอย่างภาคภูมิใจว่า ได้เห็นแผ่นดินยูนานที่อยากเห็นแล้ว ยังไปยืนพิงหลักเขต ชะเง้อคอดูบ้านช่องไร่นาของชาวยูนาน เจ้าเมียวซาไม่กล้าดุข้าพเจ้า แต่กลับไปเอ็ดใครต่อใครผู้ไปฟากล่า

ด้วยกันว่า พาข้าพเจ้าไปที่หลักเขตชายแดนนั่นทำไม รู้หรือไม่ว่าที่ตรงนั้น มีคนถูกพวกทหารคอมมูนิสต์ยิงตายไปหลายต่อหลายคนแล้ว บางคนเพียงแต่เฉียดเข้าไปใกล้หลักเขตเท่านั้นก็เป็นอันตรายเสียแล้ว ข้าพเจ้าฟังแล้วก็เย็นสันหลังวาบคิดว่า หากทหารคอมมูนิสต์มาแลเห็นเข้าคงจะยิงตายไปนานแล้วซีนี่ เพราะข้าพเจ้าชวนปี๊นางนั่งเล่นอยู่ใต้ต้นไม้แถวนั้นอยู่นานทีเดียว ทั้งยังถ่ายรูปไว้เสียอีกด้วย ให้สมกับที่มาลำบาก และคงจะไม่มีโอกาสมาแถวนั้นอีก และขณะที่กำลังคิดอยู่ว่า ถ้าข้าพเจ้าเป็นอะไรไปใครจะเดือดร้อนบ้าง ก็พอดีเจ้าเมียวซาบ่นขึ้นมาอีกว่า นึกดูซิว่า เขามาเป็นแขก ถ้าเขาเป็นอะไรไป เพราะเราคุ้มกันเขาไม่ได้ ผลจะเป็นอย่างไร และก็จริงยิ่งกว่าจริงว่าผลที่ตามมาคงไม่ใช่เรื่องเล็กน้อยธรรมดา ๆ คิดแล้วก็ออกเสียใจที่ไม่พอที่ไปทำให้เจ้าของบ้านและคนอื่น ๆ เดือดเนื้อร้อนใจเช่นนี้เลย

แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อปลอดภัยมาได้เช่นนี้แล้ว ข้าพเจ้าก็อดคิดไม่ได้ว่า เจ้าเมียวซาคิดเป็นห่วงมากเกินไป มันไม่น่าจะฆ่ากันได้ง่าย ๆ อย่างที่ว่านั้นเลย แต่ข้าพเจ้าก็ได้ให้สัญญาลั่นวาจาไว้แล้วว่า จะไม่ทำอะไรให้ดูเสี่ยงอันตรายอย่างนั้นอีก ฉะนั้นเมื่อปี๊นางโหลงชวนไปเที่ยวหมู่บ้านป่างซ้ายในเขตเมืองยู่ อันเป็นชายแดนต่อกับยูนานอีกด้านหนึ่ง ข้าพเจ้าจึงลังเลจนปี๊นางโหลงผู้เคยไปเที่ยวมาบ่อย ๆ ยืนยันว่า เขตที่ถือกันว่าเป็นชายแดนแท้ ๆ นั้น อยู่ห่างหมู่บ้านออกไป ถ้าเราเที่ยวเล่นอยู่แต่ในหมู่บ้าน อันตรายจะมีได้อย่างไร ข้าพเจ้าจึงตกลงลองไปดู เพราะถึงอย่างไรก็เป็นที่ที่ข้าพเจ้าอยากเห็นอยู่แล้ว

เจ้าของรถจี๊บผู้จะพาเราไปนั้นเป็นบ้อเล่งหม่าวเม่เล่งสาว (พ่อเลี้ยงบ่าว แม่เลี้ยงสาว) ของลูกชายปี๊นางโหลง เมื่อครั้ง **เฮ็ดเจ้าส่าง** (บวชเป็นเณร) ซึ่งคือผู้ที่รับเป็นโยมอุปฐากนั่นเอง บ้านของเจ้าของรถอยู่ที่มูเซห่างไป ๖ ไมล์ เราต้องนั่งรถเมล์จากเจ้ล่านไป รถเมล์ประจำถิ่นเป็นรถเก่า ๆ ทั้งเครื่องทั้งรถเห็นจะเก่าราว ๒๐ ปี เมื่อรถสตาร์ทจึงสั่นไปทั้งตัว ข้าพเจ้าเหลือบไปเห็นหญิงชาวบ้านคนหนึ่งเอามือคล้องเสาในรถกอดไว้แน่น จึงเย้าถามว่า **'โกหา'** (กลัวหรือ) และเหมือนเด็กที่กำลังจะร้องไห้ พอมีคนถามก็ร้องโฮออกมา เมื่อสิ้นเสียงถามของข้าพเจ้า หญิงนั้นก็ผละจากกอดเสามากอดแขนข้าพเจ้าไว้แน่น แล้วก็ร้องลั่นว่า **'เกาโก เกาโก'** (ฉันกลัว ฉันกลัว) ดังที่เล่าไว้ในตอนต้น ข้าพเจ้าเองแต่แรกก็อดขันไม่ได้ นึกในใจว่าตั้งแต่มีรถเมล์มา ๒๐ กว่าปี หญิงนี้คงจะเพิ่งเคยขึ้นรถเมล์ครั้งนี้เอง จึงตระหนกตกใจนัก นี่ถ้าไปขึ้นพาหนะอื่น ๆ อย่าว่าถึงเรือบินเลย หัวใจคงจะหยุดเต้นด้วยความกลัวเป็นแน่ แต่ครั้นรถยิ่งแล่นเร็วขึ้น ๆ หญิงนั้นยิ่งบีบแขนข้าพเจ้าแน่นเข้า จนเจ็บ ทนอยู่ไม่ได้ต้องร้องออกมาบ้าง คนขับก็เลยหันมา

ดุหญิงนั้นว่า **'อิสังแน้'** (อะไรน่ะ) แต่ก็ไม่ได้ผล ข้าพเจ้าก็เลยต้องทนทรมานทำตัวให้เป็นที่พึ่งของคนไม่เคยขึ้นรถเมล์มาตลอดทาง ๖ ไมล์จนถึงมูเซ ไม่ทราบว่าลงรถแล้ว หญิงนั้นเจ็บไข้ได้ป่วยด้วยความตกใจประการใดหรือเปล่า

เมืองยู่อยู่ไม่กลกว่ามูเซนัก เจ้าของรถขับช้า ๆ ให้ชมภูมิประเทศที่ล้วนแล้วไปด้วยภูเขาสลับซับซ้อน เห็นไร่มะหะลัด (สับปะรด) ของชาวเขา ที่ปลูกอยู่ตามไหล่เขา ได้ระเบียบดูสวยงามดีทีเดียว น่าสงสารก็แต่ต้นป่านศรนารายณ์ที่ญี่ปุ่นอุตส่าห์นำพันธุ์มาปลูกไว้มากมายหลายตำบลจนแพร่พันธุ์ขยายกินที่ออกไปทุกที ๆ แต่ก็ยังไม่เห็นมีใครรู้คุณค่า คงจะเป็นเพราะญี่ปุ่นยังไม่ทันได้บอกเล่าประชาชนว่า จะเอาต้นป่านศรนารายณ์ไปใช้ทำอะไรได้ ก็พอดีสงครามสงบลงเสีย ต้นป่านศรนารายณ์จึงเป็นไม้ไร้ค่าของคนแถบนี้อยู่เรื่อยมา

บ่างซ้ายอยู่ลึกจากถนนใหญ่หลายไมล์ ต้องขึ้นเขาคดเคี้ยวกว่าจะถึงหมู่บ้าน ขณะที่รถอยู่บนเขาจะเห็นความแตกต่างกันอย่างชัดเจนระหว่างชายแดนจีนคอมมูนิสต์กับชายแดนรัฐชาน กล่าวคือบ่างซ้ายก็ยังเป็นหมู่บ้านบ่างซ้ายที่คงสภาพความเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ บ้านเรือนรุกรุย หลังคามุงคาดูรุงรัง เมื่อรถแล่นไปตามถนนในหมู่บ้าน ฝุ่นก็ฟุ้งตลบจนไม่เห็นอะไร แต่หมู่บ้านวันเต้ง (วันเที่ยง คือ เที่ยงวัน) อันอยู่ในเขตเมืองเจ้ฝางของยูนานนั้นซิ กลายเป็นตึกโอพารขึ้นมาหลายต่อหลายหลัง ตั้งแต่เชิงดอยขึ้นไปจนถึงเหนือดอย คนทางรัฐชานว่าเมื่อสร้างโดยไม่ต้องเสียค่าแรงงาน เสียแต่ข้าววันละ ๓ มื้อเท่านั้น จะสร้างให้ใหญ่โตอย่างไรก็ได้ ข้าพเจ้าก็เห็นจริงดังนั้น

ที่ชายแดนด้านนี้มีลำห้วยเล็ก ๆ เป็นเครื่องกั้นพรมแดน และทางด้านหนึ่งของลำห้วยมีสะพานข้าม สองฟากของสะพานเป็นป้อมทหาร ซึ่งมีทหารจีนและทหารพม่ายืนถือปืนจ้องกันอยู่ เพราะฉะนั้นถึงแม้ข้าพเจ้าจะอยากเห็นสภาพความเป็นไปของบ้านวันเต้งสักเพียงใดก็ไม่มีทางจะเข้าไปใกล้ ๆ ได้ จะถ่ายรูปก็ไม่ได้ นายทหารพม่าผู้หนึ่งซึ่งประจำการอยู่ในกองทหารที่นั่น และบังเอิญรู้จักกับป๋อเล่งหม่าวดี มาห้ามไว้ บอกว่าทางโน้นเขาไม่ชอบให้ใครมาถ่ายรูป เราเลยเลี่ยงมาถ่ายห่าง ๆ เมื่อนายทหารผู้นั้นเห็นท่าทางของพวกเราที่ชะเง้อมองเข้าไปในเขตยูนานด้วยความกระหายอยากเข้าไป ก็ได้เอื้อเฟื้อรับอาสาจะพาเราเข้าไปเที่ยวในเขตนั้น นายทหารผู้นั้นยืนยันแข็งแรงว่าทางฝ่ายนั้นอนุญาตเป็นพิเศษในวันนั้น อันเป็นวัน **เข่กินป๊อยเลินสี่** (วันตรุษจีน เดือนสี่ของเขาตรงกับเดือนยี่ของไทย) ให้คนทางฝ่ายนี้เข้าไปเที่ยวเล่นได้ภายในเวลาไม่เกิน ๒๔ ชั่วโมง ตัวเขารับรองความปลอดภัยทุกประการ ฟังแล้วก็น่า

เชื่อว่าเป็นไปได้ แต่อย่างไรก็ตาม ถึงข้าพเจ้าจะไม่ลั่นวาจาว่าจะไม่ทำเรื่องยุ่งให้ใครเดือดร้อนอีก ข้าพเจ้าก็ไม่กล้าเสี่ยง เพราะยังไม่ลืมถ้อยคำของเจ้าฉายเมืองที่พูดเสมอว่า เข้าไปน่ะมันง่าย แต่ว่าออกมาสิมันยาก และอย่าว่าแต่ข้าพเจ้าเลย แม้คนอื่น ๆ ในคณะโดยเฉพาะป้อเล่งหม่าว ผู้เป็นพ่อค้าเคยเข้าออกติดต่อธุรกิจการค้าอยู่ในเขตนั้นอยู่เสมอ ๆ ก็ยังเห็นว่าไม่ควรเสี่ยง

แต่ว่าคนที่เขาจะเข้าไปให้ได้จริง ๆ แล้ว ก็ไม่ต้องคิดแล้วคิดอีกให้เสียเวลา เพราะลำห้วยนั้นยาวตลอดหมู่บ้าน หายเข้าไปในป่า จะแอบข้ามตรงไหนที่ไม่มีทหารยนยามอยู่ย่อมทำได้ทั้งนั้น และเขาก็ได้ทำกันอย่างนั้นเรื่อยมา แม้ขณะที่เราไปนั่งพักที่ร้านคนรู้จักกับปี้นางโหลงก็ยังมีคนไตเหนือมาซื้อของขายของที่นั่น เมื่อทราบว่าพวกเราอยากซื้อ **หมากโหลิง** (ลูกหัวลิง คือลูกพลับแห้ง) เป็นเรือนร้อย ต่างก็กระตือรือร้นอยากหามาขาย เพียงแต่ให้เราคอยสัก ๒—๓ ชั่วโมง เขาจะลักลอบเอาจากหมู่บ้านวันเต้งมาขาย เพราะที่นั่นมีมากมายไม่ทราบจะเอาไปขายที่ไหน เราก็บังเอิญอยู่นานเท่านั้นไม่ได้ ต่างฝ่ายจึงต่างเสียดายโอกาสที่จะซื้อจะขายกันเรื่องนี้ยิ่งนัก

ไม่แต่ของเล็ก ๆ น้อย ๆ อย่างนี้ แม้ผ้าไหมแพรพรรณ เครื่องใช้ต่าง ๆ จากเขตโน้นก็มาขายเกลื่อนอยู่ทางเขตนี้ มีร้านหนึ่งขายแพรจีน และเครื่องใช้ของสตรี มีพัดและกระเป๋าถือเป็นต้น มีนายทหารเข้าไปชมและเลือกซื้ออยู่อย่างคับคั่งจนพวกเราเข้าไม่ถึงตัวผู้ขาย ครั้นผู้คนเบาบางลงแล้ว ผู้ขายจึงได้มาดูแลเรา ชี้ชวนให้ซื้อลุงงิ (ซื่นหรือโสร่ง) ที่ทำด้วยแพรจีนดอกบักอย่างงดงาม ขณะที่เรากำลังเลือกกันอยู่นั้นเอง หญิงผู้ขายคนหนึ่งซึ่งยืนดูข้าพเจ้าอยู่นานแล้วถามว่า ข้าพเจ้ามาจากบางกอกหรือ ข้าพเจ้าพยักหน้ารับอย่างไม่สนใจ เพราะเคยถูกถามเสียนับหนไม่ถ้วนแล้วเรื่องนี้ แต่ชั่วครู่หนึ่ง หญิงนั้นวิ่งเข้าไปในห้อง แล้วกลับออกมาถือรูปเอามาให้ข้าพเจ้าดูรูปหนึ่ง เป็นรูปคู่ ผู้หญิงในรูปหน้าคล้าย ๆ เธอ แต่ดูยังเยาว์กว่ามาก ส่วนผู้ชายนั้นหน้าตาหล่อเหลาดูไม่ออกว่าเป็นคนชาติไหน เพราะผมหยิกหยักโศก แต่จมูกไม่สู้จะโด่งนัก

ข้าพเจ้าดูแล้วก็ส่งคืนให้ ไม่เข้าใจว่าเธอให้ข้าพเจ้าดูทำไม แต่แล้วเธอยังไม่รับคืน กลับเล่าเรื่องราวให้ข้าพเจ้าฟังว่า ผู้หญิงในรูปนั้นคือเธอนั่นเอง เธอเป็นคนไตเหนืออยู่เมืองเจ้าฝาง เธอถ่ายรูปนั้นแต่ครั้งสงครามโลกครั้งที่สอง เมื่อครั้งสามีพาเธอไปเที่ยวคุนหมิงหลังที่แต่งงานกันใหม่ ๆ และประเด็นสำคัญที่สุดของเรื่องที่ทำให้เธอเล่าเรื่องนี้ให้ข้าพเจ้าฟัง ทั้งเอารูปนี้ให้ข้าพเจ้าดู ก็คือสามีของเธอเป็นคนบางกอก เขาเข้ามาถึงเจ้าฝางเมื่อญี่ปุ่นบุกยูนาน เขาทำหน้าที่ขับรถให้ทหารญี่ปุ่นและอยู่ที่นั่นตลอดมา จนเสร็จสงครามจึงกลับ เมื่อจะกลับเขาก็จะพา

เธอมาด้วย แต่ไม่ทราบด้วยเหตุผลกลใด มารดาเธอไม่ยอมให้เธอมา ให้รอจนกว่าเขาจะมารับภายหลังดังสัญญา แล้วเธอก็เลยรอตั้งแต่บัดนั้นจนบัดนี้ จนเวลาล่วงเลยไป ๑๐ กว่าปีแล้ว หน้าตาของเธอที่เห็นสะสวยในรูป จึงดูซูบซีดกร้านเกรียมไป แต่กระนั้นเธอก็เป็นคนสวย สวยขำตาคม ผมก็หยิกสลวยดูไม่ผิดกับหญิงอินเดีย เธอว่าที่เธอหลบหนีมาจากเจ้าฝางก็ด้วยความหวังว่าบางทีอาจจะมีโอกาสพบสามีได้ง่ายขึ้น และนับเป็นโชคดีที่มาพบข้าพเจ้าที่เป็นคนบางกอกเช่นกัน ข้าพเจ้าคงจะช่วยตามหาสามีให้เธอได้ พูดแล้วก็ทำตาแดง ๆ หากร้องไห้ได้คงจะได้ร้องออกมาแล้ว

ฟังเรื่องโดยตลอดแล้วข้าพเจ้าก็อยากจะร้อง อะโล่ ออกมาด้วยความประหลาดใจ สงครามรีก็เสร็จสิ้นไปเป็นสิบกว่าปีแล้ว แต่ผลของสงครามยังเหลือหลงอยู่อีก ข้าพเจ้ามาบ่างซ้ายหมายจะมาเพียงเที่ยวเล่น ไม่นึกเลยว่าจะต้องมาช่วยรับรู้เรื่องปัญหาชีวิต และให้บริการตามหาสามีแก่เธอผู้นี้ด้วย แต่เธอคงไม่รู้หรอกว่า มันไม่ใช่เรื่องทำได้ง่าย ๆ เพราะบางกอกรีก็ออกกว้างใหญ่ ตำบลที่อยู่ก็ไม่มี ด้วยว่าจดหมายที่สามีส่งมาถึงแต่ครั้งคอมมูนิสต์ยังไม่เข้านั้น เธอไม่ได้เอามาจากเจ้าฝางด้วย แต่นั่นก็ตั้ง ๘ – ๙ ปีมาแล้ว แล้วก็ชื่อสามีของเธอที่ให้ไว้แต่ชื่อว่า ซีงซีง นั้น ไม่ทราบว่าเป็นชื่อที่ใช้ในประเทศไทยหรือเปล่า ดูหน้าตาในรูปถ่ายไม่น่าจะมีชื่อเป็นจีนเลย แต่ที่สำคัญก็คือ เธอมีรูปนั้นเพียงใบเดียว และเธอจะไม่ยอมให้ข้าพเจ้ามาเป็นอันขาด เพราะเธออุตส่าห์เก็บรักษาไว้และนำติดตัวไปด้วยไม่ว่าจะไปถึงไหน ข้าพเจ้าก็ไม่ได้เหลือพีล์มไว้เลย จึงเป็นอันไม่ทราบจะช่วยอย่างไรได้ นอกจากให้เธออยู่กับความหวังต่อไป แต่อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าก็อดชมเธอไม่ได้ว่า ใจคอหนักแน่นดีเหลือเกิน สมกับที่ชื่อ นางหิน

การบ้าน – การเมือง

เรื่องของนางหิน หนักอยู่ในใจข้าพเจ้าไม่ผิดกับหินหนักมาถ่วงอยู่ เพราะไม่รู้จะช่วยเขาได้อย่างไร แต่จะช่วยได้หรือไม่ได้อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าก็ยังยินดีอยู่อย่างหนึ่ง ที่เห็นคนที่นี่เขาไว้วางใจไว้ธุระสำคัญแก่ข้าพเจ้า ฉะนั้นถ้าเห็นเรื่องใดที่ข้าพเจ้าพอจะช่วยเหลือเขาได้แล้ว ข้าพเจ้าเป็นอยากช่วยเขาทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องใหญ่เรื่องเล็กประการไร ดังที่วันหนึ่งข้าพเจ้าเรียกไหมคำมาถามว่า โว้ไน่ เจ้ามั้นเผอ–อ (วัวนี่ เจ้าของเป็นใคร) คำตอบก็คือ วัวที่เห็นเดินอยู่ในสวนนั้นเป็นของเจ้าเมียวซา ได้รับมรดกสืบทอดมาจากท่านบิดา ท่านเจ้าของเลี้ยงเหมือนสัตว์เลี้ยง ไม่ซื้อไม่ขาย ไม่รีดนม กลัวลูกมันจะอด แม้แต่วันหนึ่งเสือมาคาบลูกวัวไปกิน ผู้คน

ก็ยังร้องกันอื้ออึงว่า **'เอ๊ดหลูเปิ้น'** (สงสารมัน) ขณะนี้เจ้าเมียวซาจ้างคนไว้ดูแลคนหนึ่ง เรียกกันว่า เจ้าโว้* ได้ยินดังนั้นข้าพเจ้าจึงยื่นขวดยาเหลืองให้ไหมคำ บอกให้เอา**อี๊ย่าหยา** (ยารักษาโรค) ไปให้เจ้าโว้ **หยาฮ้อยเจ๊บ** (รักษาแผล) วัวตัวนั้น ไหมคำรับขวดยาไปตามสั่ง ทั้งทำท่างง ๆ ไม่เข้าใจว่าเหตุใดข้าพเจ้าจึงต้องเอาธุระแม้กระทั่งวัว แต่เมื่อข้าพเจ้าใช้เขา เขาก็ทำให้ไม่ขัดแย้ง

ข้าพเจ้าลืมเรื่องวัวกับเรื่องยาไปหลายวัน จนกระทั่งวันหนึ่งมีคนถือขวดยาเปล่า ๆ มาหา บอกว่าเขาคือเจ้าวัว ยาที่ให้ไปนั้น เขาใส่หมดแล้ว บัดนี้เขาอยากได้อีก พูดแล้วก็หยิบเงินออกมาส่งให้ ๕ จ๊ก ถึงเขาจะไม่พูดออกมา ก็รู้ได้ว่าเงินนั้นเป็นค่ายา ที่จริงถ้าเขารู้ว่าข้าพเจ้าไม่ถูกใจที่เห็นเขาทำเช่นนั้น เขาคงไม่กล้าหยิบยื่นเงินให้ แต่ทว่าเขาอยู่ในที่ที่หยูกยาหาได้ยาก ทุกอย่างต้องได้มาด้วยเงินทั้งนั้น เขาจึงคิดว่า ยาที่จะได้จากข้าพเจ้า ต้องได้ด้วยเงิน

หญิงไตเหนือในยูนานที่หาดทราย ชายน้ำเมาขณะจะกลับไปยังหมู่บ้านของตนในเขตยูนานเห็นลูกอ่อนหัวห้อยอยู่ข้างหลัง

เช่นเดียวกัน เมื่อข้าพเจ้าบอกว่ายาที่นำมาด้วยนั้น นำมาไว้ใช้เอง และถ้าจำเป็นก็เอาไว้ช่วยเหลือพวกเขาเท่าที่เห็นสมควร ไม่ใช่เพื่อซื้อขาย เจ้าวัวนั้นก็ **ย้อนกั่นต๊อ** (ขอโทษ) ยืดยาว ข้าพเจ้าก็เลยค่อยบรรเทาความขุ่นใจลง พร้อมกันนั้นก็ได้ถามผลของยาว่า ยาได้ผลเป็นอย่างไร จึงต้องมาขออีก ชายเจ้าโว้นั้นก็ตอบว่า ได้ผลดีแผลแห้งสนิทที่เดียว ว่าแล้วก็เหยียดหน้าแข้งออกมาให้ข้าพเจ้าดู

---

* **เจ้าโว้** ที่จริงคำนี้ควรจะหมายความว่า เจ้าของวัว แต่ที่นี่หมายถึง คนเลี้ยงวัว

ถึงตอนนี้ข้าพเจ้าถึงกับ กวั๋ง (งงงัน) พูดไม่ถูกเลยทีเดียว เหตุที่จะกวั๋งก็คือ แผลที่หน้าแข้งชายนั้นแห้งจริง ๆ ทั้ง ๆ ที่แผลมีลักษณะเน่าเปื่อยกินลามกว้างออกไป ทั้งยังลึกเกือบถึงกระดูก โรงพยาบาลฝรั่งที่ตำบลน้ำคำ (ห่างไป ๑๒ ไมล์) รับไว้รักษาพยาบาลอยู่ตั้งหลายเดือน ก็ไม่มีท่าว่าจะหาย แต่ที่กวั๋งยิ่งกว่านั้นก็คือ ข้าพเจ้าให้เอายาไปรักษาแผลวัว ไม่ใช่รักษาแผลคน เขาไม่เข้าใจถ้อยคำที่ข้าพเจ้าพูดหรืออย่างไร ชายเจ้าวัวรีบบอกว่าเขาเข้าใจดี แต่เมื่อลองใส่แผลวัวเห็นได้ผล ก็เลยมาลองใช้กับหน้าแข้งของตนดูบ้าง และก็ได้ผลดีจริง ๆ เขาจึงอยากจะได้อีก

ตกลงเป็นอันข้าพเจ้าได้มาเฮ็ดเจ้ายา* ที่นี่โดยไม่ได้ตั้งใจ และไม่ใช่เจ้ายาธรรมดา กลายเป็น เจ้ายายำ** ด้วย เพราะมียาดีรักษาแผลได้ชะงัดนัก ข่าวยาดีแพร่สะพัดไปทั่ว ใครถูกหมากัด ถูกตะปูตำก็มาขอยาใส่ และก็หายในเวลา ๒—๓ วันทุกรายไป จนหลานสาวเจ้าเมียวซา ผู้สำเร็จวิชาพยาบาลมา มาถามข้าพเจ้าว่ายาเหลืองนั้นมีชื่อเป็นภาษาอังกฤษว่ากระไร หรือเป็นยาพื้นบ้านธรรมดา ฟังแล้วไม่สู้สบายใจนัก เกรงผู้ถามจะคิดว่า ข้าพเจ้ามาตั้งตนเป็นผู้วิเศษต้องเล่าเท้าความเดิมว่า ข้าพเจ้าให้ยาไปลองใช้กับวัว ไม่ได้มุ่งหมายให้คนนำไปใช้สักนิด เมื่อคนเห็นได้ผล เกิดเอาไปลองใช้ดูบ้าง ข้าพเจ้าก็ไม่ทราบจะทำอย่างไร ผู้ถามรีบปฏิเสธว่า ที่ถามไม่ได้มีเจตนาอื่นใด นอกจากอยากรู้เพื่อจดจำไปบอกเล่าแพทย์พยาบาลจะได้นำไปพิจารณาในการรักษาเยียวยาต่อไปเท่านั้น แต่ถึงเขาจะกล่าวดังนั้น และถึงข้าพเจ้าจะยืนยันว่า ยานี้ไม่ใช่ยาพื้นบ้าน เป็นยาปรุงตามตำรับฝรั่งใช้ในเมืองไทย จนเป็นที่รับรองกันทั่วไป ก็ยังไม่ทำให้เขาไว้วางใจสักเท่าใดนัก จนข้าพเจ้าอดคิดไม่ได้ว่า ถ้ามีความรู้หรือมีอาชีพเป็นแพทย์ก็จะดีหรอก นอกจากจะทำให้เขาเชื่อถือไม่คิดเป็นอื่นแล้ว ยังจะมีโอกาสได้ช่วยเหลือชาวบ้านไปพร้อมกันด้วย เพราะถึงอย่างไร ๆ การไปสอบคำไทยของข้าพเจ้า ก็มิใช่แต่จะสอบภาษาอยู่เรื่องเดียว บางทีก็ยังมีเรื่องอื่น ๆ ที่ข้าพเจ้าจะต้องเข้าไปพัวพัน รับรู้ และช่วยเหลือดังเรื่องนางหินและเรื่องยานี้เป็นต้น แต่ไม่แต่เพียงคนในเรือนเท่านั้น ที่ข้าพเจ้าจะมีส่วนเกี่ยวข้องด้วย แม้คนในบ้าน (หมู่บ้าน) ในวัด ก็มักมีเรื่องให้ข้าพเจ้าต้องไปเกี่ยวข้องด้วยเสมอ และไม่ว่าจะมีเรื่องใด ๆ ทั้งร้าย ทั้งดี ทั้งเรื่องการบ้าน การเมือง การศาสนา อันชาวเจ้าล่านจะต้องมีส่วนรับรู้และข้องเกี่ยวอยู่ด้วยแล้ว ข้าพเจ้ามักมีโอกาสได้ยิน ได้ฟัง ได้รับรู้ จนดูเหมือนว่าข้าพเจ้าได้กลายเป็นชาวเจ้าล่านไปกับเขาด้วย

---

* เฮ็ดเจ้ายา ภาษาคำที แปลว่า เป็นหมอรักษาโรค

** ยายำ ยารักษาโรคได้ชะงัด

เรื่องสำคัญในขณะนั้นที่ทุกคนจะต้องรับรู้และรับผิดชอบ นับแต่เจ้าหน้าที่บริหารทุกชั้นมาจนถึงราษฎรธรรมดาสามัญก็คือ เรื่องการกวาดล้างบ้านเมืองให้สะอาดของรัฐบาลเนวินที่อุนุไปเชิญให้มาแก้ไขสถานการณ์บ้านเมืองขณะนั้น การกวาดล้างนั้นนอกจากจะหมายถึงกวาดล้างพวกใต้ดินที่อาละวาดอยู่ตามที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศแล้ว ก็ยังหมายถึง กวาด และล้างจริง ๆ อีกด้วย แหล่งเสื่อมโทรมกลางเมืองย่างกุ้งหายไปในเวลาไม่ถึง ๕ วัน และที่สกปรกน้ำเฉอะแฉะได้กลายเป็นสนามอันโล่งเรียบน่าดูในเวลาพริบตาเดียว ดังนี้ จึงมีประกาศของรัฐบาลขอความร่วมมือ พูดที่จริงก็คือ บังคับให้เจ้าของบ้านทุกบ้านดูแลบ้านช่องของตนให้เรียบร้อยสวยงาม ไม่ให้มีกิ่งไม้ยื่นออกมาจากบ้าน จะดูรุงรัง ทั้งยังอาจจะเกะกะกีดขวางทางจราจร ทั้งของรถของคน หรืออาจจะไปโดนสายไฟ ทำให้เกิดไฟไหม้ขึ้นได้ เรื่องไฟทุกคนต้องระมัดระวัง ทุกบ้านต้องมีไม้ไผ่ตรงปลายสานเหมือนพัดขนาด ๒–๓ ผ่ามือไว้ตีไฟ เวลาไฟลุกติดหลังคาที่มุงคามุงแฝก และทุกหมู่บ้านต้องมีหน่วยอาสาดับเพลิงด้วย

เมื่อคำสั่งมีมาดังนี้ เจ้าหน้าที่บริหารจะต้องมีหน้าที่ดูแลให้ชาวบ้านปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด จึงต้องมีการประชุมผู้รับผิดชอบดูแลบ้านเมืองลดหลั่นกันไป คือรัฐบาลส่งนายทหารมาดูแล ผู้ดูแลได้เรียกเจ้าเมียวซา และปู่เหง ปู่เก่ (ผู้ใหญ่บ้าน) ไปประชุมรับคำสั่ง เจ้าเมียวซาเพิ่งทราบชัดครั้งนี้เองว่า ปู่เหง ปู่เก่ที่ดูแลหมู่บ้านน้อยใหญ่ในเจ้ล่าน หรือแม้ที่อื่นที่ขึ้นกับแสนหวีนั้น เรียกได้ว่าไม่รู้ภาษาพม่าเลย เพราะแม้จะมีบางคนที่พูดภาษาประจำวันได้ แต่ก็หาฟังภาษาราชการอย่างนั้นเข้าใจไม่ ต้องมีล่ามแปลกันอีกชั้นหนึ่ง และเรื่องล่าม ภาษาใดก็ภาษานั้น หายากที่จะสันทัดถึงกับแปลได้ถูกถ้วนโดยตลอด ผลก็คือเจ้าเมียวซาต้องรับฟ้องอยู่เนือง ๆ จากเจ้าของบ้านที่ถูกบังคับให้ตกแต่งบ้านช่องอย่างขนาดหนัก บางบ้านแทบว่าจะถูกรื้อทิ้งทีเดียวเพราะหมดทางแก้ ทั้งบ้านบางหลังก็กีดขวางหนทางไม่อาจจะพัฒนาหนทางให้ดีได้ ข้าพเจ้าเองก็ได้เห็นด้วยตาตนเอง ที่ไปเห็นเขาฟันต้นไม้กันยกใหญ่ ไม้แต่ละต้นเป็นไม้ใหญ่ ๆ เช่นต้นหมากหม่น* ต้นหมากมั่น* ที่กำลังออกดอกสวยสะพรั่งน่าชื่นใจ ข้าพเจ้าเชื่อเหลือเกินว่าไม่ว่าใครมาเห็นจะต้องอดสลดรันทดใจไม่ได้ เพราะถึงแม้ไม้ทั้งสองจะเป็นไม้พื้นถิ่น ขึ้นง่ายมีอยู่ทั่วไปก็ตาม แต่กว่าจะเติบโตได้เท่านี้ จะต้องใช้เวลา ๕–๑๐ ปีเป็นอย่างน้อย ข้าพเจ้ายืนมองด้วยความเสียดายอยู่ตลอดเวลาที่เขาฟัน แล้วก็อดใจไว้ไม่ไหว ต้องถามเจ้าของเขาว่า ไม่เสียดายบ้างหรอกหรือ ที่อุตส่าห์ลงแรงปลูกมาตั้งหลายปี อีกไม่ช้าพอดอกร่วง ลูกติดก็จะได้กินลูก เขาตอบว่า **'เซ้ลายอุ๊'** (เสียดายอยู่) แต่ **'อะซุ้ยาปงอะมิ่งมา'** (รัฐบาลสั่งมา)

---

* หมากหม่น คือลูกทัอ ส่วนหมากมั่นนั้นคือ ลูกไหนหรือลูกพลัม

เขาไม่ทราบจะขัดขืนประการใดได้ ข้าพเจ้าได้ยินแล้วช่างอยากให้คนเขียนคำสั่ง ได้มาดู ว่าสั่งแล้วผลปรากฏออกมาอย่างไรบ้าง ดู ๆ ไม่ผิดกับแม่สั่งศรีธนนชัยให้อาบน้ำน้องให้สะอาดหมดจด ศรีธนนชัยก็ผ่าท้องน้องเอาตับไตมาล้างเสียเลย เชื่อแน่ว่าคำสั่งนั้นคงไม่มุ่งให้ทำลายต้นหมากรากไม้ยับเยินอย่างนี้ ในเมื่อถนนแต่ละถนนในเจ้ล่านใหญ่ขนาด ๘ เมตร ถึงกิ่งไม้ใหญ่เหล่านั้นจะยื่นออกมาพันรั้วไปบ้าง ก็คงไม่กีดขวางหรือเป็นอันตรายแต่อย่างไร ในเมื่อสายไฟก็ไม่มี เพราะยังไม่มีไฟฟ้าใช้ รถจะวิ่งตามถนนก็ไม่มี หากจะมีก็แต่รถจี๊บเจ้าเมียวซาเพียงคันเดียวเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ถ้าไม่เป็นด้วยความขัดข้องทางภาษาแล้ว จะเป็นเพราะอะไร

ภาษาชาน ไตเหนือ ไตเมา

'หย่าเป่เฮ็ด' ข้าพเจ้าร้องห้ามขุนจาย หนูน้อยอายุ ๓ ขวบ ลูกชายเจ้าเมียวซา ไม่ให้โยนลูกหมาเล่น แต่ว่าแกไม่ฟังข้าพเจ้า คงสนุกอยู่กับการอุ้มเจ้าลูกหมาตัวอ้วน ๕–๖ ตัวมากอดแล้วโยนไป สลับกันไปมา ให้ลูกหมาส่งเสียงร้องแข่งกันอยู่ระงม แต่แรกข้าพเจ้าคิดว่าแกคงจะไม่คุ้นกับเสียงข้าพเจ้า จึงพยายามเปลี่ยนเสียงใหม่ให้ เฮ็ด เป็น เห็ด อย่างชาวไตเมาที่นี่ออกเสียง แต่ก็ไม่ได้ผล จนกระทั่งคุณย่าบังเอิญมาเห็นเข้า รีบดุว่า ไป่เห่ด แกหยุดโยนทันที ข้าพเจ้าจึงได้ทราบว่า ข้าพเจ้าเองก็กำลังขัดข้องด้วยเรื่องภาษา เพราะคนที่นี่เขามีวิธีพูดต่างกับชานเหนือและชานใต้ที่ข้าพเจ้าพบมา คือคำห้ามที่เราใช้ว่า อย่า และชาวเมืองนายใช้ หย่าเป่ นั้น คนที่นี่ใช้ ไป่* ทั้งที่ ไป่ ของคนถิ่นอื่นที่ใช้กับคำปฏิเสธเป็น อ่ำไป่ นั้นแปลว่าไม่เคย อ่ำไป่หัน คือไม่เคยเห็น ข้าพเจ้าจึงคิดว่า คำว่า อย่าไปทำ อย่าไปเล่น อย่าไปกิน ที่เราใช้กันเสมอนั้น อาจจะไม่ใช่คำ ไป แต่เป็น ไป่ นี่ละกระมัง

คำที่น่าสังเกต คือ เห่ด ของคุณย่านั้น ทราบว่าเป็นเสียงไตเหนือเมืองเช่ ข้าพเจ้าจึงออกจะลำบากยากใจที่ถ้าพูดกับชานเหนือชานใต้ คำตายเสียงเอกสระเสียงสั้น เช่น หก เจ็ด ปัก หลัก เช่นนี้จะต้องออกเสียงเป็นเสียงตรี คือ ฮก เจ๊ด ปั๊ก ลัก หากเป็นเสียงยาว เช่น ปีก หมาก หลาก (แปลก) จึงจะคงเป็นเสียงเอกอย่างของเรา ครั้นมาถึงที่นี่เมื่อข้าพเจ้าพูด ฮก ปิ้นางโหลงจะต้องแก้ให้ว่า หก แต่ถ้าพูดกับคุณย่าจะต้องเป็น ห่ก คือเป็นเสียงเอกมีหางเสียงเป็นเสียงจัตวา คำ เฮ็ด จึงกลายเป็น เห่ด เขาจะรู้กันว่าใครเป็นไตเหนือไตเมา ก็ตรงการออกเสียงเช่นนี้ เจ้าเมียวซาเองก็เคยทำเสียงไตเหนือล้อเลียนภรรยาอยู่เสมอ ๆ ข้าพเจ้าอยู่ไปฟังไปก็เลยได้เรียนรู้ข้อ

---

* คนถิ่นอื่นในอัสสัม ใช้ ป่ ภาษาจีนกลางมีคำ เปี้ย แปลว่า อย่า และ ป๊ะ ในภาษามอญก็แปลว่า อย่า

แตกต่างนั้นมาหลายคำด้วยกัน นับเป็นประโยชน์อย่างหนึ่งที่ได้มาอยู่ร่วมกับคนทั้งสองถิ่นใต้ โพยคา* เดียวกัน แต่โทษก็มีที่ข้าพเจ้าไม่อาจกำหนดเสียงของตนเองได้เลย ว่าจะเลียนเสียงชานถิ่นไหน เพราะต้องเปลี่ยนเสียงไปเรื่อย ๆ ไม่ช้าก็เลยจะกลายเป็น ไตโล้เล้ (ไทยผสม) ไป ทั้งสมองก็ต้องทำงานหนักเพื่อตอบรับให้ทันท่วงที ว่าที่ได้ยินนั้น เป็นภาษาใด หมายความอย่างไร เพราะนอกจากเสียงสูงต่ำต่างกันแล้ว การออกเสียงพยัญชนะบางเสียงก็ยังต่างกันออกไป เป็นต้นว่า พวกไตเหนือออกเสียง ด น เป็น ล แทบทุกคำ เช่น เนื้อ เป็น ลื้อ หน้า เป็น ล่า เน่า เป็น เล่า ฉะนั้นเมื่อเขาว่า หุงน้ำอ้อยเป็นยางเหลว จึงไม่ได้หมายว่า น้ำอ้อยที่เคี่ยวนั้น เหลว แต่แท้ที่จริง คือ น้ำอ้อยเป็นยางเหนียว ย ว ในคำบางคำก็ออกเสียงอย่างมีการสั่นสะบัดคล้ายเสียงภาษาอังกฤษ นอกจากนี้คำที่คนทุกถิ่นออกเสียง ผ พ ตรงกัน เขาออกเสียงเป็น ฝ ฟ ก็มี เช่น เผือก เป็น ฝึก เป็นต้น

นอกจากเสียงจะต่างกันไปดังกล่าวแล้ว ความหมายของคำที่ใช้ แม้จะเป็นคำคำเดียวกันยังต่างกันไปก็มี จนบางครั้งข้าพเจ้าก็คิดตามไม่ทัน นึกไม่ถึงว่าเขาจะหมายเช่นนั้น เช่นเวลาที่ข้าพเจ้าไปเหล่กาด (เที่ยวตลาด) ถ้าหากไปต่อตามราคาของแม่ค้าชาวไตเหนือ และไม่เป็นที่ตกลง เขาจะต้องพูดว่า ยังไล่ ทุกครั้งไป ครั้งแรกที่ได้ยิน ข้าพเจ้าก็คิดอย่างที่เคยใช้บ้านเราว่า ยังได้ จึงนึกว่าเขาตอบตกลง เตรียมจะให้เงินและนำของมา แต่เมื่อเห็นท่าทางของแม่ค้าไม่ยินยอม จึงต้องถามผู้ที่รู้ภาษาไตเหนือและปรากฏว่าคำ ยัง ของภาษาไตเหนือต่างกับ ยัง ในภาษาถิ่นอื่น แทนที่จะแปลว่า มี กลับแปลว่าไม่ ยังไล่ ก็คือ ไม่ได้ แต่บางทีชาวไตเหนือพูดคล้ายภาษาของเรา ยิ่งกว่าภาษาไทยใหญ่ถิ่นอื่น ๆ ก็มี เช่น ขายของ ชาวไตเหนือก็พูด ขายของ แต่ถิ่นอื่นใช้ ขายโค้ บางทีก็ต่อไปเป็น ขายโค้ขายเล้ง (โค้เล้ง หมายถึงข้าวของ โค้ น่าจะเป็นคำเดียวกับ ครัว) ส่วนคำ กี่มากน้อย ที่ไทยใหญ่ถิ่นอื่นใช้ หลาย เช่น หลายวัน แปลว่า กี่วัน นั้น ชาวไตเหนือใช้ กี่วัน บางทีก็ซ้อนเป็น กี่หลายวัน แต่ที่ใช้ เค่อเลอ—อ เค่อเลิ่ง อย่างชาวไตเมาก็มี

คำที่เด่นได้ยินชาวไตเหนือพูดเสมอ ๆ ก็คือ คำว่า เย่ม ลี่เย่ม ข้าพเจ้าได้ยินหลานชายปี้นางที่บ้านเต่ล่า เล่าถึงชาวยูนานว่า คนที่นั่นรวมทั้งตัวเขาเองยังสามารถร้องรำทำเพลงได้ เล่นละครเป็นเรื่องก็ได้อย่างที่เขาเรียกว่า เอ้นเจิง (ชานใต้ใช้ ก้าสาดแปลตามตัว คือรำละคร) เอ้น คือ เล่น และ เจิง หมายถึง ลวดลาย ศิลปะการแสดง ในรัฐชานถิ่นอื่นมีคำ เจิงหลาบเจิงแล้ว คือเชิงดาบ ศิลปะการใช้ดาบ เขาเล่าว่า การแสดงของเขา ลี่เย่ม ทั้งเรื่องบท

---

* โพยคา คือชายของชายคา หมายถึง บ้านและครอบครัวได้ด้วย

เครื่องแต่งตัว และศิลปะการแสดง ข้าพเจ้าเชื่อเหลือเกินว่า หูคนบางกอกฟังแล้วคงต้องคิดถึง คำ ดีเยี่ยม ครั้งแรกที่ได้ยินข้าพเจ้าก็คิดเช่นนั้น แต่เมื่อฟังไป ๆ และได้ยินเขาพูดถึงคำ เย่ม หลายครั้งฟังแล้วไม่มีความหมายเป็นอื่นไปได้นอกจาก ดู มองดู คำ ลีเย่ม ก็จะต้องแปลว่า น่าดู และที่จริงเขาก็หมายอย่างนั้น เพราะ ลี ของเขาใช้ในความว่า น่า เช่น ลีฮัก ลีจัง ลีถ่อม ต้องหมายว่าน่ารัก น่าชัง น่าฟัง เหล่านี้ คำนี้จึงเป็นอันไม่ได้แปลว่า ดีเยี่ยม อย่างที่เข้าใจ แต่ถ้าจะให้เข้าใจตามความหมายอย่างชาวชานใต้เมืองนายใช้แล้ว ข้าพเจ้าอดคิดถึงคำ เยี่ยมๆ มองๆ เยี่ยมหน้า หรือเยี่ยมหน้าต่าง ของเราไม่ได้ เพราะคำ เย่ม ของชาวชานใต้มีความหมายคล้าย ๆ อย่างนั้น คือ ยื่นหน้าดู จะต่างก็แต่ เย่ม ใช้เวลาย่องมายื่นหน้าแอบดูหรือลักอ่านข้อความในกระดาษที่เจ้าของกำลังถืออยู่ ฉะนั้นถึง เย่ม จะแปลว่า ดู เหมือนกัน แต่ที่ใช้ก็ยังต่างกัน และถ้าจะดูในลักษณะอื่น เช่น ดูตัวเองในกระจก (ส่องกระจก) นั้น ชาวเมืองนายใช้ เย้งจ้ำ แทนที่จะใช้คำโต๊ย ที่แปลว่า ดูทั่ว ๆ ไป ทั้งนี้เพราะ เย้ง มีความหมายใกล้ไปทางพินิจพิจารณา ชาวไตเหนือในยูนานมีคำ ลีเย้ง แปลว่า น่าดู ด้วย ไม่ทราบชัดว่า ใช้ต่างกับ ลีเย่ม อย่างไร พบแต่ในหนังสือยังไม่เคยได้ยินใครพูด จึงกำหนดที่ใช้ให้แน่ไม่ได้

แต่ที่รู้ไปได้เอง เพราะได้ยินเสมอ และจากกิริยาอาการที่ผู้พูดแสดงทำให้เข้าใจได้ทันที ก็มีอยู่หลายคำ ล้วนแต่เป็นคำที่ใช้ต่างกันกับภาษาทางเมืองนายเมืองไหย มีคำประเภท แตะ ต้อง ทุบ ตี ขว้าง ปา เป็นต้น บางคำเจ้าของภาษาก็อธิบายให้ฟังชัดเจนเช่น ตี้ นั้นคือ แตะเพียงนิ้วเดียว แต่ถ้า ตี้อ แล้วใช้หลายนิ้วหรือทั้งมือแตะ เห็นจะตรงกับคำ แตะต้อง ของเรา ส่วนคำ ตี ที่ชาวเมืองนายใช้ บ้อ นั้น คนที่นี่ใช้ มัง ข้าพเจ้าจำคำนี้ได้ไม่ลืมเพราะนอกจากผู้ใหญ่จะ มัง เด็กในบ้านแล้ว ก็ยังมีสามีภรรยามังกัน เสียงปี่นางโหลงฮึดฮัดว่า ถ้าไม่ อ้ะหน่าบ้า เสี่ยมะ (เกรงใจบ้าครู) ละก็ ... ข้าพเจ้าเลยรีบบอกเขาว่า คราวหน้าคราวหลังไม่ต้องอ้ะหน่า อยากมังกันเมื่อไหร่ก็มังเถอะ บางโอกาสอาจจะถึงต้อง ซ่อม กันก็เป็นได้ ซ่อม ของเขาเสียงตรงกับ ซ้อม ของเรา ความหมายก็เป็นไปทำนองเดียวกัน คือ ทั้งทุบและตี ที่น่าสังเกตมีอีกคำหนึ่งคือ คำ ยิ้ง ที่เขาแปลว่า ยิง เช่น เอาหมากหิน ยิ้ง หมากโม่ง (เอาก้อนหินยิงมะม่วง) เสียงตรงกับคำ ยิง ที่เราใช้ในวรรณคดี เช่น เขาก็สาดศรยิง ตรึงนายแก้วยะยัน (ลิลิตพระลอ) เราคิดว่า กวีแผลงสระอิเป็นอึ เพื่อให้รับสัมผัสกับ ตรึง คำนี้ถิ่นชานใต้ชานเหนือใช้ ย้อ เอาก้องมาย้อ คือเอาปืนมายิง เพราะฉะนั้นก็ยังมีคำอีกเป็นอันมากที่ชาวไทยใหญ่ถิ่นอื่นได้ยินชาวไตเมาพูดแล้วจะต้องคิดก่อนจึงจะนึกออกว่าผู้พูดหมายอย่างไร อย่างเช่นถ้าคนที่นี่พูดว่า แผวแผว ซึ่ง

เขาหมายว่า ซนเหลือเกิน เพราะแผว เขาหมายได้ทั้ง ซน ทั้ง เหลือเกิน หนำแผว ก็คือ มาก เหลือเกิน เช่นนี้แล้ว ชาวเมืองนายจะต้องคิดแปลตามความหมายของเขาว่า ถึง มาแผวเมิ้งน้าย คือ มาถึงเมืองนาย มีอยู่คำหนึ่งที่ข้าพเจ้าได้ยินแล้วนึกได้ทันทีก็คือ เมื่อข้าพเจ้าขึ้นเขามากับปี้นางโหลงแล้วบ่นว่า หม่อยแผว (เหนื่อยจัง) และเธอตอบว่า จั่งว่า (ทอดเสียงยาวท้ายคำ) เป็นเชิงเห็นด้วยข้าพเจ้าคิดว่าคงไม่มีทางหมายเป็นอื่นไปได้นอกจาก 'ถึงว่าซี'

ภาษาวรรณคดีไตเมา

"ถึงเจ๋มขุนโหงซั่กจ๊าอ๊าล้าต๊บแข่นแป๋นมื้อ ตื๊อก๋ำเงิ่ดขว่านค้ำเปี๊ยหล่อง อึ้ง ๆ หว่า-หระจิ่ง ไข่พ่ะป่ายจักขว่านส่องม้างแม้ง เคิ่ง ๆ เปตจุ่ง หว่าหรุ่งผ่นหยู่พ่ะ เท่าเยิ่งล้มถิบลั้ง แซ้งฮ้อมก๊บส่ายขว่านยั้นยิ้น ถ่องเปิ๊งแล้งหมาบหย่อน พ้านเย่า"

ความตอนนี้คัดมาจากเรื่องเวสสันดร ที่เขาเรียก หวุ่ยสั่นตะหร่า ตอนเกิดเสียงกัมปนาทฟ้าครื้นครั่นเป็นที่น่าอัศจรรย์ เมื่อพระเวสสันดรทรงรำพึงว่าจะบริจาคเลือดเนื้อให้เป็นทาน ข้าพเจ้ายกมาให้ดูเป็นตัวอย่างภาษาวรรณคดีของชาวไทยใหญ่ ซึ่งดูเหมือนจะไม่จำกัดว่าเป็นภาษาถิ่นใด เพราะไม่ว่าภาษาถิ่นใด ก็มักจะใช้ภาษาเพริศพริ้ง พิเศษกว่าภาษาพูดตามธรรมดาเช่นเดียวกันนี้ และในภาษาเพริศพริ้งนี้เอง ผู้อ่านก็จะได้พบแต่คำที่ฟังเพราะแต่แปลไม่ออกเสียกว่าครึ่ง เพราะบ้างก็เป็นภาษาต่างประเทศ บ้างก็เป็นภาษาต่างถิ่น บ้างก็เป็นภาษาต่างเวลา คืออาจจะเคยใช้มาแต่เดิม แต่ปัจจุบันไม่ได้ใช้แล้ว หรือไม่ก็นำไปใช้ต่างความหมาย เพราะฉะนั้นฟังดูเหมือนจะเข้าใจ แต่ที่แท้หาได้เข้าใจไม่ เมื่อเสี่ยทุนจ่อนำวรรณคดีขนาดเวสสันดรมาสอนข้าพเจ้า จึงมีเรื่องต้องเรียนกันมากเท่ากับเป็นภาษาอีกภาษาหนึ่งต่างหากจากภาษาที่พูดประจำวัน บัดนี้จึงเป็นอันว่า ข้าพเจ้าต้องเรียนภาษา ๓–๔ ภาษาพร้อม ๆ กัน และแต่ละภาษาก็ล้วนแต่มีสิ่งต้องเรียนรู้และจดจำมากมาย กว่าจะสามารถแปลข้อความอย่างที่ปรากฏข้างต้นได้ ก็ต้องเรียนไปสะสมไปมิใช่น้อย ขณะที่เรียนจึงมักมีเสียงข้าพเจ้าถามแล้วถามเล่าว่า "คำไน่อะทิ่กเป่ว่าสังเสี่ย" (คำนี้คำแปลว่าอะไร ครู) บางครั้งก็ได้คำตอบ บางครั้งก็จะได้ยินเพียงว่า 'กว๊ามเน้อ–อลิ่ก' ซึ่งหมายความว่า เป็นภาษาหนังสือ (แปลตามตัวว่า ภาษาในหนังสือ) ไม่มีที่ใช้ เพราะฉะนั้นแปลทีละคำไม่ได้ ได้แต่แปลรวม ๆ กันไปพอให้เข้าความ และด้วยเหตุที่กวีมักจะใช้คำนั้นในความนั้น ๆ เสมอ จึงเดาเอาได้ว่าหมายว่าอะไร ฟังแล้วข้าพเจ้ากลับมานึกถึงคำในวรรณคดี

ของเรา เช่นอะคร้าว อะเค้อ ถามกันสักเท่าไรว่ารู้ได้อย่างไรว่าแปลว่า ยึง ว่า งาม ก็ไม่ได้คำตอบที่น่าพอใจสักครั้ง เป็นอันรู้กันว่า ภาษาวรรณคดีต้องมีลักษณะเข้าใจยากอย่างนี้เอง

บางทีเสี่ยทุนจ่อก็มักจะบอกว่า เป็น **กว๊ามปายจาน** คือ ภาษาทางใต้ (**ทิศใต้ เรียก ปายจาน** คือ ปลายชาน บางคนออกเสียงเป็น ป๊อตจาน ก็มี) ได้ยินแล้วอดขันไม่ได้ เพราะเมื่อเรียนกับครูที่เมืองไหย ติดคำไหน ครูมักจะพูดว่า เป็น**กว๊ามหน้าห้อง** (หน้าห้อง แปลว่า ทิศเหนือ) เมื่อไปถึงที่นั่นแล้วก็ให้ไปถามดู เช่นคำว่า **ซ่ะซ่ะเสวหมุนจ๊อมต็นขุนซ้อนเต๋ม สามขอนไม่แปกเท่านั่งเจ๋มเง่าต่อป๋าย** หรือที่ว่า **ขุนลู้ขุนไล้หย่อนจั๊กพ่ะสะขวั่งล้งเมิ้ง ก่อแฮกแตกเป๋นเจ้า** ทั้ง**ซ่ะซ่ะเสว** และ **สะขวั่ง** ต่างเป็นคำที่น่าจะแปลได้เพราะความอื่นประกอบ แต่ถ้าตัดความประกอบนั้นแล้วก็หารู้ไม่ว่า แปลว่าอะไร เมื่อข้าพเจ้ามาถึงเจ้ล่านในวันแรกได้สนทนากับเจ้าเมียวซาและขุนมหา พี่ชายเจ้าเมียวซาถึงเรื่องคำเหล่านี้ แต่ก็หาได้คำตอบไม่ ซ้ำถ้านำมาถามเสี่ยทุนจ่อ เสี่ยทุนจ่ออาจบอกว่า เป็นความทางใต้ต่อไปอีกก็ได้ และมีอยู่หลายครั้งที่ข้าพเจ้ารำคาญตัวเองที่ถามไป ๆ แล้วไม่ได้คำตอบ จึงนึงเสียบ้าง เมื่อครูเห็นนึงไม่ถาม ก็มักถามว่า **ฮู่อุ๊** คือ รู้อยู่แล้วนะ แต่ถ้าวันใดข้าพเจ้าคิดอยากจะรู้ให้ถี่ถ้วน ต้องถามหลายคำถาม **ครูกลับติงว่า 'ถามแผว'** (ถามมากจัง) จึงออกจะเป็นเรื่องยากทั้งผู้สอนผู้เรียนที่จะให้ถูกใจกัน จนในที่สุดข้าพเจ้าตัดใจทำตามคำของครูที่เมืองไหยว่า ค่อยเรียนไปก็รู้ไปเอง จะไปใช้วิธีเรียนลัดจากครูอย่างนี้ ผลก็ได้เพียงเท่านี้ ถึงจะพยายามเร่งเรียนอย่างไร ย่อมไม่มีทาง รังแต่จะเสียเวลาเปล่า

แต่อย่างไรก็ตาม เท่าที่ได้เรียนรู้และเก็บสะสมมาแต่ต้น **ก็นับว่าช่วยได้**มาก บางคำเป็นภาษาถิ่นอื่นที่ครูไม่รู้ ข้าพเจ้าลองเสนอให้ครูพิจารณา ก็ทำให้ครูได้เห็นความหมายขึ้นมาบ้าง เช่นบทที่พรรณนาถึงเครื่องทรงของนางมัทรี และกล่าวถึง **ปิ่นคัดคำหว่างเก้า** นั้น คนทางนี้ไม่มีใครทราบว่า **ปิ่นคัด** คืออะไร เพราะถ้าเขาจะใช้ในความว่า ปิ่นทองเสียบผมนั้น เขาต้องใช้ **ไม่คัดโห** หรือถ้าเป็นทอง ก็เป็น **ไม่คัดคำ** (คือ ไม้ขัด ไม้ขัดผม ไม้ขัดทอง) เห็นแล้วน่าสงสัยว่ากวีคำนำ ปิ่น ของเราไปใช้หรืออย่างไร หรือจะได้ไปจากทางเชียงตุง ทั้งนี้เพราะพุทธศาสนาในรัฐชาน เขามีนิกายต่าง ๆ บ้างเป็น เก็งเขิน บ้างเป็น เก็งโยน ดังกล่าวแล้ว **เก็งเขิน** คือ นิกายที่ถือตามแบบเขิน (ทางเชียงตุง) **เก็งโยน** คือนิกายที่ถือตามแบบยวน (ทางภาคพายัพของไทย) ยังเห็นคำเขินอีกหลายคำในภาษาวรรณคดีของเขา เป็นต้นว่า **ขันคำ** (คือพานทองใส่ดอกไม้) คนในรัฐชานไม่มีใครรู้จักคำนี้ จะมีก็แต่คนที่สนใจภาษาถิ่นอื่นๆอยู่ด้วยเท่านั้น ทั้งนี้เพราะคนที่นี่ใช้แต่คำ **ผืน** ซึ่งเป็นภาชนะใส่สิ่งต่างๆรวมทั้งดอกไม้บูชาพระด้วย คำ **อิบเพาอิบงาย** นั้นก็เช่นกัน กวีมาใช้ในความว่า อดข้าว อดอาหาร ก็เลยไม่มีคนรู้ความหมายของ **เพา** รู้เลา ๆ ว่า คงแปลว่าอาหารมื้อใดมื้อหนึ่งอย่าง **งาย** แปลว่าอาหารมื้อสาย และเมื่อไม่เคยใช้ก็ไม่ทราบจะแปลให้ตรง

ความหมายได้อย่างไร ผู้ที่รู้ภาษาเขินเท่านั้นจึงจะทราบได้ว่าชาวเชียงตุงยังใช้ **ข้าวเพา** หมายถึง ข้าวมื้อเย็นหรือมื้อค่ำ อยู่

แต่แม้กระนั้น ก็ยังจะไม่มีทางเข้าใจวรรณคดีไทยใหญ่ได้เลย ถ้าไม่รู้ภาษาพม่า ภาษาบาลีหรือภาษาบาลีออกเสียงอย่างพม่า ข้าพเจ้าเองก็กำลังติดขัดอยู่เรื่องนี้ เพราะข้าพเจ้าไม่รู้ภาษาพม่า ต้องพึ่งครูเสียทุกคำไป แต่บางคำพึ่งคำอธิบายของครูไม่เข้าใจถนัด ก็ต้องพึ่งพจนานุกรมภาษาพม่า อย่างคำ **อ๊าล้า** ในความตอนต้นนั้น กว่าจะทราบว่ามาจากคำ **อาระ** ภาษาพม่า แปลว่า ชื่นชมยินดี ก็ต้องเสียเวลาค้นหาหลายที่เพื่อให้แน่ใจ ถ้าเป็นคำที่ใช้ในภาษาประจำวันอยู่แล้วเช่น **เปย** แปลว่า แสดง **ชู**ให้เห็น นั้น ก็นับว่าไม่ยากเพราะเข้าใจได้ทันที ที่ยากที่สุดเพราะต้องนึกค้นไปว่า คำเดิมว่ากระไรนั้น เห็นจะได้แก่คำบาลีที่ออกเสียงอย่างพม่า บางคำก็เดาได้สะดวกเช่น **ขุนซั่กจ๊า*** คือพระอินทร์ **หว่าหรุ่ง** คือ พระวรุณ แต่พอมาถึง **เปตจุ่ง** กับ **หว่าหระจิ่ง** นั่น ข้าพเจ้าคิดไม่ออกเลยว่า คำเดิมควรจะเป็นคำอะไร แต่แรกสำคัญว่า **หว่าหระจิ่ง** นั้นเป็นรามสูร หรือเทวดาองค์ใดผู้มีขวานหรืออาวุธอย่างอื่นที่คล้ายกัน เพราะคำข้างท้ายบ่งไปทำนองนั้น แต่เสี่ยทุนจ่อยืนยันว่าไม่ใช่ เป็นชื่ออาวุธของขุนซั่กจ๊าต่างหาก ถ้าเช่นนั้นก็ไม่น่าจะเป็นคำอื่นไปได้ นอกจาก วชฺร หรือ วชิร ได้เห็นตัวเขียนในพจนานุกรมพม่าจึงทราบว่า พม่านำไปออกเสียงสับที่กัน และชาวไทยใหญ่ออกเสียงตามพม่า รูปเขียนในภาษาพม่าเป็น **วรชิน** ส่วน **เปตจุ่ง**นั้น ไม่มีทางคิดได้เลย ถ้าไม่เห็นตัวเขียนในภาษาพม่าเป็น **ปจฺจุน** หรือ **ปชฺชุน** ทั้งนี้เพราะคำบาลีดั้งเดิมที่ใช้ว่า **ปชฺชุนฺน** แปลว่า เมฆฝน และบางทีก็หมายถึงพระพิรุณนั้น ไม่ได้ใช้แพร่หลายในภาษาของเรา

นอกจากนี้ก็ยังมีคำอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก ที่พม่าออกเสียงพิสดารไปกว่าเสียงเดิมในบาลีหรือสันสกฤต ถ้าไม่รู้หลักการออกเสียงคำบาลีสันสกฤตของเขาแล้ว ก็ต้องเสียเวลาเป็นวัน ๆ กว่าจะนึกได้ เช่นซ่ะปิ่งยุ่ หย่าสะเกี๋ยว กะหลุ่งกุ่งผ่าน สิ่งเจย่ะ เจ๊กะหลิ่งกะเลียด เจ๊ตุกตรา วังกะป่า สะหย่มโผ่ต่า กิ่งหมั่น พิกขะโว้ย สับเปี้ย* ที่เดาออกได้ทันที ก็เห็นจะมีแต่ชื่อ จูตะก่า กับ **อามิกก่า**** เท่านั้น บางคำยังผูกคำบาลีที่เสียงพิสดารนี้เข้ากับคำพม่า เช่น **นิโคฺลทาโหย่ง***** หรือบางทีก็แปลให้เป็นที่เข้าใจเสียเลย ไม่ต้องไปลำบากจำ เช่น **ขุนถิ่นยะท้า** หรือ **ขุนถิ่นแหลง** ซึ่งแปลว่า ขุนผู้ขับรถ อย่างนี้ไม่ว่าใครคงพอจะเดาได้ว่าหมายถึง มาตุลี

---

* **ซั่กจ๊า** จาก ศกฺร ในภาษาสันสกฤต พม่าออกเสียง ร. เป็น ย. ศกฺร จึงเป็น ศกฺย และ กฺย พม่าออกเสียงเป็น จ ศกฺร จึงกลายเป็น **ซั่กจ๊า** และชาวไทยใหญ่ออกเสียงอย่างพม่า

* สัพพัญญู ราชคฤห์ ครุฑกุมภัณฑ์ สญชัย เมืองกลิงคราษฎร์ เมืองสีวีนคร เขาวงกต สยมภูวตา คิมหันต์ ภิกขเว กษาปณ์

** จูตะก่า กับ อามิกก่า คือชูชก กับ อมิตดา

*** นิโคฺลทาโหย่ง คือ นิโครธาราม โหย่ง คือ โรง พม่าออกเสียง ร. ไม่ได้ โรง จึงกลายเป็น โหย่ง ไป

นอกจากจะรู้เรื่องเทพยดาอารักษ์ของเขาว่า **ขุนชั่กจ๊า** คือใคร **เปตจุ่งหว่าหรุ่ง** คือใคร แล้วก็ยังจะต้องรู้อย่างอื่น ๆ อีก จึงจะทำให้พอเข้าถึงวรรณคดีของชาวไทยใหญ่ได้บ้าง เป็นต้นว่า หน้าที่ของเทพเหล่านั้นที่ต่างไปจากที่รู้กันอยู่ในวรรณคดีของเรา ดังที่กล่าวไว้ในข้อความที่ข้าพเจ้ายกมาให้ดูข้างต้นว่า ขุนชั่กจ๊า **ต๊อก๋ำเงี่ดขว่านค้ำเปี๋ยหล่อง อิ้ง ๆ หว่าหระจิ่งไข่พะป๋อยจักขว่านส่องม้างแม้ง** คือพระอินทร์ทรงเจ้อขวานทองที่ถืออยู่นั้นฉายแสงให้เห็นเป็นเงาแวบวาบ แล้วก็ปล่อยขวานฟ้าอันเป็นอาวุธ บังเกิดเป็นเสียงฟ้าลั่นครั้นครั่น พร้อมกันนั้น เปตจุ่งหว่าหรุ่ง คือพระพิรุณก็กระหน่ำฝนลงมาผสมกับลมพายุพัดฮือโหมจนขวานฟ้าแกว่งไปมาเหมือนจะหล่นมิหล่นแหล่แลดูสว่างวาบไปทั่ว ดังที่ว่า **เคิ่ง ๆ เปตจุ่ง หว่าหรุ่งผ่นหยู่พะ เท่าเยิ่งล้มถิบลั้งแซ้งฮ้อมก๊บส่ายขว่านยั้นยื้น ถ่องเปิ้งแล้งหมาบหย่อน พ้านเย่า** จะเห็นได้ว่าพระอินทร์ของเขา (อาจจะกล่าวตามพม่า หรือตามเทวกำเนิดฉบับดั้งเดิมจากอินเดียก็เป็นได้) มีหน้าที่เหมือนรามสูรเมขลาของเรา คือควบคุมฟ้าแลบ ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า ทำงานร่วมกับพระพิรุณ บันดาลให้มีทั้งแสงฟ้าแลบแวบวาบกับทั้งเสียงสายฟ้าฟาดครืนครั่น เมื่อทรงเจ้อและปล่อยขวานฟ้าอันเป็นอาวุธไป **ขวานฟ้า** กับ **หว่าหระจิ่ง** (คือ วัชร) จึงน่าจะเป็นอย่างเดียวกัน คือเป็นสายฟ้าที่อาจทำให้เกิดได้ทั้งแสงและเสียง ขวาน ในที่นี้ เขาว่าไม่ใช่ขวานธรรมดา ทั้งที่มีผู้เล่าว่าหินที่เขาเก็บได้หลังจากเกิดฟ้าผ่า มีรูปร่างเหมือนขวานก็ตาม ขวานธรรมดาที่ใช้กันเขาเรียกอย่างอื่น หากเป็นขนาดใหญ่เรียก **ต๋ำหมาด** ขนาดเล็กเรียก **ต๋ำแม่ด** ส่วนคำ **หว่าหรุ่ง** นั้น ชาวไทยใหญ่คงจะได้มาภายหลังจากภาษาสันสกฤต ไม่ทราบได้มาทางไหน ในภาษาพม่าไม่มีใช้ ใช้แต่ **ปัชชุน** ตามภาษาบาลี ที่หมายถึงเทพแห่งฝน และคงเพื่อจะให้แปลความหมายกันและกันจึงใช้ทั้ง**เปตจุ่ง** (จากปัชชุน) และ **หว่าหรุ่ง** หมายถึง พระพิรุณ

นอกจากนั้นแล้วก็ยังมีคำที่ต้องเรียนรู้อีกเป็นอันมาก เพราะเป็นคำวรรณคดีโดยฉะเพาะ เช่นคำ **โหง** ที่กล่าวว่า **ขุนโหงชั่กจ๊า** นั้น จะได้พบในวรรณคดีเสมอ มักใช้คู่กับ **ซ่าเป็น ซ่าโหง** ดังคำให้พรว่า **เห้อ–อไล่กินไล่ว่า เห้อ–อไล่ซ่าไล่โหง** คือ ให้ได้กินได้พูด ให้ได้ชื่อให้ได้เสียง คำ **ซ่าโหง** หมายถึง มีชื่อเสียงลือชาปรากฏ เมื่อใช้ประกอบกับชื่อใด ก็เป็นการยกย่องชื่อนั้น (น่าสังเกตว่า ในภาษาจีนกลาง มีคำ **หง** แปลธรรมดาว่า แดง แต่ถ้าใช้เป็นสำนวน แปลว่า มีชื่อเสียงลือเลื่อง ได้อีกด้วย ไม่ทราบว่าจะเป็นคำเดียวกับ **โหง** ของภาษาไทยใหญ่หรืออย่างไร) เรื่องการใช้ถ้อยคำยกย่องบุคคลนั้นนับเป็นเรื่องสำคัญ เพราะไม่แต่จะสร้างคำให้ได้ความหมายเป็นที่ยกย่องนับถือแล้ว ก็ยังได้ถ้อยคำอันไพเราะ อุปมาไว้เหมาะ ควรแก่การอ่านการใช้เป็น

อย่างยิ่ง ดังคำ **ไข่พ่ะ** (ไข่พ้า) ที่เขาหมายถึง โอรสสวรรค์ เป็นต้น ถ้าอ่านตำนานไทยอาหมจะเห็นว่าบรรพบุรุษของมนุษย์ล้วนแต่เกิดแต่ไข่ เมื่อครั้งเพิ่งจะมีเทพและเทวีคู่แรกสมสู่กันในสรวงสวรรค์ เทวีประสูติเป็นไข่ออกมา ๔ ฟอง เทพผู้บิดาใช้ให้ท้าวลุงเป็นผู้กกไข่ แม้ท้าวลุงจะกก**ไข่**ประคบประหงมอยู่แรมปีแรมเดือนอย่างไร ไข่ก็**ไม่**ยอมแตกออก จนกระทั่งท้าวลุงหาวิธีได้ ไปนำน้ำทิพย์มาประพรม ไข่จึงแตกออกมาเป็นร่างมนุษย์โอรสแห่งสรวงสวรรค์ แล้วเทพผู้บิดาก็ได้กำหนดหน้าที่และมอบอำนาจให้โอรสทั้ง ๔ ไปครองพิภพต่าง ๆ จึงออกจะเข้าทีที่เขาเรียกเทวดาว่า **เจ้าไข่ฟ้า** เพราะเป็น**ไข่**แห่งสวรรค์ดังกล่าวในตำนานนั้น แต่ต่อมาหมายถึงพระพุทธเจ้าก็ได้ พระโพธิสัตว์ก็ได้ เป็นการยกย่องให้เทียมเทพทั้งหลาย ส่วนสงฆ์สาวก ก็กลายเป็น **ลูกไข่พ่ะ** (ลูก**ไข่**ฟ้า) ไป

คำที่กวีของไทยใหญ่ประดิษฐ์ขึ้นให้หมายถึงพระเวสสันดรนั้น ก็มีมากมาย ให้เหมาะกับเหตุการณ์และเวลา เช่นตอนที่ยังทรงครองราชย์อยู่ก็ใช้ว่า **ขุนหนุ่มม้อนเมิ้ง** คำ **ม้อน** ของเขาหมายถึงแก่นกลางของสิ่งต่าง ๆ ก็ได้ สิ่งที่ดีที่สุดก็ได้ และไข่แดงก็ได้ มักใช้ยกย่องผู้ที่ทั้งงาม**ทั้งสำคัญ** อาจใช้ได้ทั้งหญิงชาย เด็กผู้ใหญ่ เช่นพระมหาธีรีก็เรียกว่า **ค้ำม้อนเจ๋อ–อ** (ค้ำ=ทอง เจ๋อ-อ=ใจ) พระชาลีและกัณหาก็มักจะเรียกรวมกันว่า **สองม้อน** ดังนี้ ครั้นเมื่อพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญพรตก็ใช้ว่า **หมุนค้ำเซ้ข่าม** (หมุน=บุญ เขาเรียกพระภิกษุว่า หมุนเจ้า เซ้ หรือยะเซ้ คือฤาษีข่าม คืออดทน) บางทีก็ใช้ว่า **เจ๋อ–อค้ำแสงหลาวอะล้อง** คือ ใจทอง แสงดาว พระโพธิสัตว์ (แสง=เพชร หลาว=ดาว อะล้อง=พระโพธิสัตว์) ที่จริงคำเหล่านี้ไม่สมควรแปล เพราะแปลแล้วไม่ได้รสเท่าความหมายของคำเดิม ข้าพเจ้าจึงจะให้คำแปลเท่าที่จำเป็นเท่านั้น

อีกคำหนึ่งที่กะทัดรัดน่าฟังก็คือคำ **หน่อเจ้าผีแต่ง** กับ **นางหนุ่มผีแต่ง** คำ **ผี** ของเขาหมายถึงเทวดา **ผีแต่ง จึง**น่าจะหมายถึง**เทพรังสรรค์** เพราะ **แต่ง** ของเขามีความหมายคล้ายของเรา แต่ประณีต บรรเจิดบรรจงกว่า และเขาใช้ได้หลายนัย สุดแต่จะมากับคำใด เช่นว่า **แต่งบ๊อต** แปลว่าขัดล้าง อย่างเดียวกับบ๊อต **แต่งออก** กลับไปหมายว่า คิดออก คิดขึ้นมาได้ และ **แต่งมุ่ง** หมายว่า มุ่งดูแล้วดูเล่า คำ **แต่งเจ๋อ–อแต่งคอ** มีความไปทำนองเดียวกับ **แต่งซุกเส้น** เจ๋อ–อ คือ ชำระล้างจิตใจให้บริสุทธิ์ (ซุก=ล้าง) **แต่งว้าง** ดังที่ว่า นางงาม**แต่งว้างโหคบไหว้** ก็แปลเช่นเดียวกับ **วาง** ในความนี้หมายว่า หญิงสาวกราบก้มหัวจดพื้น และถ้า**ใช้แต่งย่องหมั่งก้ะหล่า** ก็หมายถึงทำการมงคล นอกจากจะใช้ลำพังแล้ว **แต่ง** ยังมากับ **ตก** ใช้ในความคล้ายกันทั้งที่ ตก แปลว่าปรารถนา ก็ได้ มีคำว่า**ตกแต่งแฮ้นต๋ำ** หมายว่า จัดแจง (แฮ้น=จัด

ต๋ำ=วาง) กับ **ตึกแต่งสายกว๊าม** คือ เรียบเรียงถ้อยคำแต่งหนังสือ **สายกว๊าม** (สายความ) ของเขาหมายถึง ถ้อยคำที่เรียบเรียงแล้ว หรือเนื้อเรื่อง หากเป็น**น๋ำกว๊าม** (น้ำความ) เขาแปลว่า สำนวน

ขึ้นชื่อว่ากวีแล้วย่อมต้องมีความสามารถในการสร้างและสรรค์หาถ้อยคำมาใช้ให้แปลกๆ ไม่ซ้ำกัน กวีไทยใหญ่ก็เช่นกัน ช่างสามารถในเรื่องนี้ยิ่งนัก คำที่เรียกผู้หญิงในวรรณคดีมีมากมายหลายชื่อ แต่ละชื่อล้วนแต่มีความหมายไปในทางน่าชื่นชมยินดี เพราะไม่แต่จะ สาวสวย แล้วยังร่างดี มีค่า น่าทนุถนอมด้วยว่า เล็กๆ น่ารัก ซึ่งออกจะน่าแปลกใจ ที่หญิงไทยเมาส่วนมากสวยสง่าเพราะรูปร่างสูงใหญ่ เหตุไฉนผู้ประพันธ์ (ชาย) จึงสรรเสริญหญิงร่างเล็กว่างาม หรือว่าจะเห็นเสมอจนเจนตา จึงวาดให้แปลกออกไปบ้าง เขามักเรียกผู้หญิงว่า **จ้อยนาง** **จ้อย** หมายถึงเล็ก ใช้จำเพาะ **นิ่วจ้อย** คือนิ้วก้อยเท่านั้น บางทีก็สับที่เป็น นางจ้อย (คำนี้ในภาษาคำตี่ใช้เป็นคำนำหน้าชื่อหญิงในราชสกุล เหมือนคำ เจ้านาง ในถิ่นไทยใหญ่อื่นๆ) ถ้าเป็นนางกษัตริย์ก็จะมีคำ แสง (เพชร) ประกอบเป็น **จ้อยแสงนางเต่หวี่** (เต่หวี่ คือ เทวี) บ้าง **แสงหุ่นจ้อย** บ้าง ถ้าแปลตามตัวก็ต้องแปลว่า ร่างน้อยมีค่าปานเพชร คำ หุ่น นั้นใช้เสมอในภาษาวรรณคดีของเขา เช่นว่า **ฮ่างง้ามต๋ำเยิ่งหุ่น** (ร่างงามตาเยี่ยงหุ่น) หากเป็น **หุ่นเจ้น** **นางจ้อย** ก็คือ นางน้อยร่างราวกลึง เพราะ **เจ้น** (คงจะคำเดียวกับ เจียน) เขาหมายว่า กลึงทำให้มีรูปร่างดี แต่ถ้า เกลี้ยงเกลา ได้รูปได้ร่างดีอยู่แล้ว เขาใช้ เลา เช่น **ไม่นางเลา** เป็นไม้สีนวลๆ เนื้อเกลี้ยงหรือ **ขาเลา** คือขาได้รูปทั้งกลมทั้งเกลี้ยง แต่ถ้าจะให้งามถึงขนาดแล้ว จะเป็นนางในเมืองมนุษย์ไม่ได้ต้องเป็น **นางสาวผีหลอยงิ้น** คือ เป็นนางฟ้าแห่งเขาไกรลาส (ผี คือ เทวดา สาวผี คือ นางฟ้า หลอย คือ ดอย งิ้น คือ เงิน ดอยเงินคือเขาไกรลาส) นี่เป็นคติเรื่องความงามของผู้หญิงของเขา

ส่วนที่หมายถึง พ่อ แม่ ลูก นั้นก็มีคำใช้ต่างๆ เช่นกัน เรื่องที่ข้าพเจ้าเรียนบังเอิญเป็นเรื่องเวสสันดรชาดก จึงได้พบคำเหล่านี้มากมาย คำที่เรียกรวมกันไปทั้งพ่อและแม่ นอกจากจะเป็น **หลาอู่หลาเพ้** ซึ่งหมายถึง ผ้าหลาแพร ผ้าหลาที่ต่างเปล (ผ้าหลา คือ ผ้าที่หญิงไทเมาใช้สะพายลูกไว้กับตัว หลา แปลว่า สะพาย) ดังกล่าวแล้วก็ยังมี **หลาป๋า** **หลาแสง** **หลาเจ๊** หรือไม่ก็ผสมคำบาลีลงไว้เป็น **อู้เม่มาตาเจอหวานเม่หน่อ** มีชาวไทยใหญ่หลายถิ่นเรียกพ่อว่า อู้ สอบถามไม่ได้ความว่าจะเป็นคำ อู (ลุง) ของพม่า หรือจะเป็นคำ อู่ หรือจะมีที่มาจากอื่นใด หากเป็นลูกเจ้าฟ้ามักจะเรียกเจ้าฟ้าและมหาเทวี ผู้เป็นพ่อแม่ว่า **อู้หน่อ** **เม่หน่อ** ออกเสียงเวลา

เรียก**คล้าย** อู้น่อ เม่น่อ ส่วนคำ **เจ๋อ–อ** หวาน (ใจหวาน) นั้น แม้ หวาน เขาจะแปลว่า อร่อย แต่ในคำนี้มิได้หมายอย่างนั้น ดูเหมือนจะหมายค่อนมาทาง หวาน ของเรามากกว่า เมื่อใช้ประกอบชื่อใดแสดงว่าชื่อนั้นมีใจดีควรยกย่องสรรเสริญเช่นพระเวสสันดรก็เรียกว่า **หน่อเจ้าเจ๋อ-อหวาน** คำที่หมายถึง แม่ โดยเฉพาะที่พระชาลีกัณหาทรงเรียกพระมัทรี นั้นใช้ว่า **เจ้านมหวาน ฮั่งห่อ** (ฮั่ง คือ รั้ง) บ้าง **เจ้าออกพ่ะ** (ออกฟ้า) บ้าง คำ ออก ใช้ประกอบบอกความสัมพันธ์ทางเครือญาติ **ป้อออก** เม่ออก ลุ่กออก บื้ออก น่องออก หมายถึง พ่อตัว แม่ตัว ลูกตัว พี่ตัว น้องตัว พี่น้องท้องเดียวกัน แล้วยังนำไปใช้เรียก ย่า ว่า **ออกเจ้า** และพ่อตาพ่อผัวเรียกกันและกันว่า **ออกหลองเฮา** อีกด้วย เมื่อเรียกแม่ว่า **หลาเพ้** (ผ้าหลาแพร) เช่นนี้แล้ว คำเรียกลูกจึงใช้ลุ่กขอดห้อยย้าวหม่าเอ๊จ๊าย คือ ลูกที่ขอดบ่าห้อยไว้ เอ๊ หมายถึงเด็กเล็กๆ บางทีเล็กขนาดเด็กอ่อนๆ (จ๊ายคือชาย) ถ้าเป็นลูกพ่อแม่เดียวกันก็เรียก หลาห่อ

คำต่างๆ ที่ยกมานั้น หากสังเกตจะเห็นว่าผู้ประพันธ์สร้างขึ้นจากวิธีการสร้างคำของไทย ที่ใช้คำที่มีความหมายคล้ายกันมาซ้อนกันเข้าเป็นคู่ๆ บางทีก็ซ้อนสองคู่เข้าด้วยกันเช่น **ลุ่กอ๊กลุ่กเจ๋อ–อ** (ลูกอกลูกใจ คือ ลูกรัก) **หลงลิบหลงเขว** (ดงดิบดงเขียว) **หลงไม่หลงตอก** (ดงไม้ดงตอก) **ตั๋งมด ตั๋งแม่น** (ทั้งหมดทั้งแม่น ตั๋งแม่น คือ ทั้งหมด) หรือ **อ๋ำหมื่ออ๋ำจ้าน** (ไม่เบื่อไม่จืดจาง) เช่นนี้ ย่อมจะได้สัมผัสกระทบกระทั่งฟังไพเราะเป็นธรรมดา และถ้าอยากจะศึกษาความหมาย ก็อาจจะรู้ได้จากคำเหล่านี้ เพราะถึงจะแปลคำหนึ่งไม่ออก คำที่มาด้วยกันย่อมช่วยแปลความหมายได้ ด้วยว่าเขามักจะใช้คำที่มีความหมายคล้ายกันหรือเป็นไปในทำนองเดียวกัน ซ้อนกันเข้า เป็นต้นว่า **จิ้นจ่าง ป่างเสอ–อ** คือคำ **ชื่น** จ่าง (กระจ่าง) ป่าง ใส แม้คำป่างจะไม่คุ้นหู ก็พอเดาได้ว่าต้องหมายคล้ายสว่างสุกใสอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นเดียวกัน ชื่น จ่าง และใสนั้น (ป่าง คือ โล่ง สว่าง แจ้ง) คำอื่นๆ ก็เช่นกัน เช่น **เก้ไหม้หยาขี่** คือ แก้ร้อนเยียวยาทุกข์ (หยา คือ ยา ขี่ คือ ทุกข์โศก) หรือ **หลงเจ๋อ–อลึมคิ้ง** หมายถึง ลืมตัว ตามธรรมดาคำหลง ไม่มีที่ใช้ในภาษาของเขา เช่นเดียวกับ **ฟัน** (เขาออกเสียง พั้น) ไม่มีที่ใช้ในภาษาพูดประจำวัน เพราะเขาใช้ **เข้ว** (เขี้ยว) เสียแล้ว แต่ก็จะได้พบคำ พั้น ในคำวรรณคดีเช่นนี้ เช่นว่า **ย่มพั้นโขบึดเข้ว** คือ ยิ้มเห็นฟัน (ย่ม คือ ยม พั้น คือ ฟัน เข้ว คือ ฟัน โข คือ หัวเราะ และบึด คือ เบิด) จึงน่าเชื่อว่า คำ ฟัน คงจะได้มีใช้มาแต่ดั้งเดิม ก่อนจะใช้คำ เขี้ยว ฉะนั้นถึงไม่มีที่ใช้ในปัจจุบัน ก็ยังเหลืออยู่ในคำซ้อนดังกล่าว

นอกจากจะเพ่งเล็งเรื่องความหมายให้ได้ความหมายตามต้องการแล้ว กวีก็คงสนใจเรื่องเสียงเป็นอย่างยิ่งด้วย เพราะฉะนั้นคำที่ประกอบบอกลักษณะอาการและคุณภาพ จึงมักมี

เสียงชวนให้คิดเห็นตามไปด้วย ส่วนมากใช้เสียงที่จะไปทางเดียวกันได้ คือ มักใช้คำที่มีเสียงสระเดียวกัน เช่น เจอ–อ เผิกจู๊ปู๊(ใจขาวบริสุทธิ์) งามเป๋เล้(สวย) หน้าหม่วยซ่วย (หน้าแช่มชื่น) หน้าหม่อยส้อย (หน้ายิ้ม) เจอ–อหมองอ่อยห้อย (ใจเศร้าสร้อย) หากจะเป็นสระต่างกันก็ต้องมีที่เกิดเสียงใกล้กันพอจะออกเสียงได้สะดวก เช่น มุ่มเมิ่มน่ำต๋ำถั่งงิ้นผาน เป็นอาการที่น้ำตาไหลขณะที่ใจเศร้าเหงาหงอย หน้าม่อมต๋ำแม่ม คือ หน้าตาไม่แช่มชื่น นอกจากนี้ก็ยังมีคำซ้ำที่ใช้คำเดียวกันซ้ำสองครั้ง บอกลักษณะนานาประการ เป็นต้นว่าบอกลักษณะของแสงอันเรืองรอง ใช้ อี๊อี๊ กลิ่นหอมพุ้ง ใช้ ฮุ้ยๆ ดังที่ว่า หอมจุ๋นฮุ้ยๆ ส่วนเสียงนั้นมีมากมายหลายลักษณะ ทั้งเสียงธรรมชาติ เสียงคนพูด ดังคำ อึ้งๆ เคิ่งๆ เป็นเสียงฟ้าลั่นเปรี้ยงอยู่ใกล้ตัว หากเป็นเสียงลมโชยเบาๆ ใช้ หลิวๆ มักมีคำ ล้มปิ๊ว (ลมปลิว) ตามมาด้วย ถ้าเป็นเสียงพูดก็มี เกิ๋งๆ เช่น ปากเก็งๆ เป็นลักษณะพูดติดต่อกันอยู่ตลอดเวลา ส่วน เค้ๆ หมายว่า พูดเสียงอ่อนเสียงหวาน แต่ถ้าเป็นเสียงสั่นก็ใช้ เสงสั่นตะล้มๆ หากพูดมากไม่ได้ศัพท์ก็ใช้คำ โซ่งๆ เช่นที่ว่า แตกเสงปั๊นโซ่งๆ แต่ถ้าเป็นเสียงเอะอะกลับใช้ โอ๋นเอ๋น ครั้นถึงเงียบไม่ได้ยินเสียงอะไรก็ใช้ว่า เหย็นสี่ๆ ซึ่งเห็นจะตรงกับคำ เงียบฉี่ ของเรา เพราะ เหย็น เขาหมายถึง เงียบ เฮี้นเหย็น คือ เรือนเงียบอย่างเวลามีคนตาย

ภาษาวรรณคดีไตเหนือ

อันภาษาวรรณคดีไตเมาที่ยกมากล่าวนั้น มิใช่ว่าจะผิดแผกกับภาษาวรรณคดีของไทยใหญ่ถิ่นอื่นๆ จนถึงกับเป็นคนละภาษาคนละสำนวน ถ้าเทียบกับภาษาวรรณคดีของไตเหนือแล้วก็เป็นเช่นเดียวกัน ชาวไตเหนือไตเมาจะอ่านหนังสือของกันและกันเข้าใจ เพราะใช้อักษรที่เรียกลิ่กโตยาว เหมือนกัน (ไทยใหญ่ในรัฐชานเหนือและชานใต้ ใช้ตัวอักษรอย่างเดียวกัน แต่เขียนตัวกลมอย่างอักษรพม่า มอญ เรียก ลิ่กโตมน อักษรไตเหนือรูปร่างไม่กลมเท่า คงจะเป็นเพราะเขียนด้วยปั๊ดอย่างโปรเฟสเซอร์เซเดส์ว่า แต่เดี๋ยวนี้ถึงเขียนด้วยปากกา รูปร่างก็คงเป็นเหมือนเช่นเดิม อักษรบางตัวผิดกับของลิ่กโตมนอยู่บ้าง เช่นที่ลิ่กโตมนเขียนเป็น ล ลิ่กโตยาวกลายเป็น ส และตัว ล ของลิ่กโตยาว กลับเหมือน ร ของเรา) แต่คนทั้งสองถิ่นเมื่ออ่านน่ำกว๊าม (สำนวน) ของกันและกันแล้ว ก็จะรู้ได้ชัดว่าเป็นน่ำกว๊ามถิ่นใด ที่รู้ได้เพราะต่างใช้กันละสำนวนหรือสังเกตได้จากที่มีคำภาษาอื่นเข้าไปแทรก เช่นภาษาไตเมาก็มีคำพม่า คำบาลีออกเสียงอย่างพม่า เข้าไปปะปน ส่วนภาษาไตเหนือก็จะมีคำภาษาจีนเข้าไปปนเช่นเดียวกัน ยิ่ง

เป็นเรื่องราวของจีนแปลมาเป็นภาษาไตเหนือ ยิ่งจำต้องรักษาถ้อยคำของเขาไว้ เป็นต้นว่า ชื่อต่าง ๆ คำเรียกชื่อเครือญาติ หรือคำที่เนื่องมาจากขนบประเพณีของเขาที่ไม่มีในประเพณีของคนไทย

เมื่อครั้งไปพักที่บ้านมารดาเลี้ยงเจ้าเมียวซา บ้านเต่ส่า พากล่า เจ้าของบ้านได้ให้หลานชายที่ลี้ภัยคอมมูนิสต์มายูนาน เรียกกันว่า พะก่าฮ้าวแสง อ่านวรรณคดีของไตเหนือให้ฟัง เป็นเรื่องแปลมาจากเรื่องจีนชื่อ ว่างวุ่นก๊ี เขาถือเป็นชาดกเรื่องหนึ่งด้วย จึงมีการคัดลอกแล้วนำไปถวายวัด หลู่ (อุทิศส่วนกุศล) ให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว เมื่อหลู่แล้วใครจะขอไปก็ได้ น่าขอบคุณประเพณี หลู่ลิ่ก (อุทิศหนังสือ) เช่นนี้ยิ่งนัก ที่ทำให้วรรณคดีของเขามีสืบทอดกันมา และยังมีผู้เอื้อเฟื้อให้ลีกว่างวุ่นก๊ีที่หลู่แล้วแก่ข้าพเจ้ามาด้วย และพูดที่จริงแล้ว ต้องถือว่าศาสนาได้ทำคุณให้แก่วรรณคดียิ่งนัก เพราะนอกจากจะทำให้ต้องมีการแปล การคัดลอก เพื่อให้คนได้มีหนังสือเกี่ยวกับศาสนาอ่านแล้ว ความเลื่อมใสศรัทธาในศาสนาอย่างแรงกล้า ยังได้ทำให้หนังสืออย่างนี้เป็นสมบัติอันมีค่าที่เขาต้องอุตส่าห์ซุกซ่อนนำติดตัวมาด้วย ในยามที่หนีเล็ดลอดจากดินแดนของคอมมูนิสต์มา ในกาลข้างหน้า แม้ฉบับเดิมจะถูกเผาถูกทำลายไป อย่างไรก็ตาม ก็ยังดีที่มีฉบับอื่นหลงเหลืออยู่ในดินแดนอื่น อย่างน้อยก็มีอยู่กับข้าพเจ้าฉบับหนึ่งแล้ว เป็นอันรักษาไว้ได้ไม่สาบสูญไปเสียทีเดียว

และด้วยศรัทธาเช่นนี้เอง ที่ทำให้ข้าพเจ้ามีโอกาสได้ฟังเรื่องว่างวุ่นก๊ีไปจนตลอดทั้งเรื่อง เพราะไม่ว่าเรื่องใด หากขึ้นชื่อว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับศาสนาแล้ว ทั้งผู้อ่านผู้ฟังย่อมจะได้ไปสวรรค์นิพพานด้วยกันทั้งนั้น คนฟังจึงมักจะเชิญให้คนอ่านหนังสือเป็นอ่าน และคนอ่านเป็น แม้จะต้องอดตาหลับขับตานอนเพียงไรก็ตาม ก็ยินดีอ่านให้ฟัง คนฟังเมื่อฟังแล้ว ก็แทบไม่อยากละไปนอน เพราะนอกจากเรื่องจะฟังสนุก มีทั้งบทรัก บทโศก โลดโผนน่าตื่นเต้นแล้ว ทำนองการอ่านและเสียงผู้อ่านยังชวนฟัง ฟังแล้วอยากฟังอีกไม่รู้อิ่ม อย่าว่าแต่คนที่เข้าใจภาษาเลย แม้ข้าพเจ้าผู้ยังเข้าใจภาษาของเขาไม่ได้ตลอดทุกคำ ก็ยังรู้สึกติดอกติดใจเสียงของพะก่าฮ้าวแสงและทำนองการอ่านแบบไตเหนือนี้ยิ่งนัก ถึงกับต้องขอหนังสือเขามาด้วย และบังเอิญให้มีน้ายขาว (แม่ชี) จากเมืองขอนในยูนาน มาพักที่หอสีน (หลศีล) เจ้าล่าน ข้าพเจ้าจึงมีโอกาสได้เรียนได้ฟัง ไปจนตลอดทั้งเรื่อง

เรื่องของเขาขึ้นต้นเรื่องไปตามธรรมเนียมการเขียนวรรณคดีว่า "ไนเลเป๋นหนั่งม๊อนั่น กุ๋นโหลงเล้จ๊อนตั้งค้างกั๋นกับแจ่น เจ๋มเม่อสางผ่านลั่กทั่กเจ๊ก่อพ่าเต่ตั้งเป๋นแผ่นเล้จ๊อนแก่นเป๋นตื๊นเขาเมี้ยวลีหน่อขุนสางเง่าแจดเต๋เย่า นอกลั่นเก้าล่านเก้าหมื่นแสนเจ้เมิ้งฟู ฮ้อมกบ

สิบเหงหอคำหนออานฟู้กู่เจ้าไน่เย่า .... ไข่พ่ะเป๋นโว่งเจ้าก้อนั่งว่างแต้นแก้วน้ำแสงจี้ค้ำต๊าเย่า เบ้อไหนผืนล้ายป่าเม็งเหลอลิ่กเข่ สังเห้อ – อไค่ จอดล่อนกู่เง่นหุยเผ่ยั้งหนำเต๋เย่า" มีความว่า ตั้งแต่เมื่อก่อนนานมาแล้ว แต่ครั้งเมื่อยังมีเกาะใหญ่ตั้งเคียงกันอยู่ ๔ เกาะ และพระพรหมเมื่อสร้างสวรรค์แล้วก็มาสร้างบ้านสร้างเรือนในโลกมนุษย์ให้ลูกหลานพันธุ์แท้ ๆ ดังที่เรียก หน่อขุนสางเจ่าแจด มาครอง แล้วก็ขยายเผ่าพันธุ์ แตกเป็น สิบหกเจ่าหน่อพ่ะ นอกนั้นก็ยังมีเมืองเกิดใหม่อีกเก้าล้านเก้าหมื่นเก้าแสน รวมทั้งเมืองเจ้าขุนหอคำ (เมืองที่มีกษัตริย์ครอง) อีกสิบเหง (=สิบพัน) เมือง มีไข่ฟ้า คือ โอรสสวรรค์ เป็นโว่งเจ้า กษัตริย์ครอบครอง บ้านเมืองก็เจริญรุ่งเรืองมาจนถึงตอนที่จะกล่าวถึงคนในเรื่องนั้น ความนี้ลงท้ายว่า เรื่องนี้เป็น ผืนลาย (หนังสือที่เขียนบนกระดาษสาที่เรียกว่า เจ้ไต เย็บเข้าด้วยกันแล้วห่อผ้าม้วนผูกไว้) ฝ่ายเมืองเหนือ เป็นเรื่องจีน นำมาเปิดเผยให้รู้เรื่องกันโดยตลอดทุกตอนไป

เรื่องนี้เล่าถึงตัวพระเอกที่ชื่อ ว่างวุ่นก๊ะ ละครอบครัวเดินทางไปสอบจอหงวนที่เมืองหลวง ทิ้งบุตรภรรยาและมารดาไว้ข้างหลัง ครั้นเกิดทุพภิกขภัย คนเหล่านี้ได้รับความยากลำบากแสนสาหัส จนอดตายหมดทั้งย่าและหลาน ลูกสะใภ้เห็นเช่นนั้น จึงคิดจะผูกคอตาย แต่เทวดาเห็นความซื่อสัตย์กตัญญูต่อแม่ผัว จึงบันดาลให้นางมีร่างเป็นชาย มีความรู้ความสามารถเชิงอาวุธรบสู้เอาชนะพวกโจรได้ จนได้รับยกย่องและได้ลูกสาวเศรษฐีเป็นรางวัล จนภายหลังได้มาพบสามี สามีจำไม่ได้ ต้องร้อนถึงเทวดามาช่วยอีก เรื่องจึงจบลงด้วยดี

ด้วยเหตุที่เรื่องนี้เป็นเรื่องแปลจากภาษาจีน จึงเป็นธรรมดาที่จะต้องมีคำภาษาจีนเข้ามาปะปนอยู่เป็นอันมาก แต่ก็น่าแปลกที่มีคำภาษาพม่าหรือคำบาลีจากภาษาพม่า ร้อยกรองสอดสลับอยู่ด้วยมิใช่น้อย ดังที่ปรากฏข้อความข้างต้นนั้น คำ เม้ยวลี ฟังดูคล้ายคำจีน แต่ที่จริง เม้ยว เป็นคำพม่า แปลว่า เชื้อชาติ ชนิด หรือ อย่าง ลี คือ ดี และที่ว่า กุ๋นโหลงเล้จ๊อน นั้น เล้จ๊อน เป็นคำพม่า เล้ แปลว่า สี่ จ๊อน แปลว่า เกาะ ทั้งหมดจึงแปลว่า เกาะใหญ่ ๔ เกาะ (กุ๋น เป็นภาษาไทยใหญ่ แปลว่า เกาะ) ซึ่งคือทวีปใหญ่ ๔ ทวีปนั่นเอง และยังมีคำ สาง ผ่าน ลั่กทั่ก ผ่าน แปลว่า จำแลง หรือ เนรมิต ลั่กทั่ก หมายถึง รัชสมัยอันรุ่งโรจน์ เป็นคำพม่าทั้ง ๒ คำ ส่วนคำบาลีก็มีอยู่หลายคำ เป็นต้นว่า เจ้าเง่าหน่อพ่ะล่าจ่า (=ราชา) โล้ก่า จี๊จ๊อน (=โรคา) อาก่า มาจ๊า (=อากาศ) คือเทพในอากาศมาช่วย ปุลิกซ้า (=ปุริส หรือบุรุษ) มู้ล่าน (=โบราณ) มุ้นก๊าถ่า (=มนต์คาถา) ป๋า ปฏิสันเถ่ (ทรงกรรม์จาก ปฏิสนธิ) ติ่งส่า (=ดาวดึงส์) คำที่มีเสียงแปลกออกไปมากก็คือ เช่น บัณฑุกัมพล เป็น ก๋ำป่าหล่าผาลัน และที่ใช้ความหมายต่างกับของเราแต่ตรงกับของพม่าก็มี คือ ลัดส่า (จาก รส) แปลว่า เครื่องหอม

คำที่ยกมาให้เห็นข้างต้นนี้ คงจะพอยืนยันให้เห็นว่า พุทธศาสนาของชาวไตเหนือยูนาน บางท้องถิ่นที่ถือกันอยู่ทุกวันนี้ สืบสายมาจากทางพม่าเช่นเดียวกับของชาวไทยใหญ่ และด้วยศรัทธาเลื่อมใสในศาสนาเช่นนี้เองที่เป็นพาหะนำคำภาษาพม่าเข้าสู่ภาษาไตเหนือ บางคำก็ใช้ในภาษาประจำวัน เป็นคำสำคัญใช้มากไม่แพ้คำภาษาจีนเลย

น้ายขาววันเต่ยะ อ่านไปพลางอธิบายความหมายไปพลาง เพื่อให้ข้าพเจ้าเข้าใจความหมายได้โดยตลอด ทั้งยังต้องหยุดอธิบายว่า คำใดเป็นคำไทย คำใดเป็นคำพม่า และคำใดเป็นคำจีน ทั้งนี้เพราะกวีช่างสามารถเอาคำเหล่านั้นไปผูกร้อยกรองเข้าด้วยกัน บางทีเป็นคำไทยกับคำจีน หรือไม่ก็เป็นบาลีออกเสียงอย่างจีน และคำเหล่านี้บางคำก็มีเสียงฟังเป็นคำไทย ๆ หากไม่บอกว่าเป็นคำภาษาจีนก็ต้องคิดว่าเป็นคำไทยทั้งสิ้น ยิ่งนำไปซ้อนกับคำไทยด้วยแล้วยิ่งทำให้ดูไม่ออกเลย การไม่รู้ภาษาจีน จึงเป็นเรื่องขัดข้องอีกประการหนึ่งในการเรียนภาษาไตเหนือ ในขณะที่เรียนนั้นจึงเหมือนตาบอด สุดแต่ผู้สอนจะบอกว่าเป็นคำอะไร ก็บันทึกลงไว้ตามนั้น จนภายหลังได้มาเรียนภาษาจีนกลาง จึงพอเข้าใจความหมายนั้น ๆ ได้บ้าง บางคำไม่ได้เรียนมา ต้องใช้พจนานุกรมช่วย ก็ไม่อาจจะรู้ต้นลึกของความหมายนั้น ๆ ได้ นอกจากนี้ก็มีคำเป็นอันมากที่ผู้สอนบอกว่าเป็นคำเข่ (คำจีน) แต่ไม่พบในพจนานุกรม จะเป็นคำจีนถิ่นอื่นหรือออกเสียงผิดเพี้ยนไปมากจนข้าพเจ้ากำหนดไม่ถูกก็ไม่ทราบได้ แต่ที่ทราบแน่ชัดก็คือคำจีนที่กวีนำมาใช้ในการแปลว่างวุ่นก็นี้ มีเสียงตรงกับคำภาษาจีนกลางแทบทุกคำ ทั้งนี้จำเพาะที่ข้าพเจ้าหาพบในพจนานุกรม จึงเห็นจะสมจริงตามที่ผู้เชี่ยวชาญภาษาจีนผู้เคยท่องเที่ยวในยูนานมาแล้ว ยืนยันว่าคนที่นั่นใช้ภาษาจีนกลาง เพราะอยู่ใกล้กับปักกิ่งและนี่คงจะช่วยตอบปัญหาให้แก่ข้าพเจ้าได้ เมื่อข้าพเจ้าไปพบขณะเรียนภาษาจีนกลาง ว่ามีคำจีนที่ออกเสียงตรงกัน หรือใกล้เคียงกันกับคำไทยภาคกลาง และใช้ความหมายเดียวกันอยู่มากมายหลายคำ ที่ตรงกับภาษาไทยใหญ่ในรัฐชานก็มีด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะคำสำคัญที่จำเป็นใช้เช่น คำที่แปลว่า พูด คุย ชาวไตเหนือไตเมา ใช้ ต่าน จีนกลางใช้ ถาน แปลว่า พูดคุย สนทนา เช่นเดียวกัน หรือ แลง ที่แปลว่า สว่าง จีนกลางใช้ เลี่ยง ในความเดียวกัน

ส่วนคำที่พบในเรื่องว่างวุ่นก็นั้น กวีเลือกใช้ให้เหมาะสมกับเรื่อง ให้รับกับกลอน บางแห่งจึงเป็นคำจีนทั้งคำ เช่น ฝางซิ้น (จาก พึงชิ้น) น้ายขาวแปลเป็นคำไทยว่า ต๊ำเจอ–อ คือ วางใจ คลายกังวล ตรงกับความหมายของ พึงชิ้น หรือทิศทั้ง ๔ ที่เขาเรียก สี่ล่าเม็ง (สี่หน้าเมือง) นั้นก็ใช้คำจีนว่า ตุ่งฝ่าง (ตะวันออก) ล่านฝ่าง (ใต้) ฉี่ฝ่าง (ตะวันตก)

และ เบ้อฝ่าง (เหนือ) คำจีนกลางออกเสียง ตุ้งหนานชี่เป่ย ส่วน ฝ่าง จาก ฟ้าง แปลว่า ที่ มักใช้คู่กับคำ ตี้ (= ที่) เป็น ตี้ฟ้าง

ชื่อต่าง ๆ ก็คงใช้คำจีน นับแต่ชื่อที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาลงมา เช่นพระพุทธรูป เรียก ฟู่ซ่า พระภิกษุใช้ ต่าฟู่เยะ ก็มี เอ่อฟู่เยะ ก็มี คงจะเรียกต่างกันไปตามอาวุโส เพราะ ต่า (จาก ต้า) แปล ว่า ใหญ่ เอ่อ (จาก เอ๋อ) แปลว่า ลูก ยังมีชื่อ สมุนพระยม เรียก แสนลีแย่น และชื่อนรกว่า วู้แต่นแย่นโล่

นอกจากนี้ส่วนมากเป็นคำที่นำคำจีนมาซ้อนแต่งกับคำไทย จนทำให้ดูยากว่าเป็นคำไทยหรือคำจีน ได้แก่คำ เจ๊กแต่ว แต่วคอ แต่ว แปลว่าแขวน ตรงกับ เตี๊ยว เจ๊กแต่ว จึงหมายถึงเชือกใช้แขวนคอ ตั๊กค่าน ที่แปลว่า ดูแล ค่าน เป็นคำจีนกลาง แปลว่า ดู มอง เบ้อแซ้วเจ๊ ที่หมายถึง ลูกสะใภ้ นั้น คงจะแต่ง เบ้อ (เบ้อ–อ แปลว่าเผ้า ลูกสะใภ้ เรียก ลุกเบ้อ–อ) เข้ากับคำ แซ้วเจ๊ ซึ่งคงจะเป็นคำเดียวกับ ฉาวเจี่ย ที่เป็นคำเรียกลูกสาวหรือหญิงสาวอย่างยกย่อง บี่แซ่ว ที่เขาว่าคำไทยเรียก บี่ตองแห้ง (ขลุ่ย) นั้น แซ่ว ก็คงเป็นคำเซี้ยว ที่เขาแปลว่าบี่ชนิดหนึ่ง ไม่ทราบรูปร่างเป็นอย่างไร ครั้นมาถึงคำ ตายแซ่ว ที่มีตั้งหลายครั้งในเรื่อง น้ายขาวอธิบายด้วยความยากลำบาก กว่าจะทำให้ข้าพเจ้าเข้าใจได้ว่า แปลว่า ไว้ทุกข์ให้คนตาย แซ่ว เห็นจะตรงกับคำ เซี่ยว ที่เขาแปลได้ว่าความกตัญญูนับถือพ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ก็ได้ ทุกข์โศกเนื่องจากการตาย ก็ได้ ถ้าใช้ เซี่ยวฝู ก็หมายถึง เสื้อไว้ทุกข์

คำ โว่งเจ้า ที่ปรากฏในความตอนต้นเรื่องนั้นเป็นคำที่คนไทยแถบนี้เคยคุ้น บางถิ่นเรียก ว่อง เป็น ว่องเต้ บ้าง เจ้าว่อง บ้าง บางทีก็มีคำขยายเป็น ว่องเต้หอแสง (พระเจ้าปราสาทเพชร) แต่ในเรื่องนี้ใช้ ว่องเจ้าเว้งเหลิง คือ พระเจ้าเวียงเหลือง ไม่ทราบว่าเหลืองเขาจะหมายถึงสีของทองหรืออย่างไร เมื่อบ้านเมืองของเขาเป็นเวียงเหลือง ผู้คนที่อยู่ที่นั่นย่อมจะเหลืองไปด้วย ฉะนั้นแทนที่คนไตเหนือจะเรียกจีนคอมมูนิสต์ว่า เข่แลง (จีนแดง) กลับเรียก เข่เหลิง (จีนเหลือง)

ที่เขาแต่งศัพท์ตามแบบคำไทยก็มีบ้าง เช่น กายมิ่นขอนชิ่น แปลว่า เปลี่ยนชื่อแซ่ แต่ใช้ทั้ง มีน (หมิง = ชื่อ) และ ชีน (ชิ่ง = แซ่ นามสกุล) ให้หมายความว่าชื่อ บางแห่งก็ใช้คำไทยว่า กายจื่อ (กลายชื่อ) เสียเลย ส่วนที่ใช้ลำพังจนทำให้ไม่แน่ใจว่าเป็นคำไทยหรือจีน ได้แก่คำ ถ่า ที่มีใช้มากมายหลายแห่ง เช่น ป้ายคบสามถ่า (ก้มเอาหัวจดพื้น ๓ ครั้ง) หรือ ย่างไปมาสามถ่า (ก้าวไปมา ๓ ครั้ง) คำนี้เสียงใกล้กับ ท่า แต่เดิมข้าพเจ้าเข้าใจว่าคงเป็นคำเดียวกัน เป็น ไหว้สามแบบ แทนที่จะเป็นสามครั้ง เสียงของคำนี้ฟังดูน่าจะเป็นไทย จึงอด

คิดดังนั้นไม่ได้ จนได้มาเรียนภาษาจีน อาจารย์อธิบายว่า ต่า อาจใช้เป็นลักษณนามได้ ในความว่า ครั้ง ความหมายนี้เนื่องจากความหมายเดิมของ ต่า ที่แปลว่า ตี ตีอะไรลงไปครั้งหนึ่ง เช่น ตักน้ำด้วยบีบ บีบตีน้ำครั้งหนึ่ง ก็เรียก ต่า หนึ่ง แปลตรง ๆ ว่า ตีทีหนึ่ง ตีสองที ทั้งนี้ไม่ทราบว่า ที่ชาวเมืองนายพูดว่า กินข้าวเย่วั้น ต่า หนึ่ง (กินข้าววันละมื้อเดียว) นั้น ต่า นั้นเป็นคำเดียวกับคำ ถ่า ที่กล่าวถึงนี้หรือไม่ การรู้ภาษาจีนกลางจึงมีประโยชน์ไม่น้อยในด้านค้นคว้าเกี่ยวกับที่มาของคำไทยในภาษาถิ่นเหล่านี้

แต่ถึงแม้ว่าคำภาษาจีนจะเข้ามาพัวพันในภาษาไตเหนือ อย่างไรก็ตาม ก็มีข้อน่าสังเกตอยู่อย่างหนึ่งว่า คนไทยเหล่านี้หาได้ยอมร่วมเชื้อสายกับชนชาวจีนง่าย ๆ ไม่ แม่เฒ่าชาวไตเหนือหลายต่อหลายคนปรารภกันด้วยความแปลกใจ อุทานกันว่า 'หลีอ๊ามละเอ๊อ' (น่าแปลกใจจริงเทียว) ที่คนไทยใหญ่แถบนี้ไม่ได้อยู่ใกล้ชิดกับคนจีนสักนิด ที่เจ้าล่านมีคนจีนอยู่สองคนเท่านั้น แล้วเหตุใดจึงไปยอมยกลูกสาวให้คนจีน คนไตเหนือถึงจะอยู่ใกล้กับคนจีน มีคนจีนอยู่ในแถบนั้นมากกว่าที่นี่ ก็ยังไม่เคยยกลูกสาวให้ แม้ว่าคนจีนมาขอจะให้ค่าสินสอดทองหมั้นเป็นเงินพัน ๆ เหรียญก็ตามเพราะฉะนั้นจึงวางใจได้เรื่องจะยอมให้จีนกลืนชาติ กลืนวัฒนธรรม เขาสำนึกตัวเองอยู่ตลอดเวลาว่าเขาเป็นไทย ไม่ใช่จีน จีนไม่ชอบเขา เขาก็ไม่ชอบจีน ความไม่ชอบนี้มีมาแต่ดึกดำบรรพ์ เพราะฉะนั้น เมื่อถูกพวกคอมมูนิสต์เข้ามาปกครอง คนที่มีทางหนีได้ จึงต่างอพยพหลบภัยกันอย่างไม่อาลัยไยดีบ้านเกิดเมืองนอนและถิ่นทำมาหากินของตนเลย

อำลาเจ้าล่าน

'เข่กินปอยเลินสี่สองวัน บัสก๊าม่านโหม่เหม่ามี่มา' เจ้าเมียวซารีบมาบอกข้าพเจ้าให้ทราบ เพื่อยับยั้งการเดินทางจากเจ้าล่านไปมิตจินาในวันรุ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะ 'ชาวจีนฉลองวันตรุษจีนสองวัน รถบัสจากบ้านบ่อมาน้ำคำจึงจะไม่มีมาในระหว่างนั้น' เป็นอันข้าพเจ้าจะต้องอยู่ที่เจ้าล่านต่อไปอีก ๒—๓ วัน ตามธรรมดาถ้าไม่จำเป็นแล้ว ข้าพเจ้าไม่มีวันยอมเปลี่ยนรายการการเดินทางง่าย ๆ แต่นี่เป็นความจำเป็น เมื่อรถบัสไม่มีไป แล้วจะไปได้อย่างไร แต่ทั้งที่ไม่ค่อยถูกใจนักที่ต้องเปลี่ยนรายการกระทันหัน ข้าพเจ้าก็ยังอดดีใจไม่ได้ ที่จะได้ยืดเวลาเผชิญโชคออกไปอีกหน่อย แม้เพียง ๒—๓ วันก็ยังดี พอได้เตรียมใจให้เข้มแข็งขึ้น เหตุด้วยว่าการเดินทางครั้งนี้จะเป็นครั้งแรกที่ต้องเดินทางแต่ลำพังผู้เดียว ทั้งยังเป็นการเดินทางลำพังที่

เตรียมไม่พร้อม คือจนกระทั่งจะออกเดินทางอยู่แล้ว ก็ยังไม่มีผู้ใดในเจ้าล่านบอกได้ว่า ถิ่นฐานของชาวคำตี่ที่เรียก คำตี่โหลง นั้นอยู่ที่ไหน จะไปถึงได้อย่างไร ทุกคนพอจะรู้ว่าอยู่ในรัฐกะฉีน แต่ว่าอยู่ส่วนใดของรัฐนั้น ไม่มีใครบอกได้เลย เจ้าเมียวซาลองติดต่อกับ มุ่กจุ๊มลุ่กอ่อนไต (สมาคมเด็กไทย) ที่เมืองยางให้ ตามตำบลที่อยู่ที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ไทยใหญ่ออกที่สี่ป้อ แต่ก็ยังไม่ได้รับคำตอบจนถึงวันสุดท้ายที่จะอยู่ที่เจ้าล่าน ฉะนั้น จึงไม่มีทางไหนดีไปกว่าถือจดหมายเจ้าเมียวซาไปถึงสหายคนหนึ่งซึ่งเป็นพ่อค้าพลอยอยู่ที่มิตจินา แต่ว่าตำบลที่อยู่นั้นจะยังคงใช้ได้หรือไม่ เพราะไม่ได้ติดต่อกันนานปีแล้ว และถ้าพบที่อยู่แล้ว เขาจะอยู่บ้านหรือไม่ เขาจะรู้เรื่องพวกคำตี่หรือไม่อย่างไรนั้น ล้วนแต่เป็นเรื่องต้องฝากไว้กับโชคชาตา และถึงแม้ข้าพเจ้าจะไว้ใจโชคชาตาว่า ถึงที่อับที่จนแล้ว คงต้องมีทางดิ้นรนไปจนเอาตัวรอดจนได้อย่างเคยมา แต่ถึงอย่างไรข้าพเจ้าก็ยังไม่ลืมคติไทยใหญ่ที่ว่า น้ำฮ่ายหย่าหยุ่มเฮ้อ เสอฮ่ายหย่าหยุ่มก๊ำ คือ น้ำเชี่ยว อย่าไว้ใจเรือ เสือดุอย่าไว้ใจกรรม ถึงแม้ข้าพเจ้าจะมีกรรมดีรอดพ้นอุปสรรคมาได้ทุกคราวแล้ว คราวนี้จะรอดพ้นไปได้โดยสะดวกหรือไม่ ใครเลยจะคาดคะเนได้

ทุกข์ร้อนเรื่องข้างหน้าก็อย่างหนึ่งแล้ว ทุกข์เรื่องปัจจุบันก็ยังอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งทั้งก็รู้กันเป็นธรรมดาอยู่แล้วว่า เมื่อไม่ใช่คนพื้นถิ่น มาแล้ววันหนึ่งก็จะต้องจากไป แต่การจากบุคคลผู้ให้ความเมตตารักใคร่สนิทชิดเชื้อตลอดเวลา ๑๐ กาดที่อยู่ที่เจ้าล่านนั้น มิใช่ทำได้ง่าย ๆ โดยไม่งินผาน* (รู้สึกอาลัยอาวรณ์) ครั้งใดที่ระลึกถึง ความสุข สะดวกสบาย ทั้งที่อยู่ ที่กิน ที่เจ้าของบ้านกรุณาจัดหาให้อย่างไม่ได้เสียดมเสียดาย ระลึกนึกถึงความเอาใจใส่ห่วงใยที่ทุกคนมีต่อข้าพเจ้า ทั้งเรื่องอยู่ เรื่องเรียน เรื่องพักผ่อนหย่อนใจ ประมวลกันเข้าแล้วใจก็ยิ่งอยากยืดเวลาอยู่ต่อออกไปอีกนาน ๆ แต่ว่าจะทำอะไรอย่างใจไม่ได้ จึงได้แต่ใช้เวลา ๒—๓ วันนั้นให้เป็นประโยชน์ และปี้นางโหลงก็ได้ช่วยเหลือให้ข้าพเจ้าได้รับประโยชน์อย่างน่าขอบคุณเป็นที่สุด

ในระหว่างนั้นพอดีเป็นเวลาตรุษจีน พวกไตเหนือที่เคยคุ้นกับประเพณีจีน พากันฉลองวันตรุษนี้ด้วย บ้านเจ้าเมียวซาก็วุ่นวายอยู่ด้วยการทำของแจกวันตรุษ อาหารที่ทำแจกในวันตรุษจีนนี้ เป็นเข้าเส้น เข้าซอย (ขนมจีน เส้นก๋วยเตี๋ยว) และเข้าปุก เข้าปุกนี้คงจะเป็นขนมประเภทเดียวกับข้าวแดกงา เขาใช้ข้าวเหนียวตำจนแหลก เหนียวแผ่เป็นแผ่นใส่ตองเก็บไว้กินได้นาน ๆ เสียง ค่กไต (ครกกระเดื่องใช้เท้าเหยียบเวลาตำ) ดังตึก ๆ อยู่ตลอดเวลา กว่าข้าวเหนียวจะแหลก พวกสาว ๆ ทั้งที่เป็นเครือญาติและมิตรสหายของเครือญาติพากัน

---

* คำนี้ใช้มากในภาษาไทยในอัสสัม แปลตามตัวคือ รู้สึกจน (งิน = รู้สึก ผาน = จน) หมายความว่า รู้สึกขาด โดยเฉพาะขาดบุคคลผู้เป็นที่รัก จึงทำให้เกิดความอาลัยถึง

มาช่วยตำด้วยความสนุกสนานร่าเริง สมกับจะฉลองตรุษ เมื่อเสร็จแล้วก็ได้โอกาสฉลองเต็มที่ คือทั้งได้ไปเที่ยวเตร่และเยี่ยมเยียนกันตามธรรมเนียม เมื่อเอาของแจกเหล่านั้นไปแจกตามบ้านผู้ที่สนิทและนับถือกัน ปีนางโหลงจึงถือโอกาสนี้พาข้าพเจ้าไปดูสถานที่สำคัญ ๆ ในเจ้ล่าน ไปพบปะญาติพี่น้องห่างไกลออกไป ข้าพเจ้าก็เลยได้เห็นได้รู้ ได้รู้จักเจ้ล่านมากขึ้นทั้งสถานที่และบุคคล พร้อมกันนั้นก็ สั่ง (ลา) ท่านผู้ที่นับถือคุ้นเคยทุกท่านไปด้วย แต่ละท่านให้พรฟังแล้วชุ่มชื่นใจ บ้างก็ให้ อู้ลีแค่มซ่า (อยู่ดีสุขสมบูรณ์) ลอดเพ้ลอดก่าง (ปลอดพ้นภัยอันตราย) บ้างก็ขอสิงศักดิ์สิทธิ์มาดลบันดาลให้สุขสบาย ดังที่ว่า กุ๊งพร้า กุ๊งตะร้า สั่งข่าย่าตะหน่าสามป๊า กุ๊งป้อกุ๊งแม่ กุ๊งน้ำตี้กิน กุ๊งลินตี้หยู่ เห้อ–อหยู่ลีกินหวาน เห้อ–อเพ้ก๊าง หยั่นก๊างเสก๊าข้า คือ ขอให้คุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ไตรรัตน์ คุณบิดามารดา คุณน้ำที่กิน คุณดินที่อยู่บันดาลให้อยู่ดีกินดี อย่าให้มีภัยอันตรายมากรายกล้ำ ถ้อยคำที่ท่านผู้เฒ่าเหล่านั้นกล่าวให้พรล้วนไพเราะน่าฟังไม่ผิดกับถ้อยคำในวรรณคดี แต่ของใครก็ไม่จับใจเท่าของน้ายขาววันเต่ยะที่ว่า เห้อ–อเป็นฮั่กเหมินแสง เห้อ–อเป็นแปงเหมินลุ่ก (ให้คนรักหวงแหนเหมือนรักเพชร และให้คนเมตตารักสนิทเหมือนรักลูก) ด้วยว่าในขณะที่ใจหวั่นไหววุ่นวายอยู่นั้น คงไม่มีอะไรปลอบใจได้ดีเท่าที่จะนึกว่ามีคนเมตตารักใคร่ แต่ส่วนจะรักใคร่ถึงขนาดรักเพชรหรือรักลูก หรือไม่นั้นต้องถือเป็นเรื่องของบุญกรรม

แต่อย่างไรก็ตาม เดินทางมาได้ถึงเพียงนี้ ข้าพเจ้าก็คิดว่าตัวเองมีบุญอยู่ไม่น้อยแล้ว ที่ไม่ว่าจะตกไปถึงไหนก็ให้บังเอิญได้พบบุคคลผู้มีเมตตาจิต เอ็นดูเอื้อเฟื้ออย่างที่ไม่อาจจะสรรถ้อยคำมากล่าวให้ถูกถ้วนได้ พูดที่จริงแล้วข้าพเจ้าก็เป็นเพียงคนแปลกหน้าคนหนึ่งเท่านั้น จะเป็นเพราะได้มาสนใจศึกษาเล่าเรียนภาษาอันเป็นที่รักของเขา หรือจะเป็นเพราะเป็นผู้หญิงที่เขาเห็นไม่มีพิษสงอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง เขาจึงให้ความไว้วางใจเหมือนเป็นพวกพ้อง พี่น้อง ลูกหลาน และข้าพเจ้าจะลืมเสียไม่ได้เลยว่า น้ายขาวทั้งหลายรวมทั้งมารดาเลี้ยงเจ้าเมียวซาและน้ายขาววันเต่ยะ ห่วงใยข้าพเจ้าเพียงไรเมื่อทราบว่าจะต้องเดินทางไปคนเดียว และยิ่งได้ทราบว่าข้าพเจ้าจะออกเดินทางในวันขึ้นสองค่ำ อันเป็นวันที่เขาถือว่า อัปมงคล คู่กันเป็น ขึ้นสอง ล่องสี่ (ขึ้นสองค่ำ แรมสี่ค่ำ) ซึ่งเขาจะไม่เดินทาง ไม่ทำการมงคล เช่นปลูกบ้านสร้างเรือน เป็นต้น ในวันนั้น เช่นนี้แล้ว ยิ่งจะยอมให้ข้าพเจ้าไปไม่ได้เป็นอันขาด และทุกท่านก็มาคาดคั้นให้เจ้าเมียวซามาบอกข้าพเจ้าให้เปลี่ยนกำหนดเดินทาง เจ้าเมียวซาคงรู้ก่อนแล้วว่าหากบอกตามตรงข้าพเจ้าคงไม่ยอมเปลี่ยนกำหนดแน่นอน จึงจำต้องยอม แพ่ด (พูดปด) ว่าคนจีนฉลองตรุษ

รถบัสไม่มาจากบ้านบ่อ พ่งเจ้าเมียวซาสารภาพในตอนแรกก็ออกจะเคืองที่ถูกหลอกจนหลงเชื่อสนิท แต่เมื่อนึกถึงว่าเป็นความหวังดีของทุกท่าน รวมทั้งเจ้าเมียวซาด้วยแล้ว ความขุ่นเคืองก็คลายไป กลายเป็นความรู้สึกระลึกนึกถึงบุญคุณอย่างยากจะลืมเสียได้

เจ้ล่าน–ม่านโหม่

"บาโม บาโม" คนขับรถบัสชาวพม่าตะโกนร้องเชิญชวนให้คนขึ้นรถของตน ขณะที่ขับรถวนเวียนอยู่ในตลาดน้ำคำ และแวะรับคนโดยสารมาตลอดทาง จนถึงที่ที่ข้าพเจ้าและคณะผู้มาส่งยืนอยู่ ถ้าไม่ทราบว่าตำบลที่ข้าพเจ้าจะต้องไปพักค้างคืนก่อนจะเดินทางต่อไปมิตจินาในวันรุ่งขึ้น เรียกชื่อเป็นภาษาพม่าว่าอย่างนั้น ข้าพเจ้าคงยืนคอยอยู่นั่นเอง ไม่ได้ไป เพราะเสียงพม่าว่า บาโม กับเสียงไทยเมาว่า ม่านโหม่ (บ้านบ่อ) นั้น พ่งไม่สู้จะใกล้เคียงกันเลย เป็นอันว่าต่อไปนี้ข้าพเจ้าจะออกจากรัฐชาน คนที่จะพูดภาษาไทยใหญ่ด้วยก็คงหาได้ยากหรือหาไม่ได้เลย แล้วข้าพเจ้าจะพูดภาษาอะไรกับเขา ภาษาอังกฤษนั้นไม่ต้องพูดถึง เพราะแม้ในเจ้ล่านเองก็มีเพียงคนสองคนเท่านั้นที่พูดภาษาอังกฤษได้ จึงเหลือแต่ภาษากะฉิ่นกับภาษาพม่า ซึ่งข้าพเจ้าไม่ได้เรียนรู้เลยทั้งสองภาษา บทเรียนจากประเทศญวนยังแจ่มกระจ่างอยู่ในใจว่า การพูดภาษาพื้นเมืองไม่ได้นั้นทำให้ลำบากยากเข็ญเพียงใด

หญิงชาวเขาที่น้ำคำ กับสภาพของตลาดที่สารพัดจะมีขาย

ยิ่งคิดก็ยิ่งหนักใจ แต่ที่น่าหนักใจที่สุดในขณะนี้ก็คือ รถโดยสารที่เขาเรียกกันว่า **บัสก๊า** นั้น แท้ที่จริงก็คือ รถจี๊บธรรมดา ๆ นี่เอง และรถที่มีจำนวนบรรทุกได้ไม่เกิน ๘–๙ คน ก็อัดเข้าไปราว ๒๐ คน ที่นั่งข้างหลังนั้นดูเหมือนไม่มีที่ว่างแม้แต่จะเหลียวหน้า ส่วนที่นั่งข้างหน้านั้น ขณะนั้นมีผู้หญิงนั่งอยู่ ๒ คนแล้ว คนที่นั่งชิดคนขับเป็นเด็กหญิงอายุ ๑๓–๑๔ ถัดออกมาเป็นหญิงสูงอายุ แต่งตัวสะอาดท่าทางเป็นผู้ดี ถึงแม้คนทั้งสองคนจะไม่ล่ำสันนักก็ตาม ที่นั่งที่ควรจะนั่งได้เพียงคนเดียว แต่นั่งเข้าไปแล้วสองคน จึงมีที่เหลือสำหรับข้าพเจ้าผู้เป็นคนโดยสารคนที่สามที่จะนั่งที่นั่นเพียงฝ่ามือเดียว และมิไยข้าพเจ้าจะพูดภาษาอังกฤษขอให้หญิงทั้งสองเขยิบเข้าไปเพื่อให้ข้าพเจ้าได้มีโอกาสนั่งบ้างแม้เพียงบางส่วนก็ยังดี บุคคลทั้งสองก็ยังนั่งนิ่งเฉยเหมือนไม่เข้าใจภาษาที่พูด ข้าพเจ้าจึงจำเป็นต้องดันตัวเอง พอให้ร่างส่วนหนึ่งขึ้นไปอยู่บนรถ ทั้งต้องเตรียมเหนี่ยวเหล็กข้างรถไว้อย่างทะมัดทะแมงเพื่อให้ตัวเองเดินทางไปกับรถเขาได้จนถึงที่หมาย

มัวยุ่งอยู่กับธุระเหล่านี้จนเกือบจะลืมร่ำลาผู้ที่มาส่ง อันได้แก่เจ้าเมียวซาและครอบครัว แต่คนรถก็ไม่ยอมให้โอกาสแก่ข้าพเจ้ามากไปกว่ากล่าวคำอำลาและขอบคุณเพียงสองคำ แล้วก็กระชากรถออกไปทันที ข้าพเจ้าไม่มีโอกาสแม้จะเหลียวหลังมาดูบุคคลอันคุ้นหน้า ถิ่นประเทศอันคุ้นตา เมื่อข้ามน้ำเมาไปแล้ว เป็นอันหมดทางทำตามคำบู่สอนหลาน ที่ว่า **กว่าหน้าเห้อ–อเหลวหลัง** (ไปหน้าให้เหลียวหลัง) ในขณะนี้ได้แต่ดูข้างหน้าอยู่อย่างเดียว ที่ต้องดูก็หาใช่เพื่อพิจารณาความสวยสดงดงามของภูมิประเทศแต่อย่างใดไม่ ทั้งที่ **หมอกกว๊อน** (ดอกไม้ชนิดหนึ่งดูไกล ๆ คล้ายดอกตะแบก) สีม่วงอ่อน สลับกับ **หมอกหม่น** (ดอกท้อ) **สีชมพู**และ **หมอกมั่น** (ดอกไหน) **สีขาว** ประปรายทั่วไปทั้งดงทั้งดอย น่าชื่นชมยิ่งนัก แต่ใจข้าพเจ้าขณะนั้นไม่มีเหลือไว้สำหรับนึกชมอะไรอีกแล้ว นอกจากจะพร่ำรำพันอยู่ตลอดเวลาว่า "โอ้อนาถอกเอ๋ยไม่เคยยาก" นับตั้งแต่เดินทางมาตั้งหลายต่อหลายแห่งในรัฐชาน แม้ภูเขาจะสลับซับซ้อน หนทางจะวกวนเพียงไรก็ตาม ก็ไม่สู้เดือดร้อนใจมากนัก เพราะว่าได้นั่งสบายมาในรถด้วยความรู้สึกปลอดภัยทุกประการ แต่มาครั้งนี้ไหนจะโหเมา (เวียนหัว) เพราะหนทางคดโค้งเป็นข้อศอกอยู่โดยตลอดแล้วก็ยังต้องใจหายใจคว่ำ ขณะที่รถเลี้ยวโค้งทุกโค้ง พ้นโค้งหนึ่งมาได้ ก็ค่อยโล่งใจที่รอดตายมาได้ครั้งหนึ่ง แต่ไม่ช้าก็มาพบอีกโค้งหนึ่งแล้ว ดูว่าโค้งต่าง ๆ เหล่านี้ช่างมีมากมายเหลือคณนา พอจะพาให้ร่างถูกเหวี่ยงออกจากรถไปได้ไม่ที่โค้งใดก็โค้งหนึ่ง ทั้งนี้เพราะที่นั่งช่างมีเหลือให้นั่งได้เพียงครึ่งขาเท่านั้น แม้จะเหนี่ยวไว้อย่างมั่นคงเพียงไร กำลังแขนก็ไม่แข็งพอจะ

รักษาร่างให้คงที่อยู่ได้ตลอดทางเป็นไมล์ ๆ และถ้ารถไม่หยุดที่ **ว่านเว้ง** หมู่บ้านแห่งแรกเมื่อเราลงดอยมา ข้าพเจ้าเชื่อเหลือเกินว่า คงไม่เหลือชีวิตรอดมาระลึกนึกถึงเรื่องนี้ได้

ข้าพเจ้าพยายามใช้ความสามารถอย่างเต็มที่ที่จะใช้ภาษาใดภาษาหนึ่งให้คนขับรถรู้ว่าข้าพเจ้าไม่อาจจะนั่งตรงนั้นต่อไปได้ ขอไปนั่งในเทรลเลอร์รถบรรทุกของที่พ่วงท้ายมาด้วย ถึงจะต้องถูกกระแทกกระเทือน เพราะต้องนั่งไปบนสัมภาระหรือแม้จะต้องนั่งกรำแดดไปตลอดเวลา ๖—๗ ชั่วโมงก็ตาม ก็ยังดี ดีกว่าจะต้องนั่งใจหายใจคว่ำไปอย่างนั้นตลอดทาง เพราะอย่างไรเสียรถก็จะต้องเลียบภูเขาอันคดโค้งไปอย่างนั้น และจะต้องถูกแรงเหวี่ยงของรถ เหวี่ยงทุกโค้ง ๆ เช่นนั้น กว่าจะถึงที่หมาย ถ้าไม่ตาย แขนก็คงปวดบวมหรือหักเตาะอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นแน่

พูดแล้ว ข้าพเจ้าก็เดินตรงไปที่รถพ่วง เตรียมจะปีนขึ้นไปนั่ง คนรถคงจะเพิ่งเข้าใจตอนนี้เองว่าข้าพเจ้าเดือดร้อนอย่างไร และจะทำอะไรต่อไป จึงรีบทำท่าห้าม แล้วมาจัดที่นั่งข้างหน้า ให้แม่หญิงคนนั้นหลีกทางให้ข้าพเจ้าเข้าไปนั่งข้างคนขับ คนขับมีประกาศิตเด็ดขาดจนคนทั้งสองจำต้องยอมขยับที่ให้ข้าพเจ้าเข้าไปนั่งข้างใน และข้าพเจ้าก็พยายามนั่งให้ตัวลีบ เพื่อแม่หนูที่นั่งข้างนอกจะได้นั่งให้เต็มที่ ไม่ต้องทุกข์ทรมานอย่างที่ข้าพเจ้าประสบมาแล้วเมื่อไม่กี่นาทีมานี้ ตลอดทาง ๑๐ ไมล์

เมื่อได้นั่งสมกับความหมายของคำ "นั่ง" แล้ว ข้าพเจ้าค่อยมีใจอยากดูอะไรรอบตัวบ้าง ที่น่ายินดีที่สุดก็คือ ได้ยินคนพูดภาษาไทยใหญ่อยู่ข้างหลัง หันไปดูก็เห็นเป็นหญิงแม่ลูกอ่อนสนทนาปราศรัยถามไถ่ดู ได้ความว่าอพยพจากน้ำคำจะไปหาที่ทำมาหากินใหม่แถบม่านโหม่ เมื่อถามว่าจะไปทำอะไรที่ไหน ก็ยังตอบไม่ได้ ตั้งใจไว้เพียงจะไปพักกับพี่ชายเสาะหาลู่ทางไปก่อน สบเหมาะที่ไหนจึงจะโยกย้ายไป คำตอบของเขาสะดวกง่ายไม่ผิดกับถ้อยคำของชาวไตเหนือผู้ลี้ภัยจากยูนานมา ชีวิตของเขาช่างง่าย อิสระ ไม่ต้องผูกพันกับอะไรแม้แต่ถิ่นกำเนิดและที่ทำมาหากิน เพียงให้มีความกล้าอย่างเดียว กล้าเสี่ยงโชคกล้าเผชิญภัย ไปตายดาบหน้าเรื่องทุกข์กังวลจะสิ้นไปเอง

ขณะหนึ่งรถเลี้ยวโค้งเลียบดงกล้วยตามชะง่อนผามาเป็นหนทางไกลยาวเหยียด เห็นแต่ใบตองสีเขียวสดเต็มพรืดไปทั้งดง ข้าพเจ้าเห็นแล้วอดนึงอยู่ไม่ได้ ชี้ชวนหญิงนั้นให้ดู และแนะว่าลองค้าตองกล้วยดูบ้างเป็นไรไม่ต้องลงทุน หญิงนั้นมองอย่างไม่ใส่ใจ พูดว่า **ตองหยกหมากเหม่าม้** (ตองหยวกลูกไม่มี) หากเช่ารถมาบรรทุกใบตองไปขายคงได้เงินไม่คุ้มค่ารถ ไม่ช้ารถผ่าน **โสนคา** (สวนคา) ที่เขาเผาป่าเพื่อปลูกคา (ที่จริงหญ้าคางอกขึ้นมาเอง) เป็นบริเวณกว้างใหญ่ ข้าพเจ้าก็ชวนให้เขาลองคิดค้าคาดูบ้างเป็นไร ที่ในรัฐชานขายกันร้อย (ตับ) ละ ๓๐—๔๐

จั๊ด แม้คนมีอาชีพเพียง ไพคา (ผูกคาให้เข้าเป็นตับ) ก็ยังมีรายได้พอเลี้ยงตัว สหายร่วมทางของข้าพเจ้ากลับบอกว่า คา ในรัฐกะฉีนถูกขายกันราวร้อยละ ๑๐ จั๊ดเท่านั้น เป็นอันหมดเรื่องสนทนากัน ต่างลงจากรถมาเปิดกระเป๋าให้เจ้าหน้าที่ศุลกากรตรวจ

ข้าพเจ้าเป็นคนต่างถิ่น จึงถูกตรวจอย่างถ้วนถี่หนังสือเดินทางก็ต้องให้ดูด้วย นึกดูก็ออกจะแปลกไม่ผิดประเทศลาวในสมัยก่อน ที่ชาวต่างประเทศผู้มีหนังสือเดินทางถูกต้องเรียบร้อย ไม่อาจเดินทางได้ทั่วทุกแห่งอย่างใคร ๆ มาบ้านเรา เพียงข้ามรัฐแม้ในประเทศเดียวกันก็ต้องถูกตรวจค้น กว่าจะตรวจทั่วทุกคน ก็กินเวลาไม่น้อยทีเดียว เสียงคนโดยสารบ่นออกมาเป็นภาษาอังกฤษ มองตามเสียงไป ก็เห็นเป็นหญิงที่นั่งข้าง ๆ นั่นเอง ตอนแรกพูดอังกฤษด้วยขอให้ขยับที่เข้าไปหน่อย กลับทำเป็นฟังภาษาไม่เข้าใจ แล้วเหตุไฉนมาตอนนี้จึงพูดได้อย่างคล่องแคล่วเหมือนพูดภาษาของตัวเองเล่า แต่อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าก็ยังยินดีที่จะได้เพื่อนสนทนาต่อไปอีกร้อยกว่าไมล์ โดยไม่ต้องกังวลถึงสิ่งใด ๆ ทั้งสิ้น

ม่านโหม่–มิตจินา

ใกล้จะ ๑๕.๐๐ น. รถจึงลงจากภูเขาสู่ที่ราบและไม่ช้าก็ปรากฏบ้านเรือนชั้นดีตามสภาพบ้านเรือนในเมือง พอดีเห็นหญิงนั้นซึ่งทราบจากที่สนทนากันว่า เป็นชาวกะเหรี่ยง สามีเป็นนายแพทย์ กำลังเก็บข้าวของเตรียมตัวลง จึงพอเดาได้ว่ารถคงเข้าเขตม่านโหม่แล้ว และก็จริงเช่นนั้น ม่านโหม่คงเป็นตำบลใหญ่ เพราะเป็นชุมทางทั้งรถและเรือ ผู้ใดจะไปโมก๊อก (บ่อพลอยอันมีชื่อเสียง ชื่อไทยว่า เมืองกุด) ก็มาลงเรือที่นี่ หรือจะแล่นเลยลงไปถึงเมืองมันตะเลย่างกุ้ง หรือจะแล่นขึ้นเหนือไปตามลำน้ำเก๊วหรืออิระวดี ก็อาจจะทำได้ สภาพความเป็นอยู่บ้านช่องผู้คนจึงออกจะก้าวหน้ากว่าที่คาดไว้ โรงเรียนมัธยมของเขามีบริเวณกว้างขวาง มีหอพัก ๒–๓ หลังอยู่ในบริเวณโรงเรียน สถานที่ราชการก็ตกแต่งสวยงาม บางแห่งมีเพื่องฟ้าสีแสดเลื่อยอยู่ตามเฉลียง เห็นแล้วค่อยคลายสลดหดหู่ลงไปบ้าง ทั้ง ๆ ที่ยังทุกข์กังวลเรื่องที่พักข้างหน้าอยู่ ไม่ต้องนึกถึงมิตจินาที่จะต้องอยู่เป็นเวลานาน แม้ที่ม่านโหม่ที่จะค้างเพียงคืนเดียวนั้น สภาพที่พักจะเป็นอย่างไร ก็ยังอดคิดห่วงอยู่ไม่ได้

แต่ไม่ต้องเสียเวลาห่วงอยู่นาน เพียงไม่ถึงครึ่งชั่วโมง รถก็มาจอดที่หน้าห้องแถวปลูกใหม่หลังยาวแห่งหนึ่งใกล้กับตลาด คนขับบอกคนโดยสารให้รู้ว่า นี่คือที่ซึ่งบริษัทเขาเช่าไว้ให้เป็นที่พักคนโดยสาร ทุกคนต้องไปดูแลจัดที่ทางของตนเอง ถึงจะฟังภาษาไม่ออก ก็พอเดาได้

ว่าอะไรเป็นอะไร รีบให้คนขนของไปจองห้องที่ค่อยดูได้สักหน่อย ถ้าจะพูดถึงความดูได้หรือดูไม่ได้ของห้องแล้ว ทุกห้องเหมือนกันหมดจึงไม่ต้องดูอะไร เพราะไม่มีอะไรเลยในห้อง ยังดีที่พื้นเป็นไม้ ถึงจำเป็นจะต้องนอนกับพื้น ก็ยังพอไม่หนาวเหน็บเกินไปนัก เพราะถึงอย่างไร ในเดือนกุมภาพันธ์นี้ บริเวณแถบใกล้ภูเขาอย่างนี้ก็หนาวพอดูอยู่ ในห้องไม่มีหน้าต่างมืดตึดตื๋อต้องจุดไฟจึงจะแลเห็น มีใครจุดไฟไว้ก่อนแล้ว เขากางที่นอนไว้แล้วสำหรับสองคน เป็นหญิงทั้งคู่ ดูเสื้อผ้าสะอาดสะอ้านคงเป็นชาวเมือง ไม่ใช่ชาวเขา ค่อยยังชั่วหน่อยและวิเศษสุดก็คือเขาพูดอังกฤษได้ด้วย ถึงก็อก ๆ แก็ก ๆ อย่างไรก็ยังดี เขารีบจัดการหาไม้กวาดมาปัดกวาดพื้นให้ให้ข้าพเจ้าวางที่นอนลง ถึงตอนนี้ข้าพเจ้าต้องส่งใจไปขอบคุณสมาคมวรรณคดีชานที่กรุณาจัดหาม้วนผ้าใบที่บรรจุที่นอน หมอน มุ้ง ผ้าปูที่นอนและผ้านวม รวมเรียกว่า เบดดิ้ง ให้มา เมื่อพักตามบ้านก๊นเหญ่อก๊นโหลง (ท่านผู้ใหญ่) ทุกแห่ง ทั้งที่เมืองนาย เมืองไหย และเจ้าล่านไม่เคยได้ใช้เครื่องนอนเหล่านี้เลย ทั้งนี้เพราะท่านเจ้าของบ้านจัดหาให้พร้อมเสร็จ แต่มาถึงที่นี่หากไม่มีเครื่องนอนที่ว่านี้มาด้วย สงสัยเหลือเกินว่า คืนวันนั้นจะทำอย่างไร จะนอนลงไปบนพื้นอันไม่เคยได้เช็ดถูนั้นได้ไฉน ยิ่งคิดก็ยิ่งขอบคุณ พร้อมกันนั้นก็จัดการคลี่ที่นอนออกตามอย่างหญิงทั้งสองนั้น เป็นการจองที่ไว้ แล้วก็เตรียมเสื้อผ้าออกไปอาบน้ำ

เรื่องอาบน้ำของคนบางกอก ออกจะเป็นเรื่องแปลกของคนทั่วไปไม่ว่าที่ไหน เขาไม่เข้าใจว่าอาบไปทำไมกันหนักหนา ทุกวันวันละสองครั้ง ทั้งที่อากาศก็หนาวเย็นอย่างนั้น ข้าพเจ้าก็บอกเขาให้โจ่งแจ้งไม่ได้ว่า ยิ่งหนาวเย็นเท่าไรก็ยิ่งต้องการอาบน้ำมากเท่านั้น ขณะนี้ก็เช่นกัน แต่บ้านนี้เขาเช่าให้เป็นที่พักนอนเท่านั้น เรื่องอื่น ๆ เขาไม่ธุระด้วย ฉะนั้นเมื่อข้าพเจ้าจะอาบน้ำ หญิงผู้เฝ้าสถานที่จึงบอกว่าจะจัดการเรียกคนตักน้ำให้ แต่ต้องเสียเงินเอง เป็นราคา ๒๐ เบีย (ราว ๔๐ ส.ต.) ข้าพเจ้ารีบไปหยิบเงินมาให้โดยไม่รั้งรอเลย เพื่อจะได้น้ำมาอาบเร็วๆ และเงินง้างได้ทุกอย่าง ไม่ช้าก็บันดาลให้ข้าพเจ้ามีน้ำอาบ ยังเหลือพอไปถึงตอนเช้าอีกด้วย ทั้งไม่ต้องเป็นห่วงว่าจะมีใครมาถือสิทธิ์เอาไปอาบ เพราะไม่มีใครทำท่าว่าจะอยากอาบน้ำสักคน ทั้งชาวบ้านชาวเขา

อาบน้ำชุ่มชื่นใจแล้ว ข้าพเจ้าก็ออกไปสำรวจที่ทางว่าจะมีที่กินอาหารได้ที่ไหน อาหารประเภทอะไร และก็โชคดีที่แถบนี้มีคนจีนพำนักอยู่ จึงได้มีอาหารจีนขาย มีร้านขายอาหารแห้งจีน มีตังไฉ่ใส่ขวดโหลขายด้วย อาหารเย็นวันนั้นจึงเป็นบะหมี่มีตังไฉ่โรย ทำให้รสชาติดีกว่าที่เคยกินมา แต่ว่าถึงจะดีอย่างไร ก็ยังเป็นบะหมี่ที่จีนทำตามใจพม่า บะหมี่แห้งจึงมีสภาพ

ไม่ผิดบะหมี่ผัด เพราะชุ่มโชกไปด้วยน้ำมันจนมันเลี่ยนทั้งยังกินกับอาจาดที่เป็นหอมดองผสมกับน้ำพริก (แบบน้ำพริกศรีราชา) สีฉูดฉาด เผ็ดจี๊ด เปรี้ยวแจ๊ด และต้องมีน้ำซุปมาให้ซดอีกชามหนึ่งต่างหากตามระเบียบ ไม่ต้องเสียเงินสั่งแห้งชามน้ำชามให้สิ้นเปลือง แต่อย่างไรก็ตามก็นับว่าดีเหลือล้นที่ยังมีบะหมี่ให้กิน และที่รู้สึกถูกใจที่สุดก็คือ ได้มีโอกาสมากินอาหารตามร้านอย่างอิสระ โดยไม่ต้องเป็นห่วงว่าจะเป็นการรบกวนผู้ใดผู้หนึ่งให้เป็นที่เดือดร้อน อย่างที่ไปทำความเดือดร้อนให้เขามาแล้วทุกบ้าน บ้านละนาน ๆ

คืนนั้นคงไม่ใช่ข้าพเจ้าผู้เดียวที่นอนหลับ ๆ ตื่น ๆ ตลอดทั้งคืน เพราะนอกจากจะแปลกที่แล้วก็ต้องนอนอยู่ในเสียง อยากจะว่าว่าอย่างนั้น เสียงสารพัดเสียง ทั้งในห้อง นอกห้อง ข้างห้อง เสียงคนนอน เสียงคนพูด เสียงคนเดิน ฟังไม่รู้ศัพท์สำเนียง รู้แต่ว่าต่างคนต่างไม่ได้หลับได้นอน พอสาง ๆ ขนาดโหเมิงแลง (เป็นคำบอกเวลาราว ๕.๐๐ น.) ต่างคนจึงต่างลุกเก็บข้าวเก็บของไว้พร้อม ข้าพเจ้าคงเริ่มวันด้วยจิตใจไม่สู้ผ่องใสนัก เหตุการณ์วันนั้นจึงมีแต่เรื่องอันไม่คาดฝันทั้งสิ้น ทั้งดีและร้าย

เริ่มก็ด้วยทุกคนที่พักในบ้านนั้น ทั้งที่มาในรถคันเดียวกัน กับที่มาในรถคันอื่น เที่ยวอื่น ต่างก็มีรถมารับเขาเดินทางไปกันหมดแล้ว เหลือข้าพเจ้านั่งคอยรถอยู่แต่ผู้เดียว ตั้งแต่ตี ๔ จนเกือบจะ ๘.๐๐ น. จะพูดจาไต่ถามใครก็ไม่ทราบว่าจะพูดว่าอย่างไร จนต้องเดินไปดูรถเองที่ตลาด จึงไปพบรถคันสุดท้าย ซึ่งยอมรับข้าพเจ้าไปเป็นคนโดยสารคนสุดท้าย ทั้งที่ไม่ใช่หน้าที่ของเขา ทั้งรถมีข้าพเจ้าเป็นผู้หญิงไปคนเดียวจึงค่อยได้นั่งสบายขึ้น เพราะเขายอมให้มีคนโดยสารผู้ชายนั่งไปข้างหน้าได้อีกคนเดียวเท่านั้น เป็นอันไม่เดือดร้อนมากนัก คนโดยสารในรถแทบทั้งรถเป็นทหารซึ่งจะต้องไปเข้าประจำการที่มิตจินา บางคนพูดภาษาอังกฤษได้ โดยเฉพาะพวกกะฉิ่น ทั้งกระเป๋ารถคันนี้ยังเป็นเด็กไทยใหญ่จากรัฐชาน พูดภาษาไทยใหญ่ได้ ข้าพเจ้าจึงวางใจว่าคนเหล่านี้คงจะช่วยอะไรได้บ้าง พอไม่ลำบากนัก หากหาบ้านนายตานหม่องสหายเจ้าเมียวซาไม่พบ แต่ที่จริงขณะนี้ข้าพเจ้ากำลังพยายามไม่นึกถึงเรื่องนี้ คิดเสียว่าคงไม่มีอะไรร้าย เท่าที่ผ่าน ๆ มาไม่เคยผิดหวังสักราย แล้วทำไมจะมาเกิดในครั้งนี้ คิดได้อย่างนั้นแล้วก็หันมาสนใจกับสภาพภูมิประเทศระหว่างทางจากม่านโหม่ไปมิตจินา ดอกทองกวาวสีแดงบานดารดาษอยู่เต็มป่าที่ผ่านไป สมกับที่ชาวอินเดียเรียกว่า เปลวไฟแห่งป่า สีสดของมันทั้งแสดทั้งแดง ทำให้รู้สึกอุ่นร้อน ถึงจะน่าดูก็น่าดูอย่างตื่นเต้น ไม่เยือกเย็นชื่นบานเหมือนดอกไม้สีอื่น

ม่านโหม่ (บ้านบ่อ) เป็นทุ่งกว้าง ตลอดทางที่รถผ่านนับแต่เม็งหมอก (เมืองหมอก) ม่านเหม่อ–อ (บ้านใหม่) จนถึงม่านน่ำพักกา (บ้านน้ำพักกา) ล้วนแต่เป็นที่ราบ มีแต่ทุ่งนา

สุดลูกหูลูกตา และที่ราบเหล่านี้เป็นที่อยู่ของพวกไตเหนือ คือพวกยูนานจากเมืองจันต่า ที่อพยพเข้ามาจับจองอยู่ตั้งแต่นานมาแล้ว และที่ตาม ๆ กันเข้ามาเป็นระลอก ๆ ต่างเวลากันก็ยังมี เห็นพวกไตเหนือแต่งตัวกันตามแบบของเขา เดินอยู่ตามทางทั่วไปจนกระทั่งรถเข้าเขตกาดโจ๊ อันเป็นหมู่บ้านของไตเหนือล่อน ๆ (ล้วน ๆ) เขากำลังฉลองปีใหม่ (ปอยเลินสี่) กันอยู่ มีละครเล่นให้คนดู แต่งตัวคล้ายงิ้ว ไม่มีโอกาสได้หยุดรถดู หรือฟังเขาพูดกัน เพราะรถต้องแล่นเลยไปถึงท่าน้ำ เพื่อลงแพขนานยนต์ข้ามไปยังฟากตรงข้าม น่ำเก๊ว (อิระวดี) ในฤดูนี้น้ำแห้งเห็นแต่หาดทรายชายน้ำทั้ง ๒ ฝั่ง ทำให้แม่น้ำยิ่งดูกว้างเวิ้งว้าง แต่ก็สวยน่าดู

ถึงมิตจินา

ความน่าดูของมิตจินา เห็นจะอยู่ตรงฝั่งน้ำเก๊วเรื่อยมาจนเข้าเขตเมือง มีป่าละเมาะย่อม ๆ สลับกับทุ่งนา แลเห็นทิวเขาใหญ่อยู่ไกล ๆ อีก ๒ ไมล์จะถึงตัวเมือง เป็น ตั๊บซึก (ทัพศึก คือ กรมทหาร) พวกทหารที่นั่งมาในรถพากันลงหมด รวมทั้งคนที่พูดภาษาอังกฤษได้ที่นั่งมาข้าง ๆ นั้นด้วย เหลือนายทหารพม่าพูดภาษาอังกฤษไม่ได้กับคนอื่น ๆ ข้าพเจ้ารีบหยิบจดหมายจ่าหน้าซอง ถึงหม่องตานหม่อง พร้อมทั้งตำบลที่อยู่ให้คนขับดูเพื่อให้เขาช่วยพาข้าพเจ้าไปส่งที่นั่น ตำบลที่อยู่นั้นหาไม่ยาก เพราะบอกไว้แจ่มแจ้งว่าอยู่ถนนสายที่ผ่านหน้าสถานีรถไฟ ชั้นล่างเป็น แซ่งเข้าซอย คือร้านบะหมี่ ส่วนชั้นบนเป็นที่อยู่ของตัวเขา คนขับรถพาลัดเลาะไปตามถนนในเมือง ครู่เดียวก็ถึงตำบลที่อยู่นั้น เด็กกระเป๋ารถที่พูดภาษาไทยใหญ่ได้ช่วยเป็นธุระถือซองจดหมายเข้าไปในร้านบะหมี่ เพื่อถามหาคนชื่อตานหม่อง ที่ระบุไว้หน้าซองนั้น

ข้าพเจ้านั่งคอยในรถด้วยความร้อนใจ เพราะได้ยินแต่เสียงโต้ตอบกันไปมา ไม่เห็นทีท่าว่าใครจะไปตามนายตานหม่องเจ้าของจดหมายออกมาสักที และไม่ช้าความร้อนใจก็ได้กลับกลายเป็นความตื่นตะลึงนั่งขึงงงงัน ในเมื่อเด็กหนุ่มคนนั้นออกมาจากร้านและพูดภาษาไทยใหญ่แก่ข้าพเจ้าว่า ตานหม่องกว่าลีโด้ เผอ–ออ่ำฮู่เม่อเหลอ–อเต่ป๊อก (ตานหม่องไปลีโด้ ไม่มีใครรู้ว่าเมื่อไรจะกลับ) เอาละซิ สิ่งที่ข้าพเจ้าหวั่นนักหวั่นหนาว่าจะเกิดขึ้นและพยายามแอบคิดว่า ไม่น่าจะเกิดขึ้น ได้เกิดขึ้นจริงประจักษ์แจ้งแก่ใจอย่างนี้แล้ว จะทำอย่างไรดีเล่า ข้าพเจ้าไม่ได้คิดหาหนทางอื่นเตรียมไว้เลย ซึ่งถึงอยากจะคิดเตรียมก็ไม่ทราบจะเตรียมอย่างไรเพราะไม่เคยรู้เรื่องเมืองมิตจินามาก่อน ทั้งในขณะนี้ไม่มีเวลาคิดอะไรอีกแล้วด้วยว่าคนขับรถกำลังเร่งจะรีบนำคนโดยสารอื่นอีกหลายคนไปส่งบ้านอีกหลายแห่ง

ขณะที่ข้าพเจ้ากำลังคิดไม่ตกว่าจะจัดการอย่างไรดีนั้น ก็ได้ยินเสียงนายทหารพม่าพูดกับเด็กกระเป๋าและคนขับรถเป็นภาษาพม่า เด็กนั้นบอกข้าพเจ้าเป็นภาษาไทยใหญ่ว่า นายทหารผู้นั้นเห็นใจข้าพเจ้าเต็มที และถ้าข้าพเจ้าไม่รังเกียจเขาอยากชวนไปพักด้วย ครอบครัวเขาคงจะต้อนรับด้วยความยินดี ได้ยินถ้อยคำอันเปี่ยมด้วยไมตรีจิตเช่นนี้ แม้จะไม่ได้ฟังโดยตรงจากภาษาของเขาเอง ข้าพเจ้าก็รู้สึกเหมือนฟางเส้นสุดท้ายที่จะต้องรีบฉวยไว้ให้ได้ก่อน จึงตอบตกลงไปทุกคนค่อยโล่งอก คนขับรีบขับรถตรงไปยังที่หมาย ซึ่งอยู่นอกเมืองไกลออกไปมาก ถึงที่หมายแล้ว รถยังต้องเข้าไปในตรอกอีกเลี้ยวลดจนแทบจะจำไม่ได้ ในที่สุดก็มาถึงบ้านหลังหนึ่งซึ่งนายทหารคนนั้นบอกให้รถหยุด คนขับและเด็กกระเป๋าเตรียมจะช่วยยกของข้าพเจ้าลงจากรถ แต่แล้วก็ต้องชะงักเมื่อข้าพเจ้าห้ามเขาไว้ แต่แรกเขาไม่เข้าใจว่าข้าพเจ้าห้ามเขาทำไม แต่เมื่อข้าพเจ้าชี้ให้เขาดูบ้านนายทหารคนนั้นเขาก็เข้าใจ รีบบอกนายทหารคนนั้นแทนข้าพเจ้าว่า ข้าพเจ้าขอบคุณแต่ขอไม่รบกวนในขณะนั้นหรอก ด้วยว่าบ้านเขากำลังปลูกใหม่ มีแต่เสากับฝาบางส่วนเท่านั้น หลังคายังไม่มี ครอบครัวของเขาต้องปลูกเพิงเล็ก ๆ อาศัยอยู่ชั่วคราวจนกว่าบ้านจะเสร็จ มองไม่เห็นว่าข้าพเจ้าจะเอาตัวไปวางไว้ตรงไหนของบ้าน นายทหารผู้นั้นมีท่าเสียใจเหมือนกัน คิดว่าจะช่วยเหลือข้าพเจ้าได้ คงคาดล่วงหน้าว่าบ้านจะเสร็จเรียบร้อยแล้ว แต่แล้วก็กลับกลายเป็นอย่างนี้ ไม่มีทางจะช่วยอะไรกันได้เลย ข้าพเจ้าจึงได้แต่กล่าวคำอำลาและขอบคุณในน้ำใจไมตรีของเขายิ่งนัก ทั้งที่ในใจในหัวกำลังหนักอึ้ง ปัญญาตัน พอดีคนขับรถถามขึ้นว่าต่อนี้จะไปไหน ไปพักที่ไหน เมื่อไม่มีทางจะทำอย่างไรได้ มีอยู่ทางเดียวก็คือไปพักที่โฮเต็ล และไม่ช้ารถก็พาข้าพเจ้ามาถึงโฮเต็ลที่มีอยู่แห่งเดียวในเมืองมิตจินา และก็คงเป็นแห่งเดียวที่เขาว่ากันว่าดีแล้วด้วย เพราะตัวอาคารถึงจะเป็นไม้แต่ก็แลดูใหม่ แต่ว่าชั้นล่างนี่ซิ เป็นร้านขายอาหารมีคนเข้าออกพลุกพล่านอยู่ตลอดเวลา ดูโฮเต็ลนั้นแล้วข้าพเจ้าอยากจะอุทานออกมาว่า หนิกจา (อนิจจา) จะให้ผู้หญิงอยู่เข้าไปได้อย่างไร ในที่สุดข้าพเจ้าจึงพูดแก่เด็กหนุ่มชาวไทยใหญ่ว่า ทำไมโฮเต็ลจึงเป็นอย่างนี้อยู่ไม่ได้ดอก คนขับรถเห็นหน้าข้าพเจ้าและเมื่อได้ยินเด็กหนุ่มแปลให้ฟังแล้วก็ทำท่าฮึดฮัดขึ้นมาทันที พูดว่า ถ้าไม่อยู่ก็ไม่รู้จะช่วยอย่างไรแล้ว ช่วยตัวเองก็แล้วกัน พูดแล้วก็โดดลงมาจะขนของข้าพเจ้าลง

ทันใดนั้นเอง เหมือนเทวดามาดลใจให้ข้าพเจ้านึกถึงคำว่า ดั๊กบังกะโลว์ อันเป็นที่พักของพวกข้าราชการที่ต้องเดินทางมาราชการ มักมีตามเมืองและตำบลต่าง ๆ ทั้งในอินเดียและพม่า จึงหลุดคำว่า ดั๊กบังกะโลว์ ออกมาและถามเขาว่าอยู่ที่ไหน เด็กกระเป๋าเองก็นึกขึ้นมาได้ จึงอ้อนวอนให้คนขับพาข้าพเจ้าไปส่งที่นั่น ซึ่งอยู่ไม่ไกลนัก แต่กระนั้นใจข้าพเจ้าก็เต้นระทึกอยู่

ตลอดทาง เกรงว่าที่ดั๊กบังกะโลว์จะไม่มีห้องว่าง และก็นี่เอง ที่ทำให้ข้าพเจ้าอวดดีได้เรื่อยมา เพราะเมื่อถูกโชคชาตาทดลองความอดทนให้ประสบความยากลำบากนานาประการแล้ว ก็มักจะได้รับการตอบแทนด้วยการได้เสวยผลนั้นภายหลังอย่างสะดวกสบาย ดังเช่นที่เมื่อรถจี๊บนั้นพาข้าพเจ้ามาถึงดั๊กบังกะโลว์ ก็ปรากฏว่าดั๊กบังกะโลว์นั้นห้องพักว่างหมดทั้ง ๔ ห้อง อันเป็นสิ่งผิดปกติธรรมดายิ่งนัก

เมื่อได้ทราบเช่นนั้น ทั้งคนขับรถและเด็กกระเป๋าต่างพากันดีอกดีใจไม่แพ้ข้าพเจ้า ช่วยกันอธิบายให้เจากีดาร (คนเฝ้าบ้าน) ฟังเลา ๆ ว่าข้าพเจ้าเป็นข้าราชการมาขอพักที่นี่ให้จัดห้องที่สบาย ๆ ให้ด้วย เสร็จธุระแล้วก็ชวนกันไป ทิ้งให้ข้าพเจ้าตื่นเต้นกับโชคชาตา แล้วก็ขอบคุณเทวดาอารักษ์ที่ดลบันดาลให้นึกถึงที่แห่งนี้ และบังเอิญให้ที่แห่งนี้ว่าง ท้ายที่สุดก็คือขอบคุณคนทั้งสองที่พามา ซึ่งกินรวมไปถึงเจากีดารที่ตื่นเต้นกุลีกุจอช่วยเหลือให้ความสะดวกนานาประการที่สำคัญคือไปเตรียมน้ำอาบไว้ให้เรียบร้อย แล้วจึงนำสมุดมาให้ข้าพเจ้าเซ็นชื่อ พลางถามข้าพเจ้าเป็นภาษาฮินดีว่า เกียดีพาทเมนต์ คือ (รับราชการ) แผนกอะไร แต่ก็ไม่ยักถามว่าประเทศไหน เมื่อข้าพเจ้าตอบว่า การศึกษา แกก็ตอบว่า อัจฉา (ดีละ) แล้วก็ลาไป ไม่ได้มีท่าสงสัยจนนิดเดียวว่า ข้าพเจ้าไม่ใช่ชาวพม่า และไม่ได้ทำอะไรเกี่ยวกับราชการในประเทศพม่า เห็นแล้วอดคิดไม่ได้ว่า มิตจินาอยู่ไกลเมืองหลวงถึงเพียงนี้เทียวหรือ

แต่ป่วยการจะไปคิดอะไร เรื่องจำเป็นต้องคิดยังมีอีกมาก ข้าพเจ้าจัดข้าวของ เปิดกระเป๋าเลือกเสื้อผ้าสำหรับผลัดไปพลาง คิดไปพลาง อุปสรรคขั้นที่หนึ่งผ่านไปแล้ว อย่างน้อยก็ยังมีที่พักคุ้มแดดคุ้มฝน ขั้นต่อไปที่จะต้องคิดอย่างหนักก็คือ จะไปตามหาชาวคำตี่ได้ที่ไหน จะไปติดต่อกับใคร ใครจะรู้เรื่องคนไทยพวกนี้บ้าง ใจข้าพเจ้าขณะนี้นึกไปถึงพวกคริสเตียนซึ่งแน่เหลือเกินว่าจะต้องมีเป็นอันมากที่นี่ เพราะพวกกะฉิ่นที่ศิวิไลซ์แล้วถือคริสต์แทบทั้งนั้น มิตจินาเป็นเมืองหลวงของรัฐกะฉิ่นที่เพิ่งยกขึ้นเป็นรัฐเมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่สองนี้เอง บรรดาข้าราชการในรัฐนี้ จึงล้วนเป็นคนหนุ่มเสียเป็นส่วนมาก และคนเหล่านี้ถือคริสต์ด้วย ที่ข้าพเจ้านึกถึงพวกถือคริสต์ ก็เพราะนึกถึงว่าคนเหล่านี้ต้องพูดภาษาอังกฤษได้ คงพูดกันได้โดยสะดวกกว่า ทหารกะฉิ่นที่นั่งข้างข้าพเจ้าในรถก็ถือคริสต์ และพูดภาษาอังกฤษได้ เขาลงก่อนที่กรมทหาร จึงไม่มีทางรู้ได้ว่าข้าพเจ้ามาผจญภัยอย่างไรบ้าง กว่าจะได้มาถึงที่ดั๊กบังกะโลว์นี้

และเหมือนดังว่า นึกเงิน เงินมากอง นึกทอง ทองมาตั้ง พอนึกถึงพวกถือคริสต์ก็ได้ยินเสียงเคาะประตู และเจากีดารบอกข้าพเจ้า ว่ามีแขกมาหา โผล่หน้าไปดูก็ปรากฏเป็น

ทหารกะฉีนผู้นั้น พร้อมด้วยเพื่อนคนหนึ่งแต่งตัวเป็นพลเรือนยืนคอยพบอยู่ เมื่อแนะนำให้รู้จักเพื่อนของเขาซึ่งเป็นชาวกะฉีนถือคริสต์ด้วยกัน และเป็นครูสอนหนังสืออยู่ที่โรงเรียนมิชชั่นในเมืองนี้แล้ว เขารีบบอกให้ข้าพเจ้าคลายสงสัยว่าที่เขาตามมาหาถูกก็เพราะเขาเข้ามาเที่ยวในเมือง ไปพบรถจี๊บคันที่นั่งมา จึงถามคนรถว่าพาข้าพเจ้าไปพักที่ไหน ทราบที่แน่นอนแล้ว เขาจึงไปพาเพื่อนที่เป็นคนพื้นถิ่นมาด้วย เพื่อจะได้ช่วยเหลือข้าพเจ้าตามสมควร และเขาก็ช่วยข้าพเจ้าได้จริง ๆ เพราะเพียงแต่ถามว่าเขาทราบไหมว่ามีชาวคำตี่อยู่ในเมืองนี้หรือไม่ เขาก็พาไปยังบ้านคนละฟากถนน ชี้ให้ดูป้ายที่เขียนเป็นภาษาพม่า ออกเสียงว่า ซานอะซ้ะย้ง คือ สมาคมชาน และที่บ้านนั้นเป็นหอพัก มีนักเรียนคำตี่และไทยพวกอื่นอยู่รวมกันกว่า ๒๐ คน แต่ละคนก็ต่างโจ๊มโหลงโจ๊มหลัง (แปลตามตัวว่า ยินดีอย่างใหญ่หลวง) ที่พบข้าพเจ้า ข้าพเจ้านั้นก็เหลือจะพรรณนาได้ถูกว่าปลาบปลื้มยินดีเพียงไหน ที่ได้มาพบเขาเหล่านั้น ด้วยการค้นคว้าหาหนทางของตนเอง พูดที่จริงแล้วเป็นการช่วยเหลือของโชคชาตาเสียกว่าครึ่ง หากไม่ได้ทหารกะฉีนผู้นั้นนึกถึงและคิดช่วยเหลือ ไปพาเพื่อนเจ้าของถิ่นมาพบแล้ว ข้าพเจ้าจะมีโอกาสได้พบคนเหล่านี้หรือไม่ยังสงสัยอยู่ คิดถึงเรื่องนี้ครั้งใดก็ให้อดรู้สึกขอบคุณเขาทั้งสองเสียไม่ได้ พร้อมกันนั้นก็ขอบคุณโชคชาตาที่บันดาลให้ข้าพเจ้าอวดดีได้ต่อไปโดยไม่ครั่นคร้ามต่ออุปสรรคและอันตรายใด ๆ

ไตเมืองขาง

ข้าพเจ้าออกจะเบิกบานใจที่เรื่องทำท่าว่าจะลงเอยด้วยดี เพราะการที่ได้ที่พักนอน และได้พบชาวคำตี่ผู้ต้องการจะพบแล้วเช่นนี้ ทำให้น่าเชื่อว่าไม่มีอะไรต้องกังวลใจอีกต่อไป ข้าพเจ้าจึงถือโอกาสเฉลิมฉลองโชคดีนี้ที่ร้านอาหารจีนที่ดีที่สุดในมิตจินาเชิญชาวกะฉีนทั้งสอง พร้อมด้วยชาวคำตี่อีกสองคนมาร่วมรับประทานด้วย เป็นการขอบคุณชาวกะฉีนผู้อารี และแสดงความยินดีที่ได้พบชาวคำตี่ คนทั้งสี่เป็นเด็กหนุ่มอายุราว ๒๐ กว่า ๆ รุ่นราวคราวกันแม้จะดูหน้าตาท่าทางเยาว์วัย แต่เขาก็มีความรู้เรื่องรัฐกะฉีนของเขา หรือที่คนไทยเรียก เม้งขาง (ขาง ของเขาหมายถึงพวกกะฉีน เม้งขาง คือเมืองขาง เมืองของพวกกะฉีน) เป็นอย่างดี พอช่วยให้คนมาใหม่ได้รู้จักบ้านเมืองของเขาไว้บ้าง แต่ใจข้าพเจ้าขณะนั้นไม่ว่างพอจะรับรู้เรื่องของชนชาติอื่นได้ นอกจากพวกไทยด้วยกัน ซึ่งมีอยู่หลายพวกในเมืองขางนี้ รวมเรียกว่า ไตเม้งขาง หนุ่มคำตี่ทั้งสองชื่อเจ้าน้อยซ้าโต่ กับเจ้าน้อยคำแสง เจ้าน้อยซ้าโต่พูดภาษาอังกฤษได้มากกว่าเจ้าน้อยคำแสง สหายผู้มาด้วยกัน จึงอธิบายเรื่องราวได้กว้างขวางตามแต่ข้าพเจ้าจะอยากรู้ ขณะนี้ภาษาอังกฤษออกจะ

จำเป็นยิ่งกว่าภาษาอื่น เพราะเสียงคำที่ต่างกับเสียงไทยถิ่นอื่นทั้งหมด ข้าพเจ้ายังเตรียมหูไม่พร้อม พอจะเทียบเสียงกลับเป็นเสียงที่ข้าพเจ้าเข้าใจ ความหมายของคำบางคำก็แปลกออกไป เช่น เจ้าน้อยทั้งสองถามข้าพเจ้าว่า บี่เฮาอาบน่ำเค้เปนมะเปน ข้าพเจ้าก็ไปสำคัญว่าเขาถามว่า พี่เราอาบน้ำแม่น้ำเป็นไหม ตามความหมาย เป็น ในภาษาของเรา ฟังแล้วทั้งแปลกทั้งงงว่า ถามทำไม ใครบ้างจะอาบไม่เป็น แต่แท้ที่จริงนั้น เขาถามว่า พี่เราอาบน้ำแม่น้ำได้ไหม โดยเฉพาะในเวลาค่ำคืนอย่างนั้น คำว่า เป็น ของเขา แปลว่า สามารถ เพราะร่างกายอำนวย เช่นนี้เป็นต้น เห็นจะต้องใช้เวลานานมิใช่น้อยกว่าจะเข้าใจภาษาของเขาอย่างที่ข้าพเจ้าใจภาษาไทยใหญ่ถิ่นอื่น ๆ เพราะฉะนั้นทางที่ดีควรจะไปให้ถึงที่อยู่ของชาวคำตี่ให้เร็วที่สุดที่จะทำได้ เรื่องสุดท้ายหลังรายการอาหาร จึงมายุติที่การเตรียมแผนต่อไปข้างหน้า

คิดกันไปปรึกษากันมา ผลปรากฏว่า ถึงข้าพเจ้าจะไม่อยากเถลไถลอยู่ที่มิตจินาให้นานเกิน ๒ วัน และถึงข้าพเจ้าจะมีเงินมีผู้ช่วยเหลืออย่างไร ข้าพเจ้าก็ไม่อาจจะออกเดินทางไปได้ทันที ทั้งนี้เพราะดินแดนคำตี่โหลงอันเป็นที่อยู่ของชาวคำตี่ในพม่านั้น ไม่ใช่ดินแดนที่จะไปถึงได้ด้วยรถยนต์หรือรถไฟ ไม่ว่าใครๆ ในมิตจินาเป็นรู้กันว่า ปูเตาหรือ ปูตาโอ (เรียกตามพม่า) นั้น อยู่นอกพ้าป่าหิมพานต์ ฝนตกปีละ ๑๐ เดือน ถึงจะมีถนน ก็หาใช่ถนนสำหรับรถเดินได้ไม่ ดังนั้นถ้าไม่ขี่เรือบินไปก็ต้องขี่ช้าง ค่อย ๆ ไป อาจใช้เวลาเป็นอาทิตย์เป็นเดือนก็ได้แล้วแต่เหตุการณ์ บริษัทเดินอากาศพม่าจึงจัดให้มีเรือบินเดินอาทิตย์ละ ๒ ครั้งเป็นการช่วยชาวปูเตาให้ได้มีโอกาสติดต่อกับโลกภายนอกได้บ้าง อย่างน้อยก็ปีละ ๖ เดือน ฉะนั้นข้าพเจ้าจะต้องคอยอีก ๔ วันกว่าจะถึงวันที่มีเรือบินออก และยังไม่แน่นักว่าจะได้ที่นั่งหรือไม่ เพราะมีคนไปคนมาเต็ม ๆ ลำอยู่ทุกเที่ยว

ข้าพเจ้ายังติดใจเรื่องคนไทยที่เมืองยางตามที่เจ้าเมียวชาแห่งเจ้ล่านเป็นผู้ติดต่อให้ แต่ยังไม่ได้รับคำตอบ จึงถามคนทั้งสองดูว่า เขาเป็นไทยพวกไหน เมืองยางอยู่ไกลออกไปเพียงไร จะไปมาในเวลาที่รอเรือบิน ๔–๕ วันนี้ทันหรือไม่ และคำตอบที่ได้ ออกจะน่ายินดีที่เมืองยางอยู่ไม่ไกลนักราว ๑๐๐ กว่าไมล์ ทั้งยังเป็นเมืองใหญ่อยู่ริมทางรถไฟ รถไฟเดินกลางวันออกแต่เช้า ๖ นาฬิกาถ้าไม่เสียเวลา เที่ยงกว่า ๆ ก็ถึง ข้าพเจ้าเดินทางไปคนเดียวได้โดยสะดวก ข้าพเจ้าจึงตกลงใจไปเยี่ยมชาวไทยเมืองยางเสียก่อน เพื่อไม่ต้องเสียเวลาคอยเปล่า ๆ และเพื่อความสะดวก คนทั้งสองจะไปโทรเลขบอกให้คนที่นั่นรู้ไว้ก่อน จะได้ส่งคนมารับที่สถานีรถไฟและเช้าวันเดินทาง คนทั้งสองจะมารับข้าพเจ้าไปส่งที่สถานีรถไฟ วันกลับที่กำหนดไว้แน่นอน

แล้ว ก็จะมารับเช่นเดียวกัน และเขาทำได้จริง ๆ ดังกล่าวไว้ทุกประการจนข้าพเจ้าอดขอบคุณในน้ำใจของชาวคำตี่รุ่นเยาว์นี้เสียมิได้

นอกจากจะมีน้ำใจจัดธุระเหล่านี้ให้สำเร็จลุล่วงไปตามแผนทุกประการแล้ว เขาก็ยังช่างคิดแม้เรื่องเล็ก ๆ แต่ก็มีความหมายสำคัญแก่ข้าพเจ้าผู้เป็นคนแปลกถิ่นยิ่งนัก เป็นต้นว่า ไปซื้อปาท่งโก๋มาให้ แบ่งข้าวปุก* ที่เขาได้มาจากบ้านให้มาเป็นเสบียงกลางทาง เผื่อว่าข้าพเจ้าพูดภาษาพม่ากับเขาไม่ได้ จะได้ไม่อดระหว่างทาง ซึ่งอาหารทั้งสองอย่างได้ช่วยทั้งข้าพเจ้าและผู้โดยสารชราที่นั่งใกล้ ๆ อีก ๒ คนให้พ้นอดได้จริง ๆ ด้วย คิดถึงเรื่องนี้แล้ว นอกจากจะขอบคุณแล้ว ก็ยังนับถือความช่างคิดช่างเอาใจใส่ของเขายิ่งนัก ดูช่างไม่สมกับเป็นผู้ที่ถือกำเนิดและพำนักอยู่ในที่ที่ห่างย่างกุ้งนครหลวงเกือบพันไมล์เลย

อันที่จริงขึ้นรถไฟสายนี้ไม่สู้ลำบากนัก เพราะเป็นรถไฟสายใหญ่จากมิตจินาไปมันดะเล ทุก ๆ สถานีที่รถไฟหยุด จึงมีอาหารมาเร่ขาย ถ้ารถหยุดนานสักหน่อย คนก็ลงไปกินข้าวแกงที่ร้านริมทางได้เลย คนพม่าช่างกินเหมือนคนไทย ของกินจึงมีสารพัด ส่วนมากเป็นของทอด ๆ เป็นถั่วทอด กุ้งทอด ปลาทอด ได้ยินเสียง โจ่ ก็เดาได้ว่าต้องเป็นอะไรทอด ๆ ข้าวเหนียวก็มีขาย ทั้งข้าวเหนียวเปล่า ข้าวเหนียวปรุง ซึ่งเขาใช้น้ำมันแทน กะทิ ใส่ถั่วลิสงด้วย แห้วจีนต้มเสียบไม้ก็มีขายเกลื่อนเมื่อรถใกล้ถึงเมืองยาง ทำให้คิดถึงแห้วเมืองไทยสมัย ๒๐—๓๐ ปีก่อนโน้น ส่วนเรื่องภาษาที่จะพูดกับเขานั้นไม่เดือดร้อนเท่าที่คิด เพราะใช้ภาษาใบ้ได้ และคนขายพยายามช่วยเราอยู่เสมอ พูดไม่เข้าใจก็หยิบเงินไปจากมือผู้ซื้อเสียเองตามราคาของเขา บางทีคนข้าง ๆ ก็ช่วยเหลือต่อตามให้ และดูเหมือนว่า รถสายนี้จะมีไว้จำเพาะคนไทยเท่านั้น เพราะตั้งแต่ต้นทางเรื่อยไป จะพบแต่คนไทยเป็นส่วนมาก ที่ดูเครื่องแต่งกายก็รู้ได้ทันทีนั้น ได้แก่พวกไตเหนือ บางคนคงจะเพิ่งอพยพมาจากยูนาน ยังไม่เข้าใจภาษาสักคำ ถึงเวลาจะซื้ออะไร ก็ไปจี้ ๆ เอาแล้วทำมือไม้ ดูเหมือนจะร้ายยิ่งกว่าข้าพเจ้าที่พอจะรู้มาบ้าง ๒ คำ ๓ คำ ที่แต่งเป็นพวกไตเมาก็มี เขาว่าเขาเป็นพวกไตโหลงอพยพมาจากเจ้ล่าน น้ำคำ คนเหล่านี้ถ้าไม่ดูที่เครื่องแต่งกาย ก็ยากจะรู้ว่าใครเป็นไตอะไร เพราะหน้าตาผิวพรรณอย่างเดียวกัน ที่เด่นสะดุดตาเห็นที่ไหนกำหนดรู้ได้ทันทีก็คือ แก้มแดงใส ไม่ว่าจะอายุเท่าใด และแม้จะล่วงวัยไปเพียงใด หญิงไตเหนือไตเมาจะมีแก้มแดงให้สังเกตได้เช่นเดียวกันหมด

ยังมีไตอีกพวกหนึ่งซึ่งแต่งตัวอย่างพม่า ถึงดูหน้าก็เหลือจะรู้ว่าเป็นไต เพราะผิวคล้ำหน้าตาบางคนดูไม่ผิดพม่า เจ้าน้อยทั้งสองบอกว่าเขาเป็นไตแหลง (ไทยแดง) กล่าวกันว่าคน

*ข้าวเหนียวนึ่งที่ตำจนเหนียว ทำเป็นแผ่น เก็บไว้กินได้นาน ๆ

ไทยพวกนี้ เดิมอยู่ที่มันดะเล มักเป็นพวกราชสำนัก เมื่อหมดกษัตริย์แล้ว จึงแยกย้ายกันมาอยู่ที่มิตจินา ข้าพเจ้าเห็นเขาแล้วไม่สะดุดตา เช่นเดียวกับที่เขาเองก็ไม่สนใจข้าพเจ้า ผิดกับคนไทยพวกอื่น ๆ ข้าพเจ้าไปได้ยินเขาอุทานเมื่อเขาก้มลงและสตางค์หล่นจากกระเป๋าเสื้อว่า ต๊กมด (ตกหมด) จึงได้รู้ว่าเขาเป็นไทย แต่เวลาที่เขาสนทนากันจับคำไม่ได้ ฟังเหมือนพูดพม่าตลอด คนไทยเหล่านี้ถึงไม่ร่ำรวย แต่ก็มีฐานะพอตัวไม่ขัดสน กล่าวกันว่ามีคนไทยอยู่มากมายที่นี่เมื่อรวมเข้าด้วยกันแล้ว ไตเมืองขางทั้งหมดเห็นจะมีไม่ใช่น้อย

รถไฟแล่นไปหยุดไป จะหาอะไรน่าสนใจดูก็ไม่มี ข้าพเจ้าจึงได้แต่นั่งนับเวลานับสถานี นับไปพลางก็ขอบคุณเจ้าน้อยซ้าโต่ไปพลาง ที่นอกจากจะช่วยเหลือเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว ก็ยังช่วยจดชื่อสถานีให้ครบทุกสถานี เพื่อข้าพเจ้าจะได้กะได้ถูกว่ารถมาถึงไหน ใกล้ไกลเมืองยางเพียงใดแล้ว และก็เคราะห์ดีที่รู้มาล่วงหน้าว่า พม่ามักออกเสียงชื่อไทยอย่างแปลกพิสดารเสมอตามอักษรวิธีและวิธีการออกเสียงของเขา คำ เม้งยาง ชื่อสถานีนี้ก็เช่นกัน พม่าออกเสียง โมยิน เมื่อเห็นป้ายและได้ยินชื่อนี้ ข้าพเจ้าจึงไม่ต้องลังเลใจว่า ใช่ที่หมายที่ต้องการมาหรือไม่ ทั้งผู้มารับ ๓–๔ คนที่ได้รับโทรเลขของเจ้าน้อยซ้าโต่ ก็ไม่ยอมให้ข้าพเจ้าตัดสินใจอะไรอีก เมื่อดูหน้าท่าทางและเครื่องแต่งกาย เห็นว่าเป็นคนเม้งกอกไม่ผิดแล้ว ก็โดดขึ้นมาฉวยม้วนเครื่องนอน กระเป๋าเล็ก กระเป๋าใหญ่ ส่งให้กุลีที่ยืนคอยรับอยู่ข้างล่าง คนข้างล่างก็สั่งให้กุลีจัดการผูกมัดหาบเดินล่วงหน้าไปก่อน ข้าพเจ้าเองออกจะงงไม่ทราบว่ากุลีจะพาของไปไว้ที่ไหน แม้ตัวข้าพเจ้าเองจะพักที่ไหนบ้านใครก็ยังไม่มีโอกาสได้ทราบในขณะนั้น

จนข้าพเจ้าลงมายืนที่สถานี หายงงดีแล้ว ชายสูงอายุที่สุดที่เป็นผู้ออกคำสั่งต่าง ๆ จึงได้แนะนำตัวเองว่า ชื่อ อูฉ่วยทุน เฮ็ดโหมุ่กจุ๊มไต๊เม้งยาง (เป็นนายกสมาคมชาวไตเมืองยาง) หญิงที่ยืนเคียงข้างอยู่คือภรรยา อันจะเป็นผู้ดูแลให้ความสะดวกสบายแก่ข้าพเจ้า ตลอดเวลาที่พักอยู่ที่เมืองยาง เพราะข้าพเจ้าจะต้องไปพักอยู่ที่นั่น แต่ก่อนจะไปบ้าน อูฉ่วยทุนอยากเชิญให้ไปพักเหนื่อยที่บ้านชาวไตเมืองยางที่อยู่ใกล้ ๆ นั้นก่อน ซึ่งข้าพเจ้าก็ไม่ขัดข้อง เพราะมืนรถไฟมาตั้งครึ่งค่อนวัน นั่งพักเสียหน่อยคงค่อยสบายขึ้น แต่เมื่อถึงบ้านที่อูฉ่วยทุนพามาแล้วเรื่องพักเป็นไม่ต้องพูดถึง เพราะปรากฏว่ามีผู้คนชุมนุมกันกว่า ๒๐ เพื่อฮับโหมโจ๊มต้อน (ต้อนรับขับสู้) เม่หยิงเม้งกอก ทุกคนต่างก็อยากรู้เรื่องต่าง ๆ ต้องสนทนาปราศรัยอยู่ด้วยอีกช้านาน จนใคร ๆ ก็พากันลืมเรื่องที่พาข้าพเจ้ามานั่งพักให้หายเหนื่อยเสียสิ้น

อูฉ่วยทุนกับภรรยาที่สถานีรถไฟเมืองยาง

แต่ถึงข้าพเจ้าจะเหนื่อยอย่างไร ข้าพเจ้าก็ยังอดยินดีปรีดาไม่ได้ที่เห็นพวกเขากระตือรือร้นอยากรู้เรื่องของคนไทยถิ่นอื่น ๆ นอกไปจากเรื่องของพวกเขาเอง และเขาก็ชื่นชมยินดีจริง ๆ ด้วยที่ได้มาพบคนบางกอก เป็นคนบางกอกที่พูดภาษาของเขาได้ และฟังภาษาของเขาเข้าใจ ข้าพเจ้าเองก็ปลาบปลื้มใจไม่แพ้กัน ที่อุตส่าห์เล่าเรียนภาษาไตเมามานึกว่าจะไม่มีโอกาสได้ใช้พูดกับใคร ก็ยังได้มาพบคนที่พูดภาษาไตเมาพอจะสนทนากันได้ ฟังกันเข้าใจ ดีกว่าที่จะสนทนากับชาวไตคำตี่เป็นอันมาก แต่ว่าคนเหล่านั้นหารู้ไม่ว่า ภาษาที่ตนพูดกันนั้นไปเข้ากลุ่มภาษาถิ่นไหน เขาเรียกของเขาว่า คำไต๊เมิ้งยาง (ภาษาไตเมืองยาง) และแม้จะรู้กันว่า คนเหล่านี้ส่วนมากอพยพมาจากรัฐชานทางแถบน้ำเมา อันได้แก่ตำบลเจ้ล่าน น้ำคำ เป็นต้น สมควรจะเรียกตนเองว่าไตเมา แต่เขาก็พอใจจะได้ชื่อว่า ไตเมิ้งยาง เพราะเมืองยางนอกจากจะเป็นชื่อเก่าแก่ถิ่นดั้งเดิมแต่ครั้งบรรพบุรุษไทยยกมาตั้งบ้านเมืองอยู่ในดินแดนพันยูนานลงมาพร้อม ๆ กับ

เม็งกอง (เมืองกลอง) เม็งมีด (เมืองมีด) แล้ว ก็ยังเป็นแหล่งทำมาหากินอันอุดมสมบูรณ์ ซึ่งไม่แต่จะดินดี น้ำดี ไม่ว่าจะทำนา ทำสวน ทั้งสวนผัก สวนผลไม้ ย่อมได้ผลดีทั้งสิ้นแล้ว ก็ยังเป็นเมืองใหญ่ใกล้ทางรถไฟ จะทำมาค้าขายสิ่งใดย่อมทำได้สะดวก คนไตเมืองยางจึงไม่แต่จะรู้จักทำสวน ทำนา พอหาเลี้ยงตัวเลี้ยงครอบครัว แต่ยังรู้จักค้าขาย ทั้งค้าเล็ก ๆ น้อย ๆ ไปจนถึงการค้าใหญ่ขึ้น ขนาดค้าข้าว ค้าไม้ มีโรงเลื่อยไม้ของตัวเอง เจ้าของบ้านที่อูฉ่วยทุนพาข้าพเจ้ามาพัก ทราบภายหลังว่า ชื่อ อูฉ่วยตอง เป็นผู้จัดการโรงเลื่อยของบริษัทไทย ที่คนไทย ๔ – ๕ คนรวมทุนกันตั้งขึ้น

นอกจากนี้แล้วยังมีคนเมืองยางอีกเป็นอันมาก ที่สามารถเรื่อง แสง (เพชร พลอย) ทั้งขุด ทั้งหา ทั้งเจียระไน หม่อแสง (บ่อพลอย) ที่มีชื่อเสียงในแถบนั้น คือที่ตำบลผาก้าน อยู่ระหว่างเมืองยาง กับเมืองกลอง นับเป็นบ่อพลอยที่มีชื่อเสียงอีกแห่งหนึ่ง ไม่แพ้ที่ โมก๊อก (เมืองกุด ออกเสียงอย่างพม่าเป็น โมก๊อกไป) แต่ที่นี่ไม่มีทับทิมและนิล อย่างที่โมก๊อก มีแต่หยก ที่เขาเรียก แสงเขว แต่แรกข้าพเจ้าเข้าใจว่าคือ มรกต เพราะเขาเรียกพระแก้วมรกตของเราว่า พระแสงเขว เมื่อได้เห็นเองจึงทราบว่าไม่ใช่มรกต แต่หยกของเขาก็ไม่ได้มีแต่สีเขียว ยังมีสีดำ สีน้ำตาลอีกด้วย เขานำมาทำจี้ห้อยคอรูปต่าง ๆ ราคาไม่สู้แพง แต่ที่เป็นหยกชั้นที่หนึ่งนั้น ราคาเรือนแสน ไม่แพ้นิล และทับทิม อูฉ่วยทุนเคยโชคดีที่ในคณะขุดด้วยกันขุดได้หยกก้อนใหญ่ ขายรัฐบาลไปราคาเป็นแสน ๆ จั๊ก เขาเล่าว่า ธรรมเนียมของการขุดพลอย หากคนในคณะไม่ซื่อ มีใจคิดแต่ว่า หากได้ก้อนมีค่าแล้ว จะเก็บไว้เป็นของตัวแต่ผู้เดียวแล้ว เชื่อได้ว่าจะไม่มีวันขุดก้อนที่มีราคามหาศาลอย่างนี้เลย แม้จะเชื่อกันเช่นนั้นก็ตาม ภรรยาอูฉ่วยทุนก็ยังเล่าว่า อูฉ่วยทุนถูกเพื่อนหักหลังจนได้ ถึงจะขึ้นศาลเป็นความกัน ก็ไม่ได้ผลประโยชน์เท่าที่ควรจะได้

แต่จะอย่างไรก็ตาม อูฉ่วยทุนคงเป็นผู้มีอันจะกินผู้หนึ่งในหมู่คนไทยที่นี่ด้วยกัน บ้านช่องจึงใหญ่โตสะดวกสะบาย ถึงแขกจะมาสัก ๑๐ คน ๒๐ คน ก็คงจะรับรองได้ เพราะเรือนเป็นเรือนฝากระดาน ปลูกเป็นห้องโถงใหญ่ตามแบบบ้านไทยทั่วไป กลางคืนเป็นที่นอน กลางวันเป็นที่กินข้าวที่รับแขก ใต้ถุนบ้านสูง ดินปรับเรียบแน่น ใช้เป็นที่ชุมนุมกันได้อย่างสบาย แต่ชั้นบนก็ยังมีส่วนที่แบ่งกั้นเป็นห้องสำหรับพวกลูกหลานผู้หญิง ซึ่งเจ้าของบ้านจัดให้ข้าพเจ้าอยู่ห้องหนึ่งมีเตียงผ้าใบให้นอน เครื่องนอนที่ข้าพเจ้าหอบมา ได้มาใช้ประโยชน์ที่นี่อีก อากาศเมืองยางแม้จะล่วงเข้ากลางกุมภาพันธ์แล้ว ตอนเช้า ตอนค่ำ ก็ยังหนาวเย็นอยู่ ผ้านวมจึงช่วย

ให้ความสุขสบายแก่ข้าพเจ้าเป็นอย่างยิ่ง แต่คืนวันนั้น กว่าข้าพเจ้าจะมีโอกาสได้เข้าไปซุกตัวในผ้านวมนั้นก็เกือบสองยาม เพราะช่างมีแต่ผู้มาหามาเยี่ยมมากหน้าหลายตาที่พามาให้ทั้งสุขและทุกข์

สิ่งที่ชวนเป็นทุกข์อย่างยิ่ง เมื่อได้พบชาวไตเมืองยาง ก็คือ ลักษณะที่แสดงความเป็นไทยมีน้อยกว่าที่นึก ถ้าไม่บอก จะดูไม่ออกเลยว่าใครเป็นไทย ใครไม่ใช่ เพราะจะดูหน้าตาก็ไม่ผิดแผกกันมากนัก จะดูเครื่องแต่งกาย ก็แต่งอย่างพม่าเหมือนกัน จะฟังภาษา ก็มักจะพูดภาษาพม่า แม้ในระหว่างคนไทยด้วยกัน หากพูด กว๋ามไต๋ ก็มักเป็น กว๋ามไต๋โล้เล้ (ภาษาไทยผสม) คือมีคำไทยคำ พม่าคำ อยู่ตลอดเวลา แม้บางคำควรจะใช้คำไทย ผู้พูดก็ยังรู้สึกฉนัดที่จะใช้คำพม่าในที่นั้น ข้าพเจ้าฟังแล้วอดทักท้วงไม่ได้ว่า เหตุใดจึงใช้คำนั้น เช่น ห้องสมุด เขาเรียกตามพม่าว่า ส่าจี๋แตก ข้าพเจ้าก็ว่า คนไทยในรัฐชานใช้ว่า เฮ้นโต๊ยลิ่ก (เรือนอ่านหนังสือ) ดังนี้ เป็นต้น แต่ที่อุฉ่วยทุน เป็นห่วงยิ่งกว่าเรื่องภาษาก็คือ เรื่องความสำนึกในเชื้อชาติไทยของตน คนรุ่นเด็ก ๆ ที่ไปเข้าโรงเรียน เรียนหนังสือพม่า มีเพื่อนพม่า จะบังเกิดความรู้สึกดูหมิ่นเหยียดหยามคนเผ่าพันธุ์เดียวกับตน ทั้งพยายามอย่างยิ่งจะไม่ให้ใครรู้ว่าตนเป็น ไต๋ อันเป็น พั้นก๊นหาบพักกาดส้มขายเน้อ-อกาด คือพันธุ์คนหาบผักกาดดองขายในตลาด แม้แต่ชื่อ ก็พยายามเปลี่ยนให้เป็นชื่อพม่าเพื่อประโยชน์นานาประการ หากเป็นนักเรียน ก็เพื่อกรรมการจะได้ไม่ลำเอียงในการสอบ ถ้าถึงเวลาทำมาหากิน ก็เพื่อจะได้ไม่ถูกกีดกัน เรื่องเชื้อชาติกับเรื่องชีวิตประจำวันจึงมีความสำคัญแก่กัน และที่จริงก็น่าเห็นใจ เพราะทุกคนจะต้องนึกถึงเรื่องทำมาหากิน ถ้าจะมีแต่ความเป็น ไทย แต่ความเป็นไทยไม่ได้ช่วยให้เขามีสถานะทัดเทียมคนอื่นในสังคมและในการประกอบอาชีพแล้ว เขาจะมีชีวิตรอดอยู่ได้อย่างไร เพราะในขณะนี้คนไต๋เมืองยาง กลายเป็นชนกลุ่มน้อยไปแล้ว หากไม่เก่งพอจะรักษาความเป็นชนกลุ่มน้อยของตนต่อไปได้แล้ว ก็จะต้องกลมกลืนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับคนกลุ่มใหญ่นั้น พวกเด็ก ๆ คงคิดกันในแง่นี้ และเขาคงจะถามอย่างเดียวกับเด็กในอัสสัมถามข้าพเจ้า ว่าถ้าเขาเรียนภาษาไทย รู้ภาษาไทย ภาษาไทยจะช่วยให้เขาทำมาหากินทันคนอื่นละหรือ ฉะนั้นเขาก็ต้องทำตัวให้เหมือนคนอื่น คือ เรียนอย่างเขา คิดอย่างเขา และถีบตนเองให้สูงขึ้นทัดเทียมเขา แต่พวกผู้ใหญ่เมืองยางซึ่งมักอ้างว่าตนแก่เฒ่า ปิ่งหย่าเหม่าม้ (ปัญญาไม่มี) นั้น กลับคิดไปอีกแง่หนึ่ง ซึ่งเห็นด้วยว่าคนควรจะเรียนให้สูงไว้ แต่พร้อมกันนั้นต้องสร้างโหเจอ-อไต๋ (หัวใจไทย) ด้วย เพราะคนที่มีหัวใจเป็นไทย คิดเป็นไทย สำนึกในความเป็นไทย จะช่วยให้เค้อไต๋ขึ้นเหย่อ-อเหม่อ-อสุง (เครือไทยขึ้นใหญ่ไหม่สูง หมายว่า เจริญพัฒนา) ได้รวดเร็ว ถ้าหากมารวมกำลังกันให้เป็นกลุ่ม

ห้องสมุดประชาชนที่คนไทยเมืองยางช่วยกันสร้างขึ้น

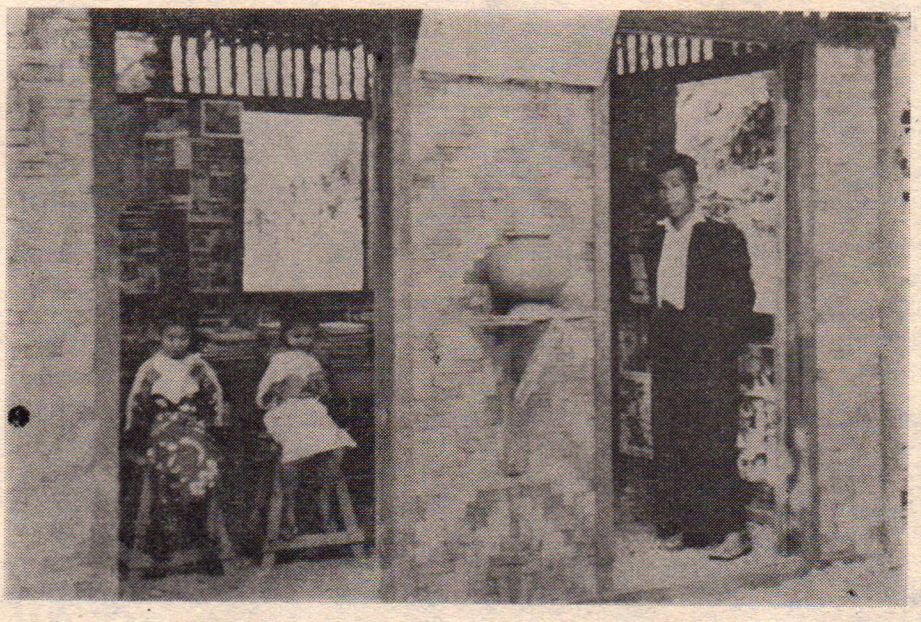

ก้อนและถ้า **คนไต๊อ่อมล่อมพ่อมกั๋น** (คนไทยพร้อมเพรียงกัน) แล้ว ทำสิ่งใดก็ย่อมได้ผลด้วยความคิดดังนี้ คนไต๊เมืองยางจึงได้ก่อตั้ง **มุ่กจุ๊มไต๊เม้งย้าง** (สมาคมไทยเมืองยาง) ขึ้น

ฟังเล่าอย่างนี้แม้จะทุกข์กังวลว่า **พั้นไต๊เต๋หายหลาย** (พันธุ์ไทยจะสูญสลาย) ก็ยังอดเป็นสุขใจไม่ได้ ที่ได้เห็นคนไทยกลุ่มหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่กลุ่มเล็ก ๆ มีความคิดลงรอยเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และพยายามรวมกลุ่มกันทำงานเพื่อความเป็นหนึ่งของเชื้อชาติไทยในหมู่ **ก๊นต่างพั้น** (คนต่างเชื้อชาติ) งานขั้นแรกของมุ่กจุ๊มนี้ก็คือ ต้องสร้างกำลัง กำลังของมุ่กจุ๊มอยู่ที่สมาชิก ผู้ที่จะเป็นสมาชิกของมุ่กจุ๊มนี้ได้ มีคุณสมบัติอยู่อย่างเดียว คือมีกำเนิดเป็น **ไต๊** จะเป็น **ไต๊** พวกไหน ๆ ก็ได้ไม่จำกัด ยิ่งได้มากพวกเท่าไรยิ่งดีเท่านั้น เป็นการยืนยันความ **อ่อมล่อมพ่อมกั๋น** ของ **ไต๊เม้งขาง** ว่าพร้อมใจที่จะมารวมกลุ่มกันโดยไม่ถือเขาถือเราอันเป็นเรื่องแก้ไม่หายในหมู่คนไทยด้วยกัน อูฉ่วยทุนอธิบายว่า ผู้สมัครเป็นสมาชิกแต่ละคนจะต้องเสียเงินเป็นค่าเข้าเป็นสมาชิกเพียงครั้งเดียว เป็นเงิน ๓๐ เปี๊ยะ (ราว ๖๐ ส.ต.) ที่ใช้จำนวน ๓๐ เปี๊ยะนั้น เพื่อให้เป็นสัญลักขณ์ของไทย ที่บู่ย่าตายายกล่าวว่า **มีสามสิบพวก** ถึงเรียกว่า **ไต๊สามสิบ** ผู้ใดชำระเงินแล้วก็จะได้ตั๋วฉบับหนึ่งเรียกเป็นภาษาพม่าว่า **ลั่กมั๊ด** ในลั่กมั๊ดจะบอกชื่อตำบลที่อยู่และบันทึกลงไว้ด้วยว่า เป็นไต๊พวกไหน ซึ่งก็ให้ประโยชน์แก่ผู้ถือลั่กมั๊ดนี้ยิ่งนัก โดยเฉพาะแก่พวก **ไต๊เหนอเม้งเข่** ที่ลี้ภัยมาจากยูนาน มักถูกพวกศุลกากรตรวจจับและถูกจับตัวส่งกลับคืนไปยังเขตยูนานอยู่เสมอ แต่เมื่อมีลั่กมั๊ดนี้ไว้แสดงแก่เจ้าหน้าที่เหล่านั้นแล้ว ก็มักจะได้รับการผ่อนผันเช่นเดียวกับพวกกะฉิ่น ให้ทำมาหากินอยู่ในรัฐกะฉิ่นต่อไปได้ ฟังแล้วข้าพเจ้าก็อดยินดีปรีดาไปด้วยไม่ได้ อูฉ่วยทุนกล่าวว่า ขณะนี้มีผู้ถือลั่กมั๊ดแล้วสี่หมื่นสองพันคน หากพวกไต๊แหลงมาเข้าเป็นสมาชิกด้วย จำนวนอาจขึ้นถึงแสนหนึ่งก็เป็นได้ เมื่อเห็นพวกไตเหนืออพยพมามากเท่าไร อูฉ่วยทุนยิ่งโจ๊มโหลงโจ๊มหลัง (ดีใจอย่างใหญ่หลวง) เท่านั้น เพราะการเพิ่มจำนวนสมาชิก เป็นการเพิ่มกำลังของก๊นไต๊เม้งย้าง และก็ใช่ว่าจะมีแต่สมาชิกมาก ๆ แล้วไม่ทำอะไร เพราะถ้าเป็นอย่างนั้นไม่ช้ามุ่กจุ๊มไต๊นี้ก็ต้อง หายหลาย ไปก่อนจะได้สร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่ **พั้นไต๊** (พันธุ์ไทย)

ก่อนหน้าที่ข้าพเจ้าจะเดินทางมาเมืองยางเพียงไม่กี่เดือน มุ่กจุ๊มไต๊เม้งย้างได้จัดให้มีการ **จู๊ตุ๋ม** (ประชุม) กันครั้งหนึ่ง ได้เชิญคนไทยทั้งในรัฐชาน รัฐกะฉิ่นมาชุมนุมกัน และสมาคมวรรณคดีชานได้ส่งผู้แทนมาประชุม ๓ คนด้วยกัน ผลการประชุมเป็นอย่างไร ไม่มีใครในรัฐชานทราบ และอูฉ่วยทุนต้องอุทานด้วยความผิดหวังและแปลกใจว่า **หลี่อ๊ามเต้** ๆ (น่าแปลกแท้ๆ)

ที่คนในรัฐชาน ทั้งที่ได้เคยมาเมืองยางแล้ว กลับไม่มีใครให้ความรู้เรื่องเมืองยางแก่ข้าพเจ้าได้เลย เมื่อข้าพเจ้ามาเมืองยาง มุ่กจุ๊มนี้ก็ได้จัดการต้อนรับข้าพเจ้าและจัดให้มีการสนทนาอย่างไม่เป็นทางการหลายต่อหลายครั้ง เราพูดกันเรื่องภาษาเป็นส่วนใหญ่ เสียดายที่ข้าพเจ้าไม่ได้มาร่วมประชุมกับเขาด้วยในครั้งแรกนั่น

นอกจากผู้ใหญ่จะคิดตั้งมุ่กจุ๊มขึ้น พวกเด็ก ๆ ที่เรียนได้คิด และมาคิดเห็นว่า การรวมกำลังทำสิ่งดีงามย่อมเป็นคุณประโยชน์ ก็ได้จัดตั้งมุ่กจุ๊มของตนขึ้นเรียก มุ่กจุ๊มลุ่กอ่อนไต๊เม็งย้าง (สมาคมเด็กไทยเมืองยาง) มีวัตถุประสงค์ใหญ่เพื่อการศึกษา ได้มีการจัดตั้งห้องสมุดที่เขาเรียก ส่าจี๊แตก ตามหมู่บ้านต่าง ๆ ตามกำลังความสามารถของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ ได้เริ่มขึ้นที่ ม่านนัตจี๊ก๊ง (หมู่บ้านนัตจี๊ก๊ง) กับ ม่านป๊างอุด ก่อน ก็นับเป็นความคิดที่ดี ข้าพเจ้าอยากจะช่วยหาหนังสือให้เขาบ้าง ก็จนปัญญา เพราะเขาอ่านออกแต่ภาษาพม่า ภาษาอังกฤษหาคนรู้พอจะอ่านหนังสือออกนั้นแทบจะไม่มีเลย

งานสำคัญที่ละเลยไม่ได้ไม่ว่าจะเป็นมุ่กจุ๊มผู้ใหญ่หรือมุ่กจุ๊มเด็ก ก็คือต้องร่วมมือในการศาสนา ซึ่งนอกจากจะแสดงความเป็นพุทธศาสนิกชนแล้ว ก็ยังได้โอกาสให้คนกลุ่มอื่นได้รู้จักคนไทยว่า เป็นคนเด่นกลุ่มหนึ่งในเมืองยาง อูฉ่วยทุนจึงพยายามอย่างยิ่งที่จะให้คนในมุ่กจุ๊มทั้งเด็กผู้ใหญ่ หญิงชายได้เข้าใจความสำคัญอันนี้ และได้พยายามอย่างเต็มสติกำลังในการแสดงกลองยาวเข้าร่วมกระบวนแห่ในงานปลงศพเจ้าอาวาสวัดสำคัญวัดหนึ่งในเมืองยาง ผู้เข้าร่วมกระบวนต้อง นุ่งโก๋นไต๊ (กางเกงขายาวแบบกางเกงจีน) นุ่งเสื้อไต๊ (เสื้อไทยเป็นเสื้อผ่าอกติดดุมจีน คอตั้ง แบบเสื้อกุยเฮง) และ เค้นโหไต๊ (โพกหัวเคียนแบบไทย) แต่งกันมาก ๆ เข้ากระบวนแห่ ดูก็งามแปลกตาดี การตีกลองยาวก็มีผู้สามารถทำได้ อูฉ่วยทุนว่า สิ่งเหล่านี้แหละคือสัญลักษณ์แห่งความเป็นไทยของ ไต๊เม็งย้าง

เม็องยาง—เม็องพาย

ภรรยาอูฉ่วยทุนรับภาระพาข้าพเจ้าชมบ้านชมเมืองร่วมกับกรรมการหญิงทั้งของสมาคมเด็ก สมาคมผู้ใหญ่อีก ๒—๓ คน เมื่อเลิกกระบวนแห่นั้นแล้ว ซะก๊เม้งพ้าย ซะก๊ (ตำแหน่งเหมือนเมียวซา เท่ากับกำนันหรือผู้ใหญ่บ้านแล้วแต่ความเล็กใหญ่ของสถานที่) ได้มาเชิญชวนคณะของเราให้ไปเยี่ยมเม้งพ้าย (เมืองพาย) บ้านเขาบ้าง การไปเมืองพายนับว่าสะดวกเพราะมีรถเมล์ไปมาตลอดทั้งวัน ไม่ต้องเดิน เหมือนภายในเขตเมืองยาง ซึ่งไม่ว่าใกล้ว่าไกล ดูจะต้องเดินเสีย

ทุกแห่งไป เมืองพายกับเมืองยางห่างกัน ๖ ไมล์เท่านั้น เสียแต่ว่าถนนขรุขระ รถแล่นเร็วไม่ได้ ทั้งยังเป็นฤดูแล้งฝุ่นฟุ้งตลบแทบไม่เห็นรถที่สวนมา กว่าจะถึงที่หมายจึงเสียเวลามากกว่าควร

เห็นภูมิประเทศแถบนี้แล้ว ก็เชื่อได้แน่ว่าคนเมืองยางเมืองพายอยู่ดีมีสุข เพราะแลไปทางไหนเห็นแต่ไร่นา นาน ๆ จึงเห็นกอไผ่ทึบ ซึ่งแสดงว่ามีหมู่บ้านเล็ก ๆ อยู่ที่นั่น พ้นเมืองยางไปไม่ไกล เขาว่ามีตำบลโหหนอง (หัวหนอง) ที่มีหนองน้ำใหญ่ มีสิงศักดิ์สิทธิ์ ถึงบีคนต้องไปกราบไหว้บูชา ไม่ทราบว่าจะเป็นหนองเดียวกับหนองน้างพ้ายหรือไม่ ที่เขาเล่ากันว่า ถ้าเมื่อไรกุ่งหม่าระ (กุมารหมายถึงลูกนางสุดท้องในเรื่องนางสิบสองที่เราเรียกพระรถ) กลับมาถึงเม้งพ้าย น้ำในหนองจะ พด (เดือด) ทันที ฟังเล่าแล้วน่าคิดว่าหนองนี้จะเป็นบ่อน้ำร้อนหรืออย่างไร ผู้เล่าคืออูฉ่วยทุน ยังเล่าต่อไปอีกว่า มีคนงมได้แหวนทองคำหนักไม่ใช่น้อย,ตั้ง ๓ ขัน เชื่อว่าเป็นสมบัตินางพ้าย แล้วก็ยังมี หมากโหคำ คือหมวกทอง ทองหนักตั้ง ๓ จ้อยอีกด้วย ว่าเด็กเลี้ยงควายไปขุดพบที่หลอยเว้งค้ำ (ดอยเวียงคำ) เมื่อครั้งญี่ปุ่นขึ้นนี่เอง เป็นการยืนยันให้สมจริงว่าเมืองนี้เป็นเมืองน้างพ้าย แต่ถึงจะมีทองในดินในน้ำดังกล่าวแล้วหรือไม่ก็ตาม ดินน้ำในแถบนี้คงจะดีจริง จึงทำไร่ทำนาได้ผล ผู้คนไม่เคยต้องอดอยาก ข้าพเจ้าจึงต้องกำหนดไว้ในใจว่า ถ้าได้พบพวกอพยพลี้ภัยจากยูนานมาเสาะหาแหล่งทำมาหากิน ข้าพเจ้าจะแนะเขาให้มาบุกเบิกตามที่แถบนี้

วัดที่เมืองพ้าย เห็นแม่พ้ายอุ้มลูกคอยผัว ซึ่งเขาเชื่อว่าคือพระรถ

รถเมล์มาจอดที่วัด ซึ่งดูเหมือนจะเป็นศูนย์กลางของเมืองพาย แลเห็นรูปปั้นน้างพ้าย นั่งอุ้มลูกอยู่ในบริเวณวัด ไม่ทราบว่ามีมาแต่เดิมหรือคิดสร้างกันขึ้นเอง เพื่อให้เป็นสัญลักษณ์ของเมืองพาย ตามคำบอกเล่าของอูฉ่วยทุนและซะก๊ีเมืองพายกล่าวว่าคนที่นี่เขาเชื่อกันจริง ๆ ว่าเม้งพ้ายนี้คือเมืองของน้างพ้าย (นางยักษ์ ที่เป็นแม่เลี้ยง และแม่ยายของพระรถ ที่เขาเรียกกุ่งหม่าระดังกล่าวแล้ว ที่จริงพ้าย น่าจะตรงกับคำ พราย) คงจะเป็นชาวเขาพวกใดพวกหนึ่ง คนพวกอื่นไม่ชอบ จึงไปเรียกเป็นยักษ์เป็นมารไป ส่วนคนทางเมืองนายก็เชื่อว่า นางสิบสองเป็นมเหสีเจ้าฟ้าเมืองนายที่ครั้งนั้นเรียกชื่อว่า หวุ่ยหย่าหย่ำมะตี่ และเมืองนี้ก็คือเมืองนาย หากเป็นเช่นนั้นจริง เมืองทั้งสองก็ห่างไกลกันนักหนา อย่าว่าแต่กุ่งหม่าระขี่ม้าไปจะเหนื่อยจนต้องพักนอนใต้ต้นไม้ ทำให้ฤาษีมาแปลงสารเลย แม้แต่นั่งรถยนต์ก็ยังกินเวลาเป็นวัน ๆ กว่าจะถึง

ไม่ว่าชาวบ้านไหนเมืองไหน ย่อมไม่มีใครที่จะไม่ภาคภูมิใจในบ้านเมืองของตน ว่าเป็นเมืองดั้งเดิมเก่าแก่ ผู้นำเที่ยวของข้าพเจ้าก็เช่นกัน เขาว่าเมืองพายมีมานานนักหนาแล้ว แต่เดิมบริเวณทั้งเมืองยาง เมืองพาย เป็นเมืองพายทั้งหมด ตำนานพม่าเรียกว่า บะลูเมียว (เมืองยักษ์) แต่ต่อมาเจ้าเสอข่านพ่ะ (เสือข่านฟ้า) เมืองเมามารบชนะถึงกับแต่ก็องมู้ (สร้างเจดีย์) ไว้เป็นที่ระลึกที่ตำบลน่ำบุ๊กไม่ไกลเมืองยางนัก ยังแลเห็นกองดินอยู่ จึงเปลี่ยนชื่อเมืองพายเป็นเมืองยางเสีย แต่เมืองยางเป็นศึกหลายครั้งหลายหน ถูกทำลายพินาศไป แล้วก็กลับสร้างใหม่สถานที่เดิมก็คงเปลี่ยนไป แต่อย่างไรก็ตามก็ยังเหลือที่แห่งนี้ ที่ยังเรียกชื่อว่าเม้งพ้าย

บ้านของซะก๊ีเมืองพาย อยู่ลึกเข้าไปต้องเดินไกลโขกว่าจะถึง ระหว่างทางที่เดินผ่านไปให้อดรู้สึกไม่ได้ว่าเหมือนกำลังเดินอยู่บนกองหลอยที่เจ้าล่าน เพราะไม่ว่าจะเป็นกองหลอยที่เป็นเนินดินสูง ๆ ต่ำ ๆ หรือจะเป็นดงไผ่ที่ขึ้นทึบ บังบ้านจนมิดชิด หรือจะเป็นต้นไม้ใบหนาร่มครึ้มจนดูร่มรื่นและลึกลับ หรือจะเป็นถนนอันกว้างใหญ่ อะไรเหล่านี้ ล้วนแต่มีลักษณะคล้ายที่เจ้าล่านเหลือเกิน จนน่าคิดว่าคงจะเป็นเมืองที่สร้างสมัยเดียวกับเจ้าล่าน ผ่านกองหลอยแห่งหนึ่ง ซะก๊ีชี้ให้ดูบ้านปลูกแบบฝรั่งหลังหนึ่ง ว่าเป็นบ้านหญิงชาวอังกฤษมาช่วยทุกข์สุขรักษาโรคไข้ให้คนที่นี่นานมาแล้ว จนกระทั่งชราลงอายุกว่า ๖๐ ชาวบ้านตั้งชื่อไทยให้ว่า นางคำอ่อง ฟังแล้วก็อดสรรเสริญความมานะอุตสาหะของเขาไม่ได้ที่ยอมห่างบ้านห่างช่องมาอยู่ในที่ที่ไกลพ้นความสิวิไลซ์มาลิบลับอย่างนี้ จริงอยู่หรอกเมืองพายไม่ไกลเมืองยางนัก ทั้งยังมีรถให้โดยสารไปมาได้ แต่คนเมืองพายก็ยังมีความสุขที่จะอยู่กับธรรมชาติ เห็นแล้วก็น่าจะเป็นสุขเหมือนกัน ที่ทุกแห่งมีแต่ความร่มเย็น เงียบสงบ เห็นแต่ต้นไม้ใบหญ้า มีหลอยจ้าง (คือดอยช้าง เขาว่าเหมือนหัวช้าง จึงเรียกเช่นนั้น) ทะมึนอยู่ทางด้านหลัง

เจ้าของบ้านเตรียมเข้าเส้นปรุงอย่างก๋วยเตี๋ยวไว้ต้อนรับ ก็เลยได้ฉลองศรัทธาเขา ในยามหิวอะไรๆก็อร่อยหมด แม้เข้าเส้นจะไม่มีเนื้อมีหมู น้ำแกงก็ยังมีรสอร่อย ยิ่งกินแกล้มกับผักกาดส้มเคล้าน้ำอ้อย ยิ่งชูรสชาติยิ่งขึ้น อันที่จริงอาหารของคนไทยแถบนี้รสชาติไม่ผิดอะไรกับชาวเจ้าล่าน เขากินอาหารรสจืดและไม่ใส่ถั่วเน่าเช่นเดียวกัน แม่ครัวบ้านอูฉ่วยทุน (ซึ่งคือหลานสาวเรียกกันว่าแม่อ๋า คือแม่ของเด็กชื่ออ๋า) พยายามจะทำอะไรแปลกๆ ให้ข้าพเจ้าลอง พูดที่จริงก็หาใช่ของแปลกใหม่ ไม่เคยเห็นไม่ หากแต่ไม่เคยลองและไม่ยอมลอง เมื่อมาลองที่นี่จึงให้ตื่นเต้นว่าอาหารประเภทนี้ของเขากินหวาน (กินอร่อย) จริงๆ เป็นต้นว่าหมูตุ๋ง (หมูต้มจนเป็นเยลลี่แข็ง) และซอนท้าง (ท้าง คงจะเป็นภาษาจีนเขาแปลว่า ซุป และซอน แปลว่า เปรี้ยว) ซึ่งคือใบผักกาดดองตากแห้ง ถึงเวลาจะกินก็เอามาชงกินกับน้ำร้อนเป็นแกงจืดได้ ทำนองเดียวกับที่เรียก อี่แม่ต แต่อี่แม่ต เขาหั่นใบผักกาดเป็นฝอยแล้วจึงตากแห้ง แม้แต่ โล่พู้เย้น* (เต้าหู้ยี้) ที่ข้าพเจ้าไม่กล้าลอง เพราะไปนึกรังเกียจขนของเต้าหู้ที่เขาเก็บไว้จนขึ้นรามีขนงอกออกมาคลุมเต้าหู้ไว้หมด ครั้นมาที่นี่ใครๆ คะยั้นคะยอให้ลองกิน เอาตะเกียบ (ที่นี่เขากินตะเกียบเช่นเดียวกับที่เจ้าล่าน) จิ้มมาใส่ปากหน่อยหนึ่งก็ต้องอุทานว่า หวานกุยั๊ะ (อร่อยเลิศ) เสียดายไม่หายว่าไม่ได้ลองเสียแต่แรก แต่ก็มีอีกอย่างหนึ่งซึ่งข้าพเจ้าทนกลืนยังไม่ได้ นั่นคือ น่ำพัก (แกงจืด) ใส่ไม่ขี้ก้าน เมื่อพักที่เมืองไหย เจ้าพ้าเคยเล่าว่า ฝรั่งอดประหลาดใจไม่ได้ที่มาเห็นคนไทยเอาไม้มากิน ไม้ขี้ก้านเหมือนไม้จริงๆ เพราะแข็ง ต้องทุบให้แตกจึงจะใช้ได้ เขาว่าเป็นเถาวัลย์ชนิดหนึ่งซึ่งมีกลิ่นอย่างกลิ่นเครื่องเทศบางอย่าง เมื่อทุบแล้วจึงใส่ลงในหม้อ จะทำให้แกงมีกลิ่นและมีรสซ่าๆ เผ็ดๆ หอมๆ คนทนกลิ่นไม่ได้ ไม่ทราบจะกำหนดว่าอย่างไร หอมหรือเหม็น แต่ถึงข้าพเจ้าจะเอร็ดอร่อยกับรสอาหารเพียงไร ก็ยังไม่วายถูกต่อว่าว่ากินข้าวน้อย และเขาก็แปลกใจต่อไปอีกที่เห็นแข็งแรงพอจะเดินไกลๆ กับเขาไหวทั้งยังอาบน้ำได้วันละสองครั้งเช้าเย็นไม่ว่าหนาวเย็นเพียงไร จนคุณยายของบ้านต้องถามว่า กินย่าหยาสังอาบน่ำเย่วั้นสองป๊อกๆ (กินยาอะไรอาบน้ำได้วันละสองครั้ง) ท่านคงไม่ทราบว่าคนบางกอกชอบอาบน้ำยิ่งกว่าใครๆ

เมืองยาง

วันรุ่งขึ้นทั้งวันกำหนดกันว่าจะเป็นวันเยี่ยมมุ่กจุ๊มไต๊มุ่กจุ๊มลุ่กอ่อนไต๊ (สมาคมชาวไทย สมาคมเด็กไทย) ตามตำบลต่างๆ ในเมืองยาง เพราะเขามาเชิญและเตรียมต้อนรับไว้ทุกแห่ง เห็นจะเป็นเพราะอูฉ่วยทุนเป็นห่วงว่าข้าพเจ้าจะต้องเดินมาก เพราะดังกล่าวแล้วว่าไม่ว่า

*เย้น ก็เห็นจะเป็นภาษาจีนอีกที่แปลว่า หมักไว้ ดองไว้ คำ เย้น ทางเจ้าล่านใช้สำหรับดองผลไม้ในน้ำเกลือ แต่ถ้าหมักเกลือแห้งๆ อย่างผักกาดดองนั้นเขาใช้ หมอง (=ดอง)

จะไปที่ไหนในเมืองยางเป็นต้องเดินเสียทั้งนั้น มองไม่เห็นพาหนะที่ไหนจะช่วยได้ ด้วยหนทางตามหมู่บ้านไม่ใช่หนทางรถยนต์เดิน อุฉ่วยทุนจึงให้มารวมกันยังหมู่บ้านเพียง ๒ แห่ง แห่งหนึ่งคือ **ม่านนัตจี๊ก๊ง** และอีกแห่งหนึ่งคือ **ม่านป๊างอุด** ที่ม่าน**นัตจี๊ก๊ง**เขาเลี้ยงน้ำชาตอนเช้า ส่วนม่านป๊างอุดนั้นเลี้ยงน้ำชาตอนเพลกับอาหารกลางวันตอนบ่ายโมง เห็นพวกเด็กไทยทั้งชายและหญิงช่วยกันเป็นชุลมุนแล้วก็ชื่นใจ แต่พร้อมกันนั้นก็ให้รู้สึกรำคาญกว๊ามไต๊ (ภาษาไทย) ที่เขาใช้พูดจากันเหลือเกิน เพราะมีคำไทยคำพม่าคำปนกันอยู่ตลอดเวลา เมื่อมีโอกาสได้สนทนากับคณะกรรมการของทั้งสองสมาคมตามที่ต่างๆ ข้าพเจ้าจึงต้องยกเรื่องนี้ขึ้นมาให้เขาพิจารณา เพราะหัวใจของเขาจะเป็นไต๊ไปได้อย่างไรถ้าเขาไม่คิดเป็นไทยตลอดเวลาที่เขาใช้ภาษาไทย ใจเขาไปพะวงอยู่กับภาษาพม่า เมื่อนึกจะพูดก็ต้องนึกเป็นพม่าก่อน

ที่จริงก็น่าเห็นใจ ในเมื่อออกพ้นบ้านก็ต้องใช้ภาษาพม่าเพื่อทำมาค้าขายติดต่อกับคนอื่นที่ไม่ใช่ไทย แล้วจะไม่ให้นึกเป็นพม่าได้อย่างไร ทั้งจะนึกเป็นไทยบางทีก็นึกไม่ออกด้วยว่ายังไม่เคยมีคำไทยใช้ในความนั้นๆ ที่สมาคมวรรณคดีชานสร้าง **ลิ่กเหม่อ–อ** (อักษรใหม่ เขาสร้างเพิ่มเติมให้มีเสียงครบทั้งอี เอ แอ อุ อู โอ อื เออ พร้อมทั้งมีเครื่องหมายวรรณยุกต์ที่เขาเรียก**หมายเสง** จนครบทุกเสียง) ก็ยังไม่เป็นที่แพร่หลาย กับทั้งคำที่สร้างใหม่เพื่อให้พอแก่ความต้องการ ก็รู้กันอยู่เพียงในหมู่สมาชิกสมาคมวรรณคดีชานเป็นส่วนใหญ่ เป็นต้นว่าชื่อตำแหน่งต่างๆ ในสมาคม ที่หนึ่งก็ใช้อย่างหนึ่ง มุกจุ๊มไต้เม็งย้าง ใช้คำพม่าบ้างอังกฤษบ้างสุดแต่จะถนัดปาก เช่นกรรมการทั้งหมดก็เรียก ทับศัพท์อังกฤษ **committee** ว่า **ก่อม่ะตี่** กรรมการลอยก็เรียกเช่นนั้น นายกสมาคมเรียกเป็นคำบาลี ออกเสียงอย่างพม่าว่า **อุ้กก้ะท่ะ** (จาก อุกฺกฏฺฐ) หมายว่าเป็นหัวหน้า ผู้สูงสุด ส่วนอุปนายกเขาใช้ **ตุ้ติ้ย่ะ** (จาก ทุติยที่แปลว่าที่สอง) เหรัญญิกเรียก**เง้วทิ้ง** เป็นคำพม่าว่า ดูแลเงิน นอกนั้นข้าพเจ้าเหลือจะกำหนดจดจำเพราะเป็นคำพม่าทั้งนั้นจะให้เข้าใจได้อย่างไร กรรมการสมาคมที่ม่านนัตจี๊ก๊งจึงพยายามแปลคำพม่าเหล่านั้นให้เป็นคำไทย หากเป็นคำพม่าก็ให้เป็นพม่าฟังอย่างไทย นายกสมาคมเขาใช้ **โหเบ้า*** และอุปนายกเขาใช้**จ้อยแถมโหเบ้า** คือ ช่วยนายกฯ เลขานุการใช้ **ก้อหมายลิ่ก** คือผู้บันทึก ส่วนเหรัญญิกเรียก**ก้อทิ้งง้วิ้น** คือผู้ดูแลเงิน ถึงแม้ ทิ้ง จะเป็นคำพม่า แต่ก็มาเรียงเสียใหม่ให้เป็นแบบไทย คือให้กรรมอยู่หลังกริยา แทนที่จะอยู่หน้ากริยาอย่างคำ เง้วทิ้ง ในภาษาพม่า ยังมีปฏิคมอีกตำแหน่งซึ่งยังหาชื่อเหมาะไม่ได้ ข้าพเจ้าจึงเสนอเขาว่า คำ **ฮับโหมโจ้มต้อน** ที่เขาแปลว่า ต้อนรับนั้นถูกใจเขาไหม อุฉ่วยทุนพอใจมากแพราะนึกไปไม่ถึงคำนี้ แต่ว่าภาษาไม่ใช่ของอุฉ่วยทุน หรือของ

---

* **เบ้า** น่าสงสัยว่าจะเป็นคำเดียวกับ เบ้า ในภาษาไทยบางถิ่นในยูนาน ซึ่งศาสตราจารย์ลีฟังเกวบันทึกมา แปลว่า หัว

ใครคนใดคนเดียว ถ้าคนอื่นเขาไม่ชอบใช้ แม้อูฉ่วยทุนเป็นโหเป้าจะไปบังคับเขาให้ใช้ก็คงไม่สำเร็จ ฉะนั้นเมื่อสร้างคำขึ้นมาแล้ว หน้าที่ของผู้สร้างก็คือหาทางให้เขาจำต้องรับใช้ไปเองในที่สุด เพราะเขาไม่รู้จะใช้คำใดดีกว่านั้น และทางที่ดีก็คือทิ้งคำเดิมที่เคยใช้อยู่เสียก่อน มิฉะนั้นแล้วใจก็มักเอนไปหาคำที่เขาเคยชินเคยใช้อยู่ร่ำไป

ในขณะที่ข้าพเจ้าห่วงกังวลอยู่แต่เรื่องนี้ ถึงกับไปแนะนำเขาว่า ถ้าใครพูดภาษาพม่าควรจะถูกปรับเพียงคำละ ๑๐ เปี๊ยะเท่านั้น วันหนึ่ง ๆ คงจะได้เงินเข้าสมาคมมิใช่น้อยทีเดียว ข้าพเจ้าหารู้ไม่ว่าคนอื่นเขาคิดถึงภาษาของคนบางกอกว่าอย่างไร ในขณะนั้นมีใครต่อใครสนใจถามคำบางกอกว่า เราเรียกชื่อตำแหน่งดังกล่าวนั้นอย่างไร ข้าพเจ้าไม่ทราบเจตนาของเขาสำคัญว่าเขาอยากจะรู้จริง ๆ จึงบอกไปว่า เรียกนายกสมาคม อุปนายก เลขานุการ เหรัญญิกและปฏิคม พอพูดจบ อูฉ่วยทุนก็ว่า คนบางกอกพูดภาษาอะไรนั่น แต่ละคำไม่ได้พังเป็นไทยเลย พังเป็น กว๊ามกะล้า (ภาษาแขก) ทั้งนั้น จริงซี พอเขาท้วงขึ้น ข้าพเจ้าจึงนึกได้ว่า ภาษาของเราก็มีคำต่างประเทศอยู่มากมายไม่แพ้ของเขา เพียงแต่ว่าเราไม่ได้เคยอยู่ในอาณัติของใคร เราจึงไม่ได้ถือเรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญ พวกเขาคงรำคาญข้าพเจ้าไม่แพ้กัน

แต่ในขณะนี้ ดูเหมือนคนไต๊เม้งย้างพากันตื่นตัวและรู้สึกว่า ภาษา การสร้างคำในภาษา และการใช้ภาษาของตน กำลังเป็นเรื่องใหญ่และสำคัญ เมื่อเห็นสำคัญ เขาก็เห็นจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้ให้กว้างขวาง นับเป็นบุญดีที่มีเสี่ยปาเส่งผู้เก่งเรื่อง ลึกไต๊ เรื่องหลั่งกา (กาพย์กลอน) ของไทย พอจะสอนใคร ๆ ได้มาเป็นกำลังในเรื่องนี้ พูดถึงเสี่ยปาเส่งแล้ว ข้าพเจ้าก็นิยมยิ่งนัก ที่เห็นเสี่ยป่าเส่งเป็นบุคคลที่ทำงานโดยไม่หวังลาภสักการเหมือนเขาทั้งหลาย เสี่ยปาเส่าเป็นคนทางรัฐชาน ถึงอายุจะกว่า ๔๐ แล้วแต่ยังไม่มีครอบครัว เสี่ยปาเส่งเป็นคนมีความรู้เรื่อง ลึกไต๊ (อักษรไทยใหญ่) เป็นอย่างดีทั้งลึกเก่าลึกเหม่อ–อ (อักษรแบบเก่าแบบใหม่) เรื่องหลั่งก่า (กาพย์กลอน) ของไทยก็สันทัด จำของเก่าก็ได้แต่งใหม่ก็เก่ง จะแต่งเป็นกลอนอ่านเล่นหรือจะแต่งทำนองให้เป็นเพลงก็ทำได้ ทั้งเสียงก็ดีด้วย แต่คุณสมบัติที่สำคัญยิ่งสิ่งใดของเสี่ยปาเส่งก็คือ มีใจรัก รักภาษาไทย รักเชื้อชาติไทย และรักอยากจะสอนคนไทยให้รู้ภาษาไทยของตน ด้วยอุดมคติดังนี้เสี่ยปาเส่งจึงท่องเที่ยวไปทั่ว จนกระทั่งมาถึงเมืองยาง เมื่อไปถึงหมู่บ้านไหน เสี่ยก็หาโอกาสรุกเร้าให้คนที่นั่นสนใจและอยากเรียนลึกไต๊ เมื่อมีผู้สนใจเรียน เขาก็จะหาที่อยู่หาอาหารให้ ส่วนมากให้เป็นของแห้งคือข้าวสาร ผัก ปลา แล้วเสี่ยปาเส่งจะหุงหากินเอง ส่วนเงินทองนั้นไม่ต้องพูดถึงกัน

ด้วยเหตุที่เสี่ยปาเส่งก็ชำนิชำนาญเรื่องกลอนเรื่องเพลง กับทั้งมาเห็นว่า เด็กรุ่นหนุ่มรุ่นสาวควรจะได้มีอะไรเป็นเครื่องบันเทิงบ้าง เสี่ยปาเส่งจึงคิดแต่งเพลงขึ้นสอนให้เด็กเหล่านั้นหัดร้อง คนไหนเล่นดนตรีสีซอเป็น ก็หัดสีเพลงต่าง ๆ เหล่านั้นไปด้วย มีทั้งเพลงเกี้ยวกัน เพลงรัก เจ้อ-เค้อไต๊ (เชื้อสายไทย) และอื่น ๆ ความในเพลงก็พยายามใช้คำไทยให้มากจะได้เป็นที่คุ้นหู ส่วนทำนองนั้นใช้ทำนองอย่างเดิมบ้าง เปลี่ยนไปบ้าง ได้ฟังพวกเด็กหนุ่มเด็กสาวร้องเพลงเหล่านั้นอย่างสนุกสนานคึกคักอย่างที่เรียก เฮ็ดเปี้ยวเฮ็ดม่น แล้วก็ให้อดรู้สึกปีติยินดีไม่ได้ อยากให้คนไทยกลุ่มอื่น ๆ ได้มาเห็น และมาได้ความคิดนี้รับไปทำบ้าง เชื่อว่าคงจะทำให้คนไทยถิ่นอื่น ขึ้น เหญ่อ-อเหม่อ-อสุง (เจริญพัฒนา) และมีโหเจอ-อไต๊ (หัวใจไทย) ไปพร้อมกันด้วย จึงนับว่าเสี่ยปาเส่งเป็น แสงเอ๋ (แก้วสารพัดนึก) ของชาวไต๊เม้งย้างทีเดียว

อำลาเมืองยาง

ข้าพเจ้า ย่องย้อท้อปะน้า (ยกย่องสรรเสริญ) เสียปาเส่ง เสียจนคนอื่น ๆ ที่มีความรู้เรื่องกว้ามไต๊ทนนึงอยู่ไม่ได้ ใครรู้เรื่องอะไร จำอะไรได้บ้าง ต่างก็เล่าบอกออกมา มีทั้งเรื่อง หย่าซ่ะหว่าง (ตำนาน) ล่องเจ้าพร้า (เรื่องพระพุทธเจ้า) และ ทุ้งพึง (ธรรมเนียม) ต่าง ๆ พอให้ข้าพเจ้าได้รู้ว่าคนที่สามารถในเมืองยางก็ยังมี ขาดอยู่อย่างเดียวก็คือ ผู้รู้เหล่านี้รู้แต่แก่ใจตนเองแต่ไม่ถนัดสอน อูฉ่วยทุนเองก็เป็นผู้สามารถคนหนึ่งในเรื่องหลั่งกา (กาพย์กลอน) ต่าง ๆ แต่รู้สูงไปกว่าพวกแรกเรียนหรือพวกไม่ได้เรียนจะเข้าใจ แม้ข้าพเจ้าเองก็เข้าใจไม่ได้ตลอด ทั้งๆ ที่ก็เรียนภาษาวรรณคดีมาแล้วมิใช่น้อย เห็นจะเป็นเพราะหลั่งก่าที่ไพเราะของเขาต้องผูกคำไทยเข้ากับคำพม่า และยิ่งเป็นเรื่องทางศาสนาก็ยิ่งต้องเพิ่มคำบาลีออกเสียงอย่างพม่าเข้าไปอีกด้วย ถ้าไม่รู้ความหมายของคำเหล่านี้ก็เป็นอันไม่มีทางเข้าใจ แต่ถ้าจะฟังเอาเพราะกัน ก็นับว่าเพราะอย่างยิ่ง ข้าพเจ้าเคยติดใจนักหนาบทเจ้ากางเสือที่เจ้าเหยียบฟ้าเป็นผู้อ่านให้ฟังแต่ครั้งมาประชุมภาษาถิ่นที่กรุงเทพ ฯ กลอนเหล่านี้ ไม่ว่าใครฟังจะรู้เรื่องหรือไม่รู้เรื่องมากน้อยแค่ไหน ต้องอดนิยมไม่ได้ ทั้งทำนองการอ่านและเสียงคำที่กระทบกระทั่งกัน ยิ่งผู้อ่านอ่านถูกต้องตามทำนองและสัมผัส ทั้งเสียงก็ดีด้วยแล้ว ยิ่งฟังเพลินยิ่งนัก และถ้าผู้อ่านสามารถจำได้ขึ้นใจอย่างที่เรียก อ๋มซบ (อมปาก) ได้อย่างอูฉ่วยทุนแล้วยิ่งจับใจ อยากฟังไม่วางเลยทีเดียว อูฉ่วยทุนจึงภูมิใจนักว่า เคยไปท่องกลอนต่าง ๆ เหล่านี้ในที่ประชุมปี ๒๕๐๐ ในย่างกุ้ง ได้ไปทำให้ผู้เข้าประชุมตื่นเต้นกันมาก แม้จะไม่เข้าใจเรื่องราวโดยตลอดทุกคำไปก็ตาม อูฉ่วยทุนท้าว่า ต่อให้ ๕ ชั่วโมง

ก็ไม่หมด เพราะบทที่อ่มซบไว้มีมากมายเหลือเกิน เท่าที่บอกให้ข้าพเจ้าจดมาก็มีตั้งหลายต่อหลายหน้า จะพยายามเขียนให้เร็วอย่างไรก็ยังจดไม่ทันคนบอก

บอกให้จดแล้ว อูฉ่วยทุนก็อธิบายให้ฟัง พร้อมทั้งออกเสียงเป็นทำนองไปตามจังหวะที่กระทบกระทั่งให้พึงประกอบด้วยว่า ทำนองหนึ่ง ซึ่งเขาเรียก น่ำกว๊าม (น้ำความ) ก็มีสัมผัส มีจังหวะไปอย่างหนึ่ง เท่าที่อูฉ่วยทุนบอกมานั้นมีอยู่ ๓ น้ำความ คือ น่ำกว๊ามสามเก๋ว (สามเกลียว) ตัวอย่างที่ให้เป็นของค้ำอู่ ผู้แต่ง แต่งเป็นชาดก เรียก ล่องห้าปากห้าซิบจ้าต คือ เรื่อง ๕๕๐ ชาติ พึงแล้วยังจับจังหวะไม่ได้คิดว่าเป็นจังหวะธรรมดา อ่านเสียงเรื่อย ๆ ไม่ขึ้น ๆ ลง ๆ ผิดกับน่ำกว๊ามกะหรุ่งเปี่ยน (กะหรุ่ง คือ ครุฑ) ซึ่งอูฉ่วยทุนอธิบายว่า เหมือนครุฑถลาลงมาจับต้นไม้ แล้วโผนขึ้นฟ้า แล้วถลาลงมาใหม่ ผู้อ่านต้องอ่านให้ได้ลักษณะอย่างนั้น อูฉ่วยทุนอ่านบทของหลอยคำได้อย่างนั้นจริง ๆ เสียใจว่าข้าพเจ้าเป็นคนไม่สามารถในเรื่องอย่างนี้ อูฉ่วยทุนหัดให้ตั้งหลายครั้ง ก็ยังจำทำนองไม่ได้ดีเหมือน เครื่องบันทึกเสียงก็ไม่มี จึงได้แต่เสียดายอยู่จนเดี๋ยวนี้ ส่วนน้ำความที่สามเรียก น่ำกว๊ามผีหล่า กล่าวว่า ก๊อหลี่ กวีผู้มีชื่อเสียงของเขาถนัดแต่งน้ำความนี้ยิ่งกว่าอื่น ก็นับเป็นทำนองที่ไพเราะไม่น้อยทีเดียว อูฉ่วยทุนจึงเป็นขุมทรัพย์มหาศาลอีกแหล่งหนึ่งของชาวไต๊เมืองยาง ยิ่งกว่าหม่อแสงเขว (บ่อหยก) หรืออะไรอื่นที่เขามี

แต่อูฉ่วยทุนก็ยังไม่อยากให้ข้าพเจ้าลงความเห็นว่า บทที่พึง ทำนองที่พึงจากตนนั้นดีที่สุดแล้ว อูฉ่วยทุนออกตัวว่า ยังมีน่ำกว๊ามอื่น ๆ อีกมากที่ตนเองไม่ได้หัด และคนที่เสียงต่ำกว่า สันทัดกว่า ก็คงจะมีอยู่ โดยเฉพาะพระภิกษุในนิกายซ้อต๊ที่ได้สร้างอะไรใหม่ๆขึ้นมาก และเพื่อให้ข้าพเจ้ามีโอกาสได้ยินเอง ภรรยาอูฉ่วยทุนจึงต้องพาข้าพเจ้ามาฟังเทศน์ที่วัดของพวกซ้อต๊ ซึ่งอยู่ที่หมู่บ้านแห่งหนึ่งไม่ไกลนัก

เรื่องของพวกซ้อต๊นั้น ข้าพเจ้าได้ยินมานานแล้วตั้งแต่ครั้งที่มารัฐชานครั้งแรก เมื่อไปเห็นเขาจัดงานฉลองวัดที่วัดแห่งหนึ่งในเมืองกึ๋ง เขาไม่ได้อธิบายมาก บอกเพียงแต่ว่า เขาถือพุทธเหมือนกันแต่เป็นพุทธศาสนาอีกแบบหนึ่ง ไม่ใช่แบบที่เห็นทั่วไปในพม่า เขาไม่กินเนื้อสัตว์ เขาไม่ไหว้พระพุทธรูป ผู้ต้นคิดนิกายนี้อยู่ที่เม้งขาง (เมืองขาง) ข้าพเจ้าเองในขณะนั้นไม่เคยคิดว่าเม้งขางที่เขาว่านั้น คือรัฐกะฉีน และสำนักใหญ่ของนิกายนี้ จะอยู่ที่เมืองยางนี้ และที่วัดนี้นั่นเอง เมื่อครั้งที่อยู่ที่เจ้ล่าน ก็ได้ทราบว่ามี จ๊องซ้อต๊ คือวัดซ้อต๊อยู่วัดหนึ่ง มีคนถือนิกายนี้อยู่กลุ่มหนึ่ง ถึงเข้าพรรษาก็จะมีพระภิกษุจากสำนักใหญ่มาประจำอยู่ แต่เมื่อออกพรรษา พระภิกษุที่เดินทางไปเผยแผ่ตามที่ต่าง ๆ จะกลับวัดหมด ขณะนี้มีพระภิกษุทั้งหมด ๒๔ รูป ชาวไต๊เม้งย้างมีมาก

เหมือนกันที่นับถือนิกายซ้อตี้ ข้าพเจ้าถามอูฉ่วยทุนว่า เหตุใดจึงมีคนคิดนิกายนี้ขึ้น อูฉ่วยทุนตอบว่า ผู้ต้นคิดคงรำคาญความไม่ถือวินัยเคร่งของพระพม่าทั่ว ๆ ไปละกระมัง ไม่มีใครรู้เหตุผลในเรื่องนี้แน่ แต่ที่แน่ยิ่งกว่าอื่นก็คือ พระภิกษุนิกายซ้อตี้นี้เคร่งมาก คนที่ถือนิกายนี้ก็ต้องเคร่งมากเช่นเดียวกัน คือจะทำอะไรให้เป็นที่ลำบากเดือดร้อนแก่ผู้อื่นไม่ได้ โดยทั่วไปพวกซ้อตี้ไม่กินเนื้อสัตว์ แต่ถ้าใครอยากจะกินก็ไม่ห้าม แต่ต้องไม่ไปสั่งให้ใครฆ่าสัตว์เหล่านั้น แม้ฝากใครไปซื้อปลาอันจะต้องทำให้ปลาตายก็ไม่ได้ ขายมีด ขายอาวุธ แม้ขายไม้ขีดไฟก็ไม่ได้ เพราะถึงจะเป็นคุณ แต่ก็อาจเป็นโทษแก่ผู้อื่นได้ง่าย ๆ คนที่ยังไม่อาจปฏิบัติเคร่งตามนี้ได้ จึงยับยั้งชั่งใจดูก่อน แม้อูฉ่วยทุนและครอบครัวก็ไม่ได้ถือนิกายนี้ บางคนนอกจากจะถือเคร่งตามไม่ได้แล้วยังตำหนิเสียอีกว่า ผู้ถือนิกายซ้อตี้เป็น มีกส่าติ้กที (มิจฉาทิฐิ คือ ผู้เห็นผิด) แม้คำ ซ้อตี้ ในภาษาพม่าก็ดูเหมือนจะแปลคล้ายกัน

ความเคร่งของนิกายซ้อตี้ เห็นได้ตั้งแต่ยังไม่ได้เข้าวัด กล่าวคือ ถ้าพระภิกษุยังไม่พร้อมจะลงโบสถ์พวกผู้หญิงจะเข้าไปในวัดไม่ได้ และตามธรรมดาพระภิกษุเหล่านี้จะไม่พูดกับผู้หญิงเลย ไม่ว่าแก่ว่าสาวอย่างไร เมื่อถึงเวลาแล้ว ตะก่า (ทายก) จึงจะมาเปิดประตูวัดให้ผู้หญิงเข้ามาในบริเวณศาลา (เขาไม่มีโบสถ์ ใช้ศาลาแทน) ได้ แต่ก็นั่งได้แต่ตรงชานรอบศาลา หรือที่ถูกก็คือชานท้ายสุดของศาลาเท่านั้น ส่วนบนศาลาเขากั้นม่านไว้ เมื่อพวกผู้หญิงนั่งเรียบร้อยแล้วจึงจะยกม่านขึ้น ไม่ผิดกับโรงละครเลย เห็นพวกผู้ชายขึ้นไปนั่งบนศาลาเรียบร้อยแล้ว และบนธรรมาสน์ ๔ ธรรมาสน์สุดศาลาอีกด้านหนึ่งนั้น มีพระภิกษุนั่งนิ่งอยู่ ไม่มีพระพุทธรูปให้เห็นเลย พระภิกษุทั้ง ๔ นั่นเอง นั่งหลับตานิ่ง ไม่ผิดกับพระพุทธรูป ส่วนพระภิกษุอื่นอีก ๒๐ รูปก็ต้องมานั่งในที่ประชุมด้วย แต่นั่งกับพื้นข้างหน้าธรรมาสน์นั้น ที่นั่นเงียบสงบ ผิดกับจ๊องอื่นในรัฐชาน

ไม่ช้าตะก่าก็อาราธนาศีล มีข้อความเป็นกลอนภาษาไทยอย่างยืดยาวราวครึ่งชั่วโมง แต่เสียงตะก่านั้นน่าฟัง ถึงจะนานสักหน่อยก็ไม่น่าเบื่อและจริงอย่างอูฉ่วยทุนว่า คนเสียงดี ท่องกลอนได้ไพเราะยังมีอีกในเมืองไต้ของเขา เพราะฟังตะก่าที่ว่าเสียงดีแล้ว พระภิกษุก็เทศน์เสียงดีอีก องค์แรกว่านโมให้ศีลและอ่านคาถาภาษาบาลีไปตลอดก่อน แล้วอีกองค์หนึ่งจึงอ่านบทแปลเป็นภาษาไทย เป็นเรื่องพระมาเลมเตมาเทศน์โปรดหญิงเลี้ยงวัว ไม่ทราบว่าตรงกับเรื่องในคาถาภาษาบาลีว่ากระไร ไม่ทันฟัง กว่าจะเทศน์จบก็กว่าชั่วโมง เมื่อพระเทศน์จบ ทุกคนย้อนกั้นต๊อ คือ กล่าวขอษมาลาโทษอันอาจจะล่วงเกินสงฆ์ไปด้วยกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม เสร็จแล้วเขาชักม่านลง ให้ผู้หญิงออกหมดแล้วก็ปิดประตูวัด เรื่องของนิกายซ้อตี้

ที่จะรู้ได้ก็มีเพียงแค่นี้ แต่ก็นับเป็นสิ่งดีที่น่าชื่นชมและนำไปบอกเล่าสู่กันฟังต่อ ๆ ไป เป็นอันว่าการมาเมืองยางครั้งนี้ ได้พบเห็นแต่เรื่องน่าพึงพอใจ ดังนั้นไม่ว่าไปที่ไหน ข้าพเจ้าจึงไม่เคยลืมเลยที่จะเล่าตัวอย่างดี ๆ อย่างนี้ให้คนไทยถิ่นอื่นฟัง

กลับมิตจินา

คณะกรรมการมุ่กจุ๊มไต๊ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ได้มาทำหน้าที่ของเขาอีกครั้งหนึ่ง เมื่อมาส่งข้าพเจ้าขึ้นรถไฟ ทำให้ข้าพเจ้าจากเมืองยางมาด้วยหัวใจอันเบิกบาน และสำนึกในบุญคุณของผู้ต้อนรับทุกท่าน ยิ่งรถไฟมาถึงมิตจินา เห็นเจ้าน้อยซ้าโต่กับเจ้าน้อยคำแสนมายืนคอยรับอยู่แล้ว ยิ่งเป็นสุข สำคัญว่าธุระทุกอย่างที่ฝากคนทั้งสองช่วยจัดคงเสร็จเรียบร้อย และวันรุ่งขึ้นข้าพเจ้าคงได้ขึ้นเครื่องบินไปปูเตาสมดังแผนการที่กำหนดไว้ หาได้คาดคิดไม่ว่า ความยุ่งยากมากหลายกำลังรอคอยอยู่ที่มิตจินา และเจ้าน้อยทั้งสองกำลังคอยจะรายงานให้ข้าพเจ้าทราบด้วยความกระวนกระวายใจ เริ่มด้วยบังกะโลว์นั้นไม่มีห้องพักว่างเลย เจ้าน้อยแวะถามมาให้แล้ว เรื่องที่อยู่ในมิตจินาเป็นเรื่องสำคัญไม่น้อย ได้ยินแล้วใจข้าพเจ้าก็สลดไปวูบหนึ่ง แต่เมื่อคนทั้งสองบอกว่าไปพักที่หอพักของเขาก่อนก็แล้วกัน มีห้องเล็ก ๆ ห้องหนึ่งพอจะพักได้ ฟังแล้วค่อยใจชื้นขึ้นอีกนิดหน่อย เพราะคิดว่าเพียงคืนเดียวเท่านั้น ถึงจะลำบากหน่อยคงจะไม่เป็นไร แต่ทันใดนั้นข้าพเจ้ารู้สึกเข่าอ่อนจนอยากจะนั่งลงเสียตรงนั้น เพราะเจ้าน้อยซ้าโต่พูดขึ้นว่า ที่นั่งเครื่องบินน่ะหาไม่ยากหรอก แต่ว่าบริษัทเขาไม่ขายตั๋วให้ กอบเบ่อว่า ปาสปี่ซ้าวม่ะยัง (เพราะว่าใบอนุญาตพี่สาวไม่มี)

เรื่องนี้เป็นเรื่องใหม่ ใคร ๆ ก็ยังไม่ทราบ ยิ่งชาวปูเตายิ่งไม่มีวันรู้ เพราะเขาเป็นคนพวกเดียวที่มีสิทธิไปมาได้โดยไม่ต้องมีใบอนุญาต มิฉะนั้นแล้วแม้ชาวพม่าเองก็ต้องได้รับอนุญาตเสียก่อนจึงจะเข้าปูเตาได้ ทั้งนี้เพราะรัฐบาลถือว่า ปูเตาเป็นเขตพรมแดน พม่า–ทิเบต (ทั้ง ๆ ที่พรมแดนจริง ๆ ยังอยู่ไกลลิบลับต้องเดินตั้ง ๑๕ วันกว่าจะถึง) แต่ว่าถ้าเป็นคนถือสัญชาติพม่าขอใบอนุญาตที่มิตจินาได้ หากเป็นชาวต่างประเทศแล้ว รัฐบาลกะฉ่นเองก็อนุญาตให้ไม่ได้ ต้องส่งเรื่องไปให้รัฐบาลกลางพิจารณา เมื่ออนุญาตแล้วจึงจะออกใบอนุญาตให้ แต่ถ้าไม่มีใบอนุญาตนั้น บริษัทเรือบินเขาก็ขายตั๋วให้ไม่ได้ และจนเขาขายตั๋วให้ไม่ได้ ใคร ๆ จึงได้รู้กฎนี้

แม้ว่าเจ้าน้อยอ่องเมียค นายกสมาคมไต๊มิตจินาและผู้จัดการบริษัทการบินจะช่วยกันพูดจาให้คลายทุกข์กังวลว่า รัฐบาลคงไม่ขัดข้อง ถ้าหากสถานทูตไทยซึ่งข้าพเจ้าจะได้เขียนแจ้ง

เรื่องและขอร้องไปช่วยยืนยันเจตนาในการไปปูเตาของข้าพเจ้า กระนั้นก็ตาม ข้าพเจ้าก็อดละห้อยละเหี่ยใจไม่ได้ ในเมื่อนึกถึงเรื่องการติดต่อกับราชการ ราชการประเทศไหน ๆ ก็ช้าเท่ากัน กว่าจะออกจากมิตจินาได้ก็ต้องผ่านจากโต๊ะหนึ่งไปโต๊ะหนึ่ง ไม่เร็วไปกว่า ๗ วัน แล้วยังการไปรษณีย์จากมิตจินาไปย่างกุ้ง ถึงจะไปเมล์อากาศก็ต้องกินเวลา ๔–๕ วัน เมื่อไปถึงย่างกุ้งแล้ว จะวนไปอีกสักกี่โต๊ะ กี่ออฟพีศ จะเสียเวลารวมแล้วช้านานอีกสักเท่าใดใครเลยจะทำนายได้ หากที่พักอาศัยมีเรียบร้อยแล้ว ก็ยังพอจะคอยได้ด้วยความสบายใจ แต่นี่เพียงแต่เหลือบดูห้องพักที่มีคนเสียสละให้ข้าพเจ้าอยู่ แม้ในความมืด ก็พอรู้แล้วว่า ต้องมีการปรับปรุงกันอย่างขนานใหญ่ จึงจะพออยู่ได้เป็นแรมอาทิตย์แรมเดือน และเรื่องสำคัญใหญ่ยิ่งขณะนี้ก็คือเรื่องเงิน ตลอดทางที่ผ่านและพักมา ข้าพเจ้าไม่ได้นึกถึงเรื่องนี้มากนัก เพราะมีทั้งที่อยู่ที่กิน ท่านเจ้าของบ้านกรุณาจัดหาเลี้ยงดูให้โดยไม่คิดเงินทอง ครั้นมาถึงตอนนี้จะต้องเลี้ยงตัวเอง เงินที่มีอยู่จะพอเลี้ยงชีวิตไปได้นานสักเท่าไร และถ้าคอยไป ๆ แล้วกลับได้รับคำตอบว่าไม่อนุญาตเหมือนเช่นที่เคยขอเข้าไปยังตำบลจ้องคำ ในพรมแดนอัสสัมครั้งนั้น มิเป็นอันเสียเวลาเสียเงินเปล่าหรือ หรือว่าจะล้มรายการศึกษาภาษาคำตี่ที่ปูเตาเสีย และไปที่อื่นแทน ซึ่งก็มีอีกแห่งหนึ่งอยู่แถบพรมแดนต่อกับมณีปุระ เรียก ซิงกะลิงคำตี่ แต่ได้ยินว่าคนพูดคำตี่มีน้อยลงแล้ว และเชื่อว่าคงเข้าไปไม่ได้ง่าย ๆ เช่นเดียวกัน แต่ที่สำคัญก็คือ เมื่อมาจนถึงที่ที่นี่ ลำบากจนถึงอย่างนี้แล้ว จะล้มเลิกหรือกลับไปเปล่า ๆ โดยไม่คอยจนถึงที่สุดนั้น เห็นจะยอมไม่ได้ แต่ว่าจะได้ใบอนุญาตมาโดยวิธีไหน เร็วช้าอย่างไรนั้น ก็ต้องแล้วแต่โชคชาตา ตลอดการเดินทางนั้น ข้าพเจ้าได้เผชิญปัญหายาก ๆ มาหลายต่อหลายครั้งแล้ว และโชคก็ได้ช่วยให้หายข้องขัดไปหมดทุกครั้ง มาครั้งนี้ถ้าไม่ได้โชคช่วยก็น่าจะไม่มีหวัง เพราะการที่ชาวต่างประเทศขอเข้าไปในเขตพรมแดนนั้น ฟังดูไม่ใช่เรื่องเล็ก ๆ เลย ยิ่งคิดก็ยิ่งหนักใจ ดูเหมือนข้อทดสอบครั้งนี้จะยากที่สุดเท่าที่เผชิญมา

พูดที่จริงแล้ว เมื่อข้าพเจ้าประสบปัญหาที่จะต้องแก้ไข ก็ใช่ว่าจะต้องแก้อยู่แต่ลำพังผู้เดียว โดยธรรมดาแล้วก็ต้องมีอันเป็นให้ข้าพเจ้าไปขอความช่วยเหลือเขา เขาเมตตามาช่วยเหลือข้าพเจ้าอยู่เสมอ สรุปแล้ว ลงว่าข้าพเจ้ามีเรื่องยุ่ง คนทั้งหลายก็ต้องยุ่งไปด้วย เช่นครั้งนี้ ข้าพเจ้าก็ต้องไปกวนเจ้าหน้าที่สถานทูตไทย ให้ช่วยออกหนังสือรับรอง และแนะนำวิธีติดต่อให้รวดเร็ว ผู้จัดการบริษัทเรือบินจะสงวนที่ไว้ให้จนชั่วโมงสุดท้าย เผื่อบังเอิญรัฐบาลกะฉีนจะออกใบอนุญาตให้ได้ ผู้ที่เหน็ดเหนื่อยที่สุดในเรื่องนี้ก็คือ เจ้าน้อยอ่องเมียดที่จะต้องพาข้าพเจ้าไปพบใครต่อใครที่จะให้ความรู้ได้ว่า ควรดำเนินเรื่องอย่างไรจึงจะถูกทาง และดำเนินไปได้โดยเร็ว ก่อนอื่นต้องไปแจ้งตำรวจให้ทราบเสียก่อน เพื่อความปลอดภัย เพราะอย่างไรเสียข้าพเจ้าจะต้อง

รอคอยอีกหลายวันที่มิตจินานี้ แต่ว่ามิตจินาเป็นที่ที่มีชาวต่างประเทศไปมาน้อยหรืออย่างไรก็ไม่ทราบ เจ้าหน้าที่แต่ละคนจึงไม่ค่อยทราบว่าจะจัดการอย่างไรกับชาวต่างประเทศ แม้ในเรื่องขออนุญาตเข้าเขตพรมแดนนี้ก็เช่นกัน เลขานุการผู้ช่วยของรัฐที่กำลังเรียนงานอยู่เพื่อเตรียมเข้ารับตำแหน่งแทนเลขานุการที่กำลังจะเกษียณอายุในเวลาอีกไม่กี่ปีข้างหน้า ก็ยังไม่ทราบว่าควรจะดำเนินการเรื่องนี้ได้อย่างไร บอกให้ส่งหนังสืออนุญาตตรงไปยังรัฐบาลกลางเลย ทำให้เสียเวลาไป ๑๐ กว่าวันจนทางสถานทูตกรุณาแนะมาว่า ให้รัฐบาลกะฉีนส่งเรื่องไปยังกระทรวงกลาโหมทีเดียว จะได้ไม่เสียเวลา จึงต้องดำเนินเรื่องใหม่ และก็เจ้าน้อยอ่องเมียดอีกที่พาไปหาเลขานุการ เลขานุการของรัฐกะฉีนนี้เป็นชาวอินเดีย นับถือศาสนาอิสลาม ชื่อมิสเตอร์สัตตาร์ คาน ทำงานมานานแต่ครั้งอังกฤษ จึงรู้เรื่องเหล่านี้ดีและดูยังกับว่า ชาตาจะต้องกับชาวอินเดียอยู่เสมอ เพียงแต่เห็นหน้า มิสเตอร์คานก็กุลีกุจอช่วยเหลือให้เจ้าหน้าที่ไปจัดการดำเนินเรื่องไปตามลำดับ แล้วรีบส่งโทรเลขไปภายในวันนั้น แม้จะรู้ว่ากว่าจะรู้ผลก็คงไม่เร็วกว่า ๒ สัปดาห์ ตามที่มิสเตอร์คานสั่งให้มาฟังข่าว กระนั้นก็ยังอดเป็นสุขไม่ได้เมื่อรู้ว่าการคอยนี้ยังมีหวัง

มิตจินา

เตรียมใจว่าจะต้องคอยใบอนุญาตอยู่ที่มิตจินาเป็นอาทิตย์ ๆ อย่างนี้แล้ว ข้าพเจ้าก็ต้องมาจัดธุระเรื่องที่อยู่ที่กินให้เรียบร้อยเสียก่อน ต้องขอบคุณเจ้าของห้องที่อุตส่าห์เสียสละห้องให้ถึงอย่างไรก็ยังมีหน้าต่าง ประตูมิดชิด พอจะปลีกตัวอยู่แต่ลำพังได้เมื่อต้องการ ทั้งในห้องก็ยังมีเตียงไม้ถึง ๒ อัน แม้จะอยู่ในสภาพเก่าหักเพียงไร ก็ยังใช้การได้ดี มีตะปูให้แขวนหูมุ้งได้ทั่วไปหมด เก้าอี้ผ้าใบและเก้าอี้นั่งอีกตัวหนึ่งนั้นก็ใช้นั่งพักผ่อน นั่งทำงาน และรับแขกก็ยังได้ ส่วนพื้นนั้นมีเสื่อเก่า ๆ รอง เมื่อเลิกเสื่อขึ้น เอาเสื่อไปปูบนเตียงอีกอันหนึ่งเสียเพื่อให้ดูเรียบร้อย ก็เห็นไม้พื้นไม่เลวนัก กวาดเช็ดถูสะอาดแล้วก็นับว่าอยู่ได้อย่างเป็นสุขพอ และข้าพเจ้าก็ได้อยู่ดีมีสุขมาในห้องนี้ตลอดเวลาที่ต้องคอยอยู่ในมิตจินา ทั้งนี้นอกจากเหตุสุดวิสัยอันเกิดขึ้นภายหลัง

แต่ว่าคนจะอยู่ภายในห้องได้ตลอดวันตลอดคืนได้อย่างไร ในเมื่อห้องที่มีแต่ที่ให้นั่งให้นอน ไม่มีที่ให้เข้าห้องน้ำ ห้องส้วม และทำกับข้าวกินได้อย่างเมืองฝรั่ง เรื่องที่อยู่นอกห้องจึงออกจะเป็นเรื่องเดือดร้อน เมื่อมาถึงคืนแรก ข้าพเจ้าต้องเข้านอนทั้งที่ไม่มีน้ำอาบ ได้แต่น้ำล้างเท้าเพียงขันเดียว ยังอดขอบคุณเจ้าน้อยทั้งสองไม่ได้ที่ช่างคิดหาความสะดวกนานาประการให้เท่าที่จะทำได้ คนหนึ่งไปขอยืมโอ่งน้ำเล็ก ๆ พอจุน้ำได้หาบหนึ่งเอาไปตั้งไว้ที่ที่ว่างหลังบ้าน

อีกคนหนึ่งไปบอกเจ๊กตักน้ำไว้ว่าเช้าขึ้นให้ตักน้ำไปใส่โอ่งน้ำนั้นไว้ ถึงอาทิตย์จะจ่ายเงินให้อย่างพวกเขาทำกัน และตอนเช้าก็มีน้ำเรียบร้อย แต่ว่าหาโอกาสอาบไม่ได้ เพราะนอกจากจะมีหน้าใครต่อใครโผล่มาตามหน้าต่างรอบ ๆ ที่ว่างนั้นแล้ว ก็ยังมีคนเดินถนนมีคนในหอพักพากันชุมนุมดูด้วยความสนใจใคร่รู้ นี่แหละคือทุกข์ใหญ่หลวงอย่างหนึ่ง ซึ่งทำให้ข้าพเจ้าต้องตื่นมาอาบน้ำตั้งแต่ตี ๔ และกว่าจะได้อาบรอบเย็นก็ต้องทนรอไปจนกว่าคนสงบแล้วราว ๒ ทุ่ม บางทีก็ต้องล่าไปถึง ๓ ทุ่ม

แต่อะไรก็คงไม่ร้ายเท่าเรื่องส้วม จริงอยู่ละที่ถึงส้วมจะอยู่ในสภาพอย่างไร ก็ยังดีที่มี แต่กระนั้นเมื่อเห็นส้วมสภาพอย่างส้วมทั้งหลายในมิตจินาแล้ว ข้าพเจ้าออกเห็นใจและเห็นด้วยกับคนที่ไม่ยินดีใช้ส้วมโดยอ้างว่าเหม็น สู้ไปเที่ยวนั่งตามที่ต่าง ๆ ไม่ได้ ความทุกข์เดือดร้อนของข้าพเจ้าตลอดการเดินทางที่ไม่ได้พำนักตามหอเจ้าฟ้าแล้ว ก็ดูเหมือนจะอยู่ที่เรื่องนี้แหละใครจะนึกว่า เมืองมิตจินาอันได้ชื่อว่าเป็นเมืองหลวงของรัฐกะฉิ่น จะประดับประดาถนนหนทางด้วยส้วมอันประเจิดประเจ้อชนิดนี้ หากเป็นส้วมถังก็ยังมีความหวังว่าจะมีผู้มายกมาถ่ายพอให้เกิดความสะอาดได้บ้าง วันละครั้งสองวันครั้งก็ยังดี แต่นี่เป็นส้วมขุดตื้น ๆ และระหว่างที่นั่งกับหลุมเขามีตะกร้าสานห่าง ๆ ครอบไว้ บางทีตะกร้านั้นก็ผุพังไปตามกาลเวลา ตัวส้วมก็มีส่วนบังไว้เพียงบางส่วน แม้ส้วมของหอพักจะเรียบร้อยอยู่ในสภาพดีกว่าที่กล่าวก็ยังเป็นส้วมหลุมซึ่งไม่มีทางจะถูกสุขลักษณะประการใดเลย ออกมาพ้นที่นั้นแล้วต้องรีบไปอาบน้ำ การที่ต้องมานะลงมาอาบน้ำแต่เช้าตรู่ก็เป็นเพราะเรื่องนี้ด้วยประการหนึ่ง ต้องขออภัยที่กล่าวถึงเรื่องน่ารังเกียจในตอนนี้ ที่จริงไม่ใช่จำเพาะแต่ที่นี่จะต้องผจญกับส้วมอันไม่ถูกสุขลักษณะดังกล่าว ยังมีอีกหลายต่อหลายแห่ง ซึ่งหลับตาครั้งไรก็ยังเห็นภาพนั้นติดตาอยู่อย่างไม่ลืมเลือน แต่ว่าที่เหล่านั้นเป็นชนบทไม่ใช่บ้านใช่เมืองอย่างมิตจินา อยากรู้ว่าแต่ครั้งอังกฤษเข้าครอง บ้านเมืองอยู่ในสภาพอย่างนี้หรือไร มีคนว่าบ้านเมืองก่อนสงครามสวยกว่านี้ แต่เท่าที่ปรากฏ ข้าพเจ้าไม่เห็นมีตึกรามบ้านช่องที่แสดงความเจริญของบ้านเมืองแต่ครั้งก่อนเหลืออยู่เลย มีก็แต่ตึกที่พักของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่หลังเดียวเท่านั้น ส่วนตึกที่ทำการรัฐบาลสร้างใหม่อยู่นอกเมืองห่างออกไป บรรดาโรงเรียนทั้งของมิชชั่นนารีและของรัฐบาลเห็นได้ว่าสร้างขึ้นใหม่ ล้วนอยู่ชานเมืองทั้งนั้น ตลาดและตึกแถวอีกหลายแถวก็คงเพิ่งสร้างเช่นเดียวกัน

เมื่อส้วมอยู่ในสภาพอย่างนี้แล้ว ก็ต้องนึกถึงแมลงวันและอาหารที่ขายไปด้วยพร้อมกัน เรื่องกินก็นับเป็นเรื่องใหญ่ที่ให้ความเดือดร้อนแก่ข้าพเจ้าไม่น้อยทีเดียว เพราะอาหารไม่มีในบ้านก็จำต้องออกนอกบ้านวันละ ๓ ครั้งเป็นอย่างน้อย ร้านอาหารแต่ละร้านก็ได้สัดส่วน

สัมพันธ์กับความเจริญของบ้านเมืองและผู้คน การเทน้ำ ทิ้งเศษอาหาร และการถ่มน้ำลายลงพื้นดูจะเป็นของธรรมดาของผู้เข้ามานั่งกิน บางร้านพื้นเป็นดินปรับแน่น อะไรหกตกหล่นลงไปบนพื้นก็กลมกลืนเข้ากันได้ง่าย คนที่เห็นจนชินแล้วจึงไม่ค่อยรู้สึกอะไร และถึงแมลงวันจะมาเกลือกลั้วกับอาหารในจานชาม เขาก็ไม่นึกรังเกียจ ข้าพเจ้าพยายามเดินไปจนทั่วเมืองเพื่อจะหาร้านที่เป็นมาตรฐานดีกว่านี้ แต่ว่าไม่เป็นผล ทั้งเมืองมีอยู่เพียง ๓—๔ ร้าน เมื่อทนสายตาคนมองดูผู้หญิงแปลกหน้ามานั่งกินข้าวอยู่คนเดียวไม่ได้ ทนสู้รบกับกองทัพแมลงวันไม่ไหว ทั้งที่ใช้มือซ้ายไล่มือขวาตักเข้าปากก็ยังเอาชนะไม่ได้ ไม่ทันกัน ก็จำต้องซื้อห่อเอาไปกินในห้องพัก แต่ว่าอาหารจะเข้ามาอยู่ในห้องพักได้ ก็จำต้องออกไปซื้อ ถนนในมิตจินา แม้ว่าจะมีหลายสาย แต่ก็ล้วนเป็นถนนชนิดที่ไม่มีใครดูแล เพราะฉะนั้นถ้าฝนไม่ตก ก็จะอุดมด้วยฝุ่นและปฏิกูลไปบ้าง ครั้นฝนตกแม้จะช่วยชะล้างฝุ่นและปฏิกูลไปบ้าง แต่ก็กลับเพิ่มน้ำครำและขี้โคลนผสมกับอื่น ๆ อันไม่น่าเหยียบย่างเท้าลงไปเลย การที่จะต้องเดินไปตามถนนเหล่านี้เพื่อไปซื้ออาหารกิน จึงเป็นเรื่องน่าเบื่อหน่ายอย่างยิ่ง ยิ่งจะต้องออกไปวันละ ๓ มื้อ ยิ่งน่าเบื่อเหลือจะกล่าว จนข้าพเจ้าเข้าใจได้ดีทีเดียวว่า เหตุใดบรรดาคนที่ไม่มีครัว จึงต้องพยายามตั้งครอบครัว จะได้มีครัวอยู่ในบ้าน หิวเมื่อไรจะได้กินได้ทันทีไม่ต้องซมซานไปเที่ยวหากินนอกบ้านวันละหลาย ๆ ครั้ง ฉะนั้นเพื่อย่นภาระออกนอกบ้านไปกินอาหารวันละ ๓ ครั้งดังกล่าวแล้ว ข้าพเจ้าจึงย่อมื้ออาหารให้เหลือเป็น ๒ มื้อ คืออาหารเช้าก็กินเป็นข้าวเส้นข้าวซอยให้หนัก ๆ ท้อง อาหารกลางวันจะได้เลื่อนไปได้ถึงบ่ายโมง อันเป็นเวลาที่ไม่ค่อยมีคนในร้านอาหาร จะซื้อมาหรือนั่งกินที่นั่นก็ทำได้สะดวกขึ้น ส่วนอาหารเย็นก็เป็นของกินเล่นที่เบาทั้งกระเพาะและราคา และซื้อมาเก็บไว้ได้แต่กลางวันเป็นอันย่นเวลาและตัดภาระลงไปได้มาก แต่กระนั้นเมื่อจะกินอาหารครั้งใด ข้าพเจ้าต้องนึกถึงกุ่งพร้าตร้าสังข่าย่าตน้าสามป้า (คุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ไตรรัตน์) ให้ช่วยดลบันดาลให้รัฐบาลกลางอนุญาตให้ข้าพเจ้าไปปูเตาได้โดยเร็วที่สุดเถิด จะได้พ้นลำบากไปเสียที

แต่เขาว่าเรื่องร้ายไม่มีหนเดียว ทั้ง ๆ ที่อะไรก็ร้ายอย่างนี้จนได้แต่ปลอบใจตัวเองว่าถึงอย่างไรก็ยังดีที่มีห้องที่อยู่พอคุ้มแดดคุ้มฝนได้ ก็ให้บังเอิญฝนตกใหญ่ท้ายเดือนกุมภาพันธ์ ห้องที่ควรจะปกติเรียบร้อย จึงกลายเป็นห้องที่ฉ่ำไปด้วยน้ำฝนซึ่งหยดจากหลังคาลงมาเบียกที่นั่นบ้างที่นี่บ้าง ข้างเตียงบ้าง หัวเตียงบ้าง ปลายตีนเตียงบ้าง ยังเคราะห์ดีที่เว้นตรงกลางที่นอนไว้ให้ แต่กระนั้นก็นอนโดยปกติธรรมดาไม่ได้ถ้าไม่ใช้เสื่อฝนช่วย เห็นตัวเองแล้วออกน่าทุเรศเต็มทน แต่นั่นเพียงฝนตกธรรมดา ยังไม่ร้ายเท่าวันหนึ่ง มีพายุใหญ่ก่อนฝนตก พัดเอาคา

เตลิดไปจากหลังคาตับใหญ่ มองเห็นท้องฟ้าได้ถนัด ไม่ผิดบ้านชูชก ดีที่เป็นเวลากลางวัน เจ้าน้อยคำแสนจึงชวนสมัครพรรคพวกไปหาสังกะสีมาแซมไว้ให้เรียบร้อย จนพอจะเบาใจได้ว่าคงจะคุ้มฝนได้ แต่ที่ไหนได้ เมื่อฝนตกเข้าจริง ร้ายยิ่งกว่าจากตับเดิมเสียอีก ขนาดเอาหม้อข้าวของพวกเด็ก ๆ มารองเป็นหม้อ ๆ ยังรับไม่พอ เห็นแล้วไม่ทราบจะทำอะไรได้ ได้แต่นั่งกอดเข่ามองดูจนกระทั่งหยุดหายไปเอง นึกถึงสภาพตนเองขณะนั้นแล้ว ช่างแสนจะน่าขัน แต่ก็ขันไม่ออก เชื่อว่าไม่ว่าใครที่ตกอยู่ในสภาพอย่างนี้แล้วก็คงจะขันไม่ออกเช่นเดียวกัน

ที่ทำให้เดือดร้อนใจเพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่งในระหว่างที่พำนักที่หอพักของสมาคมไต๊มิตจินา ก็คือมักจะมีคนหน้าแปลก ๆ มาเยี่ยมเสมอ และดูเหมือนจะเป็นคนทุกเผ่าของไทยและของชาวมิตจินาทีเดียวมีทั้งเด็กและผู้ใหญ่ หญิงและชาย ที่เป็นเด็กนักเรียนก็มีทั้งไต๊แหลง ไต๊เหนอ ไต๊โหลง ไต๊คำตี่ ผู้ล้วนแต่พ่อแม่มีถิ่นฐานอยู่ที่นี่ ที่เป็นผู้ใหญ่ก็มีคนไทยดังกล่าวแล้วทุกเผ่า พวกไต๊เหนอและไต๊แหลงเป็นพวกที่อยู่คนละฟากน่ำเก๊ว (แม่น้ำอิระวดี) ที่เรียกตำบลกาดโจ๊ ไต๊คำตี่ มาจากปูเตา มาเที่ยวชั่วครั้งชั่วคราวบ้าง มาอยู่ทำมาหากินบ้าง ส่วนไต๊โหลงนั้นอพยพมาจากเจ้ล่านและน้ำคำ พวกไต๊เหนอที่เพิ่งอพยพเข้ามาในรัฐกะฉิ่นก็มีมาก โดยมากเป็นคนเมืองจ่านต่า นอกจากนี้ก็ยังมีชาวไทยใหญ่จากรัฐชาน เป็นทหารมาประจำการอยู่ที่มิตจินากับชาวกรุงเทพ ฯ อีกคนหนึ่งซึ่งมีเหตุจำเป็นทำให้ต้องกลายเป็นคนพลัดถิ่น และได้กลายเป็นชาวไทยใหญ่ไปด้วยสายสัมพันธ์ทางภรรยา ผู้ที่ไม่ใช่ไทยก็มีทั้งพม่าและกะฉิ่น บางคนก็พูดอังกฤษได้ บางคนก็พูดได้แต่ภาษาพม่า ที่ว่าคนแปลกหน้ามาทำให้เกิดเดือดเนื้อร้อนใจ ก็ได้แก่การที่ผู้มาหาจะต้องซักถามว่า ชื่ออะไร เป็นใคร มาจากไหน มาทำอะไร จะไปไหน ไปทำไม เมื่อไรจะกลับ เมื่อบอกแล้วบางทีก็ไม่สนใจอยากจะรู้ มาคุยกันเองก็มี แต่บางทีก็สนใจมากไปถึงกับถามเลยเถิด จนชวนให้เกิดโมโหเป็นอย่างยิ่งก็มี บางรายเป็นพม่า มาอ้างตัวว่าเป็นเจ้าหน้าตรวจคนเข้าเมืองขอดูหนังสือเดินทางก็มี เป็นอันว่าได้มาเพิ่มความยากลำบากที่กว่าจะผ่านวันหนึ่ง ๆ ไปได้ให้หนักขึ้นไปอีก จนต้องสั่งเจ้าน้อยทั้งสองไว้ว่า ให้ช่วยพิจารณาดูเสียก่อนว่าใครท่าทางเป็นอย่างไร สมควรให้เข้ามาพบไหม ถ้าเห็นไม่ชอบมาพากลให้ปฏิเสธไปเสีย คนทั้งสองออกยินดีที่เห็นข้าพเจ้าสั่งเช่นนั้น บอกว่าเขาอยากจะเตือนข้าพเจ้านานมาแล้วว่าให้ระวังคนที่มาหามาเยี่ยม เพราะไม่มีทางจะรู้ได้ว่าใครเป็นใคร เขาอาจเป็นเจ้าหน้าที่มาสืบเรื่องราวก็ได้ ถ้าพูดอะไรพลั้งพลาดลงไปจะได้รับความลำบาก ซึ่งก็มีทางเป็นไปได้ เพราะใครเขาจะเข้าใจว่าข้าพเจ้ามาเรียนเรื่องภาษา เมื่อเขาเห็นอุตส่าห์มาลำบากตรากตรำคอยอย่างนี้ เขาก็อาจคิดไปเป็นเรื่องอื่นได้ จึงนับเป็นเรื่องน่าหนักใจอย่างยิ่งอีกเรื่องหนึ่ง

แต่ถึงข้าพเจ้าจะบอกให้ใคร ๆ ฟังอย่างไรก็ตามว่าธุระของข้าพเจ้าไม่ใช่เรื่องการบ้านการเมือง แต่ก็ดูเหมือนจะไม่มีใครสนใจ เขาพยายามเล่าเรื่องของเขาให้ข้าพเจ้าฟัง และเมื่อเห็นข้าพเจ้าเป็นผู้ที่จะรับฟังความคับแค้นของเขา ซึ่งส่วนมากเป็นผู้ลี้ภัยมาจากคอมมูนิสต์อย่างนี้ข้าพเจ้าจะไม่รับฟังเขาก็ดูกระไรอยู่ แต่ถ้าฟังไปมาก ๆ เรื่องอื่น ๆ คงจะตามมาด้วยก็คงจะไม่ดีแน่ ข้าพเจ้าจึงต้องหาทางออกเสียด้วยวิธีอื่น คือขอให้เขาเอาเวลาที่มาพบปะเล่าเรื่องส่วนตัวของเขาให้ข้าพเจ้าฟังนั้น มาสอนภาษาของเขาแก่ข้าพเจ้าเสีย และข้าพเจ้าก็จัดเวลาไว้เป็นภาคเช้าภาคบ่าย ภาคเช้าเรียนภาษาคำตี่พอให้เป็นพื้นฐานไว้บ้าง เพราะภาษาคำตี่ยากกว่าภาษาถิ่นไหน ๆ ทั้งหมด ผู้สอนชื่อ เจ้าไก่พ่ะ ส่วนภาคบ่ายเรียนภาษาไตเหนือเมืองจ่านต่า เรียนทั้งลึกไต๊เหนอ กว๊ามไต๊เหนอ (หนังสือไทยเหนือ ภาษาไทยเหนือ) ผู้สอนชื่อนางข่อน เพิ่งลี้ภัยมาจากเมืองจ่านต่าในยูนาน ข้าพเจ้าต้องไปเรียนที่บ้านครู เพราะฉะนั้นจึงนับว่าตัดปัญหาไปได้มาก ถ้าใครมาเป็นเวลาเย็นก็มักไม่พบข้าพเจ้าที่ที่พัก หากมาเวลาเช้า ก็มักพบเรียนหนังสือกับครู เป็นอันได้ทางออกที่ดี ทั้งมีประโยชน์ไม่ต้องเสียเวลาลำบากอยู่เปล่า ๆ แล้วก็ยังได้ไมตรีจิตจากชาวไตเหนือโดยไม่ต้องเป็นห่วงโพยภัยอันตรายใด ๆ

ที่จริงนางข่อนกับสามีซึ่งเรียกกันอาจิ๊น ก็เป็นคนมีอัธยาศัยใจคอดีน่าคบหา แม้จะต้องอยู่อย่างอัตคัดในฐานะผู้ลี้ภัย ก็ยังมีน้ำใจต่อผู้มาหามาเยี่ยม ไม่ว่าจะไปบ้านเวลาใด มักจะต้องมีของกินเล็ก ๆ น้อย ๆ มาเลี้ยงแขก ไม่มีอะไรเลยก็เป็นเม็ดดอกทานตะวันคั่ว ที่เขาเรียกเม็ดหมอกวายวันโค่ กินกันร้อน ๆ ข้างเตาที่คั่วนั้น ทั้งหอมทั้งมันไม่ผิดกับเม็ดแตงโม สังเกตดูว่าคนทั้งสองจะเคยเป็นผู้มีอันจะกินมาแต่เดิม ลักษณะนิสัยจึงปรากฏให้เห็นเสมอ เช่นวันที่เชิญข้าพเจ้าไปเลี้ยงนั้น นับอาหารทั้งหมดบนโต๊ะรวมแล้วมีถึง ๗ ชนิด มีทั้งหมูต้มผัดกับผัก หมูทอดเป็นก้อน ๆ แล้วหั่นบาง ๆ จิ้มน้ำแซ่อิ๊ว กุนเชียงทอด ไข่ตุ๋น (เห็นว่าตุ๋นเป็นภาษาจีน) แล้วยังมีผัดเต้าหู้ขาวกับหมูสับ คลุมด้วยไข่เจียว กับมีผัดและยำอะไรอีก ๒ สิ่ง จำไม่ได้ถนัด แม้อาหารจะรสชาติคล้าย ๆ กัน แต่ก็เอร็ดอร่อยยิ่งนัก เห็นจะเป็นเพราะอย่างนี้เองที่กินข้าวคราวใดนางข่อนต้องน้ำตาไหลคราวนั้น ครั้งแรกที่พบกันข้าพเจ้าก็ได้พบนางข่อนกำลังน้ำตาไหล ถามว่ากินพริกเผ็ดหรือ ก็ได้คำตอบว่าไม่ใช่หรอก คิดถึงลูกกับคิดถึงแม่น่ะ อยู่บ้านบ่านนี้จะมีอะไรกินหรือเปล่าก็ไม่รู้ พูดแล้วก็ร้องไห้อีกพักใหญ่ จึงเล่าต่อไปว่า คนที่อยู่ในความควบคุมของคอมมูนิสต์นั้น วันหนึ่ง ๆ จะหาเนื้อหาหมูที่ชาวไต๊เหนอเรียกว่า อี๊ มาเหมิดกับผักก็ทั้งยาก ได้กินแต่ผักหลาย ๆ โค่ คือ ผักผัดเปล่า ๆ ไม่มีเนื้อมีหมูใส่ (เหมิด (เหมือด) หมายถึงผสมกันในแกง โดยเฉพาะเนื้อสัตว์เหมือดกับผัก) อาทิตย์หนึ่งจึงจะมีอี๊เหมิดกับผักครั้งหนึ่ง แต่จะกินอี๊

หลาย ๆ คือเนื้อสัตว์เปล่า ๆ อย่างหมูต้ม หมูย่าง เป็ดย่าง กุนเชียง อย่างนี้ไม่ได้ มื้อหนึ่งมีกับให้แอ้มข้าว (กินแกล้มข้าว) ได้อย่างเดียวทั้งนี้เพื่อตัดภาระของผู้ทำและสงวนอาหารด้วย เมื่อเวลาจะกิน ก็ไปตักจากภาชนะมา มีข้าวถ้วย ผักหน่อยหนึ่ง ดูไม่ผิดกับ อ่อยหมู (เลี้ยงหมู) และจำเพาะผู้ลงไปทำนากับเขาไหว จึงจะมากินข้าวได้ ใครทำไม่ไหวก็ไม่กล้าออกมากิน คนแก่ ๆ จึงเดือดร้อนอย่างนี้ มารดานางข่อนก็เช่นเดียวกัน หากมีเงินก็แอบซื้อหาจากผู้ที่ลักลอบเอาอาหารมาขาย แต่ถ้าถูกจับได้ ก็แปลว่าจะถูกลงโทษโดยไม่ต้องขึ้นลุ้ม (ขึ้นศาล) มีให้ไปนั่งคุกเข่าตากแดดมือทั้งสองถือหมากอุด (อิฐ) ข้างละก้อนชูไว้ ส่วนหัวเข่าก็กดลงกับเศษแก้วที่บดละเอียด ทัณฑกรรมแบบนี้จึงทำให้คนกลัว หากหนีได้ก็รีบหนีไปไม่รอช้า มิฉะนั้นใครเคราะห์ร้ายอาจถูกกล่าวหาโดยไม่มีผิดจริงก็ได้ เช่นอาจิ๋นเป็นต้นถูกจับตัวไปขังคุกอยู่ปีกว่า พอพ้นโทษมาได้ก็รีบหนีมา และจะเอามาหมดทั้งครอบครัวก็ไม่ได้ เกรงจะถูกจับกลางทาง จำต้องทิ้งลูก ทิ้งแม่ ไว้ให้เผชิญกรรมอยู่ตามลำพัง

นางข่อนเป็นคนสามารถเรื่องหนังสือ อย่างที่พวกเขาเรียกว่า **ฮู่ลึ่กฮู่ล้าย** (รู้หนังสือ) เมื่อหนีมาสิ่งที่หอบเอามาด้วยก็คือ ผืนลึก ที่นำมาสอนข้าพเจ้าเป็นเรื่องเจ้างี่ค้ำ คือพญากวางทอง ซึ่งถือเป็นชาดกเรื่องหนึ่ง นางข่อนสอนไปบ่นไปว่า คนทุกวันนี้หาโอกาสจะรู้หนังสือได้ยาก เพราะไม่มีเวลาเรียน ต้องถูกใช้ให้ทำนาทั้งวันทั้งคืน พอถูกปล่อยตัวก็รีบไปนอน ถ้าไม่รีบฉวยโอกาสเสีย ก็อาจจะไม่ได้นอนเลย เพราะงานที่นั่นไม่มีกาลมีเวลา เมื่อมีผู้มาปลุก ก็ต้องลุกก้ำเหลว (ทันที) ช้าอืดอาด อยู่ไม่ได้จะถูกลงโทษ การจะประชุมพูดจาอะไรจึงไม่มีทางทำได้ แต่เพื่อช่วยคนที่อยากเรียน คนที่อ่านหนังสือออก ก็ช่วยสอนให้ระหว่างที่เดินไปทำนาบ้าง ระหว่างพักระยะสั้น ๆ บ้าง การฝึกท่องจำต้องใช้เวลาเหล่านี้

ได้ยินเรื่องทุกข์ร้อนของผู้อื่นเช่นนี้ ความทุกข์ของข้าพเจ้ากลายเป็นเรื่องนิดเดียว ทุกข์ของข้าพเจ้ามีเพียงเรื่องจะไปต่อไปข้างหน้าเพียงชั่วขณะระยะเดียวเท่านั้น แต่ทุกข์ของคนทั้งสองยืดยาวบอกไม่ถูกว่าอนาคตจะไปลงเอยอย่างไร แต่นิสัยคนไทยไม่มีใครจะยอมจมอยู่ในกองทุกข์ เพราะฉะนั้นเราจึงต้องหาวิธีคลายทุกข์ด้วยเรื่องสนุก ๆ ต่าง ๆ และที่สนุกทั้งผู้เล่าและผู้ฟังนั้นได้แก่เรื่องภาษา เรื่องธรรมเนียมประเพณีของคนไต๊เหนือ ทำให้ได้รู้เรื่องของพวกเขาไว้บ้าง แม้ว่าโอกาสจะได้ไปยังบ้านเมืองที่อยู่ของเขาจะยังไม่มีก็ตาม

ภาษาไตเหนือเมืองจ่านต่า

ความสนุกของผู้ฟังกับความสนุกของผู้เล่าอยู่ตรงที่ต่างเข้าใจภาษากันและกัน ภาษาไตเหนือเมืองจ่านต่าไม่ต่างกับภาษาไตเหนือเมืองอื่น ๆ นัก เสียง ย ว ในคำบางคำที่มีเสียงสั้น

สะบัดก็เป็นเช่นเดียวกัน ส่วนเสียง น เป็น ล นั้นปรากฏในคำแทบทุกคำ ฟังจากน้ายขาว **วันเต่ย่ะ**จนชินหู จึงพอกำหนดความหมายได้ไม่ยากอะไร ยิ่งคำในวรรณคดีที่ส่วนมากใช้คำอย่างเดียวกัน จะผิดเพี้ยนไปก็เล็กน้อย ก็ยิ่งเข้าใจได้ง่ายขึ้น แม้ในภาษาไตเมา คำวรรณคดีที่ใช้อย่างเดียวกันก็มีไม่น้อยอย่างเช่นคำ **น้างหนุ่มผี่แต่ง** หมายถึงหญิงสาวเทวดาบั้น ในภาษาเมืองจ่านต่ามีว่า **น้างหนุ่มง้ายผี่** คือหญิงสาวเหมือนเทพธิดา หรือใช้คำ **สายวั้นต๊กหาย** ในความว่าพระอาทิตย์ตก คำ **ลิบหลี่เป็นก๊นม้า** ซึ่งควรจะตรงกับคำ **ดิบดีเป็นคนมา** ก็มีใช้ในภาษาทั้งสองทั้งไตเมาและไตเหนือ เขาหมายความว่า อยู่ดี ๆ ก็ปรากฏเป็นคนมา เพราะฉะนั้นเมื่อเรียนเป็นที่เข้าใจเสียภาษาหนึ่งแล้ว ไม่ว่าจะเรียนภาษาถิ่นไหนต่อไปอีก ก็อาจจะเข้าใจได้เร็วขึ้น เพราะจะต่างกันก็ด้วยเสียงเท่านั้น (แต่ทั้งนี้ยกเว้นภาษาคำเมี ซึ่งต่างไปมากทั้งเสียงและคำที่ใช้) คำที่พบบ่อยในวรรณคดีทั่วไปก็คือ **ลั้ง** มีในภาษาไทยใหญ่ว่า **ลุ่กลั้งกางเต้า** หมายว่าลูกเต้า แต่ในวรรณคดีทั้งสองภาษายังมีคำ **โผลั้ง** คือสามี และ **เก๋าลั้ง** คือตัวเอง ที่ใช้ ลั้ง หมายถึงสิ่งที่แทนคน แต่ไม่ใช่คนก็มี คือ **เม่ลั้งก๊น** คือ ตุ๊กตา **หุ่นฮ่างลั้งก๊น** คือ หนังตะลุง แม้จะรู้ว่า ลั้ง ใช้ในที่อย่างไรอย่างนี้แล้ว ก็ยังไม่มีใครกำหนดความหมายได้ถูกต้องว่าอย่างไรแน่ ถ้านึกว่าชาวไตเหนือพูด น ของเราเป็น ล แทบทุกคำ คำ ลั้ง ก็อาจจะมาจากคำ นาง ในภาษาพ่าเก่ คำ นาง ของเขาตามที่ใช้ในตำนาน เป็นลักษณนาม ใช้กับผู้ชายได้ เช่น **ขุนสองน้าง** คือ ขุนสองคน แต่ในคำ **ลั้งเง้า** ลั้ง ก็คล้ายจะเป็นหนัง หนังเงา ก็อาจพอฟังได้ หรือจะเป็นคำ ร่าง และแทนที่จะออกเสียง ร เป็น ฮ กลับออกเสียง ร เป็น ล แต่เขาก็มีคำ ฮ่าง อยู่แล้ว เช่นคำ **หุ่นฮ่างลั้งก๊น** นั้น หรือจะเป็นคำเดียวกับหนังในภาษาแสลงสมัยก่อน เช่น คน ๒ หนัง หรือจะเป็นคำ นั้ง ในภาษาแต้จิ๋ว (แต่คนไตเหนือไม่ได้ใช้ภาษาแต้จิ๋ว) ก็อาจคิดไปได้ต่าง ๆ

อย่างไรก็ตาม น่าสังเกตว่า คำในวรรณคดีอันเป็นคำที่ไม่ค่อยได้นำมาใช้พูดจากันเป็นประจำนั้นมีหลายคำที่ตรงกับภาษากรุงเทพ ฯ เช่น เขาใช้ **เข้ว** ในความว่า ฟัน ในภาษาพูดทั่ว ๆ ไป แต่ภาษาวรรณคดีใช้ **ย่มพั้นโขม่วยซ่วย** คือหัวเราะอย่างเบิกบานจนเห็นฟัน **พั้น** คือ ฟัน และคำ **ถ่งเท่ว** ที่เขาแปลว่าท่องเที่ยวตรงกับของเรานั้น ตามธรรมดาไม่มีใครใช้ ใช้คำ เหล่แทน ส่วนภาษาไตเหนือนั้นยิ่งพิเศษขึ้นไปอีก ที่คำวรรณคดีมีอยู่หลายต่อหลายคำที่ใช้ตรงกับคำของเรา แต่ไม่มีใครใช้หรือแม้แต่จะได้ยิน เช่น คำ **ย้ามเหย็น** เขาใช้หมายอย่างเดียวกับ **ยามเย็น** ของเรา คือราว ๑๖ น. แทนที่จะหมายว่า เงียบ อย่างบ้านมีคนตาย คำ พ้างต๋ำ ที่แปลว่า พรางตา

หรือคำ ฟัน ตรงกับ ฟุน (โกรธ) ในภาษาของเรา ก็เป็นคำแปลกไม่ใช่คำธรรมดาเช่นกัน ยังมีคำ เฮ้น กับ เฮ้น อีกสองคำที่น่าสังเกต เฮ้น เขาแปลว่า โรคเร็อน เสียงและความหมายตรงกับเร็อนที เดียวแต่คนไทยถิ่นอื่น ๆ หรือที่ใช้เป็นสามัญใช้ว่า ขี้ตุ้ด ส่วน เฮ้น นั้น เขาใช้ความเดียวกับเรียน บางทีเขาคู่กันเป็น สอนเฮ้น ฝึกเฮ้น หรือ เฮ้นลึก เฮ้นลาย แปลว่าเรียน ฝึก หรือเรียนลึก เรียนลาย คือเรียนหนังสือ คำนี้ชวนคิดว่า เดิมเป็นคำของใครแน่ ในถิ่นต่าง ๆ ไม่มีคำ เฮ้น ใช้เลย เขาใช้ สอน ทั้งนั้น ถ้าจะให้แน่ว่าเรียน เพราะสอน อาจแปลได้ทั้งสอนทั้งเรียน ก็ใช้ สอนให้ หมายว่า สอน และ สอนเอา หมายว่า เรียน มีอยู่ก็แต่ไตเหนือที่ใช้ เฮ้น และกรุงเทพ ฯ ใช้ เรียน จนเชื่อกันว่ากรุงเทพ ฯ ยืมคำนี้จากเขมร

เรื่องของภาษาจึงออกจะกำหนดได้ยาก แม้ว่าคำไตเหนือจะมีหลายคำที่ใช้ตรงกับเรา แต่ไม่ตรงกับถิ่นอื่น เช่นที่อื่นใช้ หลาย ในความว่า กี่ หลายวัน คือ กี่วัน พวกไตเหนือใช้ กี่ บางทีก็ซ้อนเป็น กี่หลาย เช่น กี่หลายวัน คือ กี่วัน หรือเราใช้ผิงไฟ ผิงแดด คนถิ่นอื่นใน รัฐชานใช้ อ่อมไฟ้ อ่อมแหลด แต่คนไตเหนือใช้ ผิงไฟ้ ผิงแหลด เช่นเดียวกับเรา หรือ แทนที่จะพูด ขายโค้ อย่างคนถิ่นอื่น พวกไตเหนือใช้ขายของเหมือนกรุงเทพ ฯ กระนั้นก็ตาม ก็ยังมีคำอีกไม่น้อยใช้ต่างกันไป เช่น เน่ย น่าจะตรงกับเหนื่อย กลับแปลเป็นว่า หอบ เอ่อเฟ่อ ควรจะเป็นคำเอื่อเฟื่อ ก็กลับหมายว่า ไม่รักใคร่ใยดี ไม่เล่นหัวด้วย หรือว่า หลอมแหลมม้า แปลว่า แอบมาไม่ให้ใครรู้ และ ตาหลอก แปลว่า ตาหยี หรือ แท่น แปลว่า เพิ่มเติม เป็นต้น

คำ ล้ายผม ของผู้หญิงไตเหนือก็พึงคล้ายไรผมของเรา แต่คนละลักษณะกัน ล้ายผม ของเขาคือ ผมกระจุกหนึ่งที่วาดมาคาดหน้าผากไว้ แล้วโอบไปข้างหลังเหน็บชายไว้ให้แน่น เป็นทรงผมของหญิงสาวที่ยังไม่แต่งงาน ถึงเวลาแต่งงานจึงจะซุบแซ้วโห คือ สวมผ้าเคียนหัว ที่ทำสำเร็จรูปคล้ายหมวกลงไปเป็นเครื่องหมายสำคัญแสดงว่าแต่งงานแล้ว และเมื่อแต่งแล้ว จะถอดแซ้วโหให้คนเห็นหัวเปล่า ๆ ไม่ได้เลย เคยเห็นหญิงไตเหนืออาบน้ำแม่น้ำ ถึงจะผลัด เสื้อผ้าอะไรอย่างไรก็ตาม แต่แซ้วโหไม่ยอมถอด นางข่อนเองก็ไม่เคยยอมถอด แม้ข้าพเจ้า จะอ้อนวอนเพื่อขอถ่ายรูปไว้ดูอย่างไรก็ตาม

คำที่เขาใช้จึงแปลกกับของเราตรงที่วัฒนธรรมต่างกันด้วยอีกประการหนึ่ง ซึ่งต้องขอ ให้เขาอธิบายและหาของจริงมาให้ดูจึงจะเข้าใจ อย่างล้ายผม เมื่อนางข่อนไม่ยอมถอดแซ้วโห ของตนให้ดู ก็จำต้องพาข้าพเจ้าไปดูที่อื่นที่ยังมีหญิงสาวยังไม่ได้แต่งงานให้เขาคลี่เปียผมแล้ว ตกแต่งให้ดูตามวิธีของเขา นางข่อนพาข้าพเจ้าข้ามฟากไปยังม่านกาดโจ๊อันเป็นที่ที่มีพวก ไตเหนืออยู่เป็นอันมาก นอกจากจะได้เห็น ล้ายผม แล้วก็ยังได้รู้ได้เห็นสิ่งอื่น ๆ อีก มีหลานสาว

นางข่อนเพิ่งจะแต่งงานใหม่ ๆ เครื่อง **ล้างเหม่อ**—อ (นางใหม่ หมายถึง เจ้าสาว) ยังมีครบ ก็ได้แต่งตัวมาให้ข้าพเจ้าถ่ายรูปและนางข่อนก็ได้ซื้อธิบายไปพร้อมกันว่า มงกุฎเงิน น่ำค้ำตา (ฉาบทอง) สวมลงไปบนหัวตอนเป็นน้างเหม่อ—อ นั้น มีลวดลายเป็น **งู้ก๊อดเก้ว** คือมังกรสองตัวพันกัน เครื่องเงินที่ประดับอกนั้นเรียกลาวส้อย ลาวล่า คือดาวสร้อย ดาวหน้า ทำเป็นดอกไม้กลีบเป็นแฉกแหลม ๆ คล้ายดาว มีสร้อยต่อระโยงระยางประดับอยู่ตรงหน้าอก แล้วยังมีเป็นสายทิ้งอีก ๒ สายเรียก ซานซี่ ห้อยจากเอวลดหลั่นกันมาประดับอยู่ตรงซีนด้านหน้า แล้วก็ต้องมีผ้ามัดเก้า คือผ้ามัดน่องตามแบบชาวไตเหนือ ซึ่งนอกจากให้อุ่นแล้วก็ยังให้สวยงาม เพราะต้องปักลวดลายด้วยดิ้นเงินดิ้นทอง เช่นเดียวกับที่เชิงซีน แต่ผ้าจ่านค็น ที่คลุมขาเวลาขี่ม้า ไม่มีโอกาสได้เห็น เขาว่า เป็นผ้าห้อยจากเอว แยกได้เป็น ๒ แฉก คงเหมือนชายไหวชายแครงน้างเหม่อ—อ ของเขาต้องขี่ม้าได้ นางข่อนอวดนักอวดหนาว่าผู้หญิงไตเหนือขี่ม้าเก่งทุกคน เพราะถึงเวลาแต่งงานจะต้องขี่ม้าเดินทางไปบ้านเจ้าบ่าว และเดินทางไม่ใช่ใกล้ ๆ อย่างน้อยต้องสามวัน เพราะ **ทุ้งพิ่ง** (ธรรมเนียม) ไตเหนือเขา เขาจะไม่ยอมยกลูกสาวให้คนอยู่ในละแวกใกล้เคียง ถึงจะเป็นคนไตเหนือด้วยกัน ก็ต้องเป็นคนอยู่ไกลออกไปขนาด **ค้าวต๊าง** (เดินทาง) อย่างน้อยสามวัน เพราะฉะนั้นถ้าเจ้าสาวขี่ม้าไม่เป็นจะเดินทางได้อย่างไร เพราะถึงเขาไม่บอกก็นึกภาพออกว่า ยวดยานพาหนะคงจะหาได้ยากในถิ่นที่เขาอยู่กัน ประเพณีเฮ็ดแขก (แต่งงาน) ของเขาจึงเป็นเรื่องน่าสนใจอย่างหนึ่ง แม้คำ **เฮ็ดแขก** เองก็น่าแปลก เพราะถิ่นอื่นใช้ในความว่ามาเป็นแขกของบ้าน และข้าพเจ้าเองเคยเฮ็ดแขกมาหลายต่อหลายแห่งแล้ว มาได้ยินความหมายนี้เข้าอดตกใจไม่ได้

ประเพณีไตเหนือเมืองจ่านต่า

ข้าพเจ้าจะกล่าวแต่ประเพณีแต่งงานก่อน ทั้งนี้ตามคำบอกเล่าของนางข่อน ชาวไตเหนือเมืองจ่านต่า ประเพณีแต่งงานที่เขาเรียก เฮ็ดแขก นี้ เริ่มต้นด้วยฝ่ายชายมา **แล้มโต๊ย** คือมอง ๆ ไว้ก่อน ชอบใจผู้ใด พ่อแม่ก็จะส่งคนมาถาม หมายถึงถามความตกลงใจและการเรียกร้องทางฝ่ายหญิง แต่ก่อนจะมาถาม ต้องให้ทางฝ่ายหญิงรู้ตัวล่วงหน้าก่อน ด้วยการ**ส่งหมาก*** และ**น้ำอ้อยมา เอ๊ยก้อ** คือทาบทามทำหนทางไว้ก่อน แล้วบอกกำหนดวันที่จะส่งคนมาถามตามธรรมดามักเอ๊ยก้อก่อน ๕—๖ วัน เมื่อถึงวัน ถาม **ก๊นกบก๊นกู้** ซึ่งคือคนคู่ที่เขาเลือกเอาหญิงที่บริบูรณ์ ลูกผัวยังมีชีวิตอยู่ครบถ้วนอย่างที่เขาเรียก **ก๊นก่ำหมุนยัง** คือคนมีบุญ ๒ คน ด้วยกัน

---

* ส่งหมาก ทั้งไตเหนือและไตเมากินหมากกันทั้งนั้น ทั้งหญิงและชาย แต่ปัจจุบันคงมีแต่คนแก่เท่านั้นที่ยังกินอยู่หมากที่กินไม่ค่อยมีหมากอย่างของเราที่เรียกหมากมุ่ เขาใช้พืชชนิดหนึ่งกิน เรียกว่า ต่อย ส่วนที่ใช้กินแทนหมากนั้นเผ็ดและมีรูปร่างเหมือน คีปลี ไม่ทราบจะเรียกกว่า ผล หรือ ผัก หรือ เม็ด หรือ ช่อ

มาทำหน้าที่นี้ ทางฝ่ายอู้เม่ (พ่อแม่) ผู้หญิงก็จะไปเตรียมถามญาติพี่น้อง และเชิญญาติพี่น้องมาในวันนั้น ว่าควรจะเรียกร้องอย่างไร เป็นทองเท่าไร เงินทองที่เรียกร้องนี้เรียก งิ้นย้อนล้าง (เงินขอผู้หญิง) เมื่อตกลงใจอย่างไร เท่าไร ก็บอก ก๊นก๊บก๊นกู้ นั้นให้ไปบอกอู้เม่ก๊นจ๊าย (พ่อแม่) ผู้ชาย ถ้าฝ่ายชายเห็นเรียกร้องมากไป อาจขอให้ลดลงมาได้ ถ้าฝ่ายหญิงไม่ตกลง ก็อาจต้อง ย่ายแบ้กคือเลิกกันไป แต่ถ้าหากตกลง ก็เตรียมการหมั้น

เมื่อถึงวันนั้น อันเป็นวัน เอ๋าง้ิ้นม้าผากต๊ำ (เอาเงินมาฝากวางไว้ให้ ซึ่งคือเงินของหมั้นนั่นเอง) ก๊นก๊บก๊นกู้ก็จะเอาเงินใส่ บ๋าน (ถาด) พร้อมด้วย เพ้ (แพร) และม่าน (ผ้าผ่าย) มาถึงเรือนแล้วก็เอา บ๋าน มา ต๊ำ (วาง) ไว้เหนือผืน (โตกไม้ไผ่) ซึ่งทางฝ่ายหญิงจัดไว้รับญาติทางฝ่ายหญิงที่เตรียมรับอยู่ จะมาเปิดห่อเงินออกนับ ถ้าเห็นว่า งิ้นม้าผากต๊ำ (ซึ่งตามธรรมดาแบ่งมาเพียงส่วนหนึ่ง ไม่ได้นำมาหมด) มีจำนวนน้อยไป อาจขอให้นำมา แท่น คือเพิ่มอีกก็ได้ ถ้าหามาให้ไม่ได้ไม่เป็นที่ตกลง ก็อาจบอกเลิกกัน คืนเงินนั้นไปก็ได้ แต่ถ้าตกลงก็กำหนดวันแต่งงาน

การกำหนดวันแต่งงาน ต้องให้ สะหร่า (พระหรืออาจารย์) เป็นผู้เลือก เดือนที่ห้ามการแต่งงาน คือระหว่างเข้าหว่า (เข้าพรรษา) ๓ เดือน เหลินก๊า ตามชื่อแปลว่าเดือนถือ คือเดือนยี่ไม่ห้ามทีเดียว จะแต่งในเดือนนี้ก็ได้ แต่ไม่ใคร่มีใครทำกัน แต่ถ้าผู้หญิงผู้ชายเป็นลูกหัวปีต้องก๋ำ (ถือ) พิเศษออกไป ดังที่ว่า อ้ายก๋ำสี่ อี่ก๋ำสาม คือลูกชายหัวปีจะไม่ไป ถาม ผู้หญิงในเดือน ๔ และผู้หญิงที่เป็นลูกหัวปีก็จะไม่รับการสู่ขอในเดือน ๓ แต่ถ้าเป็นน้องรองๆ ลงไป ไม่ต้องถือตามนี้ ในการแต่งงานน้องแต่งก่อนพี่ก็ได้แต่พี่น้องแต่งพร้อมกันสองคู่ไม่ได้ ถ้าต่างเดือนกันได้ แต่บางคนถือก็มี ชาวไตเหนือถือเรื่องเหล่านี้ไม่น้อยเหมือนกัน ก่อนจะถาม ใครก็ต้องนำวัน เดือน ปี เกิด มาดูก่อน สะหร่าจึงสำคัญในเรื่องเหล่านี้ วันแต่งงานเขาเรียก วั้นเฮ็ดแขก มีวันเดียว คือวันที่ล้างเหม่อ-อ (นางใหม่คือเจ้าสาว) จะต้องจากบ้านมาอยู่บ้าน ก๊นจ๊าย (เจ้าบ่าว) แต่ก่อนถึงวันที่ฝ่ายชายจะพาตัวล้างเหม่อ-อ ไป ต้องนำเนื้อหมูดิบมาให้ ฝ่ายหญิงทำของเลี้ยงแขก อันเป็น จ๊อต๊ืน คือวงศ์วานว่านเครือ บรรดาที่จะ หมอกลาต (เชิญ) กันมา เนื้อหมูนั้นจะมีจำนวนมากน้อยเท่าไร ก็แล้วแต่ฝ่ายหญิงจะเรียกร้อง บางทีเรียกถึงร้อยจั๊บ ซึ่งอาจต้องฆ่าหมูตั้ง ๖–๗ ตัว และถ้าให้มาไม่พอ ก็ต้องกลับไปหามาเพิ่มเติม และพร้อมกับนำเนื้อหมูมา ต้องนำเงินที่เหลือมาด้วยจนครบจำนวน ผู้ที่จะติดตามเจ้าบ่าวมามีลุงและอา ที่เรียก อู้ลุ้ง กับ อู้อ๋าว ส่วนฝ่ายหญิงก็จะส่ง เม่ป๊า และ เม่ลู้ (อาสะใภ้) ออกมาแถมฮับ (ต้อนรับ)

สิ่งสำคัญที่สุดในการนั้น นอกจากหมูและเงินแล้ว ก็คือ ข้องไข่ ข้องนี้มีลักษณะเหมือนอ่าง ตกแต่งระบายสีอย่างงดงาม ตรงกลางข้องมี หว่านไข่ คือ ชามไข่ ใส่ไข่ไก่ดิบมา ๔ ฟอง และรอบๆ หว่านนั้นใส่เงิน จะเป็น งิ้นแต๊งก๊า คือเงินเหรียญ เงินแท่งก็ได้ หรือ

งิ้นเจ้ (ธนบัตร) ก็ได้ เอาแพรแดงคลุมข้อง นำขึ้นเรือน ไปวางไว้บนผืน แล้วแม่ป้าและแม่ลู้ผู้มารับจะนับเงิน ถ้าไม่ครบก็จะขอให้ไปเอามาเพิ่ม แต่ถ้าเห็นว่าถูกถ้วนตามที่ตกลงกันแล้ว ก็จะต่อยไข่ใส่หว่านนั้นทั้ง ๔ ฟอง ส่งไปในครัวให้ทอดเป็นไข่ดาวมาไหว้ผี ได้แก่ผีอู้ ผีเหลน ผีก๋ง ผีย่า กั้นก๊นยิ้ง (ทางฝ่ายหญิง) เป็นการบอกกล่าว ใช้เหล้าในการไหว้ผีนี้ด้วย

เมื่อฝ่ายหญิงเลี้ยงดูกันเสร็จแล้ว ก็เตรียมตัวออกจากบ้าน เครื่องแต่งตัวล้างเหม่อ-อ (เจ้าสาว) และเครื่องเรือน ฝ่ายหญิงเป็นผู้จัดหา ถ้าเป็นคนมั่งมี บางทีจัดเสื้อผ้าให้อย่างละร้อย คือ ซีนปากผืน เสื้อปากฮาง (ซีน ๑๐๐ ผืนเสื้อร้อยตัว) เครื่องประดับเสื้อที่เรียกหลาวส้อย หลาวล่า คัดโห (เข็มปักผม) เงินชุบทอง หรือทองแท้ก็มี แซ้วโหและหมอกแซ้ว (ดอกไม้ประดับแซ้ว) หรือเครื่องประดับอื่น ๆ อันได้แก่ ปี๊หูค้ำ (ต่างหูทอง) แหวนค้ำ (กำไลทอง) และห้างจอบค้ำ (แหวนทอง) ก็ให้ไปด้วย ให้มากที่สุดที่จะให้ได้ รวมทั้งเงินทองสำหรับจับจ่ายใช้สอยด้วย ตอนลงเรือนนี้เจ้าสาวแต่งตัวอย่างหญิงยังไม่ได้แต่งงาน คือสวมแซ้วโหเตี้ย ๆ สูงราว ๒ นิ้ว ผมก็ยังถักเปียที่เขาเรียก แหยว แล้ววาดเปียอ้อมมาทางขวา มาคาดหน้าผาก และเหน็บชายไว้ แต่งตัวเสร็จแล้ว ต้องไม่ลืมเหน็บจ้ำ (กระจกส่องหน้า) ไปด้วย สองจ่อง (สองบาน) คงจะกันไม่ให้เกิดเรื่องร้าย

ก่อนจะลงเรือน เพื่อนเจ้าสาวจะไม่ยอมให้เจ้าสาวเจ้าบ่าวง่าย ๆ เจ้าบ่าวต้อง คบไหว้ป้ายโห (กราบไหว้) ใครต่อใครหลายครั้ง บางทีก็ต้องเสียเงินทองตามแต่จะถูกเรียกร้อง และเงินนั้นเพื่อนเจ้าสาวนำมาซื้อ ของผาก คือของฝาก (ของขวัญ) ให้แก่เจ้าสาว ภายหลัง การป้ายโห นี้ เจ้าบ่าวต้องแสดงแก่ญาติฝ่ายหญิงทุกคน ทั้งตอนขึ้นเรือนและลงจากเรือนใช้ก้มหัวพอเป็นพิธีเท่านั้น ก่อนจากไปพ่อแม่เจ้าสาวจะเอา สายหมอกโหม่ (สายดอกบัว) ที่ทำด้วยแพรดง ขอดเป็นดอกบัวมีเงินอยู่ในนั้น ให้เจ้าบ่าวสะพายแล่ง ประสานกับสายของพ่อแม่เจ้าบ่าวที่ให้สะพายมาก่อนแล้วสายหนึ่ง ตอนที่เจ้าบ่าวจะนำเจ้าสาวไปขึ้นม้า จะต้องสวมแหวน (คือกำไล) ให้เจ้าสาวทั้งสองข้าง เพื่อนเจ้าสาวจะเป็นผู้จับมือเจ้าสาวให้เจ้าบ่าวสวม นับเป็นโอกาสแรกที่เจ้าบ่าวและเจ้าสาวจะได้เห็นหน้ากัน ก่อนจะออกเดินทาง ซึ่งบางทีอาจจะกินเวลาตั้งหลาย ๆ วัน กว่าจะถึงบ้านเจ้าบ่าว

เมื่อเดินทางมาถึง เฮ็นก๊นจ๊าย (บ้านเจ้าบ่าว) แม่ป้า แม่ลู้ (อาสะใภ้) ของเจ้าบ่าวจะออกมารับแล้วนำไข่ที่แฮ้ม (เตรียม) ไว้ ๔ ฟอง แบ่งใส่หวานละสองฟอง พร้อมด้วยหว่านเข้าเปิก เข้าสาน (ชามข้าวเปลือก ข้าวสาร) อีกอย่างละสองหว่าน (ชาม) พร้อมทั้งมีดอกไม้ใส่ผืน (โตก) มาวางไว้พอคนทั้งสองย่างเข้าเรือน ก็จะนำของเหล่านั้นมาไหว้ผีฝ่ายชาย

เสร็จแล้ว พี่สาว น้องสาวฝ่ายชายจะนำเจ้าสาวเข้าไปอยู่แต่ในห้องแต่ลำพัง ถ้าจำเป็นต้องออกไปนอกห้อง เจ้าสาวจะเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวเป็นเครื่องธรรมดา คือนุ่งซิ่นดำ สวมเสื้อสีฟ้าหรือขาว ส่วนแซ่วโหนั้น ใช้อย่างหญิงยังไม่ได้แต่งงาน

ถ้าหากตกวันดี ก็อาจทำพิธีในวันนั้น (เขาใช้คำ **เฮ็ดหมั่งก้ะหล่า** เหมือนไทยใหญ่ในรัฐชาน) แต่ถ้าวันไม่ดีก็ต้องคอยไป ๔–๕ วัน เมื่อได้ฤกษ์ ต้องเชิญผัวเมียชราที่อยู่กันมาเรียบร้อยดีมาทำพิธี คนเฒ่าหญิงจะมาทำ ล้ายผม ให้ ล้างเหม่อ-อ คือเอาผมกระจุกหนึ่งวาดมาคาดไว้ที่หน้าผาก แล้วโอบไปเหน็บไว้ข้างหลัง แล้วสวมแซ่วโหธรรมดาไว้ เอาผมเบียมาพันไว้นอกแซ่ว เพราะยังไม่ถึงเวลาที่จะสวมแซ่วโหจริง ๆ ตามธรรมเนียมแซ่วโหนี่ลองก่อนไม่ได้ ถ้าจะซื้อหรือจ้างคนทำก็ต้องวัดรอบหัวไป เมื่อถึงฤกษ์จะทำพิธีจริง ๆ จึงนำไก่ตัวผู้ ไก่ตัวเมียอย่างละตัว ต้มจนเปื่อยมาพร้อมกับข้าวและเหล้าเอามายังห้องนอนที่เจ้าสาวอยู่ คนเฒ่าหญิงจะมาเกล้ามวย แล้วสวมแซ่วโหให้เจ้าสาว เป็นอันเอาออกไม่ได้ตลอดไป โดยเฉพาะต่อหน้าคนอื่น

คนเฒ่าชายจะนำเจ้าบ่าวเข้ามาในห้อง ทั้งเจ้าบ่าวเจ้าสาวจะมานั่งเก้าอี้ห้อยขา คนเฒ่าทั้งสองจะยื่นไก่ยื่นข้าวและเหล้าให้ ทั้งสองคนจะเอาตะเกียบฉีกไก่กินกันพอเป็นพิธี เป็นอันได้ **ฮ่มกันกิน** (ร่วมกันกิน) นับเป็นส่วนสำคัญที่สุดของการแต่งงาน แสดงว่าได้ **แต่หน้าเฮิ้นเย่า** ได้ตั้งครอบตั้งครัวแล้ว กินเสร็จแล้วเจ้าบ่าวจะออกมานอกห้องเพื่อรับแขก

ในขณะที่เจ้าบ่าวอยู่ในห้องกับเจ้าสาวก็ตามหรือเจ้าสาวอยู่ในห้องแต่ลำพังก็ตาม เพื่อนเจ้าบ่าวจะเข้ามา**ย้อ** (หยอกล้อ) เจ้าสาวต่าง ๆ นานา เช่น**ขอเหล้า ขอบุหรี่** ถ้าไม่มีในห้องต้องไปหามา เพราะถือว่าเชิญมาเฮ็ดแขก เจ้าของบ้านจะไม่เลี้ยงดูได้อย่างไร ถ้าเจ้าบ่าวอยู่ด้วยก็ใช้ให้ทั้งสองคนประคองชามอาหารหรือถ้วยน้ำมาส่งให้ บางทีให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวสูบบุหรี่ตัวเดียวกันคนละทาง แล้วจุดไม้ขีดให้ตรงกลางตัว บางทีก็ถามให้เจ้าสาวบอกว่าชื่อเพื่อนเจ้าบ่าวเหล่านั้นชื่ออะไร เจ้าสาวเป็นคนต่างถิ่นมาย่อมจะไม่รู้ ก็ได้เล่นหัวเป็นที่สนุกสนาน

พอแขกวายแล้ว พี่น้องฝ่ายชายจะนำของขวัญมาให้ เป็นเสื้อผ้าเครื่องใช้ เช่นน้องผัว (หญิง) ให้เสื้อ พี่ผัว (ชาย) ให้ปลอกหมอน หมอน ถ้าเป็นคนมั่งมีก็ให้เสื้อผ้าเครื่องประดับ เป็นอันเสร็จเรื่อง แต่ฝ่ายชายบางบ้านอาจนิมนต์พระมาสวดมนต์เลี้ยงพระให้เกิดสิริมงคลต่อไปอีกก็ได้ □

ข้าพเจ้าเห็นจะยุติเรื่องไว้เพียงนี้ก่อน ไม่อาจกล่าวถึงปูเตาและชาวคำตี่ที่นั่น ซึ่งในที่สุดข้าพเจ้าก็ได้ไปถึงและพบกับเขาเหล่านั้น ไว้ในที่นี้ได้ เพราะจะยืดยาวเกินไป แต่ได้นำลงเป็นตอน ๆ ในหนังสือสตรีสารตั้งแต่ ๔ ธันวาคม ๒๕๒๐ ถึง ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๒๑ ชื่อว่า **คำตี่เมืองทง**

รายนามคณะกรรมการ

โครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทย ฯ

ของ

กระทรวงศึกษาธิการ

๑.	พันตรีหญิง ผะอบ โปษะกฤษณะ	ประธานกรรมการ
๒.	นางฐะปะนีย์ นาครทรรพ	กรรมการ
๓.	นายมาโนช กงกะนันทน์	กรรมการ
๔.	นางบุษกร กาญจนจารี	กรรมการ
๕.	นางสุวรรณี อุดมผล	กรรมการ และ เลขานุการ

พิมพ์ที่โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี นายประยงค์ ปาณินท์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๒๒